SCHACHINGER / BOŠNJACI DOLAZE

Werner Schachinger

Die Bosniaken kommen!

1879 - 1918

Elitetruppe in der k. u. k. Armee

2. Auflage

Leopold Stocker Verlag
Graz–Stuttgart

Werner Schachinger

BOŠNJACI DOLAZE

1879.-1918.

Elitne trupe
u K. und K. armiji

IZDAVAČ:
"CAMBI" d.o.o. LOVRAN
51415 LOVRAN, p.p. 35
HRVATSKA - CROATIA
Tel./Fax: +385 (0)51 291 182
Žiro račun:
33800-601-117771 ZAP OPATIJA

ZA IZDAVAČA:
Dr. Ibrahim Alijagić, direktor

UREDNIK:
Dr. Ibrahim Alijagić

PRIJEVOD:
Omer beg Mujkanović - Veličanin
Mr. Smail Alijagić

RECEZENT:
Mr. Smail Alijagić, pukovnik u mir.

LEKTOR:
Isnam Taljić

KOREKTOR:
Sandra Rosmani

PRIPREMA ZA TISAK I TISAK / PRINTED BY:
"VOLOŠĆANSKO GRAFIČKO PODUZEĆE"
Volosko - Opatija, Hrvatska - CROATIA

Katalogizacija u publikaciji - CIP
Sveučilišna knjižnica Rijeka

UDK 940.3(497.6)

SCHACHINGER, Werner
Bošnjaci dolaze!: elitne trupe u k.u.k. armiji: 1879-1918
/Werner Sachinger; preveli s njemačkoga Omer beg Mujkanović - Veličanin.../et al./.
- Lovran: Cambi, 1996. - 360 str., /25/ listova s tablama: ilustr.; 24 cm

Prijevod djela: Die Bosniaken kommen!: Elite trupe in der K.u.K Armee: 1879-1918.
- Bibliografske bilješke uz tekst. - Kazala.
ISBN 953-96716-1-2

LICENCNO IZDANJE 1996. GOD S ODOBRENJEM
LEOPOLD STOCKER VERLAG, GRAZ

SADRŽAJ

1. Umjesto predgovora VII
2. Predgovor XV
3. Bošnjaci - njihovo porijeklo i ponašanje (Alfons Dalma) 1
4. K und K. trupe osvajaju Sarajevo 6
5. Od Bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa do bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti 1879.-1914. 13
6. Smjena dvorske straže 24
7. Prvi fes u K. und K. Ratnoj mornarici 27
8. Let balonom iznad Bosne 33
9. Bošnjaci kao čuvari reda 37
10. Izlaz na noćnu vježbu 39
11. Bosanskohercegovački žandarmerijski korpus u akciji na crnogorskoj granici 42
12. Borba za kotu 693 kod Biljega 46
13. Uzvisina Bukva, kota 552 55
14. Razvoj bosanskohercegovačkih regimenti i streljačkih bataljona u K. und K. Armiji 1915.-1918. 59
15. Plava i Monte San Michele 67
16. Kao pomoć oklopnom vozu II. kod Salcana 74
17. S hauptmannom Rilkeom od Višegrada do nadomak Drača 78
18. Monte Meletta 91
19. Borba na Rombonu 107
20. Borbe za južnu vrh Busa alte 118
21. Bitka za Vrh Cernica 127
22. Zauzimanje Rigloua na juriš i prepad kod Golotrenija 136
23. Jedna marširna četa protiv ruskog diviziona 145
24. Sedam dana borbenih aktivnosti u kraškom području 153
25. Carzano 161
26. Cornino, prijelaz preko Tagliamenta 172
27. Ostry Kras i Montegliano 190
28. Početak posljednje ofanzive kod Asiaga 196
29. Istočni korpus - nastanak i borba na Pijavi 203
30. Na putu za Albaniju 212
31. Posljednja pobjeda Centralnih sila 216
32. Nekoliko riječi o Bošnjacima 227
33. Pobuna Bošnjaka "Četvrte" 229
34. Iz sjećanja Hansa Fritza, nekadašnjeg leutnanta Bošnjaka 239
35. Hauptmann Gojkomir von Glogovac 253
36. Od djeteta bez roditelja do uspješnog oficira 257
37. Elez, jedna bosanska sudbina 260
38. Najhrabriji među hrabrima 272
39. Zašto ne još? 293
40. Što je od njih preostalo? 295
41. Bosanskohercegovačke pješadijske regimente i poljski streljački bataljoni u austrougarskoj vojsci 1914.-1918. 299
42. Komandanti bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti i artiljerijskih bataljona, od njihovog nastanka do kraja I svjetskog rata 319
43. Vlasnici Zlatne medalje za hrabrost 322
44. Odlikovanja oficira bosanskohercegovačkih jedinica 327
45. Popis izvora 328
46. Literatura 329

Skraćenice

a.	armija
asp.	kadet
A.O.K.	vrhovno armijsko zapovjedništvo
aud.	instruktor
b. ili baon	bataljon
Bh. ili bh.	Bosanskohercegovačka(i)
brig.	brigada
frh.	fähnrich (kadet)
fjg.	feldjäger
fm.	feldmarschall (vojskovoda)
fml.	feldmarschalleutnant (podvojskovo a)
fsab.	artiljerijski bataljon utvrde
fw.	feldwebel (narednik)
gdi.	general der infanterie (pješadijski general)
gdk.	general der kavallerie (konjički general)
geb. brig.	brdska brigada
gef.	gefreiter (kaplar)
gm.	generalmajor
gfm.	generalfeldmarschall
glt.	generalleutnant (general-poručnik)
go.	generaloberst (general -pukovnik)
gz.	pješadijski topovski vod

hmg.	lahki mitraljez
hptm.	hauptmann (kapetan)
id.	pješadijski divizion
idr.	u rezervi
inf.	pješadijstvo ili pješadija
itd.	divizion pješačkih trupa
jg.	jäger (strijelac)
kdtt.	kadet
komp.	četa
kps.	korpus
lt.	leutnant
mg	mitraljez
mga.	mitraljesko odjeljenje
mjr.	major
objg.	oberjäger
oblt.	oberleutnant (natporučnik)
obst.	oberst (pukovnik)
obstlt.	oberstleutnant
offz.	oficir
reg. ili rgt.	regimenta
rgtskmdo.	komanda regimente
rtm.	rittmeister (konjički kapetan)
san.	sanitet ili sanitarac
stb.	tabor
stbfw.	štapski narednik
stv.	predstavnik
zg.	vod
zgfr.	zugsführer (vodnik)

UMJESTO PREDGOVORA

Ovo djelo govori o zlu, krvi,ljudskoj nevolji. Ako ste hrabri pročitaje ga ! Polahko.

Ono govori o najljepšim, univerzalnim ljudskim vrlinama: ljubavi, pravdi, žrtvovanju, vjernosti .... u najtežoj mogućoj provjeri - ratu.

Ova knjiga je u počast mrtvim Bošnjacima I. svjetskog rata i naš spomenik njima kao znak kulture izvan vremena i prostora, te da činimo sve na:

– povezivanju naroda

– razvijanju tolerancije između nacija i religija

– iznalaženju svega onoga što nas povezuje da bi očuvali mir

Jer Ti još živiš, ne zaboravi mrtve,
Tko je bez historije, taj je bez lica i indentiteta.

Uz pretpostavku da imate glavu, srce i dušu, složit ćete se u ocjeni da je autor dao grandiozan antiratni prilog. Prvo izdanje na njemačkom jeziku pojavilo se u predvečerje najgore ljudske destrukcije, 1989. godine. Drugo izdanje 1995. godine.

Ovaj prijevod na bošnjački jezik nastojali smo što korektinije staviti na trpezu intelektualcima - sladokuscima, političarima i vojnicima, a napose mladima. Na znanje i opomenu ! Da se ne zaboravi!

Sadržaj knjige je građevni materijal kojim treba ispuniti "crnu rupu" historijskog pamćenja naroda Bošnjačkog, pamćenja, koje je sistematski brisano do mjere najgrubljeg zločina - kulturnog genocida.

Zahvaljujemo autoru Werneru Schachinger, izdavačkoj kući Leopold Stocker Verlag i svim dobrim ljudima koji su pomogli svojim radom, znanjem i sugestijama, a posebno Njegovoj Ekselenciji gospodinu Ambasadoru PAVI JUSUFU URBANU da ovo djelo ugleda Bosanskohercegovačko nebo.

Graz, 01.06.1996.

Dr. Ibrahim Alijagić

Poruke predsjednika Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, gospodina Alije Izetbegovića, koje je pročitao Ambasador Republike BiH u Austriji u sklopu svečanog programa obilježavanja 79. obljetnice bitke na Monte Meletti u Grazu, 07.06.1995.

"Dragi prijatelji Bosne,

Vaše današnje zborovanje u znak sjećanja na davnu bitku na Monte Meletti, mi danas razumijvamo kao podršku borbi koju vodimo za slobodu i opstanak našeg naroda.

Austriju i Bosnu i Hercegovinu povezuju brojna historijska iskustva, iz vremena kada su se naše dvije zemlje nalazile pod istim državnim krovom.

Naši očevi i djedovi su zajedno ratovali i ginuli, tokovi istorije su promijenili svijet, ali jedna je stvar nadživjela sve promjene: prijateljstvo između naša dva naroda.

Svjedočanstvo o tome je i tradicija Drugog Bošnjačkog regimenta, koju je preko 15 godina odlično obdržavao 54. domobranski puk, a sada nakon reformisanja Armije Republike Austrije je to preuzeo komandni bataljon broj 1 u Gracu.

U junu 1916. na Monte Meletti, Bošnjački regiment je izvojevao slavnu pobjedu, koja je ušla u historiju ratova.

Dio te historije izražen je i sloganom : "Die Bosniaken kommen!", koji će nas uvijek podsjećati na nezaboravnu hrabrost jedne generacije.

Kao što znate, mi se već četvrtu godinu, u svojoj zemlji odupiremo brutalnoj agresiji Srbije i Crne gore.

Zato se diljem Bosne opet čuje poklič: "Bošnjaci dolaze!"

On danas govori o stalnom jačanju našeg patriotskog fronta, o sve većem broju onih, koji bez obzira na žrtvu, brane ljudsku čast, slobodu i pravdu.

Razlog zbog koga ste se Vi okupili na "Meletti '95", čini Vas našim saveznicima u borbi za život protiv smrti, za demokraciju protiv fašizma, za ljudska prava protiv nasilja.

Zato svima Vama izražavam poštovanje i dužnu zahvalnost, s nadom da dogodine i sam s Vama podijelim radost "Melette '96".

Vaš Alija Izetbegović

" U ime naroda, državnih organa Republike Bosne i Hercegovine i u svoje ime, izražavam posebno priznanje ličnostima koje su svojom predanošću očuvale do ovih dana tradiciju "Melette", čime su dali značajan doprinos razvijanju prijateljstva između Austrijanaca i Bosanaca i jačanju saradnje između naših zemalja.

Sa zahvalnošću ističem imena koja će zauvijek ostati zabilježena u analima bošnjačko-austrijskih odnosa:

Predsjednik Vlade Štajerske dr. Josef KRAINER, Gradonačelnik Graza dr. STINGL, Ambasador dr Johannes KYRLE, Divizioner Arno MANNER, Brigadir Johan URDL, Potpukovnik Wolfgang WILDBERGER, Pukovnik Franz GIGLER, Predsjednik Trgovinske komore štajerske dr Herwig BRANDSTETTER, Potporučnik Paul Del MEDICO.

Kada, uz Božju pomoć, naša borba urodi plodom i kada izvojujemo slobodu, Bosna će imati načina da se dostojno oduži svima koji su je hrabrili i pomagali na ovom tegobnom ali jedinom dostojnom putu."

Alija Izetbegović

KRIŽ NA UZGLJAVLJU HEROJA S FESOVIMA

Bošnjaci su bili glavni sudionici jedne od najvećih bitaka u historiji. Zapravo, i najveće kada je u pitanju rat u planinskim uvjetima. To je Soški front, imenovan po riječici koja se , na krajnjem zapadu sadašnje Slovenije, između strmoglavih visova Julijskih Alpa, probija sa sjevera prema Jadranskom moru, u dužini od 90 kilometara. Na tom potezu, između 24. maja 1915. i 7. novembra 1917. godine, vođena je neprestana 29-mjesečna bitka koja je odnijela milion i 200 hiljada života.

Da, brojka do 1.200.000 poginulih na Soškom frontu izglada nevjerovatnom. Isti takav, nevjerovatan, je i sadašnji doživljaj poprišta te bitke- u kamenitim padinama ostali su neizbrisivi tragovi insanske muke. Padine brda su, kao sir, izbušene tunelima, ručno probijanim kroz živac-kamen, i tim stazama dovlačeni hrana i oružje vojskama što su, načičkane po visovima iznad Soče, bile suprostavljene jedna drugoj. Mnogo je, na isti način nastalih, pećina za spremišta i skloništa. Ushićenost čuđenja izazivaju i gvozdene merdevine čiji su basamaci, stotinama i stotinama metara u visinu zakivani u kamen i kojima su vojnici pentrajući se okomitije nego "uz nos", odlazili na svakodnevna izviđanja. Kao što se nestvarnim doimlju i muzejske fotografije s raznoraznim utvrdama nebu pod oblacima, tako i bunkeri od leda na kotama iznad 2.000 metara nadmorske visine, gdje sniježne zime traju makar pola godine, a u takvim građevinama provedene su, eto, dvije čitave i započeta treća zima.

O Soškom frontu u Bosni se uglavnom znalo iz pričanja po sijelima. Naši (pra)djedovi spominjali su Galiciju i Karpate, Soču i Piavu, svjedočeći o još većem broju svojih vršnjaka koji nisu dočekali da vide svoje u Bosni. U stvari, nejma bošnjačke familije čiji pretci, bližnji ili daljni, nisu bili u tim borbama, a velika većina ih je stigla i na obale Soče.

Tu historiju su i u udžbenicima strogo kontrolirali beogradski cenzori jer - kako vele i predusretljivi domaćini iz Muzeja u slovenskom gradiću Kobaridu to Srbima nije bilo po volji.

Zato je taj dio historije morao biti prešućivan i u Sloveniji. Upravo radi toga i zato što su se pripadnici čak 17 nacija borili na Soči, a njihovi potomci žive širom Europe i žele znati o tome, nas sedam entuzijasta iz Kobarida i otvorilo je muzej Soškog fronta kazuje kustos Vojko Hobič, a njihov je muzej već druge godine postojanja1993. dobio nagradu Savjeta Evrope za najbolji muzej na Starom kontinentu.

Soški front je bio dio 600 kilometara dugog fronta, koji je započinjao na talijansko-švicarsko-austrijskoj tromeđi i protezao se do sjevernog Jadrana. Do uspostavljenja ovog fronta je došlo tako što su Italiju, koja je bila u savezu s Austro-Ugarskom i Njemačkom, potkupili Engleska i Francuska, kako bi se uništila Alijansa, koja je na suprotnoj strani Evrope imala već tri velika fronta prema Rusiji. Uz dobijenu kaparu u novcu, Talijanima je obećan Trst, zapadni dio današnje Slovenije, Istra, (Rijeka, Zadar i Split) te Dalmacija s ostrvima.

Desilo se, pak, da je 3. septembra 1917. godine Rusiji zadat smrtni udarac (totalno je poražena i mogla se zabaviti o svom jadu i izgubljeni Prvi svjetski rat prepokriti građanskim, sa ubrzo započetom Oktobarskom revolucijom), a 24.oktobra iste godine razbijen je Soški front i Talijani do 7. novembra odbačeni čak preko rijeka Piave.

I, šta se, tada dešava s budućnošću Evrope?

Stari car i kralj Franz Joseph već je bio umro, a nasljednik Karlo bio je nesposoban da očuva Monarhiju, koja se na vrhuncu moći, pobijedivši u Prvom svjetskom ratu, urušila se u sebe samu i - raspala.

Feldmaršal Bojna von Borojević, jedini Slaven koji je dostigao taj rang u austro-ugraskoj vojsci. komandant 1. i 2. armije na Soškom frontu, bio je među onima koji se nisu mirili sa rasulom. Oštro je kritizirao Dvor, tvrdeći da su se pozicije lahko mogle sačuvati i održati K. und K., pa je umirovljen, na što je odbio penziju i kao prosjak umro 1920. godine u Klagenfurtu.

Kao što je konačni trijumf u Soškoj bitki označio i krah u karijeri von Borojevića, tako je to - između mnogobrojnih poznatih ličnosti, kao što su Ernest HEMINGWAY, Božidar JAKAC, Pietro BADOGLI, Benito MUSSOLINI - predstavljalo početak munjevitog uspona karijere natporučnika Erwina ROMMELA.

Naime, prethodno su Talijani pokretali velike ofenzive (čak 11), ali se radilo o pokušajima proboja duž linija fronta, što se završavalo jurišima iz rovova i sukobima prsa u prsa. Tada austro-ugarskoj vojsci pomažu Nijemci i njihovi generali Otto von BELOW i Konrad KRAFT von DELLMENSINGEN primjenjuju taktiku kojom su razbili Ruse kod Rige: umjesto duž linije, front je silovito probijan na vrlo uskom prostoru i vojska je u koloni napredovala u pozadinu neprijatelja. Toj taktici, nije se mogao naći protivodgovor. Zato je (a pošto je glavni proboj načinjen kod Kobarida) ova bitka nazvana "Čudom kod Kobaraida", a magla koja je pomogla napadačima samo je uvećala misterij.

Natporučnik Rommel, koji je dobavljen iz Soluna, jurišao je kod Tolmina. i njegov je proboj uspio, a proslavio se po zarobljavanju 3.000 Talijanskih vojnika, 25. oktobra 1917.

U Muzeju u Kobaridu čuvaju se vrlo precizne skice proboja koje je izradio ovaj, tada niži oficir, koji se u Julijskim Alpama mogao prozvati "Planinskom lisicom". Kasnije, s najvišim činom u njemačkoj vojsci i s nadimkom "Pustinjska lisica", samo 25 godina poslije i u II. svetskom ratu, 1942. godine, ali na isti datum - 25. oktobra - Rommel je doživio konačni poraz u Africi.

Iz četiri bosansko-hercegovačke regimente, koliko ih je djelovalo u I. svjetskom ratu u austro-ugarskoj vojsci, izabrani su najbolji među najboljima I, pod imenom 4. bh. regimente, povučeni na Zapadni front, u rangu najelitnije vojne formacije K. und K.

"Talijanima je bilo dovoljno da pred sobom ugledaju vojnike s fesovima i da se okrenu u bijeg. Time se koristila komanda austro-ugarske vojske stavljajući tradicionalnu bošnjačku kapu i vojnicima drugih nacionalnosti. Ostalo je zabilježeno da su, u nedostatku Bošnjaka, kroz rovove na štapovima pronosili fesove, tako da bi Talijani imali na umu ko ih čeka na drugoj strani. Istovremeno, sačuvani dokumenti svjedoče o Bošnjacima kao ljudima u čijem je srcu bilo i najviše dobrote. Dijelili su i zanji komadić kruha. Bili su ti koji su spasili najviše ranjenika s bojišnice. Slovenci i Austrijanci nisu se usuđivali izići iz rova poslije bitke, ali su Bošnjaci svoju smionost i u tome iskazivali, prihvaćajući ranjene i noseći ih do priručnih bolnica......" - priča kustos kobaridskog muzeja Vojo Hobič.

Žešćih okršaja nije bilo u historiji. Iz rovova bi iskakale po čitave divizije. Išlo se u valovima, po trideset i više linija, jedna za drugom. Oči u oči, prsa u prsa. Tada se nije imalo vremena okidati iz puške, čak ni potezati nož. Time postaje shvatljivo prisustvo buzdovana među muzejskim eksponatima, iako smo pomislili da se buzdovan ubuđavio još u starinskim koricama požutjelih knjiga s junačkim narodnim pjesmama.

"Kad je bilo najteže, gdje je popuštala linija ili se išlo u protunapad, opet su Bošnjaci bili nezamjenjivi i pozivani su u ispomoć. Inače su držali najteže dijelove fronta. i to ih je bilo znatno više nego što ih je , prema procentu njihovog stanovništva u K. und K. trebalo biti. Na Rombonu, izuzetno važnoj koti na 2.208 m., bilo ih je osam puta više nego što su to formacijska pravila nalagala. Bošnjaci su tako držali i jednako značajnu kotu 588 na Tolminskom mostobranu. To je bila najisturenija obrambena pozicija i jedino se tu držao front i na desnoj obali Soče. Bošnjaci su ga držali sve do 12. ofenzive, nakon 11

talijanskih, kada su austro-ugarske trupe pojačane njemačkim i uslijedila je prva i jedina ofenziva protiv Talijana. Tada je došlo do pregrupiranja jedinica i Bošnjake su mogli zamijeniti isto tako čuveni salzburški gorski lovci, ali su i tada ostavljeni mujezini, koji su učenjem ezana stavljali na znanje Talijanima da su Bošnjaci tu negdje......." kazuje Jože Šerbec, direktor Muzeja Soškog fronta.

U selu Log pod Mangrtom, gdje su bošnjaci s Rombona imali pozadinu, bila je izgrađena džamija (u Muzeju se vidi na fotografiji), ali je kasnije srušena. Navodno, stanovništvu koje se vratilo, nedostajalo je građevnog materijala. U neposrednoj blizini ostala je crkva i na njoj piše da je izgrađena 1890. godine. Uz tu crkvu je i veliko vojničko groblje u kome je pokopano 1.350 Bošnjaka, Dalmatinaca i salzburških gorskih lovaca. Razaznajem natpise: Zeljkovits Ahmes, Abid Bajgotits, Pako Omer, Hussein Jasitz, Habibovitz, Klepo, Latish, Mujanovitz, Kajlovac, Halak..... Ali, ne samo da su imena pogrješno i iskrivljeno napisana, nego su svi ti heroji ukopani - pod križem! Austrijska država, koja izdvaja novac za održavanje toga groblja, morala bi zajedno sa Slovenijom, čiji je ovo teritorij, i s državom Bosnom i Hercegovinom, čiji su ovo sinovi - napokon križeve zamijeniti bašlucima, kakav je slučaj, na primjer i s vojničkim grobljem iz I. svjetskog rata kod Graza, tako da duše ovih davnih Bošnjaka napokon nađu svoj smiraj.

Reporter ipak ne može skriti ponos pred spomenikom ispod Rombona. Uz salzburškog gorskog lovca, u granitu je isklesan i Bošnjak s fesom (i kitom na fesu) i ruksakom. Zaista prelijep i možda jedini ovakve vrste spomenika bošnjačkom ratniku.

Reportaža prenesena iz "Ljiljana " od 20.12.1995. godine. Napisao Isnam Taljić

Predgovor

Postali smo svjesni historije. Izrasio je saznanje da se historiji niti može niti smije pobjeći.

Pretpostavka da se ispravno postane svjestan historije je, po mogućnosti, široko poznavanje te historije. Ono, doduše, ne smije zanemariti cifre, ali mora, prije svega, prenijeti što je moguće jasniju sliku o načanu života i osobnim životnim ciljevima ljudi. Tako ni politički i kulturni zadatak Habzburške Monarhije nije shvatljiv, prije svega u posljednjim desetljećima njenog postojanja, bez uključivanja načina života i razmišljanja onih koji su se tad još nazivali potčinjenima, a ipak su u sebi nosili snažnu samosvijest.

Svjedoci toga vremena čine danas izvore bez kojih je gotovo nemoguće sveobuhvatno razumjevanje historije. Za onaj dio austrijske historije s kojim nam je tek u posljednje vrijeme uspjelo sklopiti mir, sve ih je manje. To osobito vrijedi za one koji su svoje znanje stekli iz prve ruke i sad ga dalje prenose. Još se sa zahvalnošću sjećam Rudolfa Henza. On je bio jedan od svjedoka tog vremena i u meni pobudio razumjevanje za bošnjčku tradiciju, te me uputio u realnost mnogonacionalne države.

Zato želim da ova knjiga nađe mnogo zainteresiranih čitalaca. Ne treba je shvaćati kao heroiziranje rata, već kao prikaz visokih ljudskih kvaliteta Bošnjaka. Jer, spremnost na žrtvu, odanost, lična hrabrost i ljubav prema domovini mogu mijenjati svoju vanjsku pojavu tokom vremena, ali bez njih narod i država ni danas ni sutra neće moći postojati.

Dr. Rudolf Kirchschläger

Bošnjaci - njihovo porijeklo i ponašanje

Povodom komemoracije na Meletti negadašnjoj Bosanskohercegovčakoj pješadijskoj regimenti br. 2, 5. juna 1987. u garnizonskoj crkvi u Grazu, prof. Alfons Dalma (Rim/Beč) održao je sljedeći govor:

U spomen na 7. juni 1916., Meletta Fior,
u Sette Comuni

Zahvaljujući vjernom sjećanju nekih ljudi i do danas vezanih za austrijsku i bosansku prošlost, kao i ljubavi prema tradiciji Glavne rezervne regimente 54 iz Graza, svake se godine obilježi jedan od najvažnijih vojničkih i ljudskih događaja u analima Prvog svjetskog rata: herojsko osvajan je snažno utvrđenog i branjenog vrha brda Meletta Fior, na talijanskom južnom frontu, 7. juna 1916., a podvig su izveli vojnici 2. bosanskohercegovačke regimente, pod vodstvom oberstleutnanta Steve Duica, bazirane u glavnom gradu Štajerske.
Često se opisuju moralno potvrđivanje i sjajni vojni rezultat te jedinice u tim danima. Najodlikovanija među svim regimentama K. und K. armije i pobjednik na sva tri fronta Austro-Ugarske Monarhije u njenom posljednjem ratu - na istoku, na Balkanu i na južnom frontu - karakteristike su te jedinice u vojnoj povjesti XX. stoljeća. "Druga gracka", međutim, predstavlja sve četiri bosanskohercegovačke regimente koje su uzornom odanošću do zadnjega dana ratnih sukoba i postajanja Austrijske Monarhije, pod najvećim gubicima, s nesmanjenom hrabrošću i djelotvornošću služile svojoj zakletvi te i Caru i Kralju.
Iza sebe su ostavile trag vrle vojničke elite koja nije bila samo primjerna, već i jedinstvena.
Iako smo se danas sastali na religioznom skupu svih kršćanskih vjeroispovijesti i ništa manje važne muslimanske vjere, da bismo se, u prvom redu, sjetili palih i umrlih ljudi, kao i njihovih djela i vrlina, ipak se uvijek postavlja pitanje porijekla ovih heroja i motivacije njihovog ponašanja.

Kad je krvavim činom u Sarajevu na bosanskom tlu izazvan Prvi svjetski rat, država Bosna i Hercegovina bila je pod austrougarskom okupacijom svega 36 godina - nakon više od četiristo godina duge turske vladavine - i svega šest godina državo-pravno anektirana u Monarhiju; opća vojna obaveza - za te zemlje nešto historijski sasvim novo, nepoznato i u pogledu društvene, religiozne i nacionalne strukture potpuno neočekivano - 1914. godine bila je stara tek 33 godine, dakle, s iskustvom tek jedne jedine generacije, koja se neposredno nakon uvođenja čak tu i tamo trebala obrčunavati s aktivnim otporom. Mora da je to bilo

nešto sasvim posebno što je u tim okolnostima povezalo i do 200.000 mladih ljudi - muslimana, pravoslavaca, katolika.... Hrvata, Srba ili samo Bošnjaka, iz ukupnog stanovništva od u to vrijeme ni puna dva (danas oko tri) miliona ljudi - u vojničku jedinicu nesalomljive solidarnosti, drugarstva i pouzdanosti u okvirima K. und K. višenacionalne armije i održalo je kroz sve teške.... najteže ispite i žrtve. Mora da je neobično, ali snažno njihovo doživljavanje Austrijske Monarhije kao okvira i sigurnosti njihove bosanskohercegovačke domovine

S najuobičajenijim objašnjenjima herojske hrabrosti i neustrašivosti bosanskohercegovačkih K. und K. regimenti - historijsko-prirodna predodređenost brdskog naroda za rat te i religiozna, vojna etika vjernosti zakletvi bez obzira na razlike u vjeri ili vjeroispovjesti - neće nas daleko odvesti. Držanje Bošnjaka u stalnim ratovima njihove povijesti je uglavnm bilo herojsko, ali je, isto tako, kao i kod svih zemalja i naroda, karakterizirano i vojnim i moralnim zakazivanjima. Da je to uvijek zavisilo o društveno- političkim motivacijama, vidi se iz dva za Bosnu odličujuća vremesnka razdoblja: 1. Turci su bez borbe i muke osvojili zemlju 1463. godine pa je u narodnoj pjesmi tim povodom ostao izraz "Šapatom Bosna pade"; 2. Kad je 1878. godine - prije 110 godina - K. und K. armija pod hrvatskim zapovjednikom feldzeugmeisterom Josefom barunom von Philippovićem, na temelju jednog zaključka iz sporazuma velikih sila, tj. Berlinskog kongresa, krenula da vojno zauzme dotadašnju zapadnu tursku provinciju, naletjela je na, doduše, dijelom ogorčeni, ali ni izdaleka trajni ili opći otpor. Osim toga, njega su pružili samo muslimanski, a ne katolički ili pravoslavni dijelovi stanovništva. Okupacija neophodnog i teškog terena u toj brdovitoj zemlji koja je veća od Švicarske, okončana je za tri sedmice. Nekoliko godina kasnije je upravo muslimansko stanovništvo Bosne i Hercegovine postalo odan i čvrst oslonac astrougarskoj upravi i zapovjedništvu.

Nije nikakva tajna zašto su Turci prije petsto godina bez otpora pokorili Bosnu, već je to iznad svega poučan historijski događaj. To dobrostojeće vojvodstvo, koje se nalazilo na strateški važnom položaju, tad već preko sto godina i kraljevstvo, ni u kom slučaju nije bilo nešto što se prema današnjim pojmovima i predrasudama može diskvalificirati kao "balkansko"; civilizacijski i ekonomski je bilo na samom vrhu srednje i južne Evrope. U odnosu na svoje susjede, srpsko carstvo na istoku, i hrvatsko-ugarsko kraljevstvo na zapadu, ponašalo se otprilike kao Burgundija ili Gaskonjska Navarra između francuske krune i Provance ili kao Bohemija između Stephanove krune i Austrije. U XV. je stoljeću doživjelo trijumf feudalne anarhije i slabljenje države, što ga je, već samo po sebi, moralo učiniti relativno lahkom žrtvom snažnom i discipliniranom osvajaču. Uz to je Bosna imala još jednu sličnost s južnom Francuskom ili Bohemijom: religiozni raspad uzduž političkim

konfliktima već označenih linija. Već je i manihejski pokret "bogomila", koji je tad dominirao zemljom i potpuno odgovarao Patarenima ili Albingenzima, kao i bohemskim Husitima, učinio nepoželjnim bosansko oslanjanje protiv turske opasnosti na katoličku Hrvatsku i Madžarsku. Usljed slabosti feudalne rascjepkanosti i religioznog raskola - nakon što su već prije carstvo i vojvodstvo Srbije izbrisani za 400 godina iz historije - Bosna je bila zrela za pad. Patarensko je plemstvo - s dijelom preostalog naroda - prišlo islamu, ali je zato zadržalo svoj jedinstveni položaj unutar ogromnog svjetskog sultanskog carstva i u njemu izgradilo otok zapadnoevropskog feudalnog uređenja. Katolici su ostali kmetovi tog plemstva ili - ako to još nisu bili - na to su spali. Politički identitet Bosne je zadržan. Dakle, društveno-politička motivacija nije pretežno djelovala u prilog otporu Turcima, već vladavini uz pomoć turske sile. Tako učvršćeno feudalno uređenje se - s neizbježnim varijantama i prilagođavanjima - održalo stoljećima. Na kraju je, međutim, dospijelo u krizu. Ona je, pak, sa svoje strane učinila shvatljivim glatko preuzimanje Bosne i Hercegovine u savez K. und K. Monarhije i učvrćenje svijesti o habzburškoj državnosti i u tim kasno osvojenim područjima.

Već početkom prošlog stoljeća je čitavo Tursko Carstvo - od Gibraltara do Perzijskog zaljeva - bilo u stanju unutarnjeg raspada, ekonomske krize i vojne slabosti. Posebno bosansko plemićko uređenje bilo je još samo fasada koja više nije mogla prikriti opće siromašenje i društvenu destabilizaciju. Bezuspješni pokušaji reforme smjenjivali su se s povratkom u korupciju i haos. Nekadašnja vrhunska tursko-bosanska dostignuća na području pravnog uređenja, saobraćaja i vojne organizacije bila su još samo nostalgična uspomena. U ono vrijeme turska vlast provela je promjenu strukture stanovništva i na kraju stvorila novu i problematičnu grupnu dinamiku. Tokom turskih ratova katoličko, starosjedilačko stanovništvo sve više se smanjivalo bijegom u Hrvatsku i ostale habzburške zemlje. Umjesto njih su muslimanski plemići "uvozili" kao radnu zamjenu nepregledne mase pravoslavaca iz Srbije i ostalih područja Balkana, sve dok te pridošlice nisu postale najjača grupa u zemlji... naravno, u početku samo brojčano, ali su s vremenom bili predodređeni za veće zahtjeve i traženja. Zato što se od kraja XVIII. stoljeća i u Bosni počela javljati identifikacija s nacionalnošću i vjerskom pripadnošću, katolici su se sve više počeli osjećati Hrvatima, a pravoslavci Srbima, na štetu tradicionalnog bošnjaštva, dotad neopterećenog tim vrijednostima. Ti su preobražaji slabili unutarnje jedinstvo i identitet zemlje.

Centrifugalne tendencije su jačale i kroz temeljite promjene u vanjskom svijetu i okolini Bosne i Hercegovine. Zemlje na zapadu i sjeveru - Hrvatska, Madžarska, austrijske krunske zemlje - više nisu bile relativno lahka područja za ucjenjivanje i pljačku otomanskih zemalja; turska

dinamičnost bila je istrošena bitkom kod Beča 1683. godine. Otad i od pohoda princa Eugena raspored snaga se preokrenuo; sad je Zapad bio na potezu, privlačan za podjarmljene katolike koji su počeli napuštati Bosnu u još većoj mjeri. U to je vrijeme promjena na istoku zemlje bila znatno revolucionarnija. Gdje je prije Bosna stajala u direktnoj vezi sa središtem otomanske moći na Balkanu i sve do Konstantinopolisa (Istanbula), sad su se tamo nalazile novonastala Srbija i ojačana Crna Gora: vanjski privlačni element za pravoslavce u Bosni i osjetno smanjenje širine i djelotvornosti kontaktne površine ka preostalom islamu na Balkanu. Dakle, stoljećima dominirajući položaj Bosne i Hercegovine na evropskom zapadu turskog i islamskog carstva bio je izložen jasnoj prijetnji novih mladih država nastalih na mjestima na kojima prethodnih 400 godina nisu povijesno postojali Srbi, Bugari ili Grci

Tu opasnost nisu osjetili samo bosanski muslimani, već, do izvjesne mjere, i katolici. Na taj način je austrougarska okupacija različitim skupinama stanovništva predvečerje zbivanja 1878. godine mogla izgledati kao pozitivan ili obećavajući događaj. Katolici su morali osjećati nastupanje Monarhije kao prednost i djelotvornu garanciju svom postojanju i jednakosti. Ali, prije svega, politički, kulturno i ekonomski još dominantni muslimani u intervenciji Beča - sasvim u duhu zaključaka Berlinskog kongresa - vidjeli su djelotvornu odbranu od nove prijetnje s istoka i eventualnih zloupotreba novouskrsle Srbije ili osnažene Crne Gore. Ali, čak je i sam pravoslavni sloj stanovništva bio u mogućnosti da vidi unapređenje svojih interesa u okviru austougarskog uređenja kao garanciju jednakosti pred zakonom, kako je to osigurano u pravnoj državi kojom se dobro upravlja. Nakon više stoljeća, u kombinaciji turskog neprosvjećenog apsolutizma i sve dekadentnijeg autohtonog feudalizma, novi pravni poredak je postepeno svima postao prednost.

To sve, međutim, vjerovatno ne bi bilo dovoljno da se bosanskohercegovačka odanost i vjernost veže za Habzburšku Monarhiju. U međuvremenu se osjetio i sveprožimajući doživljaj materijalnog i kulturnog proboja, napretka na svim područjima, te modernog razvoja zemlje, njenih velikih izvora i prostranstva zahvaljujući cestama, željeznici, telegrafu i struji, a ništa manje i gustoj mreži primjernih školskih ustanova i naučnih institucija. Prijašnje kraljevstvo Bosne i nekadašnje vojvodsto Hercegovine bili su spremni, iz zenita srednjeg vijeka, ponovo se priključiti Evropi bez toga da se neka skupina mora odreći svoje prošlosti, tradicionalnih vrijednosti i običaja.

Takvim i sličnim sklopom okolnosti, pripojenje Bosne i Hercegovine Savezu naroda dvostruke monarhije bilo je jedan od posljednjih sjajnih rezultata te stare srednjoevropske velike sile.

S državničkom aktivnošću Madžara Benjamina Kallaya, s tehničkim nastojanjima Austrijanaca i Čeha, sa zapošljavanjem na upravo uklonjenoj

staroj vojnoj granici odlično osposobljenih hrvatskih činovnika koji su od početka službovali na lokalnom jeziku... stvorene su i ostale pretpostavke za političko-kulturni uspjeh. A, onda, i iznad svega - za tradicionalno vojnički osjetljiv narod svih vjeroispovijesti - snažan doživljaj nadnacionalne narodne armije, sa svojim kodeksom časti, odanosti i drugarstva.

Sve te komponente učinile su da svim skupinama naroda Bosne i Hercegovine nova opstojanost u okvirima Austro-Ugarske Monarhije izgleda dovoljno motivirajuća da u takvoj domovini prinesu vojničku žrtvu do herojske smrti.

Uvjereni smo da se na ovaj način historijski može objasniti vojno čudo bošnjčkih regimenti u Prvom svjetskom ratu, kao i ep o zauzimanju vrha Meletta, bar do te mjere do koje je objašnjenje najviših ljudskih dostignuća i vrlina uopće moguće.

Otad je prošlo mnogo vremena i kolosalne promjene su prešle preko svih zemalja tadašnje Monarhije. Na mjesto starih, stupile su nove odanosti i motivacije ili se još traže. Pogled u prošlost je oslobođen parola sadašnjosti. Ali, u svakom slučaju, ostaju etika i duhovno držanje vojnika kojih se danas sjećamo, ostaje primjer što zrači kroz sva vremena i uzor je vjernosti bez granica naroda svim idealima i drugarstvu među ljudima različitih, ali u čitavoj Srednjoj Evropi međusobno srodnih nacija.

K. und K. trupe osvajaju Sarajevo

Bilo je to 19. augusta 1878., oko pet sati ujutro. Gusta magla još je prekrivala grad i okolinu Sarajeva kad je predhodnica brigade obst. Lemaića stigla do sedla sjeveroistočno od Pašina brda. Neprimjećena od neprijatelja, stigla je od Han-Kobile, preko Radave i Mrkojnice, djelomično vrlo strmim i zabačenim planinskim stazama. Iznenađeni pobunjeci, nekih 50 do 80 ljudi, nakon kratkog vatrenog sukoba, povukli su se u pravcu grada.

Još se magla nije ni podigla kad je dio prethodnice zauzeo vrh Pašina brda, dok su druga odjeljenja pošla prema staroj tvrđavi. Svakom minutom se otpor muslimana pojačavao i oko 10 sati je borba zapela. Trebalo je pričekati pojačanje. Prvi ranjenici tražili su pomoć. Obećavalo je da će biti vruć dan.

Sjeverno od nekih tri metra visokog zaštitnog zida starog grada, to je sjeverni dio tvrđave, pobunjenici su podigli nekoliko kamenih građevina i gusto ih zaposjeli strijelcima. Vatra tih ljudi, kao i iz dva topa sa sjevernog i istočnog utvrđenja, razornim djelovanjem zasula je teren ispod kule. Borbeni položaj prethodnice postajao je kritičan.

Pobunjenici su se vidno ojačavali. Uzverali su se na vrhove i opkolili lijevo krilo pretthodnice. Sukob se toliko žestoko rasplamsao da je na strani Austrijanaca uskoro bilo municije u manjku. Muslimani su to uočili i sve se više približavali austrijskoj liniji. Ozbiljnost situacije mogao je razriješiti samo smion bajonetski napad. S jednim "hura", ljudi su iskočili iz svojih slabih skloništa i nasrnuli prema iznenađenom neprijatelju. Zahvaćeni naprijed i s bokova, pobunjenici su se povukli prema obroncima koji su strmo padali prema ušću potoka Moščanica i Broska. U tom su se trenutku u bitku žestoko uključile i naknadno pristigle svježe snage.

Čvrstina s kojom je protivnik branio svoj položaj ispred stare tvrđave i sveopći pokret što ga je - bez obzira na upravo pretrpljene gubitke - poduzeo, izazvali su divljenje i naveli obst. Lemaića da zauzme kukasti položaj, dok konačno pobunjenici nisu bili potjerani.

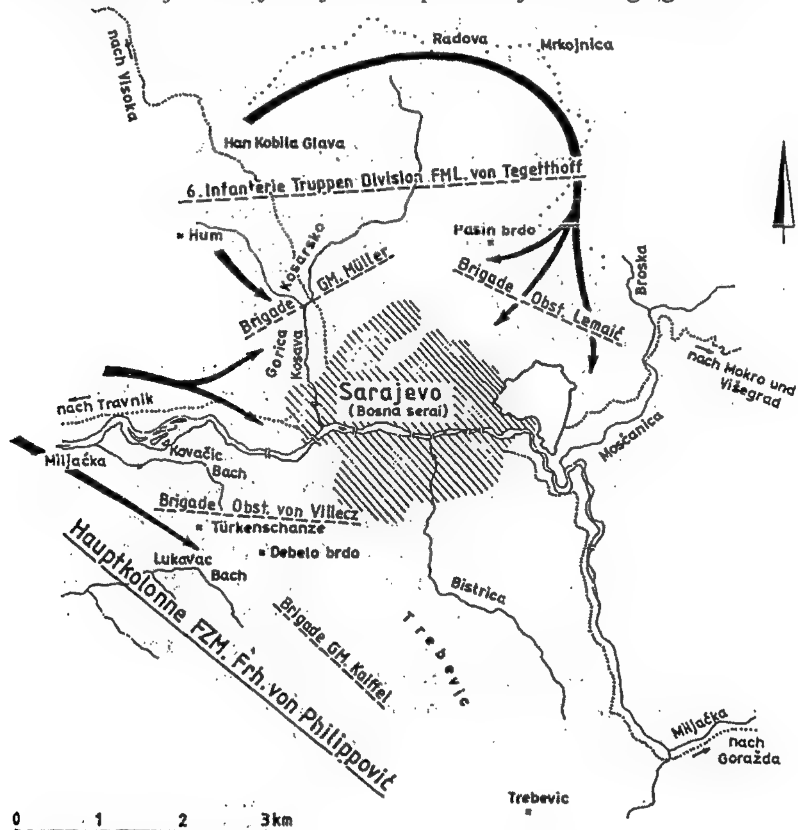
Zatim se rasplamsala bitka za teren ispred kule. Jedan dio je zauzet, a protivnik potisnut. Uprkos zbunjenosti u svojim redovima, pobunjenici su se velikom brzinom povukli na glavni položaj ojačan rovom i obasuli napadače koji su nezaklonjeni stupili na teren pod žestokom vatrom, tako da je napad utihnuo.

Opet je došlo do manjka municije, dok konačano jedinice iz pozadine nisu poslale svoje zalihe.

Nakon kraće borbene pauze, obst. Lemaić je, s devet četa, u sveobuhvatnom naletu osvojio neprijateljski položaj ispred tvrđave.

Muslimani su se povukli i potražili zaštitu i zaklon iza zidova kule. Iz svih rupa i pukotina pucali su svojim puškama snyder i winchester po na 300 koraka udaljenim redovima Austrijanaca. Pri tome su ih stalnom vatrom potpomagali topovi sa sjevernog i istočnog utvrđenja.

Frontalni napad Austrijanaca bez snažne artiljerijske pripreme nije imao šanse na uspjeh pa je tako akcija na sjeveroistočnom rubu grada dobila karakter statične borbe. Ništa se nije izmijenilo ni kad se nekoliko grupa hrabrih napadača s istočne padine uspentralo uza zidove tvrđave i iz neposredne blizine onesposobilo tamošnju topovsku posadu. Nadmoć muslimana ih je na kraju natjerala na povlačenje uz mnogo gubitaka.

U čitavoj situaciji se do podne, uprkos stalnoj borbenoj aktivnosti, ništa nije promijenilo.

U međuvremenu, druga brigada 6. pješadijskog diviziona* fml. von Tegetthoffa, brigada gm. Müllera, nije ostala nezaposlena. Već oko sedam

* *Kod trupa su navedene oznake što su vrijedile 1918. godine.*

sati, gotovo bez borbe bile su osvojene sjeverna i jugozapadna padina Pašina brda, nadgrobni spomenik i groblje, zatim južni brežuljci Koševskog brda i veliko groblje zapadno od puta za Visoko. Jedan bataljon je bio prodro od Huma prema Koševskom brdu, a na padini Huma je jedna brdska baterija uzela pod vatru rov na Debelom brdu koji je branilo oko 300 muslimana pojačanih topovima. Međutim, udaljenost od oko 3,5 km bila je prevelika pa i djelotvornost, shodno tome, niska. Isto tako su malo uspjeha ostvarili i topovi pobunjenika na Debelom brdu. Nisu mogli tokom prijepodneva spriječiti napredovanje brdskih baterija Brigade, niti da Austrijanci steknu uporište na Gorici, kao i na južnom dijelu Koševskog brda. Tamo su neustrašivi ljudi Pješadijske regimente br. 27 vodili statičku borbu s pobunjenicima, koji su svoje položaje u baščama i seoskim kućama branili s najvećom upornošću i istrajnošću.

Do oko devet sati izutra težište napada je trebao iznijeti divizion fml. von Tegetthoffa te sam izdržati borbu. Uspjelo mu je potisnuti muslimane u sektoru sjeverno od Miljacke toliko daleko da im se djelovanje ograničilo skoro samo još na odbranu tvrđave i susjednog zida oko grada.

Tad je konačno u područje bitke prispjela i jedna brigada glavne kolone pod fml. barunom von Philippovicem. Oko 10 sati je brigada obst. Villecza potisnula pobunjenike iz doline i s padina na same vrhove. Druga brigada, pod komandom gm. Kaiffelom, dotad se već tako razvila da je mogao početi napad na branioce na vrhu Debelog brda.

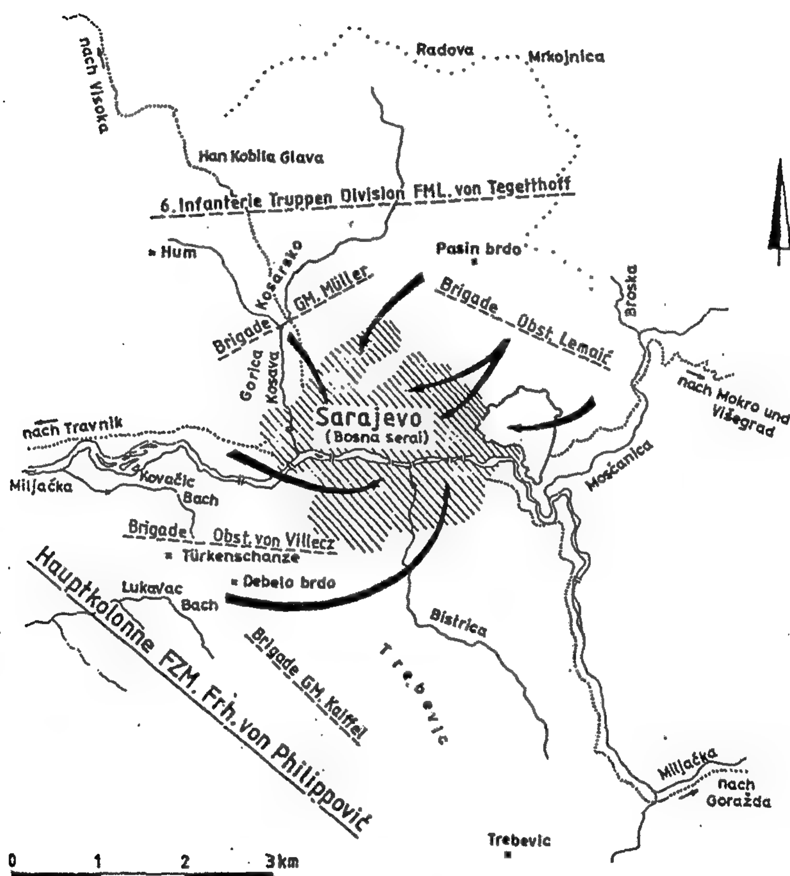
Sva atriljerija, a to su bila 52 brdska i poljska topa, stajala je u polukrugu od Pašina brda do Trebevića i ispaljivala granate na tvrđavu i grad. Ona je pripremila posljednji, odlučujući napad.

Oko 11 sati ujutro, jedan polubataljon došao je do zapadnih gradskih zidina. U baščama na obroncima je naišao na vrlo jaka odjeljenja pobunjenika. I tu se austrijska artiljerija uključila u pomoć. S udaljenosti od svega 200 m, gađala je zaklonjena protivnička gnijezda rasprskavajućim granatama i unaprijed tempiranim šrapnelima. Muslimani su se povlačili. Dvije čete I. bataljona Pješadijske regimente br. 52 slijedile su u bajonetskom napadu i učvrstile se na zidinama. Treći bataljon Pješadijske regimente br. 52 dospio je do jugoistočnog ulaza u grad. Dvije daljnje čete prodrle su i učvrstile se na izlazu uličice koja vodi Begovoj džamiji.

Napala je i Rezervna regimenta br. 7, iz brigade gm. Kaiffela. Pobunjenici nisu uspjeli potvrditi svoj snažni položaj na liniji grebena Debelog brda i 1.000 m visokog Trebevića. Održavali su, doduše, žestoku, ali nepreciznu vatru. Kad se napad približio na nekih 100 metara udaljenosti, muslimani su se u žurbi povukli u pravcu grada.

U to vrijeme su se iz sjeverozapadnog dijela Sarajeva počeli dizati stubovi dima, očigledno signali, jer je kratko potom neprijateljska vatra upadljivo oslabila.

U 11,30 sati su branioci počeli uzmicati na svim tačkama. I u starom gradu zašutjeli su im topovi. U tom su trenutku K. und K. trupe sa svih strana upale u grad.

Dijelovi diviziona von Tegetthoffa sjurili su se sa sjevera, pored zapadnih zidina i prodirali u uličice na čijem je kraju stajala Čekrčija džamija. Tad su počele ubilačke ulične borbe protiv fanatičnih pobunjenika i stanovnika unutarnjih dijelova Sarajeva.

Otjerani sa zidina, pobunjenici su se uglavnom bacili u najbliže kuće i šupe, zabarikadirali sve ulice i dočekivali nadiruću pješadiju uništavajućom vatrom. Iz pukotina starih drvenih šupa, s prozora i rupa na

krovovima, na napadače je udarila snažna vatra. Već pregaženi, sa sigurnom smrću pred očima, pucali su stalno nadirućim vojnicima u leđa. Neustrašivi borci bacali su se bajonetama i noževima na vojnike koji su upadali u kućice iz nezaklonjenih uličica. Obarani hicima i ubodima, još u samrtnoj borbi, gazili su oko sebe ne bi li naudili mrskom neprijatelju.

I žene su se borile, obuzete mržnjom i strahom, otvoreno i iz zasjede, do vlastitog uništenja. Ti tvrdi borci nisu ni davali ni primali izvinjenje. Svakog pojedinog od tih fanatika trebalo je, doslovno, oboriti. Izbijale su vatre i plamen je brzo gutao stare, isušene drvene kuće tjerajući branioce iz njihovih skrovišta, ako već nisu odabrali da radije umru u njima.

Klanje se nastavljalo uz uske uličice. I napredovanje je stalno bilo usporavano upornošću Bošnjaka. Najčvršći je otpor bio u muslimanskoj četvrti. Tamo su se u bezizglednoj situaciji borili sinovi i kćerke Bosne sve dok im hitac ili udarac nije okončao život.

Za jedva 500 metara do Čekrčije džamije, momcima iz Pješadijske regimente trebala skoro dva sahata žestoke borbe. I kad su konačno, uz mnoge žrtve, došli do nje, pobunjenici su tu Božiju kuću branili s fanatizmom za kakav se nije znalo. Austrijanci su stalno nasrtali i stalno su zapinjali, uz velike gubitke pod odbrambenom vatrom Bošnjaka.

Ovi su se šćućurili na krovu džamije i s uzvišenog položaja pucali po nailazećim redovima neprijatelja. A i sa šerefeta munara praskale su su smrtonosne kugle.

Tek je uz pomoć jednog odjeljenja Pješadijske regimente br. 27, tom utvrđenju preostala samo očajnička hrabrost. Među Bošnjacima više nije bilo živih. Ljudi su i dalje nagrtali kroz uske, zavojite uličice koje su vodile do tvrđave. Oni iz Pješadijske regimente br. 38 jurnuše naniže, kroz srpsku četvrt, preko Carevog mosta (kasnije Keiserbrücke), stalno napadani od manjih grupa ili pojedinaca koji su djelovali iz zasjede, i konačno stigoše pred Konak (zgrada vlade) i zauzeše ga.

U isto vrijeme, vojnici brigade gm. Müllera napredovali su, boreći se, sa sjevera i sjeverozapada kroz žestoko branjene guste voćnjake i borbom prsa u prsa došli do prvih kuća i prodrli u unutarnje gradske četvrti...

Već je bilo poteklo mnogo krvi, a borba se još nije završila.

Ljudstvo iz Pješadijske regimente br. 27 probilo se po osvajanju džamije Čekrčije prema Kuli. Iz zasjede i u leđa napadača, stalno su odjekivali pucnji. U velikoj borbenoj zbrci, tri čete različitih jedinica spojile su se i zajedno nasrnule ka jugozapadnoj, "žutoj" tvrđavi kroz muslimane koji su se očajnički branili.

Istovremeno s akcijama diviziona fml. Tegetthoffa, počeo je napad i na zapadni i jugozapadni ulaz u grad (vojna bolnica). U prvom nailasku, u jezivo krvavoj borbi, mjr. Eimannsberger se sa svoje dvije čete izborio za prilaz, jurnuo preko Ali-pašinog mosta preko Koševa i probio se do prvih kuća. Dočekala ih je ubitačna vatra. Izdahnuo je pogođen u grudi. Ali,

već su se i druge čete probile prema Kamenom mostu na Miljacki i uspostavile vezu s Pješadijskom regimentom br. 46 .Hptm. Bornmüller je sa zapadne strane u grad doveo dvije čete i sporim, krvavim hrvanjem, dospio kroz Židovsku ulicu u blizinu zgrade Nemačkog konzulata, gdje se sreo s Pješadijskom regimentom br. 46.

Prva odjeljenja brigade obst. v. Villecza su oko podne stigla u grad. Dvije čete Pješadijske regimente br. 46 pregazile su Miljacku i prešle na drugu obalu. Nakon ubilačkih uličnih borbi, u kojima su, između ostalog, zaplijenile i dva topa, učvrstile su se u dijelu grada uz obalu.

I bataljon što je napredovao boreći se s obje strane Glavne ulice probio se uz velike gubitke u unutarnjost grada, sastao se s borbenim trupama Pješadijske regimente br. 27 i skupa s njima pošao na "žuto" utvrđenje.

Mjr. v. Ellison je s jednim polubataljonom već bio prodro u grad s juga. Dok je bataljon koji se kretao lijevom obalom Miljacke još prolazio kroz žestoke borbe u sporednim uličicama južnog dijela grada, njegovi su dijelovi požurili u pomoć trupama Pješadijske regimente br. 46 i Pješadijske regimente br. 27, koje su prodirale prema tvrđavi.

Desno krilo brigade gm. Kaiffela, upletano u krvavu borbu po kućama, u isto vrijeme se s južnih vrhova primaklo predgrađu.

Spustili su se i s padina Debelog brda te grebena Trebevića, zatim prešli kanjon Magare i dospjeli u unutarnjost Sarajeva.

A što se u to vrijeme događalo s vanjskom krilnom kolonom brigade obst. Leimaića? Još od prijepodneva ležala je na terenu ispred sjevernih zidina tvrđave, pod vatrom branitelja. Premda jê povremeno potpomagala artiljerija, nije joj uspjelo da zauzme izrazito čvrsto branjene zidine. Tek nakon početka općeg napada na stari grad i nakon što su muslimani zapazili približavanje dijelova Pješadijske regimente br. 38 te napustili zidine, krilna kolona je prodrla u kulu, gotovo bez otpora, velikom brzinom sa sjevera preko jednog pomičnog mosta, a s istoka preko velike kapije. Slijedila je protivnika koji je uzmicao kroz groblje do kuća i šupa u južnom dijelu tvrđave. Tamo je, u kratkoj i ogorčenoj borbi, dala svoj obol osvajanju kule. Oko 14 sati se tvrđava, a s njom i "žuto" utvrđenje, našla u austrijskim rukama.

Borbeni alarm utihnuo je u 14,3O sati. Pobunjenici su se raspršili, uglavnom u pravcu Pala, praćeni nekolicinom četa Pješadijske regimente br. 46. Međutim, mnogi branioci odbacili su ili sakrili oružje i ostali u gradu kao nezainteresirani posmatrači.

Kad je fzm. Philippovic oko četiri sahata popodne primio dojavu da su zauzeti i čitav grad· i tvrđava, izdao je naredbu da se podigne carska zastava. A kad je dvostruki orao na tvrđavi raširio krila nad Sarajevom, s kule, iz grada i s udaljenih brda, odjeknulo je beskrajno *hura.* Artiljerijska baterija br. 9/XII ispalila je 101 pozdravni plotun.

Neočekivano se tu našao i orkestar Pješadijske regimente br. 46 i intonirao narodnu himnu.

Sarajevo je bilo osvojeno dan nakon Carevog rođendana. U logoru pobjednika bilo je veliko i razdragano veselje, a tupo očajanje kod onih koji su sve izgubili. Po uličicama su ležala tijela palih, prijatelja i neprijatelja, jedna uz druga.

Prema izvještajima, plijen u ratnom materijalu iznosio je: 30 topova različitih sistema i kalibara, oko 500 pušaka tipa snyder, winchester i henry-martini, dva i po miliona puščanih patrona, 1.000 komada nepripremljenih čahura različitih kalibara, 2.800 kg čistog baruta, više zastava, kao i zalihe živežnih namirnica i uniformi.

U borbama je učestvovalo oko 13.000 K. und K. vojnika protiv oko 6.000 pobunjenika.

Gubici su na obje strane bili ogromni.

Jedan neobičan događaj tog dana punog zbivanja zaslužuje da se spomene. Pri ulasku K. und K.. trupa u pješadijsku kasarnu u Sarajevu, počasni pozdrav im je priredila straža koja se sastojala od regularne turske vojske.
U dvorištu kasarne našla su se tri topa. Bilo je to neobično zato što se već iz predhodnih borbi znalo da se veliki dio turskih trupa koje su tad bile stacionirane u Bosni s pobunjenicima bori za istu stvar, premda je Turska povodom Berlinskog kongresa 13. jula 1878. čvrsto obećala povlačenje svojih jedinica.

U borbi za Sarajevo na austrougarskoj strani posebno se istakao jedan mali poručnik. Bio je to kasniji feldmarschall Svetozar Boroević koji je u Svjetskom ratu od 1914. do 1918. postao Lav od Soče.

Jedan drugi mladi oficir, lt. Michael Edler von Appel, koji je služio u Pješadijskoj regimenti br. 52, tokom te borbe bio je ranjen. Edler von Appel je kasnije, početkom Svjetskog rata 1914., kao pješadijski i komandirajući general u Bosni i Hercegovini vodio XV. korpus vojske K. und K. protiv Srba.

Ali, sa zauzećem Sarajeva okupacija nije bila završena. Pobunjenici su se povukli, potučeni, ali ne i slomljeni. Još iste noći su male jedinice tih smionih ljudi s manjim ili većim uspjehom napale su austrijske opskrbne kolone. Tek nakon pojačanja austrougarske sile daljnjim divizionima, nakon još mnogo krvavih borbi, nazreo se konačan poraz pobunjenika. Vođe ustanika su napustile zemlju, kako je to u sličnim situacijama i danas uobičajeno, skrasile se u Srbiji ili se nastanile u Crnoj Gori i otuda su raspirivali vatru. To je dovelo, posebno nakon aneksije 1909. godine, do još nekih prijetećih ustanaka. Ali, Bosna i Hercegovina je čvrsto ostala u savezu Austro-Ugarske Monarhije.

Od Bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa do bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti, 1879.-1914.

Nakon što je, 1878. godine, okupacija Bosne i Hercegovine provedena i za Austro-Ugarsku Monarhiju uspješno okončana, trebalo je primiriti zemlju i učvrstiti postignuto.

Prvo se prišlo stvaranju žandarmerijskog korpusa, što je praktično predstavljalo vojno organiziranu jedinicu za stražu. Zadatak mu je bio djelovati pri upravi zemlje i pomagati izvršenje naredbi vlasti. Bosanskohercegovački žandarmerijski korpus bio je potčinjen šefu pokrajinske vlade, a u vojnim stvarima zapovjedništvu XV. korpusa K. und K. u Sarajevu.

U redovima žandarmerije služili su Bosanci i Hercegovci, kao i dobrovoljci iz jedinica K. und K. i carske madžarske žandarmerije. Svi državljani Austro-Ugarske, ako su podmirili vojnu obavezu, mogli su biti primljeni u bosanskohercegovačku žandarmeriju pa su se javljali dobrovoljci i iz redova K. und K. vojske. Donja starosna granica bila je 20, a najviša 45 godina te se, uz to, kandidat morao obavezati na bar tri godine.

Dodjela oficira je uslijedila iz redova K. und K. ili carske madžarske žandarmerije, kao i iz redova aktivne vojske K. und K. I tu su se najviše koristili dobrovoljci.

Ali, sama žandarmerija nije više bila dovoljna da se zagospodari opasnim bandama, a kasnije i pobunjenicima.

Zato je oformljena posebna trupa, elitna jedinica, Strafuni! Oni su vrlo brzo oformili patrolne jedinice, kojih su se pobunjenici veoma bojali. Te su se jedinice sastojale od odabranih oficira i ljudi iz regimenti stacioniranih u Bosni i Hercegovini.

Odjeveni u sive uniforme, s bojom koja se odlično slagala s krševitim terenom, već ih s najkraće udaljenosti nije bilo moguće razlikovati jedne od drugih i na terenu uočiti. I najoštrije oči Šiptara i Turaka često su uzalud tražile svoje smrtne neprijatelje.

Te male, ali snažne jedinice u ruci svog zapovjednika činile su primjernu trupu koja se ničeg nije bojala. U njoj su, pored bečkih plemića i njemačkih majstora, bili sinovi iz tirolskih planina, Štajerci, Salzburžani, gornji Austrijanci i Korušci. Oni su se odlično slagali s madžarskim Bakama te s Hrvatima i Bošnjacima. Ti *sivi sokolovi*, kako su ih od milja zvali, bili su gvozdeni momci. Nerijetko se događalo da ih, vrativši se s cjelodnevne teške patrole, ne stigavši ni jesti ili se odmoriti, naredba zapovjednika opet pošalje u krševitu divljinu. Činili su to bez gunđanja.

Njihov zapovjednik, poznati stari vojnik general Cvjetičanin, bio je ponosan na njih i pod njegovim zapovjedništvom ostvarili su najveće uspjehe.

Strafuni su bili podijeljeni u patrolna krila, a ova, pak, u patrolne vodove. Svaki je vod imao na carskoj granici svoj sektor koji je trebao čuvati i nadgledati. Po mogućnosti, u centru tog područja ležale su utvrđene kasarne tih vodova koje su im služile kao baza za operaciju te nastambe. Zapovjednici vodova bili su niži oficiri - oficiri bez vlastitog područja djelovanja - a zapovjednici krila bili su kapetani. Uputstva su primali od zapovjedništva sektora, odnosno iz brigadne komande. Za sve preko tih uputstava zapovjednici krila imali su potpunu slobodu djelovanja.

I oficiri i ljudstvo, kao što je već spomenuto, nosili su svijetlosivu odjeću, a ljeti svjetlosive lanene uniforme. Oznaku pripadnosti tom elitnom korpusu, a pripadati njemu značilo je najveću počast, činila je jednostavna crno-žuta traka koja se nosila na lijevoj nadlaktici.

Jezik komande je, kao i u cijeloj K. und K. Armiji, bio njemački. Ljudi koji su poticali iz svih provincija i zemalja Monarhije zapanjujuće dobro i sigurno su se sporazumijevali konglomeratom riječi sastavljenim iz svih mogućih jezika.

Ali, i inače se mislilo na osiguranje zemalja osvojenih uz velike žrtve. Podizale su se odbrambene linije i utvrđenja. Posebno je u vrijeme svog službovanja bio aktivan Conrad v. Hotzendorf. Uređenje utvrđenja štitilo je istočnu i južnu granicu. Sarajevo, Mostar, Trebinje i Bileća bili su izgrađeni kao snažna uporišta. Uz to, postojala su utvrđenja drugoga reda, kao npr. Stolac, Nevesinje, Ulog, Kalinovnik i sl. te, konačno, odbrambene kasarne u Višegradu, Čajniču, Foči, Fojnici, Jablanici, Konjicu, Plužinama. Tri godine nakon okupacije, dakle 1881., na snagu je stupio provizorni zakon o odbrani, što je u cjelini odgovaralo zakonu o odbrani za ostale krunske zemlje i provincije Monarhije. Po objavi tog zakona došlo je do talasa iseljenja, a u Hercegovini čak i do nemira. Da bi se veliki talas nezadovoljstva donekle prigušio, ponešto su ublažene odrednice za regrutiranje. Sad je postojala mogućnost da svaki vojni obveznik unutar tri mjeseca po prijemu poziva pronađe zamjenu. Naravno, postojali su i čitavi nizovi mogućnosti oslobađanja. Svećenici, sudije, imami, šejhovi, ljekari, apotekari, učitelji i ljudi stariji od 70 godina nisu morali obavljati vojnu službu.

Vojna obaveza za mlade Bošnjake počinjala je s godinom u kojoj su navršavali 20 godina života. Trajala je tri godine na prvoj liniji, a devet godina u rezervi. U preostaloj Monarhiji je rezervna služba trajala samo sedam godina. Ali, nasuprot tome za Bosnu i Hercegovinu nije bilo rezerve po završetku vojne službe.

Najprije je područje Bosne i Hercegovine bilo podijeljeno na četiri dopunska okruga što su imali isto područje djelovanja kao i oni postojeće vojske.

Već 1882. su oformljene prve čete. Potrebni instruktori, tad nazivani obučavateljima, kao i neophodni podoficiri i oficiri bili su uzeti iz postojeće vojske, ali su se i dalje vodili kao (pk) prekompletni u redovima svojih regimenti.

Kasnije, kad su već neki bosanski kandidati po završetku kadetske škole u Beču oslobođeni daljne obaveze, počela je popuna oficirskog kadra domaćim oficirima. Za obuku rezervnih oficira postojali su vlastiti kursevi pa su se tako primljeni Bošnjaci i Hercegovci odgovarajućih moralnih vrijednosti i stepena obrazovanja te konačno pristupali ispitu za rezervne oficire.

I u području obuke podoficira i instruktora uvedene su olakšice. Tako su domaći vojni obveznici još i prije okončanja minimalne vojne službe mogli biti unaprijeđeni u kaplare i podoficire.

Što se tiče pitanja vjere, izdani su posebni propisi o očuvanju vjerskih potreba i običaja vojnih obveznika.

Zakletva Bošnjaka imala je samo jednu rečenicu. Glasila je:

Zaklinjem se Bogu Svemogućem da ću biti odan Njegovom Veličanstvu caru i kralju Franzu Josephu Prvom i da ću slijediti sva naređenja meni pretpostavljenih i viših, čak i u životnoj opasnosti.

Svi ostali za K. und K. vojsku važeći regulativi i propisi primjenjivali su se na isti način i u bosanskohercegovačkim trupama. To je vrijedilo i za odnose rangova i unutarnju organizaciju pododjeljenja.

Nastanak i razvoj bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti od 1882. do 1894. predstavljen je na slijedeći način:

godina	Sjedišta te istovremeno komandedopunskih okruga			
	Sarajevo	Banja Luka	Dolnja Tuzla	Mostar
1882.	1. četa	2. četa	3. četa	4. četa
1883.	5. četa	6. četa	7. četa	8. četa
1884.	9. četa	10.četa	11. četa	12. četa
1885	13.četa	14. četa	15. četa	16. četa
1886. su iz njih oformljeni:				
	1. baon s.	*2. baon s.*	*3. baon s.*	*4. baon s.*
	1.,2.,3.,4. četom	1.,2.,3.,4.četom	1.,2.,3.,4. četom	1.,2.,3.,4. četom
	(prije 1.,5.,9.,13. četa)	(pr. 2.,6.,10.,14.četa)	(pr. 3.,7.,11.,15. četa)	(pr. 4.,8.,12.,16.četa)
1886.	5. četa	5. četa	5. četa	5. četa
1887.	6. četa	6. četa	6. četa	6. četa
1888.	7. četa	7. četa	7. četa	7. četa
1889.	8. četa	8. četa	8. četa	8. četa
1890. oformljeni su iz njih:				
	5. baon s	*6. baon s.*	*7. baon s.*	*8. baon s.*
	četom 5-8	četom 5-8	četom 5-8	četom 5-8
1890.	9. četa	9. četa	9. četa	9. četa
1891.	10. četa	10. četa	10. četa	10. četa
1892.	11. četa	11. četa	11. četa	11. četa
1893. su iz toga oformljeni :				
	9. baon s.	*10. baon s.*	*11. baon s.*	*12. baon s.*
	četom 9-11	četom 9-11	četom 9-11	četom 9-11
1893.	12. četa	12. četa	12. četa	12. četa

1894. su iz ovih oformljeni:

Bh.pj.r 1	*Bh.pj.r. 2*	*Bh.pj.r. 3*	*Bh.pj.r. 4*
I.,II.,III. baon	I.,II.,III. baon	I.,II.,III. baon	I,.II.,III. baon
(1.,5..,9.baon)	(2.,6.,10.baon)	(3.,7.,11.baon)	(4.,8.,12.baon)

Po oformljenju četiri bosanskohercegovačke regimente, kao i ranije, svake godine stvarane su nove čete. One iz 1894. (13. četa) i 1895. (14. četa) privremeno su bile dodijeljenje I., odnosno II. bataljonu. Tek su 1896., s 15. četom, tvorile IV. bataljone pojedinih regimenti, međutim sa svega tri čete.

Godine 1897. su se konačno bosanskohercegovačke trupe sastojale od četiri regimente od po četiri bataljona i jednim dopunskim bataljonskim kadrom. A svaki se bataljon sastojao od četiri čete.

Već od 1889. je svaki bataljon stvarao dopunski bataljonski kadar, koji se sastojao od jednog oberleutnanta, računovođe, korporala, četiri infanterista i jednog oficirskog ađutanta.

Od 1891. su pojedini bataljoni bili dislocirani i izvan svoje domovine. Već su se nalazili u Beču i Budimpešti.

Slijedeći prikaz nas upoznaje s prvim zapovjednicima četiri bosanskohercegovačke regimente i pokazjue nam i pojedine garnizone u vremenskom redoslijedu.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 1

Zapovjednik Regimente: Le Fort, Ernest, ritter von, obst.
Dopunski krug: Sarajevo
Mirnodopski garnizoni:

Rtg.:	1894.	Sarajevo, a onda Beč
I.(1)	1895.	Sarajevo
	1891.	Budimpešta
	1892.	Sarajevo
	1894.	Beč
II. (5)	1889.	Travnik
	1891.	Sarajevo
	1892.	Beč
	1894.	Sarajevo
III. (9)	1892.	Sarajevo
	1894.	Beč

Zapovjednici: I. baon Pukl Carl, obstlt., prekompletan u
Pješadijskoj regimenti br. 75
II. Baon, Zarič Elias, mjr., prekompletan u
Pješadijskoj regimenti br. 29
III. baon, Pfeiffer Alfred, v., obstlt., pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 22

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2

Zapovjednik Regimente: Rabatič Simon, edler von, obst., pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 29
Dopunski okrug: Banja Luka
Mirnodopski garnizoni:
Rtg. : 1894. Banja Luka, 1895. Graz
I. (2) 1885. Banja Luka
1891. Beč
1892. Banja Luka
II. (6) 1889. Banja Luka
1892. Beč
1894. Banja Luka
III. (10) 1892. Banja Luka
Zapovjednici: I. baon, Rabatič Simon, v., obst. pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 57
II. baon, Došen Georg, mjr., pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 16
III. baon Franz Fridrich, v., mjr., pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 85

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 3

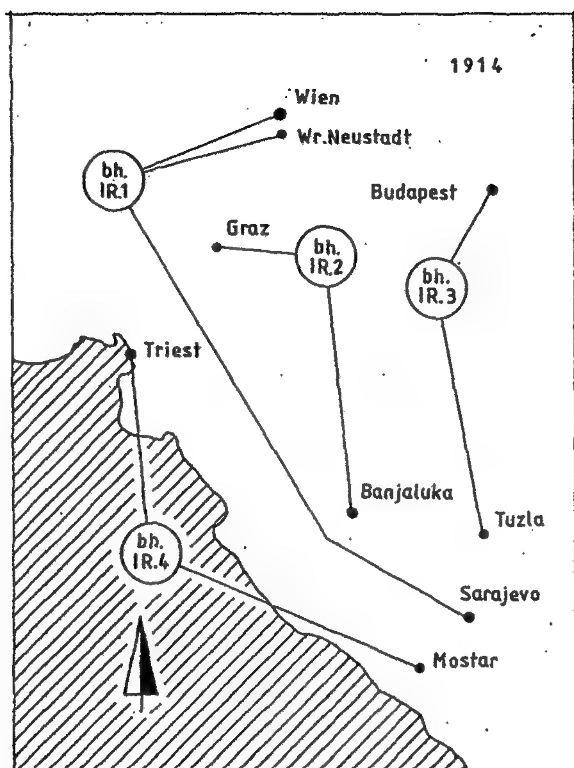
Zapovjednik Regimente: Radanovich Heinrich, obst. pk. u
Pješadijskoj regimenti br. 57
Dopunski okrug: Donja Tuzla
Mirnodopski garnizoni:
Rtg.: 1894. Donja Tuzla, ujesen Budimpešta
I. (3) 1885. Donja Tuzla
1891. Beč
1892. Donja Tuzla
1894. Budimpešta

II. (7) 1889. Doboj
1892. Donja Tuzla
1894. Donja Tuzla
III. (11) 1892. Donja Tuzla
1894. Budimpešta
Zapovjednici: I. baon, Wagner Felix, mjr., v., obst. pk. u Pješadijskoj regimenti br.60
II. baon,Domać Johann, mjr., pk. u Pješadijskoj regimenti br. 52
III. baon, Bykowski Witold v., mjr., pk. u Pješadijskoj regimenti br. 95

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 4

Zapovjednik Regimente: Zeravica Eduard, obst.
Dopunski okrug: Mostar
Mirnodopski garnizoni:
Rtg. : 1894. Mostar, ujesen Beč
I. (4) 1885. Mostar
1891. Beč
1892. Mostar
II. (8) 1889. Domanović
1891. Mostar
1892. Beč
1894. Mostar
III. (12) 1892. Mostar
1894. Beč
Zapovjednici: I. baon, Pöll Anton, mjr., pk. u Pješadijskoj regimenti br. 23
II. baon, Mlinarić Stephan, mjr., pk. u Pješadijskoj regimenti br. 66
III.Baon Zednik Oskar, v., mjr., pk. u Pješadijskoj regimenti br. 18

Godina 1895. je za bosanskohercegovačke pješadijske regimente bila ponosna godina. Svaka je dobila i sjajan regimentni orkestar. Još jedna mjera koja je pridonijela daljnjem učvršćivanju bosanskohercegovačkih jedinica bila je da su skoro svi instruktori, podoficiri i oficiri napustili svoje stare jedinice i prešli u bosanskohercegovačke regimnte. Posljednje mjesece pred krvavi i pun žrtava Svjetski rat bosanskohercegovački bataljoni provodili su u garnizonima u Austriji, Bosni, Madžarskoj, Hercegovini i na morskoj obali.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 1

Zapovjednik Regimente: Stöhr Carl, v., obst.
Rtg.-stab : Beč II., Engerthstr. 226, kasarna Erzherzog-Albrecht
I. baon: Beč
II. baon: Wiener Neustadt
III. baon: Sarajevo
IV. baon: Beč

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2

Zapovjednik Regimente: Kindl Ernst, obst.

Rtg.-stab: Graz, Grenadiergasse 8, Nova dominikanska kasarna
I. baon: Graz
II. baon: Graz
III. baon: Banja Luka
IV . baon: Graz

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br.3

Zapovjednik Regimente: Komma Georg, obst.
Rtg.-stab: Budimpešta I, Nándor-tér 2, Ferdinandova kasarna
I. baon: Budimpešta
II. baon: Budimpešta
III. baon: Tuzla
IV. baon: Budimpešta

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br.4

Zapovjednik Regimente: Klein Anton, Obst.
Rtg.-štab: Trst, Via Coroneo 4
I baon: Trst
II baon: Trst
III baon: Mostar
IV baon: Trst

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon

Zapovjednik bataljona: Heisegg Carl, obst.
Baon-štab: Bruck a. d. Leitha
Baon: Bruck a.d. Leitha
Kadar dop. čete: Sarajevo, odbrambeni logor

Otkud odjednom Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon? To je omogućila jedna carska odluka. Na temelju te odluke je od 1. oktobra 1902. pri četiri bosanskohercegovačke pješadijske regimente oformljena po jedna 17. četa. Ujesen 1903. te čete su odvojene od matičnih regimenti i, uz istovremeno formiranje bataljonskog štaba i kadra dopunske čete, ujedinjene u Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon. Bataljon je došao u Beč, a zapovjedništvo dopunskog okruga ostalo je u Sarajevu.

Regruti su u podjednakoj mjeri morali biti pridodavani dopunskim okruzima. Tako su 1915., dakle već u vrijeme rata, oformljeni dodatni bosanskohercegovački poljski streljački bataljoni pa je tada našem bataljonu bio dodijeljen br. 1.

Bošnjake je trebalo i uniformirati te opremiti. Kao temelj je vrijedio propis iz 1878. godine, ali je stalno bilo manjih dopuna i izmjena. Razlike u odnosu na ostale pješadijske regimente, zapravo, postojale su samo u posebnostima muslimanskog dijela naroda Bosne i Hercegovine.

Do 1886. su oficiri dodijeljeni iz postojeće vojske nosili uniforme svojih dotadašnjih jedinica, ali otad su i čisto vanjski pripadali svojim "momcima". Svijetloplavi kaput s crvenim kragnama (karakteristične boje bosanskohercegovačkih jedinica) i žuta dugmad (od mjedi) s brojevima bataljona, a kasnije, od 1894., i brojevima regimente, svijetloplave pantole i plavosivi ogrtač, kao i kaciga, a za oficire muslimanske vjere - crveni fes s plavim čuperkom, činili su od običnog oficira sjajnu figuru živih boja.

Ljudstvo je u donjem dijelu bilo nešto drukčije odjeveno. Nosili su turske čakšire u obliku širokih pantola do koljena i dokoljenice. Oboje, naravno, svjetloplavo. A muslimani su imali svoj crveni fes.

U početku su samo vjernici pokrivali glavu fesom, ali su poslije i svi pripadnici bosanskohercegovačkih trupa.

Samo je oficirima ostao slobodan izbor između fesa i kape. Bez značaja je bila promjena određena 1896. po kojoj je plavi čuperak zamijenjen crnim.

Za službu i vježbu su se nosile ljetne pantole od čvrstog platna. Ljetne oficirske pantole bile su načinjene od šatorskog platna (od ovčije vune) i oni su ih nosili i izvan službe, već i zbog same udobnosti. Svaki mladi regrut dobio je dolamu, rukavice bez prstiju i okovratnik. Konačno, dobio je još i dva para košulja, donjih gaća (preteča starih dugih gaća, strah i trepet iz dječijeg vrtića naših pradjedova) i natikača, kao i dva para kožnih cipela. Osim jednim umanjenim ruksakom od teleće kože i jute, budući vojnik bio je opremljen i još jednim "ruksakom za metke", koji se nosio ispod ruksaka. Pribor za kuhanje, posuda za jelo, terenska staklen flaša s kožnom presvlakom, kao i vreća za kruh od vodootpornog materijala kompletirali su vojnika. Usput, ogrtač je bio u obliku vijenca - da se može nositi ruksak.

Gore lijevo:
Oberleutnant Bošnjak u uniformi, 1910.-1918. (hgm.)
Gore desno:
Bošnjaci iz redova obične vojske u udobnoj maršimoj uniformi, 1910.-1918. (hgm.)
Dolje:
Smjena straže u Bečkom dvorcu između bataljona za stražu i regimentnog orkestra Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4, oko 1900. godine (hgm.)

Znatno povećanje borbene snage jedinica je iskusila uvođenjem repetirajućih pušaka. Model primijenjen 1886., još je imao kalibar 11 mm, dok je onaj iz godine 1888./1890., sistem *mannlicher*, imao još samo 8 mm. Spremnik je sadržavao pet metaka sa središnjim paljenjem. Pa, ipak, domet tih pušaka iznosio je već 2.000 m.

Vojnici Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona izgledali su bitno drukčije. Oficiri i kadeti imali su istu uniformu kao i tirolski carski strijelci. Jedino se na šeširu i okrugloj kapi sa štitnikom tirolski orao morao ukloniti carskom dvostrukom orlu. Vojnici sve do oberjagera nosili su kaput, bluzu, duge pantole i pantole do koljena od plavkasto-sivog materijala, pantole do koljena, s kao trava zelenim uskim porubom, kragne i streljački znakovi bili su zeleni, a dugmad glatka. Što su još nosili odgovaralo je opremi bosanskohercegovačkih regimenti. Vjerojatno do sigurno su imali fes.

Kod Bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa posebno je upadljiv bio šešir s crnom perjanicom. Tamnozeleni kaput s crvenom kragnom, kao i reveri na madžarski način su bosanskohercegovačkim žandarima davali poseban izgled. Bluze oficira ukrašavale su zlatne vrpce. Glatka dugmad, plavkasto-sive jahaće pantole i takav ogrtač zaokruživali su sliku. Pantole vojnika koji su hodali imale su kroj bosanskohercegovačke pješadije, a onih koji su jahali bile su jednake dragonerskim, samo tamnoplave.

Sive uniforme straufuna nisu bile nikakva konkurencija. One su snažno odudarale od šarenih kreacija državnih krojača. To nije bila odjeća da se na protivnika ostavi dojam, već čarobna kapuljača da ga se lakše uhvati. Žuto-crni povez na nadlaktici je jedini bio šaren na uniformi ovih čvrstih boraca.

S teškim gubicima prve ratne godine nestale su i šarene uniforme, žute široke vrpce i slični dobrodošli ciljevi za protivničku pješadiju. "Poljska siva" je postala bojom vojne odjeće, a poljski siv je postao i fes.

Gore:
Defile III. bataljona Bosanskoheregovačke pješadijske regimente br. 2 ispred svog zapovjednika, Banja Luka, 1912. (ms.)
Dolje:
Oberleutnat von Arthold, zapovjednik MGA III., sa svojim ljudima na poligonu; Banja Luka, u septembru 1912. (ms.)

Smjena dvorske straže

Mnogi podanici starog cara Franza Josepha Prvog koji su imali sreću jednom doći u carski glavni grad iskoristili su priliku da dožive smjenu dvorske straže što se odvijala po strogim pravilima.

Posebno su sretni, međutim, bili oni čija je posjeta uslijedila upravo tad kad je ispunjenje tog zadatka, kako je to odgovaralo rasporedu, bilo povjereno Bošnjacima.

Nije samo smjena u dvorištu dvorca izazivala nepodijeljeno zanimanje, nego i dolazak jedinice čija su regimentna muzika i pojavljivanje već bili dovoljan povod za radost i divljenje.

Već mnogo ranije su muškarci i žene, stari i mladi, stajali na trotoarima i strpljivo čekali pojavljivanje najkrutijih carevih vojnika. Gore, u krošnjama drveća Ringstraße čučali su klinci očekujući da ih skine najbliži policijski inspektor.

Eno! Već se isprekidano čuju koračnice, šapat zadovoljstva, a i radoznalost prolazi kroz gomilu. Vratovi onih koji stoje iza, sve su duži. Svaki čas moraju doći.

Tamo, još sasvim iza, svjetlucaju sjajne vojne trube orkestra. Već zaokreću i prolaze širokom krivinom kod zgrade Carske vijećnice. Sprijeda se prepoznaje par zašiljenih kaciga policajaca u pratnji, zatim klupko dječurlije i druge mlađarije, među njima žene koje se smiju te, naravno, opet klinci, klinci i ponovo klinci. Oni bi najradije marširali među Bošnjacima. Uz kolonu, desno i lijevo, iz nemirne mase se izdiže po jedan jahač na konju.

Tad ih se konačno može uočiti. Crveni fesovi ljuljaju se u koraku marša, a kićanke, čuperci, pritom se njišu u ritmu. Sad se vide i smeđa lica sinova Bosne i Hercegovine, a iz gomile im se ističu i svijetloplave uniforme sa sjajnim mjedenim dugmadima.

Bliže, prilaze sve bliže. Naprijed je regimentna muzika sa zvonkom pjesmom, a vodi je vođa orkestra. Na čelu joj je Bošnjak, div od čovjeka, bubnjar. Preko prsa mu je široka, šarena ešarpa, u čijoj sredini se ističe broj regimente, jedan, 1.

Odmah iza bubnjara, s lijeva, maršira blok od pet bas- lovačkih rogova, u sredini je pet vojnih truba (puhački instrumenti što nose melodiju), a desno još pet klarineta. Iza njih, u srednjem dijelu orkestra, nalazi se šest S-truba, desno na rubu su četiri francuska roga, a lijevo - tri heligone (bas- trube). Ali, šta bi bila muzika bez doboša, bez trombona? Oni marširaju u najzadnjem redu, dva mala doboša i dva veoma velika. Od njih bočno su tri trombona. Zvuk što se da vidjeti!

A onda, kako se čini iz čiste razmetljivosti, bubnjar u plavo nebo baca teški štap, koji se u zraku vrti oko sebe, te ga s nevjerovatnom sigurnošću

ponovo hvata u zraku. Narod slavi u oduševljenju i naš se bubnjar ne boji ponavljanja. Tek ga je uhvatio, a čuperci već lete tamo-amo i štap blješti na suncu, bačen tačno u taktu marša.

Iza muzike, u razmaku od možda deset koraka, nadolazi bataljon straže u redovima od po četiri. Vode ga zapovjednik i četne vođe, a sa strane prate dobošar i trubači.

Slika puna boje i pokreta. Divni, poput svijeća uspravni likovi momaka s orlovskim licima defiliraju pored oduševljenih Bečlija i posjetilaca glavnog grada ogromnog carstva koji su došli iz svih zemalja i provincija Monarhije.

Odrješit korak, precizna formacija, ponosno držanje. Paradiraju egzoti cara Franza Josepha!

A iza njih paradiraju veći klinci i iskušavaju se u istom koraku i pokretu. Na samom kraju repa što se vuče za bataljonom straže, još su malehni koji moraju žestoko zapeti da bi uopće mogli i držati tempo.

Marš prestaje, a tvrdi korak mladih vojnika odjekuje na pločniku Ringstraβe. Nešto čudno fascinirajuće visi u zraku. Iz tih momaka izlazi osjećaj snage i jakosti. Maršira cvijet mladosti najmlađe carske zemlje!

Trab... trab... trab... trab... trab...

Znak bubnjara. Počinje nov marš... i ljudi ga prepoznaju... *Bošnjaci dolaze*... Iz guste gomile ponovo se čuje klicanje te aplauz, a talas oduševljenja zahvća sve ljude i valja se iznad glava Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1.

Još četvrt sahata i koračnica postaje tiša, a korak mekši. Tamo naprijed, kod kapije dvorca, ulaze. Od instrumenata se čuje još samo udar i čegrtanje doboša i jedan ubod trombona, dok se melodija gubi. Ljudi opet idu za svojim poslom i dnevni život opet kreće uobičajnim tokom. A sutra, u isto vrijeme, stražu će davati neka druga regimenta i opet hiljade ljudi neće htjeti propustiti predstavu.

Da, tad je još armija bila jedan od čvrstih oslonaca Carstva, garant sigurnosti države i njenih građana. Srca skoro svih stanovnika te jedinstvene porodice naroda hrlila su regimentarcima i vojnici i oficiri uživali su pažnju i poštovanje.

Ali, to je bilo davno.

Međutim, koja je to bila posebna koračnica, koja ni stotinu godina kasnije neće izgubiti ništa od svog djelovanja? Jedna što je tjerala noge u zrak, ulazila u krv i nadimala grudi!

Komponirao jê Štajerac Eduard Wagnes (1863.-1936.). U ono vrijeme kad su novonastale bosanskohercegovačke regimente dobile vlastitu regimentnu muziku, a Wagnes postao vođa orkestra Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, što se u Grazu garnizonirao.

Ta prekrasna koračnica, koja je, zapravo, bila namijenjena samo Bošnjacima iz *Dvojke,* u kratkom vremenu postala je marš pri defileu svih bosanskohercegovačkih trupa. Bio je to signal koji je pozivao na prozore i vrata djevojke i žene kad su ukrućeni Bošnjaci marširali ulicama njihovih garnizonskih gradova.

Nakon 1918. marš je bio manje sviran. A i čemu? Vremena su bila loša i Bošnjaci više nisu dolazili. Godine 1967. ta uzbudljiva koračnica data je Telegrafskom bataljonu br. 2 austrijske Savezne vojske u cilju očuvanja tradicije.

Prvi fes u K. und K. ratnoj mornarici

S.M.S. (brod Njegovog Veličanstva - op. pr.) Schwarzenberg ležao je u luci Šibenik. Nekad je znao i za bolje dane. Među užadima i palubom kretali su se brodski kadeti K. und K. ratne mornarice koje su stari pomorci odgajali u prave mornare.

Među budućim mornarima nalazio se i kadet Lutvo Šekić, rođen u Dvorniku (Zvorniku? - op. pr.) kod Donje Tuzle. Mlad, jednostavan Bošnjak islamske vjere.

Pri zaduženju odjeće prije pet dana primio je sve uniforme i rublje kako je utvrđeno prema različitim propisima o uniformi i opremi K. und K. Ratne mornarice te, naravno, i mornarsku kapu. Izgledalo je da je sve u najboljem redu.

Međutim, jučer, 8. jula 1909., brodski kadet Šekić je svom zapovjedniku javio da se boji da će ga se otac odreći ako dozna da on, Lutvo Šekić, ne nosi svoj fes. A i to iznosi samo zato jer mu je za slijedeće dane najavljena posjeta brata.

Dobar savjet je skup. Ovo je bio prvi slučaj da je jedan musliman bio primljen za brodskog kadeta. U službenoj knjizi II-3 ništa nije bilo predviđeno što se tiče fesa; zapravo, nije bio ni spomenut.

Zato je 9. jula 1909. Lučkom admiralitetu K. und K. u Puli otišao izvještaj s molbom da se u vezi s tim donese odluka. Admiralitet se nije našao odgovornim za taj poseban slučaj i isti izvještaj je već 11. jula 1909., sa stanovitim dodacima, požurio u Beč K. und K. ministarstvu rata, Odjelu Mornarice.

Što je odredila predsjednička kancelarija Carskog ministarstva rata?

Kako je pitanje nošenja fesa bilo od većeg znčenja, bar za brodskog kadeta Šekića, to je još i prije službene molbe Opće ministarstvo financija (odgovorno za čitavu Monarhiju, pa je i o pitanjima koja su se ticala Bosne i Hercegovine to ministarstvo vodilo brigu) 16. jula 1909. poslalo privremenu odluku Lučkom admiralitetu u Puli (*vidi stranu 41*).

Odatle je sadržaj depeše kao naredba dalje proslijeđen u Šibenik na brod Schwarzenberg i konačno dospio u ruke zapovjednika Škole za brodske kadete fregkapt. Bridiga. Još je isti dan, poput munje, u glavni grad Beč telegrafskim žicama požurila vijest o provođenju i došla na sto predsjedavajućeg Predsjedničkog ureda kapetana prvog ratnog broda Chmelarza.

Telegrafska depeša br.: 2787 AD
P.K.

Odjel mornarice
Lučkom admiralitetu
6. 7. TM. 15/7 IV
Beč, 16. jula 1909.

Brodski kadet Šekić do daljnjeg
može nositi bijeli ili crveni fes.

Potpis: Koudelka Fregkapt.

Gattung des Telegrammes:
schiffskapitaen chmelarz
marinekommando wien
Dienstliche Angaben:
Telegramm
aus
+ schiffschwarzenberg 52 23/22 9 5 5.
auf telegrafischen befehl hafenadmiralat hat junge
sekic bis auf weiteres weiszen oder roten pez zu
tragen = fregattenkapitaen bridiga +
1909

Time je naš kadet bio zaštićen od toga da ga se odreknu. Ali je čitava stvar tek bila pokrenuta.

Dvadesetog jula 1909. je jedan akt, ovaj put već općenitije formuliran, pod nazivom *Pokrivanje glave muhamedanskih pripadnika mornarice*, došao do Općeg ministarstva financija. Sadržaj mu je glasio:

> *U školi za brodske kadete nalazi se jedan mladić muhamedanske vjere koji je pri zaduženju odjeće dobio mornarsku kapu, ali je prije kratkog vremena, navodno iz straha od oca, molio za dozvolu da nosi fes.*
> *Budući da je za očekivati da u toku neradnog vremena u Ratnu mornaricu stupe i drugi muhamedanci, bilo kao kadeti, pripadnici regrutnog kontingenta ili oficirski kadeti, pitanje pokrivanja glave tih lica bi u principu trebalo regulirati.*

Kao temelj najponiznijem izvještaju u tom pogledu, Carsko ministarstvo rata, Mornarički odjel, moli za mišljenje o predmetu gornjeadresiranog, eventualno službeni stav najviše Muhamedanske uprave obrazovanja i kulture za Bosnu i Hercegovinu.
Bilo bi u interesu jednakosti uniforme da bar niži podoficiri i mornari muhamedanske vjere nose za te činove propisane mornarske kape bez zaslona, što, dakle, ne zasjenjuju oči.
Za pripadnike štaba i više podoficire čija kapa ima zaslon, nošenje fesa će se teško moći izbjeći.
Bar približna jednobraznost uniformi može se postići ako pripadnici mornarice muhamedanske vjere koji moraju nositi fes, dakle eventualno svi muhamedanci Ratne mornarice, uz zimsku uniformu smiju nositi tamnoplavi, uz ljetnu bijeli fes.
Je li to dozvoljeno ili mora li biti zadržan crveni fes koji pripada bosanskoj nacionalnoj odjeći, vidjet će se iz ovdje zatraženog suda.

Već deset dana kasnije, za današnje okolnosti strašan tempo, u Predsjedničkom uredu Mornaričkog odjela nalazio se odgovor.

K. und K.
Opće ministarstvo financija
Predmet
Bosne i Hercegovine
z.12.313
BH

U odgovoru na cijenjeno pismo od 20. jula o. g. 2787, počašćeni smo hvaljenom Ministarstvu obznaniti da se vođenje fesa kao pokrivala za glavu svih pripadnika K. und K. Ratne mornarice islamske vjere neće moći izbjeći jer bi nošenje mornarske kape - čak i bez zaslona, što ne odgovara običajima muslimana u Bosni i Hercegovini, moglo dovesti do neželjenih komplikacija. Nasuprot tome, prema izjavi Predsjedništva Ulemskog medžlisa, ne postoji prepreka da muslimani u Ratnoj mornarici uz zimsku uniformu nose tamnoplavi, a uz ljetnu bijeli fes.

Beč, 24. septembra 1909.

Za Opće ministarstvo financija K. und K.

(potpis, nečitak)

Hvaljenom
K. und K. Općem Ratnom ministarstvu, Mornarički odj. u Beču

Ta predsjednička kancelarija koncipirala je dekret koji jasno daje uočiti namjeru da se, suprotno mišljenju Općeg ministarstva financija, muslimanskom dijelu stanovništva Monarhije zatvori pristup Ratnoj mornarici.

Taj koncept otišao je na proučavanje i službeni stav raznim radnim grupama i odjeljenjima.

Suglasnost je odmah stigla iz odjeljenja 1. i 2., korvkapt. barun v. Gerlach i fregkapt. Zaccaria I. radne grupe, pod Georgom Ritterom von Kirchmayrom. U II. radnoj grupi, iz VII. odjeljenja, čiji je predsjedavajući bio vrhovni vojni sudija *Feigl*, bilo je opravdanih sumnji. Da njegovo viđenje predmeta nije izazvalo posebnu radost u Predsjedničkoj kancelariji, može se sa sigurnošću pretpostaviti.

Beiblatt der Abt VII zu Mk № 3778 ad 3778 ad PK 1909

Weder nach den Gesetzen des [illegible] noch nach dem Dienstbuch I-24 ist die Zugehörigkeit zu einer bestimmten Religion (Konfession) Voraussetzung für die Aufnahme als Schiffsjunge. Demnach haben, sobald Seine Majestät seine Souveränitätsrechte auf Bosnien u. die Herzegowina ausgedehnt haben, die Angehörigen dieser Länder, auch wenn sie Mohammedaner sind, sofern sie den Bedingungen des Absatzes 87 des Dienstbuches I-24 entsprechen, Anspruch auf die Aufnahme als Schiffsjungen.

Dem steht nicht entgegen, daß die mohammedanischen Schiffsjungen bezugsweise die aus ihnen hervorgegangenen Mannschaften den Fez zu tragen berechtigt werden, weil der Fez tatsächlich bereits ein Adjustierungsstück der bosnischen [illegible] Offiziere [illegible] ist, daher die Einführung des Fez bei der Kriegsmarine mittels einer entsprechenden Änderung der Adjustierungsvorschrift leicht möglich ist.

Es können aber auch die mohammedanischen Schiffsjungen schwerlich der einheitlichen Erziehung [illegible] unmöglich machen, denn wenn auch das Mar.-Dienst-Reglement die verschiedenen Religionsbekenntnisse entsprechend berücksichtigt (Abs 121, 137 u. 283 II. Teil), so ist doch dem Soldaten mit Vermeidung des Dienstes zu lassen, unter Verrichtung seiner Andacht u. seiner religiösen Pflichten gestattet (Abs 14 d. D.R. I T.) u. wird speziell das Verhalten der mohammedanischen Leute, falls eine heil. Messe an Bord gelesen wird, geregelt (Abs 1059 d. D.R. II T.)

Der konzipierte Erlaß entspricht nicht dem Geiste des Mar.-Dienst-Reglements u. des Dienstbuches I-24, ist auch nicht notwendig, weil er [illegible] freiwillig, die Mohammedaner sind, nicht in Kontrakt setzt.

Es ist nicht ausgeschlossen, ja es ist um so wahrscheinlicher, je länger der Erlaß in Anwendung sein wird, – daß der Inhalt des Erlasses in die Öffentlichkeit dringt, dann würde aber für die Kriegsmarineverwaltung eine Quelle v. Unannehmlichkeiten [illegible] sein.

Es wäre daher der Erlaß nicht zu emanieren.

13/X 09

[illegible]

6

Vrhovni vojni sudija zauzima slijedeći stav:

Niti je po zakonima države niti po Službenoj knjizi I-24 pripadnost određenoj religiji (vjeri) pretpostavka primanju za brodskog kadeta.
Prema tome, otkako je Njegovo Veličanstvo proširilo svoja prava suvereniteta na Bosnu i Hercegovinu, pripadnici tih zemalja, ako su i muhamedanci, imaju pravo na primanje za brodskog kadeta dok god odgovaraju uvjetima tačke 81 Službene knjige I-24.
Tome se ne suprotstavlja to da će muhamedanski brodski kadeti, odnosno iz njih nastalo ljudstvo zahtjevati da nose fes jer je fes već dio uniforme oružane snage Austro-Ugarske pa je odatle lahko moguće uvođenje fesa u Ratnu mornaricu predloženom promjenom propisa o uniformi.
Uz to, teško da muhamedanski brodski kadeti mogu spriječiti ili onemogućiti "jednobrazno obrazovanje"; jer ako i pravila mornaričke službe na odgovarajući način uzimaju u obzir različite vjeroispovijesti (tač. 121, 137 i 283, II. dio), onda su vojniku dok to služba dozvoljava dopuštene molitve i religiozne obaveze (tač. 14 MDR, I. dio), a ako se na palubi čita katolička misa, posebno će se ragulirati ponašanje nekatoličkih ljudi (tač. 1059 MDB, III. dio).
Koncipirani dekret ne odgovara duhu propisa mornaričke službe i Službene knjige I-24 i nije iscrpan jer nisu uzeti u obzir mašinski kadeti i dobrovoljci koji su muhamedanci.
Nije isključeno, tim prije je vjerovatnost veča što duže dekret bude u primjeni da će mu sadržaj dublje doprijieti u javnost; to bi, međutim, mogao biti izvor neugodnosti za upravu Ratne mornarice.
Zato dekret ne bi trebalo izdavati.

13. 10.

Feigl, vrhovni vojni sudija, vlastoručno"

Međutim, Predsjednička kancelarija carskog Ministarstva rata, Mornarički odjel, nije izmjenila svoj koncept, tako da je 19. oktobra 1909. Lučkom admiralitetu u Puli izdat slijedeći ukaz:

Predsjednička kancelarija

Pokrivanje glave pripadnika islamske vjere u Ratnoj mornarici
Pečat!

Vlastoručno da otvori
lučki admiral

Lučki admiralitet
Pula
Beč, 19. oktobra 1909.

Na molbu upućenu Općem ministarstvu finansija K. und K. za promet Bosne i Hercegovine zbog pokrivanja glave pripadnika islamskog vjerovanja Ratne mornarice K. und K., u ovu je službu došla kopija priloženog pisma.
U interesu jednolikog uniformiranja i obrazovanja u kadetskim školama Ratne mornarice K. und K., ne čini se uputnim primati kandidate islamskog vjerovanja u te škole. Zato će, ako je potrebno, na temelju postojećih propisa, gore adresirani ubuduće trebati u odgovarajućem obliku kandidatima slati negativne odgovore.

von Chmelarž L., sch. kapt.

Mudre riječi vrhovnog vojnog sudije Feigla bile su bačene u vjetar. Činilo se da je pala odluka o nošenju fesa i općenito primanju muslimana u Ratnu mornaricu K. und K. Ali, začudo, 30. augusta 1913., u jednom

dodatku *Organskom propisu za osoblje K. und K. Ratne mornarice, III. glavni dio, II. dio uniformiranje i oprema,* s tačkom 117a, pojavila se slijedeća dopuna:

117a. Fes
Za mornaričko ljudstvo muhamedanskog vjerovanja je kao pokrivalo za glavnu normiran fes; istima je, međutim, dozvoljeno nositi i kapu propisanu za odgovarajući čin i rang.

Nije baš previše Bošnjaka ili Hercegovaca služilo u Ratnoj mornarici K. und K. jer su ti ljudi, kao što je to kod brđana skoro uvijek uobičajeno, imali ogromno strahopoštovanje spram previše vode.

Ali, ipak, im je dokumentirana jednakopravnost unutar Zajednice naroda.

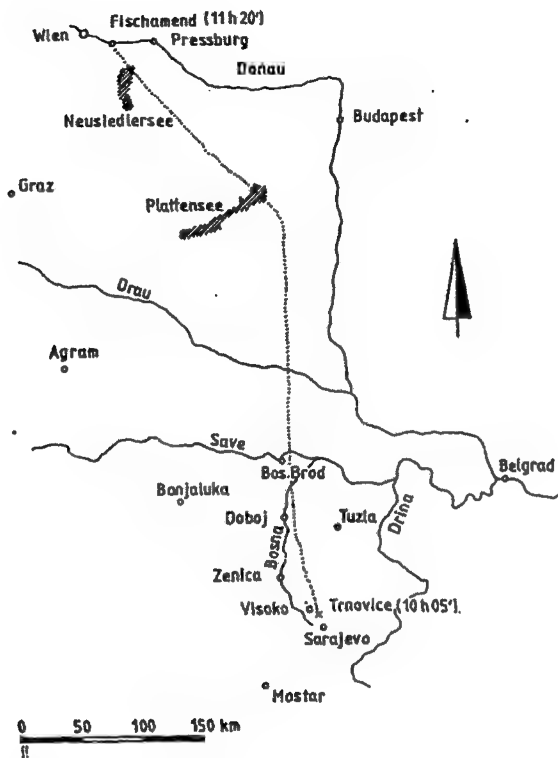
Što se tiče fregate Schwarzenberg, još ponešto može biti od interesa. Šestog februara 1864. se Pješadijska regimenta *Kralj Belgijanaca* br. 27, regimenta grada Graza, pobjednički borila protiv Danaca, skupa s Prusima, kod Oeverseea. U tom je ratu, među ostalima, bio u pitanju i Schleswig-Holstein.

Nekih tri mjeseca kasnije, 9. maja 1864., fregata Schwarzenberg (2.514 t), kao Tegetthoffov admiralski brod, zajedno s fregatom Radetzy (2.198 t) bila u borbi protiv blokade tri broda nadmoćne danske eskadre kod otoka Helgolanda, u Sjevernom moru.

Nakon jednoiposatne teške borbe, premda je Schwarzenberg pri tom izgubio prikosnik i prednji jarbol, a vatra opustošila brod, Danci su se povukli ispred samoubilačkog napada Austrijanaca.

Dvije godine potom, 20. jula 1866., sudjelovala je fregata Schwarzenberg u pomorskoj bici kod Lisse (današnji Vis). Prvi divizion, koja se isključivo sastojala od oklopnih brodova, slijedila je Drugi divizion od drvenih brodova u borbi protiv nadmoćnih Talijana. U toj borbi Schwarzenberg se nanovo dokazao. Godinama kasnije, kad mu je vrijeme već bilo prošlo, razmontiran je i kao trup našao novu primjenu u školi za brodske kadete.

Let balonom iznad Bosne

"Petnaestog jula 1911.,u 11,20 sati, dr. Hans Lorenz, dr. Karl Ewald i kao vođa lt. Max Macher, balonom *Excelsior* uzletjeli su s poletišta Fischamend. S osam i po vreća pješčanog balasta na korpi, svaka vreća s po 20 kg, vodikom napunjeni "avion" je polahko dobivao na visini.

Usljed vlaženja balonskog omotača i hlađenja nosivog plina, već su u prvih pola sahata morale biti žrtvovane tri vreće balasta.

Jezero Neusiedler je već davno bilo pređeno i sad nas je obasjavalo ogledalo madžarskog mora na mjesečini. Smjer nam je bio jugoistok, trenutna visina 750 m.

Uskoro smo došli do Balatonskog jezera i za tačno devet minuta prešli ga na njegovom najširem mjestu. Računajući, to je odgovaralo brzini putovanja od oko 80 km na sahat.

Na noćnom nebu bile su divne slike od oblaka, a i mjesec je svoje učinio da cijela okolina izgleda još čarobnije.

Oko tri sahata izutra, oblaci su postali gušći. Vjetar je skrenuo u čisti južni pravac. Postalo nam je jasno da niti ćemo stići do Beograda niti doći u Srbiju. Vrijeme se popravljalo i pri jutarnjem sivilu prešli smo Dravu. Iz magle su nam zdesna izronila brda Slavonije. U 4,20 sati se kroz gustu masu oblaka na horizontu probila purpurna sunčeva lopta. Veseli i u dobrom raspoloženju, ušli smo u divno nedjeljno jutro.

Iznenada Lorenz otkri ispod nas jato gusaka kako pasu. Nakon kratkog pogleda kroz durbin, Ewald konstatira da guske nose rogove. Bila su to goveda koja su mirno pasla.

Sunce nas je lagahno zagrijalo i postepeno smo se počeli dizati. Tek na 1.200 m visine prestalo je dizanje. Sunce se bilo sakrilo iza oblaka.

U 5,40 sati smo prešli Savu, nekoliko kolimetara istočno od Bosanskog Broda. Kakva neprocjenjiva sreća za nas što smo mogli odozgo gledati Bosnu, zemlju iz bajki. Zemlja preko koje smo išli nošeni vjetrom bila je divna i neizmjenično šumovita. Ta krasota panorame što se otvarala ispod i ispred nas, divota doline Bosne, ta istinski veličanstvena ljepota šuma i planina - bili smo ušli u raj!

U 6,20 sati lebdjeli smo na visini od 1.400 m istočno od Doboja. Raspolagali smo s još samo tri vreće balasta i pred sobom imali pogodan teren za spuštanje, u blizini željezničke pruge. Ali, čarolija pejzaža nas je i dalje držala i odlučismo nastaviti put čak i po cijenu opasnosti da moramo reskirati spuštanje u negostoljubivim planinama.

Vučno uže je izvučeno, a stalni sjeverni vjetar nas je tjerao dalje u brda. S malom udaljenošću od tla, lebdjeli smo iznad prašuma u kojima još živi medvjed i kanjona u kojima je tutnjala divlja voda.

Dok se iznad nas nebo razbistravalo, iz doline su se podizali oblaci, koji su uskoro stvorili zatvoren pokrivač i oduzeli nam pogled na zemlju. Zrake sunca postale su izrazito intenzivne i povukle naš *Excelsior* na visinu od 3.100 m, uprkos povremenom korištenju ispusnog ventila.

Više od dva sahata uživali smo u mirnoj vožnji iznad beskrajnog mora od oblaka. Nažalost, pri tom smo izgubili orijentaciju. Ali, pod pretpostavkama da su pravac i brzina vjetra posljednjih sati ostali nepromijenjeni, morali smo se nalaziti u blizini Sarajeva.

Kad smo opet mogli razaznali zemlju, bilo je 9,45 sati. U isto vrijeme počeli smo tonuti. Krpice magle su još ometale orijentaciju. Nismo vidjeli ni Sarajevo, ni željezničke šine, premda smo vjerovali da čujemo buku voza.

Rezerva balasta pala je na minimum i prisililа nas na spuštanje. Kao što su izbačeni komadići papira pokazali, trenutno je vjetar sasvim prestao. Dakle, ništa nam nije preostalo nego da se spustimo u dolinu ispod nas.

Spuštanje je uslijedilo pod pažljivo doziranim ispuštanjem balasta. U 10,05 sati vučno uže dodirnulo je tlo. Još samo nekoliko metara spusta i,

potpuno oslobođeni tereta, polahko smo se približavali jednom blagom obronku. Gore, ispod starog groblja, našlo se pedesetak seljaka. Bez glasa i pokreta, buljili su u čudovište koje je palo s neba. U svojoj šarenoj nedjeljnoj odjeći, ti ljudi su tvorili grupu izrazito pogodnu za slikanje, što je sjajno odudaralo od zelenila u pozadini. Vučno uže se zakačilo za jedno stablo i mi smo se polahko njihali gore-dolje. Pritom smo u miru mogli gledati uokolo.

Već prije smo durbinom vidjeli da su prilikom našeg dolaska neki ljudi kleknuli i prekrižili se. Na naš poziv da prihvate uže, spustili su se na koljena i oni koji su dotad stajali. Začuđeni, čuli smo glasnu molitvu tih jednostavnih ljudi, koji su nas, očigledno, držali za bića s neba.

Vidjeli smo da od prestrašenog stanovništva odmah ne možemo očekivati pomoć pa smo polahko silazili povlačenjem ventila. Spustili smo se na tlo sasvim mehko.

Radoznalost dotjera najhrabrije ljude u blizinu još napuhanog balona. Oprezno su opipavali košaru te u čudu buljili u mrežu i lanenu tkaninu divovske kugle. Uskoro su imali više povjerenja i odjednom smo bili okruženi gomilom zapanjenih lica.

Spustili smo se u Trnovicama, na 777 m iznad mora, a udaljeni oko 20 km zračne linije od Sarajeva i oko 10 km od Visokog. U Visokom se nalazila željeznička stanica.

Uz aktivnu pomoć bosanskih ljudi i žena, opskrba balona se odvijala brzo i bez zastoja, dok nas je sunce i previše pržilo.

Ali, pojavila se briga kako prevesti balon do željezničke stanice. Činilo se da ljudi ne razumiju šta želimo. Zato su Ewald i Lorenz odlučili sami sebi pomoći i potražiti prijevozno sredstvo. Jedan je otkrio četiri stara, djelomično slomljena točka, a drugi kola, od čija su četiri točka ostala još samo dva. Na temelju tih predmeta, znakovima su se nastavili pregovori i povjerovali smo da će nam ljudi pribaviti potreban prijevoz.

Veseli zbog toga, ulogorili smo se oko korpe balona i dokrajčili zalihe hrane. Pri tom se oko nas skupilo i staro i mlado, a da ljudi nisu ni najmanje bili nametljivi. Kršćani i kršćanske žene s utetoviranim križevima na nadlanici ili podlaktici, muslimani sa svojim turbanima (fesovima?), mlade muslimanke s noktima obojenim knom, svi u ogromnoj zbrci, ali čisto odjeveni u prazničnu nedjeljnu odjeću, oko nas su pravili polukrug. Nismo se mogli dovoljno nadiviti skromnom i punom takta ponašanju te neproračunatoj gracioznosti djevojaka.

Vrijeme nam je vrlo brzo prošlo. Prošao je jedan sahat popodne, a prijevoz ni čuti ni vidjeti. U nama se rodila sumnja jesu li nas ljudi zaista razumjeli.

Ponovo se podijelismo. Moji su se suputnici trebali spustiti u Visoko i tamo u najbližoj željezničkoj i žandarmerijskoj stanici potražiti mogućnost prijevoza, a ja sam ostao uz balon.

Jedan mladi musliman je bio vodič i tri čovjeka iščeznuše u šumi. Uvečer se vodič vratio sam. Bijednim puteljcima došli su u Visoko, ali ni tamo nisu mogli naći nikakva kola. Zato su ipak izvučena ona stara, jutros pronađena i za nuždu popravljena.

U devet sati uvečer neobična zaprega je napustila Trnovice. Na kolima koja su se drmusala izdizao se teški balon s korpom i omotačem, a četiri para malih bosanskih volova mučilo se da pokrene kola.

Nešto dužim, ali ipak boljim putom, praćeni većinom seljaka, dospjeli smo u dolinu Trstjenica i nakon veoma nezgodnog marša, konačno u tri sahata ujutro, došli do željezničke stanice Ćatići.

Zahvaljujući susretljivosti bosanske željezničke uprave, slijedeći ubrzani putnički voz je bio zaustavljen i time nam se avantura sretno završila. S nezaboravnim dojmovima o Bosni i njezinim stanovnicima, konačno smo se ponovo vratili u Beč."

Iz jednog putnog izvještaja lt. Maxa Machera, štampanog u godišnjaku austrijskog aerokluba 1912./1913.

Bošnjaci kao čuvari reda

Još jednom je uzavrela nemirna krv studenata u Beču. Sukobili su se demonstranti različitih studenskih udruženja. Bučno i sa sirovim nasiljem mladi horozi krenili su jedan na drugog. Mlatili su se međusobno, uz viku, oduševljenje i polet mladosti. Krv je potekla! Prijetilo je da će se neredi proširiti. Simpatizeri su se priključili sukobljenim stranama i počela se nazirati mogućnost manjeg građanskog rata. Policija više nije vladala situacijom. Nedostajalo je ljudi.

U kasarni Alser odjeknula je signalna truba. Druga četa I. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1, stupajući, formirala se u dvorištu. Još jedna kratka inspekcija i, s komandom "na desno", Bošnjaci su odmarširali prema univerzitetu.

Poput klina, prodrli su u uzavrelu masu političkih razbijača, razdvojili sukobljene, stvorili neprijelaznu liniju i pogasili još tinjajuće vatre među razdvojenim ostacima. Ono, Bošnjaci se, sigurno, nisu posebno nježno ophodili s duhovnom elitom Austro-Ugarske. Ako bi urlajući mladi borci još bez straha udarali na starije policajce, ali su se sad već u tom pogledu predomislili pred novim protivnicima. Ovi su nepokolebljivo stajali. Oči su im s veselom prijetnjom gledale zaustavljene agitatore.

Nikakva im unutarnja povezanost s tim bučnim, razgalamljenim i ljutitim mladićima nije zatamnjivala jasan pogled. Bili su odani samo svojim oficirima i Caru i ispunili bi svaku naredbu bez oklijevanja. Takav pristup im se bez muke čitao u očima i u izrazu lica bez ikakve strasti. Najbliži studenti brzo su izgubili unutarnji poriv i borbeni duh im je ispario.

Ni za sahat vremena kasnije čitava strka se istutnjala, a Bošnjaci, kojima ta promjena u službi nije bila mrska, opet se vratiše u kasarnu. Samo su malo bili razočarani jer su se nadali maloj "praktičnoj primjeni borbe izbliza".

Nije uvijek uspijevalo tako lahko uspostaviti red. Godinu dana prije toga su se Bošnjaci sukobili s ljutitim radničkim demonstracijama u Habsburgergasse kod Rudolfsplatza. Bošnjaci su imali zadatak držati pod kontrolom uskipjelu masu naroda i u začetku ugušiti ispade. Strpljenje im je bilo bezgranično. Podnijeli su kamenje, udarce nogom, pljuvanje žena i vrijeđanje. Svoj kordon držali su s izuzetnom disciplinom.

I, neposredno prije nego što se čaša počela prelijevati, došla je spasonosna naredba. Puške su otkočene i ispaljen jedan jedini plotun iznad glava demonstranata. Ono što je uslijedilo, bilo je nečuveno.

Nastupila je iznenadna, gotovo bolna tišina. Ljudi kao da su se skamenili. Ni oni koji su prijetili ni oni kojima se prijetilo, nisu se ni pomaknuli s mjesta. U zraku je visila napetost koja je tražila eksploziju. Tako su minutama stajali jedni prema drugima. Nije bilo munje i

pražnjenje je izostalo. Još četvrt sahata neizvjesnosti, a onda su demonstranti, bez izvikivanja parola, tiho i mirno, kao da su bili izgubili sposobnost govora, napustili mjesto svog izazova.

Nakon još sahat vremena, trg je bio prazan. Bošnjaci su se ponovo vratili u kasarnu.

Razumljivo je da ljudi koji su se bojali Bošnjaka i često njih smatrali odgovornima za propadanje svojih planova, nisu prema tim stranim vojnicima osjećali posebnu sklonost. A razumljivo je i to da su ti ljudi, na kojem god nivou da su bili, Bošnjake smatrali krutim izvršiteljima naređenja i zato ih osuđivali. (Da su ovi djelovali njima u korist, sve bi, sigurno, bilo drukčije.)

Takvo stanje u vezi s poznatim "bečkim srcem" je neke mangupe inspiriralo da skraćenici bh. (bosanskohercegovački) daju novo "značenje". Tako su, na gnjušanje većine poštenih, upotrebljavali fraze: "B'schissene Hos'n" (posrane gaće - op. pr.) i "Blöde Hund" (glupi pas - op. pr.).

Te riječi se, naravno, Bošnjacima nisu govorile u lice. Dolazile su poluglasno, iz zaklona, a i tad samo ako je više istomišljenika stajalo zajedno u "čoporu".

Vrijedno zapažanja je još i to da je, nasuprot Beču, u ostalim garnizonskim gradovima - kao Budimpešti, Grazu ili Trstu - egzote dočekivala nepodijeljena simpatija naroda.

Gore:
Davanje zakletve.
Sprijeda lijevo, s bijelim pokrivčem na glavi, imam muslimanskih vojnika (ms.)
Dolje:
U ono vrijeme najmodernije opremljena bataljonska praonica rublja, Banja Luka (ms.)

Izlaz na noćnu vježbu

K. und K. Bosanskoherecegovačka pješadijska regimenta br. 4

Krenuli su poslijepodne iz južnog logora u Mostaru i sad su se, nakrcani kao tovarni magarci, ali najbolje volje, nalazili na putu u grad. Još su mladi Hercegovci imali dobar komad puta do mosta na Neretvi, kad se iznad njih začuo šum. Jato ždralova u obliku slova V letjelo je iznad njih. Korp. Svetozar Hamović je odmah iskoristio situaciju i, pokazujući prstom gore, viknuo: "Gledajte, momci, to je disciplina!" Ali, pješadinac Muharem Gondže iz posljednjeg reda je u poretku ptica našao neke zamjerke i odmah uporedio ždralove s ljudima iz 10. čete.

"Tamo na čelu je predvodnik fw. Vuško", povikao je i šaljivčine su mu se odmah pridružile. "A iza, na kraju slova V, su podoficiri." Ali, jedna od ptica se nije baš sasvim tačno držala pravca. "To može biti samo Mate Grčić!" Opet se prolomi smijeh, a pravi Mate Grčić iz drugog reda zbunjeno poskoči da se vrati u korak. Čak nije ni zapovjednik čete obst. Kobelnigg, rodom iz Graza, mogao zaustaviti osmijeh.

Prošavši Šarića džamiju i stare čemprese, četa se uskoro našla u Glavnoj ulici. Zapovjest "pažnja!", ojača korak i elegantni Hercegovci posebno ukrućeni dođoše do prijelaza preko Neretve. Sa "miruj!", četiri voda se mirnim korakom zaputiše preko strmog luka kamenog mosta kroz lučki svod kule na mostu i na desnoj strani obale nastaviše put. Uskoro je uličica počela voditi uzbrdo. Prošavši pored stare biskupije Vukodol, vojnici 10. čete III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 krenuše ka Biskupskom sedlu.

Već se hladna sjena Huma spuštala preko južnog dijela grada, ali su sunčeve zrake još padale na sive obronke Podveležja i njegove snijegom prekrivene grebene. Iz daljine je blještao odsjaj snijega s Prenj-planine.

U visoravan s one strane sedla spustio se sumrak. A kad su mladi Hercegovci došli u naselje Selište, bio je već potpun mrak. Tu, iz Selišta, u ponoć je trebala početi vježba. Ali, dotad su imali još skoro dva sahata.

Vojnici su pronašli dobro mjesto za logor između stijena koje su bile kao zaklon. Bajonetama su otkinuli grane s trnovite, poput žice tvrde drače i začas je gorio čitav niz malih logorskih vatri. Nedugo zatim, momci izvadiše iz žeravice svoje konzerve i s užitkom pojedoše obrok.

Gore:
Oficiri i vojnici garnizona u Banjoj Luci, početak 1914. (ms.)
Dolje:
Jedan od pješadijskih bataljona utvrde koji su kasnije promjenili ime u poljske streljačke bataljone. Ovaj je bio stacioniran u Boki kotorskoj (pj.)

Oberleutnant se zaputio u gostionicu na ulazu u selo. Gostioničar okruglog trbuha servirao je što je kuća imala ponuditi: svježa jaja, dimljenu sirovu šunku i tvrdi kukuruzni kruh. "Ni u Selištu ne smije gospodin oskudijevati", rekao je s osmijehom kad je pred oberleutnanta stavio bocu crnog vina. Kićenim riječima hvalio je posebnost kvalitete svoga nektara od grožđa, opisivao snagu njegovih grana, iz kojih su rasli plemeniti grozdovi na kršnom tlu. S loze je prešao na svoj duhan. Za sorte što su se sadile u dolini nalazio je samo riječi prezira. Ali, istovremeno, njegov duhan je nježniji od dječijeg lica, primijeti i odmah iz širokog kožnog pojasa, gdje su dotad bili zataknuti handžar i pištolj, izvadi mjedenu kutiju. Jednom rukom smota gustu cigaretu najvećeg kvaliteta.

Hladnoća proljetne noći natjera vojnike da potraže toplinu. Jedan za drugim bili su privučeni u toplu gostionicu i bojažljivo posjedaše duž obiju klupa. Šapatom su rekli narudžbe gostioničaru, koji je odmah došao.

Da rastjera rastuću neugodu, oberleutnant zatraži od vojnika da zapjevaju. Nakon nekoliko zbunjenih cereka i obilnog pročišćavanja grla, započeli su koračnicu. Duboko brundanje korp. Hamovića slijedili su svijetli, snažni, mladi glasovi i uskoro je, bez ikakvog ustručavanja, gostionicom odjeknula pjesma za pjesmom.

Privučeni veselim pjevanjem, ušli su seljaci i pastiri pa su, jer su klupe bile zauzete, posjedali sa previjenim nogama na čisti pod, oko otvorene vatre u peći. A u tami poluotvorenih vrata izronila su uska lica radoznale djece, zadržala se vrlo kratko i odmah isčeznula, poput plašljivih noćnih ptica.

I pastiri su počeli pjevati i njihove monotone, melanholične pjesme nakratko su ušutkale vojnike. Postepeno se to razvilo u pravo takmičenje u pjevanju. Pjesmu pastira je odmah slijedila pjesma vojnika. Ovoga puta počeli su sa živahnom koračnicom, koja je, moguće, poticala s nekadašnje vojne granice: "Moramo se rastati od najdraže, svi se skupljamo oko zastave i krećemo prema neprijatelju". Odmah nakon te strofe, pješadinac Gondže zapita poluglasno: "Zašto nam Car ne da nikakvu zastavu?". Svako, šuteći, pogleda preda se i odjednom izgubiše volju za pjevanjem.

Ova reakcija momaka, njegovih Hercegovaca, na poseban način dirnula je oberleutnanta i odjednom mu postade jasno da se Bošnjaci i Hercegovci moraju osjećati zapostavljeni jer su njihove regimente jedine bile bez zastave.

U svemu ostalome bili su ravnopravni s ostalim vojnicima Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, bila im je uskraćena regimentna zastava.

Ljudi su mu bili dobri i mnogo bolji od nekih drugih četa i regimenta Monarhije. Bili su čvrsti, snažni i puni napadačkog duha. Nije nedostajalo primjera za to.

Nedavno je brigada u Mostaru morala prijeći planinski greben Podveležja s konjima, artiljerijom i prtljagom. Svaki čovjek imao je pune

ruke posla prelazeći na drugu stranu. Ali, njegovi Hercegovci, naviknuti na planine, još su i pomagali kod topova i ratne povorke pa je brigada brzo i sigurno prešla.

Iznenada mu padne na pamet i scena s posljednog carskog manevra u donjoaustrijskom Waldviertelu. U zajedničkom kampu po prvi put jedna madžarska regimenta došla je u dodir s Bošnjacima. Jedan pripiti madžarski korporal, obuzet neobjašnjivom mržnjom prema Bošnjacima, želio je iskazati svoj bijes na jednom od tih ljudi. S bajonetom u ruci, izgovarajući prljave uvrede, bacio se na pješadinca Vidu Bukvića, koji je tu stajao ne miješajući se. Vide ga je mirno pustio da priđe. U zadnjem času su mu sijevnule šake i zgrabile Madžareve zglavke. Stisak, krik i bajonet zveckajući pade na tlo. Vide je, smiješeći se, promatrao povlačenje otriježnjenog.

Slika za slikom javljala se u oberleutnantovom sjećanju i sve mu je jasnije pred očima bilo da mu se ljudi ne moraju bojati uporedbe ni s najboljima u Armiji.

Usred dubokog razmišljanja, pred njega stupi korp. Hamović: "Gospodine oberleutnante, pokorno javljam, već je 12 sati".

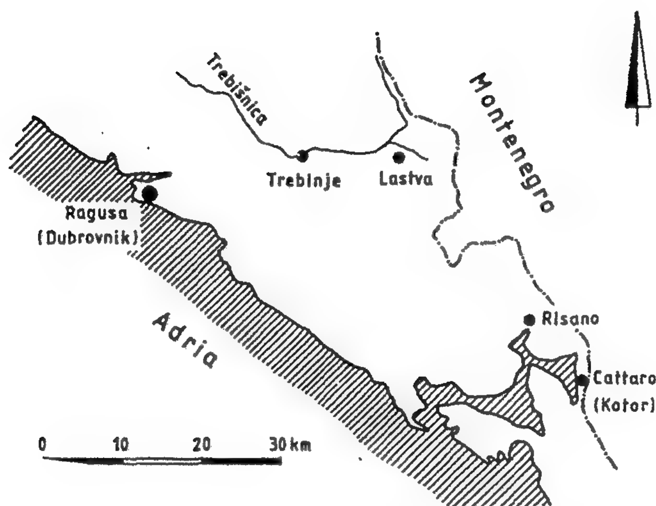
Noćna vježba je počela.

Zašto bosanskohercegovačkim regimentama nije mogla biti data zastava? Razlog odbijanja je navodno bio čisto religiozne prirode. Svaku zastavu, naime, morao je posvetiti kršćanski vojni svećenik i postajala je bojazan, možda i opravdana, da bi takva zastava mogla povrijediti vjerska osjećanja muslimana, a otprilike trećina svih Bosanaca i Hercegovaca bili su muslimani. Vojne vlasti su se odlučile za najjednostavnije, premda ne i najbolje rješenje. I tako sve bosanskohercegovačke regimente za vrijeme čitavog svog postojanja nisu imale zastavu.

Tri godine kasnije, u ratu, uzeti su u obzir zahtjevi jedinice i svaki bataljon je nosio svoju zastavu. Hrvatsku!

Bosanskohercegovački žandarmerijski korpus u akciji na crnogorskoj granici

K. und. K. Žandarmerijski korpus za Bosnu i Hercegovinu, 7. krilo u Trebinju

Sedmo krilo Žandarmerijskog korpusa za Bosnu i Hercegovinu bilo je potčinjeno zapovjedništvu K. und K. utvrde u Trebinju.

Pošto su Crnogorci već danima uznemiravali područje istočno od Trebinja pa sve do državne granice i pošto su još jučer, 8. augusta 1914., gore, u Rudinom dolu, uslijedila tri manja napada uljeza na jednu žandarmerijsku patrolu, zapovjedništvo utvrde odlučilo je poslati jednu jedinicu da očisti situaciju.

Devetog augusta 1914. je wachtmeister bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa Wanzel Marschalek primio nalog da pročešlja prijelaz Rudin dô i ustanovi zadržavaju li se u tom području neprijateljski odredi koji eventualno napreduju prema Oko-izvorima. Ti izvori bili su od posebne važnosti jer su u cijelosti opskrbljivali grad Trebinje pitkom vodom.

Nadalje je trebalo ustanoviti je li neprijatelj zauzeo naselje Lastva. Bude li moguće, naredba je tako proširena da se nastavi napredovati i preko granice.

Veliki nalog za malu borbenu snagu.

Još istog dana je wm. Marschalek, s 15 žandara i 55 vojnika novoosnovanog Zaštitnog korpusa, koji se sastojao od starih ljudi i mladih momaka punih volje, ali loše opremljenih, napustio svoje sjedište u Trebinju. Za pojačanje borbene snage, mala borbena grupa, veličine polučete, sa sobom je ponijela jedan mitraljez.

Prešli su Trebišnjicu na Arslanagića mostu i došli na lijevu obalu. Prošavšii Oko-izvore, popeli su se istočnom padinom Rikala i spustili se u Ruđin dô.

Tamo je prethodnicu prednjeg voda iznenadno dočekala vatra. Iz okolnog grmlja su pripucali Crnogorci, dobro skriveni i zaštićeni, žestoko, ali netačno. Odjeljenje se odmah razvilo, mitraljezac je munjevito zauzeo položaj i uzvratio vatru. Upozoreni bukom, dva preostala voda požurila su na mjesto sukoba i odmah prešli u napad. S toliko protivnika Crnogorci, očigledno, nisu računali. Prekinuli su borbu i povukli se u pravcu Pitome doline. Istovremeno su žandari krenuli za njima i slijedili ih u stopu. Gonili su Crnogorce kroz Pitomu dolinu i na kraju jurnuli na vrh Kučma. U potpunom neredu, protivnici su se razbježali niz istočnu padinu.

Marschalek spozna beskorisnost gonjenja. Naredi svojim ljudima da se vrate na put kojim su došli i odredi da se zauzme mjesto Orahovac. Pritom su očistili kolibe u Ljeskovcu i spustili se kroz jarak.

Na rubu naselja ih ponovo dočeka praskanje masovne pješadijske vatre. Bilo je to više nego iznenađujuće. Tu se protivnik najmanje očekivao. Nije im uspjelo osvojiti mjesto u prvom naletu. Što su bliže prilazili ogradama i plotovima, to je bio čvršći otpor Crnogoraca.

Vod wm. Doležala i mitraljez preuzeše vatrenu zaštitu, a dva druga voda jurnuše naprijed. Ispred svih Marschalek. Odmah za njim, postf. Kuba i žandar Kogej skočili su kroz žestoku odbrambenu vatru neprijatelja, došli do prvih koliba iz kojih se pucalo bez prestanka i zapalili vatru. Vatra je zahvatila i susjedne kolibe i uskoro je čitavo selo bilo u plamenu. Po povicima, wm. Marschalek je ustanovio da se u selu ne skrivaju samo Crnogorci, već da se i stanovništvo bori s uljezima za istu stvar. A sad se pokazalo kako su s paljenjem vatre žandari ispravno postupili. S paklenim praskanjem, iz svih koliba posvuda su letjele čahure i projektili. Na to su se vodovi Marschaleka i wm. Laskarina premjestili u stranu i napali neprijatelja s bokova. Tek kratka odbrana, a onda se Crnogorci i buntovnici dadoše u bijeg u pravcu Debelog brijega, ostavljajući mrtve i ranjene.

Međutim, wm. Marschalek nije bio u ružičastom položaju. Žestok otpor ustanika i njihovih pomagača koštao je žrtava. Od njegovih 15

žandara, još su svi bili tu, premda jedan teško, a tri lakše ranjena. Ali, od ljudi iz Zaštitnog korpusa preostao mu je još samo 31 čovjek, od toga dvanaest lakše povrijeđenih. Tri mrtva i osam teško ranjenih su ležali na rubu naselja; sanitarac se brinuo za njih.

Trinaest ljudi Zaštitnog korpusa, među njima uglavnom oni koji su u Korpus bili gurnuti direktno iz školske klupe i čije oduševljenje još nije bilo potamnjeno nikakvim iskustvom, nestali su u zbrci borbe ili se sami sakrili.

Gubicima, doduše, nešto oslabljeno, odjeljenje Wachtmeistera je u datim okolnostima još uvijek bilo zapažena borbena sila. Situacija kod protivnika koji se brzo približavao Debelom brijegu izgledala je značajno povoljnije. Već i sam s 120 ljudi, dobio je pojačanje iz doline.

Marschalek je to svojim dvogledom jesno vidio.

Još je wm. Marschalek imao mogućnost napasti neprijatelja na Debelom brijegu, prije nego se ovaj uspije sastati s nadolazećim pojačanjem. Pružila mu se prilika, možda posljednja.

Za Marschalekove ljude počela je trka s vremenom. Žurnim korakom krenuli su u potjeru. U grupama od po šest ljudi, s naporom su se penjali uz sve strmiju padinu te vukli svoj mitraljez i sanduke s municijom. Okupani u znoju, stenjali su i drhtali pod ludačkim naporima. Marschalek ih je na čelu hrabrio, vrijeđao, molio i psovao im. Morali su biti brži od onih drugih, od Crnogoraca. Odluka o vrhu morala je pasti prije nego što pojačanje može stići do bojišta.

Nisu obraćali pažnju na pojedinčne hice neprijateljske pozadine. Dalje, samo brzo dalje! Neprijateljska glavnina već je došla do vrha brda i stala u zaklon iza stijena. Napadače je već dočekivala odbrambena vatra. Nova otpadanja, novi gubici.

I, posljednje uzimanje daha prije odlučujućeg napada! Mitraljez je preuzeo Mane Narančić i legao u plitak zaklon.

Hladnokrvno je pucao na svakog neprijatelja kojeg je mogao uočiti.

Gore! Gore! Gore!

Skok za skokom, hrabri momci osvajali su teren, bacali ručne bombe* u leđa pozadini. I sami su trpjeli pod svime što im se kotrljalo ususret.

Mane je s mitraljezom već prišao, a Alija je uvlačio pun redenik u zatvarač, koji je pohlepno gutao metke. Protivnici su se, smrtno pogođeni, kotrljali iz svojih zaklona, ranjenici su zvali u pomoć u muci od groznih bolova.

Otpor neprijatelja bio je sve tvrđi i, metar po metar, osvajao se sve sporije i s više gubitaka. Žandari su skoro došli do vrha kad su vidjeli da im nasuprot stoji nadmoćan protivnik. Iznenada su pred sobom imali dobrih 200 do 300 ljudi, ustanika i Crnogoraca, koji su došli sa svih strana.

---

* *Predhodnica ručne granate*

Hrabrim žandarima uspjelo je, uz velike žrtve, odbaciti dio protivnika, ali o o zauzimanju vrha i čišćenju Debelog brijega više nije moglo biti govora. Sad se samo radilo o tome da se život što skuplje proda. I to su i učinili.

Pokušali su popraviti zaklon, učvrstiti se u krševitom tlu i braniti se štedljivom, ali dobro ciljanom vatrom. Mitraljez je šutio. Potpuno ispucan. Činilo se da im život više ne vrijedi ni pišljiva boba.

Ali, čuda se ipak još događaju!

Pobunjenici i Crnogorci su se neočekivano povukli. I oni su morali platiti visok danak u krvi. Odnijeli su 15 mrtvih i do 40 teško ranjenih.

Na vrhu su preostale još samo neke grupice ustanika koje su držale žandare pod stalnom vatrom i time pokrivale povlačenje svojih kolona. Više se nije razmišljalo o gonjenju neprijateljske pozadine i eventualnom napadu na protivnika.

Wm. Marschakel prebroja svoje ljude koji su ležali raštrkani po padinama. Mnogi od njih bili su nepomični. Još je bilo samo sedam žandara i 16 vojnika Zaštitnog korpusa koji su mu mogli izvršavati naređenja.

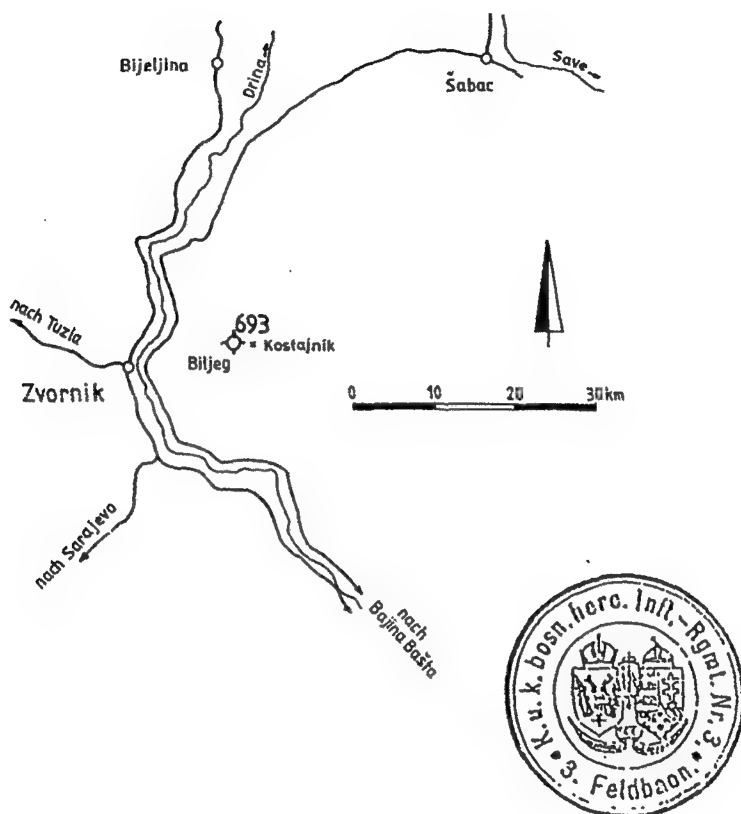
Trebalo je dovesti u sigurnost ostatke njegova tri voda i, prije svega, ranjene.

Prvo su ostali ležati. Kad se spustila tama i vatra s vrha oslabila, a konačno i potpuno utihnula, okupili su se i, noseći sa sobom ranjenike, počeli teško spuštanje. U jutarnjem mraku slijedećeg dana prve grupe iscrpljenih i ranjenih vojnika stigle su u Trebinje.

Ali još su istog dana otišli po svoje mrtve drugove koje su prije povlačenja sakrili u šipražju.

Plodovi akcije hrabre bosanskohercegovačke žandarmerije i ljudi iz Zaštitnog korpusa pokazali su se tek kasnije. Slijedeće izvidnice utvrdile su da su Crnogorci napustili Lastvu i ostala mjesta unutar carske granice, bar u području Trebinja, a da su buntovnici među vlastitim civilnim stanovništvom obustavili akcije. Pooštrene neredovne patrole su to stanje održavale još dugo vremena.

Borba za kotu 693 kod Biljega

Nakon što je izboren prijelaz preko Drine, 14. augusta 1914., sa Srbima - koji su se čvrsto branili - došlo je do žestokih borbi, koje su privremeno završile povlačenjem Austrijanaca.

Od 21. septembra do 5. novembra 1914., nanovo se pokušalo ostvariti povoljne početne pozicije za buduću ofanzivu, posebno u području Biljeg cipa. Iz sljedeće dispozicije vide se napadački planovi XV. Korpusa K. und K., odnosno borbeni nalog III. Bh. pj. r. br. 3 iz tih dana.

K. und K. Bh. baon br. III. 3
9. do 12. artiljerijskoj četi, IV. pješadijskoj četi i MGA br. III. u Biljegu

Mjesto otpravke: jugoistočni Biljeg
Vrijeme: novembar 1914.

Dispozicija za ofanzivu 6. novembra 1914.

1.) 15. Korpus ide, potpomognut s obje strane susjednim korpusima, u svitanje 6. novembra o.g. u odlučujući napad da zauzme Koziju stijenu-Kostinjak-Glavicu i Stolice. I ITD. će napasti Koziju stijenu iz jugozapadnog pravca držeći Turski grob.
2.) 48. ITD će se, držeći liniju isklj. Turski grob - Biljeg - uzvisine ist. Grn Borina u području Cip - Biljeg (kt. 705 do kt. 670), tako staviti u pripravnost da se, prvo, prepadom u zoru zauzme vrh kt. 693 i onaj sjeverno od njega.

I Glavna napadačka grupa pod zapovjedništvom gopodina brigadiera 11.Plan. brig.
Grupiranje: grupiranje se ima, kako slijedi, okončati danas u sedam sati.

a.) Major Tschauder se s Baon I. 10 i 10. artiljerijskom četom III. Bh. 3 te lijevo odatle s Baonom IV./77 stavlja u pripravnost u području uporišne tačke 800 isklj. jugoist. Biljeg - uklj. Mrtvački rov, za napad sa sjevernim krilom duž linije sedla, s južnim krilom u općem pravcu 600ᶜ juž. kt. 693.*
Hauptmann Janković treba tokom današnjeg popodneva otići po bliže upute s majorom Tschauderom (IV. 77).

b.) Major von Bohn s I. baon IV. 20 i I./21 iza ta dva baona.

c.) Major Malešević s Baon III. Bh. 3 čvrsto drži liniju uporišta II.-IV. Biljeg, pod svimokolnostima. Uz to, zauzima: uporište II. - maršima četa, uporište III. - 11. artiljerijska četa, uporište IV. - 9. streljačka četa, Biljeg - pola 12. čete. Druga polovica 12. čete kao sektorska rezerva - meni na raspolaganju iza 9. čete, MGA iznad uporišta III., kako za potporu grupi obersta Soretića, tako i glavnoj napadačkoj grupi.

II. Grupa obersta Soretića spremna - odmah iza glavne napadačke grupe uprostoru od uporišta IV. do uporišta II. - za sveobuhvatni napad preko grebena koji vodi od kt. 693 prema jugoistoku, s jakim zakretanjem desno unatrag poredanim rezervnim snagama.
Brigadir s vlastitim štabom na rov Jakubieska.
Ja se nalazim na starom uporištu IV.
Na uporište IV. dolazi MGA I./10.
Napad na kt. 693 slijedi 6. novembra u pet sati prijepodne (rano); 6. novembra u jedan sahat ujutro šalje svako pododjeljenje (9. četa, maršima četa i 11. četa) po jedan odred od 20 ljudi za uznemiravanje neprijateljske predstraže. Odred se nakon kratke vatre odmah mora vratiti.
Svaka četa (osim 10.) mora odrediti tri čovjeka, eventualno podoficira koji se mogu koristiti kao vodiči na terenu, u šest sati popodne, 5. novembra kod baona (u kompletnoj maršimoj uniformi).
Ljudstvu danas treba podijeliti rezervne zalihe hrane. Pododjeljenja moraju napad podržavati vatrom, ali i paziti da eventualni protivnik ne osvoji uporišta iz doline Gornja mahala.
Liniju uporišta treba bezuvjetno držati. Za slučaj da se napadačka grupa povlači, kretanje unatrag spriječiti eventualnom oružanom silom.
Naređeno grupiranje okončati do šest sati danas popodne. Provedbu javiti.
Po uspješnom završetku napada, bataljoni ispaljuju više svjetlećih raketa.
Sanitarne patrole pri pododjeljenjima. Pionirska odjeljenja pri rezervi.

Malešević, potpis, major
Zap. III. bh 3

---

* *100ᶜ=100 koraka = 75 m*

Računalo se s velikim poteškoćama u pogledu terena, snage protivnika i njegovih protumjera. Da, čak se računalo i s mogućnošću povlačenja glavne udarne grupe.

Za osvajanje uporišne tačke, kote 693, bilo je predviđeno više od sedam bataljona, to je 29 četa. Osvajanje tog glavnog uporišta Srba bilo je od posebnog taktičkog i strateškog značenja za slijedeće operacije.

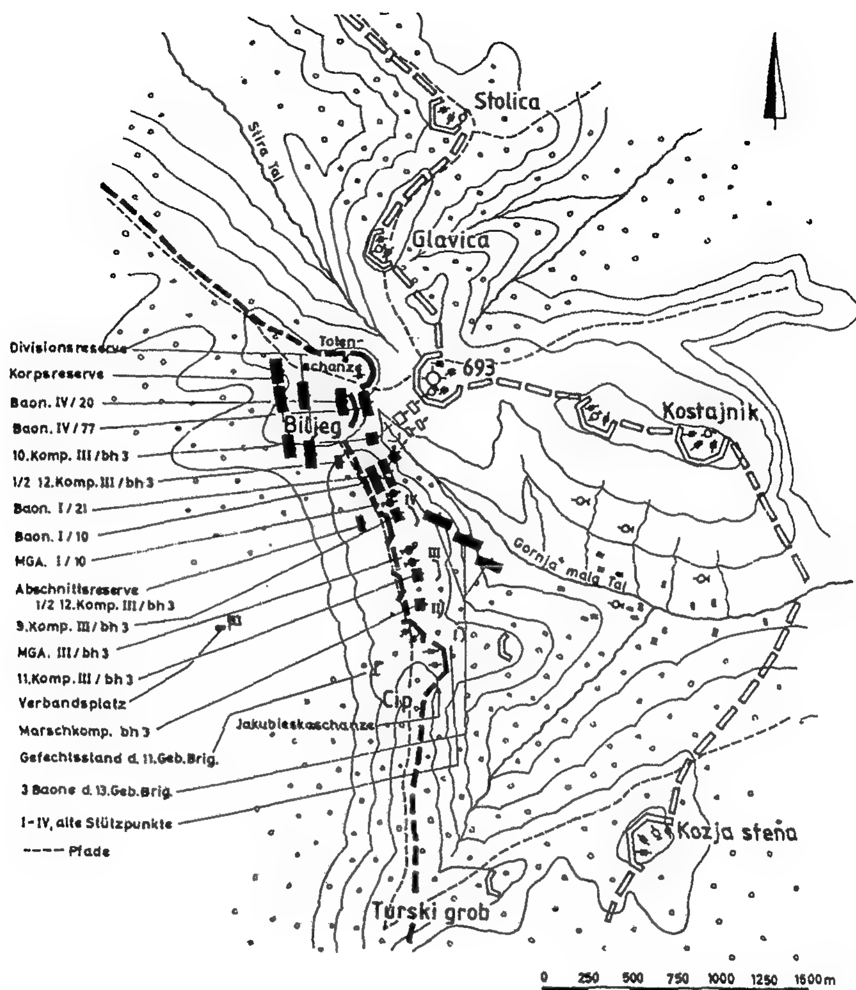
Petoga novembra, u 6,3O sati popodne, 10. artiljerijska četa III. Bh. 3, ostavljajući iza sebe rance i jednog stražara, bogato opskrbljena municijom, odmarširala je na svoje zborno mjesto na desnom krilu IV. 77, koje je u svom rovovskom položaju ostalo kao "mrtvi rov". Tamo je zauzet raspored u razvijenoj liniji.

Po naređenju mjr. Tschaudera, napadačke jedinice trebale su krenuti u različita vremena, da bi time izjednačile vremenske razlike. Izjutra, 6. novembra 1914., I. bataljon Pješadijske regimentebr. 10 kao prvi je napustio zborni prostor, a slijedila ga je, u 3,3O sati, 10. artiljerijska četa III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 3. Priključio im se IV. bataljon Pješadijske regimente br. 77, koji se dao u pokret u četiri sahata. Sve je počelo još u mrkloj noći. Teren je u području napredovanja 10. čete bio posebno težak. Šuma s gustima niskim raslinjem kao i neravan teren pun rupa, već su i sam marš pretvarali u napor.

Na čelu 10. čete nalazio se hptm. Janković. Uz pomoć svoje bezard-busole, pokušao se držati smjera ka cilju, s velikom pažnjom izbjeći da zaluta i držati vodove na okupu. Iza njega je slijedila napadačka grupa koja se sastojala od posebno neustrašivih ljudi. Bila je djelomično opremljena sa makazama za žicu. Tu grupu vodio je korp. Salih Mujanović. Grane su udarale ljude po licu, a neki su posrtali. Sa sočnim psovkama koje su se otimale iz njihovih čvrsto stisnutih usnica, uz napore su napredovali za svojim zapovjednikom.

Uprkos mnogim pokušajima kontakta, veza s IV. bataljonom Pješadijske regimente br. 77, koji je išao lijevo naprijed, izgubila se. A isto tako beznadno, odmah u početku akcije, i ona s I. bataljonom Pješadijske regimente br. 10, koji se nalazio zdesna. Tek je lt. Steidler, s jednom četom IV. bataljona Pješadijske regimente br. 77, zalutao na područje Bošnjaka. Presjekli su put iz potpuno krivog smjera i hptm. Janković ih je brzo vratio na pravi put.

Oko 4,30 sati, 10. četa došla je do duboke, izrazito strme usjekline koja je u tami izazivala dojam neprelaznosti. Hauptmann je brzo donio odluku da je se zaobiđe sa sjevera i time, ujedno, dođe u dodir s IV. bataljonom Pješadijske regimente br. 77. Ali, poteškoće na terenu su, uprkos skretanju ustranu, postajale sve veće. Na ovaj ili onaj način, moralo se prijeći kanjon.

Hptm. Janković je prvi reskirao spust.. Prije nego što se i okrenuo, izmaklo mu se tlo pod nogama, izgubio je ravnotežu i - dok je još tražio za šta da se uhvati - pakleni put u dubinu je počeo, a odmah za njim je slijedila čitava četa. Tako se čitava gomila strmoglavila i otkotrljala niz strmu usjeklinu. Psovke i jezivi smijeh odjekivali su iz dubine.

Nakon što se raštrkana 10. četa skupila i ljudi uredili odjeću, nastavljen je uspon. Iznenadno sunovraćivanje je Bošnjake postepeno razveselilo, niko nije bio ozbiljno povrijeđen i, kao za nadoknadu, sa suprotne strane bilo je lakše uzbrdo.

Konačno su došli do jednog jarka u kome ih Srbi nisu mogli vidjeti. Zadržali su se u tom “mrtvom prostoru”, oko 300ˣ od kote 693, na koju su namjeravali i oko 150ˣ od prvih neprijateljskih prepreka od žice. Ništa se

nije micalo, a očekivane stražarske patrole nisu sreli. Očigledno se neprijatelju usjeklina činila dovoljno frontalnom zaštitom.

Pri provjeri svojih borbenih snaga, hptm. Janković morao je ustanoviti da mu nedostaje tridesetak ljudi, među njima i kdtt. Fw. Nasek, te kdtt. asp. Lamer.

Napad glavne grupe bio je naređen za pet sati. Hauptmannov je sahat pokazivao već 5,10 sati. Nijedan od dva napadačka bataljona još nije stigao. Činilo se da su izgubili pravac uslijed izuzetno teškog terena. Ni od otposlanih patrola za vezu nisu stizale nikakve dojave. Dnevno svjetlo je bivalo sve jače i povećavalo opasnost da budu otkriveni, a to bi značilo totalno uništenje.

Zato je bijedan položaj nagonio na brzu odluku!

Napad jedne jedine čete, čak i ako se sastojala od Bošnjaka, na glavno, snažno utvrđeno, mitraljezima i artiljerijom naoružano uporište Srba, što ga je držala višestruko nadmoćna snaga, činio se običnom ludošću. Ali, upravo je zbog očajničke situacije hptm. Janković morao preuzeti rizik. Borbeni duh njegovih ljudi, bezuvjetna odanost i lavlja hrabrost njegovih momaka olakšavali su mu ludačku odluku. Ne čekajući glavnu napadačku grupu, sam se usudio sa svojom četom na prepad.

Brzo je doveo u red razbacanu četu, rasporedio vodove i provjerio odjeljenja. Naredio je da grupa sa makazama bude na čelu čete, zapovjednici vodova na njihovom čelu, a štab čete na okupu. Koristeći mrtvi prostor do posljednjeg trenutka, 10. četa išla je u pokret. Trideset koraka iza grupe sa makazama korp. Mujanovića, slijedio je lt. Stern sa I. i II. vodom, a onda hptm. Janković sa III. i IV. vodom.

Trebalo je svom silinom udariti na neku od tački neprijateljskog uporišta. Bešumno, poput mačaka, bez ijednog ispaljenog metka, momci su se privukli do vanjskog ruba zaštićanog prostora.

U tom trenutku naletio je jedan vojnik desne patrole za vezu i dojavio okupljanje pojedinaca I. bataljona Pješadijske regimente br. 10 na desnom boku vlastite čete. Svaka sekunda bila je neprocjenjiva. Mogli su biti otkriveni svakog trenutka. Čekanje da se susjedna četa okupi stavljalo je u pitanje mogući uspjeh. Zato, naprijed!

Šćućureni, gef. Masić i korp. Mujanović iskočiše, jurnuše do žičane prepreke, baciše se na nju. Makaze su im proradile. Već su i ostali bili tu i u trenu se u neprijateljskoj prepreci otvorio prolaz.

Odjednom se i neprijatelj potpuno probudio. Bijesna, ali netačna puščana, mitraljeska i artiljerijska vatra dočekala je Bošnjake koji su jurnuli naprijed. Ručne granate, koje su prerano eksplodirale, načinile su malu štetu. Kroz buku borbe, snažno se začuo signal za napad hrabrog trubača Josipovića. Signal se čuje na desnom boku. Ljudi iz I. 10 su već tu. I njihova truba zove u napad. Sa "hura" i kličući, Bošnjaci se bacaju, prodiru kroz rupu u preprekama i jure uz strmi nagib. Hrabri ljudi već su

pretrčali smrtonosni jarak, kad im je žestoki zamah oslabio. Potrošivši svu snagu, došli su na oko 20ˣ od pukotina iz kojih su neprijatelji pucali. Sasvim istrošeni, padaju na tlo i ne miču se. Ne ide dalje. Bubnjar je pao, a trubč nema zraka. Iznad glava im zvižde srpske kugle.

Četa je na kraju.

U tom najkritičnijem, odlučnom trenutku iskače hptm. Janković i viče, nadglasavajući vatru: "Naprijed, Deseta četo! Deseta! Junaci! Trubač, napad!". I, kao jedan, skaču na noge te posljednjom snagom trče, urlaju, kliču i dolaze do rova. Ispred svih je lt. Stern, a za njim nadiru njegovi ljudi. Odmah slijede i drugi vodovi. Leutnant je prvi na neprijateljskom položaju i počinje ubitačna, strašna borba izbliza. Rovovi se pune Bošnjacima. Kdtt. asp. Dulravić, zapovjednik IV. voda, bori se kao vrag. S bajonetom i kundakom, strahovito reagira te brzo i stalno pomaže svojim ljudima u nevolji. A u najvećoj zbrci, potpuno nezaštićen, usred ljudskog klupka što se kotrlja tamo-amo, zagriženo bori, dahće i viče, stoji trubač. Napad, napad, napad...! Fw. Sulejman Bajrić, čovjek poput bika, s okrutnim humorom, ispunjavajući naredbe svog hauptmanna, žuri ka grupama koje se teško hrvu; smijući se, skače kroz metež i pomaže u prolazu gdje god može. Među hrabrim ljudima se naročito ističe i gotovo nevidljivi Mlate Gjurković. Sa svojom puškom *mannlicher* i bajonetom *werndl*, bori se u borbi prsa u prsa kao opsjednut. Škiljeći uvijek jednim okom prema svom pretpostavljenom, da pomogne ako je potrebno, ni za kim ne zaostaje. U nemilosrdnoj vatri se opskrbljuje municijom iz džepova palih boraca te puca, udara i siječe, precizno i neumorno.

U ubilačkoj borbi gaze tri zaklona neprijatelja zaredom. Na desnom im boku djeluju hptm. Balling, sa svojom četom, i lt. Grafczizky, sa zalutalom patrolom Pješadijske regimente br. 20.

Uporišnu tačku oko koje se vode vruće borbe, kotu 693, zasipa izrazito žestoka, koncentrirana artiljerijska vatra svih kalibara s okolnih vrhova, a i sa vlastitih položaja, kao i pješadijska te mitraljeska vatra. Vatra pogađa tijela vojnika koji se zagriženo hrvu u borbi prsa u prsa, bili oni prijatelji ili neprijatelji. Desno sprijeda, srpski oficir strijelja jednog od svojih ljudi koji se želio predati. Tamo je i jedan koji viče Bošnjacima:" Ne pucajte, pucate na zemljake!". Stari Srbijanac u zbrci borbe viče svojim ljudima: "Nemojte se bojati, Srbijanci, nema mnogo Austrijanaca!". Sa dva hica, zgfr. Vrdoljak obara starca. To vide srpski štapski oficir i zapovjednik mitraljeza i - bježe. Na mjestu proboja stoji srpski brdski top, napušten od svoje posade. Oko 50 koraka desno, ustranu, štekću mitraljezi. Neprijateljska artiljerija i dalje puca iz svih cijevi. Ne prestaje ni baterija austrijskih haubica od 15 cm. Pored hptm. Jankovića udaraju granate u upravo osvojene rovove. Otrgnuti dijelovi tijela i krpe lete uvis. Jeza je dosegnula vrhunac.

Tek sad dotrčava upomoć oblt. Mali s dijelovima I. bataljona Pješadijske regimente br. 10. Nema ni traga od IV. bataljona 77.

Tu i tamo izdvajaju se ljudi iz meteža i, nenaoružani, bježe. Otpor Srba slabi i manje grupice žurno bježe u smjeru Glavice ili Kostajnika.

Dva bataljona Diviziona *Drina*, odnosno ostaci te jedinice, uzmiču. Ne smanjuje se žestoka paljba artiljerije i mitraljeza s okolnih neprijateljskih uporišta.

Svijetleće rakete, koje, u skladu s naredbom, ispucava hptm. Janković, nemaju efekta jer je već odavno dan. Ne vide se.

Na mjestu borbe unaokolo leži oružje. Dva mitraljeza naslonjena su na zid rova, a dva brdska topa stoje bez posade i nijemi na svojim položajima. A u međuvremenu i dalje urliču i rasprskavaju se granate. Dva ranjena Bošnjaka vode 48 zarobljenika iz područja vatre ka udaljenom brigadnom zapovjedništvu.

Prožet važnošću zadržavanja upravo osvojenog uporišta, hptm. Janković je poduzeo mjere za odbranu položaja od očekivanog protunapada još za vrijeme borbe prsa u prsa. Vodovi su bili raspršeni. Neki Bošnjaci ganjali su bjegunce. Lt. Stern, najstariji zapovjednik voda u četi, dobio je nalog za okupljanje. Oblt. Mali je poslan na lijevi bok. U međuvremenu je hptm. Janković saslušao srpskog štapskog oficira, koji je odbijao pitanja o aktivnostima njemu susjednih odjeljenja, a onda i vojnog ljekara, koji je govorio njemački jer je studirao u Brünnu, a i druge oficire i podoficire kandidate koji su se predali. Još je morao, u desnom sektoru rova, potražiti hptm. Ballinga. Na tom putu ga pogodi metak. Probio mu je lijevu stranu grudi. Sruši se bez svijesti.

U trenu je ađutant Gjurković bio uz svoga pretpostavljenoga, raskopčao mu kaput i košulju i usred artiljerijske vatre počeo mu zavijati strašnu ranu. U tom času, u neposrednoj blizini im eksplodira šrapnel. Mate se instinktivno baci preko svog krvlju oblivenog hauptmanna i tri kugle mu udariše u lijevo rame. Ranjen, primijeti da ga ruka više ne sluša. Topla krv mu se slivala niz leđa. A pred njim, nepomičan, njegov starješina. U jednostavno bošnjačko srce opet uđe iznenadna briga. Na brzinu zakopča košulju, zgrabi desnom rukom svog hauptmanna za kragnu i odvuče ga niz obronak. Ranjeni gef. Vincetić i pješak Drdagan pomogli su dalje. Posljednim snagama odnijeli su i odvukli svog smrtno ranjenog hauptmanna do najbližeg mjesta za pomoć. Grudi su mu se stisnule kad je vidio stručne poglede sanitaraca i primijetio da njegovom nadređenom ne daju više nikakvu šansu. Pomoćni doktor je učinio što je mogao.

A da su njega samog zavili i pobrinuli se za njega, gotovo da nije ni primijetio. Skakutao je uz nosila i tužno gledao blijedožuto lice, sa kojeg su duboko upale oči i istaknute jagodice pokušavale istisnuti poznate crte.

Zaboravljajući vlastite bolove, pomogao je šta je mogao, njegovao svog starješinu, gospodina, i ostao uza njega sve dok mu, nakon dugih sedmica, nije bilo bolje.

Nazad, na vrh 693. Borba se nastavlja. U međuvremenu je zapovjedništvo preuzeo hptm. Balling. Rov je ostao čvrsto u austrijskim rukama. Obje čete, njihovi ostaci, pojačani polučetom lt. Steidlera iz Pješadijske regimente br. 77, koji je u međuvremenu naletio na mjesto borbe, učvrstile su se i odoljele teškoj vatri Srba. Potom su odbili i dva žestoka protunapada. Manjak municije pogoršao je situaciju, dok konačno nije došao hptm. Honigmann iz I. bataljona Pješadijske regimente br. 20 sa svojim mitraljeskim odjeljenjem i znatno ojačao grupu branitelja.

Srpska artiljerija ispaljivala je zaprječnu vatru na sektor oko kojeg se vodila žestoka bitka i prošli su sati dok većina glavne napadačke grupe nije uz velike gubitke i višestruko povlačenje konačno ipak došla do kote 693 i dalje nastavila napad.

Dotad je glavni teret odbrane počivao na leđima hrabrih Bošnjaka i onih koji su se s njima osmjelili u napad ili su im tokom borbe nabasali u ispomoć.

Tek sad su se još dvije čete uzverale do uporišne tačke, za koju se vodila strašna borba. I tek sad se protivnik sasvim povukao na sjeverne uzvisine.

Grupa napadača iz prvog sahata veličine dvije i po čete istopila se do sastava jedne slabe čete. Gubici od 60 odsto kažu sve.

Oko četiri sahata popodne, oficir najviši po činu sakupio je mali ostatak 10. čete, bilo je svega 45 ljudi, i odveo ih na rub šume, gdje su polegli umorni i potpuno iscrpljeni. Hrabri, borbom istrošeni Bošnjaci tokom noći ostali su kao bataljonska rezerva, dok se konačno slijedećeg jutra nisu vratili u svoj bataljon. Popunjen jednom četom, ostatak hrabrih boraca je kao nova 10. četa III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 3 opet borbeno jak stajao na raspolaganju.

Glavica je pala 7. novembra 1914., ujutro, u ruke Austrijanaca, a za njom i Kostajnik, takoreći kao zrela voćka.

Time je srpski front bio konačno probijen i mogla je početi pobjedonosna ofanziva sve do Kolubare.

Ostalo je mnogo, mnogo mrtvih. A hrabri Bošnjaci su počivali pored braće iz Pješadijske regimente br. 10 i 77, razlikujući se od njih bojom kragni na uniformi, uprljanih krvlju i blatom.

Hptm. Janković i njegov ađutant Mlate su se, krajem novembra 1914. (hauptmann već na putu oporavka), nalazili u vojnoj bolnici u Tuzli.

Ranjenik je narednih dana primio mnogo pisama. Nisu to bile samo njegove kolege oficiri koji su ga razveselili željama i izvještajima, već se i zgfr. Vrdoljak prihvatio pera da piše svom hauptmannu.

Slijedi odlomak iz pisma od 15. januara 1915., upućenog hptm. Jankoviću:

...Kad vas je pogodio onaj teški hitac nisam mislio da ćete ga preživjeti, ali heroj može nadvladati sve poteškoće i napore. U onoj strašnoj vatri nisam vidio kako ste teško pogođeni pali na zemlju, već sam čuo uzvik kako prolazi borbenom linijom: "Oh, braćo, naš gosp. kapetan teško je ranjen, i to kuglom kroz prsa!".

Ta vijest me rastužila jer sam znao da smo zauvijek izgubili našeg hrabrog četnog zapovjednika. Nije mi bilo moguće doći do vas jer su se tog dana Austrijanci i Srbi izmiješali i razmjenjivali strahovitu vatru; i artiljerija i pješadija. U toj vatri pao je i naš gospodin leutnant Stern, koji se, također, herojski borio i hrabro pred nama išao. Kad se sve predvečer malo primirilo, skupio sam, prvo, 35 ljudi, a onda su se postepeno povećali na 53. To je bio ostatak 10. čete. S tom šačicom ljudi ležao sam na poprištu bitke te i dalje pucao na neprijatelja, koji je donekle nešto smirio vatru. Zatim je došao kadett Lamer i preuzeo zapovjedništvo. To je trajalo do dolaska noći, a preko noći smo bili rezerva.

...Tek sad sam pronašao priliku u bolnici, a i pravi čas, kad sam osjetio olakšanje svoje bolesti, da vas se prisjetim i pišem vam.

Želim vam da živite još mnogo godina, u hrabrosti kao i dosad.

Najtoplijeg srca,

zgsf. Vrdoljak Juro

Zanimljive i poučne su i riječi koje u jednom od svojih izvještaja nalazi u međuvremenu u majora unaprijeđeni oficir Fridrich Janković. Taj govori sam za sebe.

U mojoj tadašnjoj hrabroj i odanoj četi, koja me, dok god sam joj bio vođa, uvijek slijepo slijedila, vladao je poseban vojnički duh. Vjerujem da je dobar glas moje hrabre čete, koji se stvarao od prvog dana regrutacije, bio povodom da je upravo moja četa iz saveza bosanskohercegovačkih bataljona bila uzeta, s meni osobito časnim zadatkom da, kao jedina bosanskohercegovačka i istovremeno usmjerena (upravljena direktno ka cilju) među stranim bataljonima, izvede napad na tu važnu uporišnu tačku. To povjerenje koje su tad moji pretpostavljeni polagali u mene i moju četu, potpuno sam opravdao najpotpunijim, najpreciznijim i najtačnijim izvršavanjem svih naređenja, a i kad se situacija sasvim izmijenila, skoro do smrti odano, poduzetno i daleko izvan okvira načina djelovanja po propisima i obavezama.

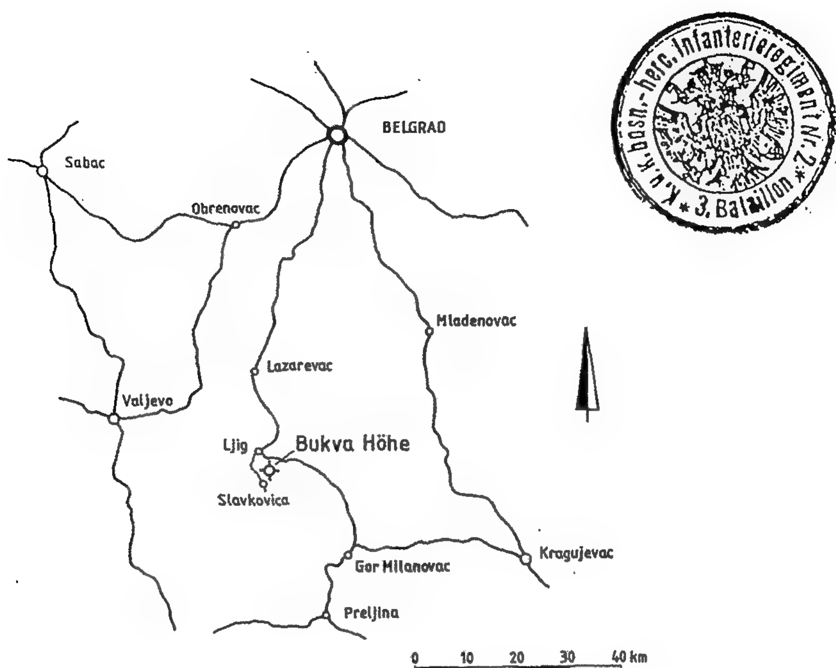
Potičem iz stare oficirske porodice. Djed mi se borio protiv Francuza, a otac učestvovao u talijanskim ratovima i okupaciji Bosne i Hercegovine. U dulje od 25 godina službe njihov duh živio je u meni i ja sam još od malih nogu živio visokim, staroaustrijskim vojničkim idealizmom, a da se nisam nikad na nečist način borio za naklonost svojih pretpostavljenih; samo za vojnu službu. To mi je dalo duševnog poleta još i u miru, a osobito u vrijeme krize 1912./1913., kad smo bili mobilizirani u Bosni da iskujemo "ratnu četu" punu duha i morala, u kojoj se odnos zapovjednika prema ljudstvu i obrnuto temeljio na bezuvjetnom povjerenju.

U grobovima heroja, ujedinjen s odanim drugovima čete I. 10., počiva velik dio moje tadašnje, vjerne i hrabre čete. Svaki pojedini od njih urastao mi je u srce. Oni počivaju u miru kao nijemi svjedoci našeg oružanog čina.

Zbog potpunosti, neka se spomenu i nadređeni oficiri i odličnici hptm. Fridrichu Jankoviću u bici za kotu 693:

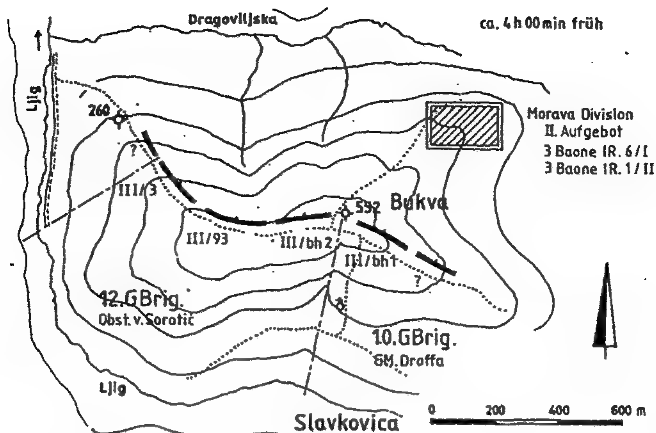
Zapovjednik III. bataljona Bh. pj.r. 3	mjr. Theodor Malešević
Zapovjednik 11. brdske brigade	gm. Marzell Lawrowski
Zapovj. 48. pješadijskog diviziona	fml. Johann Ritter von Eisler v. Eisenhort
Zapovjednik XV. korpusa	gdI. i komandirajući general za Bosnu i Hercegovinu
Zapovjednik 6. armije	Michael Edler von Appelfzm. Oskar Potiorek

Uzvisina Bukva, kota 552

Četrdesetosmi pješadijski divizion (fml. v. Eisler) i 1. pješadijski divizion (fml. Bogat), u pripravnosti kao rezerva XV. korpusa (gdI. v. Appel) grupirale su se za napad na izohipsu Glavice i Glavice Dicske. Dvanaesta brdska brigada (obst. v. Soretić) je kao lijevo krilo glavne napadačke grupe već 25. novembra 1914. zauzela uzvisinu Bukva, sjeverno podnožje planine Prostruga, između Ljiga i Dragovoljske.

Ta uzvisina branjena je od ponovljenih napada Srba i, nakon prolaznog gubitka, zajedno s 10. brdskom brigadom (gm. v. Droffa) opet zauzeta. Tako su sad obje brigade, 10. i 12., sa svojim unutarnjim krilima stajale na uzvisini Bukva. Desno od kote ležao je III. bataljon Bosanskohercegovaake pješadijske regimente br. 1, lijevo odatle - III. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, s III. bataljonima pješadijskih regimenti br. 3 i 93. Poslije podne su Srbi pokušali više protunapada. Međutim, bez uspjeha. Pri posljednjem pokušaju, oko pet sati popodne, došlo je do borbe prsa u prsa, pri čemu je protivnik krvavo odbijen. Slijedećeg dana, 26. novembra 1914., oko 4,30 sati, treći bataljoni pješadijskih regimenti br. 3 i br. 93 izvučeni su sa

svojih položaja i angažirani u daljnjem osvajanju sjevernog visinskog grebena.

Sad je odbrana čitavog sektora pala u zadatak samo III. bataljonu Bosanskohercegovačke regimente br. 2. Međutim, nije se računalo s daljnjim napadima Srba pa je tako bataljon Bošnjaka više trebao igrati ulogu rezerve te kasnije slijediti napredovanje vlastitih snaga.

U 6,40 izutra, iznenada se začula borbena uzbuna na desnom boku granice sektora. Gusta magla, vidljivost ni 15 m. Odjeknuli su uzvici "hura", pješadijska vatra te štektanje mitraljeza. Neočekivan početak sukoba slijedio je isto tako neočekivan mir.

Šta je bilo?

Svega par minuta kasnije, ljudstvo bočnog mitraljeza je, sa svojim oruđem, upalo na položaj drugog mitraljeza. Boreći se za dah, korporal se brzo javi oberleutnantu: "Najponiznije javljam, naši su napustili rov i trče u dolinu".

Odmah je oblt. Glogovac otposlao patrolu, koja je nakon manje od deset minuta opet izronila iz magle. Njen izvještaj: "Srbi su u rovu. Ljudi priključnog III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 (koja pripada 10. brdskoj brigadi) uzmaknuli su. Manje grupe Srba trče niz južnu padinu. Slijede naše".

Magla se nešto podigla i oblt. Glogovac uoči da se s oba mitraljeza nalazio na desnom krilu 9. čete vlastitog bataljona (oblt. Jicinsky). Ni 80 m dalje, u produžetku, na desno su se kretale grupe Srba.

Još mu neprijatelj nije otkrio mitraljesko odjeljenje.

Nepomično su se učvrstili na svom položaju.

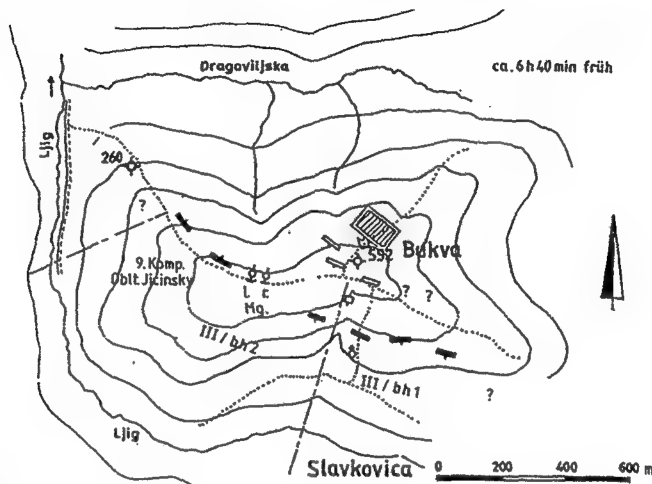
Magla se još više uklonila i vidik se popravljao. Iznenada je potpuno jasno vidio situaciju.

Prednja odjeljenja Srba su na spojnom mjestu probila krila 10. i 12. brdske brigade i sad su, stojeći, slobodno pucali na uzmičuću oko 400 m

široku liniju Austrijanaca. Oko 50 srpskih vojnika izdvojilo se naprijed i gotovo dostiglo bjegunce.

Uz sjeverni obronak se polahko i bez reda kretala gomila vojnika kličući "hura". Prvi od njih+ nije bio predaleko od linije grebena. Tražila se brza odluka!

I, upravo je u tom trenutku oberleutnantu javljeno da jedan mitraljez ne radi.

Još i to!

Budući da je popravak na licu mjesta bio nemoguć, teška srca naredi posadi da se vrati bataljonskoj koloni, nazad u dolinu. Znajući koliko mu je bila teška situacija, oblt. Glogovac stavi sve na jednu kartu.

Na znak rukom, tri preostala Bošnjaka kao zmije dopuzaše s posljednim mitraljezom odmah iza njega. Iskliznuli su ispred vlastitog zaklona duž stijene u plitak jarak. I tu su ostali ležati, u neposrednoj blizini urlaćujeg neprijatelja.

Srbi, sigurni u pobjedu, nisu zapazili smrtnu opasnost. Čučeći nisko u zaklonu, oberleutnant hladnokrvno pusti da priđe gomila koja je izvikivala "hura". Udaljenost od protivnika nije iznosila ni 100 m. Kad su prvi stigli do južne padine, došlo je vrijeme.

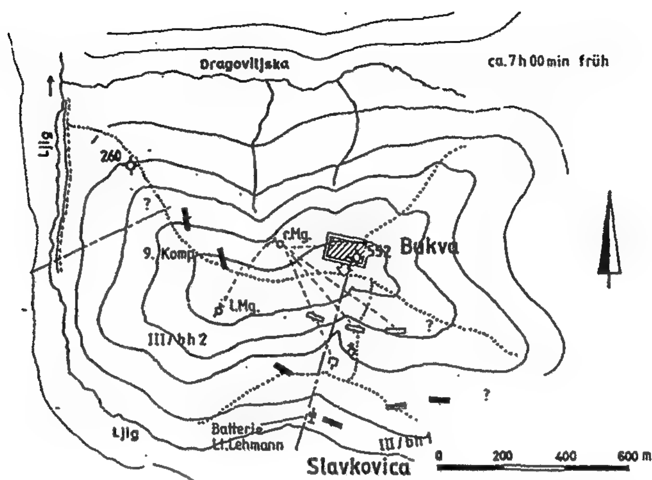
To se sad moralo dogoditi!

Mig, skok na ravnu padinu i - oružje udari!

Vatra neočekivano udari u bok gomile i leđa onih koji su prodirali u dolinu. Iznenadno im zamukne i borbeni poklič. Još samo nakratko strah, i već ih je zgrabila panika. Sve se preokreće - trijumf u stravu, gonitelj u gonjenog. A kuršumi stalno tuku u tijela neprijatelja. Jure natrag, puni očaja. Niko ne misli na zaklon, samo natrag, natrag, tražeći spas u bijegu.

Niko ne misli na odbranu. Ne ispaljuje se ni jedan jedini hitac na ubilački mitraljez.

Iznenađenje je potpuno.

U bezglavom strahu, smetajući sami sebi, postaju žrtvom korporala koji zagriženo puca. Kao na poligonu, mirne ruke prilaze poskakujućem redeniku, a novi je već spreman. Sad! Brzo je uguran, zatvarač triput povučen i oružje i dalje bljuje smrt i propast u redovima uzmičućih Srba.

Bošnjaci koji bježe iznenada čuju čegrtanje s brda i prepoznaju ga kao štektanje jednog od svojih oružja.

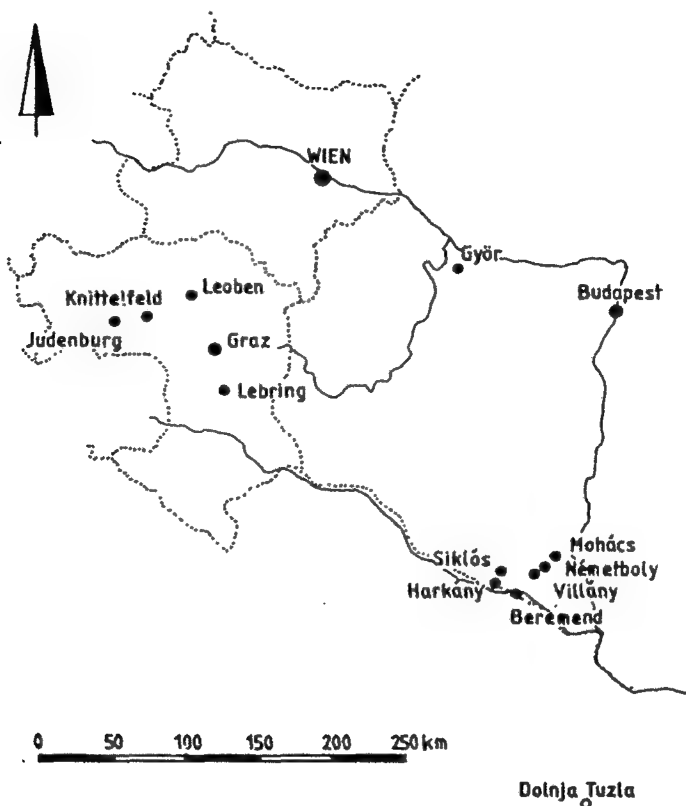
Odjekuje povik: "Natrag, naša mašingevera puca gore!". Okreću se i suprotstavljaju neprijatelju. Ali, ovaj već juri uz padinu, kao da ga gone vragovi, u susret svom usudu.

Po treći put je uporišna tačka Bukva 552 u rukama Austrijanaca. Krila 10. i 12. brdske brigade opet su na svojim početnim položajima.

Četiri čovjeka, oblt. Gojkomir Glogovac, korp. Mustafa Bašić, gefr. Mustafa Alić i pješak Mustafa Mumanović, iz mitraljeskog odjeljenja III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, i jedan mitraljez odlučili su borbu za uzvisinu Bukva, kotu 552, što je za protivnika tako sretno bila počela.

U međuvramenu je pao i snijeg te prekrio bojište. Očekivali su se daljnji srpski napadi. Pretraživanje terena bilo je skoro nemoguće. Tek su slijedećeg dana pioniri oblt. Meyera pokopali više od 400 mrtvih Srba. Ali su i mnogi sinovi Bosne ovdje našli svoje posljednje počivalište.

Razvoj bosanskohercegovačkih regimenti i artiljerijskih bataljona u K. und K. Armiji 1915.-1918.

Prva lista podjele višeg armijskog zapovjedništva K. und K. kojim se raspolaže, datirana s junom 1915., pokazuje postojanje bosanskohercegovačkih regimenti i Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona, kao i njihova kadrovska sjedišta:

Bosanskohercegovačka pješadijska regim. br. 1	Budimpešta,
Bosanskohercegovačka pješadijska regim. br. 2	Graz,
Bosanskohercegovačka pješadijska regim. br. 3	Budimpešta,
Bosanskohercegovačka pješadijska regim. br. 4	Györ,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon	Beč.

Već su u junu 1915. oformljeni V. bataljon pri bosanskohercegovačkim regimentama br. 1 do br. 4 u njihovim kadrovskim sjedištima. Podjela pri korpusima i divizionima bila je kao i

kod III. bataljona, dakle ne u odgovarajućem sastavu regimente. Podijeljena u brigade, bosanskohercegovačka regimenta uglavnom se sastojala samo od bataljona I., II. i IV. Septembar 1915. donio je premještaj V.bh. 1 i V.bh. 3 u Villány, a V.bh. 2 i V.bh. 4 u Siklós.

Sa svoje strane V. bataljoni tvorili su dopunske čete, koje su, pak, korištene za oformljenje "dopunskih bataljona V. bataljona".

Novi premještaji uslijedili su u novembru 1915. Tako je Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2 napustila Graz i pronašla boravište u Lebringu bei Wildon. V. bataljoni bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti br. 1 i br. 3 napustili Villány i došli u Siklós, a oni Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 i Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4, iz Siklósa u Harkány. Isto tako se štab "dopunskog bataljona V. bosanskohercegovačkih bataljona" etablirao u Siklósu. I novoosnovani Bosanskohercegovački poljski streljački bataljoni br. 2 i br. 4 imali su sjedište u Villányju, dok je Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon, dotad bez broja, dobio br. 1 i ostao u Beču.

Do kraja godine nije se mnogo toga promijenilo, tek je Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 3 stvorila pola VI. bataljona, i to u Siklósu, gdje mu je već bio V. bataljon.

Početkom 1916. godine kadrovska sjedišta bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti br. 1 i br. 4 nalazila su se u slijedećim mjestima i tamo su ostala do kraja rata:

Bh. pj.r. 1	Budimpešta,	Bh. pj.r. 3	Budimpešta,
Bh. pj.r.. 2	Lebring,	Bh. pj.r. 4	Györ (prije Rab).

U to vrijeme sjedišta poljskih streljačkih bataljona nalazila su se u:

Bh. pj.s. baon 1	Beč,
Bh. pj.s. baon 2	Németboly,
Bh. pj.s. baon 3	Villány.

Već u januaru 1916. bilo je daljnjih znatnih proširenja i izmjena:

iz pj. utvrde 4	nastao je	Bh. pj. s. baon 4 (Beremend);
iz V.bh. 1		Bh. pj.s. baon 5 (Siklós);
iz V.bh. 2		Bh. pj.s. baon 6 (Harkány);
iz V.bh. 3		Bh. pj.s. baon 7 (Siklós);
iz V.bh. 4		Bh. pj.s. baon 8 (Harkány).

I Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 1 je u međuvremenu oformila VI. bataljon koji je povučen kao obalno zapovjedništvo Ragusa.

Već spomenuti polubataljon VI. bh. 3 je do kraja februara narastao do tri četvrtine bataljona.

Posebno je upadljivo to da već dugo vremena II. bataljon bosanskohercegovačke regimente nije bio nanovo formiran nakon što je na istočnom frontu morao biti potpuno otpisan kao totalni gubitak.

Krajem aprila je Bh. pj.s. baon 8 premješten iz Harkányja u Györ.

Maj 1916. je kao novost donio oformljenje mitraljeskih odjeljenja i njihovu dodjelu pojedinim bataljonima.

Bataljoni su se opet počeli formirati, ovaj put *novi* V. Pješadijski bataljon utvrde, što su se sastojali uglavnom od Bošnjaka i Dalmatinaca, postali su bosanskohercegovački bataljoni:

novi V.bh. 1 je bio raniji Pješ. baon utvrde br. 5,
novi V.bh. 2 je bio raniji Pješ. baon utvrde br. 6,
novi V.bh. 3 je bio raniji Pješ. baon utvrde br. 7,
novi V.bh. 4 je bio raniji Pješ. baon utvrde br. 9.

Uvjetovano napetom ratnom situacijom, krajem jula 1916. stvoreni su novi bataljoni. Tako su nastali VI. bataljoni bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti br. 2, br. 3 i br. 4, kao i kratko potom VII. bataljoni sve četiri bh. regimente.

Kod Bosanskohercegovačkih poljskih streljačkih bataljona situacija je ostala gotovo neizmijenjena. Tek je Bh. baon 5 napustio Siklós i etablirao se u Mohaču.

Još u decembru 1916. oformljena je nova regimenta, Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 5. U tu su svrhu spojeni bataljoni VII. bh. 1, VI. bh. 2, VII. bh. 3 i VII. bh. 4.

Godina 1917. počela je tako da su ostaci V. bh. 3 iskorišteni za potpunu VI. bh. 1. Dotad u Beču stacionirani Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon je svoje kadrovsko sjedište premjestio u Wiener Neustadt.

Novoosnovana Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 5, kao i još kasnije oformljene bosanskohercegovačke regimente, nije imala kadrovsko sjedište. Kretale su u akciju iz sjedišta regimenti br. 1 do br. 4.

U aprilu 1917. su pri četiri osnovne regimente nastali VIII. bataljoni. Oni su svi bili određeni za osiguranje carske luke Pula.

U junu je već postajao IX. bh. 1, u julu IX. bh. 2 i IX.bh. 3. Dva zadnja su pojačala trupe oko Pule.

Tog mjeseca je uslijedilo i novoformiranje jedne regimente, i to Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 7. Regrutirala se iz bataljona III. bh. 3, V. bh. 3 i VI. bh. 3. Krajem 1917. su, osim regimenti 1-4 te poljskih streljačkih bataljona 1-8, postojale još i regimente br. 7 i br. 10. Regimenta br. 5, dakle baon VII. bh. 1, VI. bh. 2, VII. bh. 3 i VII. bh. 4 u ratnom događanju bili su skoro potpuno izbrisani. Njihovi ostaci otišli su u regimentu br. 10, odnosno bili su dodijeljeni Vojnoj upravi Srbije. Time je reducirana VI. bh. 2 otad bila stacionirana u Beogradu.

Za primijetiti je, kao posebna novost, da su od novembra 1917. gotovo svi bataljoni dobili jedan pješadijski topovski vod, pri čemu su sami Bošnjaci činili posadu koja ga je opsluživala.

Od posebnog interesa može biti da je u akciji bila i jedna posebno obučena Bosanskohercegovačka planinska četa. Ta četa br. 16 borila se do zadnjih ratnih dana. Svoje zadatke dobivala je iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4. Nažalost, daljnje pojedinosti su nepoznate.

U februaru 1918. je Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 10 bila raspuštena. Isto se dogodilo i s VIII. bh. 2 u Puli. Ali, iz tog VIII. Bh. 2 je u martu, nakon dugo vremena, konačno nastao novi II. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2; VI. Bh. 2, koji je bio u službi Vojne uprave Srbije, dobio je pojačanje i to dva bataljona, VI. bh. 1 i VIII. bh. 3.

Lista podjele od 1. maja 1918. je osobito informativna za razmatranje bosanskohercegovačkih formacija. Pregrupiranjima, raspuštanjima i dodjelama, ponovo su postignuti jasni odnosi, kakvi su ostali do kraja rata.

Bh.pj.r. 1 (Budimpešta)
Štab
I. baon
II. baon
III. baon (prije IV. bh.1)
Pj a. v. (pješadijski artiljerijski vod)

Bh. pj.r. 2 (Lebring)
Štab
I. baon
II. baon
III. baon
PTV.I.

Bh. pj. r. 3 (Budimpešta)
Štab
I. baon
II. baon
III. baon (prije IV.Bh.3)
PTV.I

Bh. pj.r. 4 (Györ)
Štab
I. baon
II. baon
III. baon (prije IV. bh. 4)
VI. baon
VIII. baon
PTV. I.
PTV. II.

Bh.pj.r. 5
Štab
I. baon (prije V. bh. 1)
II .baon (prije Bh.pj.s. baon 5)
III. baon (prije III. bh. 1)
PTV. I. (prije PTV. III. bh. 1)
PTV. II. (prije PTV.bh.pj.s. baon 5)
PTV. III. (prije PTV. II. bh. 1)

Bh.pj.r. 6
Štab
I. baon (prije IV. bh. 2)
II. baon (prije V. bh. 2)
III. baon (prije Bh.pj.s.baon 6)
PTV. I (prije PTV. II. bh. 2)
PTV.II. (prije PTV.bh.pj. s.bn. 5)

Bh.pj.r. 7
Štab
I. baon (prije III. Bh. 3)
II. baon (prije V. Bh. 3)
III .baon (prije Bh.pj.s. baon 7)
PTV. I. (prije PTV. III.bh. 3)
PTV. II. (prije PTV.Bh.pj.s. baon 7)

Bh.pj.r. 8
Štab
I. baon (prije III. Bh. 4)
II. baon (prije V. Bh. 4)
III. baon (prije Bh.pj.s.baon 8)
PTV. I. (prije PTV. II.bh. 4)
PTV.II. (prije PTV.Bh.pj. s. bn. 8)

Bh. A. baon 1 (Wiener Neustadt)
Bh. A. baon 2 (Németboly)
Bh. A. baon 3 (Villány)
Bh. A. baon 4 (Beremend)

I opet se Bh. planinska četa br. 16 posebno spominje.

U Vojnoj upravi Srbije su se u maju 1918. već nalazili bataljoni VI. bh. 1, VI. bh. 2 i VIII. bh. 3. Ta tri bataljona na slijedećoj listi podjela od 15. juna 1918. pojavljuju se već kao dijelovi "kombiniranog Istočnog korpusa pješadijskih regimenti". U Vojnoj upravi Crne Gore bio je VII. bh. 2, a u Puli je ostao IX. bh. 2.

U septembru 1918. uslijedile su posljednje izmjene koje su se, međutim, ticale samo bosanskohercegovačkih poljskih streljačkih bataljona. Uslijed ustanaka koji su bili izbili u gornještajerskom industrijskom području, sjedišta su im tamo prebačena.

Bh. A. baon 1 ostao je u Winer Neustadtu,
Bh. A. baon 2 premješten je iz Németbolyja u Judenenburg,
Bh. A. baon 3 premješten je iz Villányja u Leoben, i
Bh. A. baon 4 premješten je iz Beremenda u Knittelfeld.

Posljednja lista podjele, pregažena događajima, zaslužuje malu pažnju.

Tokom rata se čitavo ljudstvo bosanskohercegovačkih trupa nije moglo regrutirati samo iz dopunskih okruga Sarajeva, Banje Luke, Donje Tuzle i Mostara. Što je rat dalje napredovao, a gubici rasli, teže je bilo pitanje popune. Konačno su se u njihovim redovima borili vojnici i iz drugih zemalja Monarhije. Da je to često bilo na štetu Bošnjaka, bilo je sasvim prirodno.

Osim borbenih jedinica postojale su, kao u čitavoj Austro-Ugarskoj armiji, i kod Bošnjaka radne grupe koje su, organizirane kako civilno tako i vojno, bile dodijeljene na službu regimentama.

Godine 1915. vojna radna odjeljenja još su bila angažirana u području bosansko-hercegovačkih pješadijskih regimenti iz čijih su dopunskih okruga poticali. Već u julu su slijedeća radna odjeljenja napustila svoja kadrovska sjedišta: 9. bh. 1 Budimpešta, 8. bh. 2 Graz, 13. bh. 3 Budimpešta i 4. bh. 4 Györ; 9.bh. 1 značilo je da je to bilo 9. radno odjeljenje iz dopunskog okruga bh. pj.r. 1, Sarajevo.

Kasnije su se ta bosanskohercegovačka radna odjeljenja mogla naći na svim bojištima, od Tirola do Sirije, dodijeljena svim mogućim divizionima velike K. und K. armije i armijama njenih saveznika. Konačno, krajem rata, oznaka poput 124. bh. 2 nije više predstavljala nikakvu rijetkost.

Ljudi tih odjeljenja odlikovali su se čvrstinom i vlastitom skromnošću, a u gradnji ulica i putova te položaja i utvrda, ostvarili su, često i pod vatrom neprijateljske artiljerije, nadljudske uspjehe. I u oštrim zimama, u borbi protiv hladnoće i snijega, pri čišćenju opskrbnih putova, pri spasilačkim radovima nakon survavanja lavina, kao i radovima čišćenja i osiguranja, postojanje ovih odjeljenja je za borbene jedinice bilo od najvećeg značenja.

Opremu ovih radnika alatom, odjećom i oružjem propisivao je armijski inspektor u Sarajevu. Većina tih odjeljenja ostala je nenaoružana, a i s uniformiranjem nije baš bilo najbolje. Većinom su radne grupe pobuđivale dojam da su civili, a zapravo su to i bili.

Da stariji i stari Bošnjaci i Hercegovci nisu zaostajali za svojom mlađom braćom, pokazuje i njihovo angažiranje na mjestima gdje je bila važna osobita pouzdanost. Moglo ih se sresti kod žičara u planinama, na

K. u. k. VI Feldbaon des b. h. J. R. № 1

K. u. k. bos. herz. Inft. Reg. Nr. 2.

K. u. k. bos. herc. Inf. Baon III./1

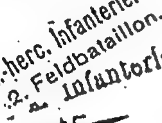
Baon Nr. III./3

K. u. k. bosn.-herc. Infanterieregiment Nr. 1
2. Feldbataillon.

Infanteriebaon VII./b.-h. 2

K. u. k. b. h. Inft.-

K. u. k. bosn.-herc. Infanterieregiment Nr. 4
15. Feldkompagnie.

K. u. k. bosn.-herc. Infanterieregiment Nr. 2.

K. u. k. bos. herz. Infanterieregiment Nr. 6
1. Feldbataillon

K. u. k. Infanteriebaon VIII/b. h. 2

K. u. k. bos. herz. Infanterieregiment Nr. 3

K. und k. bh. IR: 3

K. u. k. bosn. herz. Inf. Rgt. Nr. 5

Komdo. des k. u. k. b. h. Inf. Rgts. Nr. 5.

K. u. k. bos. herz. Infanterieregiment Nr. 8

K. u. k. bh. Inft.-Regt. Nr. 7.

K. u. k. bosn. herz. Inf. Rgt. Nr. 10.

K. u. k. bosn.-herc. Infanterieregiment Nr. 4.

K. u. k. bosn. herz. Inf. Rgt. Nr. 10

K. u. k. bos. herz. Infanterieregiment Nr. 6

K. u. k. bos. herz. Infanteriebataillon No. 3/4

K. u. k. b.-h. Infanterieregiment № 4
V. Feldbataillon.

K. u. k. Infbaon V. b. h. 1.

Fotografije desno:
Gore:
III. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 u maršu, Srbija 1914. (ms.)
Dolje:
Kršćani se među Bošnjacima nisu trebali bojati da sebi peku svinjsko meso (pj.)

Nº 577 Baon. Stab bos. herzg. 6. Jäger

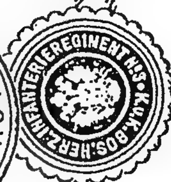
K. u. k. bosnisch-hercegovinisches Feldjägerbataillon

K. u. k. bosnisch-hercegovinisches Feldjägerbaon Nr. 1.

ALBANERBAON III.
1. Komp.
des k. u. k. bh. F. J. B. 1.

Kommando des k. u. k. bos. herc. Feldjägerbaons Nr. 7.

K. u. k. bos.-herc. Feldjägerbaon Nr. 1.

.. bh. Feldjägerbataillon No. 3

1. Kompanie

K. u. k. b. h. Feldjägerbaon. Nr. 2

K. u. k. bh. Infanterieregiment Nr. 4.

M. G. K. III.

u. k. bh. Feldjägerbataillon Nr. 3

u. k. Gruppenkommando
der b. h. Ersatzformationen, Siklós.

K. u. k. bosn. herz. FeldjägerbaonNr. 8

u. k. Gendarmeriekorps für Bosnien u. Hercegovina
7. Flügel in Trebinje.

K. u. k. B.-H. FELD-JÄGER-BATAILLON No. 2.

K. u. k. b. h. Feldjägerbataillon Nr. 6.

K. u. k. bh. Feldjägerbataillon Nr. 4

K. u. K. Bos. herzeg. Feldjäger Baon Nr. 8

K. u. k. b. h. Feldjägerbataillon No. 4

u. k. b. h. Feldjägerbaon Nr. 5.

K. u. k. b. h. F. Jg. Baon Nr. 5

K. u. k. bosn. herz. Feldjägerbataillon Nr. 7

B. h. Reservebataillon Nr. IV.

K. u. k. b. h. Feldjägerbataillon No 6.

K. U. K.
B.-H. ETAPPENBAON Nr. 3.

.. Feldjägerbataillon Nr. 6.

K. u. k. Milit. Arb. Abt. № 2./b.-h. 1.

K. u. k. bh. Feldjägerbataillon Nr. 3.

K. u. k. b. h. Feldj. Baon Nr. 1

Gore:
Imam sa svojim vjernicima pri molitvi (ms.)
Dolje:
Božija služba pravoslavaca (ms.)

straži kod skladišta municije, pri čuvanju druge opskrbne robe, na frontu i u bazi.

I u svojoj domovini Bošnjaci i Hercegovci odano su vršili službu. Već u decembru 1915. oformljene su čete za stražu u Mostaru, Višegradu, Sarajevu i Rogatici. A kao ništa manje važno, bosanskohercegovački žandarmerijski bataljoni su u zemlji brinuli za mir i red.

To što znamo o nastanku i nestanku bosanskohercegovačkih bataljona i regimenti potiče iz već na početku spomenutih lista podjele. Već na drugoj strani svakog izdanja u oči upada slijedeća zabilješka:

Strogo povjerljivo!

Sve liste jednog zapovjedništva zajedno čuvati u gvozdenoj kasi ili gvožđem okovanom, zašarafljenom i dobro zaključanom sanduku! Obavijesti davati u samo nužno najneophodnijem obimu - nikad ne davati listu podjele na uvid!

Danas se, naravno, te liste više ne nalaze u kasama i sanducima, već uvezane u tomove ili u kutijama, sortirane u ormarima ratne arhive u Beču.

Ali, uprkos tome, iz tih listova još i danas izlazi dah sudbonosne konačnosti.

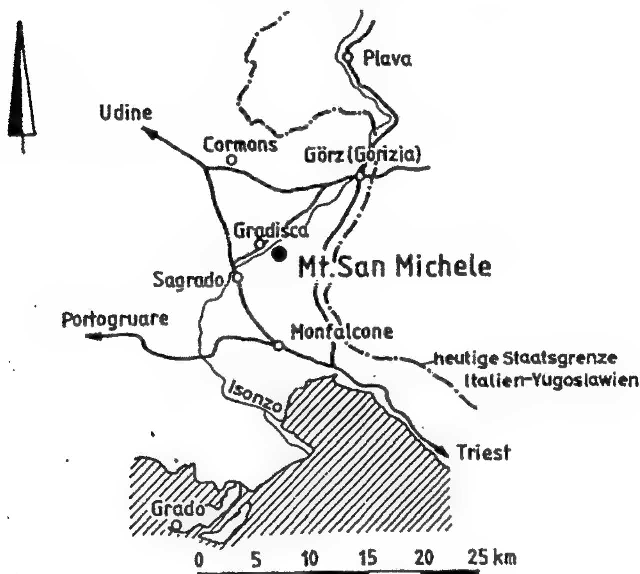
U cilju upotpunjenja ovog poglavlja, a i da se još par trenutaka zadrži osjećaj sadašnjeg, prikazani su i neki od pečata korišteni u ono vrijeme. Ti su pečati najvećim dijelom uzeti iz izvještaja, navoda, zahtjeva za nagrađivanjem te pismene korespondencije unutar bataljona, regimente, brigade i diviziona.

U oči upada nejednakost oblika i veličina, ali i stepen istrošenosti stalnom upotrebom.

Plava i Monte San Michele

K. u. k. bosnisch-hercegovinisches Infanterieregiment Nr. 2
3. Feldbataillon.

U junu 1915. se III. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 borio unutar 1. brdske brigade (gm. Novak) na Soči, u prostoru Plave. Ova je, pak, bila potčinjena 18. pješadijskom divizionu (gm. Böltz) te, dalje, XVI. korpusu (fzm. Wurm) i, konačno, 5. armiji (gdi. Boroević).

Dvadesetpetog juna 1915. vrh 383 bio je pod žestokom neprijateljskom artiljerijskom vatrom. S Korade (kota 812), kao i s Planine (kota 653) brundale su teške granate. Ipak, još su se držali ljudi iz II. bataljona Pješadijske regimente br. 100, oslabljeni i desetkovani prethodnim napadima Talijana i artiljerijskom vatrom koja je trajala već satima.

Kao i već često ranije, ponovo su se koristile dokazane trupe kad je trebalo učvrstiti otpor do krajnjih granica. Povučeni su dijelovi III. bataljona Bosanskohercegovačke regimente br. 2 iz prostora kote 363, istočno od Plave, da se pojačaju linije vojnika II. 100.

Već je i dovođenje pola 12. čete III. bataljona, što je učinio lt. Goedickea, bilo remek-djelo. Ono je uslijedilo tako vješto da su oba voda

stigla na naređeno mjesto i odmah zauzela položaj, uprkos žestokoj talijanskoj artiljerijskoj vatri, bez gubitka i jednog jedinog čovjeka. Sad, položaj nije bio baš prava riječ za haos koji se odigravao pred očima Bošnjaka. Nekad postojeći rovovi, neprestalnom vatrom Talijana bili su gotovo poravnati i jedva prepoznatljivi.

I, te jarkove, u najboljem slučaju kanale, trebalo je držati.

Po svaku cijenu.

Vođa 2. voda lt. Sinkovec, suštinski hladnokrvan, kao i lt. Goedicke, još u akciji u čitavoj srpskoj kampanji, ne obraćajući pažnju na tešku vatru, ispitivao je teren pred sobom, poslao tamo stražu te zauzeo plitko udubljenje koje je iskopala snažna neprijateljska granata.

Slijedećeg dana su povratili dah i udahnuli zrak kako treba. Rano prije podne je lt. Weber, s jednim vodom 10. čete III.
bh. 2, pojačao bataljonski sektor i odmah su ga poslali na najugroženiju poziciju.

A talijanska artiljerija i dalje je, bez prekida, slala svoje bezbrojne granate. Stubovi kamenja dizali su se uvis i padali po gotovo nezaklonjenim ljudima. Ranjenici su zazivali u pomoć, umirući zurili u nebo, a mrtvi služili kao zaklon živima.

Gubici su se jezovito povećali.

U sumrak su se Alpinci u malim grupama pokušali, pod vlastitom artiljerijskom vatrom, privući popravljenim žičanim preprekama i rasjeći ih. Opasnost je bila pravovremeno uočena. Zaštektaše hici. Niko se nije vratio svojima!

Taj hrabri pokušaj bio je znak predstojećeg napada. Oko 10 sati je došlo vrijeme za to. Talijani su nastupili s koncentriranim snagama. U sektoru Plava bio je pakao, a i na vrh 383 su udarali talasi napadača. Alpinci su se pod zaštitom svojih reflektora dovukli sve do pocijepanih zapreka Austrijanaca. Još dok su se šuljali, primijetile su ih oštre oči poljske straže. Odgovarajuće naredbe prošle su kroz tanke redove. Evo skaču. “Avanti... avanti Savoya...”, napadači vičući odagnavaju strah u noćnu tamu. Dižu se poput duhova, padaju i opet se dižu na noge. Već su sasvim blizu redovima Austrijanaca! Ni metak ne izlazi iz pušaka Bošnjaka. Oči Bošnjaka, koji drhte od ljutnje i borbenog bijesa, širom su otvorene. U glasovima neprijatelja već odzvanjaju tonovi trijumfa.

Ali, prerano!

“Živjela Austrija... Živjela Austrija...!”, odjekuje borbeni poklič Bošnjaka. Kiša ručnih granata udara u talijanske redove.

Jedinica skače iz zaklona, juri u susret napadačima kroz rastrgane prepreke. S mržnjom i bijesom u srcu, noževima i ručnim granatama u rukama, bacaju se na protivnika.

Jezoviti sudar, i Bošnjaci se zabijaju među protivnike. Počinje klanje. Kao opijeni, ubadaju, gaze i obaraju mrske neprijatelje, bijesnê poput grabežljivih životinja, grizu, dave i urlaju.

Žar uništenja ih je začarao... Ubiti... Ubiti...! Otpor Talijana upadljivo popušta. Oklijevaju. Još jedno vrijeme se metež pomiče tamo-ovamo. A onda se iznenadno okreću, počinju trčati, bježe, strmoglavljuju se niz padinu, natrag u spasonosnu dolinu. A tek sada lajanje mitraljeza žanje. Talijani padaju kao snoplje, u čitavim redovima. Kotrljaju se još malo nizbrdo i ostaju ležati prije nego što ih pregaze oni koji nadiru za njima.

Od tog trena momke više nije bilo moguće zadržati. Osjećaj nadmoćnosti nanovo im uspaljuje borbene instinkte. Vidjeli su plodove svog rada i poput podivljalih baciše se u gomilu koja je bježala. Naredbe svojih oficira nisu mogli ili nisu htjeli čuti.

Bio je problem odvojiti Bošnjake od odbjeglog neprijatelja. Tek ih je talijanska baražna vatra privela razumu i, svjesna krivnje, ali puna ponosa, većina se vratila na svoje početne pozicije.

Istrošeni borbom i desetkovani neprijateljskom artiljerijom, Bošnjaci su prerano, 28. juna 1915., raspušteni.

Mjesec dana kasnije. Nakon prethodne teške zaštitne vatre, Talijani su 20. juna 1915. napali Monte San Michele. Osvajanje tog brda bilo je pretpostavka zauzimanja platoa Doberdo. Ostane li taj vrh talijanski, Gorica i južni front na Soči bit će izuzetno ugroženi i neće ih se moći držati na dulji rok. Da bi se to spriječilo, trebalo je podnijeti svakau žrtvu.

U to vrijeme je III. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, pod svojim privremenim zapovjednikom mjr. Ružičićem, bio dodijeljen 12. brdskoj brigadi (obst. Schwarzenburg) 93. pješadijskog diviziona (gm. Boog) i VII. korpusu (nadvojvoda Joseph) unutar 55. armije.

Dvanaesta brigada je bez oklijevanja alarmirana i naređeno joj je da krene u protunapad. U tom trenutku bila je u položaju mirovanja u području Ranziana. Krenula je u marš prvih popodnevnih sati 20. jula 1915., prošla Mernu i Gabrije i u ponoć se grupirala za napad.

Dvadesetprvog jula 1915., u tri sahata, brigada je iz Coticija, gdje je ostalo brigadno zapovjedništvo, krenula ka Monte San Micheleu. Jedna četa II. bataljona Pješadijske regimente br. 57 činila je lijevo krilo, nadovezujući se na dvije čete III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 (9. i 10.), zatim tri čete II. bataljona Pješadijske regimente br. 57, II. bataljon Pješadijske regimente br. 100 ,kao i I. bataljon Pješadijske regimente br. 93. Iza 9. i 10. čete III. bh. 2 su, u drugom redu, u pripravnosti bile stavljene 11. i 12. četa. U toj grupaciji krenulo se naprijed.

Deseta četa III. bh. 2 uskoro je stigla do južne ivice jednog izduženog jarka, na čijem se sjevernom rubu pružalo podnožje Monte San Michelea,

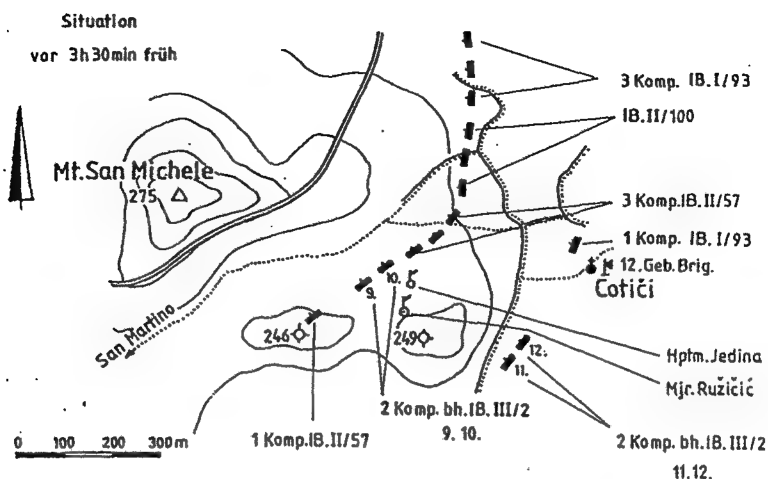
a kog je sa zapada zatvarao upravo Monte San Michele. U duhu naređanja primljenih od zapovjednika bataljona mjr. Ružičića, hptm. Jedina je, sa svojom 10. četom, trebao direktno napasti na vrh. Ali, kad se s visine na sjevernoj ivici uspalila žestoka vatra i čuli uzvici "hura" i "Savoya", odlučio je povesti napad preko sjevernog ruba. Mjr. Ružičić, koji se upravo našao uz 10. četu, složio se s tom odlukom.

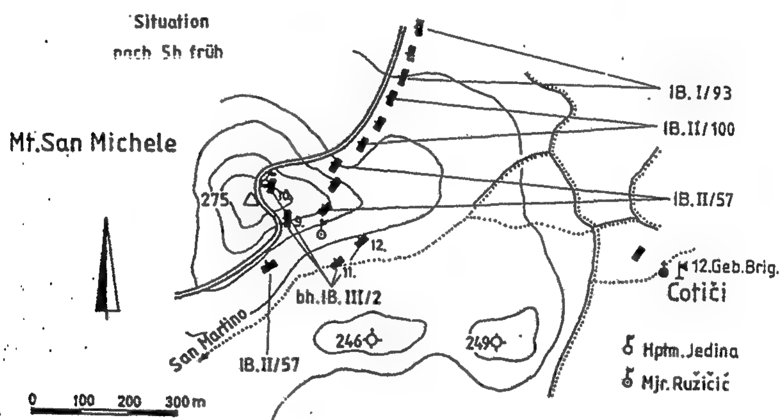
Hptm. Jedina, sa svojom 10. četom, žurno pređe jarak i time natjera više talijanskih patrola, kao i slabije snage koje su se nalazile na sjevernom rubu jarka, na povlačenje prema Monte San Micheleu. Buka borbe sa sjevernog ruba i zemljišta iza njega poticala je od drugih bataljona koji su napredovali. Dijelovi II. 57 (obstlt. Spindler), I. 93 (mjr. Marko i mjr. Caucig) i II. 100 (oblt. Gleissner) bili su zauzeli prve linije protivnika. Žurno dovučena talijanska pojačanja u međuvremenu su se ukopala iza kamenih blokova koji su okruživali vrh 275 i u njihovim redovima izazivali razaranja ručnim granatama te puščanom i mitraljeskom vatrom. Udaljenost među protivnicima mjestimično nije bila veća od 10-15 koraka. Napad je zaostao. U to vrijeme je hptm. Jedina došao sa svojim ljudima do II. baon pj.r. 57, koji je zapeo u borbi, javio se obstlt. Spindleru, dobio od njega kratke upute i sam uletio u borbena događanja.

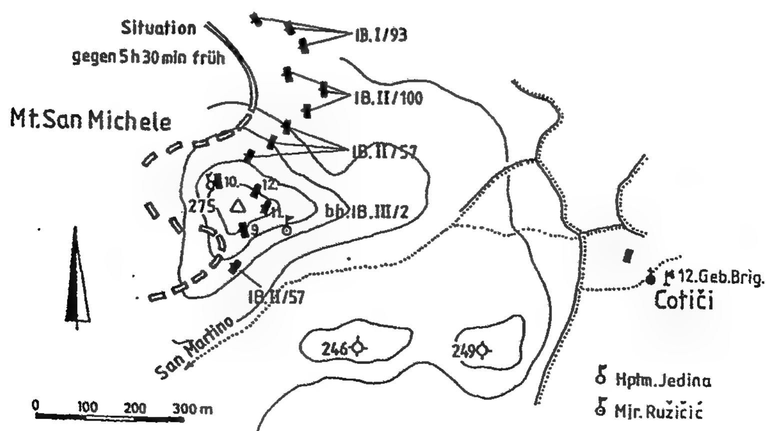
Prvi vodovi su brzo prešli otvoreni prostor. Odozgo, od kamenih blokova, gusto smještenih jedan do drugoga, zasipala ih je žestoka pješadijska i mitraljeska vatra. Nastupili su prvi gubici, prvi mrtvi su ostali ležati.

Ali, s nesmanjenim borbenim duhom Bošnjaci su gurali naprijed i došli, opet uz velike gubitke, do donjeg ruba neumoljivo branjenih kamenih utvrđenja. Razvila se borba s najkraće udaljenosti. Svega nekoliko metara dijelilo je neprijatelje. Ručne granate su djelovale ubitačno, a svaki pokret je imao za posljedicu kišu metaka iz talijanskih mitraljeza, koji su, s nešto povišenih položaja, držali Bošnjake prikovane za tlo. Kao paralizirani, ljudi su ležali raštrkani unaokolo, gotovo nezaklonjeni, na otvorenom terenu, izloženi nadmoćnoj vatri neprijatelja. Kao prikovani, ležali su servirani na tacni. Gubici na gubitke. Bilo je lahko uvidjeti kraj.

Odozdo dođe posljednji vod čete. Mladi lt. Miheve ih je, pun neustrašivosti, poveo uz padinu. Uprkos velikoj odbrambenoj vatri Talijana, gotovo da i nije imao gubitaka. Sa zamahom je vod došao naprijed, pored posljednjih, nepomično ukopanih Bošnjaka, u blizinu hptm. Jedine. I tad, u tom trenu hauptmann uoči priliku. Mora se iskoristiti dinamika koja proizlazi iz posljednje rezerve. Skače i viče: "Napad! Napad! Na noge, momci, brzo za mnom!". Kao jedan, staju na noge, trče za njim, čak ga i prestižu, bacaju se u borbu prsa u prsa i ruše odjednom nesigurne Talijane. Čiste sve redom, bez oproštaja, i snažnim

Situation
vor 3h30min früh
Mt.San Michele
275
3 Komp. IB.I/93
IB.II/100
3 Komp.IB.II/57
1 Komp. IB. I/93
12.Geb.Brig.
Cotiči
San Martino
246
249
Hptm.Jedina
Mjr.Ružičić
2 Komp. bh.IB.III/2
9. 10.
1 Komp.IB.II/57
2 Komp. bh.IB.III/2
11.12.
0 100 200 300m

Situation
nach 5h früh
Mt.San Michele
275
IB.I/93
IB.II/100
IB.II/57
12.Geb.Brig.
Cotiči
bh.IB.III/2
San Martino
IB.II/57
246
249
Hptm.Jedina
Mjr.Ružičić
0 100 200 300m

Situation
gegen 5h30min früh
Mt.San Michele
IB.I/93
IB.II/100
IB.II/57
275
bh.IB.III/2
IB.II/57
12.Geb.Brig.
Cotiči
San Martino
246
249
Hptm.Jedina
Mjr.Ružičić
0 100 200 300m

zamahom bacaju ručne granate u Bersagliere koji uzmiču. Ubijaju, napadaju dalje, padaju smrtno ranjeni.

Dalje! Sinovi Bosne napadaju dalje. Pomažu im mitraljezi mitraljeskog odjeljenja. Izmiču ustranu, zabijaju podnožje u tlo i održavaju svoju koncentriranu vatru na Bersaglierima koji bježe. Sa svojim hptm. Glogovcem, dahću pod teretom teškog oruđa iza čela koje napada. Tad se pojavljuje talijanska rezerva. Bez zaklona, bacaju se, povlače redenik za redenikom kroz precizni zatvarač, a vrući kuršumi udaraju u tijela Talijana.

Povučena elanom, 10. četa i 9. četa Bosanskohercegovačkog bataljona jurnula je u napad na vrh. Videći neustrašivi nalet Bošnjaka, isto su učinili i vojnici pješadijskih regimenti br. 100 i br. 93. Ništa nije kao doći na uzvisinu 275, vrh Monte San Michelea!

Ali, teški posao još uvijek nije bio sasvim obavljen. Trebalo se prihvatiati gonjenja protivnika koji je bježao bez zastoja. Hptm. Jedina brzo sakupi ljude i krenu za bjeguncima.

Uspjeh, pobjeda njegovih Bošnjaka bila je tako blizu kad ga kugla pogodi u glavu.

Teško povrijeđenog, njegov ađutant i jedan lakši ranjenik odnesoše ga s poprišta bitke.

Talijani su u bijegu napustili Monte San Michele preko zapadnog obronka i gomila je stala tek dolje na obali Soče. Neprijateljska artiljerija ponovo je počela svoje uništavanje. Čitav dan pokušavala je uništiti svaki život, prokrenuti svaki kamen i poravnati položaje. I čitavu noć. Neprestano. S one strane Soče, iz prostora Gradišća i Mamizze, njihove bezbrojne baterije su bez prestanka pucale. A i s Monte Fortina.

Rano ujutro, 22. jula 1915., 12. brigada je nastavila napad. Talijane je trebalo odbaciti preko rijeke u pravcu Sdraussina i Pereana. Pod vrlo snažnom neprijateljskom vatrom, silazeći niz sjevernu i sjeverozapadnu padinu, ponovo uz velike gubitke, došli su do nizina. Čvrsta odbrana hrabrih protivnika u početku je zaustavila napad Austrijanaca. Prvi snažni protunapadi koje su Talijani vješto izveli otkrili su slabosti Austrijanaca. Mjestimično probijajući njihove tanke redove i izmičući ustranu, uspjelo im je opkoliti manje borbene grupe i uništiti ih. Već odavno Austrijanci nisu imali rezerve. Da spriječe najgore, morali su se povući i za početak se zadovoljiti osvajanjem vrha brda.

Bersaglieri, koji su brzo nadirali za njima, već su neopaženo bili prošli pored bataljona koji su se nalazili naprijed, kad je oblt. Zicinsky, žurno se vraćajući u štab nakon odnošenja jedne naredbe, primijetio Talijane i odmah otvorio vatru iz svog pištolja. Upozoren vatrom u svojoj pozadini, vod lt. Vidrichsa, nalazeći se u blizini, odmah se umiješao u borbu. Talijani više nisu imali šanse.

I mitraljeski odred došao je u bijednu situaciju. Sa svog položaja na jednom špicu, dva mitraljeza pokrivala su i pomagala težki povratak svoje borbene jedinice uz zapadni kanal. Odmah iza nje bili su Bersaglieri. Drugi mitraljez je povremeno obasipao i širi, istočni kanal. Njime, već napuštenom od Austrijanaca, zastrašujućom brzinom su uzbrdo išle trupe neprijatelja. Povlačenje dva mitraljeza značilo bi sigurno uništenje drugova u zapadnom kanalu. Hptm. Glogovac je istrajao sa svojim Bošnjacima. Nisu napustili svoj vatreni položaj ni kad su ih već bili zaobišli zdesne strane, na oko 200 koraka udaljenosti. Konačno, posljednji vojnici su stigli vukući sa sobom ranjenike. Lijevi mitraljez je posljednjim redenicima derao redove gonitelja. Desni je pucao u stražnji bok Bersaglierija. Bilo je krajnje vrijeme. Potpuno istrošeni, nakon što su njihovi po obustavi vatre već digli ruke od njih, uletješe na položaj na vrhu, već spremni za odbranu.

Poslije bitke za Monte San Michele, veoma oslabljeni III. bataljon je - nakon prolazne podjele - kao armijska rezerva, sa svojim prijelaznim zapovjednikom mjr. Ružičićem, premješten na koruško-talijansku granicu, u sektor granične visoravni. Taj sektor je ležao u području armijske grupe gdK. Rohra.

A u novembru 1915. opet su bili na Soči.

Kao pomoć drugom oklopnom vozu kod Salcana

K. und K. Bosanskohercegovački pješadijski bataljon III./1.

U septembru 1915. je drugi oklopni voz stajao na raspolaganju zapovjedništvu XVI. korpusa i nalazio se u tunelu Castagnavizza, vrlo blizu državnoj željezničkoj stanici u Gorici. Oblt. Bernhard Scheichelbauer, zapovjednik tog snažnog čudovišta, planirao je iznenadni napad na Talijane u jednom tunelu duž Soče.

Prethodna izvidnica u sektoru 18. pješadijskog diviziona pokazala je da lijevo krilo 1. brdske brigade (gm. Novak von Arienti) mora stalno trpjeti teške gubitke južno od naselja Zagora i u njegovoj blizini. Uzrok tom trajnom zlu nalazio se na drugoj obali Soče, u tunelu Babin rub, otvorenom prema rijeci. Iz tog gotovo sasvim zazidanog otvora, Talijani su puškama i mitraljezima nesprestano pucali po austrijskim vojnicima koji su ležali u plitkom zaklonu.

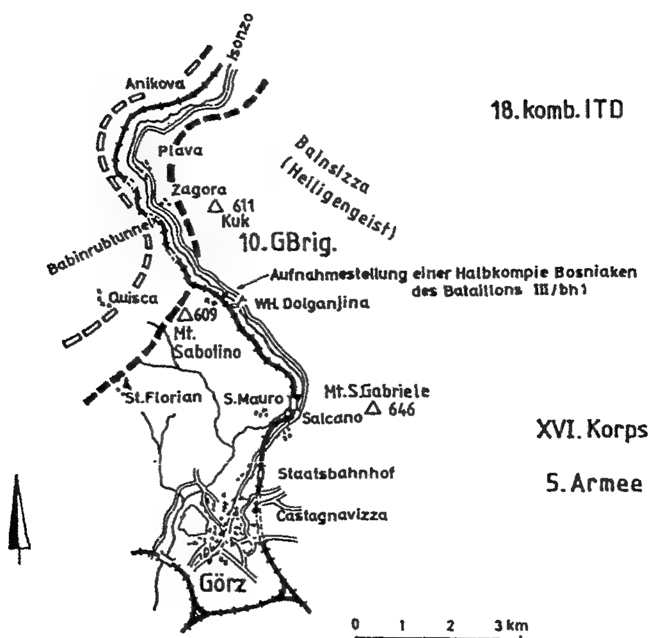
Zbog načina gradnje tog tunela, a i njegovog položaja, nije ga bilo moguće ugroziti artiljerijom. Bio je nemoguć napad iz pravca Gorice jer bi se moralo proći više kilometara neprijateljskim teritorijem. Uz to je pruga bila toliko sužena između strme riječne obale i isto tako strmih kamenih zidova da bi tu bilo kakva akcija bila ravna samoubojstvu. Pogled iz zaklona artiljerijskog posmatrača na Kuku otkrivao je da je izlaz iz tunela iz pravca Gorice bio zagrađen preprekom.

Svi zapovjednici primili su s velikom skepsom plan oblt. Scheichelbauera da tunel očisti svojim oklopnim vozom. Tim više što su posljednje izviđačke dojave patrola III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1, pod zapovjedništvom lt. Josefa Wenzla, bile prilično obeshrabrujuće. Wenzel, koji zapovjednicima nije bio nepoznat i koji je svojim čestim patroliranjima desnu obalu Soče upoznao gotovo tako dobro kao i lijevu, izvijestio je o razaranjima na pruzi. To su potvrdile i slike iz zraka.

U diskusiji sa šefom generalštaba XVI. korpusa obst. Grafom, Scheichelbauerov plan je bio kritički ispitan, a akcija - koja je svojom hrabrošću izazivala strah i obećavala uspjeh - odobrena.

Pružni sistem državne željezničke stanice u Gorici je, uslijed žestine talijanske artiljerije, najvećim dijelom bio neupotrebljiv. Trebalo je više noći da se jedan kolosijek osposobi za vožnju do položaja kod gostionice Dolganjina u dolini Soče. Danju su radovi bili dobro maskirani razbacanim materijalom, pragovima i komadima šina te učinjeni nevidljivim neprijateljskim posmatračima.

Jedanaestog septembra 1915., u 10 sati uvečer, tzv. drugi oklopni voz napustio je svoj zaklon.

Naprijed je bio vagon s materijalom, a slijedili su ga oklopni topovski vagon, sa po jednim brzometnim topom od 4,7 i 7 cm, te mitraljeski vagon, u kom se nalazilo šest mitraljeza M7. 12 i 30 pješadinaca. Montažne jedinice su privremeno bile podijeljene na oba vagona. Vagon s materijalom bio je naprijed, da bi se mogle ukloniti eventualne mine. Na njemu su bili poredani remenovi, dizalice, pile i komadi šina raznih dužina. Voz je brzo došao do mosta Salcano i prešao ga. Još tri km polagahne, tihe vožnje, i kratko se zaustavio pred gostionicom Dolganjina. Jedan vod Bošnjaka III. bataljona već je ležao po terenu i tvorio prihvatni položaj za voz kad se bude vraćao. Dodatne bošnjčke patrole uvukle su se duž dionice, na ničije područje, da dočekaju neprijateljsku protuakciju.

A onda se oprezno nastavilo. Sigurnosne i radne patrole naprijed, a voz iza. Uz sukobe s neprijateljskim patrolama, uklanjane su zapreke, umetnuti i poduprti novi komadi šina i teški voz se kotrljao dalje, do slijedećeg oštećenja.

Tama noći je skrivala poduhvat, a šum Soče zvukove akcije. Ali, vrijeme je prolazilo prebrzo. Već odavno je prošlo sahat vremena od planiranog napada na tunel. Jedinice na lijevoj obali, koje su bile

obavještene zbog pomoći u napadu, djelomično su napustile položaje ili postale neodlučne.

U žurbi da se ipak još nešto učini, bilo je previđeno jedno oštećeno mjesto i - par točkova se odjednom našao na šljunku. S hladnokrvnošću i najvećim naporom, brzo su vraćeni na kolosijek. Oklopni voz je opet svim točkovima bio na šinama, ali bi rezanje mnogo kratkih komada potrebnih za premošćenje oštećenog mjesta, tražilo previše vremena. Uspjelo se improvizirati s remenima i u 4,30 sati voz je izronio iz jutarnjeg sivila - na nekih 100 koraka ispred tunela. Talijani, upozoreni bukom na pruzi i dojavama svojih patrola, dočekali su oklopni voz bijesnom vatrom iz pušaka i mitraljeza. Osam granata iz prednjeg topa priguši im žestinu i omogući napad na zidanu prepreku. Borbena grupa u skoku napusti voz i munjevito se probi u tunel. Ljude koji su držali tunel,nakon kratke borbe prsa u prsa, biše izbačeni kroz sjeverozapadni otvor, na neprijateljsku stranu.

Što se nije moglo brzo ukloniti, dignuto je u zrak ili zapaljeno. Naravno, u međuvremenu se rasplamsala borba na čitavoj liniji.

Tad je počela vožnja unatrag.

Pokušaje Talijana da njihove smione napadačke trupe siđu niz strmu padinu, presijeku Austrijancima put i dignu kolosijek u zrak, spriječili su žestokom vatrom Austrijanci s lijeve obale.

Svakom minutom se sve više razdanjivalo. Neprijateljska artiljerija već je imala dobru vidljivost i zasula bezbrojnim granatama prugu ka Görzu. Neki pogoci u neposrednoj blizini zatresli su voz, krhotine su udarale u vagone, a komadići kamenja bubnjali po krovu. S veoma oštećenim, ali za pogon ipak sposobnim vagonom za materijal, voz je došao do mrtve zone te konačno trijumfalno krenuo ka prihvatnom položaju Bošnjaka.

Nakon prelaska mosta Calzano, trebalo je proći još kroz državnu željezničku stanicu, koja se nalazila pod vatrom najtežih kalibara, da bi se ponovo stiglo do tunela Castagnavizza. Uz sreću, i to je uspjelo.

Članovi francuske kraljevske obitelji, davno pokopani uz crkvu u Castagnavizzi, sigurno su imali vrlo nemiran dan. Talijani su, razljućeni smionim prepadom, slali granatu za granatom. Ali, čvrsti čelični crv već odavno je opet bio u svojoj "rupi".

Rezultat poduhvata glasio je:

Deset zarobljenika, dva mitraljeza sa municijom, 22 puške, sedam kratkih pušaka te još zaplijenjenog materijala. Po podudarnim iskazima zarobljenika, u tunelu su se nalazila dva oficira i 100 ljudi s tri mitraljeza. U borbi su imali pet mrtvih i 25 ranjenih, koje su odvukli sa sobom. Posada oklopnog voza imala je samo jednog lakše ranjenog.

U borbenom izvještaju XVI. korpusa je, između ostaloga stajalo:

> *Oberleutnant Bernhard Scheichelbauer je sa svojim oklopnim vozom u noći na 12. 9. 1915., nakon savlađivanja mnogobrojnih prepreka, preko vlastitih linija prodro u tunel Zagore,*

iznenadio i u bijeg natjerao tamošnje talijansko ljudstvo, uhvatio 10 zarobljenika, dva mtr. te zaplijenio drugo brojno oružje i materijal.

Dajem na opće znanje ovo sjajno djelo, s oprezom pripremljeno te energijom i smjelošću provedeno.

Bošnjaci III. bataljona su, doduše, bili u sjenci uspjeha. Međutim, zašto je zapovjednik oklopnog voza molio da mu baš Bošnjaci čine prihvatni položaj i služe za osiguranje terena? Poznavao je bezuvjetnu pouzdanost te jedinice i znao da mu Talijani ne mogu spriječiti povratak dok god i jedan Bošnjak diše.

Tako su i ljudi III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1 imali udjela u uspjehu ovog smionog prepada.

Kasnije je razoren željeznički most kod Salcana.

Gledano danas, čovjek se pita je li uspjeh opravdavao akciju i rizik. Tunel Babin rub Talijani su ubrzo opet koristili. Ranija situacija ostala je gotovo nepromijenjena. I dalje je bilo mnogo mrtvih i ranjenih. Ali, trijumf austrijskih vojnika, gotovo istrošenih u trajnoj zaprječnoj vatri, to što su jednom konačno pošteno nadvladali nadmoćnog protivnika na njegovom vlastitom teritoriju, bilo je za borbeni moral tih hrabrih boraca na Soči jednako dobijenoj bitki.

S hauptmannom Rilkeom od Višegrada do nadomak Drača

K. und K. Bh. poljski streljački bataljon br. 4

U ono vrijeme zapovjedništvo nad pješadijskom brigadom utvrde imao je obst. Dominic, Pješadijski bataljon utvrde br. 4 bio je pod zapovjedništvom mjr. Juliusa Matičevića, a hptm. Rilke je zapovjedao 2. četom toga bataljona.

Bataljon je dobio zadatak da, u noći s 21. na 22. oktobar 1915., pređe Drinu južno, neposredno ispod Višegrada, i zauzme uzvisine s one strane Drine, važne za gradnju mostobrana.

Od posebne važnosti bio je vrh 514, Krtičnjak.

Nepovoljna za poduhvat bila je okolnost da je još prije dvanaest dana jedan madžarski bataljon pokušao prijelaz. Međutim, nakon dvodnevne borbe - pod teškim gubicima - jedva se opet dočepao vlastite obale. Time je element iznenađenja bio ispušten.

Prijelaz divlje Drine, koja je na tom mjestu, bila široka oko 150 koraka, počeo je sahat iza ponoći. Već oko 11 sati uvečer bataljon je odmarširao do Drine, gdje se jedna pionirska četa već bavila pripremama za prijelaz. Obje obale rijeke spuštale su se vrlo strmo, a jaka kiša pogodovala je pothvatu. Ruksaci i pokrivči se nisu nosili.

U jedan sahat poslije pola noći, prva četiri pontona otisnula su se s lijeve obale i nestala u tami. Obst. Bernolak vodio je 1. četu. U drugom pontonu, stisnut među ljudima svog voda, bio je lt. Hauser.

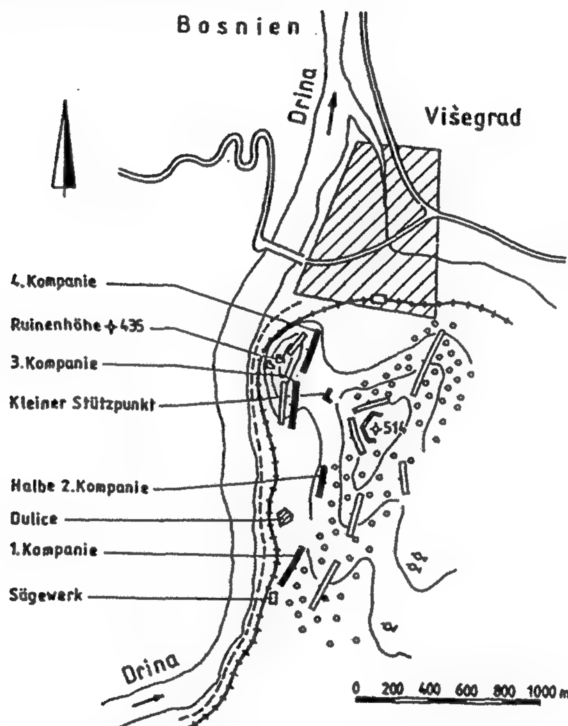
Jedva da su došli na drugu stranu, a već su prešli u napad. Vatra Srba otvorila je prve rupe u njihovim redovima. Vod lt. Hausera činio je desni bok napadačke kolone. Riskantnom hrabrošću i čvrstim držanjem, krilnom vodu 1. čete uspjelo je odbiti bočne napade Srba, koje su stalno izvodili uz artiljerijsku potporu i s velikim zamahom.

Odmah po rasplamsavanju noćne bitke, prešla je Drinu i 3. četa. Dočekana je žestokom pješadijskom i mitraljeskom vatrom. Prva četa, sa svojim desnim krilom naslonjena na pilanu, prebacila se lijevo, u smjeru kote 514, dok se 3. četa smjestila na grebenu s ruševinama. Ni jedna nije mogla osvojiti više terena.

Konačno, u dva sahata ujutro, prešla su i prva dva voda 2. čete s njihovim zapovjednikom hptm. Rilkeom. Za njima se priključila čitava 4. četa, koja je bila poslana kao pojačanje 3. četi. Dva preostala voda Rilkeove 2. čete su na drugu obalu trebali stići tek s 14 sati zakašnjenja.

Još je bilo tamno, a svijetleće patrone, redovno ispaljivane, pokazivale su pozicije napadača. Prema mogućnostima, podržavala ih je artiljerija odgovarajućom vatrom.

Još tokom noći je 1. četa zauzela dio terena koji joj je bio naređen, dok 3. četa nije postigla ništa više s osvajanjem vrha s ruševinama. Iskrcavši se, hptm. Rilke je sa svoje pola druge čete pošao desnom obalom uzvodno, priključio se 1. četi i zauzeo, sve do uspona na uzvisinu 514, rub šume koji je označavao njegov sektor. Na toj uzvisini bili su Srbi i, kako se činilo, bili su dovoljno opskrbljeni municijom.

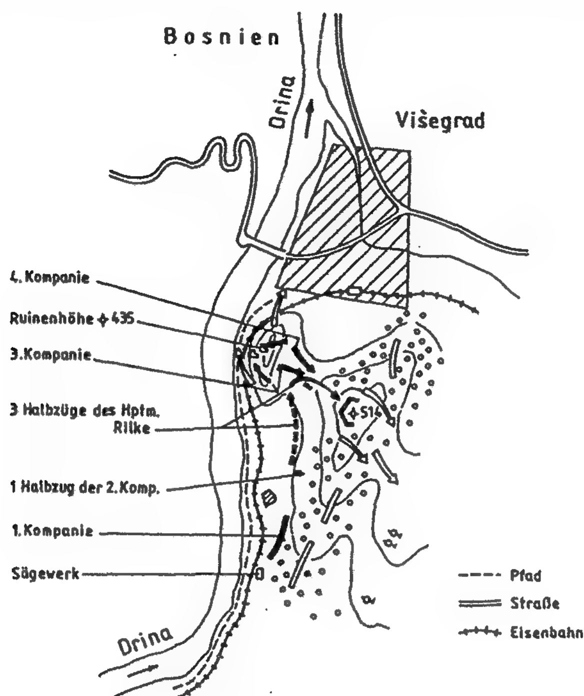

U sivilo jutra mjr. Matičević na vlastitu odgovornost zaustavi prelazak jer su pontoni, poput streljačkih meta, izlazili pred cijevi protivnika i moglo se očekivati ogromne gubitke. S tom naredbom je, doduše, jedne poštedio krvi, ali je postojala opasnost da će mu Srbi uništiti ljude potpuno odsječene od svakog pojačanja.

Situacija na desnoj obali postala je teška. Bez dodatnih zaliha municije, moralo se štedljivo rukovati bojnim sredstvima, a štedljivost nije bila baš osobina Hercegovaca. A već su se osjetili i gubici u oficirima i ljudstvu. Situacija je izgledala posebno kritična u prvim prijepodnevnim satima. Činilo se da je napad zapeo.

U to vrijeme je hptm. Rilke uočio da vodovi 3. i 4 čete., koji su se borili njemu s lijeva, još nisu savladali vrh s ruševinama, a za to da je bio potreban još samo jedan veći napor da se otpor protivnika slomi.

I, sad dolazi do onog po čemu se razlikuje vrlo dobar od dobrog oficira. Javila mu se riskantna pomisao. Njegov sektor držat će samo pola voda, dok je on s preostale tri polovice dva voda htio napasti, ali ne vrh s ruševinama, već, protiv svih pravila razuma, Krtičnjak, kotu 514.

Prvo se sa svojim hrabrim Hercegovcima, pod srpskom vatrom, pomaknuo nekih 400 koraka ulijevo. Brižljivo koristeći neravnine zemljišta, puzeći iza ograda i plotova, došli su do jedne male, zaklonjene udubine. Odavde je brzo signalizirao svoju zamisao vodovima na grebenu vrha s ruševinama i odmah na čelu svojih momaka uletio u uporište na sedlu brda. Dok se trepne okom, branitelji su bili pobijeni, a ostaci zarobljeni.

Trupe 3. i 4. čete požurile su prema njima, da im pomognu, ne obraćajući pažnju na žestoku odbrambenu vatru protivnika. U trenu su imali snagu od oko šest vodova i odmah nastavili napad.

Među pokličima oduševljenih ljudi: "Živio gospodin kapetan ..." i tutnjajuće "hura", nasrnuli su uz padinu koliko god su ih noge nosile. Srca su im udarala, pluća dahtala i niko nije pazio na kišu metaka koja se na njih izlila odozgo i s bočne uzvisine. Urlali su, klicali i dalje skakali uzbrdo, iza svog huptmanna, svog kapetana. Desno, sa strane, žurio je lt.

Krejci daleko ispred svog voda, a lijevo, poput bika snažni fhr. Ambrosić, usred svojih nezadrživih ljudi. Došli su do prvih rovova i bacili se unutra udarajući i bodući. Ruke su se dizale u zrak dok su još neki pucali iz zasjede. Pojedinci su se okrenuli u bijeg. Slijedili su ih i gonili te ranjavali ili ubijali. Srbe je obuzela panika i volja za otporom im je bila slomljena.

Nekoliko minuta kasnije, dominantni vrh nalazio se u rukama hrabrih ljudi Pješadijskog bataljona utvrde br. 4.

Kao začarani, leutnanti Artiljerijske regimente utvrde br. 5, Pavlik i Nitek, durbinima su, s uzvisina s druge strane Drine, slijedili napetu akciju Hercegovaca i njihovom divljenju nije bilo kraja.

Ključ uspjeha bio je u brzini i iznenadnosti napada, kojeg Srbi još nisu očekivali.

Sad se mogao obaviti daljnji prelazak te se prebaciti nove zalihe ljudstva, municije i hrane. Pokušaji protunapada Srba, izvedeni s pola snage, stali su pred cijevima Austrijanaca. Dodatnim nailazećim snagama očišćeni su okolni vrhovi od neprijatelja i sad se mogao uraditi jugozapadni dio mostobrana.

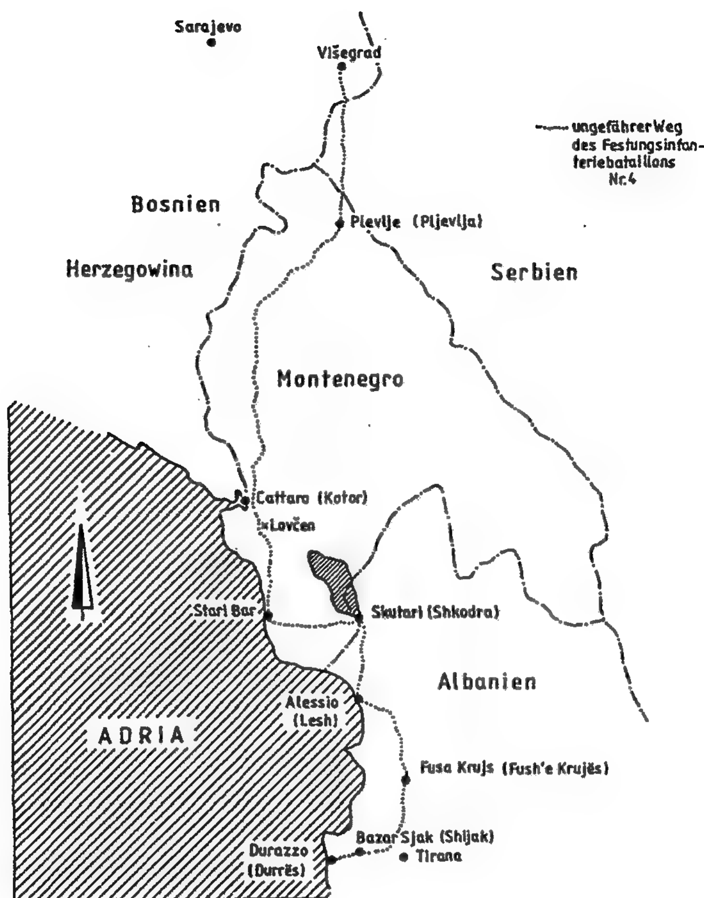
Ovaj uspjeh Hercegovaca rasteretio je susjednu brigadu, koja se nalazila u teškoj borbi, i stvorio osnovu za daljnji prodor duboko u Srbiju.

U slijedećim operacijama Pješadijski bataljon utvrde br. 4 smjelim naletom došao je do Lima, bio upleten u teške borbe u prostoru Pljevlja, a značajno sudjelovao i u snažnom napadu na Lovćen, 9. januara 1916. Tamo je lt. Krejci s jednom polučetom tri puta napadao protivnika koji se izrazito čvrsto branio. Uz velike žrtve, načinjen je otvor u protivničkom položaju na grebenu i Srbi izbačeni iz rovova.

Nakon borbi u području Lovćena, bataljon se nalazio u pokretu kroz Crnu Goru te konačno došao u Stari Bar. Tu se sjedinio s II. bataljonom Pješadijske regimente br. 72 u grupu oberstleutnanta Kramera. Hptm. Rilkeu bilo je povjereno zapovjedništvo jednim izviđačkim odjeljenjem (obavještajni odred), koji se sastojalo od njegove 2. čete, 5. čete Pješadijske regimente br. 72, kao i od jednog mitraljeskog odjeljenja iste regimente.

Prema nalogu, 20. januara 1916. napustio je Stari Bar i pošao u maršu prema Vrzigaćama, da se tamo sastane s već ranije krenulim jedinicama Pješadijske regimente br. 72. Od grupnog zapovjedništva,prethodnica htm. Rilkea dobila je zadatak da najkasnije 23. januara 1916. stigne u Skadar i zauzme oba velika mosta preko rijeke Bojane i Drima. Daljnjih uputstava hptm. Rilkeu nije bilo.

S Crnom Gorom je već vladalo primirje, ali se dijelovi njene armije toga nisu pridržavali pa su i dalje s Austrijancima vodili borbu. Oko podne 20. januara 1916., 2. četa Pješadijskog bataljona utvrde br. 4 sjedinila se s 5. četom II. bataljona Pješadijske regimente br. 72 oblt.

Arpada Enyedyja i mitraljeskim odjeljenjem iste regimente fhr. Kowalowskog. Odatle su, na padinama brda što se protezalo od starog Brda do Skadra, uočili čitava odjeljenja, preko 1.000 ljudi, crnogorskih trupa koje su se u koloni po jedan kretale u pravcu Skadra. Hptm. Rilke je odmah sastavio izvještaj grupnoj komandi. Još nije bila ni otposlan, kad je jedan crnogorski poručnik sletio s brda i od Austrijanaca zahtijevao prekidanje marša prema Skadru, inače će doći do sukoba s njegovim trupama. Nadalje je tvrdio kako su između vlada već postignuti dogovori o uspostavljanju neutralne zone između Vrzigaća i Skadra.

Taj crnogorski poručnik izdavao se za opunomoćenika komandirajućeg generala iz Skadra, ali nije mogao pokazati nikakvu pismenu legitimaciju. Kad su ga pitali za ljude na brdu, poručnik je izjavio da su to crnogorski

regruti koji su bili pozvani u Skadar još prije obznanjivanja primirja. Zatim je odjahao natrag svojim ljudima.

Jedan glasnik na konju je odmah odnio odgovarajući izvještaj grupnom zapovjedništvu koje se nalazilo u Pečurici i odmah je stigao izvještaj da se podigne osiguranje na liniji Košik-Šuma.

Tu, na tom položaju, logoruje snažni srpski pješadijski bataljon sa oko 800-1.400 ljudi.

Tek što je odjeljenje prethodnice provelo naređeno osiguranje, stigla je nova naredba grupnog zapovjedništva.

Hptm. Rilke je za rješenje svog prvobitnog zadatka dobio odriješene ruke. Odmah se aktivirao.

Nakon što su vijesti o prisutnosti srpskog bataljona učestale, otposlao je jedan vod naprijed prema brdu Taraboš te još tri izviđačke patrole na i s obje strane ceste za Skadar. On je s najvećim dijelom svog odjeljenja odmarširao u Goricu, gdje je stigao u toku noći i podigao logor.

Patrole su dolazile identično dojavljivale da je poprečni greben - dug oko 2.400 koraka (1.800 m) i leži između Gorice i Skadra te se proteže od Drine do planina - u cijelosti zauzela srpska pješadija. Odmah je naredio napad.

Ali, Srbi uopće nisu čekali na dolazak Austrijanaca, već su se žurno povukli prema Skadru. Uhvaćen je samo jedan čovjek koji je zaostao i koji je izjavio da se srpski bataljon sastoji od samo 700 ljudi, ali da ima 400 pušaka i zadatak zatvoriti put za Skadar. Hptm. Rilke odmah shvati situaciju. Trebalo je vrlo brzo djelovati želi li u ruke dobiti nerazorene mostove prema Albaniji nerazorene.

Odmah je poslao jednu jaku izviđačku patrolu za Srbima koji su bježali prema Skutariju. Jednom vodu naredi da krene lijevo naprijed, u šumovite uzvisine, kao bočna zaštita sa zadatkom da uvijek malo ispred prati odjeljenje koje će slijediti cestom. I, već u pokretu, na osnovu karte, prodiskutirao je zadatke sa svojim oficirima do pred Skadar i u Skadru.

Uloge su bile podijeljene.

Jedno je bilo jasno. Izgled na uspjeh moglo je imati samo iznenadno zauzimanje, na prepad, neposredno iza Srba koji su se povlačili u grad. Oblt. Enyedy je, kao najvažniji dio čitavog poduhvata, požurio naprijed borbenim maršom sa svojom snažnom predhodnicom, a za njim, nešto sporije, išla je glavnina.

Ni dva sahata kasnije naišli su na zgfr. Stanka Pinjuka, koji je izvijestio da je most na Bojani neoštećen i da su Srbi i Crnogorci u strci na ulicama Skadra.

Dosad je izviđačko odjeljenje hptm. Rilkea ostalo u sjeni brda, skriveno od očiju protivnika. Iznenađenje je uspjelo.

S pola čete i mitraljeskim odjeljenjima, oblt. Enyedy munjevito je zauzeo tvrđavu i osigurao drugi most preko Drima, lt. Wallig je s jednim

vodom zatvorio put prema Novom Skadru, a drugi vod - zajedno s onim što se kretao malo naprijed, kao bočna zaštita - blokirao je teren ispred mosta na Bojani i zauzeo prijelaz. Cijela akcija tekla je preciznošću satnog mehanizma.

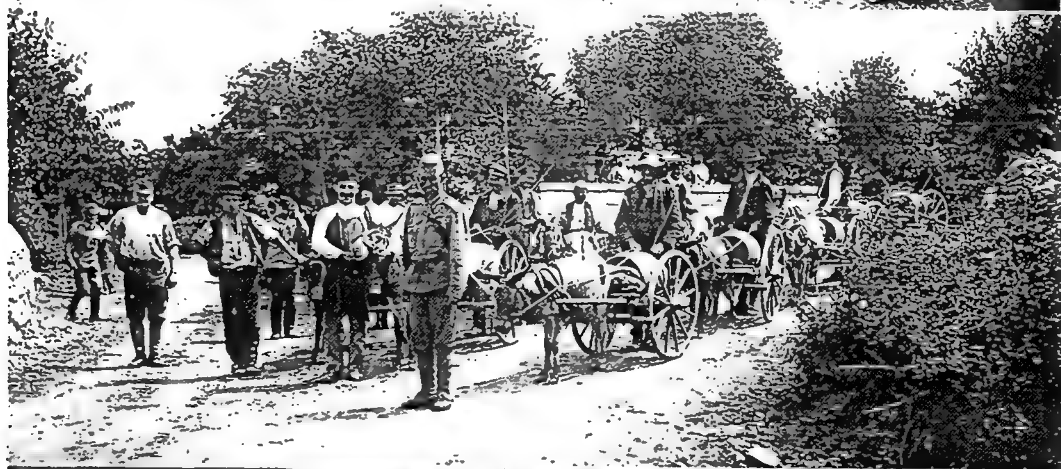
Račun se pokazao tačnim. Dvadestdrugog januara 1916., oko tri sahata ujutro, prije nego što su iznenađeni stanovnici i vojska shvatili, sve važne tačke grada bile su zauzete. Odlučujući čin trajao je samo pola sahata.

Put za Lesh i Drač bio je zatvoren, a srpski i crnogorski vojnici su najvećim dijelom bili zarobljeni. Još dan prije je kralj Nikola mogao napasti i uzmicati, a neki bataljoni Srba i Crnogoraca put za Lesh su koristili za bijeg. S tvrđave ih se još moglo vidjeti u daljini kako marširaju. I gradončelnik je bio doveden pred hauptmanna. On je odmah, očigledno pristalica Crnogoraca, pokušao svim sredstvima nagovaranja odvratiti hptm. Rileka od brzog zauzimanja Novog Grada. Kao, ako ulazak trupa uslijedi tek sutra, moći će se to svečanije izvesti. Međutim, pozadina njegovih napora nije se ticala ničeg drugog osim da generalni guverner s oficirima i trupama dobiju na vremenu da pobjegnu preko brda u Drač. Bujica riječi lukavog čovjeka još nije ni završila, kad su i pričuvna polovica čete oblt. Krejcija i Walligov mg. vod krenuli prema Novom Gradu. Pritom je jedan guvernerov ađutant zamolio hptm. Rilkea da ga posjeti. Rilke prihvati poziv.

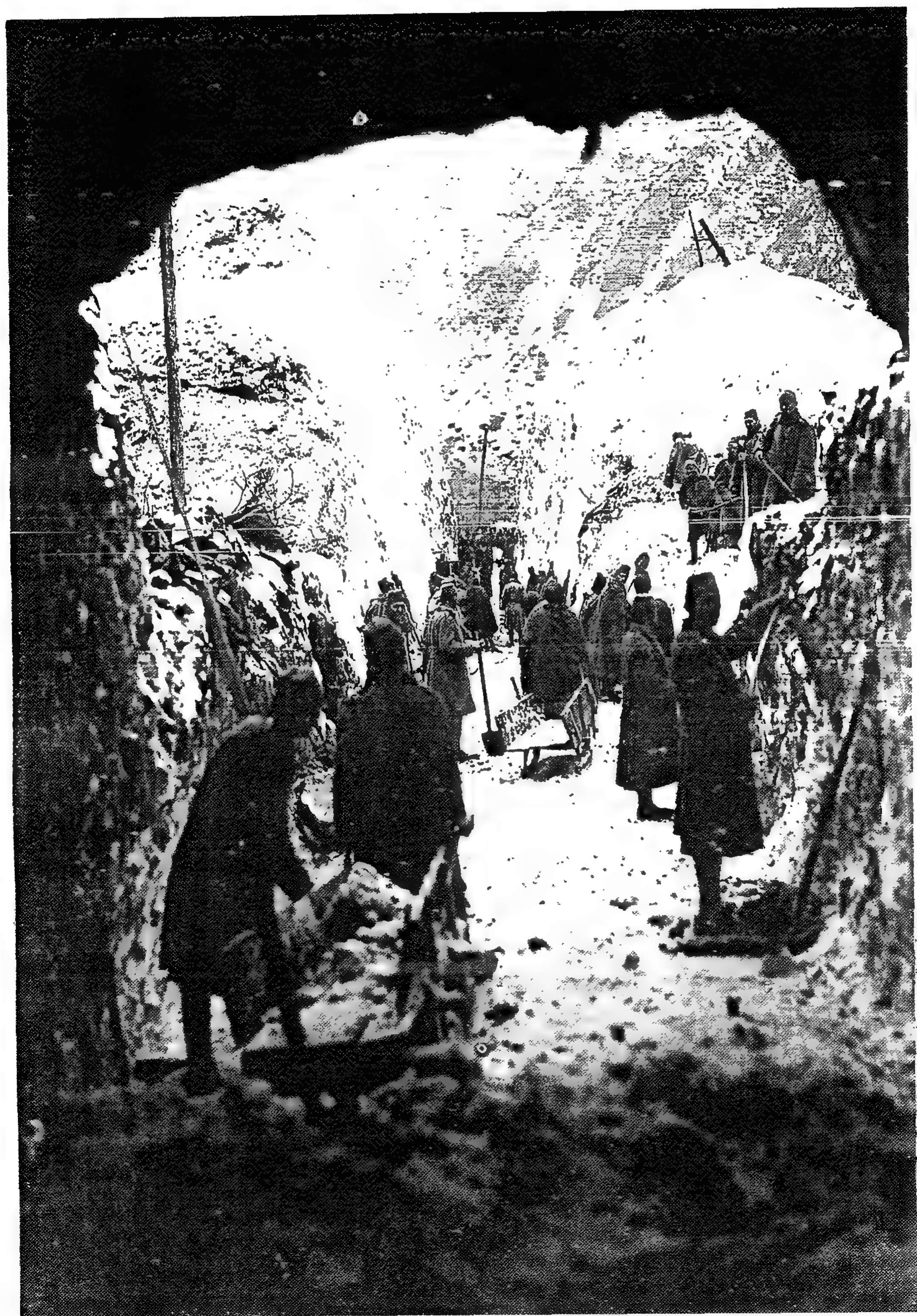
Generalni guverner, jedan vojvoda (rođak kralja Nikole), predsjednik vlade Mijušković i gen. Popović primili su hptm. Rilkea i predali mu zapovjedništvo nad gradom. Istovremeno su visoka gospoda naglasila da kralj Nikola tu nikad nije bio i da nijedan Crnogorac nije prema Draču ni odmarširao niti to želi. Zamolio je da on, njegova pratnja i svi njegovi oficiri, oko 40, s oružjem, konjima i prtljagom, napuste grad. Pošto hptm. Rilke nije mogao vjerovati tim ljudima, a morao je i pretpostaviti da bi dva tu još prisutna bataljona pobjegla neprijatelju u Drač (Mijusković je uprkos tome kasnije pobjegao u Italiju), rekao je da žali što im ne može izdati tu dozvolu jer za te sasvim nepredviđene događaje nema nikakvih uputstava. Zamolio ih je da se strpe do dolaska grupnog zapovjedništva.

Crnogorski vojnici bili su pod stražom u svojim kasarnama, uvedena je zabrana noćnih izlazaka, a obala se strogo čuvala. Nijedan brod nije mogao napustiti grad i nijedan čovjek se nije mogao provući kroz poljske straže.

Gore:
Ponovo uhvaćeni ruski ratni zarobljenici; front na Soči (ônb.)
Sredina:
Eskadroni za vodu dovoze u zone logora ovu za život prijeko potrebnu tekućinu (ônb.)
Dolje:
Eskadron tovarnih životinja na povratku; front na Soči (ônb.)

Već u pet sati popodne je jahač na konju odjurio grupnom zapovjedništvu s vijestima o sretnom zauzeću Skadra.

Dvadesettrećeg januara je grupa stigla u taj pogranični grad.

Plijen Rilkeovog izviđačkog odjeljenja bio je zapažen. Deset topova i dvije poljske haubice, 500 pušaka i dva skladišta puna opreme i hrane, a nebrojeni kožni ulari promijenili su vlasnike.

Dva srpska artiljerijska oficira i 185 vojnika otišli su u zarobljeništvo.

Od 25. januara 1916. odjeljenje hptm. Rilkea opet se nalazilo na čelu napredujućih trupa. Marširalo je u Albaniju, siromašnu, zaostalu zemlju. Vrijeme je bilo povoljno i pogodovalo kretanju. Sunce još nije peklo krševito tlo, još se komarci nisu izlegli iz svojih larvi, putovi još nisu potpuno pretvoreni u blato i kišni period je još bio daleko. Ulica, a pogotovo željeznice nije bilo. Uslijed negostoljubljive klime, široki prostori ostali su nenaseljeni. Malobrojna plemena su međusobno ratovala, izrađivala samo ono što su sama trebala i najveći dio vremena oduvijek provodila pljačkajući. Koliko se dalo zamisliti situacija po vojnike bila je nepovoljna. Iz te zemlje se nikakva jedinica nije mogla prehraniti. Redovna opskrba životnim namirnicama se, zbog bijednih saobraćajnih uvjeta, nije mogla ni zamisliti. Srbi su u bježanju uzimali sve što su nalazili, a Albanci su pljačkali što su mogli.

To je bila zemlja u koju su Austrijanci ušli. Opskrbljeni neophodnim količinama životnih namirnica i municije, gazili su močvare i prelazili rijeke, a uvijek su ih gnjavili napadi lokalnog stanovništva iz zasjede. Sukoba sa Srbima u bijegu nije ni bilo.

Austrijski vojnici kretali su se duž strašne linije povlačenja. Životinjski leševi u svim stupnjevima raspadanja nalazili su se uz rubove staza i putove što su vodili na jug.

Dvadesetosmog januara 1916. odjeljenje hptm. Rilkea došlo je u Lesh. Doččkao ih je grozan prizor. Na ulicama je ležalo oko 800 ljudi nekad ponosne, sada na umoru srpske armije. Udarila je kolera. Jedan austrijski doktor, koji je bio u srpskom zarobljeništvu, požrtvovano je pomagao, ali bez uspjeha.

Nastavljao se beskrajni marš.

Drugog februara 1916. izviđačko odjeljenje se našlo kod Jeze i Teke Fusa Krujsa. Trebalo je zauzeti cestu za Tiranu i taj put zatvoriti za protivnika.

Tu je srpska odstupnica pružila ogorčen otpor. Njima je bilo bitno održati otvorenim put do Drača za svoje drugove i spriječiti nailazak

Bosanskohercegovačko radno odjeljenje na čišćenju zatrpanih puoeva; Ovo je lavina kod Rombona koja se obrušila 8. aprila 1917. između Flitscher Kleusea i naselja Pustina (ônb.)

Austrijanaca. Drač je bio čarobna riječ kojom se prizivala nada u dušama pobijeđenih, bolesnih i iscrpljenih srpskih vojnika. Tamo su ih trebali prihvatiti brodovi Antante, njihovih saveznika. Otišli bi u zemlje gdje nema žeđi i gladi i gdje će naći mir i oporavak.

Trima patrolama hptm. Rilkea, ukupne snage od oko 120 ljudi, suprotstavilo se 340 Srba jedne beogradske regimente iz prvog poziva (mobilizacije). Bili su to najbolji vojnici koje je Srbija bila stvorila.

I zapovjednik im je bio znatno iznad prosjeka. Vještim razvrstavanjem svojih snaga, dospio je na bok austrijske središnje grupe i pritisnuo je na najosjetljivijem mjestu. Počeo se nazirati debakl.

U trenutku najveće opasnosti. fhr. Ambrošić-Barbarić povuče svoj vod s lijeve krilne pozicije i odvažno ga povede - kao što je i bilo uobičajeno za njeg i njegove ljude - iznenadno na Srbe, već sigurne u pobjedu. Mala grupa se s nevjerovatnom neustrašivošću baci na nadmoćnog neprijatelja, tražeći borbu izbliza i konačno, uz velike žrtve, odbaci neprijatelja na njegov početni položaj. Sad je i središnja grupa mogla doći do daha, razviti napad te jurišati na uzvisinu.

Borba je trajala do kasno u noć i mladi kadet je više puta s mršavim ostacima svog voda morao odbijati žestoke napade Srba.

Tek u zoru se nazirao uspješan završetak jedne od najtežih borbi. Uhvaćeni su nebrojeni zarobljenici, dobijene važne obavijesti, ali plijen nije bio veliki.

Nakon što su došli preostali bataljoni, prorijeđeni redovi ponešto popunjeni a zalihe municije dopunjene, nastavljeno je napredovanje, sad već na širem frontu, preko Vorre prema Draču.

Kao i dotad, i sad su se ljudi hptm. Rilkea borili protiv uzmičućeg neprijatelja, često i dan marša ispred glavnih snaga.

Iza Preze su naletjeli na prve Talijane, koji su se povukli nakon kratkog puškaranja. Tek nakon Bazar-Sjaka su ih opet sreli. Tu im se, pred naseljem, nalazio glavni položaj, u zaleđu brda koje je stvaralo prepreku i onemogućavalo daljnje napredovanje. Iz potpuno otvorenog terena uzdizala se uzvisina na čijoj se najvišoj tački nalazila trošna kuća. Bila je to "bijela kuća Essad Paše". Oko nje su Talijani utvrdili položaj i odatle vladali čitavim terenom.

Za izvidnicu hptm. Rilkea je taj zalogaj bio prevelik. Hauptmann se privremeno ograničio na dosad ostvareno, postavio mrtvu stražu i napeto promatrao kretanje neprijatelja.

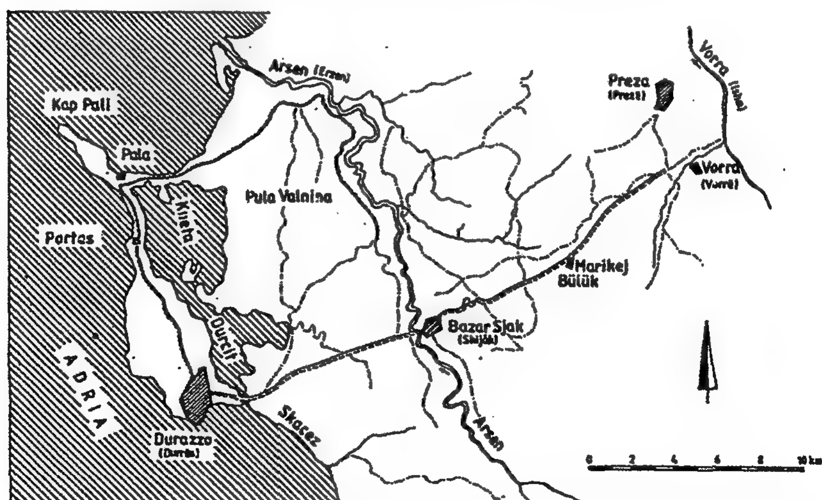
Devetnaestog februara 1916. konačno je stigla i grupa oberstleutnanta Kramera. Već ujutro tog dana se general fml. v. Sorsich našao s obstlt. Kramerom kod straže koja je bila postavljena na cesti, kako bi se upoznao sa situacijom. Odatle je hptm. Rilke poveo oba gospodina ka drugoj straži, koja je bilo nešto poviše. Položaj Talijana bio je pred njim i svaka pojedinost se jasno vidjela. Na vrhu je bilo oko 140 ljudi, dobro

zaklonjenih, držali su pod kontrolom svojih mitraljeza čitav teren i sprječavali svaku izviđačku aktivnost. Da raščisti tu neodrživu situaciju, hptm. Rilke zamoli da mu se izda naredba da sa svojim odjeljenjem jurišom osvoji vrh. Ali, fml. v. Sorsich to odbi. Još nije bio okončan dolazak njegovih trupa, stanje nadolazećih jedinica nije baš najbolje, a rizik je općenito prevelik. Ipak, namamljen, primjeti: "Ja ti ne mogu izdati naređenje. Ako to želiš učiniti, učini sam. Na svoju odgovornost!". Odgovor je došao spontano: "Dobro, Vaša Ekselencijo, napast ću".

Već odavno se u glavi hptm. Rilkea uobličio plan. Napad je trebalo provesti s čitavim odjeljenjem, s glavnom snagom lijevo od ceste, dok je desno od ceste trebalo stacionirati samo malu grupu. Trebao je uslijediti još istog dana, i to po danu, što će Talijanima biti sasvim iznenađujuće, ali i možda protiv svih pravila razuma. Rilke je sa sigurnošću pretpostavljao da protivnik svoj položaj mnogo čvršće drži noću. Uz to, prodor je trebalo izvesti brzo, takoreći na prepad, jer se u blizini nalazila baterija s topovima od sedam cm, a trebalo je računati i na pomoć s talijanskog glavnog položaja. Taj plan je trebao dovesti do zauzimanja talijanskog prednjeg položaja i tek potom je bilo moguće nesmetano razvijanje predstojećeg općeg napada na Drač.

Tako je i bilo.

Prvo je u pripravnost stavljen čitav odred iza leđa linije straže. U 1,30 sati popodne, na liniji straže, lijevo od druge straže, počela

je podjela zadataka zapovjednicima četa i vodova. Sahat kasnije počeo je razvoj napada.

Jedan vod 2. čete pomaknuo se iza puta i u prorijeđenoj liniji napredovao između "bijele kuće" i močvare prema lijevom boku neprijatelja te sa srednje udaljenosti držao pod živom vatrom posadu njegovih rovova prikovanom za tlo. Bijesna artiljerijska vatra, bez plana i loše ciljana pješadijska i mitraljeska vatra Talijana načnili su malo štete.

Kad je stacionirani vod otvorio vatru, nasrnula je i glavna napadačka grupa, jedna i po četa, pod zapovjedništvom dokazanog oblt. Enyedyja, i to u više linija preko zaleđa uzvisine, i poletno povela napad u smjeru "bijele kuće". Za to vrijeme je lt. Wittek sa svojim mg. odjeljenjem i jednim rezervnim vodom, pojedinačno zaklonjen, napredovao i došao do kuće s lijeva od ceste. Njemu su zdesna oba mitraljeza odmah zauzela položaj u gustom maslinjaku, izmjerila udaljenost i - pri naletu udarne grupe - zasula neprijateljske rovove djelotvornom vatrom

Hptm. Rilke se nalazio uz mitraljeze i rezervni vod. Napeto je pratio tok borbe.

Talijani su iz svojih rovova opremljenih puškarnicama još pucali na Hercegovce, Bošnjake i Makedonce koji su dolazili sve bliže. Ali, s dolaskom tih razbjesnjelih ljudi, Talijani su sepreplašili njihovih borbenih pokliča i hrabrost im je opala. Ljudi s fesovima dolazili su sve bliže i nezadrživo. Već su im se mogla prepoznati izobličena lica i jasno čuti "hura, hura". Mitraljeski rafali su im zviždali tik iznad uvučenih glava ili tupo udarali u zaklone. Prvi Talijani su se okrenuli u bijeg. Iznenada, svako je mislio samo na sebe. Među njima su se, eto, u zbrci, odjednom našli Austrijanci te djelovali brzo i nemilosrdno. Samo su ih ruke koje su se brzo dizale u zrak spasavale od nasilne smrti. Uz to, Talijane koji su još mogli napustiti rovove udarali su rafali mitraljeza iz maslinjaka.

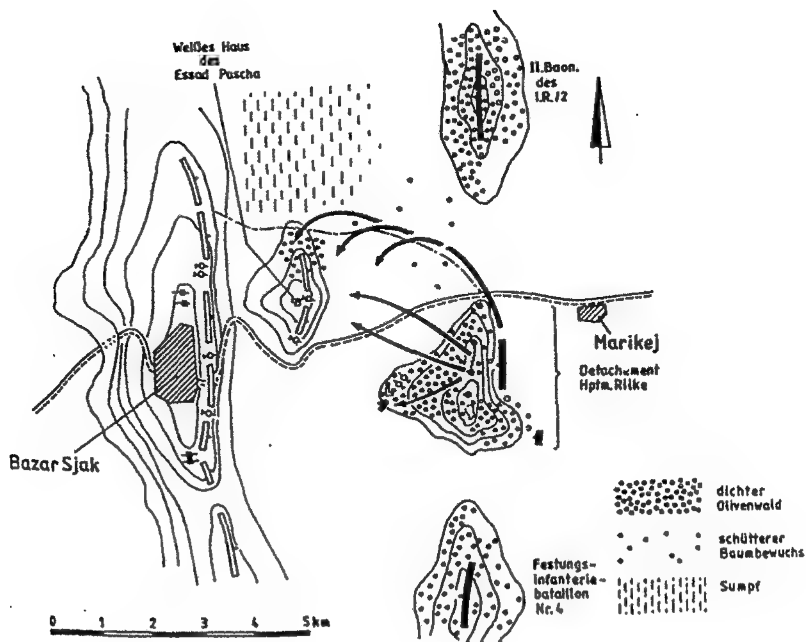
U međuvremenu je napredovao i hptm. Rilke s rezervnim vodom i Talijanima udario u desni bok.

Oko četiri sahata popodne ka zapovjedništvu grupe požurio je glasnik i javio o zauzimanju uzvisine s "bijelom kućom".

Bijesna artiljerijska vatra razljućenih Talijana izlila se po izgubljenim položajima. Koštala je daljnjih žrtava, ali uzvisina je ostala u posjedu hptm. Rilkea i njegovih hrabrih ljudi. Cijena osvajanja bila je relativno niska: dva mrtva i 18 ranjenih.

Tačnost pretpostavke hptm. Rilkea pokazale su i izjave zarobljenika. Posada prednjeg položaja noću se udvostručavala. Smatralo se da ne treba ni diskusirati o napadu Austrijanaca danju.

Četiri dana kasnije su Talijani bili izbačeni i iz Bazar-Sjaka. Još u noći s 23. na 24. januar 1916. je oblt. Kleinpeter sa svojim pionirima popravio uski, djelomično razoreni most preko Arsena. Pri tome ih nije mogla spriječiti žestoka artiljerijska vatra. Nastao je dodatni prijelaz kako bi se

ubrzao prelazak naših trupa, čije su prethodnice, među njima i Rilkeovo odjeljenje, stremile prema svom slijedećem cilju, Draču.

Sad se postavlja pitanje zašto su tako iscrpno opisivani događaji oko Pješadijskog bataljona utvrde br. 4.

Taj bataljon, preimenovan još u februaru 1916., otad pa do kraja rata borio se kao Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4.

Radi potpunosti, navedeni su još i tadašnji naredbodavni odnosi:

a) Višegrad:

Zapovjednik Pješ. bataljona utvrde br. 4	*mjr. Matičević*
Zapovjednik Pješadijske brigade utvrde	*obst. Dominic*
Zapovjednik 62. pješadijskog diviziona	*fml. Kalser*
Zapovjednik 3. armije	*go. v. Kövess*

b) Skutari i Bazar-Sjak:

Zapovjednik Pješ. bataljona utvrde br. 4	*mjr. Matičević*
Zapovjednik grupe	*obstlt. Kramer (pj.r..72)*
Zapovjednik 22. pučke brdske brigade	*obst. Colerus,*
Zapovjednik 47. pješadijskog diviz.	*fml. v. Sorsich*
Zapovjednik 19. korpusa	*fml. Trollmann*
Zapovjednik 3. armije	*gdi. v. Kövess*

Nakon borbi u Srbiji i Albaniji, novorođeni Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4 bio je u akciji od juna do septembra 1916. na Tolminskom mostobranu i platou Comen. Uslijedio je premještaj u Rumuniju. Tamo je bataljon mjesec dana vodio hptm. Rilke, kao privremeni zapovjednik. U rovovskom ratu na Punti je izbila harajuća epidemija pa su ostaci Bataljona otišli u kontumaciju (epidemijsku izolaciju) u Brsadin, u Slovačku.

U vrijeme 11. bitke na Soči, hptm. Rilke opet je kratko bio prijelazni zapovjednik bataljona i s njim u akciji na platou Bainsizza. Nakon 14. septembra 1917., borbom istrošeni bataljon nalazio se kao armijska rezerva u Nijemcima.

Hptm. Rilke je okončao rat kao zapovjednik dopunske čete Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 7, stacioniranog u Siklósu. Tadašnji lt. Wallig je, konačno kao oberleutnant, vodio jednu dopunsku četu Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 4, sa sjedištem u Knittelfeldu.

Monte Maletta

K. u. k. bosn.-herc. Infanterieregiment Nr. 2.

Go. Conrad von Hötzendorf, šef Generalštaba oružanih snaga, namjeravao je, snažnim prodorom iz južnotirolskih planina u dolinu Venecije, dovesti do odluke na talijanskom ratištu.

Ofanziva, planirana za proljeće 1916., odgođena je novim naletom zime. Izuzetno snažne sniježne padavine paralizirale su opskrbu trupa i gotovo onemogućile prijevoz važne robe. Tek u maju su se armije ponovo pokrenule.

Pješadijska regimenta br. 27, Pješadijska regimenta br. 11 i Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2, u savezu s 11. pješadijskom brigadom (obst. Brunfaut), dodjeljene 6. pješadijskom divizionu iz Graza (fml. Schönburg-Hartenstein), bile su potčinjene III. korpusu (fml. Krautwald) koji je, konačno, pripadao 3. armiji. Bosanskohrecegovačka pješadijska regimenta br. 2 je, sa svoja tri bataljona, I., III. i IV., do 29. maja 1916. služila kao diviziona rezerva i tek je 30. maja 1916. pošteno bila u akciji.

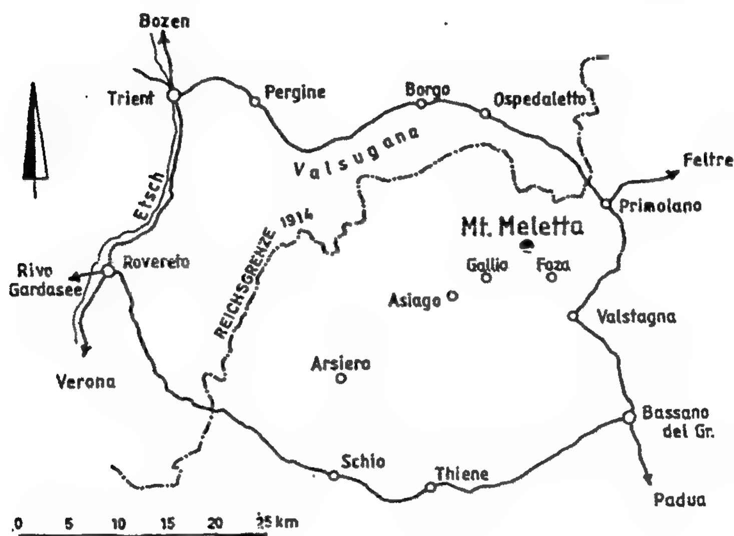
Tog je dana 1. četa I. bataljona "drugih" Bošnjaka, sa svojim hptm. Bartom, očistila jedan planinski greben sjeverno od Monte Taverlea, uprkos žestokoj odbrambenoj vatri Talijana. U noći su dijelovi 11. čete (hptm. Groschel) III. bošnjačkog bataljona oteli Alpincima položaj na Monte Fiari.

Prodoru Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 i Pješadijske regimente br. 76, Talijani su suprotstavili masivan otpor. Napredovanje Austrijanaca trebalo je zaustaviti svim sredstvima, osobito stalnim protunapadima. Međutim, mjr. Glossner, grupni zapovjednik u borbama 1. i 2. juna 1916. u području planinske kolibe Mandrielle i ugla uz carsku granicu, uništio je neprijateljske napore preciznim uputama.

Protivnik je stalno pokušavao opkoliti i uništiti nadiruće Bošnjake, a Bošnjacima je, pak, čak i uz često vrlo velike gubitke, uspijevalo zadržati pozicije. Tu su Talijani žrtvovali svoje najbolje vojnike, a ipak im nije bilo moguće da uspiju.

Uvečer, 2. juna 1916., bataljoni Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, koji su vodili teške borbe, bili su odijeljeni od jedinica 8. planinske brigade i odmarširali u prostor Val die Campo Mulo.

U vrijeme kad su dijelovi Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 zauzimali Monte Fiara, odvažni Štajerci, i to IV. baon Pješadijske regimente br. 27, s nečuvenim poletom jurišali su na Monte Cimon. Prvi baon Pješadijske regimente br. 11 je u tvrdoj borbi zauzeo Monte Baldo, a dijelovi Pješadijske regimente br. 73 - južne susjedne vrhove. Tridesetog maja uvečer su Talijani, koji su se očajnički branili, odbačeni u dolinu Campo Mulo. Dijelovi 6. pješadijskog diviziona pregazili su gornji dio doline i stajali pred masivom Monte Meletta.

Da se otvori put 11. armija, moralo se zauzeti pojedinčne vrhove poput Monte Meletta di Gallio (kota 1.674), Monte Castelgomberto (kota 1.778), Monte Meletta (trig. tačka 1.824), Monte Miela (kota 1.788) i Monte Tondarecar (kota 1.668).

Pogled na ogromni glavni vrh, koji se izdizao na nekih 350 m i ličio tenkovskoj kupoli, te činjenica da padinne te planine može zasuti protivnička artiljerija, već sad su dali naslutiti velike žrtve.

Vrh ispred, Monte Meletta di Gallio, zauzet je 3. juna 1916. Vodstvo Pješadijske regimente br. 27, koja je napredovala na južnom krilu 11. pješadijske brigade, uočilo je ogromne poteškoće koje je teren stvarao napadačima. Bez artiljerijske podrške, napad koji bi obećavao uspjeh nije se mogao ni zamisliti. U to se vrijeme austrijska artiljerija nalazila s one strane dijela ceste koji su Talijani pri povlačenju eksplozivom uništili, kod brane Val Assa. Marljiv rad pionirskog odjeljenja i jedne radne grupe,

nakon relativno kratkog vremena omogućio je prijevoz topova i municije na preopterećenu cestu.

Napad je trebao uslijediti 5. juna 1916.

U međuvremenu obavljeno izviđanje potvrdilo je prve dojmove. Fml. Schönburg-Hartenstein se smatrao obaveznim poslati izvještaj sa zapažanjem da u toku čitave kampanje još nije naišao na teže uvjete napada. Da, čak su se pojavile sumnje u to da li je uopće moguć uspon uz brdo iz Val Miele naočigled skrivenog neprijatelja.

Petog juna 1916., prema naredbi brigadnog zapovjedništva 11. pješadijske brigade (obst. Brunfaut), bataljoni II. 27. i IV. 27. krenuli su prema prostoru Monte Meletta - Monte Castelgomberto, a III. 27. - južnije odatle. Treći bataljon Bosanskohercehovačke pješadijske regimente br. 2 imao je zadatak u stopu slijediti IV. 27. Bataljoni I. bh. 2 i IV. Bh. 2, koji su se tek nedavno bili vratili u svoje regimente, trebali su kao brigadna rezerva ići preko alpske kolibe Slaupeur. Zadatak baterija 6. artiljerijske brigade i tri *mosera* od 30,5 cm bio je da protivnika drže prikovanog i pomažu napad.

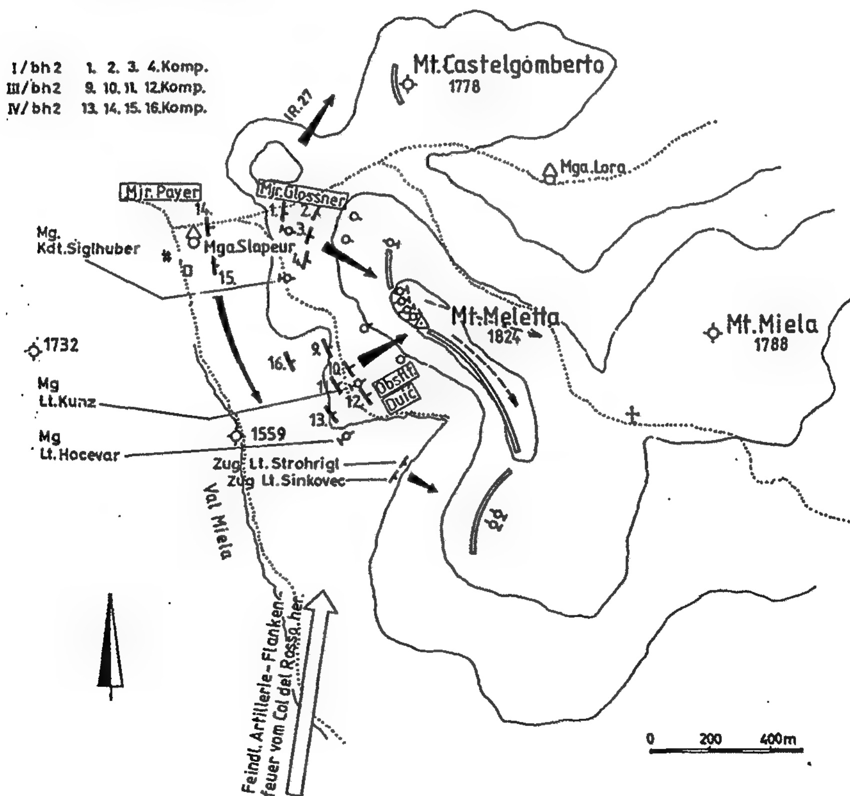
Napadački pokret je sporo napredovao. Žestoka neprijateljska odbrambena vatra s dobro zaklonjenih pješadijskih položaja, kao i izuzetno snažna mitraljeska vatra s odlično izgrađenih pomoćnih objekata, već su u početnoj fazi zahtijevali velike žrtve. Lt. Hresovec poveo je pola 10. čete (III. Bh. 2) ka glavnom vrhu. Lt. Nečasek sa svojim vodom iz istog bataljona kretao je ka istom cilju. Kao i ta dva mlada leutnanta, tako je i jedan broj njihovih Bošnjaka pritom zadobio rane. Još i prije nego što su došli do jurišne udaljenosti, borbena snaga im je bila vrlo smanjena. I lt. Ecker, s nekih 100 Bošnjaka “dvojki” iz III. bataljona, bio je pod najžešćom neprijateljskom vatrom. S vrha (1.559) su se, uz najveće napore, dovukli na Monte Melettu (kota 1.824). Oko 350 m ispred neprijateljskih, rovova jedan pješadijski metak okrznu glavu lt. Eckera. Ljudi su mu propisno zamotali ranu i on ih povede dalje. Otpuzili su naprijed i tu ostali. A kad se spustio sumrak, odjeknuo je poručnikov uzvik: “Bošnjaci, junaci, za mnom!”. Jurnuo je, a iza njega njegovi vjerni Bošnjaci. Odmah tu su bili rovovi... Alpinci... cijevi pušaka... vatra. Udar na udar... dahtanje... stenjanje... vika... ništa osim neprijatelja... samo neprijatelji... Hrabri sinovi Bosne, zajedno sa svojim leutnantom, pokošeni su do posljednjeg čovjeka. Vodovi koji su slijedili nalazili su se u koncentriranoj vatri Alpinaca i nisu mogli dalje prodrijeti, bili su predaleko, a i borbena snaga im je već bila oslabljena velikim gubicima. Spustila se tama i djelomično prikrivala povlačenje. Nosači ranjenika (sanitarci) čitavu noć imali su posla. Mjesto za pomoć (previjalište) dobivalo je tužna pojačanja.

Još u toku noći je jedan bataljon Pješadijske regimente br. 27, bolje rečeno ono malo boraca koji su od njega preostali, povučen i zamijenjen bataljonima I. Bh. 2 i IV. Bh. 2.

Premda se već duboko zašlo u proljeće, vrijeme je ostalo kišovito i svježe. Magle su se stalno spuštale i prisiljavale na smanjenje aktivnosti. Šestog juna 1916. gusta magla ležala je u planinama. Nastavak napada morao je izostati. Jedino je pucala talijanska artiljerija.

Svanuo je 7. juni. Dan koji je za mnoge oficire i vojnike trebao biti posljednji.

Direktive su glasile:
Napasti na lijevom krilu Pj.r.. 27 Monte Castelgomberto (kota 1.778) kao i sedlo između njega i Monte Meletta (kota 1.824) te čvrsto zatvoriti talijanski klanac.
Bh. pj.r. 2 treba u sredini provesti direktan napad na Monte Melettu (kota 1.824).
Pj.r. 11 treba na desnom krilu držati grebene s obje strane kote 1.732.
Grupiranje Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 za napad:
Desna južna jurišna grupa: obstlt. Stefan Duić sa III. Bh. 2 (čete 9 do 12), polubataljonom IV. Bh. 2 (13. i 16. četa) i mg. odj. III. na rebro stijene, cca. 700 m jugozapadno od Monte Meletta (kota 1.824).
Lijeva sjeverna jurišna grupa: mjr. Adalbert v. Glossner sa I. Bh. 2 (čete 1 do 4) i mg. odj. kod alpske kolibe Slapeur.

Napad obiju grupa bio je upravljen na glavni vrh Monte Meletta (kota 1.824). Po zauzimanju vrha, Glossnerova grupa odmah je trebala udariti prema istoku, ka Monte Mieli (kota 1.788), dok je Duićeva grupa, nasuprot tome, trebala razbiti neprijateljske rovove duž linije planinskog grebena.

Artiljerija 6. poljske artiljerijske brigade se od 10 sati prije podne trebala uključiti i početi s djelotvornim pucanjem u trajanju punog sahata. Potom je trebalo uslijediti: petminutna zaprječna vatra - petminutna pauza - opet petminutna zaprječna vatra. (Koliko sitan trošak u odnosu na talijanske napore!) Pješadija je trebala napredovati pod okriljem "djelotvornog pucanja" i odmah po završetku druge zaprječne vatre započeti juriš. Zbor jurišne grupe obstlt. Duića (9., 10. i 12. četa te jedan mg. vod) pod zapovjedništvom hptm. Glogovca, trebao je uslijediti kod kamene terase, nekih 400 m od neprijateljskog položaja. Odmah iza toga je trebalo staviti u pripravnost rezervnu jedinicu pod zapovjedništvom hptm. Groschela (11. četa). Vodovi lt. Strohrigla i lt. Sinkoveca su trebali krenuti prema platou istočno od te terase, s ciljem da se suzbiju neprijateljski pomoćni objekti. Zbor 13. čete, pod zapovjedništvom oblt. Bošnjakovića, i 14. čete, pod zapovjedništvom oblt. Schreinera, zbog podrške prednjoj grupi iza spomenute kamene terase, trebao se provesti tek po njenom oslobađanju. Postrojavanje jurišne grupe mjr. v. Glossnera (2., 3. i 4. četa, kao i jedan mg. vod) trebalo je uslijediti sjeverno od Duićeve grupe, kao prva linija. Iza sredine su, kao bataljonska rezerva, bili predviđeni 1. četa i jedan mg. vod (hptm. Barta i lt. Tautscher).

Artiljerija je počela s raspucavanjem. Magla se spustila. Već je gotovo 10 sati izutra. Djelotvorno pucanje moralo je biti obustavljeno još prije nego što je i počelo jer nije bilo ni najmanje posmatračke mogućnosti. Ali, tačno u 10 sati počeo je pokret Bošnjaka. Neprijateljski mitraljezi, već uštimane daljine, počeli su pucati u gustinu magle. Gubici su bili mali. Povremeno kidanje magle je fhr. Siglhuber koristio sa svoja dva mitraljeza i zasuo kratkim rafalima uočljive neprijateljske položaje. Borbena linija grupe mjr. Glossnera privukla se na nekih 250 do 300 m od neprijatelja. I grupa obstlt. Duića, odnosno jurišni eskadron, pod vještim vodstvom njegovog hptm. Glogovca, korištenjem zaklona i gotovo bez gubitaka, došla je do kamene terase i našla se u gustoj magli na oko 400 m ispred neprijateljskog položaja. Oko 12 sati je napredovanje obustavljeno i bataljoni obavješteni da će vlastita artiljerija ponovo nastaviti sa aktivnošću tek po nastupu "vidljivog" vremena. Objavljivanje tačnog trenutka pravovremeno će uslijediti.

U to vrijeme je u područje jurišne Duićeve grupe naišla brigadna rezerva, mjr. Payer s polubataljonom IV. Bh. 2 (14. i 15. četa pod komandom oblt. Schreinera i oblt. Ahčića) te mg. odjeljenje IV. (oblt. Neumann). Pošto je obstlt. Duić odmah po upadu u neprijateljske rovove

očekivao jake protunapade, želio je imati rezervu u blizini. Mjr. Payer se s rezervom postrojio iza druge polovice IV. bataljona (oblt. Bošnjaković).

Sad su se nalazili, gotovo nezaklonjeni, na padinama i terasama Monte Melette. Neki već u uzbuđenju nadolazeće bitke, drugi opušteni u prepuštanju sudbini muslimana, čekali su naredbe. Ađutanti su se skupljali oko svojih vođa. Momci su očekivali da će u ovoj magli biti povedeni na prepad. Ali, teren je za to bio pretežak, a i Talijani, već odavno upozoreni na namjeru Austrijanaca, u najvećoj napetosti očekivali su napad Bošnjaka kojih su se bojali.

Iz najisturenijih četa otposlane su tajne patrole. Ostavivši sve što im nije trebalo, bešumno, poput mačaka, otklizale su i u trenutku ih je progutalo mliječno svjetlo. Iznenadno dizanje magle bi za njih značilo sigurnu smrt jer bi postali pokretnom metom. Oni su to znali.

Počelo je čekanje koje je ubijalo živce. Hptm. Glogovac, koji je predhodnih dana sam izvidio teren i kroz izvještaje patrola, potvrdio svoja zapažanja, znao je poteškoće, znao i položaj neprijateljskih rovova i pred njima postavljenih prepreka i naslućivao mg. položaje, eksplozivom izbušene u stijeni. Znao je i da će smrt požnjeti jezivu žetvu u njihovim redovima. Kao i on, to su znali svi; vođe i vođeni.

Iznenada su se začuli pucnji s vrha, a pridodalo im se štektanje talijanskih mitraljeza. A i tamo, u sektoru Glossnerove jurišne grupe, pojačava se vatra. Nervoza protivnika mu daje naslutiti napad. Je li otkrivena koja izvidnica? Buka borbe polahko opada i vraća se varljiva tišina. Izvidnice su se vratile. Dojave su im u cjelini kazivale da su svi položaji Alpinaca zauzeti punom snagom.

Već sahatima su momci ležali na terenu i zurili u gustu maglu. Većina je svoje zalihe hrane već pojela, ne sačekavši naređenje za to. Iza dlanova su tinjale vlažne cigare.

Oko šest sati popodne su fml. knez Schönburg-Hartenstein i obstlt. Duić telefonom popričali o situaciji. Već se došlo dotle da se odredi vrijeme za zauzimanje noćnih položaja. Kad su izdane prve naredbe za povlačenje njegovih trupa u rezervni položaj, magla se digla! Napad je krenuo dalje.

U 6,30 sati je artiljerija počela s djelotvornim pucanjem. Granate su redovno tukle po talijanskom položaju. Oblaci od eksplozija ostajali su na vrhu i planinskom grebenu. Pod zaštitom vlastite vatre, hrabri Bošnjaci napredovali su uz napor. Stalno su ih zasipali Alpinci, a i s bokova - mitraljeski plotuni. Na kraju, i jedna vlastita haubica stalno je pogađala prekratko. Negodovanje je prekipjelo kad se jedna takva granata usjekla u vod lt. Strohrigla, koji je bio odmakao naprijed. Bilo je mrtvih i ranjenih. Strohrigla su priveli i on je ostao uz svoje ljude. Pošto se nije moglo utvrditi koja to haubica krivo puca, zamoljeno je da se vatra iz svih teških haubica prebaci iza neprijateljskih položaja.

I napadačka linija 12. čete (III. bh. 2) se s mukom dalje kretala kad su joj iz pozadine pješadijski hici udarili u neposrednu blizinu. Jedinice Pj.r. 11, koje su ležale na vrhu (kota 1.732) pomogle su napredovanje III. baon s pješadijskom i mg. vatrom. Pošto je udaljenost od njih do protivnika iznosila nekih 1.400 m, a lt. Sinkovec sa svojim isturenim vodom došao na oko 300 m od neprijateljske linije, hici su manje pogađali dobro zaklonjene Talijane, a mnogo više vlastite vojnike, očajne i bijesne. Jedan lakši ranjenik, koliko su ga god noge nosile, odnio je nazad izvještaj. Ali, prošlo je 20 minuta dok vatrena "podrška" nije obustavljena. Među ranjenima bio je i lt. Sinkovec.

I pored pucanja po neprijateljskim rovovima, koje je trajalo već neko vrijeme, hptm. Glogovac je ustanovio da su sva četiri talijanska mitraljeza koja su se nalazila nasuprot njemu, bila netaknuta. U 7,20 sati je to dojavio zapovjedniku jurišne grupe obstlt. Duiću, s molbom da se djelotvorna vatra nastavi do osam sati. Prije juriša samo je trebala uslijediti zaprječna vatra u trajanju od pet minuta.

Vojnici su još ležali izloženi neprijateljskoj odbrambenoj vatri, koja je dolazila frontalno i s boka. Dok su puzili naprijed, oko ušiju su im letjeli iskopani buseni trave, a tanad se odbijala i zujila im iznad samih tijela. Potpuno ispruženi, pritisnuti uz negostoljubljivo tlo, koristeći svaku blagu udubinu, kretali su se naprijed. Talijanska artiljerija snažno je udarala napadačku liniju. Tijela su letjela u zrak, osakaćena i raskomadana. Ubrzanog pulsa, dahćući, ljudi napreduju, žudeći za borbom, očiju ispunjenih mržnjom. Iznad njihovih glava, rafali vlastitih mitraljeza gađaju neprijatelja natjeravajući ga u zaklon. Vođe i njihovi momci izloženi su rikanju granata i kricima bijesa i bola. Mnogi već leže nepomični. Gubici su veliki. Ali, oni su još tu; Bošnjaci.

Osam sati i pet minuta. Hptm. Glogovac kreće s četama III. bataljona u juriš.

U 8,15 sati slijedi jurišna grupa mjr. Glossnera. Sporo se napreduje na strmom obronku bez zaklona. Juriš nije moguć. Pod rijetkom travom je stijena. Stopala ne nalaze čvrsto uporište. To odzima posljednju snagu. Sve suvišno je već odbačeno. U rukama su im samo bodeži i puške. Iscrpljena tijela stalno traže predah. Žestoka vatra s platoa Gallio ide u njihov desni bok. U leđa im udaraju granate s Monte val Belle i Col del Rossa. A oni, kao da su gonjeni, uprkos smrti i paklu, idu sve bliže Monte Meletti.

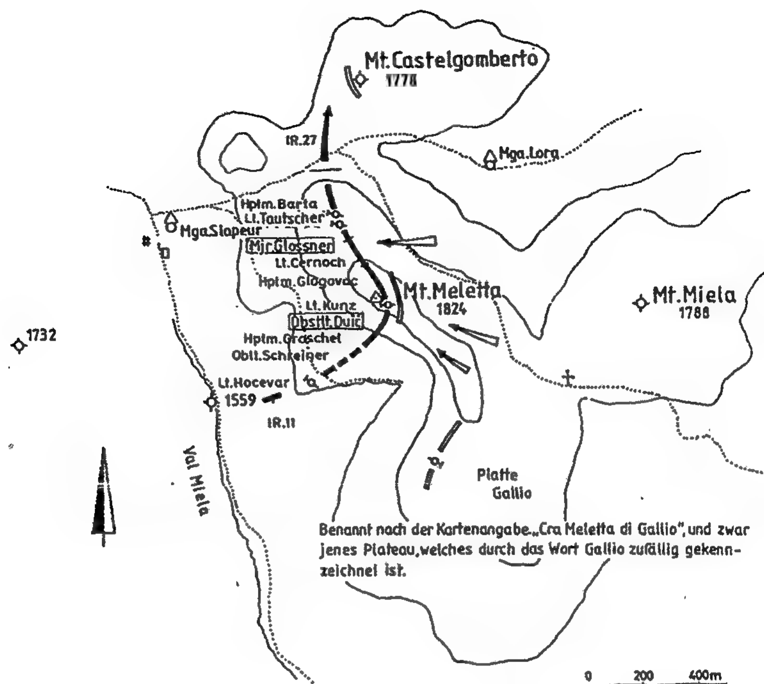
Osam sati i 25 minuta, uvečer. Sjevernoja jurišnoj grupi mjr. Glossnera, I. Bh. 2, nije ništa bolje. Bore se hrabrošću očajnika, ostaju ležati iscrpljeni i - ustrajavaju. A svaka im minuta povećava gubitke i slabi borbenu snagu. Njima s lijeva, kao desno krilo Pješadijske regimente 27, su i drugovi iz II. bataljona 27, kojima zapovijeda oblt. Schwartzom. I oni podnose vatru.

Hptm. Barta sa svojom 1. četom, dotad bataljonska rezerva, time iza ostalih četa, uočava posljednju priliku. "Naprijed, momci, za mnom!", i već žuri uzbrdo, poguren, na skoro sve četiri; tik za njim njegova četa. One već klonule, iscrpljene i koji su ležali pod žestokom pješadijskom i mg. vatrom povlači za sobom polet jurišnika. Još jednom se uspravljaju na noge, skaču. Iznenada, s lijeve strane, u Talijane udaraju mg. rafali. Jedan mitaraljez iz 27. pomaže kad je najpotrebnije. A sad brzo u prodor... kroz prepreke... nasuprot lete ručne granate... detoniraju... naprijed je hauptmann... nestaje u rovu... ruke ga grabe... ali, već su tamo, bacaju se na neprijatelja i bijesne s golim oštricama. U tom trenutku jedan neprijateljski mitraljez mijenja smijer... kosi po mjestu prodora u nadolazeću plimu. To je trenutak Huse Škorića. Poput zmije klizi ispod prepreke, skače, baca se na alpince... udara... još jednom... i još jednom. Mitraljez šuti. Uzmiču. Dignute ruke... deset, dvadeset i više... Bošnjaci opijeni pobjedom kreću za bjeguncima, skaču... bacaju se... čuče i jure duž rova koji vodi ka trigonometru Monte Meletta.

Potpuno iscrpljene čete III. i IV. bataljona leže ni 40 m od rovova neprijateljskog visinskog položaja. I tu gubici rastu iz minute u minutu, a i tu polubataljon rezervne grupe navaljuje. Prošavši pored iznemoglih, ljudi napreduju iza svog mjr. Payera. I opet neki od najhrabrijih padaju od neprijateljske bočne vatre. *Obstlt. Duić sad uočava odlučujući trenutak!!!* "Brzo, trubaču, sviraj juriš, sviraj što možeš!", i trubač svira juriš, juriš, juriš! Signal prihvaća i trubač koji je sasvim naprijed i na noge skaču iscrpljeni Bošnjaci. Sa stostrukom vikom "hura", s oduševljenjem i posljednjom snagom, skaču na noge koje, mrze, udaraju... bodu... dave... žestoko se hvataju. Dahću... stenju... ubijaju... kotrljaju se niz padinu i koče... najbješnjoj borbi prsa u prsa. Jedva da su uočili dolazak svoje braće iz I. bataljona. Talijani bacaju rezerve u borbu. Dolazeći u gomilama preko sjeverozapadnog obronka, dojurili su i potiskuju naše momke, koji su već sami posljednja rezerva. Snaga malaksaje. Većina oficira je pala ili teško ranjena. Situacija se čini bezizglednom. Još se bore u ljutnji, kao da su izvan sebe i bijesne među neprijateljima. Ali, nadmoć Talijana raste iz trenutka u trenutak.

Tamo? Jedan povik iz ubijajuće mase, još jedan, i sad se može razumjeti: "Evo i naš oberstleutnant je ovdje". Nada im se rasplamsava u srcima, snage im iznenada ponovo rastu, hiljadustruko. Njihov oberstleutnant je u najžešćoj tučnjavi. Taj ponos, ta radost, to divljanje... njihov oberstleutnant među njima! Poput prirodne, elementarne sile, Bošnjaci kao da su sad izvan sebe. Izbacili su alpince iz njihovog položaja. Bez pardona, bez milosti. Osam sati i 45 minuta, uvečer. Monte Meletta je osvojena na juriš.

Još za vrijeme zamiruće borbe izbliza, zapovjednici bataljona lično su se trudili da formiraju odjeljenja u pomiješanoj masi. Mogli su se

očekivati snažni protuudari Talijana. Raščišćavajući, neobuzdano i jezovito, okolo sebe, među neprijateljima koji su izmicali, naši hrabri momci gotovo da i nisu bili dostupni bilo kakvom drugom naređanju u toj zbrci bitke. Mnogi oficiri su pali i javljao se problem. Ali, opet su se dokazali obični vojnici, feldwebeli, korporali, gefreite i infanteristi. Za kratko vrijeme pošlo im je za rukom da skupe ljude i od njih načine nove borbene jedinice.

Ljudi pionirskog odjeljenja lt. Kavčića su za to vrijeme izvlačili i rezali "ježeve" iz djelomično rastrganih prepreka, bacili se na drugu, novu stranu odbrane, upleli nove zamke, zakačili rovove i pokušali svim raspoloživim sredstvima, i to što je brže bilo moguće, liniju tehnički ojačati.

Pregrupiranje, odnosno novoformiranje trupa nije uslijedilo prerano niti provedena dodjela mg. vodova. Već su se žurnim maršem približavale tri čete, na nekih 250 m južno od trigonometra, i još dvije na južnoj padini Monte Melette, zapadno od vrha. Dio odbačenih, smjelih Alpinaca bio se ukopao u rovovima planinskog grebena koji se pružao jugozapadno.

Prvi energični protunapadi su već počeli. Ali, Bošnjaci su se zagriženo borili. Doduše, nekim manjim grupama Talijana je uspjelo doći do rovova, ali unutar nisu ušli. Uz velike gubitke, konačno su se opet morali povući. Ali, gubici i među Bošnjacima bili su zastrašujuće visoki. Među mnogim svojim mrtvim momcima počivao je i major. Payer.

Deset sati i 30 minuta, uvečer. Prvi bataljon, pod zapovjedništvom mjr. Glossnera sad se pružao od sedla između Monte Castelgomberto i Monte Meletta do na oko 250 m sjeverozapadno od Monte Meletta (kota 1.824). Na njega su se nadovezali bataljoni III. i IV., pod komandom obstlt. Duića, do stjenovitog vrha istočno od kote 1.559. Na toj su se liniji, koliko je to bilo moguće, položaji poboljšavali i stvarale sektorske rezerve. Još je po noći lt. Cernoch preuzeo 2. grupu. Prvu grupu vodio je hptm. Barta. Na trigonometru su se nalazili hptm. Groschel i mg. vod lt. Kunza. Desno odatle su se ukopali hptm. Glogovac i oblt. Schreiner, te ugnijezdio mg. vodlLt. Hocevara. Tako su Bošnjaci "Dvojke" čekali u olujnoj, mrkloj noći nove protunapade Alpinaca. Jedno talijansko mg. odjeljenje pokušalo je zaobići desni bok, ali je pokušaj propao u vatri mg. odjeljenja IV. oblt. Neumanna. Rano 8. juna 1916., Alpinci su još jednom naišli. Ali, opet uzalud. I jedan napad ručnim granatama na trigonometar 1.824 je za protivnika ostao bezuspješan.

U popodnevnim satima Talijani su povukli svoje glavne snage s najbližih položaja, a na pomoćnim objektima ostavili samo slabija odjeljenja. Jedan rov koji se nalazio na južnom kraju Monte Melette kojeg je neprijatelj još uvijek držao, u večernjim satima je očišćen i zauzela ga je jedna polučeta. Jedan bataljon Pješadijske regimente br. 27, koji se nadovezivao na lijevom krilu, vješto izvedenim opkoljavanjem nakon kratke neprijateljske protuvatre, zauzeo je Monte Castelgomberto.

U početku je planinski nastavak napada u smjeru Foza morao izostati. Gubici 6. pješadijskog diviziona bili su veliki. Većina je bila sa popisa u 11. brigadi, a posebno u Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 2. Nasuprot tome, protivnik se brzo oporavljao. Doveo je nove rezerve. Sad je trebalo računati s protunapadima velikih razmjera. Doduše, 6. pješadijski divizion je dobio kao pojačanje tri polubataljona 43. streljačke brigade, ali šta je to značilo protiv nagomilavanja snage i sile Talijana?

Posebna teškoća ove za Bosanskohercegovačku regimentu br. 2 tako poznate, ali i krvave bitke proizlazila je iz obostranih gubitaka. Zapažena je, između ostalih, dojava o zarobljavanju 58 Alpinaca pri upadu hptm. Barte na neprijateljski položaj. Na listi uspjeha Regimente, uz zaplijenjena četiri mitraljeza i 1.350 pušaka, stoji i 58 zarobljenih. To znači da od tog trenutka više nije bilo zarobljenih. I slijedeći slučajevi imali su jezivo djelovanje. Tako je premještanjem vatre iz haubica iza neprijateljske linije potpuno uništeno jedno zborno mjesto Talijana. Nekih 400 protivnika

izgubilo je život od jedne haubice koja je prethodno stalno prekratko gađala.

Razmjere teških gubitaka postale su očigledne dok su sanitarne patrole čitavu noć pretraživale bojno polje sa ranjenicima i donosile svoj tužni teret na mjesto za pomoć (previjališta). I konačno, kad je "naredbama za pospremanje" sakupljeno mnogo, mnogo osakaćenih mrtvaca, prijatelja i neprijatelja, i poleglo ih se u unaprijed pripremljene skupne grobove.

Tako i danas leže pokopani u podnožju žrtvene planine.

Major Karl Payer, oberleutnant Thomas Schuschnig, leutnant Stanislaus Ecker, fähnrich Julius Palme, fähnrich Ludwig Kupka, kadetten-aspirant August Weissenstein i s njima 202 hrabra Bošnjaka.

Vjerni svojoj zakletvi.

Poštovanje pripada i hrabrim braniocima planine kojima je ona postala sudbinom.

Pedesetjedan oficir i 1.182 vojnika iz talijanskih regimenti 1. i 5. I oni vjerni svojoj zakletvi.

Posebnu pohvalu i posebno priznjanje treba odati i vojnicima. Onima koji su prerasli sebe u neustrašivom jurišu, kao i u opreznom postupanju, čak i u ispunjavanju zadataka koji su daleko premašivali njihove normalne mogućnosti.

Ko je ikad mogao i pomisliti da korp. Josef Klein može povesti protunapad? A ipak je bilo tako. Prvo je sa 16. četom (IV. Bh. 2), uz svog bataljonskog zapovjednika mjr. Payera, na juriš osvojio neprijateljski položaj lijevo od kote. Međutim, kad je počeo žestoki protunapad Talijana, gore je postalo kritično. Ljudstvo, još totalno iscrpljeno, počelo je uzmicati i nije više bilo oficira koji bi to mogli spriječiti. S neustrašivošću i odlučnošću bez presedana, pojurio je prema onima koji su uzmicali i uspjelo mu je zaustaviti ih. Ali, ne samo to. Ne! Stao ih je poticati. Stavio im se na čelo i poveo ih u protunapad. Nakon odbijenog protunapada Alpinaca, koji se konačno završilo u krvavoj borbi prsa u prsa, Bošnjaci su se još dugo odupirali. Čak i još dok su neki od njih odnosili na previjalište svog onesviještenog korporala, koji je žestoko krvavio iz rane na glavi.

I pješadinac Šerif Miljković, 19-godišnjak iz Kladuše, kotar Cazin, Bosna, mali kavgadžija iz 15. čete IV. bh. 2, imao je velik dan. Na oči fw. Hasana Medića i san. zgf. Mile Dragičevića, mladić je skočio, pun borbenog bijesa i bez naredbe, samo iz ljutnje i mržnje, u cik-cak skokovima uz strmi obronak, na jedan dobro zaklonjen protivnički mitraljez, koji je neprekidno izlijevao svoju smrtonosnu vatru po vlastitoj napadačkoj liniji. Fw. Medić, koji je tek sad postao svjestan ludog čina i shvatio Šerifovu namjeru, nije mu davao nikakvu šansu. Život mu nije vrijedio pola novčića. Ali, Allah je umiješao svoju volju. Šerif se provukao ispod posljednje žičane prepreke, krenuo još malo ulijevo i

skočio na posadu s leđa. Pun bijesa, sa samim bodežom, sredio je Talijane. Zatim je izvadio oružje iz postolja i jurnio sa svojim plijenom, s pokličem na usnama i uz kišu metaka, do svoje braće. Pritom se više klizao nego što je trčao niz strmu, glatku padinu. Nepovrijeđen se vratio svojima. Kasnije, po isteku borbe, hrabri Šerif potražio je svog oberstleutnanta i pred noge mu položio plijen.

Već u prvom napadu je pao oblt. Schusching, zapovjednik 9. čete (III. Bh. 2), a i lt. Strohrigl je vraćen ranjen. Još tokom ogorčene borbe prsa u prsa, zapovjedništvo četom je preuzeo stbfw. Omer Hasanbašić i pošlo im je za rukom izbaciti protivnika sa položaja.

Slijedećeg dana, oko jedan sahat izutra, 28-godišnji podoficir iz Banje Luke je na vlastitu inicijativu poveo svoju četu usuret žurno nadolazećim talijanskim pojačanjima. U saradnji sa svojim odlučnim zapovjednicima vodova, korporalima Alagom Bagićem i Miloranom Radivojćem, kao i izuzetno smionim gefr. Vučenom Došanovićem, 9. četi uspjelo je potisnuti alpince odvažnim, iznenadnim jurišom i time spriječiti prijeteće opkoljavanje vlastitog desnog krila.

Bio je to borbeni čin koji je svojom hladnokrvnošću i promišljenošću znatno nadilazio horizont podoficirske naobrazbe.

Poseban slučaj neustrašivosti je inf. Ćamil Rejs, iz 15. čete (IV. Bh. 2). Dodjeljen tek iza 5., linije gorio je od nestrpljenja. Izvan sebe od želje za akcijom, pojurio je, pretekao ostale linije i toliko "zarazio" ljude svojim stalnim ohrabrujućim klicanjem, da su mu se ubrzo priključili svi koji su bili poput njega. Tako se stvorila grupa Bošnjaka posebno željnih borbe i jurnula na srednji mitraljez Talijana, koji im je ležao frontalno i znatno više od njih te nemilosrdno derao po njima. Mrtva i od boli izobličena stvorenja, označavala su put ove ludački smione grupe. Pa, ipak, ono što se činilo nemogućim, uspijelo je. Kao prvi, Ćamil se baci među talijanske momke i pokosi strijelce. Ostale su njegovi suborci - dok se trepne okom.

Ali, najveću hladnokrvnost pokazao je pri prvom, s ogromnom snagom izvedenom protunapadu Alpinaca. Ispred svoje linije, stojeći nezaklonjen, pucao je s ledenim mirom, metak po metak, u jednog po jednog Talijana iz mase koja je jurišala. Pri drugom protunapadu, koji je bio još masovniji, njegov angažman i osobnost bili su još više odlučujući. Kad su vidjeli alpince kako jurišaju u ogromnoj nadmoći, a nije bilo nijednog oficira da im izda naredbu, počeli su se kolebati. I upravo u tom trenu inf. Ćamil Rejs iskoči s raširenim rukama ispred svoje raspadajuće linije. Urlajućim glasom vikne onima koji su oklijevali: "Nijedan Bošnjak ne smije uzmaknuti! Šta će o nama misliti naši očevi! Pobjeći od ovih par Itakera? Nikad, nikad! Radije hiljadu puta umrijeti nego uzmaknuti!". I, čudo se dogodilo. Isti oni Bošnjaci koji obično izvršavaju samo naredbe svojih oficira osjećali su da im je dirnuta čast. Došli su sebi. Na njihovoj

neustrašivosti, tvrdoj istrajanosti i nemilosrdnom načinu borbe razbio se i drugi pokušaj Talijana da ponovo zauzmu svoje stare položaje.

Bilo je i drugih ljudi koji su kao inf. Ćamil Rejs često odlučujuće uticali na borbenu situaciju svojim u trenutku smišljenim odlukama. Jedan od njih je bio zgfr. Mijo Brkić, predmajstor u mg. odjeljenju III. i možda najhladnokrvniji od svih mg. predmajstora (strijelac na mašin-geveru) u čitavoj armiji.

Premda je pripadao Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 1, taj valjani mg. strijelac našao se u III. bataljonu Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2. Još početkom napada dobio je naredbu da sudjeluje u jurišu na trigonometar sa svojim vodom i pri eventualnom protunapadu Talijana bude odmah na licu mjesta. Već je iz jurišnog položaja, uprkos trajnoj talijanskoj artiljerijskoj vatri, uspio tući dobro ciljanim vatrenim udarima na puškarnice protivničkih mg. položaja. Jedva da je odjeknuo signal za juriš, a već su žurili u ubitačnu trku na greben. Stalno je podsticao ljudstvo koje je nosilo teški teret na još veće napore, pritom ne izdvajajući ni samog sebe. Ispucao bi jedan ili više redenika preko glava hrabrih Bošnjaka u dobro zamaskirana uporišta Talijana. A onda, dalje za svojom grupom. S prvim ljudima napadačke grupe, i on i njegovi ljudi došli su do neprijateljskih rovova. U najdivljijoj tučnjavi, Bošnjaci su izborili metar po metar neprijateljskog položaja,pri čemu se i često bilo bliže porazu nego pobjedi. S posljednjim naporom je konačno pala privremena odluka. Talijani su prepustili svoje položaje i Bosanci su ih zauzeli nakon gušenja posljednjeg otpora.

Još dok su iscrpljeni Bošnjaci razvijali rovove, Brkić je zauzeo položaj sa svojim mitraljezom u jednom plitkom jarku, brzo provukao vruću cijev, rastavio i provjerio zatvarač i uklonio nakupljeni barut. Dodao je novo ulje u mehanizam i oružje je, poput posade, opet bilo u najboljem stanju.

U međuvremenu su Alpinci prikupili rezerve i bacili ih u snažan protunapad na Bošnjake, koji su, doduše, još napredovali, ali im je iscrpljenost već usporila tempo.

Iscrpljeni, odjednom su vidjeli lavinu svježih Alpinaca kako se valja prema njima. Sad su im trebale jasne naredbe oficira.

Ali, njih više nije bilo. Svi su bili ili mrtvi ili ranjeni. U tom trenutku počeo je dolaziti do izražaja osjećaj napuštenosti. Hrabri ljudi, sprva još oklijevajući, a onda sve brže, pošli natrag. Hod se pretvorio u trk i ne dogodi li se čudo, povlačenje će se izroditi u bijeg bez reda. I, Allah je opet stavio svoju ruku.

U trenutku kad su prvi ljudi dojurili do mitraljeza zgfr. Brkića, koji se nalazio u njihovoj liniji, ovaj je podigao mitraljez uvis, pozvao ih i dao im znak migom da zauzmu pravac lijevo i desno pored njegovog mitraljeza, te da se tamo bace na zemlju. Rekao je da trebaju biti mirni i

da će on već ostalo srediti. Doduše, zapanjili su se, ali su poslušali njegova uputstva, bacili se i pričekali neizbježan sudar.

Talijani su, sigurni u pobjedu, punim trkom slijedili bjegunce... Brkićevo oružje zaurla. Silovit poklič "Avanti Savoia" im zamre na usnama. Rafali su proždrljivo otvarali prolaze u masi jurišnika i mitraljez kosio kao nikad dotad. Nikakve zapreke u punjenju, nikakvog oklijevanja u dodavanju municije, nikakve pauze, sve se odvijalo kao na poligonu.

Jeza se javila na licima preživjelih Talijana, strah im se uvukap u srce i okrenuše se u strašni bijeg. Praćeni vatrom jednog jedinog mitraljeza i bezuvjetnom voljom za održanjem njegove posade.

Umorni i iscrpljeni Bošnjaci brzo su se pribrali i dali se u potjeru.

U redovima Bošnjaka bilo je i drugih istaknutih ljudi koji su djelovali odlučujuće na ishod ove velike bitke koju je morala proći Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2. Mnogi su preživjeli, ali neki se nikad nisu vratili u domovinu. Jedva da iko od njih danas još hoda Zemljom. Otad je prošlo previše vremena. Međutim, imena im se ne smiju zaboraviti.

stebsfeldwabel	*Josef Lipp*	*korporal*	*Smail Muhić*
stebsfeldwabel	*Meho Suljanovič*	*korporal*	*Sulejman Osmančević*
ugsfuhrer	*Ivo Jakovljević*	*korporal*	*Jusuf Sekić*
zugsfuhrer	*Hasan Medić*	*korporal*	*Meho Taljić*
korporal	*Stevo Kukrika*	*korporal*	*Huso Zrnić*
korporal	*Uvdaga Kuzmić*	*pješadinac*	*Meho Mahmutović*

Maršime čete popunile su ljudstvo, a morale su se zatvoriti i rupe koje je ova žestoka bitka načinila u oficirskim redovima. Kako se vidi iz tadašnje oficirske liste podjele, tome je s četiri oficira pridonijela i sesrtinska regimenta 11. brigade, Štajerska pješadijska regimenta br. 27. Manjak oficira proizlazi i iz činjenice da su u to vrijeme četiri čete i dva mitraljeska odjeljenja vodili leutnanti.

Bh. pj.r.2
Mjesto: Terenska pošta br. 32
Vrijeme: 9. juni 1916.

Oficirska lista podjele

Rgtštab:

rgt. kmdt.	*obst. Ivo von Mihailić*
rgt. ađ.	*hptm. Alfred Huber*
rgt... zap.	*hptm. Ferdinand Schmocer Edler v. Mecenseffy*
rgt. pion. casn.	*oblt. Gottfried Ledinsky*
rgt. tel. casn.	*oblt. Franz Zdolsek*
rgt. gl. liječn.	*gt. liječn. Dr. Franz Tereba*
dodijeljen	*vođa snt. Johann Bolek*

I. baon:

baon-kmdt.	*mjr. Adalbert Edler v. Glossner*

baon-ađ. oblt. Karl Babnik (18 mjeseci na frontu)
1. četa oblt. v. Mircovich (dodijeljen iz Pj.r.. 27)
kdtt. Franz Petersić
2. četa lt. Rodl (dodijeljen iz Pj.r. 27)
kdtt. Karl Reishofer
3. četa hptm. Karl v. Arthold (u to vrijeme bolestan, nakon par dana se opet vratio)
lt. Deriani (dodijeljen iz Pj.r. 27)
4. četa lt. Franz Cernoch (dodan u rez. mitr. odj.)
kdtt. Lothar Böhmig
MGA. I lt. Franz Tautscher
kdtt. Othmar Siglhuber
naddoktor dr. Franz Schmuttermaier
san. vod. Stanislaus Krakora
san. vod. Franz Zlepko

III. baon:
baon-kmdt. obstlt. iz genstb. Stefan Duić
baon-ađ. oblt. Zdenkoo Jicinsky (neprekidno na terenu)
9. četa lt. Franz Kavčić
kdtt. Anton Seljak
10. četa hptm. Gojkomir Glogovac (neprekidno na terenu)
kdtt. Paul Gercar
11. četa hptm. Franz Gloschel (neprekidno na terenu)
kdtt. Franz Visovischek
12. četa lt. Majeroni (dodijeljen iz Pj.r. 27)
fhr. Ljubomir Sraić
mga..III. lt. Jakob Hocevar
lt. Karl Kunz
A. doktor dr. Karl Trnka
san. vod. Karl Sehrig
san. kdtt. Wenzwl Pray

IV. baon:
Baon-kmdt. hptm. Reinhold Barta
(februar 1915. prekom.; od decembra 1915. opet na terenu)
Baon-ađ. oblt. Hugo Beer
13. četa oblt. Zvonimir Bošnjaković (od decembra 1915. na terenu)
kdtt. Johann Janšenković
14. četa oblt. Alfred Schreiner (od marta 1915. na terenu)
fhr. Josef Sterger
15. četa kblt. Janko Ahacic
kdtt. Josef Cérnos
oblt. Jakob Dolinar (ranije kmdt samostalne XXI. čete)
16. četa kdtt. Josef Wenzel
mga. IV. oblt. Jaromir Neumann
fhr. Stanislaus Zagorsky
naddoktor dr. Goldmann
san. vod. Boris Slajiner
san. vod. Albui Jost

vlastoručno: Mihalić, Oberst

Feldmarschalleutnant vojvoda Schönburg-Hartenstein zamolio je cara Franza Josepha, a zbog posebne hrabrosti Bosanskohercergovačke pješadijske regimente br. 2, da mu se dodijeli počasna zastava. Toj molbi se, međutim, iz državno-pravnih razloga nije moglo udovoljiti.

Nasuprot tome, gradski oci Bosanske Dubice i Graza nisu trebali imati takvih obzira pa su hrabroj regimenti posvetili srebrenu signalnu trubu za divljenje, zahvalnost i priznanje.

Na godišnjicu bitke za Monte Melettu, 7. juna 1917., hptm. Gojkomir Glogovac je, u ime čitave Regimente, iz sjedišta rezervnog bataljona, Lebringa, uputio slijedeće pismo obstlt. Stefanu Duiću:

Visokopoštovani gospodine oberstleutnante!

Povodom godišnjice, usuđujem se u ime jurišnog eskadrona izručiti najdublje i najpodanije pozdrave heroju s Mt. Melette.
Taj dan se danas ovdje provodi slavljenički. Jedan častan dan što ga zahvaljujemo primjernom vođenju, odlučnosti naredbi te neumornoj, obazrivoj i promišljenoj aktivnosti, ali posebno ličnoj bravuri gospodina oberstleutnanta.
Nezaboravni su mi posljednji trenuci borbe prsa u prsa. Većina oficira je bila ubijena. Hrabri leutnant Kunz je još pucao sa svojim mg. Još nekoliko puta sam viknuo: "Bodi, kolji, Bosanci, ne dajte..." i tad me glas napustio. Ljudi, da, svaki je pojedinčno sam zapovjedao. Dugom borbom prsa u prsa sve se svelo na posljednje snage i iscrpljenost. Više nije bilo rezerve.
Prijetilo je da čitava situacija postane pogubna kad su ljudi iznenada zazvali: "Evo i naš oberstleutnant je ovdje". Taj je poklič djelovao bolje od angažmana svježih trupa. Izravno sudjelovanje gospodina oberstleutnanta u tučnjavi i vladanje na granici neustrašivosti, zapalili su borce za nova djela. I oficir i vojnik je odlučio dati i ono zadnje iz srca i mogućnosti za svog dragog oberstleutnanta, koji je sa svojima dijelio i najteže trenutke. Meletta je na juriš osvojena te srčano i odlučno zadržana.
Često se priča o poznatom jurišu na Melettu i uz nju čvrsto vezanom imenu obstlt. Duića i često se s najdubljim strahopoštovanjem misli na heroje koji su tamo pali.
Veličina i snaga tamo ostvarenog te lično viteško herojstvo odražava se u Viteškom krstu Leopoldovog ordena koji krasi grudi našeg dragog gospodina oberstlautnanta na ponos III. bataljona.
Živio, naš junče, Tvoje ime, uklesano u srcima nas Bošnjaka, ostat će vječno.

Najodaniji,

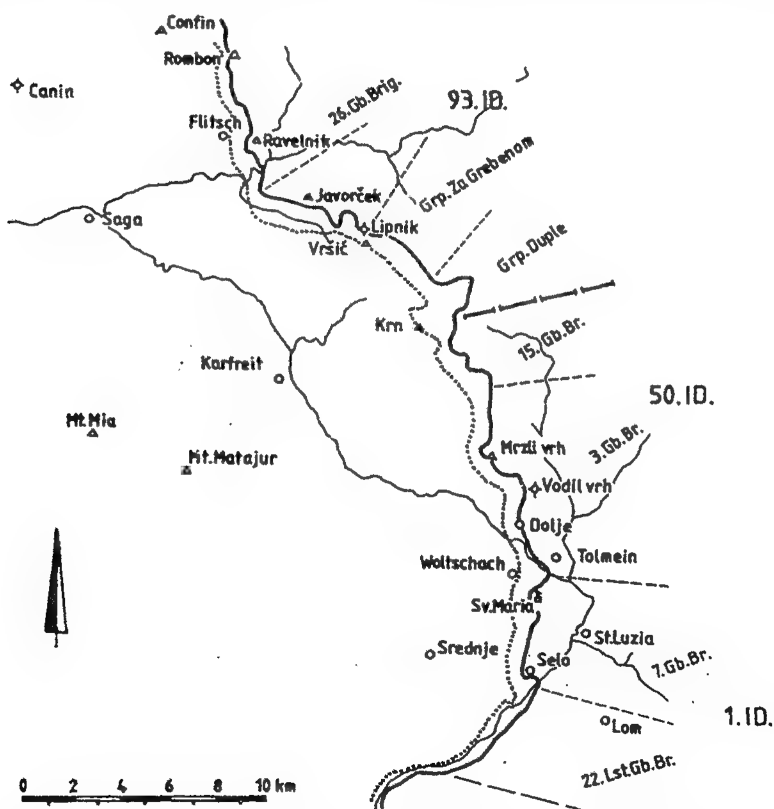
Lebrig, 7. juna 1917. *hptm. Glogovac, vlastoručno*

Borbe na Rombonu

K. und. K Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 4

Znajući da je planinski front na Rombonu nesumnjivo bio jedan od najvažnijih na cijelom Koruškom frontu, gm. Greiner, zapovjednik 93. pješadijskog diviziona, zapovjednikom tog sektora imenovao je čovjeka dokazanog u borbi.

Iskustvo, energija i inteligencija obstlt. Kuchynke, privremenog zapovjednika Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 snjegovim Bošnjacima te planinskim topovima oblt. Ramsauera garantirali su zauzimanje te ogromne planine. Položaj na tom divljem i hrapavom stjenovitom masivu možda je bio i najteži u području fronta 10. armije. Strm i besputan, vrlo raspučen i krševit, siromašan vegetacijom i

bezvodan, Rombon je pred moral i otpornost vojnika postavio najviše

zahtjeve. Čak i kad je, vremenom, na tom teškom terenu uspjelo ponešto olakšati život izgradnjom strmih putva i liftova, to je ipak ostalo teško življenje.

Time je taj sektor od vršne tačke trig. 2.208 naniže prema jugu do priključka na takozvani položaj na Raveniku u dolini Bovec, stajao pod zapovjedništvom obstlt. Kuchynke.

On je uredio i djelomično nanovo uradio položaje na odbrambenom frontu. Uspjelo mu je iskoristiti za svoje planove i artiljerijske baterije postavljene u dolini. To jest, pod svoje zapovjedništvo doveo je novije, kvalitetne topove, naravno u sporazumu sa zapovjedništvom diviziona, i time je mogao držati pod uništavajućom vatrom gotovo sve padine koje je neprijatelj morao koristiti za napad. I to čak u tami i najgušćoj magli. Ta mjera trebala je bitno uticati, možda čak odlučujuće, na odbranu od masovnih napada Talijana.

Još od početka augusta, radovi Talijana na vrhu Čukla ispred mrtvih vrhova i šumice Čukla pokazivali su da imaju ofanzivne namjere. Čak je i na položaju na sedlu između vrha Čukla i Rombona vladala neobična poduzetnost.

Fhr. Czöpp je sa svojim planinskim topom *seppl* ometao aktivnost protivnika i sprječavao približavanje Rombonu. Međutim, vrh Čukla, koji je ličio na tvrđavu, za *seppl* je bio ipak prevelik zalogaj pa je taj posao uništenja izvršila teška artiljerija iz bazena Bovec, 10. augusta 1916. Taj vrh dalje nije mogao služiti kao zborni prostor, a i protivnik ga kasnije, u dane napada, nije više koristio. Talijani su potom odustali i od pokušaja da se približe neutralnom vrhu. Bošnjaci su, pod vatrom iz minobacača i bacača granata, držali isturen položaj prema šumici Čukla koji je zauzimalo oko pola čete. Protivnik ni tu gotovo da nije više mogao pomišljati na daljnju izgradnju napadačkog položaja.

Bošnjaci nisu mogli djelotvorno ometati neprijateljske pripreme na položajima na sedlu, kao ni one ispred neutralnog vrha, jer su se ti sektori zemljišta nalazili u mrtvom uglu branitelja. Pojedinačni noćni poduhvati patrola donosili su tek umjeren uspjeh.

Inače, nije bilo lokalnih naznaka u ponašanju protivnika koje bi dale navesti na zaključak o njegovim daljnjim namjerama. Tek su u početku rijetki prebjezi donijeli glasine o njegovom naumu. Upotrebljivi navodi učestali su prvom polovicom septembra - enormno se povećao i broj dezertera. To je bio siguran znak za skori početak borbenih radnji.

Šesnaestog septembra 1916., tačno u šest ujutro, prve talijanske granate udarile su po zaklonima Bošnjaka, a mine im zasule položaje. Prema naredbi, zajedno s hrpama kamenja, poput munje u čvrstim pukotinama, nestale su rovovske posade. Samo četiri čovjeka po vodu ostala su vani kao poljske straže u najdivljijoj vatri i napeto promatrala u tami jedva vidljiv teren. I dok su se straže mijenjale svakih pola sahata, zapovjednici vodova ostali su sasvim naprijed, u kiši granata i grmljavini izbačenih krhotina kamenja. Promatrali su s tanahnim instinktom frontovskih vojnika, nadgledali lanac straže, održavali vezu sa susjednim vodom te širili mir i pouzdanost među ljudstvom.

Još je vladala mrkla tama.

Nije se samo obstlt. Kuchynka već odavno nalazio na svom borbenom položaju, već su i četni zapovjednici bili na svojim mjestima. Pristizale su vijesti i izvještaji te se dijelili nalozi i naredbe. Djelomično su se prekinule telefonske veze, došle su prve dojave o gubicima i previjalište je počelo sa svojim krvavim poslom.

Iz doline, iz Nevee, prema uzvisini 1.313, na jarak iza sektora zapovjedništva poletjele su granate kalibra 28 cm. Iz Sage je pripucala teška artiljerija na greben istočno od puta prema Malom Rombonu. Topovi od 15 cm pucali su prema Malom, Srednjem i Velikom Rombonu

na položaje na platou, kao i na područje zapovjedništva sektora. A i s planine Jama pucali su na sve što su im cijevi mogle dohvatiti. Planinski topovi djelovali su sa strme terase na Čukli prema mrtvim vrhovima, s položaja na sedlu između Čukle i Malog Rombona prema uzvisini 1.753, kao i na Kuhinjski klanac. Čitav prostor vlastite prve linije do linije sjever-jug, koja je prolazila kroz kotu 1992, istovremeno je bio pod vatrom bacača mina i granata svih kalibara. U toj vatrenoj kiši raspadali su se grudobrani, razbijali kameni zidovi i izravnali rovovi. U pukotinama koje su podrhtavale, Bošnajci su, škrgućući zubima, čekali kraj tom paklu.

Iznenadnim početkom i razdiobom vatre po čitavom prostoru, neprijatelj je očigledno imao namjeru prikriti mjesto i vrijeme napredovanja svoje pješadije.

U osam satiprije podne, obstlt. Naab, zapovjednik artiljerijske grupe u bazenu Bovec, dobio je nalog da otvori vatru na Čuklu i padinu Čukle ispred šumice Čukla. Vrijeme je bilo dobro odabrano. Oko osam sati i 15 minuta prije podne, počeli su napadi talijanskih trupa. Čeličnim kacigama opremljene trupe Alpinaca napustile su svoje položaje na jugoistočnoj padini vrha Čukla i iz dva izlazna rova krenuli pojedinčno, prebačeni unatrag, u smjeru položaja na platou. Na čelu južne grupe nosili su metra ploču površine jednog kvadratnog metra koja je imala svrhu njihovoj artiljeriji pokazati čelo pješadijskih jedinica. Talijani su se počeli kretati i iz položaja postavljenog ispred neutralnog vrha iz jugoistočnog smjera prema dva vlastita mrtva vrha. Dijelovi te grupe su, kroz malo sedlo između neutralnog vrha i mrtvog vrha, došli sve do austrijske žičane prepreke koristeći mrtvi prostor.

Neprijateljska artiljerijska vatra još je trajala.

Međutim, sad su i poljske straže - gore, na Malom Rombonu, i ispod, na mrtvim vrhovima, uočile kretanje neprijatelja. “Alarm! Alarm!”, odjekivalo je kroz tutanj detonacija. Bošnjaci su odmah jurnuli izrupa, pretrčali gromade kamenja koje su skakale uvis i šćućurili se u razrovljene rovove

Mitraljez s Malog Rombona, koji je mogao zasipati mrtvi prostor ispred mrtvih vrhova, nije se oglašavao. Jedan puni pogodak usmrtio je ljudstvo. Ispod su hrabri vojnici, i sami u vatri protivničkog planinskog topa koji je gađao bez prekida s padine Čukle, pucali po nadirućim Talijanima koji su nadirali. Situacija 3. i 4. čete bataljona Bošnjaka “četvorki” nije mogla biti kritičnija. Ali, u trenutku najveće opasnosti, u pomoć je priskočila mg. vatra. Zgfr. Gugalo je, i pored obeshrabrujuće vatre, sam od sebe dojurio sa svojim mitraljezom, zauzeo položaj izgubljenog mitraljeza i Talijanima priredio ružno iznenađenje. S njim je, gotovo istovremeno, u akciju stupio i *seppl.* Bošnjaci oblt. Kohna i lt. Mitrovića sad imali su premoć. Dugi poklič oslobođenih Bošnjaka sa “hura” i njihovi opetovani pozivi Alpincima koji su uzmicali da opet

krenu malo naprijed, nisu dozvoljavali da se pojavi sumnja u vezi s borbenim duhom naših Bošnjaka.

U isto vrijeme opasno se zaoštrila situacija i u području 1. i 2. čete na Malom Rombonu. Talijani su pojačali artiljerijsku vatru da smanje prijetnju boku svoje napadačke grupe. Istovremeno su obje napadaćke špice Alpinaca došle do više od polovice visine padine. Tad iznenada prestade neprijateljska artiljerijska vatra. Sve je izjurilo iz šupljina i zauzelo razrušeni položaj. Ni 200 koraka odatle, odjednom su se kretale mase neprijatelja. "Hura! Hura!", vikali su momci protivniku, gađali... pucali... vikali... gađali... Napad je počeo zastajati. Štab Talijana koji su vodili bitku stajao je nekih 300 koraka jugozapadno od uzvisine 1.992 i upadljivo brzo se povukao kad su ih na nišan uzeli mitraljez hptm. Siemetzbergera te momci planinskog topa *michel,* čija je prednja opruga bila pukla pri prvom pucanju na početku bitke. Pri tom protjerivanju je nakratko i sam obstlt. Kuchynka zamijenio svoj megafon karabinom.

Ponovna žestoka artiljerijska vatra koja je odjednom počela, prisilila je momke da se bace na tlo. Pri tom vatrenom prepadu, koji je u njihovim redovima otvorio velike rupe, Talijani su osvojili daljnjih 100 koraka. Ali, topovi nisu ni zašutjeli, a Alpinci su opet morali potražiti zaštitni zaklon. I, jeziva igra je još jednom počela. Kratka, ali djelotvorna zaštitna vatra i - najistureniji neprijatelji ležali su ni 20 koraka od smrvljene linije.

Sad su tek Alpinci trebali postepeno upoznati silinu Bošnjaka.

Da dobiju bolji domet i veću slobodu kretanja, iskočili su iz rovova i pred zapreke. Prije svih, nije bilo moguće držati korp. Balića i inf. Mehića. Takvom hladnokrvnošću su ti malobrojni ljudi uskratili protivniku prodor na položaj 1. voda, koji je od 45 ljudi već bio izgubio 22 i teško da bi bio u stanju odbraniti svoj prošireni položaj.

Talijani su pokušali doći do svog cilja svim sredstvima. Capitano Oggerino skočio je na noge neposredno ispred zapreka podigavši ruke da označi predaju. Lt. Deutsch je njega i njegove ljude pozvao da predaju oružje. Oggerinov odgovor je bio hitac iz pištolja koji je ranio lt. Deutscha. Jedan leutnantov pucanj obori kapetana. Ostatak Alpinaca su Bošnjaci - do posljednjeg čovjeka - pokosili. Na jednom drugom mjestu bilo je ubijeno 20 Alpinaca jer je postojao strah od ponovne prijevare, a i zato što je ljudstvo bilo neizmjerno ogorčeno kapetanovim činom. Općenito, niko nije bio zarobljen. Od protivnika koji je dospio do položaja 2. čete, koliko se dalo vidjeti, niko se nije vratio.

Kod 4. voda 1. čete kojim je zapovjedao offz.-stv. Knesl, situacija je bila slična. Po zauzimanju borbenog položaja, na njegovu naredbu - prvo se gađalo Talijane koji su nezgodno pritisnuli susjednu četu. Tek nakon što su Bošnjaci primijetili oko 150 Alpinaca koji su im se približili položaju, postalo je ozbiljno i za 4. vod. Knesl je odmah naredio prebacivanje vatre na vlastiti sektor. Brzo je još podijelio i ručne granate, sam uzeo pušku,

popeo se uz ostatke jednog zida i odozgo pripucao po napadačima. Ljudi su se divili hladnokrvnosti i smjelosti svog zapovjednika voda.

Iznenada je u podnožju zida prsnula granata i kamenje je poletjelo uvis, ali pffz.-stv. se samo malo pomaknuo ustranu i nepokolebljivo nastavio sa svojom djelatnošću. Ni pet minuta potom, još jedna granata zviznu u zid. Knesl se ponovo pomakne ustranu. A kad je, kratko zatim, još jedna udarila u zid, i offz.-stv. Knesl je pao sa svoje zračne streljačke platforme. Kapa mu je letjela u velikom luku, a kamene krhotine su pale po Kneslu. Izgledao je užasno. Njegovi vjerni ljudi mislili da je zaista mrtav. Ali, prašina i dim jedva da su se povukli, a Knesl je na sve četiri ispuzio iz ruševine, odvukao se nekoliko metara i naslonio se na zid, kao da će se malo odmoriti,. Korp. Mustafa Rizvić brzo je otpuzio do omamljenog čovjeka. Iz jedne rane na glavi tekla mu je krv. Već je i inf. Mazulj bio pored njega, i oba su se dali na previjanje svog offz.-stv. Ali, pokretom ruke, on ih potjera nazad.

I opet se popeo na zid i bacao granatu za granatom na neprijatelja, koji je već prodro do njih. Naočigled prevelike neprijateljske nadmoći, hrabrost zahvati hrabre borce. Sa svojim zapovjednikom voda pred očima, okruženi gomilom Talijana, prikupili su posljednje snage, iščupali Knesla, te su -daveći, bodući i grizući neprijatelja u najbrutalnijoj borbi izbliza - ponovo su, kroz rastrgnute zapreke, istjerali alpince sa svog položaja i konačno ih odbacili niz padinu.

Masa Talijana koja se vraćala potražila je zaštitu u kanjonu između Čukle i Klekove glave. Samo se par hrabrih ljudi probilo postrance kroz smrekovinu, do pred položaj na platou, odakle su ih, puščanom vatrom, ručnim granatama ili i - kamenjem, protjerali Bošnjaci susjednog voda

Jedva da je teren bio oslobođen od protivnika, a neprijateljska artiljerija ponovo je počela pucati. Granate su udarale u mrtve i ranjene, prijatelje i neprijatelje, te ubijale i ranjenike, koji su bespomoćno i bez zaklona ležali na padini i na položajima. I mrtvi su morali još jednom umrijeti. Valovi zračnog pritiska stalno su im bacali tijela uvis i bacali ih o zemlju.

Kakav jezoviti početak!

Gore:
Malo radosti u bazi (ônb.)
Dolje:
Oficiri i vojnici pored spomen-ploče koju je podigao III. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1 nakon druge bitke na Soči (ônb.)

Treue Isonzowacht
Bos. Her. Inf. Baon 3/1
12/8. 1915.

A neprijateljska artiljerija i dalje je prekrivala čitav sektor orkanskom zaštitnom vatrom. Šupljine su odavno bile ispunjene iscrpljenim i ranjenim vojnicima. Vani, u paklu, ponovo su ostale četiri straže i zapovjednik voda.

Na Srednjem Rombonu nije došlo ni do kakvog napada. U borbu su bila uvučena samo odjeljenja Talijana koja su napredovala prema Velikom Rombonu.

Oko devet sati prije podne, protivnik je poslao patrole prema položajima II. Bh. 4, iza kojih su stalno slijedile nove. Na jednom mjestu Alpinci su dospjeli skoro do žičanih prepreka, ali su, nakon pola sahata čekanja, bili odbačeni ručnim granatama i baterijama kamenja. Međutim, poslije se, sve do mraka, položaj nalazio pod vrlo žestokom artiljerijskom i mitraljeskom vatrom. A i tokom cijele noći su talijanske baterije pucale, sa pauzama od po 20 do 30 minuta. Slijedećeg jutra je položaj gotovo u cijelosti bio poravnat i zasut.

U izvještaju obst. Tschernutha (2. četa I. Bh. 4) zapovjednicima sektora, u dodatku je još primijećeno da je - zbog manjka masti za oružje - na više od polovice pušaka nakon tridesetak hitaca dolazilo do zastoja u punjenju.

I top je bio razlog zašto su Talijani došli tako blizu. Na sreću, bar su ručne granate funkcionirale. Telefonska veza je, odmah u početku artiljeriske vatre, bila poremećena, ali je ponašanje Bošnjaka u borbi bilo izuzetno. Skoro svi pali Talijani pogođeni su u glavu kroz svoje čelične šljemove, dok je ostatak palih izgubio život pogocima u vrat.

S tom, posljednjom primjedbom, oberleutnant je dokumentirao streljačku sigurnost svojih Bošnjaka.

Samo jedna petina protivnika je pri dnevnom svjetlu došla do Čukle i Čukla sedla. Ali, gubici neprijatelja nisu mogli biti veći od četiri petine ljudstva jer se, među onima koji su ostali ležati, bez sumnje nalazilo mnogo onih koji su se pravili mrtvim i pričekali sumrak da se, pod njegovom zaštitom, povuku.

Još par riječi o offz.-stv. Kneslu.

Kasnije, kad je ubilačka vatra popustila i spustila se tama, prišlo se obnavljanju potpuno izrovljenih i zasutih rovova i položaja. Knesl je vodio radove u sektoru svog voda, a i sam pomagao. Bilo je jasno zašto bi svi njegovi ljudi s njim pošli i u vatru, i svi oni bili su uvjereni da su u svom zapovjedniku voda imali najboljeg u čitavom Bataljonu.

Gore:
I jedan dio Bošnjaka učestvovao je u planinskim nastavnim tečajevima (ônb.)
Dolje:
Zapovjedništvo Bosanskohercegovačke pješedijske regimente. br. 1, ispred svoje skromne kuće (sektor Forcella-Danielle?) (ônb.)

Korp. Mustafa Rizvić, inf. Ahmed Hamidović, inf. Filip Ursa, inf. Ilija Mazulj, inf. Salko Gaćanica, inf. Ante Kelava, inf. Mehmed Ćatović i inf. Božo Varela, svi su sa svojim zapovjednikom već prošli bitke i imali u njega slijepo povjerenje. I, kako se pri osnivanju novih vodova uvijek rasturalo njihovo zavjereničko zajedništvo, oni su se svim sredstvima i uspješno branili. Bilo im je jasno da je njihov zapovjednik svojom hladnokrvnošću i opreznošću spriječio prodor Talijana i time zadržao položaje na Malom Rombonu. A čak je i sam obstlt. Kuchynka, kao privremeni zapovjednik Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4, rekao: "Knesl je najbolji podoficir moje regimente i njegovoj sam se hladnokrvnosti mnogo puta divio".

Ali, vratimo se događajima na mrtvim vrhovima.

Posade se nisu mogle dugo radovati odbijenim napadima. Artiljerijska vatra je opet počela i sad bila upravljena čitavom snagom prema oba vrha. Nije bilo sumnje da protivnik priprema novi napad. U osam sati i 40 minuta prije podne, lt. Mitrović poslao je depešu mjr. Luxu: "Talijan se okuplja za juriš na mrtve vrhove. Svi u pokret!". A u devet sati i 10 minuta prije podne, mjr. Lux poslao je depešu zapovjedništvu Brigade: "Talijani: prema mrtvim vrhovima. Vlastita artiljerija: zatvorenu paljbu!".

U međuvremenu se vidljivost popravila. Vlastita artiljerija otvorila je djelotvornu vatru na plato i zborni prostor protivnika jugozapadno od mrtvih vrhova. Ali, bila je potrebna i mitraljeska vatra s Malog Rombona i pješadijska vatra iz rovova na vrhovima, da bi juriš Alpinaca propao. Čak je i objema rezervnim vodovima u pripravnost kod isturenog zapovjedničkog položaja sektorskog zapovjedništva bilo naređeno da sa lt. Steinom zauzmu drugi položaj. Odatle se su imali mogućnost umiješati u borbu za vrhove i zasuti bok Talijana svojim oružjem.

A depeše su ponovo hitale tamo i ovamo.

U devet sati i 50 minuta prije podne, hptm. Simerzbergeru: "Mm. vatrom zatvoriti rovove za kretanje preko južnog lijevog ugla Latschenske glave. Otud stalno nadolaze! Mjr. Lux".

Deset sati prije podne, odgovor mjr. Luxu: "Oružje je namješteno, kako jedan dođe, tako ga pogodi vatra. Hptm. Simetzberger".

Neposredno prije deset sati je vod fhr. Höbera, koji je dotad kroz protivnikovu vatru donosio municiju Mitrovićevoj četi, pridodan joj je kao rezerva i odmah stavljen u akciju na mrtvom vrhu 1. S druge strane je vod offz.-stv. Papića, koji je dotad opskrbljivao municijom 1. četu oblt. Mažurana, po uputama oblt. Kohna pojačao je desetkovanu posadu mtvog vrha. 2. dio voda je kasnije, ručnim granatama i puščanom vatrom, iz mrtvog prostora istjerao ostatke talijanskih grupa koje su se nalazile u mrtvom prostoru.

Ali, Talijani su stalno pokušavali s daljnjim napadima. Neprijateljska artiljerija pucala je iz svih cijevi, a i austrijska dolinska artiljerija činila je

što je mogla. Hitni pozivi u pomoć opet su došli do sektorskih zapovjednika. Opet molbe za pojačanje i municiju. Situacija se ponovo zaoštrila.

U dvanaest sati, mjr. Luxu: "Hitno molim ručne granate. Inače, sve uredu. Očekujem Talijane. Oblt. Kohn".

U dva sahata i 20 minuta, zapovjedništvo Diviziona: "Rombon, sve uredu. Dostaviti oružje svih vrsta. Poslati ljudstvo u zamjenu. Obstlt. Kuchynka".

U pet sati popodne, kratka dnevna situacija: "Odbijena dva izražena pješadijska napada nakon artiljerijske vatre svih kalibara. Tri daljnja napada u začetku ugušena pješadijskom i mg. vatrom. Svi položaji čvrsto u našim rukama. Raspoloženje dobro. Mjr. Lux".

U pet sati i 15 minuta popodne, brigadnom zapovjedništvu: "Uljudno molim za artiljerijsko djelovanje na Čuklu i padinu Čukle. Dosad još nije potpuno udovoljeno. Ponavljam isto, inače otklanjam odgovornost. Obstlt. Kuchynka".

To je bilo jasno rečeno.

Talijani su se stalno okupljali i punili izlazne rovove padina Čukle. Odatle su se pokušali pojedinčno približiti položajima Austrijanaca. Rovovi su se, međutim, nalazili pod preciznom mitraljeskom vatrom pa su gubici protivnika rasli i rasli. Jedan pun artiljerijski pogodak u njihovom prednjem izlaznom rovu doveo je do ispražnjavanja šupljine koja se tamo nalazila. Zatim se uočilo da se Alpinci više nikako ne kreću svojom voljom, već su ih na to nagonili udari. Međutim, prvom i drugom napredovanju protivnika morala se priznati odlučnost.

Noć je protekla mirno, ali pod najvećom nervnom napetošću. Dodatne zalihe su stigle.

Dva dana kasnije, 18. septembra 1916., Talijani su pokušali, tamo gdje su 16. septembra prestali - osvojiti Rombon.

Pošto je prvi pokušaj, uprkos intenzivnoj artiljerijskoj pripremi, propao, sad je prepad trebao dovesti do cilja u magli, u jutarnjim satima.

Oko šest sati i 30 minuta prije podne, neprijateljska odjeljenja, čiju snagu nije bilo moguće utvrditi, istim napadačkim terenom kao i 16. septembra, krenuli su na položaje na Malom Rombonu. Pažljive poljske straže odmah su se odvojile od protivnika i alarmirale posade. Ljudi nisu dugo morali čekati da se iz tamnog sivila pojave prvi Alpinci. Bila je to kratka vatrena borba u kojoj je kartečama napao i planinski top *seppl.*

U isto vrijeme druge jedinice Talijana, sa svojim jurišnim pokličem "Avanti, Savoia", pokušali su krenuti na mrtvi vrh 2. Ručne granate i puščana vatra posade spremne na okršaj. učinili su da im napad pukne. Ponovo je ojačala neprijateljska artiljerijska i minobacačka vatra i prouzrokovala gubitke među Austrijancima.

Ponovo je neprijatelj ostao bez zraka i okanio se daljnjih pokušaja da preokrene sreću.

I, nije predugo trajalo dok obstlt. Kuchynka nije u rukama držao izvještaj koji je izazvao smiješak na njegovom ozbiljnom licu. Na kraju izvještaja o položaju 2. čete I. Bh. 4 mjr. Luxu, otposlane u deset sati i deset minuta, između ostaloga, stajalo je: "Talijani postavljaju prepreke. Povratne telefonske linije prekinute na bar deset mjesta. Inače, ništa novog. Zabrinutost je suvišna! Nema gubitaka. Duh ljudi je veoma dobar, ali bi rado htjeli ruma. Ako je moguće, molim vas, pošaljite ga. Ne premalo! Oblt."

Još riječ o našim Bošnjacima.

Mnogi su bili nepismeni, "potpisivali" se s tri križa ili, jednostavno, otiskom prsta. Već to je za njih dovoljno mrzak posao. Ali, kad je trebalo odbiti Talijane koji su stalno navaljivali i zagristi u borbu izbliza s njima, škiljeći jednim okom ka svom zapovjedniku, spremni odmah uza njega stati, tad su bili majstori svoga zanata. Tad im se iz grudi često otimao divlji poklič.

Poseban narod.

U vruće hrvanje oko Rombona nije bila uključena čitava Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 4. Treći bataljon, pod svojim zapovjednikom oblt. Riebesamom, borio se u sektoru doline Puster, na poznatom položaju Rufreddo. Četvrti bataljon je, ništa manje hrabro, vodio hptm. Redl u sektoru za Grebenom i kasnije ćemo taj bataljon opet sresti pri prijelazu preko Tagliamenta, na čelu jurišnih diviziona, za vrijeme dvanaeste bitke na Soči.

Kakvu su, zapravo, namjeru imali napadi Talijana izvođeni bez obzira na gubitke?

Talijanski IV. korpus, koji se nalazio na sjevernom krilu talijanske 2. armije, dobio je naredbu za napredovanje u području gornje Soče istovremeno s početkom slijedeće bitke na kraškoj visoravni (ovo je bila sedma bitka na Soči), kada je je, među ostalima, u akciju trebala stupiti i talijanska 3. armija, te, time, komandi jugozapadnog fronta oduzeti mogućnost da skrene trupe ka jugu.

Uz to, gubitkom Rombona dovodilo se u pitanje opskrbljivanje čitavog 93. pješadijskog diviziona, osobito zimi.

Za postizavanje tog cilja, talijanskom armijskom vodstvu svaka žrtva bila je opravdana. Ali, ipak je ta namjera propala na čvrstoći i hrabrosti samo dva bataljona najhrabrijih vojnika Bošnjaka Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4.

S ciljem zaokruživanja zbivanja na Rombonu, neka bude navedeno još i tadašnje stanje s komandovanjem.

Zapovjednik sektora Visoki Rombon i obronka Rombon	obstlt. Kuchynka,
Zapovjednik 26. planinske brigade	gm. Zhuber,

Zapovjednik 93. pješadijskog diviz. gm. Greiner,
Zapovjednik 10. armije fml. Scotti.

Zanimljiv može biti i slijedeći slučaj:

Prije dvanaeste bitke na Soči, dakle negdje početkom oktobra 1917., kad su austrougarske trupe došle sve do Pijave, ratni materijal svih vrsta i količina dospio je i do bazena Bovec. Među hiljadama sanduka i kutija, nalazile su se i mnoge posebne. Njihov sadržaj: Hiljadu fesova! Ili i nešto više. Zar našim Bošnjacima stara pokrivala za glavu nisu više bila dovoljno dobra?

Vodstvo je povuklo s vrhova Bošnjake "Četvorke" da bi ih stavilo na čelo napadačkih diviziona. Njihove položaje zauzeli su za borbu manje snažni bataljoni. Naravno, to je pregrupisrnje trebalo ostati sakriveno od Talijana.

Zato su trupe koje su zamijenile Bošnjake, umjesto svojih uobičajnih poljskih kapa, nosile fesove! Tako se dogodio čudnovat slučaj: Mujezin je i dalje redovno pozivao na namaz, premda nadaleko u tome području više nije bilo nijednog muslimana!

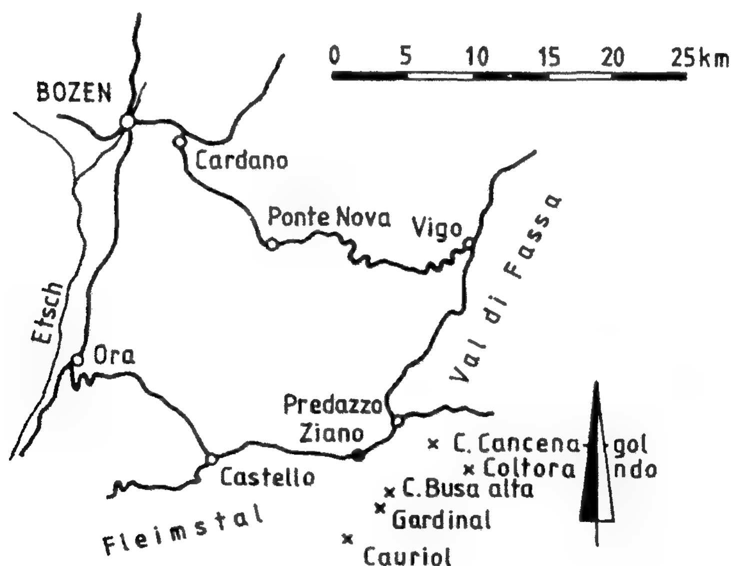
Borba za južni vrh Busa alta

K. und K. Bosanskohercegovački poljski artiljerijski bataljon br.3

Rano, 6. oktobra 1916., bilo je pakleno na kamenom vrhu 2.456, južno od C. Busa alte. Talijanski topovi i minobacači neprestano su bubnjali po posadi tog vrha i sve više je desetkovali. Snažna vatra je iznenada prebačena unatrag i Alpinci su prodrli u ostatke austrijskog položaja, poubijali carske strijelce, koji su bili kao omamljeni i borili se zadnjim snagama, te zauzeli vrh 2.456.

Time je veza između C. Busa alte i Gardinala bila prekinuta. Bilo je vjerovatno da je protivnik sišao u dolinu Fleim.

U toj situaciji se gm. Fischer, zapovjednik 13. planinske brigade, prisjetio Bošnjaka, koji su tek nedavno, početkom septembra, bili prebačeni u dolinu Fleim.

Odmah je Bosanskohercegovačkom poljskom streljačkom bataljonu br. 3 otišla naredba da stavi u pripravnost za protunapad 2. četu, pod komandom oblt. Schlögla.

Bosanskohercegovački poljski bataljon se u to vrijeme nalazio na osvježavanju u dolini Fleim. Taj oporavak bio je neophodan jer su Bošnjaci najvećim dijelom odbranili svoje pozicije u žestokim borbama na položaju Rufreddo, u području Schluderbacha, uprkos izrazito žestokim napadima i ogromnom angažiranju talijanske artiljerije, ali gubici su im bili pretjerano veliki. Tri od četiri čete izgubile su svoje zapovjednike. Borilo se do krajnjih granica i gubici su bili zastrašujuće veliki.

Zbog zatvaranja najhitnijih rupa, Bosanskohercegoavčkom poljskom bataljonu br. 3 bili su dodijeljeni oficiri drugih regimenti. Oblt. Schlögl došao je iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, oblt. Ptačnik - iz Regimente carskih strijelaca br. 3, oblt. Plzák - iz Pješadijske regimente br. 94 i hptm. Ruczinski - iz Pješadijske regimente br. 8. Ljudstvo su popunile čete koje su pridošle. One su se, najvećim dijelom, sastojale od mladih i na frontu neiskusnih regruta, te od po nekoliko starih vojnika koji su se, ozdravivši, vratili iz vojnih bolnica u sjedište rezervnog bataljona. Usred podizanja čete - prasnula je naredba za napad 2. četi.

U Zianu, pri zapovjedništvu 13. planinske brigade, oblt. Schlögl je primio posljednje upute za napad na mjesto talijanskog prodora. Tu akciju trebale su slijeva podržati jedinice rezervnih, a zdesna carskih strijelaca koje su se nalazile na vrhu.

U jedan sahat popodne, 6. oktobra 1916., 2. četa dala se u marš. Što se dalje penjala, napredovanje je bilo sve teže. Uspon nije otežavala samo strmina kamenih obronaka, već i neprijateljska artiljerija. Došlo je i do prvih gubitaka.

Oko četiri sahata popodne, artiljeriji se pridružila i žestoka pješadijska i mitraljeska vatra sa spoljneg grebena kota 2.512 i 2.456. Gubici su rasli, a neprijatelj je još bio nedostižno daleko. S pokličima i žestokim psovkama, oblt. Schlögl stade na čelo svoje čete. Slijedili su ga svi njegovi Bošnjaci.

Artiljerijska vatra se pojačavala s dolaskom noći. Stijena se razbila i kamene krhotine popadaše po ljudima koji su dahtali. Gubici su dalje rasli. Udari granata izazivali su kamene lavine, koje su odlutale u dolinu ususret ljudima koji su se penjali uz brijeg. Uprkos tome, oni su osvajali visinu i dobivali na pouzdanju. Iznenada, gore, na grebenu, započe snažna pješadijska vatra. Ni deset minuta kasnije, opet je zamukla. A i neprijateljska artiljerija, koja je dotad Bošnjacima 2. čete bila zagorčala život, postepeno je obustavila vatru i oko jedan sahat izjutra, 7. oktobra 1916., u području bitke vladala je potpuna tišina.

Zbog nešto dužeg uspona Bošnjaka, dvije preostale napadačke grupe, očigledno već nestrpljive, izvele su vatreni prepad na Talijane. Po završetku aktivnosti, protivnik je povjerovao da je odbio napad i

Bošnjake, čiji su uspon toliko ometali da su ih smatrali uništenima i razorenima.

Na tom razmišljanju je oblt. Schlögl gradio svoj plan. Uprkos neuspjehu planirane zajedničke akcije, sa svojom 2. poljskom četom nastavio je uspon i naumio sam riješiti zajednički zadatak. U najstrožijoj tišini, sabrao je vodove i nastavio uspon. Neprijatelj ga nije primjećivao.

U sivilu zore nalazili su se oko 300 koraka ispred neprijatelja, na grebenu povezuje kotu 2.512 i kotu 2.456.

Zbog prijeteće opasnosti po položaje i opskrbne putove Austrijanaca koju je stvarao prodor Talijana u dolinu Fleim (možda već slijedećih sati) odvažio se na smion napad. Bošnjaci su, doduše, bili oslabljeni, ali je znao da će uspijeti.

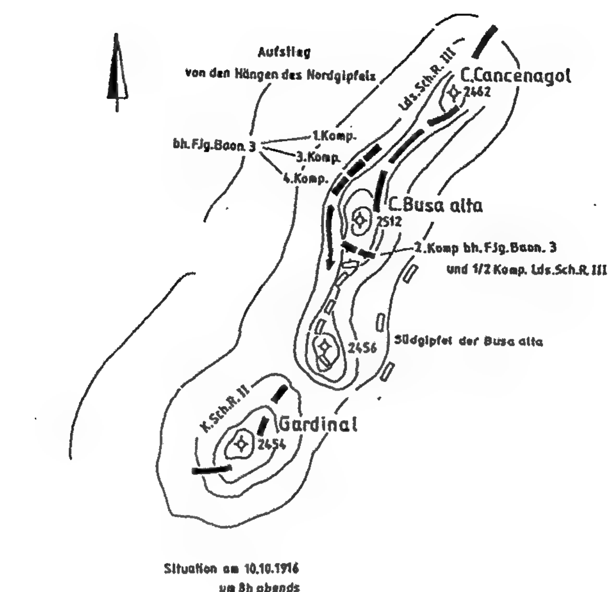
Šćućureni za skok, momci su prežali na oslobađajući znak. Svijetleća kugla zašištala je uvis. Započela je snažna pješadijska vatra rezervnog voda. Bošnjaci su pojurili na greben, stari i mladi, i prodrli u neprijateljske zaklone. Skočili su na preneražene Talijane i - golim bajonetom, u kratkoj borbi izbliza - slomili otpor potpuno iznenađenog protivnika. Neprijatelj je uzmaknuo i bio izbačen niz jugoistočnu padinu. Istovremeno se rezervni vod privukao do ruba glavice brda te opkolio neprijatelja s tri strane. Uporedo je produžio svoje desno krilo do strmine, odakle je Talijanima obilaženje izgledalo nemoguće.

Sad se konačno mogla uspostaviti veza s vlastitim trupama na Busa alti i stvoriti zajednička linija do strmine.

Ali, linija nije dugo izdržala jer su, nekoliko sati kasnije, Alpinci grupe Ferrari pokušali opet osvojiti grebenski položaj koji su već imali u rukama. Pod najjačom vatrom njihove artiljerije, minobacača i mitraljeza, oblt. Schlögl i njegovi Bošnjaci su se, uz gubitke, korak po korak, morali povući. Pa ipak je čvrstim Bošnjacima, kojima je u međuvremenu bila pridodana i podređena polučeta Carskih strijelaca III., s njenim zapovjednikom hptm. Rittererom, uspjelo zatvoriti sjeverni vrh Busa alte.

U zapovjedništvu 13. planinske brigade pristupilo se provođenju prvih mjera za ponovno osvajanje južnog vrha. Za to su bile određene tri preostale čete Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 3. Bataljonskom zapovjedniku mjr. Riedlu preneseno je odgovarajuće naređenje.

U pripravnost su stavljene napadačke čete sjeverno od sjevernog vrha Busa alta, podijeljene ručne granate te pripremljena municija i materijal za zapreke. Pionirsko odjeljenje Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 3 pojačano je pionirima Carskih strijelaca, a iz 5. čete Carskih strijelaca oformljen je transportni eskadron sa oko 50 ljudi za opskrbu municijom i materijalom.

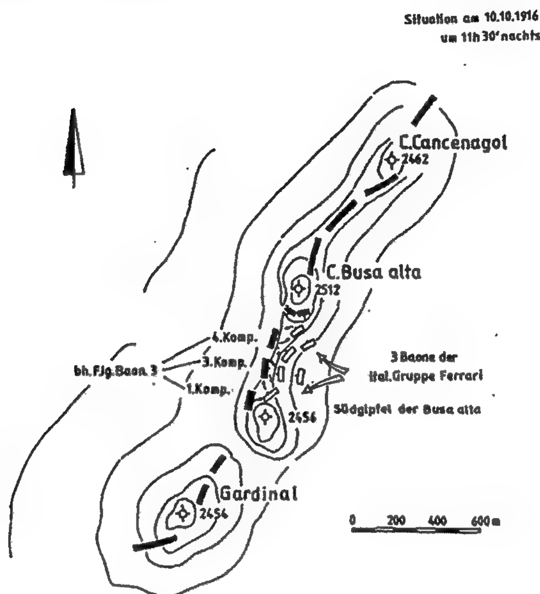

Desestog oktobra 1916., u osam sati uvečer, pripravljene su jedinice, 4. četa, 3. i 1. četa Bosanskohercegovačkih strijelaca, nosači - momci i pioniri, te počeli s usponom na južnu raspuklinu Busa alte. Došli su do nje za dva sahata. Vojnici se nisu ni spustili u predviđeno odmaralište, a, prema vremenskom planu, vlastita artiljerija, premda skromno, počela je pucati na talijanske položaje.

Pripremile su se 4. i 3. četa. Hptm. Babić i oblt. Plzák poveli su ih uzbrdo, kroz sjeverni jarak, dok se oblt. Jakšić počeo uspinjati s 1. četom po južno položenoj stazi. Ispred jurišnih kolona kretale su se trupe dobrovoljnih bacača ručnih granata, nekih 15 ljudi, poput mačaka u tami. Sve jurišne trupe, s nešto razmaka, slijedio je pojedan rezervni vod. Pioniri i momci nosači bili su raspoređeni na odgovarajući način i pripravni prenijeti materijal te početi s izbijanjem zaklona.

Napredovanje Bošnjaka teklo je po planu. U 10,45 sati, čelo lijeve jurišne kolone nalazilo se neposredno ispod vrha, ali desna je, zbog teškog

terena, nešto zaostala. U artiljerijskoj vatri koja se stalno pojačavala i u kojoj su sad sudjelovali i mitraljezi, čvrsti momci su dahćući napredovali uzbrdo i učvrstili se u stjenovitim rebrima, na oprezu da ne izgube priključak s onim ispod sebe. Kroz zujanje krhotina granata, buku granata i mina te grmljavinu kamenih udara, hptm. Babić, s 4., i oblt. Ptacnik, s 3. četom, došli su do srednjeg vrha. (Oblt. Plzák ostao je ležati teško ranjen udarom kamena i zapovjedništvo 3. četom preuzeo je oblt. Ptacnik.)

Sad je artiljerija trebala premjestiti vatru unatrag i onda je obustaviti, ali ona je odlučno i dalje gađala rovove i skloništa Talijana.

Nešto se moralo brzo uraditi prije nego što neprijateljska vatra naše gubitke učini nepodnošljivim.

Zapovjednici vodova povukli su svoje ljude naprijed. Lt. Sekanović, lt. Ruttkai, na čelu, visoko su skočili i potrčali u rovove neprijateljskih mitraljeza, bacili se, ponovo skočili i došli do prvih neprijateljskih rovova. Prodrli su u njih, napredovali s bajonetama i pokušali razviti rovove. I sam meta Talijanima, lt. Kehml ih je štitio vatrom svoja dva mitraljeza. Talijanska odbrana bila je dobro pripremljena, otpor je bio sve tvrđi, a iz pakla je izranjalo sve više protivnika. S boka su dobro gađali zaklonjeni neprijateljski mitraljezi. Postepeno je nestajalo ručnih granata. Snažni protunapad Alpinaca, koji se razvio iz odbrane, išao je tako dobro da su se napadači, braneći se, morali povući. Više nije bilo mnogo onih koji su čitavi preživjeli prvo klanje i, iscrpljeni, zauzeli zaklon iza stijena te se poput vragova odupirali Alpincima koji su nadirali. Već su tu bili i ljudi iz

nosačkog odjeljenja, a s njima i municija i ručne granate. I opet je moralo biti riskantno. Ponovo su skočili na protivnika i, boreći se bajonetama i šakama, pritisnuli ga na tlo, ali bili i sami na tlo pritisnuti.

Tako je užasna bitka išla tamo i ovamo. Puna četiri sahata trajao je pogubni sukob. Više se nije mogao osvojati teren. Ležali su ukočeni na zemlji, borili se za dah, krvareći, gotovo bez zaklona izloženi neprijateljskoj vatri.

Vlastitoj artiljeriji nije uspjelo razoriti prepreke ispod talijanskih položaja. Bili su preuski otvori koje su uspjeli probiti, a savladavanje prepreka koštalo je krvi, veoma mnogo krvi.

Stvari nisu bile bolje ni u desnoj koloni, pod zapovjedništvom fhr. Stelovska, koji je bio preuzeo 1. četu po otpadanju oblt. Jakšića. Izrazito ometana u napredovanju strmim terenom, i ona je u kamenim talijanskim lavinama pretrpjela velike gubitke. Doduše, smionim jurišom došla je do južnog vrha, ali ga nije mogla zadržati duže. Nadmoć neprijatelja, a prije svega njegova djelotvorna artiljerija, desetkovali su hrabre Bošnjake. U paklenoj vatri propali su svi ostali pokušaji da se iznudi sreća. I, oni su istrajali u tom očajničkom položaju, branili se posljednjim snagama i uzvraćali na protunapade Alpinaca koji su postajali sve jači.

Glasnici su kroz najdivljiju vatru pokušavali doći do zapovjedništva Bataljona. Molili su za pomoć, za pojačanje. Uzalud! Mjr. Riedl više ništa nije mogao dati, nije više ničeg bilo, rezervni vodovi odavno su bili potrošeni.

Vlastita atriljerija stalno je pokušavala isključiti protivničke mitraljeze i staviti ih izvan borbe. Svi pokušaji završili su neuspjehom. Dobro zaklonjeni, prkosili su svim pokušajima uništenja. A tu i tamo su u redove prekaljenih Bošnjaka pogađale i vlastite granate. Tek su se izrazitom hrabrošću ovi hrabri vojnici uspijevali oduprijeti vatrenoj kiši. Borbena jedinica se rastopila. Više nije imala šta suprotstaviti još jednom protunapadu Talijana.

Mjr. Riedl je bio prisiljen u toj bijednoj situaciji izdati naredbu za povlačenje.

Jedanaestog oktobra 1916., do tri sahata ujutro, sakupili su se na izlaznom položaju mršavi ostaci tri čete.

Iza njih je bio jedan od najkrvavijih neuspjeha Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 3.

Deprimirajući prizor!

Iskrvareni Bosanskohercegovački poljski bataljon br. 3 bio je povučen i bio bi neuspješan svaki daljnji pokušaj da se ponovo osvoji južni vrh Busa alte. Trebalo se nevoljno pomiriti s boljim uvidom Talijana u dolinu Fleim, preciznijom vatrom po četama u dolini kao i s time povezanim povremenim zatvaranjem opskrbnih putova.

Bošnjaci su izvršili svoju dužnost. Borili su se čvrsto i hrabro, kako se od njih i očekivalo. Brojevi u izvještajima o gubicima jasno su govorili sami za sebe.

Ono što od te neuporedivo teške borbe naših divljenja vrijednih Bošnjaka još i danas postoji, nije previše. Jedan borbeni izvještaj, nekoliko depeša i bilješki koje se čuvaju u prašnjavim fasciklama i kutijama u podrumima Ratnog arhiva u Beču.

Samo jedna mala, neugledna cedulja obavješatava o tragičnom ishodu poduhvata i teškim gubicima.

1. četa, fhr. Stelovsk (poslije oblt. Jakšić)	4 mrtva,	44 ranjena,	11 nestalih
2. četa, oblt. Schlögl	8 mrtvih,	92 ranjena,	1 nestali
3. četa, oblt. Ptacnik (poslije oblt. Plzák)	2 mrtva,	63 ranjena,	18 nestalih
4. četa hptm. Babić	6 mrtvih,	157 ranjenih,	8 nestalih
Ukupni gubici Bh.p.b..br..3.	20 mrtvih,	356 ranjenih,	38 nestalih

U ovim navodima nisu sadržani gubici pionira i nosačke jedinice.
Ovdašnji odnosi u zapovjedništvu:

Bosanskohercegovački poljski bataljon br. 3	mjr. Otto Riedl von Leuenstern
Sektorski zapovjednik Reg. carskih strijelaca III.	oblt. Hadascok
13. planinska brigada	gm. Gustav Fischer von Poturzyn
90. pješadijski divizion	fml. Heinrich Goiginger
Rothov korpus	gdi. Josef von Roth

Može biti zanimljivo pogledati događaj na Busa alti s više perspektiva. U toj nasilnoj igri sila Bosanskohercegovački poljski bataljon br. 3 kretao se kao vrlo, vrlo malo, ali nikako nije bio beznačajno tijelo.

Nakon propadanja proljetne ofanzive, armijska grupa nadvojvode Eugena, premda i sama u teškoj odbrambenoj borbi, stalno je davala snage na druge frontove. Ruski general Brussilow svojim uspjesima na sjeveroistočnom frontu zadavao je velike brige austrougarskom

armijskom vodstvu. U kraškom području kuhao se novi juriš Talijana, a trebalo je opskrbljivati i novonastali front, onaj rumunski.

Dvadesetosmog augusta 1916. izgubljen je važan vrh Cauriol. Zapovjedništvo armijske grupe nadvojvode Eugena molilo je da mu se hitno dodijele potrebne snage. Ali, dobilo je jedino, kao kap na vreli kamen, pravo raspolaganjem 133. planinskom brigadom. (Toj brigadi je nešto kasnije dodat 13. Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3).

Talijani su, nakon veoma teške vatrene pripreme, 23. septembra 1916. pokušali na juriš osvojiti vrhove Gardinal, Busa alta i Coltorondo. Regimenta carskih strijelaca III. odbila je sve napade, a i slijedeći vatreni prepadi razbijali su se na budnosti Tirolaca.

Najžešća artiljerijska vatra bila je 5. oktobra 1916., s obje strane Forcella di Coldosé, u sektor 13. brigade. Već slijedećeg dana sedam talijanskih bataljona napalo je front između Cauriola i C. Cancenagola. Carski strijelci uporno su branili svoje pozicije, ali, nakon borbe *pune promjene,* izgubljen je vrh južni Busa alte. (U borbi *punoj promjena* najteži teret je obustaviti svoje napade.)

Austrougarsko armijsko vodstvo opet je zahtijevalo snage za front na Soči. Ali, 11. armija je bila već toliko oslabljena da je nadvojvoda Eugen glatko odbio bilo kakvo davanje.

Front u dolini Fleim još jednom je na kratko uskrsnuo u oktobru. Gardinal i sjeverni vrh Busa alte ostali su u austrijskim rukama. Zima je bila pred vratima i borbena aktivnost je gotovo potpuno malaksala.

Ofanziva koju su pokušali šest puta u dolini Fleim, Talijane je potpuno iscrpila i nije uspio proboj ka Bozenu kojem su se željno nadali. Sve što su postigli bilo je zauzimanje par vrhova.

I, za to je krv tekla u potocima, hiljade su izgubile živote ili ponovo vidjeli svoju domovinu kao bogalji.

A što se dalje događalo s Bosanskohercegovačkim poljskim streljačkim bataljonom br. 3, iscrpljenim u borbi?

Nije moglo biti ni govora o pauzi za oporavak i popunu. Vrijeme je bilo dragocjeno. Ispavši iz grupnog područja, Bošnjake su odmah prebacili na front na Soči.

Sedamnaestog oktobra 1916., dakle ni sedam dana kasnije, počela je 9. bitka na Soči. I opet se Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon tukao herojski. Pod zapovjedništvom svog poštovanog mjr. Riedla, borili su se na kraškom platou sjeverno od Pećine. Stalno su se poboljšavali rovovi i zakloni koje je neprijateljska artiljerija razarala i položaji se čvrsto branili. Talijani, dakle nadmoćniji brojem i materijalom, u njihovom sektoru nisu mogli osvojiti uporište. Imena poput hptm. Babića, lt. Ruttaia i mnogih korporala i strijelaca sjaje iz pakla te bitke.

Tamošnji odnosi u zapovjedništvu:

Bosanskohercegovački poljski bat. br.3	mjr. Otto von Riedl
56. pješadijska brigada	obst. Skozzo
28. pješadijski divizion	fml. Scheider
VII. korpus	ddk. nadvojvoda Joseph
5. armija	go. Boroević von Bojna

Bitka na Vrf Cernici

K. und K. Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 5

Po ulasku Rumunije u Svjetski rat, 27. augusta 1916., Monarhija se morala braniti od neprijatelja na četiri fronta.

U početku u savezništvu s Austro-Ugarskom, Rumunija je tako dugo ostala neutralna dok nije počelo izgledati da su uspjesi skloni Rusima pod generalom Brussilowim pa se pridružila Antanti.

Još na sam dan objave rata, rumunski vojnici udarili su preko graničnih prijelaza na Karpatima i duboko prodrli u Erdelj (Siebenburen). Brzinom vjetra, sa svih ratišta povučene su trupe te od njih oformljeni, između ostalih, 71. i 72. pješadijski divizion,, kao i samostalna 145. pješadijska brigada.

Već četiri sedmice kasnije Austrijanci su se sakupili pod komandom gdi. Arzom, sinom Erdelja, te uz pomoć njemačkih saveznika, upadače potisnuli na njihove početne položaje.

U Konjičkom korpusu Schmettowa borio se 71. pješadijski divizion pod vodstvom gm. Goldbacha, a u njemu su se nalazile raspoređene 141. i 142. pješadijska brigada.

Nakon teških borbi, 71. pješadijski divizion je, 14. oktobra 1916., prešao carsku granicu kod Sosmezöa. Otpor Rumuna se učvrstio. Poljska utvrđenja, koja su podigli još i prije svog ulaska u rat, sad su im dobro poslužila. Ali, uprkos tome, slijedećeg dana je zauzeto naselje Harja te dvije susjedne uzvisine.

Tek sad je u ratna zbivanja stupila Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 5. Vodio je obstlt. Kopfstein. Ta regimenta bila je u velikoj žurbi oformljena od VII. marširnih bataljona već postojeće četiri bosanskohercegovačke regimente. Šesnaestog oktobra 1916. pristupila je divizionu i odmah bila pridodana 142. pješadijskoj brigadi, pod zapovjedništvom gm. Kleina. Toj brigadi bezuvjetno su trebala pojačanja, jer - sama već iscrpljena borbom - više nije mogla slomiti sve jači otpor Rumuna u prostoru Baile Slanic.

Stočetrdesetprva pješadijska brigada napala je istočno od prolaza Ojtoz. Njeno stanje i njen uspijeh bili su jednaki onom njene sestrinske brigade.

Zapovjedništvu armijskog fronta nadvojvode Josepha 71. pješadijski divizion nije se činio dovoljno jakim da bi proveo planinski udar na Ocnu, pa je naredilo dodatak od 1.400 vatrenih oružja u vidu streljačkih konjičkih eskadrona iz tri husarske regimente.

U međuvremenu su protunapadi Rumuna dobili na intenzitetu. Južno od Brašova su se već iskrcale ruske trupe. Ali, u čvrstoj odbrani Rumuna

još se nije vidjela nailazeća ofanziva, koju su je namjeravali provesti skupa s Rusima.

Uprkos svim pojačanjima, iscrpila se napadačka sila 71. pješadijskog diviziona. Krvavo stečeni uspjesi morali su uskoro biti prepušteni dvostruko jačem protivniku.

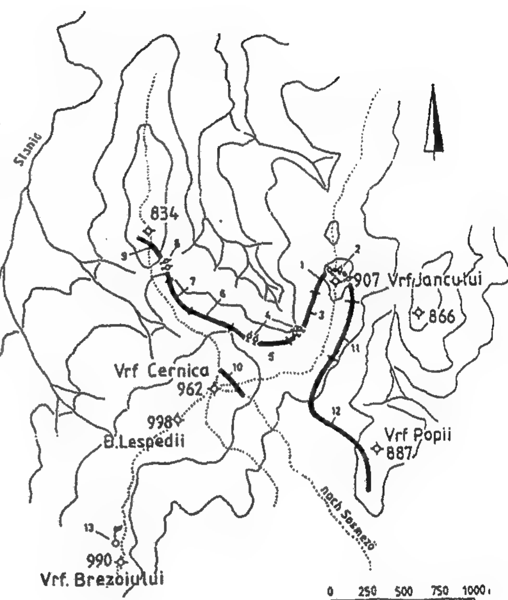

Dvadesettrećeg oktobra 1916. su Rumuni započeli vrlo jak protunapad u području 142. pješadijske brigade i ona se morala povući sve do puta Harja-Baile Slanic.

Istog dana je protivnik na juriš osvojio slabo osiguranu uzvisinu 1.108, Runcul mr, oko četiri km jugoistočno od Sosmezöa. Prodor Rumuna odatle u dolinu Ojtoz mogao je presjeći put za povlačenje 71. pješadijskom divizionu ili bar zaplijeniti čitavu artiljeriju Diviziona. Ali, nedostajala im je hrabrost pa su ostali na uzvisini. Situacija nimalo nije bila ružičasta.

Gm. Goldbach je još tokom noći poveo svoje jedinice nazad, sve do stare carske granice. Već 20. oktobra 1916. otposlani su streljački eskadroni Husarske regimente br. 7, pod zapovjedništvom mjr. grofa Walterskirchena, u pomoć 142. pješadijskoj brigadi iz Sosmezöa i Golu Paltinisua, i tamo stali pod komandu grupe obstlt. Kremzera. Ta grupa se već danima nalazila u promjenjivoj borbi, krvavoj i punoj gubitaka, u prostoru Baila Slanic i Harja.

1	Oblt. Samanić	2.Komp. d. I/bh 5
2	Oblt. Zapletal	Mg. Abt. I d. I/bh 5
3	Oblt. Eszterházy	Schütz.Eskadr. d. HR.7
4	Fähnr. Szigeti	Mg.Abt. d.HR.7
5	Rittm. Adda	Schütz.Eskadr. d. HR.7
6	Oblt. v. Rakovszky	Schütz.Eskadr. d. HR.7
7	Lt.Gleichenteil	4.Komp. d. I/bh 5
8	Fw. Vrabelj	Mg. Abt. d. HIR. 33
9	Oblt. Schwarz	1 1/2 Komp. d. HIR. 33
10	Lt. Mërö	1 Komp. d. HIR. 33
11	Lt. Pauer	Eskadr. d. HR. 4
12	Mjc. Müller	Teile des I/bh 5
13	Obstlt. Kremzar	Rgts.Kmdo. bh. IR. 5
1–9	Gruppe	Major Graf Walterskirchen
11-12	Gruppe	Major Müller

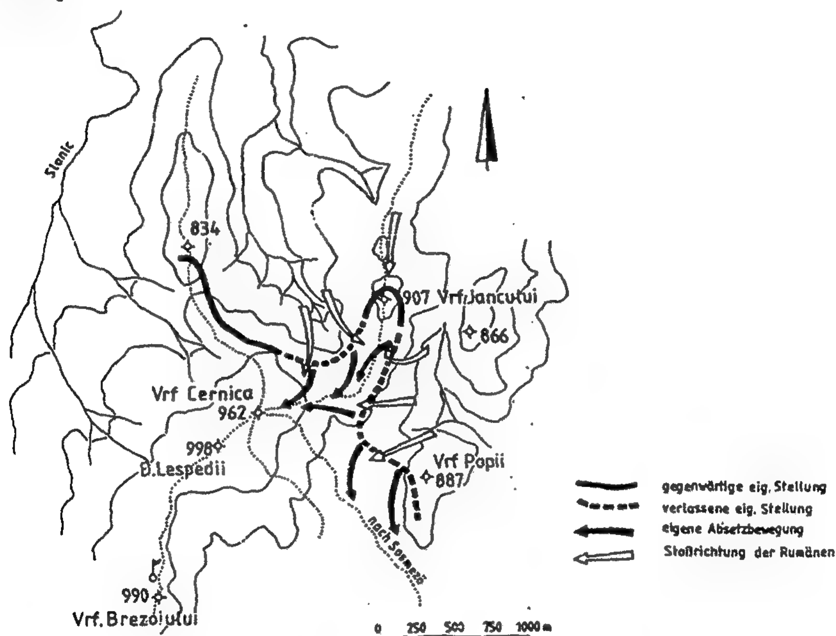
Upravo u tim žestokim borbama istočno od Golu Paltinisua u području Vrf Vrinveanuluia, i grupa mjr. Müllera, s dijelovima I., III. i IV. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 5, pretrpjela je posebno teške gubitke.

Kasno uvečer, 23. oktobra 1916., zapovjedništvo 142. pješadijske brigade naredilo je objema grupama da zauzmu liniju kota 834--962--887-Vrf Popii i opet pruže *trajan otpor.*

Potrebni pokret obavljen je noću i već u šest sati ujutro novi položaji bili su zauzeti.

Prijepodne 24. oktobra 1916. proteklo je relativno mirno. Rumunske jedinice su ih, doduše, slijedile, ali su se povukle nakon prvih hitaca. Rumunska artiljerija je svojim planinskim topovima podržavala doduše nešto manje djelotvornu, ali neugodnu paljbu.

Još rano prije podne su se gm. Klein i obstlt. Kremzar našli na Cernici. Tom prilikom je mjr. Müller dao prijedlog da se, u interesu trajne odbrane vrha 907, Vrf Jancului ne uključi u odbrambenu liniju. Prijedlog je bio odbijen.

Lijevo i desno od oblt. Samanića, položaji nisu bili zauzeti kontinuirano, već samo po grupama. Razlog tome je bio nedostatak ljudstva zbog veoma velikih gubitaka u teškim borbama prethodnih dana.

Veze između pojedinih odjeljenja bile su izrazito teške jer je prašuma na strmim rubovima bila gotovo neprohodna, a padine su presijecale duboke usjekline. Pomaci jedinica u tom području bili su mogući samo postojećim putovima i stazama, a njih je bilo gotovo isključivo samo na goloj liniji grebena brda.

Desno:
Vojnici Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 na položaju jugoistočno od Zornizcze, na istočnom ratištu; novembar 1915. (ônb.)

Paljba neprijateljske artiljerije postala je žešća.

Devet sati izutra. Rumuni su napali. S velikom silom. Na svoj prvi cilj, Vrf Jancului, krenuli su smionim zamahom. Bošnjaci su žestoko branili kotu 907, zajedno s tri oružja mg. odjeljenja. Dva snažna napada neprijatelja udarila su na položaj naših momaka. Neprijatelju je već uspio jedan prodor. Nasuprot jednom Bošnjaku, stajala su četiri Rumuna. Nenadmašni u borbi izbliza, bodući, gušeći, udarajući, gazeći, hrabri momci odgurali su protivnika. Tu nije bio važan broj, već kvalitet boraca. Ogroman borbeni duh Bošnjaka, uz dodatan podstrek hrabrošću i odlučnošću njihova oberleutnanta, ono što je izgledalo gotovo nemoguće - učinio je mogućim. U krvi su otjerali Rumune.

Tu nije prolazio nijedan neprijatelj!

Zavladao je sumnjiv mir. Tek oko podneva vratila se jedna patrola i dojavila nešto zapanjujuće: Rumuni su napredovali u pozadini jer su se probili po bokovima. Nije donijela bolje vijesti ni oficirska patrola koja je odmah otposlana. Naprotiv! U produžetku, s lijeva i zdesna nije se mogao naći ni jedan jedini čovjek. Sve što je moglo otežavati bjekstvo ležalo je razbacano po zemljištu. Torbe i ranci, deke i municija, bili su uz rub staze. Bjegunci su ponijeli bar puške.

Rumuni su probili položaje husara "četvorki" lt. Pauera te došli za leđa ljudi rtm. Adde koji su u prvom strahu spas potražili u bijegu. Dijelom su išli u smijeru prema vrhu Cernica, a dijelom trčali u smjeru Sosmezöa.

Samo je obstlt. Eszterházy pokušao s pola eskadrona zadržati spasiti što se dalo spasiti. Pritom je s mnogim svojim ljudima našao smrt.

Situacija za oblt. Samanića i njegove ljude nije mogla biti gora. Daljnji otpor značio je odsječenost, time i zarobljeništvo.

Morali su natrag, morali su se probiti. Svoje ranjenike su stavili u sredinu te se, u saradnji s mitraljescima po četama, izborili preko linije grebena i u zadnjem času ispuzili iz omče.

Daleko ispred njih, ljudstvo različitih četa i eskadrona trčalo je u bijegu punom nereda i raspada u pravcu Vrf Cernice. Jurišni poklič Rumuna ubrzavao je panično kretanje po platou. Situacija je bila sve kritičnija i u igri se iznenada našla sudbina čitave Brigade.

Za vrijeme naređene borbe za povlačenje 2. čete Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 5, oblt. Samanić promatrao je plato uzvisine 962. Iz karte je vidio da je uzvisina čvorište svih putova, vidio je stazu što je vodila s uzvisine 834, a primijetio je i

Lijevo:
Gore:
Pogled prema Bovcu s položaja Ravelnik, april 1916. (ônb)
Dolje:
U streljačkim rovovima položaja Ravelnik (ônb)

vojnike koji su bili postavljeni uz taj put kao vanjsko lijevo krilo 71. pješadijsoge diviziona. Znao je, nakon što je sa svojim Bošnjacima bio zadnji koji će se suočiti s prijelazom uzvisine, da su ti ljudi odsječeni kao što je 2x2=4. Da, a vidio je i još nešto gore. Iza kote 962 ležao je strašni, strmi klanac Lespedii, gdje se staza mogla koristiti samo na način čovjek iza čovjeka, jedan iza drugog. Mg. odjeljenja, koja su se sa svojim konjima žurno vraćala, bila su osuđena na propast. Šta će se dogoditi ispred tog klanca? U tom trenutku oblt. Samanić donese očajničku odluku. Povlačenje je trebalo usporiti i ponovo prihvatiti borbu. Kota 962, Vrf Cernica, morala se zadržati po svaku cijenu.

Odmah je ubrzao pokret unatrag, sa svojim ađutantima izvidio vrh i istog trena postavio svoju četu, koja je tokom povlačenja narasla na nekih 300 ljudi, kao i mitraljeze bosanskohercegovačkog mg. odjeljenja, na najpovoljnije pozicije za odbranu. Primijetio je i ljude mg. odjeljenja koji su neodlučno stajali i iza uzvisine i već se pakirali za daljnji marš.

Oblt. Samanić je potražio i našao grupnog zapovjednika mjr. grofa Walterskirchena te mu dojavio položaj grupe.

Vrativši se svojim Bošnjacima, primijetio je još uvijek istu neodlučnost kod vojnika koji su unaokolo stajali, a i to da se jedan dio njih bez naredbe već počeo povlačiti.

Situacija je došla do kritične tačke.

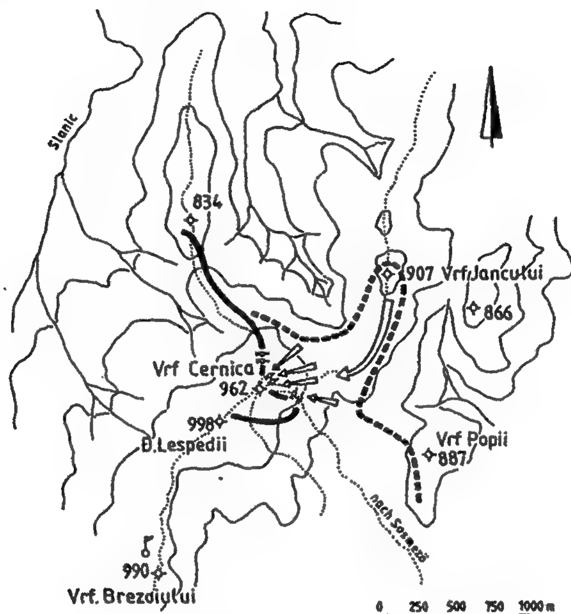
Samanić je vidio crveno! Odlučno ići do kraja. S pištoljem u ruci, skočio je među strane vojnike, izderao se na neodlučne ljude i naredio im da odmah odu na položaje. S najvećom energijom i hladnokrvnošću, stojeći u neprijateljskoj vatri, našao je svakom čovjeku pravo mjesto i pojačao desno krilo, što je možda još moglo imati odlučujući zanačaj.

Sad je već išlo lakše. Javili su mu se lt. Mérö, s jednom slabašnom četom Pješadijske regimente Honveda br. 33, lt. Pauer, s eskadronom strijelaca Husarske regimente br. 4 (odmah mu je naređeno da bude rezerva iza desnog krila), fhr. Szigeti, s jednim sakupljenim mg. odjeljenjem Husarske regimente br. 7 (ipak sa šest mitraljeza), kao i fw. Vrabelj, s jednim mg. vodom Pješadijske regimente Honveda br. 33. Svi su osjetili čvrstu ruku pa im je pouzdanje raslo. S novim povjerenjem zauzeli su dodijeljene im prostore.

Vrh Cernica je postao ključnom tačkom novog položaja. Njegov gubitak značio bi pad čitavog položaja.

I ne završivši s uputama jedinicama koje je imao na raspolaganju, oblt. Samanić je ponovo pokušao doći do svog grupnog zapovjednika mjr. grofa Walterskirchena. Nije ga mogao naći u borbenom oficirskom kadru. Rečeno mu je da je major odjahao u zapovjedništvo regimente. Telefonske veze su, osim toga, imale smetnje. U toj nezgodnoj situaciji, oblt. Samanić preuzeo je zapovjedništvo nad grupom.

U jedan sahat i 30 minuta popodne, protivnik je počeo napad s najizrazitijim razvojem snaga. U širini od samo 300 m, jurnuo je s četiri bataljona. Krvoproliće među napadačima bilo je strahovito. Austrijski položaji bili su tako dobro odabrani da se već i pokušaj protivničkog napada hvatao u unakrsnu vatru.

Rumuni su dva puta pokušali udar duž puta, ali su ostali u koncentriranoj unakrsnoj i bočnoj paljbi mitraljeza.

Bitka je bez prekida trajala do noći. Tek oko deset uvečer je popustila buka borbe i konačno potpuno utihnula. Nastupila je tišina i iz tame bojišta odjekivali su samo krici ranjenika.

U međuvremenu je uspostavljena telefonska veza sa zapovjedništvom regimente. Oblt. Samanić je dobio naredbu da se tokom noći sa svim svojim ljudima povuče od neprijatelja i novi položaj zauzme dublje u pozadini. Slaba odstupnica je snažnom vatrom pokrivala povlačenje, koje je provedeno u potpunom redu. Rumuni nisu slijedili. Jednostavno, nisu imali snage. Zarobljenici su kasnije izvijestili o ogromnim gubicima rumunske 63. regimente.

Istog dana, s druge strane doline Ojtoz, jugoistočno od Sosmezöa, Pješadijska regimenta br 82, iz 141. Pješadijske brigade, jurišem je napala kotu 1.108, odbacila protivnika na istok, odnosno jugoistok, u dolinu Casinu, i tako donekle raščistila situaciju.

Preslab da bi prešao rumunsku granicu, 71. pješadijski divizion zauzeo je položaje s obje strane strmog grebena kojio se dizao s južnog ruba Sosmezöa.

Rumuni su zauzeli svoja stara granična utvrđenja.

Na prijelazu Ojtoz nastupio je mir, koji se, međutim, zadržao samo do protuofanzive Rumuna i Rusa.

Dvadesetprvog novembra 1916., borbeni alarm opet je ispunio dolinu Ojtoz.

Na kraju bih još posebno htio istaći jednog od podoficira Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 5.

Osamnaestog oktobra 1916., jedan čovjek, 32-godišnji stbfw. Alija Mujić, iz II. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 5, pokazao je šta se krije u šačici Bošnjaka.

Morali su se zauzeti neprijateljski položaji sjeverozapadno od Harje. S jednim vodom, s ljudima koji su bili odani i zadivljeni njegovom hrabrošću, jurnuo je samoubilačkim zamahom ispred svih na slabu tačku u preprekama smještenim ispred rovova. Nisu obraćali pažnju na žestoku odbrambenu paljbu protivnika. Poput oluje, upali su u rovove, ostavljajući za sobom uništenje i smrt. Rezerve Rumuna požurile su naprijed i umiješale se u metež. Mujić se bacio na vodećeg rumunskog oficira, majora, i ubio ga. Bošnjaci su i dalje bjesnjeli poput jastrebova u kokošinjcu. Slomljeni, protivnici dali su se u bijeg. Hitro ih slijedeći i udarajući za njima, Bošnjaci su došli do snažno izgrađenog položaja na vrhu i zauzeli ga.

Dva dana kasnije, II. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 5 bio je raspoređen da osvoji Vrf Vrinceanului. Na vrhu su sjedili Rumuni, dobro zaklonjeni i najbolje naoružani te sigurni u svoje snage, spokojno iščekivali. Ali, prevarili su se. Opet je stbfw. Mujić bio taj koji je protivnika naučio strahu. Zahtijevajući od svojih ljudi da izvuku posljednju moguću snagu, opkolio je desno krilo Rumuna i istovremeno napao s tri strane. Vrlo čvrsta odbrana, kao i brojčana nadmoć neprijatelja, dojmili su se Mujića i njegovih Bošnjaka malo, ali su i tu prodrli te ih više nisu mogli izbaciti.

Koristeći podijeljenu odbranu i uzdrmanost Rumuna, ostali vodovi jurnuli su frontalno na posadu koja je držala vrh. Nakon kratke borbe, Vrf Vrinceanului, kota 781, nalazio se u posjedu Bošnjaka.

Premda su gubici među napadačima bili relativno niski, vodstvu su ipak bili preveliki. Jer, zapovjedništvo 142. Pješadijske brigade je već 23. oktobra 1916. naredilo predaju kote 781. Rumuni su, snažnim protunapadom na drugom mjestu, otvorili rupe u linijama Austrijanaca i sad ih je brzo trebalo začepiti.

I opet su Bošnjaci bili ti koji su, kao nijedna druga trupa austrougarske armije, dobili naredbu da idu u česte "ključale akcije", pune gubitaka.

Tadašnje naredbodavno stanje:

2. četa I. Bh. 5	oblt. Samanić
I. baon Bh. pj. r. 5	mjr. Müller
grupni zapovjednik	mjr. grof Walterskirchen
Bh. pj.r. 5	obstlt. Kremzar (prije, obstlt. Kopfstein, kasnije Obstlt. Planiscig)
142. pješadijska brigada	gm. Klein
71. pješadijski divizion	gm. Goldbach

Zauzimanje Rigloua na juriš I prepad kod Golotrenija

K. und K. Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4

Devetog novembra 1916., u podne, hptm. Kuzmić dobio je naredbu od svog bataljonskog zapovjednika hptm. baruna von Spens-Boodena da, s 4. i 5. četom Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 4, napusti svoj sektor sigurnosti i krene ka 10. planinskoj brigadi, istočno od Mt. Robua. Stigavši tamo, sa svojim polubataljonom postavio je privremeno spremište oružja i slijedećeg dana, rano izutra, došao do grupnog zapovjednika obstlt. von Bohna.

Oficiri I. 90, koji su već nestrpljivo čekali njega i njegove dvije čete, odmah su im dali zapovjedništvo grupe za okruženje čiji je zadatak bio jurišati na Riglou (kota 1472). Oboljeli hptm. Monszpart je hptm. Kuzmiću predao zapovjedništvo tom grupom, koja se sad sastojala od slijedećih jedinica:

dvije čete I. bna. Pješadijske regimente br. 90,
14. četa IV. bna. Pješadijske regimente br. 20,
dvije čete Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 4.

Više vrhove istočnih Karpata već je prekrivao snijeg. Već je danima bijesnila bitka za troglavi, gustom šumom prekriveni vrh, strmi vrh Riglou, koji je činio ključnu tačku daljnjem prodoru ka desnoj dolini Alt. Ako se izgubi, više se neće ponuditi ni jedno spominjanja vrijedno

uporište u žestoko osporavanom prolazu Crvenog tornja. Gubitnik će nemilosrdno biti potisnut duboko u Vlašku.

Što se prije zauzme ta važna tačka, to bolje za cjelokupni saveznički položaj. Dvjestašesnaesti njemački divizion, koji se kretao zapadno od 73. pješadijskog diviziona, i njemački divizion Alpskog korpusa su bile nekih 10 km ispred sektora 10. planinske brigade. Time se napadačka linija 354. regimente, koja se nadovezivala na njemački 216. divizion, pretjerano izdužila uz dolinu Alt. Osim toga, Rumuni, koji su u planinskom ratu bili izrazito vješti, sve su stavili na odbranu sojih položaja.

U 11 sati prije podne, 10. novembra 1916., Bošnjaci su naišli na sjeverozapadni strmi greben padine Riglou, lijevo pored grupe za učvršćivanje Pješadijskog bataljona I. 21 hptm. Tschernycha. Odatle je hptm. Kuzmić javio grupnom zapovjedniku obstlt. von Bohnu o svome dolasku i preuzimanju zapovjedništva

Hptm. Bornemann, oficir generalštaba 10. planinske brigade, bio je u posebnoj žurbi i pola sahata kasnije je Kuzmić imao u ruci naredbu za napad u podne.

Pošto su njegovi Bošnjaci od šet sati izutra bili na putu po izuzetno teškom terenu, zamolio je obst. Korzera za odgodu napada za jedan sahat. Molba je odobrena i njemačka artiljerija, koja je također sudjelovala, bila je obavještena.

Oficiri grupe za opkoljavanje su iskoristili vrijeme. Teren je tačno proučen i poslane izviđačke patrole.

U sahat popodne počeo je pokret.

Prvi izvještaj oblt. Lipinskog iz I. 90, u jedan sahat i 45 minuta:·

Desno krilo grupe za opkoljivanje udarilo je na snažno izgrađene položaje sa zaprekama od oborenog drveća i žice.

U dva sahata popodne, slijedeća:

Neprijateljska artiljerija snažno tuče po polubaon I. 90. Paljba iz pravca Sarucinesci. Veliki gubici.

U dva sahata i 20 minuta javljeno je:

Neprijatelj snage jedne čete pomiče se ka našem lijevom krilu. Molim za pomoć 4. voda oblt. Krawczinskyog.

Četvrti vod odmah je odveden.

Četiri sahata i 45 minuta, popodne. Grupa za opkoljavanje došla je na udaljenost za napad. Obje bošnjačke čete su se dovukle na oko 50 koraka od neprijateljskih položaja. Oba lijeva krilna voda prodrla su, hrabrim skokom, na položaj Rumuna i čak uhvatila nekoliko rumunskih vojnika. Ali, odmah se angažirala snažna mitraljeska paljba s lijevog boka i sa žestinom izvedeni protunapad opet odbaci Bošnjake iz rovova.

Doveden je vod bataljonske rezerve.

Ponovo se krenulo u napad.

Strm teren, mg. paljba s boka i djelovanje rumunskih topova, učinili su da i on propadne uz velike gubitke.

Bez djelotvornije pomoći vlastite artiljerije, nije se moglo ni pomišljati na uspjeh.

Hptm. Kuzmić naloži svojim ljudima da se ukopaju na dostignutoj liniji i obavjesti zapovjedništvo brigade o trenutnoj situaciji.

Oblt. Pfeifer je, još prije mraka, sa svojom baterijom 2.16 ušutkao rumunske cijevi.

Tokom noći se s obje strane podržavala živahna pješadijska i mg. vatra. Patrole su se raspršile i dogurale sve do neprijateljskih zapreka. U tami noći dopremljeni su municija, ručne granate i hrana.

Njemačka pješadijska regimenta 354, iz 73. pješadijskog diviziona, uvečer 10. novembra 1916., zauzela je vrh u obliku jajeta kod Sarucinescija.

Prijepodne, 11. novembra 1916., bilo je iskorišteno da se uspostave veze sa susjednim jedinicama i poduzmu daljnje mjere za slijedeći napad. Oko 11 sati prije podne, Rumuni su jurnuli hrabrim protunapadom na lijvo krilo Bošnjaka. Ali, uzalud. Taj očajnički pokušaj protivnika bio je odbijen s krvavim gubicima.

Pristigle su daljnje dojave:

U tri sahata popdne, od lt. Fischera iz Bh. polj. baona 4:

Upotrebljena su dva neprijateljska mitraljeza protiv desnog krila Bh. polj. baona.

Zatim, od oblt. Hofera, iz Bh. polj. baona 4:

Protivnik pomiče snage prema našem lijevom krilu i sigurno će nešto poduzeti.

U tom trenutku je iz brigadne komande stigla slijedeća telefonska obavijest:

Protivnik povlači svoje topove u području prednje grupe hptm. Tschernycha. I snažna, demonstrativno nervozna paljba upućuje na pretpostavku da se želi povući.

Hptm. Kuzmić odmah podijeli četama naredbe za napad i javi svoju namjeru brigadi.

Napadaču se prišlo u četiri sahata i 30 minuta popodne.

Obje čete IV. 20 i ona bošnjčka su se s mukom približile neprijateljskim položajima. Polubataljon I. 90, grupa za učvršćivanje, podržavala ih je žestokom vatrom. U borbu je stupio i oblt. Szlafkovszky. Sa svojim lijevim krilom, krenuo je s poletom, došao do prvih rovova i odmah bio odbačen odrješito vođenim protunapadom Rumuna. Još jednom je IV. 20 jurnuo na strmu visoku šumu, na čelu s oberleutnantima Szlafkovszkym i Krawczinskym. Kroz veoma žestoku pješadijsku i mg. vatru, približili su se dobro ukopanom neprijatelju. Uz njih su prodirali i Bošnjaci.

Jedva da su došli do dovoljne udaljenosti, a već su bacili ručne granate i na: "Juriš!", preskočili su zadnje metre. Na udaljenosti od pet metara, udari po njima uništavajuća odbrambena vatra i zadade im smrtonosne

rane. Mržnja poraste. U posljednji čas su hrabri Rumuni podigli ruke u zrak.Ali, prekasno. Bijes Bošnjaka bio je bezgraničan. Sve je bilo pobijeno. I posljednji branitelji izgubili su život.

Pobjeda!

Riglou se nalazio u austrijskim rukama. Žrtve su bile velike. Od napadača su 63 čovjeka morala ostaviti život, a 151 je bio ranjen. Slijedećeg dana su pokopana 272 pala Rumuna.

Otposlane su patrole u potjeru. Iscrpljeni borci se ukopaše. Osiguranja su uklonjena, jedinice poredane i oformljivale se razerve. Naneseni su hrana i municija te započelo odvoženje velikog broja ranjenih.

Pri jurišu na Riglou, 10. planinska brigada razbila je čitav neprijateljski front i posljedica toga bilo je ubrzano napuštanje odbrambenih položaja na Veveriti i Mt. Petrosuu, kao i ponovno uzimanje trupa graničnog osiguranja kod Val Clobuciase.

Tri dana potom, 14. novembra 1916., 4. i 5. četa Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4 pokrenula se od Valea Calinescilora (južno od Riglou)a ka Calinesciju, u dolini Alt (Riul Oltu). Oko devet sati prijepodne, došli su u naselje i smjestili se u njegovom sjevernom dijelu. U tom trenutku u Calinesciju već su se nalazila i zapovjedništva brigade i grupe (oblt. Korzer i obstlt. von Bohn), kao i njemačke jedinice s planinskim haubicama (10,5 cm) te jedna rezervna brigada.

Pred njima se nalazila brana doline Golotreni. Ona je, strmim i malim prednjim izduženjem, neprijatelju pružala odlične mogućnosti odbrane. Izglede na uspjeh imao je samo širok zaobilazni manevar na planinu, koja je upravo u tom prostoru podsjećala na neprohodne klance Balkana. A da se i ne priča o heftama dugim kašnjenjima pri maršu.

Opet su Bošnjaci "imali prednost". Već u podne je snaga voda pod komandom lt. Fischera bio na putu. Tek je trebalo izvidjeti stanje mostova na rijeci Alt i Lotruu te snagu i položaj protivnika.

Nakon nekih pet sati, pristigao je prvi izvještaj:

> *Most na Altu je dignut u zrak, most na Altu za teretnu željeznicu Golotreni - gori, a došlo se do mosta Lotru i pronašlo ga se netaknutog. On je na desnoj obali urađen u obliku mostobrana za odbranu i zauzeo ga je najveći dio voda. Moje daljnje napredovanje na Mt. Sidu je isključeno jer se protivnik nalazi u izgrađenim položajima južno od doline Lotru i, sudeći po logorskim vatrama, izdužio se daleko na zapad preko Brezoiua.*

Naređanja su počela pljuštati. Pokrenule su se jedinice. Poduzimale su se smjene i postavljala osiguranja.

I dijelovi III. Bh. 1, koji je dosad bio raspoređen kao brigadna rezerva, bili su poslani u akciju. Tako je jedna četa s jednim mg. vodom trebala ići u Golotreni kao prethodnica pod punom spremom i postaviti jedan mitraljez na nosu sjeverozapadno od naselja, s glavnim streljačkim smjerom prema cesti južno od mosta na Lotruu.

Nije zaboravljen bio ni hptm. Kuzmić. Trebao je s dvije čete svojih Bošnjaka Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4 i jednom četom I. bataljona Pješadijske regimente br. 90 preuzeti sektor od kote 804 do rijeke Alt kod Yeretice i rano, u pet sati prije podne, krenuti od Draganescija na Galdanul.

Petenaestog novembra 1916., u 6,30 sati prijepodne, pola bataljona Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4 stiglo je u naselje Golotreni. Obje čete stavljene su u pripravnost u usjecima grebena koji se protezao na sjeverozapad te osigurane od pogleda i djelovanja protivnika. Osiguranje na uzvisini sjeverozapadno od Golotrenija preuzele su četiri straže 4. čete bataljona Bošnjaka. U priključku prema istoku nalazio se njemački bataljon II. 13. Bataljon rezervne brigade s desnim krilom na Altu kod crkve u Yeretici je, po nailasku noći, zamijenjen III. Bh. 1. Priključak i veza ka zapadu s najvećim dijelom Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4 (hptm. Spens-Booden) i drugim jedinicama mogao je uslijediti satima kasnije pošto su one bile još daleko od namijenjenih im položaja.

Istovremeno s kontrolom stražarske linije, hptm. Kuzmić je izvidio i snagu protivnika i njegovih već odavno pripremljenih poljskih utvrda u području gostionice na cesti južno od mosta na Lotruu pa sve do preko Brezoiua, prema Silisteu. Bili su to snažno izgrađeni, neprekinuti položaji, s potpornim građevinama za mitraljeze te zaklonjenim rovovima za vezu s rezervom. Položaji prije mostobrana bili su osigurani jakim žičanim preprekama. Po pokretima koji su se dali uočiti na potpuno zaposjednutim položajima, moglo se zaključiti da su se u rovovima nalazila četiri bataljona. I to u dužini od šest km. Kod mostobrana je udaljenost od neprijateljske linije bila oko 600 koraka, a od vlastite stražarske linije - oko 800 do 1.200 koraka (1.000 koraka - 750 m). Rumuni su tokom dana držali i mostobran i most pod stalnom vatrom mg., ali artiljerija im je djelovala samo umjereno iz pravca južno od grebena Urzica, u dolini Alt prema Golotreniju. Hptm. Kuzmiću su se u izviđanju pridružili njemački artiljerijski posmatrači. Molili su ga da im navede najvažnije pješadijske ciljeve, jer su morali početi s pripremama za uštimavanje daljine. Opisao je lt. Hausmann, iz planinske baterije 17. H, sva skloništa mg. i objekte ispod mostobrana. Oblt. Tritschelleru, zapovjedniku baterije pri Artiljerijskoj regimenti mjr. Hollandera, pokazao je ciljeve u naseljima Brezoiua, kuće u kojima su boravili štabovi i rezervne putove i staze koji su vodili klancima iz Brezoiua na Mt. Sidu i Naurutul.

Nakon što je hptm. Kuzmić još rano prije podne sa straže br. 3 upoznao svoje zapovjednike vodova i četa sa snagom i položajem protivnika, sahat vremena kasnije se pridružio uštimavanju njemačke artiljerije.

Dok je posmatrao vatreno djelovanje i preciznost hitaca, iznenada mu dođe ideja za iznenadan napad. Udar preko mosta Lotru u desni bok protivnika trebao bi razviti rumunske položaje sve do prema Brezoiuu.

Odmah se dao na ostvarenje ovog smionog plana.

Usput je zamolio hptm. Bornemanna za jedan mg. vod i polučetu, da bi zamijenio i ojačao jedinicu na mostobranu.

Kad se spustila tama, oko 5,30 sati, sve je provedeno u najvećoj tišini. Zamijenjeno ljudstvo, i dalje zaklonjeno, bilo je ostavljeno ispod mosta. Ono se trebalo ponašati tako da se ne vidi i ne čuje.

Povodom dojave o položaju date u devet sati uvečer, hptm. Bornemannu je razvio svoj plan za napad i zamolio ga da ga prenese gm. Korzeru. Odluka je došla vrlo brzo.

Gm. Korzer je odobrio napad. U kratkom vremenu izdata su odgovarajuća naređenja te satovi naštimani po brigadnom hronometru. Još u 10 sati je hauptmann sakupio četne i vodne zapovjednike i uputio ih u plan i taktiku napada.

Vodili su:

oblt. Krawczinsky, jednu polučetu IV. 20,

oblt. Hofer, 5. četu Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4,

lt. Pawlik, 4. četu Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br.4.

Bilo je još predviđeno i sudjelovanje mg. voda I. 21.

Šesnaestog novembra 1916., dva sahata rano ujutro.

Pod zaštitom ljudstva s mostobrana, vlastistih straža i tame, raspoređene čete i vodovi neupadljivo su se pomaknuli iza gostionice na cesti duž desne obale Alta i Lotrua. Tamo su zauzeli napadačku formaciju i zaklonjeni raspored za napad na desno krilo neprijatelja u 3,15 sati. Svi zapovjednici trupa koje su aktivno ili pasivno sudjelovale u tom napadu, dobili su upute da za vrijeme pokreta napadačkih jedinica ne ispaljuju ni jedan hitac osim ako ne budu napadnute.

Ruksaci, šatorska krila i deke ostavljeni su u pozadini i čuvali su ih neki bolesnici. Umjesto toga, vojnici su dodatno uzeli ratnu municiju i dvije ručne granate. Previjalište je bilo podignuto ispod mosta na Lotruu.

Tačno u tri sahata - zrak je ustreptao. Njemačka baterija haubica otvorila je djelotvornu paljbu. Padale su tačno ispred mostobrana. U širini od 800 koraka, granata za granatom udarala je u zaklone protivnika i kidala prepreke koje su bile podignute ispred njih. Vatra se podigla s tla, dizale su se gomile kamenja i zemlje i detonacije odjekivale, mnogostruko pojačane brdima, kroz dolinu Lotrua.

S angažiranjem artiljerije, prestrašeni Rumuni reagirali su žestokom pješadijskom i mg. vatrom po mostu i čitavom mostobranu, pretpostavljajući da iz tog pravca dolazi napad.

Deset minuta kasnije, Nijemci su premjestili vatru oko 700 koraka na zapad. Zelene svijetleće kugle dizale su se u tamno noćno nebo na južnom izlazu Golotrenija. Znak za juriš!

Ljudi čvršće zgrabiše oružje, skočiše iz zaklona, uz poklike "hura" te trubačke signale za juriš, iznenadno udariše u desni bok protivnika. Još samo nekoliko pucnjeva onih koji su dolazili, i počela je tiha, strašna borba izbliza. Još samo dahtanje, bodenje, udaranje, trčanje i povremani smrtni krici. Izobličena lica Rumuna tonu i oslobađaju put vojnicima koji jure. Tamo, zastoj... ručne granate ga uklanjaju te preko ranjenih i leševa jurišaju kroz utvrđenja neprijatelja. U oči protivnika ulazi užas, sve brže se okreću u bijeg, stvaraju potpunu zbunjenost i onemogućuju bilo kakvu odbranu od jurišajuće đavolske mase.

Momci lome dio po dio rova, ostavljajući samo smrt i pustoš.

Tri sahata i 45 minuta. Prva dojava lt. Pawlika:

Napad - uspio, jedan mg. - zaplijenjen, mnogo zarobljenika; broj im raste iz minute u minutu. Neprijatelj u punom povlačenju prema Brezoiu i planinama ka Mt. Sidi. Otposlana manja odjeljenja u potjeru u brda. Idemo za neprijateljem prema Brezoiuu.

Šest sati izutra. Telefonske veze s četama bile su u kvaru. Hptm. Kuzmić i lt. Hausmann zaputili su se u Brezoiu radi procjene situacije i izdavanja daljnjih naredbi. Tamo su naletjeli na oblt. Hofera i lt. Pawlika. Oba su imali izvijestiti o važnim stvarima.

Prema izjavama zarobljenika na položajima između gostionice na cesti Golotreni-Brezoiu-Siliste nisu bila, kako se u početku pretpostavljalo, četiri bataljona, već dvije rumunske regimente, 49. i 57.

Odjeljenja koja su prije više dana bila u borbi na Ververiti nalazila su se nasuprot mostobranu Golotrni, ona s Rigloua su bila ispred Brezoiua te, konačno, ona koja su se borila na Mt. Petrosuu, ispred Silistea.

Izjave zarobljenika potvrđivale su da je mitraljez III. Bh. 1, izgubljen kod Veverite, ponovo zaplijenjen.

U vrijeme hauptmannova razgovora sa zapovjednicima četa, patrole koje su bile u potjeri nalazile su se u živom sukobu s protivnikom koji je uzmicao. Već su uhvatili dva oficira i više o 250 vojnika. I polučeta koja se nalazila u pokretu u Siliste već je poslala 75 zarobljenih. Među rumunskim oficirima koji su dospjeli u zarobljeništvo nalazio se i major po imenu Herrgott (rum. pj.r. 49). On je hptm. Kuzmiću naveo položaj skladišta hrane. A zaplijenjeno je i čitavo regimentno previjalište, kao i oko 1.000 pušaka i velike količine municije te ostalog ratnog materijala.

Po uputama koje je, u 7,30 sati ujutro, izdalo zapovjedništvo Brigade, trebalo je brzo iskoristiti uspjeh koji je ostvarila Kuzmićeva grupa, i to osvajanjem planinskog zaleđa. Veći napor sada trebao je uštedjeti prolivanje krvi kasnije. Između ostalog, polubataljon Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4 odmah je trebao početi s

usponom na Mt. Naurutul. Ali, to je bilo nemoguće. Hptm. Kuzmić je odmah nazvao hptm. Bornemanna u komandu Brigade i javio:

Moje obje bošnjčke čete izvele su napad ostavivši rance i deke u Goltreniju. Uz to, ljudstvo je previše razvučeno na širokom prostoru fronta. Za zbor bi prošlo previše vremena. Molim da se odredi drugo odjeljenje. Ostajem u osiguranom uporištu na obroncima južno od Brezoiua i očekujem odgovor.

Molba je bila odobrena. Zadatak je preuzeo hptm. Franke s dvjema četama I. 21.

Bošnjaci su se oko devet sati izutra ponovo vratili u Golotreni. Dok su se smještali, hptm. Kuzmić je svom brigadiru gm. Korzerzu predao borbeni raport. Zaključio ga je je riječima: "Dva oficira i 525 vojnika - zarobljeni, jedan mitraljez, 1.000 pušaka, materijal i hrana - zaplijenjeni. Kod protivnika su veliki gubici. Naših - samo dva ranjena, jedan oficir i jedan vojnik". Okrenuvši se svojim oficirima, generalmajor primijeti: "Naši Bošnjaci su izuzetni momci!".

Nije bilo pretjerano.

Ta dva ranjenika bili su lt. Fischer i vođa patrole korp. Kragulj. Oba iz 4. čete Bosankohercegovačkog poljskog bataljona br. 4.

Radi potpunosti, pokazano je i tadašnje stanje u zapovjedništvu:

zapovjednik Bosanskohercegovačkog poljskog bataljona br. 4	hptm. v. Spens-Boden
zapovjednik 10. planinske brigade	gm. Korzer
zapovjednik 73. pješadijske brigade	fml. Goiginger
zapovjednik Alpskog korpusa	glt. Krafft v. Delmensingen
zapovjednik 9. njemačke armije	gfm. v. Falkenhayn

Ali, vratimo se još jednom na ratište.

Da se na temelju izgubljenog mitraljeza na Veveriti ne stekne kriv utisak o III. bataljonu Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1, trebalo bi spomenuti još pojedinosti iz tih dana.

Treći Bh. 1 je pod zapovjedništvom Hhtm. Strommera imao zadatak na juriš osvojiti Veveritu.

U promjenjivim sukobima koji su slijedili 16. oktobra 1916., oblt. Vašku uspio je prodrijeti sa svojim vodom na čelu 12. čete u izrazito snažno izgrađen položaj Rumuna. Prejaki protunapadi koji su odmah uslijedili te vlastiti manjak municije, otjerali su ga s vrha. Slijedećih dana je Veverita više puta promijenila vlasnika.

Međutim, 23. oktobra 1916., 12. četa, pod zapovjedništvom oblt. Navredila, opet je izvela juriš na kotu 1.742. Tada je kota, uprkos svim, pa i najžešćim pokušajima suprotne strane ,ostala u rukama Bošnjaka.

Toga dana, najtežeg ratnog dana, težeg od svih ratnih dana, posebno se istakao jedan čovjek. Dvadesetdvogodišnji fw. Osman Karaga, vođa voda u 12. četi.

S nepokolebljivom odlučnošću i izrazitom neustrašivošću, za sobom je stalno povlačio svoje Bošnjake. Nalazeći se na najistaknutijoj tački odbrambene linije, pustio je - s besprimjernom hrabrošću - prve napadačke grupe protivnika neposredno do svog rova, da bi ih tad oborio vatrenim prepadom. Samo se nekolicini čarkaša uspjelo spasiti paničnim bijegom. Protivnik je sa svježim, jakim snagama počeo energičan, nov napad. Sedam puta poslao je svoje mase u juriš s treštećim signalima trube i sedam su ih puta hrabri Bošnjaci krvavo odbacili. Za vrijeme tih masovnih juriša, fw. Karaga iskakao je iz svog rova, vješto bacao protivniku ručne granate i sve to pratio zvonkim pokličima iz planina svoje domovine. Ljudi su do te mjere bili poneseni njegovim držanjem da bi se mogli nositi s čitavim svijetom neprijatelja.

Protivnik, koji je uskoro uvidio beskorisnost svih daljnjih napada, ali uglavnom prisiljen jakim gubicima, povukao se u velikom neredu.

Njegovi Bošnjaci s ponosom su gledali na svog feldwebela. A i ništa manje hrabri zapovjednici drugih vodova i jedinica, kao što su lt. Stakić, lt. Walzl, fw. Beslić, gef. Talojić i zgfr. Bukva, označili su fw. Osmana Karagu kao najhrabrijeg borca čitavog Bataljona.

A to bi ipak trebalo nešto značiti!

III. Bh. 1 je slijedećih dana, borbom iscrpljen i velikim gubicima oslabljen, djelovao kao brigadna rezerva. ali, uvijek kad je nedostajalo ljudi, dijelovi te rezerve bili su angažirani.

Tako je, 15. novembra 1916., lt. Okunek vodio patrolu preko strmih obronaka Urzice, na lijevoj obali Alta. S vrlo vrijednim izvještajima o snazi rumunskog desnog krila, pridonio je uspjehu prepada Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 4.

Dva dana kasnije, sa svojim vodom u sastavu čete oblt. Hainika, koja je bila određena za opkoljavanje protivnika, jurišao je na južni izlaz željezničkog tunela i nadmoćnijeg neprijatelja. Time je, zajedno s ostalim vodovima, omogućio zarobljavanje dva rumunska oficira i 168 vojnika.

Uspjeh tog pothvata Bosanskohercegovačke čete bio je još vrijedniji zato što je stalno bila pod prijetnjom s leđa i boka.

Kasnije, 21. novembra 1916., 11. četi III. Bh. 1, pod komandom oblt. v. Donatha, u otresitom naletu na Deasti, pošao je za rukom poseban ulov. Lt. Musafija Mehić jurišem je prodro u snažno branjeno selo te vlastitim i poletom svojih ljudi za sobom povukao i vodove s lijeva i zdesna. Toj oslobođenoj prirodnoj sili Rumuni nisu imali šta suprotstaviti. U zarobljeništvo su dospjeli jedan major, šest oficira i 82 vojnika.

Saveznički marš žustro je napredovao.

Jedna marširna četa protiv ruskog diviziona

Šestog jula 1917., 8. ruska armija krenula je u napad kod Stanislava. Gen. Kornilov imao je zadatak sa šest diviziona XII. korpusa prodrijeti u smjeru Kalusza, probiti austrougarske linije i konačno zauzeti Kalusz. To mu je slijedećih dana i uspijelo.

Komandant 3. K. und K. armije go. Tersztyánsky već duže vrijeme je računao s ruskim napadom. Na njegovom frontu su u širini od 100 km stajala četiri diviziona, 5. pješadijski divizion, 42. pješadijski divizion Honveda, 36. pješadijski divizion i 15. pješadijski divizion, kao i 2. konjički divizion, koji je pojačala jedna Pješadijska regimenta veterana.

Austougarski XIII. korpus je od 23. jula 1917. vodio fml. Schenk, koji je dotad vodio XXIII. korpus na Soči, te zamjenio zapovjedništvo s fml. v Csicsericsem.

Uprkos djelomično žestokom otporu ruske mase pregazile su austrougarske položaje. Izgubljen je velik dio artiljerije. Ostaci teško potučenih diviziona u neredu su se povukli.

Nakon proboja 1. i 2. položaja, Rusi su se, ništa manje iscrpljeni, utaborili na osvojenim obroncima skupljajući plijen i pošto su i sami morali platiti visok krvavi danak, razbijene austrougarske skupine su po ogromnim šumama slijedili samo slabijim snagama.

Nakon teškog stradanja kod Stanislava, uslijedila je promjena u višem zapovjedništvu K. und K. armije. Go. Tersztyánsky je razriješen službe i zamijenjen go. Křitekom.

Četverodnevna bitka je i među Rusima imala za posljedicu tešku iscrpljenost, ali gen. Kerenski je požurivao, a gen. Kornilow slijedio naredbe.

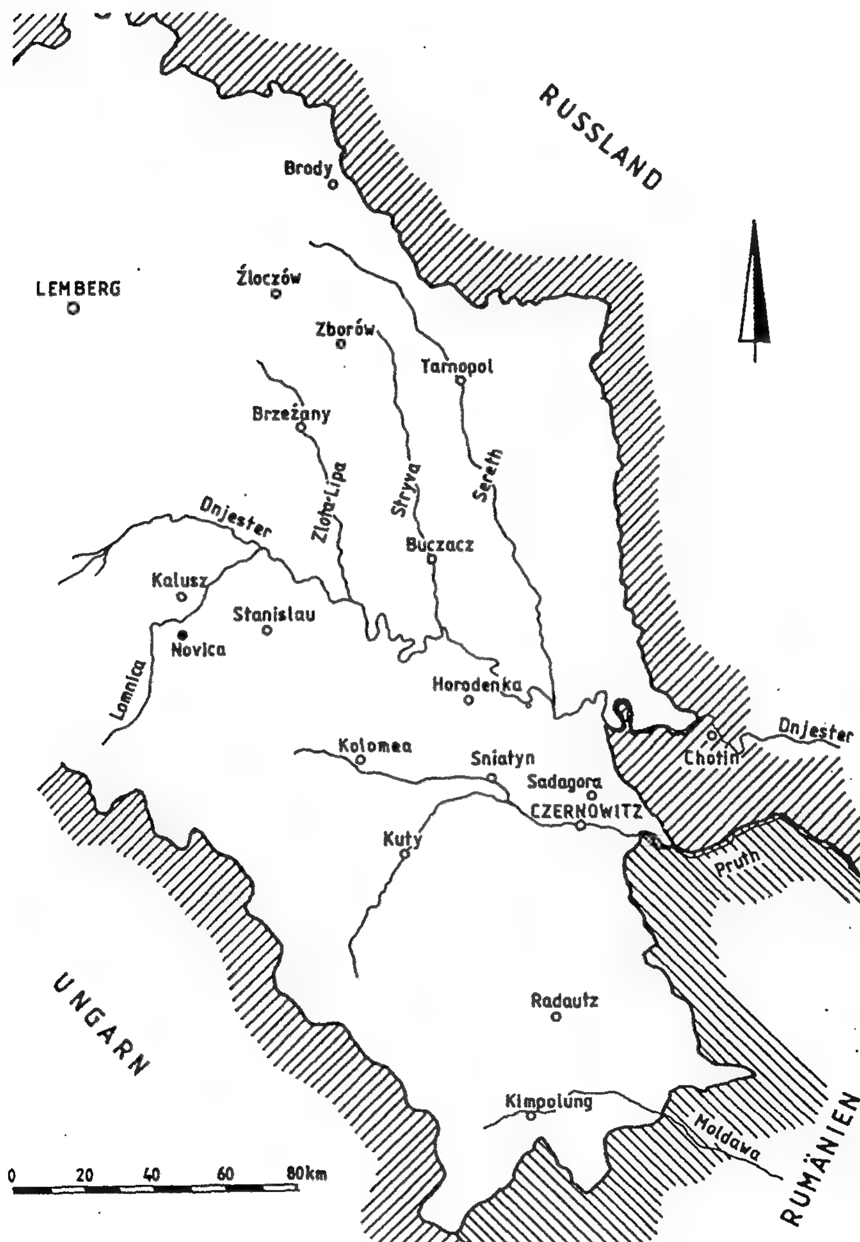
Napadi Rusa očekivali su se na istureni položaj 36. pješadijskog diviziona kod Novice. Obilne kiše su zemlju pretvorile u blato, a potoci i rijeke su nabujali.

Tek u jedan sahat popodene, 13. jula 1917., mase su se pokrenule nakon jake artiljerijske pripreme i iznenadno napale kod Novice. Već su u prvom udaru probile položaje Hrvata. Nisu donijeli ništa protunapadi izvedeni s pola snage. Tek je angažman tri bataljona rezerve Korpusa uspio zaustaviti prodor.

Ali, već u pet sati popodne uslijedio je nov udar Rusa na položaje 36. pješadijskog diviziona kod Landestreua. Tu su hitno u borbu ubačeni pojedini bataljoni i čete 42. pješadijskog diviziona Honveda. Oni su napola uspostavili prijašnji položaj.

Go. Böhm-Ermolli i Go. Křitek uputili su oštre apele hrvatskim regimentama 36. pješadijskog diviziona i zakleli ih da ne prokockaju svoj dotad sjajan glas. Taj proboj kod Novice je Rusima značio vrhunac te, istovremeno, i kraj njihove ofanzive. Doduše, i dalje su napadali, ali su se

razbijali na odbrambenoj vatri opet učvršćenih i ojačanih branitelja. Ruska armija pokazivala je znake iznemoglosti.

Četrnaestog jula 1917., zapovjedništvo armijske grupe Böhm-Ermollija naredilo je pregrupiranje i uspostavu novih zapovjedničkih odnosa unutar 3. armije.

Šesnaestog jula 1917., Rusi su očistili Kalusz i povukli se na Podmichale.

U sektoru 36. pješadijskog diviziona kod Novice još nekoliko dana dolazilo je do manjih sukoba, dok konačno nisu vraćeni skoro svi položaji.

Još jednom je gen. Brusilow pokušao preko gen. Kornilova iznuditi nove uspjehe. Ali, već je bilo prekasno. Revolucionarni duh koji se širio ruskom armijom nije mogao zamijeniti disciplinu vojnika.

Druga K. und K. armija je kod Zborówa zamahnula za protunapad, koji je početnim uspjesima Rusa bio usporen i doveden u opasnost.

Teška kriza na galicijskom frontu bila je prebrođena.

U posljednje pokušaje Rusa da ipak iznude odluku u svoju korist spadao je i pokušaj da ponovo probiju austrijski front kod Novice u noći s 20. na 21. juli 1917.

Na dan ruskog zauzimanja Kalusza i proboja austrougarskih položaja na uzvisinama južno od grada, koje je dotad držala Pješadijska regimenta br. 78, do diviziona je stigao jedan marširni bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 i odmah bio dodijeljen Pješadijskoj regimenti br. 78. Bataljon je vodio hptm. Malčak, a jednu njegovu četu oblt. Schlögl.

U tom trenu situacija je bila veoma nepovoljna. I njemački divizion, raspoređen sjeverno od Kalusza, morao je uzmaknuti. Tek su protunapadi izvedeni krajnjim snagama spriječili daljnje prodiranje Rusa.

Pješadijska regimenta br. 78 tih dana je teško trpila i najvećim dijelom izgubila snagu otpora. Tek jê manjak municije natjerao natrag na zborni položaj. Ostavljen na cjedilu od susjednog bataljona Pješadijske regimente br. 16, II. 78, skoro u potpunosti je iskrvario. I tu je u nižim činovima došlo do promjena. Tri zapovjednika regimente bila su poslana u penziju i morala se vratiti u domovinu. Među njima i obst. Hoffmann, zapovjednik Pješadijske regimente br. 78.

Devetnaestog jula 1917. je Pješadijska regimenta br. 78 ponovo Rusima otela svoje početne rovove i položaje na liniji Kalusz-Novica. Samo su dominirajuća uzvisina 388, položena istočno od sela, i oko 700 m dug dio rova koji je vodio preko nje, ostali u rukama Rusa. Dva pokušaja regimente da povrati tu taktički važnu tačku propala su uz velike gubitke.

Hpt. Schlögl se sa svojom bošnjčkom četom nalazio kao bataljonska rezerva južno od sela Novica kad je, 20. jula 1917., primio naredbu da prodre u spomenuti rov na njegovoj najužnijoj tački i razvije ga na sjever. Od šest do sedam sati popodne su diviziona artiljerija i okolne baterije

držale pod žestokom paljbom mjesto proboja. U tom vremenu su se bošnjačka četa, jedan vod streljačke čete Pješadijske regimente br. 78 i dvije patrole bacača ručnih granata dovukle do grebena duž vlastitiog položaja, do ishodišne tačke poduhvata. Ali, na najavljenu njemačku patrolu bacača granata čekalo se uzalud.

Tačno u sedam sati, gruhaju mitraljezi, prvi Bošnjaci iskaču iz položaja pod vatrenom zaštitom oružja iz zaklona, prelaze usku traku prostora ničije zemlje i već su na ulazu u rov na boku Rusima. Tutnjaju prvi hici iz neprijateljskog rova, ali oni se već, poput lasica, provlače kroz raskidanu barikadu u protivničkom položju. Ručne granate lete, detoniraju, još nekoliko trenutaka, i prva traverza pripada Bošnjacima. Naprijed istupaju podignute ruke. Neprijatelju se dolazi otpozadi. Počinje davljenje i ubijanje. Zajedno kližu po vlažnom, glinastom zemljištu, a oni koji nadolaze skaču preko tijela koja se bore i previjaju.

Stalne detonacije ručnih granata te vika i stenjanje ranjenih. Došli su do dna klanca, s poletom jurišaju na suprotnu padinu u rovovima i izvan njih. Ne mogu se zadžati. Na sve četiri žure gore kroz namočeno blato, vuku bjegunce nazad i ubijaju ih. Rusi uzmiču u paničnom strahu.

Već su bili osvojili više od polovice uspona, kad su se iznenada na jugoistočnom, suprotnom obronku, nekih 500 m udaljene, pojavile mase koje su išle u napad. Iza njih su stajale daljnje zatvorene formacije, a i Kozaci na konjima su se jasno uočavali.

Tek sad je hptm. Schlögl primijetio da njemačke čete baona I. 77 i III. 92, koje su napadale sjeverno od kote, nisu napredovale. Njihovi borbeni zvuci su ugasli.

Stop!

Svijest da mu odjeljenje na sjeverozapadu visi u zraku i da Rusi u sve većim masama napreduju, učinili su da u njemu sazrije odluka da obustavi daljnje razvijanje rova i okrene se neprijateljskom jurišu u datoj liniji.

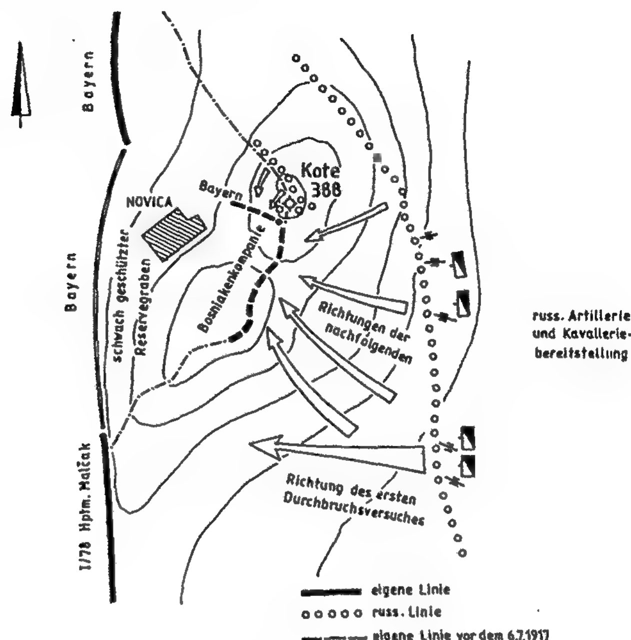
Kod Rusa je sijevalo, granate su orgijale i udarale u južni sektor. Zaštitna vatra!

Hauptmannova glava radila je brzo i dosljedno.

Pokušao je djelovati umirujuće na svoje ljude, pozvao ih da sačuvaju mir i imaju povjerenja u njegov oprez. Tad je napustio zaštitni rov i potražio rezervni vod, koji se morao utaboriti u šumici koja se nalazila ispred sela. Taj vod stavio je pod svoju naredbu i s njim zatvorio rov prema koti 388. Požurio je nazad svom odjeljenju koje je, također, već bilo pod neprijateljskom artiljerijskom paljbom.

Četa mu se nalazila na isturenom položaju, sasvim odrezana od vlastitih linija. Lijevo krilo bilo je usred neprijatelja na gustom šumom obrasloj padini prema koti, a desno krilo bez veze s vlastitim linijama. S njegovog mjesta, blizu vrha, imao je uvid u prostore neprijateljskog

razvijanja. Takav pogled omogućavao mu je usjek u obliku jarka koji je vodio pravo na neprijateljske padine.

Pravac prvog protivničkog napada išao je njegovim desnim bokom, prema položaju I. 78, koji je ležao unatrag, a čiji je zapovjednik bio hptm. Malčak. Sakupljene mase su već razvile napad u vrlo prijeteću akciju na položaje čitave Pješadijaske regimente br. 78.

Dok god su se Rusi kretali dnom doline koje se s položaja Bošnjaka moglo dobro vidjeti, morala im se nanijeti što je moguće veća šteta.

"Paljba!"

Oglasili su svi mitraljezi i puške Bošnjaka. Smrtonosna vatra udari u bokove protivnika koji je jurišao. Ne obraćajući pažnju na artiljerijsku paljbu neprijatelja, napustili su zaštitni rov da bi imali bolji vidik. Rusi su na svom desnom boku osjetili prijetnju i, nakon kratkog oklijevanja, svom snagom se okrenuli na slabi položaj Bošnjaka. I hptm. Malčak, bataljonski zapovjednik I. 78, još do skoro pri marširnom bataljonu Bh. pj. r. 2, promatrao je kako su Rusi bili zbunjeni iznenadnim napadom čete hptm. Schlögla i onda se pomakli od njegovog bataljona, u smjeru kote 388. U tom trenu hptm. Malčak nije davao ni pet para za život Schlögla i njegovih ljudi.

Ali, tu će se prevariti.

Izvanredna promišljenost oblt. Schlögla kao i bezuvjetno povjerenje njegovih Bošnjaka, koje je on u dugim mjesecima u štajerskom Lebringu obučio u valjane borce, učinili su mogućim rješenje zadatka koji je izgledao nemoguć. Zahvaljujući smanjenim mogućnostima uvida u situaciju, Rusi nisu mogli uvući njegovo odjeljenje ni u kakav veći sukob s kote 388 na tom nepreglednom, šumom obraslom terenu. Bili su sami i za njih nije bilo rezerve. Vatra čitave ruske artiljerije uskoro se usredotočila na četu osuđenika na smrt. U plitkim jarcima koja su ležala ispod njih, nekoliko stotina Kozaka se pripremalo za napad. Ali, usred tog okupljanja, iznenadno prasne usredsređena vatra Bošnjaka potpomognuta vodom streljačke čete i stranim ophodnjama. A pri tom je i vlastita artiljerija vrlo djelotvorno podržala odbranu.

Sedam sati trajali su borba protiv nadmoćnog neprijatelja, neizvjesnost i stalne snažne kiše.

Možda se to čini čudom, ali su izdržali. Poput zaklete zajednice, svi su se mahnito hrvali bio to hauptmann, Zugsfuhrer ili običan vojnik, jedan do drugog u najsirovijoj borbi prsa u prsa, i stalno im je uspijevalo *mužike,* koji su se već probijali, uz velike gubitke opet odbaciti. Leš na lešu ležao je u rovovima, ispred rovova, visjeli su na preprekama, ostali čučeći na terenu između stabala, i to dokle je god oko vidjelo. I stalno su se šćućurivali u blato rova kroz koji je tekla voda, čekali premještanje baražne vatre i time napad novog talasa ruske pješadije.

Rano ujutro 21. jula 1917., završila se žestoka borba.

Tridesetjedan Bošnjak je ranjen, devet odanih našlo je smrt, jedan mitraljez više nije bio upotrebljiv. Što god da im se dogodilo, svom hauptmannu su ostali vjerni.

Ali, ruski gubici, kako se u svanuće moglo ustanoviti, bili izuzetno veliki.

Nekoliko dana prije tog uspjeha bošnjčke čete, oficirima Pješadijske regimente br. 78 je, u dubokoj pokunjenosti, obznanjen telegram Cara Karla. U njemu su oni proglašeni odgovornim za čitav neuspjeh inače tako hrabrih hrvatskih trupa.

Ali, pošto da je sjajno uspjela odbrana posljednjeg pokušaja proboja Rusa, gledali su je kao veliki uspjeh 36. pješadijskog diviziona. A to je i bila. Međutim, još je bilo važnije to da je taj uspjeh ponovo oživio moralnu i fizičku otpornost svih vojnika i oficira.

Kad se, godinama kasnije, gm. Fridrich von Löw prisjećao događaja 20. i 21. jula 1917., smatrao je da se ni 36. pješadijski divizion ni zapovjedništvo 13. brigade nisu pribojavali ruskog proboja jer je na raspolaganju bilo dovoljno rezerve i da se čitav napadački prostor, posebno kota 388, stalno držao pod koncentriranom artiljerijskom paljbom. Nasuprot tome, general Ludendorff u svojim ratnim memoarima ukazuje na dva mišljenja tadašnjeg majora njemačkog generalštaba barona

von Busschea, u kojima je on označio Novicu kao ključ ruskog položaja i zauzimanje uzvisine 388 pri armijskom zapovjedništvu se knjižilo kao poseban uspjeh. Nadalje je mjr. Bussche razmatrao odlučujuće značenje te uzvisine i spomenuo slabo izgrađene položaje iza Novice te jedan most, koji je vodio preko visoke Lomnice, koji se nalazio u divizionom sektoru.

Neuspjeh ruskog napada kod Novice je, na kraju, bio trenutak koji je izazvao opće rusko povlačenje, koje je počelo još iste noći. To je čitavom položaju saveznika donijelo bitno olakšanje. Rusi su se morali povući i u prostor Zbožow-Zloczów.

Novica je za rusku armiju bila posljednji pokušaj.

Napredovanje saveznika koje je uslijedilo odvelo je 3. armiju u jednom potezu sve do starih položaja ispred Stanislava i pokazalo da su se Rusi povukli planski i uredno.

Izdavanju naredbi za vrijeme marša bio je prisutan i oblt. Schlögl, pri čemu mu se obratio zapovjednik 36. pješadijskog diviziona fml. Nöhring i pred svim oficirima istakao: "Vi ste ponovo uspostavili čast 78. pješadijske regimente!".

Da se zaokruži slika iz Novice. evo i tadašnjih neredbodavnih odnosa:

zapovjednik I. 78 (prije marš. baon bh. 2)	hptm. Malčak
zapovjednik Pješadijske regimente br. 78	obstlt. Kotik (prije obst. Hofmann)
zapovjednik 13. brigade	gm. Edler von Loew
zapovjednik 36. pješadijskog diviziona	fml. Nöhring
zapovjednik XIII. korpusa	gdi. Csanády v.Békés (prije fml. Schenk)
zapovjednik 3. armije	gdi. Kätek (prije go. Tersztyánszky)

Nastavljalo se napredovanje 3. armije.

Nijemci su 25. jula 1917. ponovo zauzeli Tarnopol.

Uvijek u akciji kao prethodnica, Bošnjaci su se dokazali u bezbrojnim sukobima s ruskim odstupnicama. Konačno, 36. pješadijski divizion došao je do prostora Czernowitz-Sodagora i pošao u pravcu Barancze na austrijsko-ruskoj granici.

Četvrtog augusta 1917., na uzvisini Dolzók, bošnjačka četa oblt. Schlögla od oko 60 ljudi postavljena je kao bočna zaštita. Dodijeljena ličila je taktičkom samoubistvu. U metežu starih, raspadnutih rovova, usred trave i grmlja višeg od čovjeka, čime je sprječavan svaki pogled, trebali su djelovati kao osiguranje dijelova 36. diviziona koji su se nalazili u dolini.

U odmah otposlanim izvještajima, oblt. Schlögla izrazio je sumnje i zamolio za slobodu odlučivanja. Kad na njegove ideje niko nije obratio pažnju, prebacio je odgovornost za očekivano uništenje svoje čete na hptm. Adasiewicza. Hptm. Adasiewicz, međutim, nije vidio razloga za promjenu svoje naredbe.

Je li to bilo neznanje ili jeftin revanš? Nije li osobno mogao prevladati kaznu izražavanjem carske volje? Nije li htio smjestiti "bošnjčkom oberleutnantu", kojeg je prije par dana istaknuo fml. Nöhning?

Ni drugi oficiri Pješadijske regimente br. 78, poput hptm. Romanića, nisu mogli brinuti za regimentu "stranog Bošnjaka" i njegove ljude.

Dogodilo se što se dogoditi moralo.

Po noći je Bošnjake opkolilo jedno rusko napadačko odjeljenje. Ta akcija je Rusima bila olakšana time što priključne sigurnosne jedinice Honveda (42. pj. r. H.) uopće nisu izvele uspon koji im je bio naređen i ostale u dolini. Protivnik je s lijeva probio položaj susjedne njemačke čete te su okruženi Bošnjaci sa svih strana iznenadno napadnuti. U strašnoj borbi izbliza, Bošnjaci su se zagriženo borili i u početku su držali položaj. Ali, kad im je u borbenom metežu udarcem kundaka oberleutnant oboren i ostao ležati kao da je mrtav, pokušali su se probiti koliko je to bilo moguće.

Došavši svijesti, oblt. Schlögl se našao u ruskom zarobljeništvu, u društvu s onim Nijemcima kod kojih je najprije bio uslijedio proboj Rusa.

U maju 1918., oblt. Schlöglu uspio je bijeg iz zarobljeništva i on se vratio svojoj regimenti, Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 2.

U istrazi vojnog suda, kojoj je bio podvrgnut svaki oficir koji je bio u zarobljeništvu, bio je potpuno rehabilitiran.

Možda su on i neki od njegovih hrabrih ljudi preživjeli rat? Njihove šanse, u svakom slučaju, nisu bile slabe. Službena bilješka kaže da se oblt. Schlögl kratko prije sloma nalazio uz rezervni kadar u Lebringu.

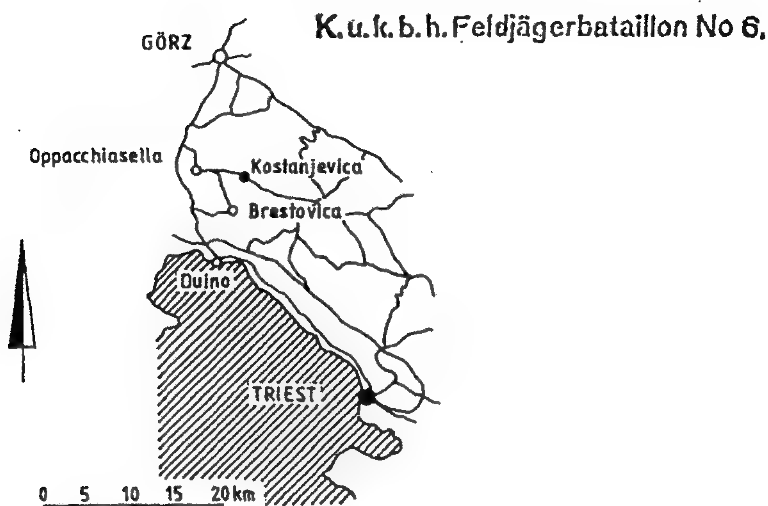
Još nekoliko razmišljanja o marširnom bataljonu Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2.

U vrijeme kad je oblt. Schlögl sa svojim Bošnjacima morao proći borbe kod Novice, baoni. I., III. i IV. nalazili su se na južnotirolskom frontu. Sudjelovali su u borbi kod Ortigare (od 9. do 29. jula 1917.) te se borili na Monte Colombaru i južno od Roccola.

Dakle, nije, kako je uobičajno, jedan bataljon koji je bio na povratku u svoju regimentu skrenut u kriznu situaciju i dodat drugim regimentama. S čistom namjerom armijskog višeg zapovjedništva K. und K. (A.O.K.) poslan je u marš iz Lebringa u Galiciju. Očigledno se prisutnost najboljih vojnika Monarhije trebala pozitivno odraziti na ljudstvo Pješadijske regimente br. 78. Tako je od Marširnog bataljona Bh. 2 postao I. bataljon Pješadijske regimente br. 78 (I. 78). Ostao je pod zapovjedništvom hptm. Malčaka kao Bosanski bataljon sve do kraja te regimente.

Inače, o oblt. Schlöglu smo već čuli. U borbama za južni vrh Busa alte u dolini Fleim vodio je 2. četu Bh. poljskog bataljona br. 3. Bilo je to u oktobru 1916.

Sedam dana borbenih aktivnosti u kraškom području

Već sedmicama prije ponovnog vojničkog sukoba, u A.O.K. K. und K. učvrstilo se mišljenje da se Talijani opet moćno pripremaju za bitku. Slike zračnih izviđačkih četa pokazivale su dovođenje ogromne mase ljudi i materijala, koncentraciju teških topova u području ušća Stobba, izgadnju novih depoa municije i koncentraciju trupa od Jadrana do mostobrana Tolmin. Pojedinačni prebjezi potvrdili su pretpostavke austrougarskog generalštaba. Tanke linije tirolskog i koruškog fronta i dalje su slabile i bataljoni su se otatle premješatali na front na Soči.

Kada su konačno čitave trupe talijanskih prebjega došle do linije naših predstraža s pozivom: "Mauthausen!" (logor ratnih zarobljenika, uglavnom za Talijane), početak napada je bio poznat prilično tačno.

Tako je i bilo.

Osamnaestog augusta 1917. rasplamsala se krvavija od svih bitaka na Soči (koja će ući u povijest kao 11).

Žarišta žestokih bitaka VII. korpusa bili su vrhovi južno od Biglie, prostor oko Fajti hriba te uzvisine južno odatle, kt. 383 i kt. 363, kao i sama Kostanjevica.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 6, pod komandom dokazanog mjr. Milojevića, u tim bitkama se nalazio kao samostalan bataljon u savezu 11. planinske brigade (obst. Fischer am See) pri 4. pješadijskom divizionu (fml. Gabriel). Taj divizion je bio podređan VII. zapovjedništvu korpusa (fml. Schariczer), koji je bio raspoređen u 1.

sočansku armiju (gm. Wurm). Po raspuštanju borbom istrošenih ostataka tog bataljona, mjr. Milojević sastavio je slijedeći izvještaj:

Bosanskohercegovački poljski streljački K. und K. bataljon br. 6
(VII. kps.-48. pj. d. - 11. pl. brig.)

Borbeni izvještaj
o aktivnosti bataljona od 18. do 24. augusta 1917.

18. 8. 1917., u pet sati prijepodne, na čitavom frontu počela je snažna artiljerijska paljba, koja se oko šest sati pojačala do zaprječne vatre. U vatrenom dosegu stoje linije 1a, 1b i 1c, kao i stražnji prostor Kostanjevice. Susjedni sektori i južno od Kostanjevice omotani su u guste, neprohodne oblake dima.
U 1,30 sati, punim neprijateljskim pogotkom zapaljeno je skladište municije kao zapovjedništva baona. u dolini Martha. Vjetar tjera teške oblake dima u šupljine u stijenama i tamo otežava boravak. Čitav dan neprijateljska artiljerija trešti s granatama i teškim minama na linije od 1a do 1c. Lijevo od kote 304, rovovi linije 1c poravnati su, a na desnom krilu mjestimično veoma oštećeni.
U dva sahata popodne je naša artiljerija otvorila žestoku paljbu na neprijateljske položaje najbliže Kostanjevici. Paljba traje do večernjih sati. Oko 10 sati popodne, vatra obostrano ponešto popušta.
U 10,30 opskrbna četa izlazi s hranom. Zatvorena paljba uništava konje skupa s kolima.
Obostrana artiljerijska paljba traje priličnom snagom čitavu noć na 19. augusta 1917. Oko pet sati izutra, talijanska vatra je jača od zaprečne vatre i traje do 5,30 sati. U to vrijeme kreću prvi talijanski pješadijski napadi. Neprijatelj istovremeno obasipa liniju 1c zatvorenom paljbom i po njoj puca granatama. Naša artiljerija otvara zatvorenu vatru na sektor najbliži Kostanjevici.
U 6,30 sati prijepodne, u zapovjedništvo Bataljona pristižu ljudi rastjerane Pješadijske regimente br. 73 koji su se nalazili ispred nas na prvoj liniji i javljaju da su probijene linije 1a i 1b sektora 27.
Nakon toga je naređeno zauzimanje linije 1c sa 1. i 3. četom. Druga četa je pomaknuta neposredno do linije 1c.
Nakon toga je uspio (posrećilo se) protunapad našeg Pješadijskog bataljona br. 10. Poslije raščišćavanja situacije, 1., 2. i 3. četa opet zauzimaju raniju poziciju jer je neprijatelj ponovo uzeo liniju 1c pod snažnu artiljerijsku vatru. Svi prostori su stalno i nesmanjenom žestinom pod vatrom do šest sati popodne.
U šest sati popodne, Talijani nanovo napadaju. Naša artiljerija otvara zaprečnu vatru. Neprijateljski avioni čitav dan patroliraju u grupama iza fronta te izbacuju zapaljive bombe i letke.
Protivnik je izgleda pregazio linije 1a i 1b kod susjednih diviziona na jugu. Još nije okončan protunapad na ponovno uspostavljanje situacije.
U jedan sahat popodne stiže vijest da se 12. divizion povukao do K.-pojasa. Naše lijevo diviziono krilo osiguranja zauzelo S.-pojas. Front vlastitog diviziona je netaknut. Artiljerijska paljba traje obostrano.
Uprkos prilično žestokoj neprijateljskoj artiljerijskoj vatri na svim prilaznim putovima, opskrba (hrana) normalno je dopremljena svim odjeljenjima.
U noći na 20. 8. 1917., obostrano snažna artiljerijska vatra. Protivnik trajno puca na sve sektore. Kod 12. pješadijskog diviziona čuje se jaka borbena uzbuna. Položaj se još nije izvidio.
Linija 1a u sjevernom sektoru posvuda je u našem posjedu. Artiljerijska paljba popušta i tek se povremeno javljaju kratkotrajni artiljerijski prepadi. U sektoru 12. pješadijskog diviziona je, izgleda, protunapad Pješadijske regimente br. 80 ponovo osvojio položaj Korite, koji je dan prije bio izgubljen.
S obzirom na izmijenjeni borbeni položaj, određen je nov raspored grupe. Pješ. baon IV. 73, sa sekcijom 29 do 31, stupa pod zapovjedništvo 11. planinske brigade. Granica 11. i 12. planinske brigade je između sekcija 28 i 29, južno od same kote 304, uz sjeverni rub gornje Vojščice. Sadašnji položaj pri 12. pješ. divizionu - nije poznat. Hrana je normalno stigla u Bataljon. Telefonske veze se cijeli dan opetovano razaraju hicima.

Dvadesetprvi 8. 1917. U jedan sahat ujutro plinska uzbuna u svim dolinama sektora baona. Plin prodire u skloništa u šupljinama stijena i izbacuje se vatrom i dekama. Trajno jaka artiljerijska paljba.
U sedam sati, protivnik opet kreće u napad na Kostanjevicu, i to u sekcijama od 25 do 30. Prva linija obavijena je u gusti dim.
U 10,55 sati pristiže vijest iz 12. planinske brigade da je protivnik kod Kostanjevice probio sekciju, da se razvija prema sjeveru i, navodno, prodire u istočnom smjeru.
Naredba: Izvidjeti prema Kostanjici, čvrsto držati liniju i, ako je ikako moguće, pomoći pri izbacivanju protivnika!
Patrole (trupe za uhođenje) odmah kreću ka Kostanjici. Liniju 1c drže 1. i 3. četa, a 2. četa pomaknuta je naprijed do linije c.
Oko dvanaest sati pristižu dojave da je protivnik napao s dva bataljona, da mu je uzvraćeno i da se linija 1a potpuno nalazi u našem posjedu. Zauzima se raniji položaj.
Čitav dan živa artiljerijska aktivnost. U podne stiže naredba za stavljanje u pripravnost dijela bataljona (to su 2. i 4. četa, tri puškomitraljeza i jedan pješadijski top) koji nije određen za osiguranje. Polubataljon treba u savezu s Pj.r.br.79, pod zapovjedništvom gosp. obersta Mesića, napasti kotu 246 koju drži neprijatelj, zauzeti je i zadržati.
U 4,50 sati je opozvana naredba. U 5,15 sati, ponovo slijedi naredba: Pripravnost za marš! Polubataljon koji je određen kao grupna rezerva Jug, u 7,15 sati marširа prema pukotinama Des, Doma i Stock, po bijelini dana kroz neprijateljsku zatvorenu vatru. Orijenatcija je izuzetno loša jer nisu označeni ni putovi ni doline. Bataljonski štab stiže u zapovjedništvo grupe Jug tek u 10,30 sati i tamo prima naredbu da zauzme i zadrži danas napušteni pojas S.
Dvadesetdrugi 8. 1917. Vlastita naredba: Druga četa zauzima sekciju 32, razvija se prema S.-pojasu do južno od kote 244; 4. četa, izašavši s K.-linije, razvija S.-pojas prema zapadu do priključka na 2. četu te ima zadržati položaj. Dva mitraljeza pod zapovjedništvom leutnanta Grubera postavljaju se na ulazu S.-pojasa u K.-liniju, a jedan mitraljez - južno od pećine Mihaly. Pješ. top - južno od kote 304.
Zauzimanje S.-pojasa provedeno je u svitanje, kako je i naređeno. Pri tom su iskopane dvije neprijateljske poljske straže. S.-pojas se sastoji od 20-60 cm visokog kamenog zida. Međutim, uglavnom razbijenog hicima. Neprijatelj osmatra dvije doline koje leže iza njega, sve do njegovog dna. Posada nije pokošena samo neprijateljskom artiljerijom i mg. paljbom, već i vlastita artiljerija djeluje iz nepoznatog pravca na S.-pojasu. Za samo nekoliko sati, 4. četa gubi više od polovice svojih ljudi.
U četiri sahata popodne, nakon najžešće artiljerijske i baražne vatre, počinje frontalni napad. Talijani napreduju s dva mitraljeza. Prodiru u pukotinu otvorenu na desnom krilu.
Pravom procjenom situacije, oberleutnant Alić naredio je ostacima svoje čete povlačenje u K.-liniju jer se neprijateljski napad već razvio njemu iza leđa. Leutnant Petrovits je ranjen i više ga nisu mogli štititi. Pao je u talijansko zarobljeništvo sa još nekim iscrpljenim ljudima, kao i minskom eksplozijom onesviješćeni kadet Prikryl.
Oberleutnant Alić je s K.-linije otvorio žestoku vatru i tako spriječio daljnje napredovanje Talijana prema sjeveru.
Do ponoćnih sati je prostor istočno od kote 244 do K.-linije ostao nezauzet. Neugodnim se pokazao manjak crvenih i zelenih svijetlećih patrona i pješadijske municije.
Da se spriječi razvijanje sekcija 32 i 33, oberleutnant Valentini je, sa svim ljudim koji su mu stajali na raspolaganju, zatvorio prostor prema mjestu proboja i neprijatelja neprekidno držao pod paljbom. Pješadijski top leutnanta Berzsyja je za vrlo kratko vrijeme lišen čitavog ljudstva. Sve je bilo mrtvo ili ranjeno. Nakon toga je leutnant Berzsy sam opsluživao pješadijski top, sve dok ga jedan pun pogodak nije učinio neupotrebljivim.
U devet sati popodne su bataljonskom zapovjedništvu u dolini Mihaly stigle 13. i 15. četa te jedan mg. vod Pješ. r. br. 79 i odmah poslan u akciju. Petnaestoj četi naređeno je da ode u dolinu Leo, kako bi pojačala u međuvremenu destkovanu 2. četu (zapovjednik čete oberleutnant Dyk); dva mitraljeza odmah od kote 244, jedan mitraljez na K.-liniju, a 13. četa u prostor istočno od kote 244, pa do K.-linije.
Dvadesetrećeg 8. 1917., u 10 sati, došla je vijest da ne postoji nikakva veza istočno od doline Leo. Trinaestu četu nije moguće naći. Jedna izvidnica otposlana iz čete 15. 79 više se ne vraća. Prema dojavi oberleutnanta Alića, pristigloj u 8,10 sati, tri patrole koje je on bio otposlao ustanovile su da se protivnik povukao na S.-pojas. Patrole su se vratile s više zarobljenika i više svojih ranjenika, koji su pri ranijem povlačenju bili zaostali. O sudbini 13. čete ništa nije se moglo pronaći.

U 11 sati popodne je oberleutnant Alić dojavio da je neprijatelj čvrsto zatvorio cestu za Korite i zauzeo je s četiri mitraljeza. Zato se S.-pojas mogao zauzeti samo s ceste Korite do ulaza u K.-pojas, a nezauzet je dio sjeverno od ceste do kote 244.
Forsiranje (svladavanje) prijelaza preko ceste propalo je uslijed neuporedive nadmoćnosti neprijatelja. Dovedeni zarobljenici navode da su prema S.-pojasu angažirane dvije regimente. Sjeverno od kote 244, položaj se nalazi potpuno u našim rukama. Situacija u dolini Leo je izvanredno teška i kritična. Posada koja se brani od okruženja trpi velike gubitke. Sama dolina Leo puna je leševa i ranjenika. Prije više dana je 60 teško ranjenih ostalo da leži bez zaklona i vode. Nebrojeni leševi zagađuju zrak. Vikanje i stenjanje loše utiču na moral ljudstva. Više se puta molilo za evakuaciju tih ranjenika, ali je pomoć izostala.
U 1,40 sati se Talijani pomiču u dolinu Cyrill, prema prepreci kod sekcije 32. Isto tako, snažan pokret odmah do kote 220. Prvi neprijateljski valovi povlače se pod mg. i pj. vatrom. Primijetno je da više oficira ide nazad, na stari talijanski polžaj s približno jednom četom, zapadno od sekcije 34. U četiri sahata ponovo počinje pokret neprijatelja naprijed, snažno i duboko raščlanjen prema dolini Leo i sekciji 32. Napad je zaustavljen. Međutim, napad se nastavlja prema dolini Leo i nanovo zaustavlja ispred S.-pojasa. Jedan protunapad, poduzet pod zapovjedništvom leutnanta Richetzkog, djelomično uspijeva. Talijani se vraćaju, a slijedi ih mitraljeska i pješadijska paljba ljudi u dolini Leo te mitraljeza s boka u sekciji 32 (oberleutnant Hampel). Naša artiljerija sjajno puca i uzrokuje jake gubitke protivniku, koji bježi u dolinu Wenzel. Pri izlasku je teško ranjen Leutnant Richetzky.
U 4,45 sati je pješadijska municija gotovo sasvim potrošena. Od zapovjedništva bataljona IV. 73 stiže pomoć. U 4,50 sati, napad popušta. Mg. okviri se pune pješadijskom municijom, a sakuplja se municija koja leži unaokolo. Položaj u dolini Leo u međuvremenu postaje sve kritičniji. Svi oficiri su ranjeni. Oberleutnant Dyk je pretrpio nervni šok. Zapovjedništvo grupe Jug hitno se moli za pojačanje K.-pojasa.
U 5,40 sati opetse primjećuje snažan pokret pri koti 244. Uslijed zaprečne vatre, čitav prostor obavijen je gustim oblacima dima. U 6,30 sati, oberleutnanat Dyk javlja da Talijani drže sjeverni rub doline i nalaze se u pokretu prema sjeveru. Ljudstvo je u međuvremenu palo na dvadeset ljudi. Oba mitraljeza su uništena punim pogocima.
Oberleutnant Valentini stavlja u vatru posljednje rezerve na lijevom krilu, na liniji 1b. U sedam popodne, Talijani su još jednom prisiljeni da se povuku. U 7,50 sati, neprijateljska masa ide kroz stari položaj sekcije 32 prema sekciji 31 i dolini Leo. Ispaljene su sve crvene rakete. Pod komandom leutnanta Jeglića, kao posljednja rezerva, angažirani su telefonisti, kuriri i ađutanti. Sekcija 32 i - prepreka se diže. Talijani su zauzeli dio doline Leo i istočno odatle napreduju s mitraljezima. Situacija u dolini postaje neodrživa jer su sa svih strana opkoljeni. Nakon 10 sati uvečer, nastupa tišina. Pošto zapovjedništvu bataljona nisu na raspolaganje stavljene nikakve rezerve, a četiri angažirane čete su desetkovane, zapovjedništvo Bataljona se - 24. 8. 1917., u 4,46 sati ujutro - odlučuje da preda dolinu Arpad, ukopa se iza doline Mihaly, provede preprječavanje prema liniji 1c i samo se uputi u pukotinu Richard.
U 6 sati popodne, na frontu je potpuni mir. Protivnik se ne primjećuje. Ljudstvo i oficiri su potpuno iscrpljeni jer su već prije četiri dana skoro sasvim ostali bez vode, a bez nje nisu mogli koristiti rezerve koje su se tu nalazile.
Opskrba namirnicama se, uslijed trajne zatvorene paljbe, odvijala izuzetno teško i opskrba četa je 21. i 28. 8. 1917. bila potpuno uništena. Gubici u konjima su se tih dana popeli na 19 mrtvih i 13 ranjenih. Nosači su putom bili pobijeni, ranjeni ili rastjerani, a namirnice raznesene hicima pa je, tako, tek u noći 23. 8. 1917. nešto namirnica, bez vode, dospjelo na novi položaj.
Držanje ljudstva koje se, najvećim dijelom nalazilo na golom kraškom tlu pod trajnom artiljerijskom i minskom paljbom, prožeto je velikom važnošću položaja koji je trebalo očuvati, neopisivom požrtvovnošću i neprekidnim bodrenjem od svih oficira te jedinstvena istrajnost i hrabrost, bili su u stanju sčuvati S.-pas u najnepovoljnijim uvjetima koji se daju zamisliti. Neopisive su fizičke oskudice oficira i ljudstva. Ljudi su - žeđu natjerani do ludila - pili urin.
Od oficira bataljon je od 18. 8. do 24. 8. 1917. izgubio:
lt. Richetzky ranjen,
fhr. Mikes i fhr. Haas bili su živi zakopani i osim nervog šoka pretrpjeli teške unutarnje povrede,
lt. Petrovits, ranjen, pao u talijansko zarobljeništvo,
fhr. Prikryl je udarom mine onesviješćen i isto tako zarobljen;

od ljudstva:
44 mrtva (od toga, dvojica su otrovana plinom),
178 ranjenih,
38 bolesnih u vojnoj bolnici (od toga, deseterica su otrovana plinom),
42 nestala.
Prilično visok broj nestalih objašnjava se time da je veliki dio ljudstva pri povratku sa S.-linije ostao ležati ranjen i nije se mogao zaštititi. Nadalje, dio ranjenih ostao je u dolini Leo koju je zauzeo protivnik. Neki su minskim udarom bili potpuno raskomadani. Neki su s fahr. Prikrylom dospijeli u zarobljeništvo. I, konačno, možda su se neki ranjeni, ne prošavši previjalište, zaputili na neko okupljalište ranjenika. Tako je jučer bataljon dobio vijest da su se dva čovjeka vratila direktno u sanitetsku kolonu 48.

Poljski položaj 628, 28. augusta 1917.

Milojević, mjr., vlastoručno

Zapovjedništvo 11,planinske K.und K. brigade

Kao dopuna ovom izvještaju mjr. Milojevića, moglo bi se još primijetiti:

Osmnaestoga augusta 1917., oblt. Senko je, sa svojom 1. četom, branio liniju 1c koja je prolazila tik iza linije 1a, sjeverno od Kostanjevice. Talijani su već prvog dana borbenih aktivnosti potpuno razorili poljska utvrđenja. Tekući radovi na obnovi, koji su morali uslijediti pod stalnom neprijateljskom paljbom, prouzrokovali su velike gubitke četi.

Dvadesetdrugog augusta 1917., oblt. Valentini je, sa svojom 2. četom, na vanjskom lijevom krilu 48. pješadijskog diviziona zapriječio prodor Talijana koji je sezao već do doline Leo. Morao je kroz oko dva km duboku zonu zatvorene vatre da bi sa svojim ljudima došao do ugroženog mjesta. Slijedećeg dana je sa svojim Bošnjacima odbio dva masovna talijanska napada. Međutim, snažna artiljerijska i minska vatra je u vlastitoj liniji otvorila široku pukotinu i protivnici su na lijevom krilu prodrli preko S.-pojasa. Odmah je naredio osiguranje pozadine IV. 79 kojase nadovezala zdesna.

U teškim borbama koje su slijedile, sa šačicom svojih momaka sačuvao je svoj oko 500 m širok sektor. U tim borbama izgubio je sve svoje zapovjednike vodova. Opskrbna četa mu je opetovano stradavala u neprijateljskoj zatvorenoj vatri. Zaliha, takozvanih zaliha za zaprječnu vatru, u ovom sektoru nije bilo. Tako su Bošnjaci ležali na otvorenom kraškom terenu, danju i noću bez zaklona, pod artiljerijskom vatrom neprijatelja. Već četiri dana - bez vode i hrane! U svako niti duše gnijezdila im se mržnja; mržnja protiv nadmoćnog neprijatelja. Ta mržnja učinila je da hrabri Bošnjaci podnesu tu grozotu, te oskudice, napore i opasnosti. Životinjskom divljinom, ubijali su kao opijeni, dahćući i daveći nemilosrdno. Mnogostruko nadmoćni napadači tonuli su u prašinu pred tim podivljalim ratnicima. U tim trenucima borbe za opstanak izgubio se tanki sloj civilizacije i preostalo je samo u ćošak stjerano ljudsko biće koje

se svakim djelićem svog tijela i duha branilo od sloma koji se činio sigurnim.

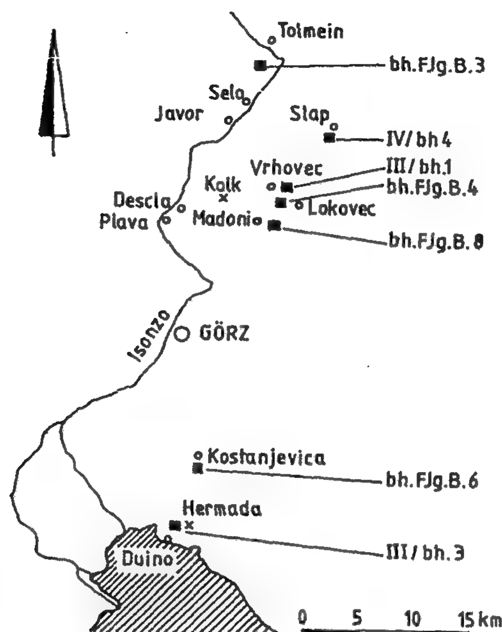
Oblt. Hampel, vođa mg. čete, ležao je iza mitraljeza čije je ljudstvo šrapnelom bilo izbačeno iz borbe i držao ga uperenog u nadirujuće valove plavosivih tijela, šireći smrt i propast. Zapovjednici njegovih drugih vodova, koji su još živjeli i borili se, i tako su znali šta im je činiti. Ciljeva im nije nedostajalo.

Nimalo drukčije nije razmišljao ni lt. Berczy, zapovjednik Pješadijskog topovskog odjeljenja. Kad mu je čitavo ljudstvo bilo ubijeno ili ranjeno, sam je dalje opsluživao svoj top. A kad ga je pogodak granatom pomeo od topa i učinio ga neupotrebljivim, odmah je preuzeo vod u 4. četi. Njegova hrabrost i smirenost prenijeli su se na potpuno iscrpljeno ljudstvo i zajedno im je pošlo za rukom, uprkos svoj nadmoćnosti Talijana, zadržati svoj sektor.

Dvadesettreći august 1917. U akciji južno od doline Cyrill, južno od Kostanjevice, oblt. Senko je poveo svoju 1. četu u najtežoj neprijateljskoj zatvorenoj vatri na dodijeljeni položaj, ali ga je previdio uprkos tome što mu je bio pridodan vodič koji je dobro poznavao okolinu. Tek kad su probili neprijateljski pojas, odjednom su stali na najkraćoj udaljenosti nasuprot isto tako iznenađenih Talijana. Bez oklijevanja je krenuo na protivnika, probio se sa svojim Bošnjacima iz opasnog okruženja i pri tom još sa sobom poveo grupu zarobljenika. Uz najmanje gubitake, konačno su pronašli vlastiti položaj, prepoznavši ga po žestokoj artiljerijskoj vatri. Slijedećih dana upoznali su pravi pakao. U nepodnošljivoj vrućini, već dva dana bez vode i hrane, ležali su u plitkim jarcima koji su prije predstavljali grobove i obarali Talijane koji su stalno *Dvadesettreći august 1917.* I lt. Jeglić, tek jedan mladi oficir za vezu, nadrastao je samog sebe u najneposrednijoj opasnosti. Kad je protivnik, zaprječnom vatrom i duboko raščlanjenim masovnim napadima, uzdrmao ostatke posade rova na vanjskom lijevom divizionom sektoru, dočepao se nekoliko ađutanata, kurira i nezaposlenih telefonista i, s tom borbeno ne još jakom grupom, izveo bravurozan protunapad na neprijatelja, koji je već bio prodro. Zahvaljujući njegovoj odlučnosti, položaj se držao još danima.
jurišali.

Gore:
Na Rombonu; oficiri 3. čete I. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 ispred svog smještaja u Küchenschluchtu, septembar 1917. (önb.)
Dolje:
Osamljeni grob na koti 1776. iznad položaja za Grebenom; u pozadini je Grintovec (önb.)

Ako se u toj najtežoj od svih bitaka na Soči morala predati neprohodna i bezvodna visoravan Bainsizza - Sveti duh, onda je kao i prije prilaz Trstu ostao zatvoren, a zadržana je i Kostanjevica.

U tu jezovitu odbrambenu bitku punu žrtava, osim različitih diviziona, brigada, regimenti i bataljona još uvijek velike K. und K. armije, nije bio uključen samo Bosanskohercegovački poljski streljački batljon br. 6, već i druge jedinice Bošnjaka i Hercegovaca. Tako je Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3 stajao oko 2,5 km sjeverno od Sela u savezu sa 7. planinskom brigadom (1. Pj.d.), IV. Bh. 4 kod Slapa, 8 km istočno od Javora, kao rezerva 1. pješadijskog diviziona. Taj IV. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 bio otpušten s Koruškog fronta. S Tirolskog fronta je bio doveden Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 8, koji je oko devet

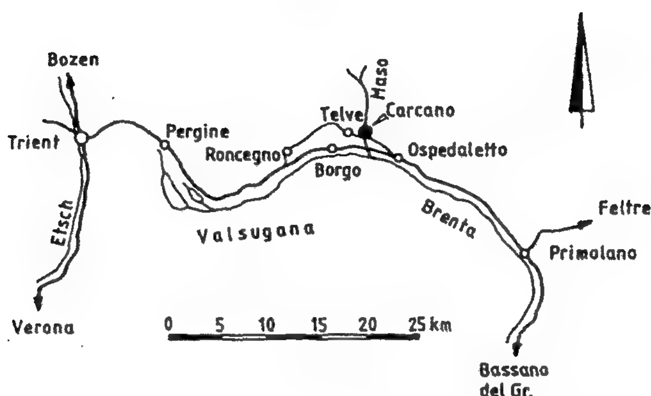
Gore:
Car Karlo Prvi u Galiciji; s pješadijskim generalom Böhm-Ermollijem (tamna kapa) kod odreda Bošnjaka; maj 1917. (önb.)
Dolje:
Car Karlo Prvi promovira vojni orden s imenom Marije Terezije, 17. augusta 1917., u vili Wartholz, u Reichenauu am Semmering; sprijeda, treći s lijeva: hauptmann Gojkomir von Glogovac; naprijed, drugi s lijeva: poručnik ratnog broda Gottfrid von Banfield (önb.)

km istočno od Plave i kilometar istočno od Madonija, uspješno sudjelovao u tamošnjim borbama. Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4 je, skupa s I. 21, povratio greben Kplk i sačuvao ga od svih neprijateljskih napada sve do naređenog povlačenja. Na kraju bitke se nalazio nekih 10 km istočno od Desele, 1,5 km zapadno od Lokoveca. Treći Bh. 1 je bio ispred Vrhoveca, a III. Bh. 3 - u području Duino-Hermada, dakle u najbližem susjedstvu Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 6, naslonjen na Jadran, kao najjužniji sektor čitavog kraškog fronta.

U vezi s 11. bitkom na Soči, može još biti zanimljivo i to da je dotadašnja Armija na Soči bila pretvorena u jednu armijsku grupu kojom je zapovjedao go. Boroević. Podređene su mu bile 1. sočanska armija, pod komandom go. Wurma, sa šefom generalštaba obst. Körnerom (kasnije, savezni predsjednik Druge Republike), kao i 2. sočanska armija, pod zapovjedništvom gdi. Henriqueza, sa šefom generalštaba obst. Salis-Samadenom.

Carzano

K. u. k. Infbaon V. b. h. 1.

Mogućnost da se probije rupa u odbrani južnog Tirola i možda čak rastavi čitav odbrambeni sustav, navela je talijanski generalštab da prihvati ponudu izdajnikovu ponudu. Taj izdajnik bio je pripadnik V. Bh. 1., čovjek koji se bio dokazao u najtežim borbama čija je krv više puta potekla za Austro-Ugarsku.

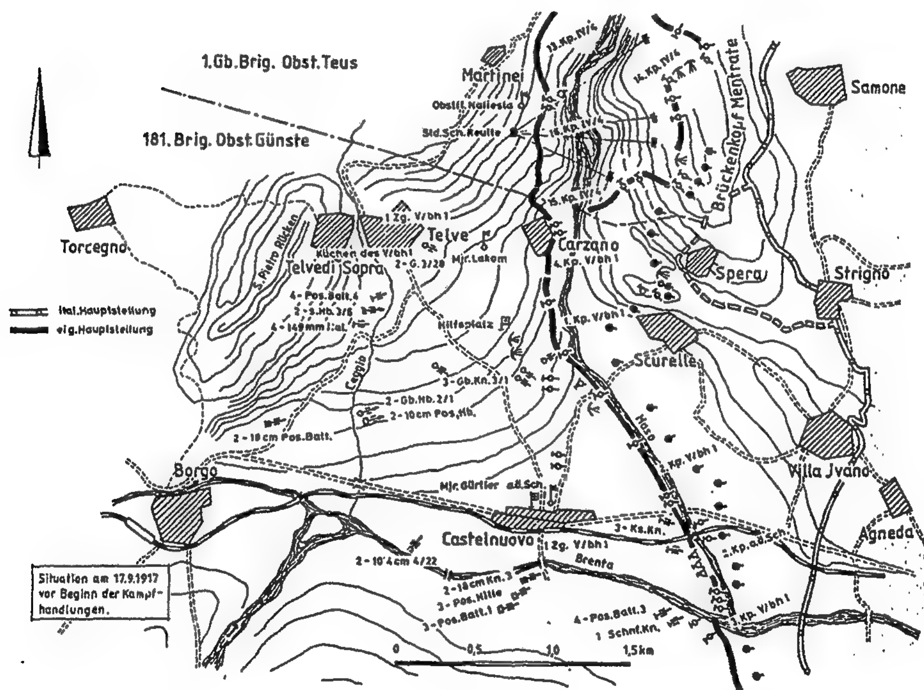
Podržali su ga isključivo Česi koji su se nalazili u njegovoj četi, oficiri, podoficiri i obični vojnici. Ni edan jedini Bošnjak nije učestvovao u zavjeri. Naprotiv, Bošnjaci su kasnije bili ti koji su najviše propatili.

Noć bez mjeseca, sa 17. na 18. septembar trebala je biti noć ostvarenja plana tog nitkova. I dok su oblt. Pivko, kako se zvao izdajnik, i njegovi suučesnici u zavjeri dodavali sredstvo za spavanje u večernji obrok poljskih straža i ljudima 4. čete smanjivali zalihe municije, uklanjali rezervnu municiju te, koliko je bilo moguće, zauzimali telefonske stanice, U prostoru Spera nalazilo se 2.150 pušaka i 12 mitraljeza Bataljona Bersagliera 72. 20, Biciklističkog bataljona Bersagliera 7 i Jurišne čete Bersagliera 5, spremnih za prvi prodor. Kao dodatak, u pripravnosti je bila talijanska brigada Trapani, s regimentama 144 i 149.

Sedamnaestog septembra 1917., Bečlija lt. Engelbert Knott, zapovjednik 1. voda 4. čete V. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1, te večeri se nalazio u svom skloništu u Carzanu. Nakon što je obavio svoju 24-satnu službu na isturenom položaju pri poljskoj straži Castellare, od osam sati uvečer bio je slobodan.

Vod mu se nalazio na položaju uz crkvu u Carzanu, južno i sjeverno od puta koji je vodio od tvornice papira.

Zapovjednik 4. čete je u to vrijeme bio ldst. oblt. i. d. R. dr. Ludwig Pivko iz Maxena, u Sloveniji, tadašnjoj Donjoj Štajerskoj, civilnim zvanjem profesor na jednoj obrazovnoj ustanovi, kojeg je Rezervno okružno zapovjedništvo 37, prije nekoliko mjeseci, dodijelilo V. Bh. 1. Kohoutek iz Hodejitza, Moravska, vodio je 2. vod, a lt. Muharem Trampa iz Sarajeva - 3. vod. Nadalje, u području čete nalazili su se oblt. Ertl i lt. Zeleny, koji su pripadali mg. odjeljenju, koje je bilo opremljeno zaplijenjenim ruskim mitraljezima, te, konačno, lt. Weiser, pionirski oficir V. Bh. 1.

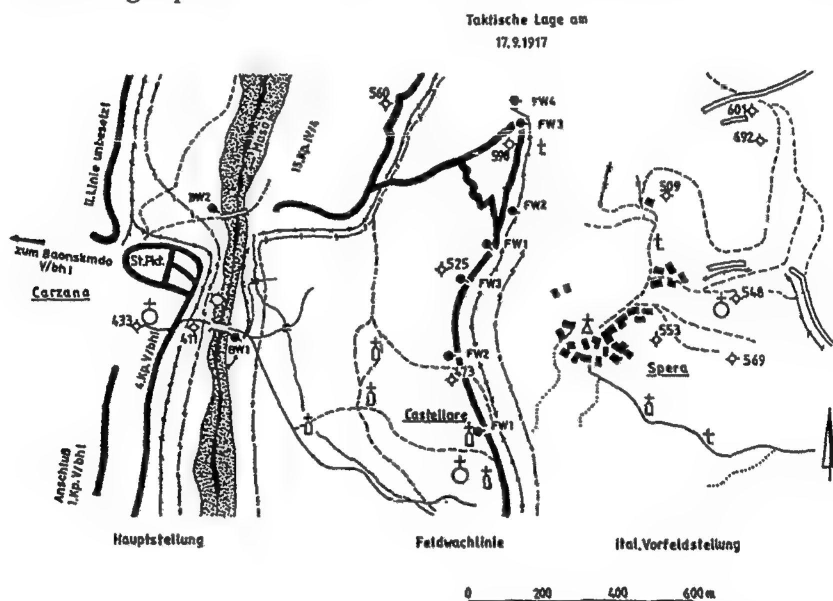

Zapovjednik V.Bh.1 obstlt. Emil Vidale, Hrvat iz Zagreba, bio je na godišnjem odmoru. U njegovo ime je Bošnjački bataljon vodio major generalštaba Eduard Lakom, zaslužni obavještajni oficir, nadaleko poznat i kao graditelj žičare. Taj bataljon se već odavno nije sastojao samo od Bošnjaka, već i od Rusina, Madžara i ne malog broja Čeha.

Glavna odbrambena linija nalazila se na zapadnoj obali potoka Maso, a isturena linija poljske straže - na istočnoj. Izuzetak je činio mostobran Mentrate, koji je, isturen preko potoka Maso, zadirao na talijansku stranu.

Tu poziciju, trn u oku Talijanima, držale su čete 13 do 16 iz IV. bataljona Pješadijske regimente br. 4 velikih i njemačkih majstora, pod zapovjedništvom obstlt. Nalieste. Južno od Carzana, na visoravni naselja Scurelle, nalazila se 1. četa V. Bh. 1, u blizini Castenuova - 2. četa, te na ušću potoka Maso u Brentu - 3. četa. Po jedan pričuvni vod Bošnjačkog bataljona nalazio se u Telveu i Castelnouvu. Na V. Bh. 1 se nadovezivao mjr. Gürtler, sa svojim gornjoaustrijskim strijelcima. Sjeverno od Carzana prolazila je linija koja je dijelila područja komande 1. planinske brigade, pod obst. Teusom (Sjever), i 181. pješadijske brigade, pod obst. Gürtlerom (Jug).

Linija otpora i položaji poljskih straža bili su vrlo dobro izgrađeni te osigurani snažnim žičanim preprekama te barikadama s žicama visokog električnog napona.

Osamnaesti septembar 1917., 0,40 sati noću. Potpuno iscrpljen, golih nogu i bez oružja, inf. Mustafa Mašić upade u sklonište lt. Knotta. Dojurio je u jednom mahu s poljske straže 2. U skladu sa svojim stanjem, izbaci svoj izvještaj: "Najpokornije javljam, herr leitnant, Talijani su nam zauzeli čitavu liniju poljske straže Castellare. I vrh 525. Talijane je vodio dežurni feldwaba (Feldwebwl - op. pr.) Mlejnek. Samo sam se ja izvukao".

Leutnant je hitro reagirao. Premda mu se to obavještenje činilo nevjerovatnim, jer se čuo znak uzbune, a i on sam je bio naredio uključivanje barikada od visokog napona jučer tek oko sedam sati uvečer, ipak je odmah požurio na položaj. Alarmirao je 4. četu, naredio borbeno

zaposjedanje grobova i položaja te zgfr. Bećira Bebanića poslao s 10 ljudi kao pojačanje straži na mostu Bw. 1, blizu uzvisine 411. On se sam odmah zaputio četnom zapovjedništvu da obavijesti zapovjednike. Na pitanje gdje je oblt. Pivko, dobio je odgovor. "Herr oberleutnant je, s leutnantom Kohoutekom i leutnantom Zelenyim, otišao u obilazak i još se nije vratio". Odmah je probudio oblt. Ertla i lt. Trampa, koje je brzo izvijestio o događajima.

Lt. Knott je samoinicijativno, bez naredbe, preuzeo vodstvo 4. čete. Opet se obratio telefonisti, koji ga je izvijestio: "Od ponoći je prekinuta veza s linijom straže Castellare. Druge veze ne rade bez zamjerke i oberleutnant Pivko je sinoć kasno naredio isključivanje električnih prepreka zbog popravki".

Knott je odmah telefonski alarmirao susjedne čete, 1. četu Bh. 1 i 15. četu IV. 4 njemačkih majstora te energetskoj centrali odmah naredio ponovno uključenje svih barikada s visokim naponom.

Sad, nakon što je bilo učinjeno najvažnije, prenio je svoja zapažanja bataljonskom zapovjedniku mjr. Lakomu. Izvijestio je i o svojim mjerama te zamolio za korištenje reflektora kao i uzbunjivanje artiljerije.

Brzo je sastavio i poslao dvije patrole. Ljudi su nestali bez glasa u tamnoj noći bez mjeseca. Prvu patrolu vodio je lt. Trampa. On je, s osam ljudi, pošao preko mosta sjeveroistočno od Carzana (most 2). Drugom patrolom je zapovijedao jedan dokazani korporal, koji je, također s osam ljudi, prešao most istočno od crkve i pošao prema liniji poljske straže. Zadatak obiju patrola bio je - razjasniti situaciju.

Pokazalo se da je najveći dio ljudi bio pijan. Tek se, uz najveće napore, mogao iz najbližih skloništa probrati izvjestan broj trijeznih vojnika. Trebalo je dopremiti dodatnu municiju. S nekoliko ljudi je pojurio u pećine u kojima su uskladištena borbena sredstva. Novi šok! Brižno čuvano i osiguravano skladište municije, bilo je prazno. Sve pregrade s patronima, sanduci s ručnim granatama i kutije sa signalnom municijom, sve je nestalo.

Ponovno obišavši položaj, s ljutnjom je ustanovio da još nije borbeno zaposjednut. Pun bijesa, iz skloništa za vojsku, s nekoliko trijeznih, doveo je ljude napola bez svijesti i zaposjeo rovove. Punu borbenu snagu trebala je povratiti svježina noći.

Pri kontrolnom obilasku ka desnom krilu svoje čete, odmah uz crkvu je naletio na svog fw. Turkića, koji je poput utvare izronio iz tame. Bez pušaka, naoružani samo s ručnim granatama, duboko dišući, stali su pred njim. Izvještaj feldwebela, komandanta straže na mostu 1, razbio je svaku iluziju: "Najpokornije javljam, herr leutnant, oberleutnant Pivko je na čelu Talijana iznenadio i razoružao stražu na mostu. Samo je nama uspjelo probiti se!", i nakon kratkog gutanja: "Neprijatelj je već prodro u položaj kod crkve!".

To se sve dogodilo, a da nije ispaljen ni hitac. Pažljivi Bošnjaci dali su se zavarati samo Pivkinom prisutnošću.

"Tukiću, drži položaj tu. Bar toliko dok ne predam dalje ovo obavještenje", povika leutnant i najbrže odjuri do obližnjeg četnog posmatrača mjesta, u kojem je bio instaliran telefon. te dojavi mjr. Lakomu novu situaciju. Istovremeno, zatraži trenutnu vatru na liniju poljske straže, na korito potoka Maso i crkvu u Carzanu. Slijedeći tren je alarmirao još rezervni vod u Telve di Sopra i dao mu naredbu da krene prema Carzanu. Zapovjednika rezervnog voda lt. Krjnikase nije moglo pronaći. Još uvijek nije bilo ni metka i varljiva tišina nije bila poremećena. Ali, tad su eksplodirale prve ručne granate. Turkić i njegovih nekoliko ljudi primjetili su Talijane kako se približavaju i, s nekoliko precizno izbačenih granata, zaustavi ih. Pojačan s nekoliko teturajućih Bošnjaka, uspio je zadržati položaj. Na bojištu se opet pojavi lt. Knott, a za njim je žurila jedna jedinica vojnika. Brzim protunapadom, pokušao je iz rovova izbaciti protivnike koji su u njih već bili prodrli. Ali, protivnik je već bio prejak i napad nije uspio. Morali su se povući.

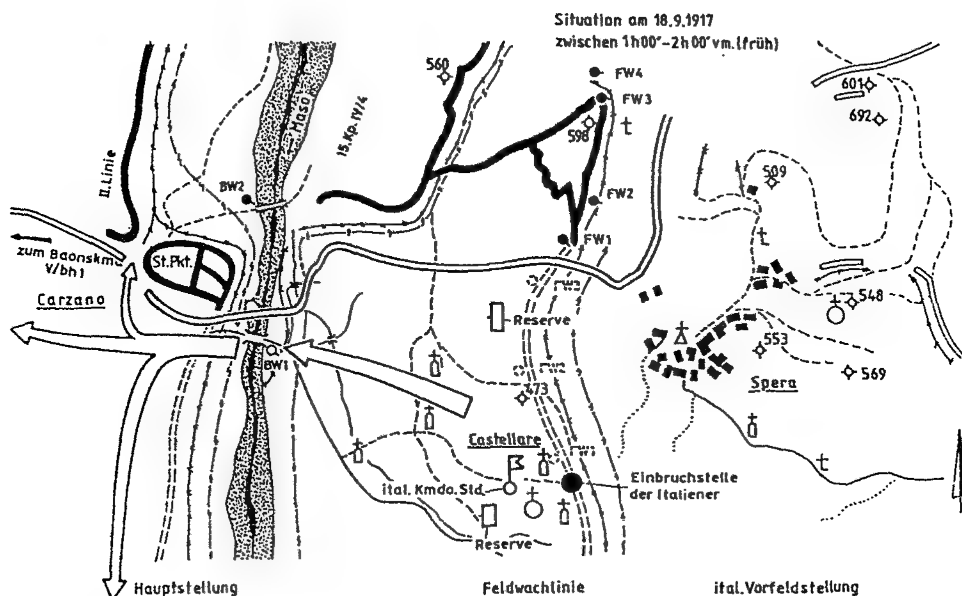
Još jednom oko sebe okupi 15 ljudi i krenu prema crkvenom trgu. Uspjelo im je, doduše, ponešto potisnuti protivnika, ali je premoć bila prevelika. Već su bile prodrle oko dvije čete Talijana. Protiv te mase se sa svojim hrabrim ljudima, od kojih je pola već bilo ranjeno, nije mogao boriti. U veoma žestokoj pješadijskoj i mitraljeskoj vatri, Talijani su se povukli na uporište Šumica kestena.

Od dviju još nije došla nikakva vijest, a, povrh svega, još mu je javljeno da se oblt. Ertl vratio ranjen. Sad je lt. Knott bio posljednji oficir u Carzanu i čitava mu se borbena snaga sastojala od ostataka 4. čete, dakle oko 40 ljudi, uključujući lakše ranjene.

Napravio je kraći međubilans:

Pivko, Kohoutek i Zeleny prešli su neprijatelju i doveli ga, uz pomoć nekih podoficira, do vlastitih položaja. Oblt. Ertl je ranjen i vratio se, lt. Trampa u patroli i lt. Eiser na putu ka zapovjedništvu Bataljona jedva su umaknuli zarobljavanju. Situacija nije mogla biti jadnija. Ljude je najvećim dijelom opila izdašno podijeljena rakija. Rezervna municija bila je odnesena. Tri poljske straže, dakle oko 50 ljudi, pri upadu su zarobljene ili pobijene. Rezervni vod još nije došao. Protivnik se proširio s istoka, juga i zapada i povlačenje je jedino još bilo moguće na sjever. Ali, tad bi Talijani odsjekli mostobran Montrate i time bi čitav IV. bataljon njemačkih majstora morao ostati.

Pošto mu je bilo nemoguće izbaciti masu neprijatelja s položaja, učvrstio se na uporištu. Propao je još jedan pokušaj da stupi u vezu s mjr. Lakomu. Veze su bile mrtve. Prerezane.

Neprijatelj je, međutim, nadirao u južnom pravcu.

U potrazi za municijom i ručnim granatama, ljudi su još jednom pretražili prostorije zapovjedništva čete kao i oficirske kuće. Sve što su našli, sretnog li slučaja, bio je signalni pištolj s dvije kutije patrona i jednom pregradom dopola punom pješadijskom municijom. Nisu mu ni donijeli što su pronašli, a već je u noćno nebo ispalio svih 20 crvenih svijetlećih kugli. Taj znak nevolje alarmirao je artiljeriju u čitavoj Val Sugana i konačno je započela željno čekana paljba, zatutnjale granate i šrapneli te udarili u guste redove nadolazećih napadača.

Ometajuća paljba iz osam topova. Do 2,30 sati već je pucalo 56 topova i haubica i s vremena ih je bilo i više.

Lt. Knott nije znao da su, istovremeno s njegovim pozivom na uzbunu, desna krila straže IV. bataljona njemačkih majstora primijetila prekid veza s najbližim poljskom stražom Bošnjaka i odmah poslala patrolu da razjasni situaciju. Ustanovljena je prisutnost neprijateljske patrole, s austrougarskim kapama na latinskim glavama, u skloništu najsjevernije poljske straže V. Bh. 1.

Nije imao pojma ni da je rtm. Schramm, zapovjednik 15. čete njemačkih majstora, odmah alarmirao južnu polovicu mostobrana Mentrate, ojačao zaposjednutost rovova i pokušao uspostaviti vezu preko telefonske žice koja je bila u kvaru. A ni da je obstlt. Naliesta naredio stavljanje u pripravnost svih raspoloživih rezervi, i kao čete strijelaca

Reutte II., jurišne patrole oblt. Kurza te svih kuhara, sanitaraca i bolesnika.

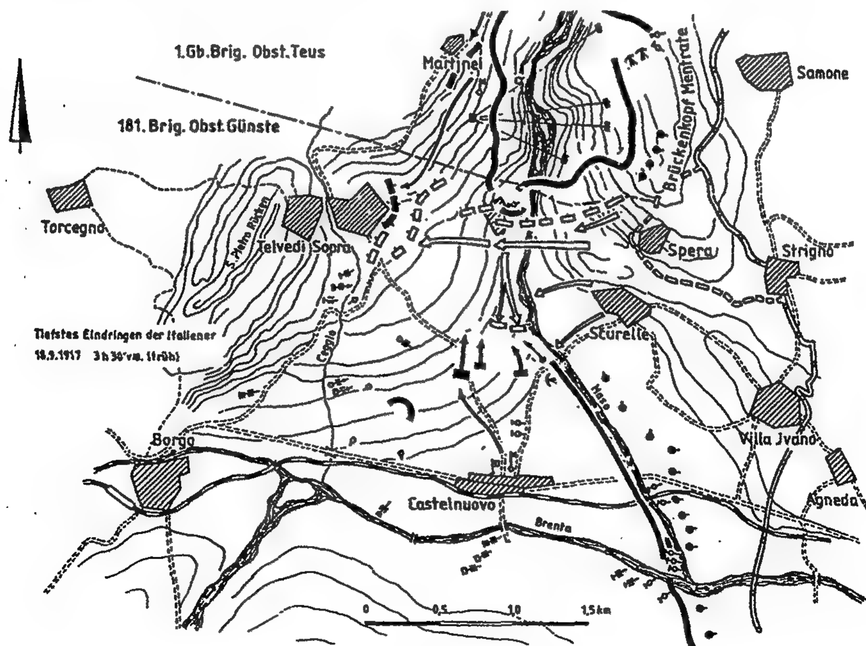
Lt. Knott i njegovih nekoliko Bošnjaka držali su uporište čvrsto u svojim rukama, uprkos situaciji koja se činila bezizglednom i time zatvorili mjesto proboja prema sjeveru.

Male patrole, dva-tri čovjeka, oprezno su se šuljale prema neprijatelju i gnjavile ga - neprestano mijenjajući poziciju - štedljivom, ali preciznom paljbom. Na taj način je lt. Knott sprječavao širenje Talijana, barem u svom pravcu, do oko sahata izutra.

Bersaglieri koji su slijedili za svojom napadačkom grupom, kao i oni prije, morali su pregaziti potok Maso na mostu pored crkve jer se četiri-pet metara visokim regulacijskim zidovima potočnog korita, koji su se izdizali gotovo uspravno, moglo uzverati samo uz pomoć posebnih tehničkih sredstava. Drugi most, koji se nalazio oko 400 koraka sjeveroistočno od crkve, Talijani još nisu zauzeli.

Premda je austrijska artiljerija pucala koliko je mogla izdržati, nove mase Talijana dospjele su na istočnu obalu, razvile rovove Austrijanaca prema sjeveru i proširile se dalje prema zapadu i jugozapadu.

Prisiljen pritiskom pojačanih neprijateljakih snaga, leutnant je povukao svoje patrole u dobro izgrađeno uporište. Postalo je veoma ozbiljno. Bersaglieri su direktno napali na Šumicu kestena te joj se primakli i s istoka i sa zapada od uporišta. Povlačenje je bilo moguće još samo na

sjever.

Unaokolo su detonirale ručne granate, zviždale kugle i čegrtali miteraljezi. Uglavnom, talijanski. Ali, Bersaglierima nije uspjelo prodrijeti u Šumicu kestena.

Knottovi Bošnjaci, u međuvremenu potpuno budni, borili su se u starom maniru, pucali štedljivo, ali tačno i time su stalno otvarali bokove neprijatelja. Na taj način se sprječavalo potpuno okruženje uporišta. Manjak municije se sve više zapažao. Zadnje ostatke je lt. Knotte sačuvao za svoja dva mitraljeza; 500 metaka po redeniku. Premalo za smisleno usipavanje, ali, u odlučnom trenu, neposredno pred očekivanu borbu izbliza, njihova akcija je ipak mogla izazvati šok među Talijanima.

Još ništa nije bilo izgubljeno!

Čelo protivnika - koji su se probijali prema zapadu - u tim trenutcima dospjelo je do borbenog položaja V./bh. 1. Mjr. Lahkome se neprijatelju suprotstavio s ljudima sektorskog zapovjedništva, kuririma, pisarima i telefonistima, ali je, nakon kraće borbe, pred nadmoćnim neprijateljem morao prema Telveu. Neprijatelj je raspršio rezervni vod Bošnjaka koji je odatle nailazio, ali se ubrzo gotovo potpuno okupio na mostu Ceggio, sjeverozapadno od Telvea.

Oko četiri sahata izutra, Bersaglieri su došli do potoka Caggio, istočno i sjeveroistočno od Borga.

Artiljerija, koju je neprijatelj snažno ugrozio, vlastitim je snagama i uz pomoć nekih ljudi iz raspršenih regimenti, znala hladnokrvno i hrabro odbraniti svoju kožu.

A u trenutku najveće opasnosti Talijane su dočekali protuudari iz susjednih sektora, malih rezervi koje su dolazile sa sjevera i juga prema Carzanu.

Dvije polučete strijelaca Reutte II. krenule su prema sjeveroistočnom i sjevrozapadnom rubu naselja Carzano. Ali, došli su samo do istočnog ruba i tu se učvrstili.

Jedna patrola iste čete, sa pet ljudi, otposlana da zatvori most, naletjela je na talijansko odjeljenje sa oko 25 vojnika koje se pokušalo identificirati austrijskom lozinkom. Strijelci su ustrijelili oficira, ostale pobacali u borbi prsa u prsa, te uhvatili dva zarobljenika.

Lt. Hochstetter, zapovjednik voda pješadijsko-topovoskog voda V. Bh. 1, bio je taj koji je južno od Carzana, nakon što je ispucao svoju oskudnu municiju, bez naredbe krenuo prema neprijatelju - s 5 ljudi u 50 m širokom frontu. Uslijed varke da nadolaze jače snage, neprijatelj se morao razviti. Zarobio je čelo sa tri čovjeka neprijateljskih jurišnih patrola koje su se došuljale i, premda ranjen, duže od sahata odgodio napredovanje neprijatelja, dok, konačno, nije došlo pojačanje.

Mjr. Gürtleru, s njegovim gornjoaustrijskim strijelcima, uspjelo je da odbaci Talijane sve do uz južni rub Carzana. Brigadna rezerva je napala od Borga.

Nadmoćni neprijatelj se nije odupro tom koncentriranom napredovanju malih regimenti do kojeg je došlo ličnom inicijativom zapovjednika četa i vodova, a čija velika borbena buka neprijatelju nije dopustila da nasluti njihovu malu snagu. Polahko se povlačio prema Carzanu.

Djelovanje tih malih i najmanjih grupica uzrokovalo je da je talijanski zapovjednik, iznenada obuzet nepovjerenjem, naredio da se zarobi oblt. Pivka. To što se time na glup način lišio sudjelovanja čovjeka koji je poznavao kraj, samo je ubrzalo tok daljnjih događaja.

U uporištu su Bošnjaci bili na kraju svojih mogućnosti. Municija je potrošena. Svako je posjedovao svega šačicu patrona. Još nekoliko hitaca, i onih još 3.000 metaka za dva mitraljeza morat će se dodatno reducirati.

Iznenada krene mitraljeska i artiljerijska paljba iz južnog sektora mostobrana Mentrate. Njemački majstori su obasuli paljbom bližu okolinu uporišta. Istovremeno, i borbeni duh Talijana primijetno opada. Grupica hrabrih ljudi dođe do zraka.

Lt. Knott odmah ponovo pošalje male izvidnice. One su, kao i pojedinačna vatra ukopanih Bošnjaka, trebale držati protivnika u nedoumici u pogledu snage ljudstva. Jednoj izvidnici uspjelo je kliznuti do njemačkih majstora i dojaviti o položaju u uporištu. Natovareni municijom, hrabrim momcima je u tami bez problema uspjelo da ponovo dođu do Šumice kesteana.

Tek sad su se branitelji zaista mogli razviti. Po naredbi svog leutnanta, zalajala su dva, dotad po neaktivnosti prokleta mitraljeza. Bljuvali su smrt i uništenje na mostu I preko masa (most 1), izazivala metež u redovima Bersagliera koji su ga prelazili, obasula crkvu i trg pred njom gdje su stajale glavne snage protivnika, stvarajući i tu nesigurnost.

Oko 5,30 sati, sa sjevera se u Carzano probila i utvrdila jedna četa strijelaca Reutte II.

Neustrašivoj maloj grupi oko lt. Knotta uspijevalo do šest sati izutra vezati snage Talijana i svojom paljbom, praktično u leđa već dalje prodrlog protivnika, stvarati dodatnu nesigurnost.

Sa svjetlom koje je nadolazilo bila je zapečaćena i sudbina načetog neprijatelja.

S vidljivošću se okršaj pretvarao u pješadijsku borbu što je bjesnila oko Carzana. Uključila se i austrijska artiljerija, koja je dotad pucala samo po području od potoka Maso do Castellarea i Spere. Pravi bijeg protivnika je dodatno ubrzala i vatra s mostobrana Mentrate. U paničnom bijegu i uz velike gubitke, konačno su samo ostaci talijanskog bataljona došli do svojih početnih položaja.

Još su gore prošli talijanski vojnici koji su ostali u Carzanu da pokriju povlačenje svojih. K. und K. trupe, u međuvremenu uvezane, napale su s nezadrživim elanom u 8,30 sati. Kako je protivniku, djelovanjem artiljerije i više mitraljeza u njegov bok, onemogućeno povlačenje, položio je oružje.

Kao jedan od malobrojnih Talijana koji su se neustrašivo ipak odlučili na bijeg, izdajnik Pivko, koji se u zbrci događaja iskrao svom čuvaru, kroz kišu metaka Bošnjaka i njemačkih majstora, uzverao se donjom rešetkom mosta preko potoka Maso i došao nepovrijeđen na drugu obalu i, konačno, na talijansku liniju.

Borba se završila.

Veća pojačanja koja su poslali zapovjedništva diviziona i Armije, nisu ni došla do akcije.

Talijanski gubici u toj borbi iznosili su:

mrtvi	4 oficira	360 vojnika
ranjeni zarobljenici	5 oficira	132 vojnika
neranjeni zarobljenici	8 oficira	404 vojnika
ukupno:	17 oficira	896 vojnika

vlastite trupe:

mrtvi	1 oficir	32 vojnika
ranjeni	5 oficira	91 vojnika
nestali ili zarobljeni	4 oficira	183 vojnika
ukupno:	10 oficira	306 vojnika

Dok su Austrijancima pala u ruke dva mitraljeza, tri mašin-gevera, 560 pušaka i gomila tehničkog materijala, Talijani su zaplijenili 180 pušaka i jedan ruski mitraljez.

Istraga započeta nakon ovog slučaja je na svjetlost dana iznijela svu niskost dr. phil. Pivka. On, koji se borio na Col di Lami i na Soči i kojem je bilo dato puno povjerenje, postao je izdajnik. Još dok je bijesnila 11. bitka na Soči, uz pomoć nekih Čeha koji su se nalazili u V. Bh. 1, uspostavio je vezu s talijaniskim generalštabom. Drskost mu je išla tako daleko da je, nakon što su mu Talijani u armijskom zapovjedništvu u Vicenzi prihvatili plan, infiltrirao oficira talijanskog generalštaba hptm. Finzija, odjevenog u austrijsku uniformu, i s njim "pregledao" vlastite položaje u predviđenom prostoru za upad. Pod izgovorom izvidnice ili kontrolnog obilaska, postizali su se dogovori i diskutiralo o pitanjima

Nakon neuspjeha akcije koja je za Talijane počela s mnogo nade, i sami Talijani su Pivka optužili kao izdajnika. Ali, istraga Ratnog suda u Veroni potvrdila je "iskrenost" njegovih namjera.

Nije došao do karijere pod novom zastavom. U redovima prebjega, uglavnom Čeha, a zatim u novooformljenoj jugoslavenskoj legiji, borio se i na Pijavi protiv svojih nekadašnjih drugova.

Možda može biti zanimljivo da je za zavjeru trebao biti pridobijen i jedan češki kuhar imenom Urban. Ali, on je tu stvar prihvatio s nepovjerenjem i odbojnošću. Da mu se umiri savjest, saopćeno mu je da zavjereničku grupu vodi oblt. Pivko. Time se postiglo upravo suprotno. Slijedeće noći je zbunjeni čovjek, jer je znao da je bataljon pun izdajnika, odjurio zapovjedništvu diviziona, nazad u Roncegno (četiri km zapadno od Borga) i tamo sve prijavio. Vrtjeli su glavom, a kad je još spomenuo i Pivkino ime, držali su ga duševno bolesnim i klevetnikom najgore vrste. Jadan kuhar je po kratkom postupku zatvoren i čitava stvar predata vojnom istražitelju.

Kako su događaji pokazali, kuhar nije bio lud. Kasnije je blistavo rehabilitiran, a istražitelj smijenjen.

Po naredbi fzm. grofa Scheuchenstuela, u oktobru 1917. zapovjedništvo 11. armije izdalo je sveobuhvatni izvještaj o zbivanju oko Carzana. U njemu, između ostalog, stoji:

> Na početku je bilo upravo neobjašnjivo da je upad neprijatelja uslijedio tako iznenadno brzo i bez posebne borbene buke, upkos dokazanim jedinicama, primjernoj izgradnji položaja i prisutnosti barijera s visokim naponom. Nažalost, ubrzo se pokazalo da iznenadni uspjeh neprijateljskog upada treba povezati s nečuvenom izjavom nekih oficira i vojnika bataljona V. Bh. 1 koji su zaboravili svoju dužnost.
> Ali, u čast tom hrabrom, višpestruko dokazanom bataljonu, koji se i u toj borbi tukao s upravo primjernom hrabrošću, treba navesti da su ljudi koji su počinili taj za vojnika najsramotniji zločin bili sve ljudi stranih nacionalnosti, dodijeljeni V. Bh. 1 iz stranih jedinica.

Radi potpunosti, navedeni su i nadređeni zapovjednici leutnanta Knotta u trenutku borbenih aktivnosti:

zapovjednik V. baona. Bh.pj.r 1:	mjr. Lakom (u ime obstlt. Vidale)
zapovjednik 181. pj. brigade	obst. Günstl
zapovjednik 18. pj. diviziona	gm. v. Vidale
zapovjednik 11. armije	fzm. grof Scheuchenstuel
zapovjednik armijske grupe:	fm. barun v. Conrad.

Cornino, prijelaz preko Tagliamenta

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 4
IV. poljski bataljon

Pogledajmo, za početak, nakratko grupiranje snaga u području operacija. Kako se iz skice na karti vidi, glavni teret prve faze 12. bitke na Soči je u cijelosti ležao na leđima armijskog fronta fm. nadvojvode Eugena. Fm. von Conrad je bio naredbodavac u Tirolu, a u početku borbe bila mu je podređena i Armija Karavanki, pod komandom go. Krobatina.

Borbena sila nadvojvode Eugena podijelila se u tri grupe:

Grupa Krauss bila je stacionirana oko Tolmina i sastojala se od I. K. und K. korpusa, koji je, opet, bio sastavljen od 22. runolist-diviziona, 55. pješadijskog diviziona i jednog Njemačkog lovačkog diviziona.

Grupa Below koja se, međutim, nazivala A.O.K. 14, sastojala se od Bavarskog 3. korpusa, pod komandom glt. Steina, kojem su pripadala Njemački 117. pješadijski divizion, Alpski korpus, Njemački 12. pješadijski divizion i Austro-Ugarski 50. pješadijski divizion. Uz to, došao je još Njemački LI. korpus, pod komandom glt. Berrere, koji se sastojao od 26. i 200. njemačkog pješadijskog diviziona. A.O.K. 14 bili su podređeni i Austro-Ugarski XV. korpus. s Njemačkim 5. i 1. pješadijskim K. und K. divizionom, pod vodstvom gdi. Scottija, kao i 19. streljački K. und K. divizion.

Grupa Boroević se, pod komandom go. Boroevića, sastojala od 1. i 2. sočanske armije.

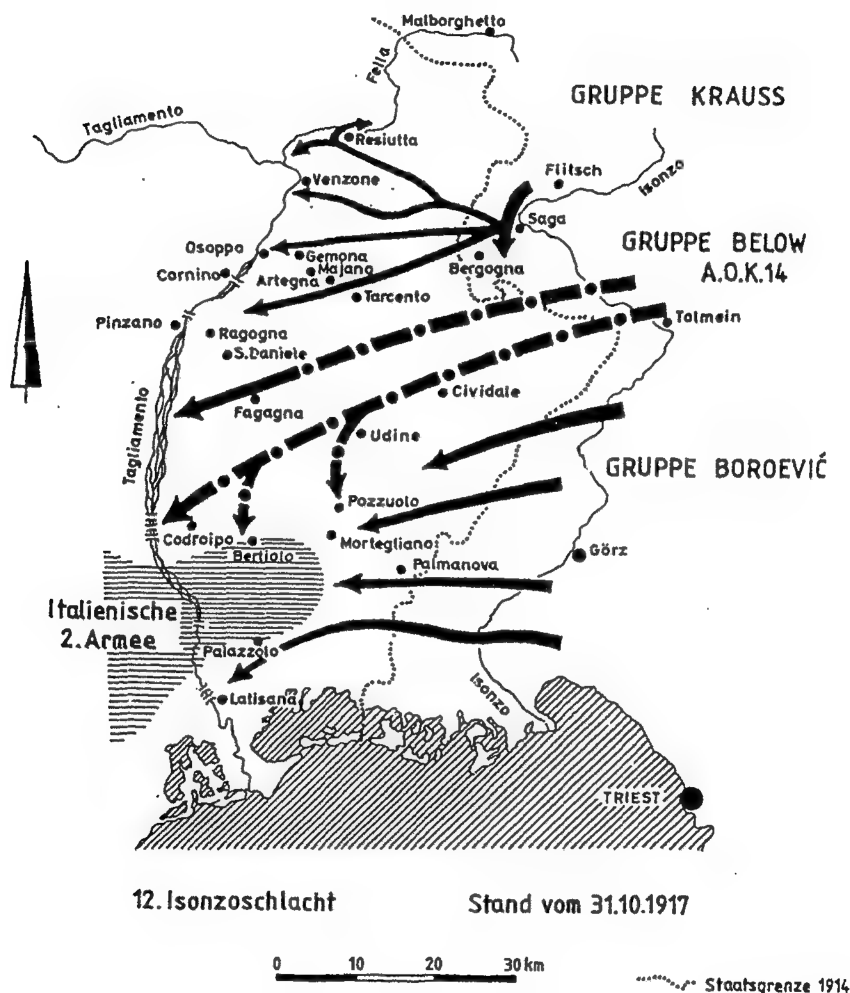
Nova grupirnja nisu bila samo u “gornjim spratovima”, već su i u brigadama, regimentama i bataljonima nastupile izmjene. Otprilike početkom pa do sredine oktobra 1917., III. korpus (fm. Kreutwald), odnosno 11. pješadijska brigada (obst. de Brunfaut) morali su dati I. korpusu (gdi. Krauss), odnosno 38. pješadijskoj brigadi (obst. gf. Zedtwitz) I., III. i IV. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2.

Tridesetosmoj pješadijskoj brigadi došli su i I., II. i IV. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 koji su dotad uglavnom bili u akciji pri 93. pješadijskom divizionu (gm. Gruber) u 26. planinskoj brigadi.

Prvi put su se u istoj brigadi našli zajedno bataljoni Bh. pj. r. 2 i Bh. pj. r. 4. I to je bilo na štetu Talijana.

Nakon uspjelog proboja kod Boveca i Tolmina, Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2 se 27. oktobra 1917. okupila u Bergogni. Mrtvi umorni, ljudi su uživali u potpuno zasluženom odmoru. Ali, već u rano jutro slijedećeg dana bataljoni

Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, sa zapovjednicima (I. Bh. 2 - hptm. Puteany, III. Bh. 2 - obstlt. gf. Coudenhove i IV. Bh. 2 - obstlt. Bizzaro) težili su usiljenim maršom na zapad prema Tagliamentu. Trebalo je što je brže moguće iskoristiti žurno povlčaenje Talijana i zaposjesti jedan od mostova preko u to vrijeme nabujalog Tagiiamenta.

Četvrti bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4, pod zapovjedništvom hptm. Redla, koji se nalazio dalje prema jugu, trebao je riješiti sličan zadatak. Dvadesetosmog oktobra, nakon cjelodnevnog iscrpljujućeg marša po pljusku, došao je kasno uvečer u

Taipanu. Hptm. Redl je dobio naredbu da se javi u pola 12 sati uvečer brigadiru obst. Zedtwitzu te mu je naredio da sa svojim bataljonom krene u četiri sahata slijedećeg jutra, udari preko Molmentet-Colloreda prema Roncisu na Tagliamentu i bezuvjetno zauzme tamošnji željeznički most. Pri posljednjem stisku ruke obst. Zadtwitz primijeti: "Veoma teško, herr hauptmann, ali časno!". Imao je pravo.

Još mokre od prethodnog dana, četiri čete, 13., 14., 15. i 16., pošle su i zaputile se ka nekih 40 km udaljenom cilju. Još tokom noći je hptm. Redl pokušao uvećati količine municije. Svaki čovjek imao je samo 120 patrona. Zbog bijednog stanja cesta, vod sa municijom je zaostao, a od jedinica u okolici nije se moglo ničemu nadati. Tek putem, u Torlanu, usjelo mu je da se domogne dva sanduka municije. Naposljetku, ipak je to bilo dodatnih 2.700 metaka. Tu je, nakon odmora i okrepe, uputio svoje oficire na zadatak. Daljnji put Bataljona vodio je, preko Molmenteta, Tricesima, Colloreda i Majana, ka željezničkom mostu nedaleko od Roncisa, dakle u neočišćeno područje koje je držao neprijatelj.

Iz Torlana su pošle dvije izviđačke patrole sa po 20 ljudi. Prvu patrolu je vodio oblt. Sulejmanbašić, a drugu - lt. Spinar. Trebale su skupa ići duž linije marša Bataljona do Majana, a onda će prva patrola nastaviti preko Susansa, a druga patrola - preko Comerza do mosta. Pola sahata nakon odlaska dviju jedinica i IV. bataljona, nastavio se marš.

Odmah iza Molmenteta došao je prvi izvještaj: "Most kod di Nimisa dignut je u zrak". Prema izvještaju glasnika, obje patrole odmah su prešle nabujali Torrente Torre i jurnule na talijansko osiguranje obale. Nastavile su dalje prema Villafreddi, dok su dva ranjena Bošnjaka nevoljno u šahu držala 29 zarobljenika i nestrpljivo čekala pojavljivanje Bataljona. Trinaesta četa IV. bataljona jedva da je došla do lijeve obale Torrente Torrea, a talijanska artiljerija počela je pucati. Kako je neprijatelj digao u zrak sve prijelaze u bližoj okolici, hptm. Redl je, sa svojim ađutantom, pokušao pregaziti rijeku. Došavši do prsa u vodu, bujica ih je odnijela. Uspio je drugi pokušaj, u kojem su učestvovali i oblt. Winternitz te lt. Kohout. Uz velike napore, držeći se jedan za drugog, obasuti šrapnelima, došli su na desnu obalu. Na isti način ih je slijedila čitava 13. četa, u grupama od po 10 do 12 judi.

Mg. četa je razbjesnjelu rijeku pregazila dalje prema sjeveru. U međuvremenu su dvije preostale čete došle do mosta kod Molinisa, osposobile ga za prijelaz i tamo osvojile drugu obalu. Kasno popodne je čitav bataljon bio na jugozapadnoj obali te se, s potpuno mokrom odjećom, nastavilo marširati u hladnoj noći. Nakon nekoliko sati se na ljudima pokazao strašan umor i doslovno su spavali dok su hodali. U ponoć su došli u Colloredo te se smjestili i osigurali stražama.

Otprilike u isto vrijeme, lt. Spinar i fhr. Csany, s korp. Peharom i inf. Buntićanom na čelu, a odmah iza njih oblt. Sulejmanbašićem i vojnicima

obiju patrola, jurišali su na most preko Torreta Corne. Uprkos žestokoj pješadijskoj i mitraljeskoj paljbi, došli su do kapelice uz cestu i prodrli u najbliže kuće. Četiri Bošnjaka su osujetila pripreme da se most digne u zrak. Ponovo su zarobljena 72 čovjeka, među njima dva oficira, a zaplijenjena je i jedna tegleća životinja, još potpuno natovarena eksplozivom. Jedan glasnik pošao je natrag, nekoliko ljudi je ostalo tu, a patrole su se opet pokrenule. Nekoliko vatri je osvijetlilo Pers.

Bošnjake je na istočnom rubu Majana još pri potpunoj tami iznenadno napala jedna talijanska grupa. Došlo je do borbe prsa u prsa tokom koje su momci uskoro stekli nadmoć. U zarobljeništvo je odmah pošlo daljnjih 29 ljudi i 21 mazga, potpuno natovarena sanducima za kuhanje.

Tridesetog oktobra 1917., rano ujutro, Bataljon se našao pred Persom. Pristižući izvještaji govorili su da su u i oko Majana nalaze jake neprijateljske snage I da je Monte Ragogna snažno zaposjednuta.

Prijepodne se hauptmann Redl sa svojim ljudima našao ispred Majana.

Na osnovu dojava njegovih patrola i obavijesti koje su mu stigle da jedan njemački bataljon napreduje preko Farle, odlučio je zaboraviti neprijatelja na Montre Ragogni te odmah udariti ravno naprijed, koncentriran na uskom prostoru.

Oficiri i podoficiri su se skupili oko njega, a on, s obzirom na zauzeti vrh s Castello Susansom, naredi:

Petnaesta četa - direktno na Castell Susans, zatim dalje preko Roncisa, preko mosta. Osiguranje - uzvodno.
Šesnaesta četa lijevo od 15., preko Colle Lungo, preko mosta. Osiguranje - nizvodno.
Četrnaesta četa - premještena lijevo, prema vani. Rezerva.
Trinaesta četa - iza sredine.
Trenutna provedba!!!

Petnaesta i 16. četa su prije nego što su i vidjele neprijatelja, odmah udarile kroz Majan. Četrnaesta četa je zauzela poziciju na jugoistočnom rubu naselja. Štab Bataljona nalazio se na Glavnom trgu. Trinaesta četa je, za središnjicom 16. čete, prodrla u naselje.

Iznenada započinje ubilačka paljba. Neprijateljski mitraljezi zalajaše iz kuće, iz vrtova pa i iz crkve, a žestoka pješadijska vatra zapraska u bošnjačke redove. Zastali su samo djelić sekunde i već su reagirali brzo i tačno. Poput munje, male grupe nestadoše po kućama i uskoro su prvi Talijani bježali s drugih spratova na trg. Ručne granate su precizno zujale kroz rupe u zaklone neprijatelja. Posvuda se zagriženo borilo. U borbi prsa u prsa, Bošnjaci su čistili zastrašujuće temeljito. Osam do dvanaest Bošnjaka tuklo je čitave protivničke vodove. A kad je naišao talijanski oklopni automobil, skriven iza Talijana koji su izišli s podignutim rukama iz ulice koja je vodila prema Farli te otvorio uništavajuću mitraljesku vatru, bijes im je bio bezgraničan. Fhr. Gutmann i dva-tri čovjeka su s ručnim granatama pošli ravno na vozilo i zloupotrijebljeni Talijani bili su

pokošeni. Odmah se oklopno čudovište povuklo, još uvijek bljujući vatru, ali su već u slijedećoj kući čekali lt. Bacellato i njegov vod. Teško pogođeno, oklopno vozilo ostalo je ležati u plamenu i dimu. Već odavno nije bilo praštanja.

Oko crkve se rasplamsala posebno žestoka i tvrda borba. U vrijeme tog sukoba, jedna njemačka baterija je začuđujućom brzinom progalopirala kroz naselje, otkočila oružje na zapadnom rubu naselja i svojom paljbom potpomogla napredovanju 15. i 16. čete prema Susansu. Četrnaesta četa je, kroz vrtove, s leđa prodrla u zabarikadirane kuće. Time je bio slomljen posljednji otpor. Ubrzo je nekih 1.000 Talijana stajalo u dvoredu na glavnom trgu, tu i tamo uznemireni pozdravima vlastite atriljerije s Kastella. Čitav sukob nije trajao ni sahat. Dok je u Majanu još bijesnila borba, 15. i 16. četa su u nezadrživom zamahu krenule prema Susansu, upale u neprijateljski položaj i osvojile teren. Juriš je bio posebno težak i pun gubitaka. Dobro pokrivena brojna mg. gnijezada trebalo je pojedinačno zauzeti. Protivnik je borbenom duhu Bošnjaka mogao suprotstaviti samo mnogo materijala.

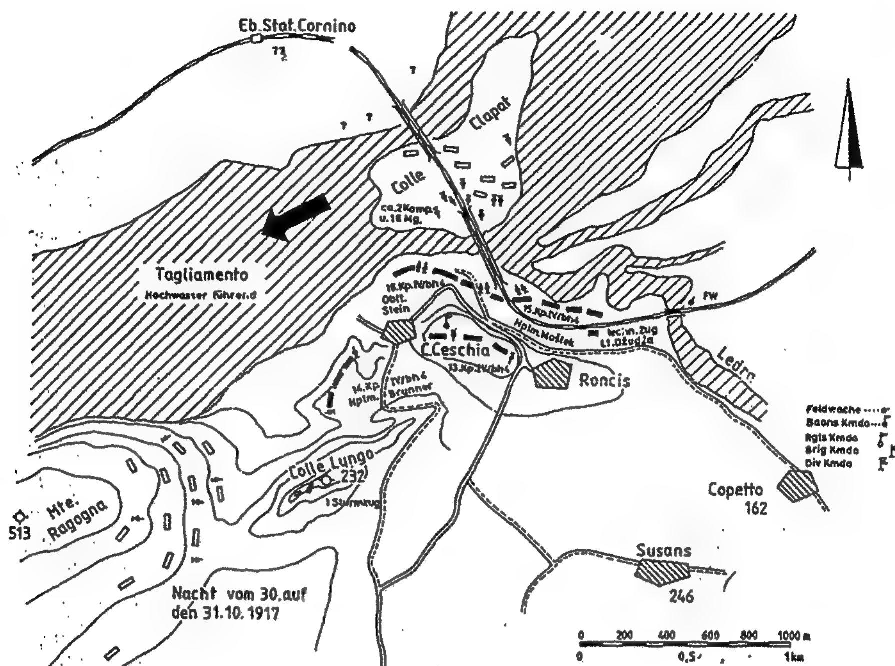
Oblt. Stein je, sa svojojm 16. četom, zajedno s 15. (pod zapovjedništvom hptm. Mošteka) u silovitom naletu kasnije probio dvostruku liniju Talijana u prostoru Ledra-Monte Ragogna te u jurišu i borbi prsa u prsa najvećem dijelu protivničkih jedinica presjekao uzmak preko mosta. Drugi je dio postignut prema Monte Ragogni. Sa svega nekoliko grupica Bošnjaci su vješto okružili čitave neprijateljske čete i prisilili ih na predaju.

Goneći protivnika koji je bježao, obst. Stein jurne istovremeno s uzmičućim neprijateljem na željeznički most. Jaka, na most upravljena mitraljeska i artiljerijska vatra, obostrano je uzela mnoge žrtve. Bošnjaci su se sa velikim gubicima morali povući. Ljudstvo 16. čete ugnijezdilo se uza samu obalu. Petnaesta je otišla na položaj pored 16. Nakon što se spustio mrak, po kiši koja je lila kao iz kabla, stigle su i 13. i 14. četa.
U toj ubitačnoj borbi za važan most, učestvovali su i ostaci druge obavještajne patrole. Premda ranjen u ruku, lt. Spinar je vodio svoje ljude. To što je od patrole bilo preostalo, bili su ostaci ostataka.
Prva obavještajana patrola, koja se nakon Majana odvojila od druge p

Gore:
Major Slavoljub Milojević sa štabom Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 6 (önb.)
Dolje:
Izgladnjeli Bošnjaci jednog bosanskohercegovačkog radnog odjeljenja (hgm.)

atrole, krenula je prema Comerzu i, s nekoliko za borbu još sposobnih ljudi, uhvatila neprijateljsku divizionu opskrbnu četu. Tokom noći je naletjela na III. bataljon Njemačke 63. pješadijske regimente i u njezinim redovima borila se do rano ujutro slijedećeg dana.

Sad je trebalo sačuvati mostove. Bila su ih dva. Naime, jedan s lijeve obale, od ostrva Colle Clapat, i drugi - s njega na desnu obalu. Zaštititi ih od neprijateljskog dizanja u zrak te zaštititi čete koje su se nalazile u blizini obale od protivničkih iznenađenja. Teren oko Susansa i Monte Ragogne vrvio je Talijanima.

Četrnaesta četa (hptm. Brunner) je sjeverno od Colle Lunga preuzela zaštitu lijevog boka, a 13. četa zaleđe kod Roncisa. Propao je pokušaj da se iskoriste zaplijenjeni topovi na Tagliamentu jer su nedostajali dijelovi zatvarača.

Bez artiljerijske podrške nije bilo moguće zauzeti ostrvo. Neprijatelj je odmah primjećivao kad god bi se stupilo na most i otvarao mahnitu vatru.

Prijestolonasljednjik nadvojvoda Karl u razgovoru s vojnicima i oficirima, chönpass und Dornberg, 16. januara 1916. (önb.)

Hptm. Redl je tražio kontakt s njemačkom baterijom koja je vrlo aktivno djelovala sa Susansa. Postigao je da mu se da jedan topnički vod, ali je on stigao kad je već bila noć. Postavljeno je šest mitraljeza na obali i kod mostobrana, da bi se i neprijatelju onemogućilo stupanje na most, time i njegovo dizanje u zrak.

U tami se tri puta pokušalo dovesti patrole na most, ali je budnost protivnika učinila da su svi pokušaji propali. Kad bi zapucala dva neprijateljska mitraljeza, odmah im se priključila i čitava artiljerija. Ali je i na vlastitoj strani vladala najviša budnost. S vremena na vrijeme je svih šest mitraljeza istovremeno zasipalo most kratkim vatrenim udarima.

U rano jutro 31. oktobra 1917., uslijedila su daljnja izviđanja i motrenja. Svi prisutni dijelovi jedinice, bataljoni Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, onaj iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4, kao i II. bataljon Pješadijske regimente br. 7 i drugi, uzaludno su tražili gdje će pregaziti ili kakvu drugu mogućnost da prijeđu nabujalu, podivljalu rijeku. Nadaleko nije bilo ničeg od drveta, splava ili čamca. Mostovi kod Tolmezza, Gemone i Pinzana bili su dignuti u zrak i ležali su na dnu Tagliamenta. Još je samo onaj kod Cornina nudio šansu za prijelaz.

Još su oba mosta čitava i samo je pokrov bio uklonjen. Iskoristiva je bila samo lijeva, oko kilometar široka staza. Tri m visoki nosači počivali su na šest kamenih stubova. U 3. i 4. stubu bile su ugrađene šupljine za smještanje eksploziva i most bio pripremljen za dizanje u zrak. Nalet Bošnjaka prekinuo je pripreme. Iz desnih gornjih uglova gvozdenih vrata prema gore su vodili fitilji i, skupa zamotani, visili o jednom krilu. Sve do pješčanog tla ostrva, s površine mosta, pored stuba, visile su merdevine od užeta, a tamo je stajala jedna natovarena tegleća životinja i dobroćudno žvakala oskudnu travu. I na dva gornja nosača mogla su se uočiti mala eksplozivna punjenja. Neustrašivi lt. Džudža, zapovjednik tehničkog voda, uz vrlo žestoku neprijateljsku mitraljesku paljbu, uspentrao se na most, rano popodne, prerezao fitilje i čitav se vratio.

Pretpostavljalo se da su neprijateljske snage na ostrvu iz neke dvije čete i 16 mitraljeza. Juriš bez temeljite artiljerijske pripreme činio se nemogućim. Najviše je mogao obećavati iznenadni noćni prepad. S planom hptm. Redla složili su se njegovi oficiri te je dat na znanje i obst. v. Tlaskalu te divizionaru gm. princu Schwarzenbergu.

Obst. v. Tlaskal je primio naredbu da forsira rijeku. To je trebalo izvestiu večernjim satima. Izostale su baterije koje su bile obećane kao pomoć. Hptm. generalštaba Fhr. v. Tisljer je precrtao čitav pothvat.

Hptm. Redl nalazio se uz rezrvu, udaljen nekih 200 koraka od mosta, kad je hptm. v. Tisljar naišao uz most kao pratilac vrhovnog brigadira obst. baruna von Ziedler-Sternecka. Hauptmann je osmotrio ostrvo koje je pred njim ležalo u nevinoj tišini te upitao ljude zašto lijeno leže unaokolo

i ne razmišljaju o zauzimanju mosta. Prisutni oficiri uputili su ga u situaciju. Uprkos tome, najbližim oficirima i vojnicima je naredio juriš na most. On sam, veliki heroj, postavio se na čelo male grupe. Preuzimanje vodstva je nesumljivo uslijedilo pod dojmom tišine i praznine na ostrvu. Oblt. Sulejmanbašić, fhr. Czany i njemački lt. Kaschny bez naredbe su se priključili izgubljenoj grupi. Iz daljine nisu mogli gledati ono što se trebalo dogoditi.

Obavješten o pojavi dvojice oficira, hptm. Predosjećajući nevolju, Redl je trkom požurio ka Tagliamentu. Koraci su mu dobili krila oglašavanjem žestoke borbene uzbune. Stigao je do obale, ali prekasno. Spazio je još samo uzbuđene oficire i ponešto bezglavih odlazaka gospode oficira.

Šta se dogodilo?

Gospodin von Tisljar nije ni stupio na most, a počela je neočekivana paljba svih talijanskih mitraljeza. Vratio se pod ubitačnom vatrom. Za njim su ostali mrtvi i ranjeni.

Tri mrtva i sedam ranjenih; visoka je bila cijena ispunjenja želje jednog nesuđenog heroja. Bošnjaci, borci, gefreite i korporali, svi su bili ogorčeni, a oficiri ljuti. Raspoloženje u Bataljonu postalo je kritično, tako da je hptm. Redl javio o događaju obst. Zedtwitzu. Na to je naredba povučena, a forsiranje rijeke dato jednom bataljonu Pješadijske regimente br. 33. Ali, ni njemu nije uspio prijelaz preko prvog mosta. S teškim gubicima, gadno razbijen, konačno je povučen.

Četvrti bataljon Bh. pj. r. br. 4 ostao je na Tagliamentu.

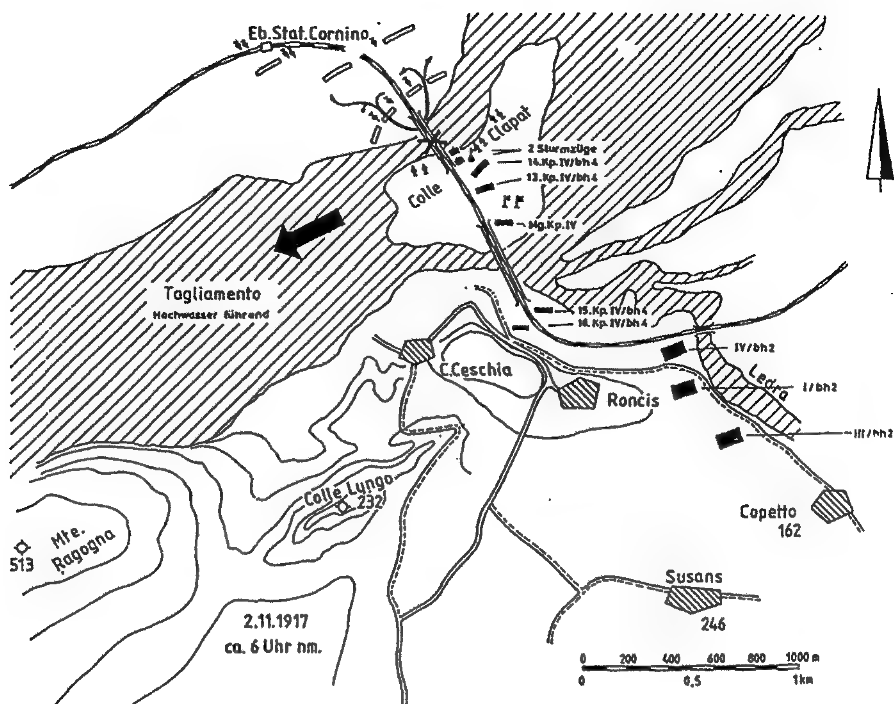
U noći na 1. novembar 1917., Talijani su digli u zrak kraći most, onaj s druge strane. Srednji komad mu je ležao u vodi. Vezu s desnom obalom je tvorio prijelaz od dasaka. Uslijed velike udaljenosti (više od kilometra), Austrijanci nisu mogli spriječiti uništenje.

Prije podne su Bošnjaci zamijenjeni jednim bataljonom Pješadijske regimente br. 33 i prebačeni u Susans. Tamo se konačno moglo opet pošteno jesti, spavati, očistiti oružje i dovesti u red oštećenja na opremi, koliko se moglo. Ali je kratko trajalo to relativno dobro stanje. Već slijedećeg dana, odmah nakon podneva, naređeno je da se prijeđe na ostrvo. Njega su Talijani u međuvremenu napustili bez daljnje borbe i zauzeo ga je bataljon Pješadijske regimente br. 33.

Borbeni zadatak (odlomak) za 2. novembar 1917. glasio je:

> Jedan sahat i 40 minuta, popodne, von Zedtwitz, oberst.
> Četvrti Bh. 2 i I. Bh. 2 se, u 5,30 sati, popodne, nalaze s čelom uz most na Ledri, sjeverno od Roncisa, na putu Copetta-Roncis.
> Treći Bh. 2 mora stići u šest sati popodne na kraj I. Bh. 2.
> Juriš po okončanju izgradnje prijelaza.
> Četvrti Bh. 4 javlja dostignutu poziciju dvjema bijelim svijetlećim raketama.
> Redosljed prelaska: IV. Bh. 4, IV., I. i III. Bh. 2, a onda II. 7 i IV. 30.

Odmorne i svježe, čete su opet odmarširale do mosta i, bez otvaranja vatre talijanskih baterija, na vrijeme došle na ostrvo.

Tu je htm. Redl uputio svoje oficire i podoficire te dao naređenja za prijaz i daljnji marš na obali s druge strane. Na drugom mostu su pod neprijateljskom paljbom radile Sappeur četa 3. 1 i inžinjerska četa 8. 9.

Trebalo je izgraditi prijaz i most učiniti prohodnim za nuždu. U to vrijeme je artiljerija držala neprijatelja prikovanog za tlo, odnosno pokušavala je. Neposredno uz prvi stub, u pripravnosti su bili ljudi određeni za prvi napad, kao i štab IV. Bh. 4. U blizini se nalazio zapovjednik Diviziona gm. princ Schwarzenberg, a povremeno i zapovjednik Brigade obst. grof Zedtwitz. S druge strane mosta, dobro ukopan, prežao je protivnik.

Dvije jurišne patrole, pod vodstvom fhr. Nujića, duž mosta su se prikrale skoro do razorenog dijela i tamo se pripremile za napad. Još je od ranog jutra dvogledom, s osam svojih najsposobnijih ljudi, detaljno pregledao čitavu okolicu mosta i utvrdio neprijateljska uporišta i gm. gnijezda.

Sappeur četa se vraća.

Šest sati popodne. Pada tama. Ljudi 14. čete, jurišne čete, napreduju pojedinčno u razmaku od pet koraka iza svog oblt. Brunnera, sve do jurišnih patrola.

Šest sati i 20 minuta, popodne. Naredba za juriš.

Dok naša artiljerija pojačava paljbu, prvi ljudi jurišne izvidnice penju se u tami na klimavi prijelaz i, preko grguljajućeg kovitlaca nabujalog Tagliamenta, dolaze do masivnog stuba. Spuštaju se niz konopce sa strane rijeke. Kratko zastaju, okupljaju se i, onda, s obje strane prolaze dalje, bacaju ručne granate na iznenađene Talijane, munjevito probijaju odbrambenu liniju u divljoj borbi prsa u prsa te se sa svih strana bacaju na mitraljeze. Opet eksplozije ručnih granata. Hici, ubodi, krici i tri talijanska mitraljeza šute. Dvije izvidnice napreduju dalje, osvajajući prostor za nadolazeće Bošnjake 14. čete. Žestoka mitraljeska vatra dolazi iz zgrade stanice Cornino. S lijeva, udari granta. Pješadijski hici zvižde kroz tminu. Grupe se okupljaju. Juriš u noći.

Jedan za drugim, vojnici IV. Bh. 4 prelaze. Neki su pogođeni, padaju u podivljalu rijeku i ona ih nosi; bespovratno izgubljeni. Većina prolazi. Okupljaju se. Zatim se nastavlja za jurišnim patrolama. Kroz kanale, rovove i mulj, jurišaju na kuće, iz kojih ih dočekuju rafali. Patrole su poslane na bok, a čete prema S. Roccu i Flagogni obasute su mg. vatrom. Iskopava se gnijezdo po gnijezdo i neprijatelj izbacuje. Zaista težak posao.

Hptm. Brunner nije s dijelovima polubataljona (13. i 14. četa) ni počeo s osvajanjem Cornina i usponom na S. Rocco, a hptm. Redl je već nestrpljivo čekao s dvije druge čete (15. i 16.) kod željezničke stanice Cornino. Taj polubataljon i mg. četa IV. okupili su se vrlo polahko.
Hptm. Brunner je za sobom ostavio Cornino i brzo se približio naselju S. Rocco. Dok su se tamo razvijale izrazito žestoke ulične borbe, lt. Kohout je, zaobivši S. Rocco, krenuo prema visu 733. Dočekala ga je žestoka odbrambena vatra. Potpuno svjestan brojčane podređenosti, ipak je neustrašivo napao sa svojim hrabrim ljudima, odbacio protivnika i potisnuo ga na kotu 846.

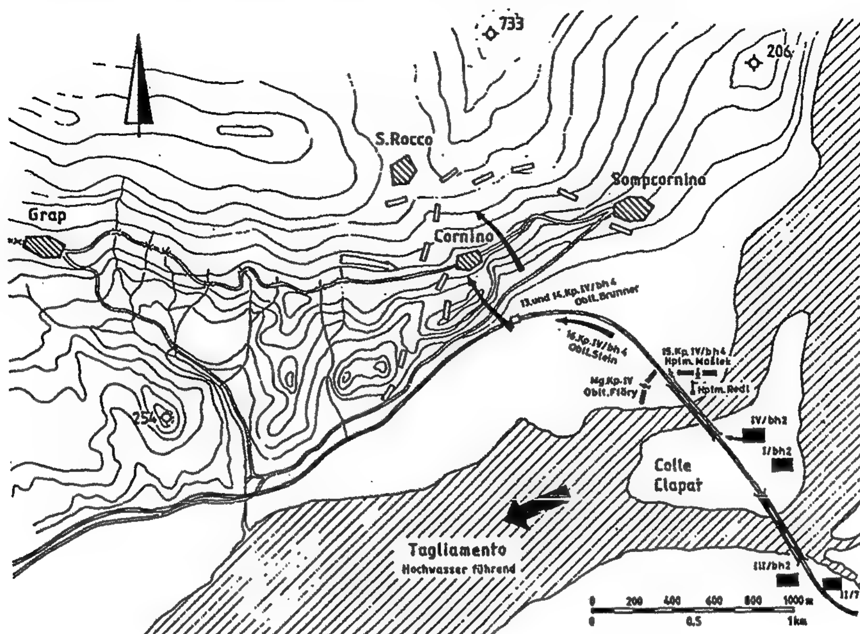
Hrabri Bošnaci i njihovi zapovjednici još nisu ni pretpostavljali težinu očajničkih protunapada Talijana, koji su morali razbiti austrijski mostobran da bi dali novo uporište svojoj odbrani.

Drugog novembra 1917., u 11 sati uvečer, čitav bataljon IV. Bh. 4 - kao prvi iz svih formacija Austro-Ugarske i Njemačke Armije - našao se na zapadnoj obali Tegliamenta.

Upravo dok je hptm. Redl. telefonski primio izvještaj oblt. Brunnera, hptm. Moštek, Redlov zamjenik, dozvolio je nestrpljivom oblt. Steinu daljnje napredovanje sa 16. četom. Ta odluka je hptm. Mošteku pala tim lakše što je odmah trebala slijediti i 15. četa. Tako je i bilo, ali je bilo potrebno svega par minuta da se polubataljon potpuno razdvoji. U međuvremenu je oblt. Stein, slijedeći svoj nalog, pošao prema Flagogni.

Hptm. Redla i negove ljude čekala je strašna i duga noć.

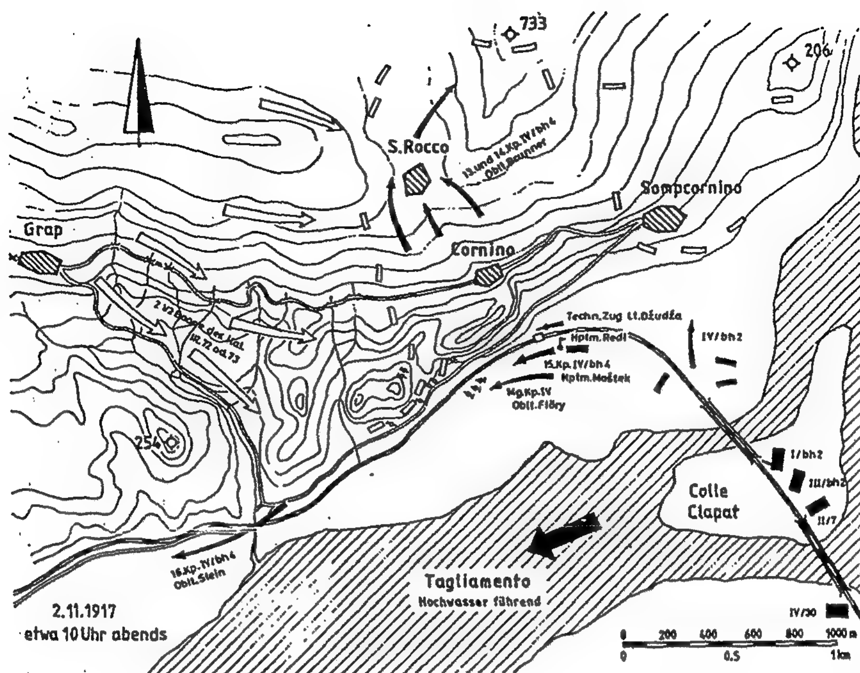
Ni 20 minuta nakon 16. čete, u pokretu je bila i 15., sa tehničkom i

mitraljeskom četom. Postrani sa desna bio je lt. Redžibašić sa svojim vodom, a prethodnica je bila jedna grupica. Ni 500 m iza treća stražarnice na pruzi koja je vodila uz rijeku, prethodnicu su prozvali: “Chi va la!”. Talijani su bila savladani u trenu. Ali je, isto tako neočekivano, počela žestoka pješadijska i mg. vatra. Munjevito su se raspršili ljudi koji su nadolazili straga i četa se razvila. Šest mitraljeza je začagrtalo. Ručne granate su zadržale prvi nalet Talijana. Nadmoć neprijatelja bila je vidna. Trideset do 40 talijanskih mitraljeza pucalo je koliko su mogli izdržati. Teren je nepregledan i gusto obrastao. Neprijatelj se uporno pokušavao probiti, prije svega na cestu. Situacija je bila izrazito zapaljiva.

Šta se dogodilo? Gdje je bila 16. četa s oblt. Steinom?

Ta četa prošla je upravo dok talijanski protunapad - koji je bio izveden kroz vinograde iz pravca Forgarie - još nije bio došao do ceste Cornino-Flagogna. Nasuprot tome, 15. je četa već naletjela u pun napadački pokret protivnika. Na osnovu uhvaćenih izvještaja, ta dva i po bataljona talijanske Pješadijske regimente br. 72 (ili 73) imala su zadatak da svim sredstvima odbace ili unište austrougarske trupe, koje su se već nalazile na zapadnoj obali. Petnaesta četa, tehnički vod (lt. Džudža) i mg. četa (oblt. Flöry) morale su se same oduprijeti toj ogromnoj nadmoći. Nemajući pojma šta se iza nje zbiva, 16. četa žurno je išla ka Flagogni.

Talijanski napadi su se gomilali. Slijedio je juriš za jurišom. Od okruženja je posebno bilo ugroženo desno krilo, koje je držao lt. Džudža sa svojim ljudima. Ponovo je očajnički molio za pojačanje. Ali, odakle? Svi kuriri, ađutanti, kuhari, telefonisti, svi, sve što je imalo noge, već je bilo u akciji. Hptm. Redl, uvijek sasvim naprijed uz svoje Bošnjake, da zadrži hrabrost i samopouzdanje ljudi, stalno je obećavao dolazak rezervi. Obećavao je, tješio i hrabrio ih da izdrže nemoguće nasuprot snažnoj nadmoći neprijatelja. On se na nekim mjestima već privukao na 10 do 20 koraka od austrijskih zaklona. Po ljudskim mjerilima, to je bio početak kraja.

Kad je u jedan sahat izutra leutnant Horček, koji se sa svojim lijevim krilom naslonio na rijeku, javio da su svi oficiri ranjeni, da je neprijatelja brojčano sve više, da municije nestaje i da najhitnije treba pojačanje, situacija je iz minute u minutu postajala sve očajnija i bezizglednija.

Talijani, upravo opkoljavajući lijevo krilo, napredovali su uza samu vodu. To je već napola bilo za leđima četa. Uskoro je lt. Horček sa svojim neusporedivim vojnicima raščistio situaciju. U gustišu su odsjekli talijansko krilo, pri tom zarobili više od 100 ljudi i sedam mitraljeza. Ali, taj uspjeh groteskno se gotovo pretvorio u katastrofu. Bošnjaci u centru grupe su u svojoj pozadini vidjeli talijanske sjenke ne cesti. Teško pritisnuti sprijeda i lišeni svog odlučnog fahnricha (fhr. Csany je ležao na

umoru, s metkom u trbuhu), povjerovali su u proboj na svom lijevom krilu i u zarobljenicima koji su se vraćali vidjeli neprijateljsku grupu za opkoljavanje. U nevolji su zapucali na gomilu Talijana i pokušali bijegom umaći okruženju i zarobljavanju. Sve se činilo izgubljenim. Ali, još jednom je Svemogući stavio svoj prst.

Lt. Lang, bataljonski ađutant, odmah je spoznao opasnost situacije. S izrazitom hladnokrvnošću, suprotstavio se onima koji su bježali. Viknuo je na njih, htio im objasniti i konačno ih - kad više ništa nije koristilo - s pištoljem u ruci prisilio da stanu. Taj jezik su razumjeli. Opet su crpili nadu, opet su slušali i, u odmah izvedenom protunapadu, opet su se bacili na protivnika koji je već prodro kroz njihovu liniju. Opet je uspostavljen raniji položaj. U tom sukobu je lt. Lang dobio metak u vrat.

Odavno je otišla depeša brigadnom zapovjedništvu molbom za pojačanje. Ali, odakle da dođe? Svaki čovjek morao je pojedinčno, u razmaku, preko uskog prijelaza. A za to je trebalo vremena.

Posebno je loše bilo na desnom krilu. Protivnik je nadirao bez prekida. Hrabre Bošnjake na okupu je držao primjer oficira, njihova postojanost, primjerna sigurnost, nagovaranje i ohrabrivanje. Uprkos svoj iscrpljenosti. Nadali su se drugovima 16. čete i pojačanjima iz pozadine. Razočarali su ih. Postajalo je još gore. Jedan za drugim, oficiri su bili ubijeni ili ranjeni. Na desnom krilu je na samrti ležao lt. Redžibašić, fhr. Csany je bio mrtav, kao što su i mnogi, mnogi momci bili mrtvi ili ranjeni. Municije je malo, ručne granate su iskorištene, a živci - napeti do pucanja. Noć se činila beskrajnom. Pa, ipak!!! Morali su izdržati i - izdržali su. Sve je ponio duh mnogo puta iskušanog Bataljona i izveo čudo te noći. Još je bilo stalno aktivnih oficira - hptm. Redl, hptm. Moštek, oblt. Flöry, lt. Horček - koji su osnažili odlučne, hrabrili one koji su popuštali. Tako su se oduprli bezbrojnim napadima.

Iznenada, oko dva sahata noću, cestom iz Flagogne prema našoj slabašnoj liniji dogalopira jahač. Odmah je na njeg otvorena paljba. Nešto je povikao... glas domovine. Već je tu, skidaju ga s konja. Bošnjak! Talijani, isto tako, zbunjeni, pucaju na hrabrog čovjeka i, koristeći situaciju, jurišaju. I ponovo stradavaju u štedljivoj vatri i pod strahovitim udarima i ubodima smionih Bošnjaka.

Hrabri jahač, trubač 16. čete, u najboljem bošnjčkom maniru prenio je poruku svog oberleutnanta. U Flagogni je zgrabio zaplijenjenog konja i punim galopom projahao kroz talijansku liniju. Primio je opušteno žestoku paljbu otpozadi i štedljivu sprijeda. Sve je ionako već odavno bilo zapisano u knjizi njegova života.

Oblt. Stein je sa svojom četom zauzeo Flagognu. Na prepad je ulovio talijansku bateriju. Zaplijenjena je neoštećena velika količina municije. Prepriječen je cestovni most preko Arzina i zauzet Monte Albignon. Time

je saobraćaj protivnika u tom prostoru bio blokiran te uhvaćeni svi kuriri, izvještaji i automobili.

Ta vijest je, doduše, bila radosna, ali krvava noć se beskrajno odužila. Topila se grupica nepokolebljivih.

Otprilike u to vrijeme, dijelovi 11. čete III. Bh. 2 opet su krenuli na S. Rocco. Vrh 733 i sam S. Rocco, koje su nedavno zauzele 13. i 14. četa, nisu mogli biti zadržani uslijed ogromne premoći Talijana. Potisnuti te dijelom okruženi, hrabri vojnici su se borili noževima, kundakom i kamenjem, jer više nisu imali ni ručnih granata. Odmah su se priključili drugovima iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 ili se pokušali probiti ka njima.

Vođe vodova lt. Blumauer i lt. Eisenberger su na čelu svojih vodova došli na rub naselja S. Rocco kad ih iznenada dočekala žestoka pješadijska i mg. vatra. Ukopali su se. Nije se više moglo ni pomisliti na daljnje napredovanje u toj ubitačnoj vatri. Oba zapovjednika vodova mg. čete III., lt. Steiner i lt. Kunz, popeli su se na vrh borbene linije i, uprkos kiši metaka, pokušali ušutkati neprijateljske mitraljeze, zadržati protivnika koji je već napredovao iz naselja i svim sredstvima spriječiti proboj neprijateljskih masa prema još uvijek ranjivom mostobranu.

U zoru tog dana se mladi lt. Kunz borio u posljednjoj borbi svog života. Uprkos podređenosti, vještim manevrom i pod skromnom zaštitom drugog mitraljeza, uspjelo mu je potisnuti čelo Talijana nazad, u naselje. Protivnik je u najbližim kućama potražio zaklon i otud vodio daljnju borbu. S jednim mitraljezom i nekoliko pješadijaca, lt. Kunz se približio prvoj kući. Rafali su udarali u unutarnjost i zidove. Talijani su se već htjeli predati i izišli su s podignutim rukama na vrata. Lt. Kunz skoči naprijed, a u tom trenutku zapuca rafal iz susjedne kuće. Smrtno pogođen, mladi leutnant, koji je još u junu prethodne godine hrabro bacio život u rov na Monte Meletti, srušio se na tlo. Momcima se zacrnilo pred očima. Urličući, inf. Ilić, sam kroz kišu metaka, s ručnom granatom u ruci, jurne na kuću iz koje su došli smrtonosni pucnji, pun bijesa i ljutnje prodre u nju, pokosi tamo jednog oficira i istjera momke koji su opsluživali oružje. Zatim nastavi ubilačku trku prema crkvi. Lt. Herget vidje priliku. Naredbe nisu nikom bile potrebne. Četvrti vod je već jurio za Ilićem. Probijena je neprijateljska linija i jurišalo se na crkvu. Tri puta su ih odbacivali, ali je, onda, počeo pakao. S noževima i kundacima, obavili su svoj posao bijesa i osvete. Šta je moglo bježati, pobjeglo je. Talijani su spasavali goli život. Jurili su uz serpentine i htjeli doći do kamene kuće na padini C. Pozzo Gde. Razljućeni Bošnjaci su im za petama. Nijedan se nije izvukao. Ilić je i dalje trčao, ne brinući se ko ga slijedi. Šačica znojnih, dahćućih likova jurišala je za njim. Njihov cilj: kamena kuća. Odatle su Talijani sa svojim mitraljezima vladali čitavim selom i širokim jarkom desno od kuća. Morala se zauzeti. Dok su se drugi zaustavili u obližnjem zaklonu, Ilić

dopuzi zadnjih 50 m do kuće duž jednog plota, baci granatu kroz prozor bez stakla i jurne ravno među Talijane, a za njim njegovi suborci. Rasplamsala se kratka, ali žestoka vatra, a junaci su bjesnili i prorjeđivali redove brojčano znatno nadmoćnijeg neprijatelja. Ono što se nije predalo, bilo je potučeno. Važno neprijateljsko uporište bilo je zauzeto.

Je li to bio samo bijes ili mržnja to što je gonilo Ilića na taj čin ili ga je nadahnuće nagnalo da učini šta treba i za sobom povuče hrabre Bošnjake? Smjeli, ljutiti Ilić je, iako ranjen u stopalo u borbi kod crkve, ostao uz svoju četu. Taj 23-godišnjak, Bošnjak iz G. Rodkovića, Ključ, bio je borac u 9. četi III. Bh. 2, istina nizak rangom, ali lavljeg srca.

Sad je bilo moguće neometano nastaviti potjeru za talijanskom brigadom Lombardia i potpuno joj zapečatiti poraz.

Već oko četiri sahata popodne, lt. Herget je na prepad savladao štab jedne talijanske regimente i time ponešto ubrzao tok stvari.

San Rocco, te visovi 733, 846 - sjeverno, 162 i 206 - istočno, te 733 (C. Pozzo Gde.) sjeverozapadno od naselja, konačno su se čvrsto nalazili u našim rukama te je mostobran Cornina bio siguran s te strane.

Bili smo čak nekoliko sati u prednosti. Vodovi bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 još su prelazili Tagliamento.

Prošlo je skoro pet sati od početka teške borbe.

Kako su čete stizale na zapadnu obalu, tako su slane u akciju. Nije bilo vremena za gubljenje. U zapovjedništvo Brigade stigle su prve hitne molbe za pojačanjem. Nije ih se moglo ispuniti. Hitnih zadataka bilo je mnogo, a ljudi malo.

Odmah pri prvom sukobu nakon prijelaza, zapovjednik 13. čete vođa voda lt. Matschak ostao je ležati ranjen. Stbfw. Suljanović odmah je preuzeo zapovjedništvo polučetom i nastavio napad na bok neprijatelja, ravno ka cilju. U ogorčenoj borbi prsa u prsa, protivnik je istjeran sa svojih položaja zapadno od S. Rocca te se pošlo za bjeguncima. Najljući vukovi njegova dva voda, korp. Tomašević, korp. Sedlić i inf. Karimanović, slijedili su trag i gonili protivnika. Oteli su Talijanima šest topova i gomilu drugog ratnog materijala.

Lt. Zaklin, zapovjednik voda u 15. četi IV. Bh. 2, odmah nakon prelaska poslan je sa svojim vodom u akciju na prednji vrh 206, sjeveroistočno od Sompcornina, koji su, očigledno, opet zaposjeli Talijani. Napredujući kroz vinograde, naletio je na neprijateljske patrole koje su se, u tami, već povlačile. U zoru je sa svojim ljudima koti 206 prišao na jurišnu udaljenost. Obstlt. Bizzaro mu je kao pojačanje poslao još dva voda. Iznenadnim prodorom, zauzeli su neprijateljski položaj i zarobili šest oficira i 143 vojnika. U ruke su im pala i četiri mitraljeza te jedna mašinka.

Zakratko se sve smirilo,sve dok novi vrlo snažan juriš Talijana nije opet potisnuo Bošnjake s krvavog vrha.

Tu ili na drugom sektoru mostobrana, Bošnjaci su stalno jurišali za svojim oficirima. Oblt. Mokry, zapovjednik 14. čete (IV. Bh. 2), voljen i poštivan među svojim momcima, bijesnio je među protivnicima. Prostrijelna rana kroz lijevu nadlakticu nije ga mogla spriječiti da učestvuje u tom jurišu. Ponovo ranjen u kasnijoj borbi prsa u prsa, ipak je ostao među svojim momcima.

A i I. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 borio se izrazito hrabro. Posebno je hptm. Moltini, u borbama izbliza - punim gubitaka - i stalno se nalazeći pod paljbom talijanske artiljerije, štitio pozadinu grupa koje su se očajnički borile uzvodno u dolini.

Opet smo bili brži od vremena. Vratimo se, dakle, hptm. Redlu i njegovoj izgubljenoj gomili.

Tri sahata izutra. Konačno se jurišnim korakom približila jedna četa Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 pod zapovjedništvom hptm. Rößlera. Odmah je poslana na desno krilo koje se očajnički borilo. Oko sahat kasnije, dvije i po čete Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, na čelu s obstlt. v. Bizzarom, došle su do istanjene borbene linije. I opet je pojačano važno i nezgodno pritisnuto desno krilo. Uprkos zapaženom uvećanju snaga, svi pokušaji da se ode dalje ostali su bezuspješni. Tek oko šest sati izutra, hptm. Redlu uspjelo je da, s ostacima lijevog krila, uznapreduje duž ceste i da upadne na položaj Talijana, čak da im probije liniju. S uzmakom neprijatelja na tom mjestu, čitava mu je linija bila prodrmana. Bošnjaci su osjetili drhtaj i smanjenje stalnog, jakog pritiska, pa su jurnuli, tražeći borbu izbliza, u redove neprijatelja. Počelo

je strašno gušenje i ubijanje. Surovost i žeđ za osvetom iscrpljenih Bošnjaka bili su bezgranični. Talijani nisu imali šta suprotstaviti tom načinu borbe.

Dali su se u bijeg s užasnim strahom u očima.

Prošla je velika opasnost, most osiguran i mnogo žrtava nije bilo uzalud.

Otprilike u vrijeme kad su prva pojačanja stigla do hrabre čete hptm. Redla, oko tri sahata, IV. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 došao je do zapadne obale Tagliamenta. Tu je privremeno osiguravao prijelaz nadolazećim trupama te iskorišten za proširenje mostobrana prema sjeverozapadu. Dio tog bataljona prodro je sjeverno od ceste Sompcornino-Forgaria prema Forgarii. Neposredno prije toga je oblt. Edelsbrunner probio kao zapovjednik obavještajnog odreda neprijateljski položaj i tako operirao u pozadini Talijana. Pred naseljem Grap, izviđajući ispred svog odjeljenja, sa kurirom je naletio na jednu polučetu Talijana koja je prilazila maršem. Obojica su odmah nestala u grmlju, pustila kolonu da prođe i otvorila,
iskočivši, vatru u leđa. To je uzbunilo nadolazeću četu i u tren se predalo 200 Talijana.

U Grapu su se razvile ogorčene borbe. Hrvalo se za svaku kuću i kolibu. I tu su Talijani bili brojčano jači. Lt. Verhonec, zapovjednik voda mitraljeske čete, u času je odabrao najkritičnije situacije i savladao ih svojim preciznim vođenjem paljbe. Njegova dvojica zapovjednika mitraljeza i preostalo ljudstvo za opsluživanje učinili su svoje. Kao i kod mnogih borbi prije, i tu se pokazao ogroman borbeni duh Bošnjaka, njihova hladnokrvnost i hrabrost. U dvobojima mitraljeza protiv mitraljeza, koji su često trajali samo nekoliko sekundi, Talijani su uglavnom izvlačili kraći kraj. Bijesno se smijući, zapovjednici mitraljeza okretali su svoje oružje na slijedeću žrtvu. Ne obraćajući pažnju na bezbrojne pješadijske metke koji su zujali unaokolo, precizno i brzo su obavljali svoj posao. Pod vatrenom zaštitom vlastitih mitraljeza, zgfr. Velić je sa svojim ljudima udario u bok protivnika i spriječio daljnje povlačenje. Fhr. Gasch, zapovjednik voda u 16. četi, okružio je s ljudima poput zgfr. Maglice i korp. Mešinovića drugo krilo i zaplijenio više mitraljeza. Teško ranjen u borbi izbliza, i dalje je vodio borbu sve dok se nije angažirao oblt. Edelsbrunner i raščistio situaciju.

Nakon što je stigao slavni IV. Bh. 2, oblt. Edelsbrunner se ponovo odvojio i izmaknuo sa svojim odredom na sjever. Dok su dvije čete IV. Bh. 2 bile upletene u vrlo teške ulične borbe u Forgarili, oblt. Edelsbrunneru je, pošto je zaobišao Forgariu, uspjelo krenuti u pravcu Anduinsa. Prepad na talijansku artiljerijsku jedinicu koja se nalazila u povlačenju - koji je završilo s plijenom od sedam topova, dvanaest mitraljeza i drugog ratnog materijala kao i zarobljavanjem oko 600

talijanskih vojnika - donio mu je počasni nadimak Ramasurimann od Anduinsa.

Završila se borba za most kod Cornina. Sam most je bio čvrsto u posjedu. Divizion za divizionom približavao se Pijavi prijelazom preko Tagliamenta. Naprijed 55. pješadijski divizion, za njim 22. divizion strijelaca, zatim Njemački 12. divizion, dijelovi Bavarskog streljačkog te duge kolone artiljerije i opskrbnih četa.

Brigadna naredba od 3. novembra 1917., 10,30 sati uvečer, glasila je:

Iz otpremnice zapovjedništva Diviziona: 38. pješadijska brigada, osobito IV. Bh. 4, Sappeur četa 3. 11 i inžinjerijska četa 8. 29, danas su, uprkos žestokom neprijateljskom otporu, kao prve s čitavog talijanskog fronta, probile moćnu barijeru Tagliamento, u neumornom pobjedničkom pohodu odbacile neprijatelja i time otvorile put daljnjim uspjesima.

Trofeji današnjeg dana su više od 2.500 zarobljenih, 10 topova, nebrojeni mitraljezi, osam automobila, oko 150 konja i drugi bogati ratni materijal.

Njegova Ekselencija zapovjednik korpusa je sve koji su sudjelovali... itd...

Zedtwitz, obstlt., svojeručno

Četvrtoga novembra 1917., zapovjednik generalštaba talijanske armije grof Cadorna izdao je naredbu za povlačenje svoje armije iza Pijave.

Kasnije, povodom dodjele odlikovanja, hptm. Redl stao je nasuprot svom vrhovnom zapovjedniku Caru Karlu. Počasne riječi: "Vi ste našoj ofanzivi dali svjež polet", nisu vrijedile samo za njega, već i za njegove Bošnjake iz IV. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4.

Ostaje da se spomene da je IV. Bh. 4, kao jedini od svih bosanskohercegovačkih jedinica, raspolagao artiljerijom. Po želji brigadira obst. grofa Zedtwitza, hptm. Redl je dao da offz.-stellv. Pellar naštima i opremi kod Flagogne zaplijenjenu talijansku bateriju (topovi kalibra sedam cm). Četvrtom bataljonu Bh. 4 divizion je dodijelio dva artiljerijska oficira i dvanaest artiljerista.

Zar je bilo čudno što su hrabri Bošnjaci otad još malo digli nos?!

Već 6. novembra 1917. su ti zaplijenjeni topovi bili u akciji kod Ciaga, a često još i u slijedećim borbama, pod imenom Baterija Redl. Veoma na štetu Talijana.

Ostry Kras i Mortegliano

K. und K. Streljački bataljon br. 3

Oficiri i vojska Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 3, kojima je iz očiju sijala odvažnost, na početku 12. bitke na Soči, kao i druge jedinice, dobili su svoj specijalni borbeni zadatak.

Mjr. Oto Riedl, plemić von Leuenstern, uzorno hrabar i odličan oficir, koji je u teškim situacijama uvijek vješto, promišljeno i s punim angažmanom vlastite ličnosti provodio najsmjelije odluke, bio im je zapovjednik. Za njega su bili vezani svakim otkucajem svoga srca, spremni bez razmišljanja čak i vraga iz pakla iščupati.

A za to će hrabri Bošnjaci uskoro imati i priliku.

Skupa s IV. bataljonom Pješadijske regimente br. 53, trebali su, 24. oktobra 1917., krenuti s tolminskog mostobrana, između St. Lucie i Tolmina, na greben Cemponi i ka visu 631 (Kapelica). Neprijateljske položaje na tom grebenu već ranije su trebali zauzeti bataljoni II. 5 i III. 86. Zadatak Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 3 i IV. bataljona Pješadijske regimente br. 53 sastojao se u tome da se okupe na zauzetoj prvoj liniji Talijana i da, na posebno naređenje brigadnog zapovjedništva, skupa provedu napad na drugu liniju Talijana od Ostry Krasa do Srednjeg.

Uz kišu i maglu, čelo Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 3 je, oko 8,30 sati, naletjelo na prva neprijateljska mitraljeska gnijezda. Leutnant Stelovsky i Bertalan su svojim jurišnim vodovima - brzim okruženjem, a onda i borbom ručnim granatama - očistili ta gnijezda.

Oko 11 sati ujutro, dio bošnjačkog bataljona našao se u odbrambenoj paljbi prvog talijanskog glavnog položaja. Nije bilo ni traga od jedinica koje su već trebale zauzeti taj položaj. Talijanski topovi, minobacči i mitraljezi pucali su koliko su mogli. Ali, tek kratki zastoj na strani Bošnjaka, i oblt. Dorawsky sa svojom četom izvrši juriš na neprijateljski položaj koji je bljuvao vatru. Jurišne izvidnice su se već nekoliko minuta kasnije nalazile u borbi prsa u prsa.

Lt. Mastnak pomagao je proboj u neprijateljski rov sa desne strane sa svoja dva mitraljeza. Borba izbliza! Prsa u prsa. Nadmoćniji od neprijatelja snagom i surovošću, Bošnjaci su razvili položaj. Alpinci podigoše ruke.

Oko 11,30 sati prijepodne, talijanski položaj s obje strane Kapelle na koti 631 bio je zauzet u širini od dva km. Dovedeno je 30 zarobljenih oficira i 2.900 vojnika. Djelo dviju bošnjačkih četa!

Zauzimanje protivničkog položaja odlučujuće se odrazilo na borbu na vrhu Varda.

Zdesna su se Nijemci nalazili još daleko pozadi, a s lijeva su bataljoni II. 5 i III. 86 bili u teškoj borbi za jedno istureno uporište Talijana na pola puta između Rutea i Cemponija.

Mjr. Riedl nestrpljivo je čekao na dolazak svojih dviju zaostalih četa i bataljona IV. 53. U dva sahata popodne došla je neugodna vijest da su očekivane jedinice zadržane talijanskom zaprečnom vatrom i postalo mu je jasno da s njihovim dolaskom ne može računati prije mraka. A zbunjenost koja je vladala među Talijanima trebalo je iskoristiti po svaku cijenu. Odlučan, nije ni pričekao daljnju naredbu Brigade za napad, već je sam dao znak da se napadne Ostry Kras.

Oblt. Jud, zapravo Langmann, zapovjednik mg. čete Bošnjačkog bataljona, uzeo je četiri voda strijelaca i dva mg. voda, odmah napustio položaj i, uprkos otvorenom vlastitom boku, pošao naprijed. Opet su lt. Bertalan i fhr. Mandel, kao i lt. Mastnak sa svojim smjelim borcima

udarili na Talijane koji su se neuredno povlačili te im srezali snagu otpora. Juriš Bošnjaka u punom bijesu i jezovitosti učini da odlože oružje. Ostry Kras je bio zauzet. Pokušaj protunapada Talijana vojnici s fesovima ugušili su u začetku.

Dio jurišne grupe je prodro još dalje, na Pusno. Neprimijećen, naletio je na bateriju kalibra 15 cm. Ono što je uslijedilo bilo je pravo hazardarstvo na čisto bošnjački način. S nevjerovatnom hrabrošću, mala trupa bacila se na artiljerce i jedan po jedan su pali kao žrtve njihovih noževa. Kad im je uspjelo zauzeti dva prva topa, efekt iznenađenja je prošao. Ali, jurišali su dalje, bacali ručne granate i neizdrživo prodirali na slijedeće topovske položaje. Pogled na odlučne vojnike natjerao je Talijane da dižu ruke u zrak i predaju se. Tako je grupa od 35 ljudi osvojila pet topova te zarobila 20 oficira i 300 talijanskih vojnika.

Druga grupa zaobišla je Pusno istočno od naselja. Cilj joj je bilo Srednje. Tri jurišne trupe vodili su lt. Bertalan te kadeti Mandel i Kemény. Svaka od tih jedinica, s oko 15 ljudi, imala je zadatak prouzročiti zbunjenost i protivniku nanijeti štetu. Jedinice su krenule neovisno jedna o drugoj.

U međuvremenu, bilo je 5,30 sati, i lt. Bertalan nije imao vezu s drugim odjeljenjima Brigade. Tama se spuštala i otežavala čuvanje uhvaćenih zarobljenika. Povećavala se opasnost da se na nepreglednom terenu iznenada naleti na jačeg neprijatelja. Bilo je razumno pričekati približavanje vlastitih pojačanja. Ali, bez obzira na razum, snažno sijevanje topovske paljbe u prostoru Srednjeg, diglo je ponovo na noge jurišnu jedinicu. Magla i nadolazeća tama olakšavale su napredovanje. Kratko potom su Bošnjaci sa svojim leutnantom, protivniku bili nevidljivi i bili na boku položaja jedne baterije.

Sad ili nikad! Brza vatra i ručne granate zasule su artiljerce i juriš je trajao samo par minuta. U šest sati popodne, bila je zauzeta artiljerijska grupa koja se sastojala od šest teških *mörsema.*

Lt. Bertalanu nije bilo moguće orijentirati se, ali bilo mu je jasno da se sa svojih nekoliko ljudi nalazi iza druge odbrambene linije Talijana. Tu pretpostavku ojačala mu je pješadijska vatra koja se polahko približavala s istoka. Najistureniji napadački val naše brigade nije više mogao biti daleko od Srednjeg.

Sve zarobljenike brzo je sakupio u jedan jarak, postavio "nevidljive" straže i poluglasno naredio najstrožiju pažnju. Ali, odmah je okupio sve svoje ljude, i stražare, te, prepustivši razoružane Talijane sudbini, otpuzio sa svojima u pozadinu branitelja druge linije. Upravo u tom trenu, kada je streljački bataljon krenuo u juriš, posljednje ručne granate su eksplodirale iza Alpinaca koji su se već kolebali.

Uspjeh kratke, u tami izvedene borbe, bio je ogroman. Gotovo 1.000 ljudi položilo je oružje, a bili su zauzeti naselje Srednje i čitava druga

linija protivnika. Drugi bataljoni, koji su nailazili, kao npr. IV. 53 i II. 66, potpuno su zauzeli Pusno i Srednje.

Sedma planinska brigada sjajno je izvršila svoj zadatak.

Šest dana kasnije je Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon krenuo je na jugozapad, ostavio za sobom Kostanjevicu te, kao prethodnica 7. planinske brigade, forsiranim maršem preko Pradamana i Paparottija slijedio neprijatelja koji je bio u bijegu. Osim nekoliko zaostalih, od protivnika nije ničeg bilo da se vidi. Nasuprot tome, ceste su bile gotovo blokirane ostavljenim ratnim materijalom te odbačenim predmatima opreme. Bezbrojna kola i automobili ležali su u jarkovima uz cestu. Prošli su Lavarino. Kod cestovne kote 43 nalazila su se izdužena talijanska poletišta. Talijane, koji su do posljednjeg trena željeli postaviti eksploziv u hangare, brzo je otjerala mg. vatra. Vod pod zapovjednikom fhr. Mendela, nalazio se kao odred izvidnice na liniji marša na oko sahat ispred Bataljona.

Javljeno je da se čuje pješadijska vatra iz Pozzuolea. Kao desna zaštitnica, otposlana je jedna četa, a mjr. Riedl je s četom prethodnice u borbenoj formaciji pošao prema Mortheglianu

Još prije nego što se došlo do tog naselja, jedan bosanski korporal odjuri na zaplijenjenom talijanskom biciklu i javi da je ulaz u naselje zabarikadiran, ali da od neprijatelja nema ni znaka.

Mjr. Riedl odmah odjuri na čelo i, došavši na oko 50 koraka od ruba naselja, začu žestoku pješadijsku vatru. Prema dosadašnjim iskustvima, moglo se raditi samo o borbi s odstupnicom. Odmah naredi napad s dvije čete i četiri mg. voda (osam mitraljeza): "Okružiti naselje s lijeva i, onda, juriš u pravcu crkve koja se vidi u daljini". Time je angažirao svu borbenu snagu kojom je u tom trenu raspolagao. Kurir s izvještajem odjuri u zapovjedništvo Brigade.

Jahač je još bio vidljiv kad je na oblt. Svobodu, koji je sam vodio isturenu patrolu, osuta iznenađujuće snažna vatra iz kuća i s cestovne barikade. Fhr. Mendel iskoči sa svojih par Bošnjaka i, u smionom jurišu, dođe do utvrđene kuće i barikade. Još samo kratka borba izbliza, i s boka su zagorčali život posadi na barikadama. Predala su se četiri oficira i nekih 200 vojnika. Zauzeo je, sa svojim hrabrim ljudima, kuće i kolibe koje su se nalazile iza, povukao za sobom nekoliko ljudi 3. čete i u borbi izbliza osvojio dva mitraljeza kojima je bilo blokirano napredovanje ostalog dijela Bataljona.

Kroz naselje se, dolazeći s jugoistoka, pokušala probiti neprijateljska konjica. Napadi su joj propali u paljbi Bošnjaka. Ali, otpor protivnika bio je sve tvrđi, pojačan neprijatelju naklonjenim stanovnicima naselja. Čak su i žene učestvovale u odbijanju bijesnih napada Austrijanaca. Vješto smješteni mitraljezi su stalno pokušali zaustaviti napredovanje Bošnjaka.

Međutim, Bošnjaci su se borili sve divljije. U žarištima su bili mjr. Riedl i oblt. Svodoba. Gdje je bilo najsurovije, duž Glavne ulice, bio je lt. Bertalan sa svojom grupom. I osam ljudi uz lLt. Masnaka borili su se kao da su divlji. Lt. Kheml, već ranjen, izrazitom hrabrošću i viještinom vodio je svoja dva mitraljeza te pružao potporu hrabrim strijelcima. Tek se upornom borbom osvajala kuća po kuća, a neprijatelja nije bivalo manje. Ali ni to im nije pomagalo kad je fhr. Mendel sa svojim neusporedivim hrabrim ljudima i dalje prodirao u naselje, jurišao, borio se u borbi prsa u prsa, bajonetom, bodežom ili kundakom, i išao na mnogostruko nadmoćnog protivnika. Mala grupa, već i sama osuta, zarobila je pet talijanskih oficira i 400 vojnika te zaplijenila deset mitraljeza. Sad su se nalazili u neposrednoj blizini crkve pod kišom neprijateljskih metaka. Zagriženo su držali svoju teško izborenu poziciju.

To više nije bila borba s odstupnicom! Tu su se Bošnjacima suprotstavljale regimente! Mjr. Riedl spozna ogromnu nadmoć Talijana. Odnos snaga 1:6 odgovarao je protivniku. A vidio je i da mu se Bataljon u ogorčenim uličnim borbama raspao te da se i nakon borbe, koja traje već tri sahata bez prekida, zapadni dio Mortegliana još uvijek nalazio u posjedu neprijatelja. Uhvaćeno je oko 3.000 zarobljenika i protivniku naneseni veliki krvavi gubici, ali i redovi njegovih Bošnjaka bili su zastrašujuće prorijeđeni. Ako se nije htjelo da sve dosad postignuto ne dođe u pitanje, pojačanje je moralo najskorije doći. U toj situaciji je mjr. Riedl zamolio zapovjedništvo Brigade za pomoć.

Fhr. Mendel se još uvijek zagriženo borio na južnoj ivici trga, kod crkve. Ljudstvo mu se istopilo na četiri čovjeka. Natjerani u odbranu, sakupili su posljednje snage i pritisnuli Talijane. Kraj je bio na vidiku.
Ali, stalno su se borili protiv neizbježnog.

A onda su ljudi iz IV. bataljona 25 i oni iz IV. bataljona 53 iznenada bili tu. S novim snagama su donijeli preokret. Prodrli su u zapaljene kuće te pokosili one koji se nisu predali. Potpomognuti ostacima Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 3, uspjelo im je zauzeti Mortegliano.

S gubitkom Mortegliana, Talijanska armija izgubila je dvije brigade. Nadalje, protivniku nije bilo više moguće da koristi cestu od Palmanove do Codroipa. Kolone u bijegu koje su htjele zaustaviti prijelaz preko Tagliamenta, zgusnule su se u prostoru Latisana.

Već slijedećeg dana je dvjema armijama fm. v. Boroevića na Soči uspjelo zarobiti dva talijanska armijska korpusa.

Kako na Ostry Krasu, tako i u Monteglianu, inicijativa mjr. Riedla te hrabrost, smionost i prodornost njegovih oficira i Bošnjaka konačno su doveli do uspjeha.

Ti dani ušli su u povijest Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 3 kao najslavniji i najkrvaviji.

A kako su oficiri vidjeli svog zapovjednika?
Neka dva glasa govore za sve:

Što se tiče 12. bitke na Soči, kao i u mnogim bitkama prije, bila je to snažna ličnost koju smo svi mi, oficir i vojnik, slijedili s poštovanjem, divljenjem i bezgraničnim povjerenjem. Čitav Bataljon, od oficira do posljednjeg strijelca, sve je zaista onako kako treba vodio njihov zapovjednik te je u oduševljenju za svog vođu svaki rado i s voljom ponudio najviše.

Emerich v. Belovský
k.u.k. Oberleutnant i.d.R.

Za mene je moj zapovjednik bataljona uzor koji će mi uvijek davati podstrek da pružim najviše. Doživio sam kako čvrsta energija, angažman vlastite ličnosti bez ikakvog obzira te inicijativa zapovjednika svjesna cilja vode Bataljon divnim uspjesima i djelima. Ta prednost pravog vojnika na svom poslu i mene je ispunila radošću i oduševljenjem. Bh. poljski streljački bataljon br. 3 nosi pečat svog zapovjednika, on je njegovo djelo.

[illegible signature]

U vrijeme te borbe nadređeni zapovjednici Bh. str. pj. baonu. 3 bili su:

Zpvd. 4. planinske bridage	pbst. Budiner,
Zpvd. 1. pješadijskog diviziona	fml. Metzger,
Zpvd. XV. korpusa	fml. Scotti,
XV. korpus je bio podređen njemačkoj grupi Below, A.O.K. 14,	
Zpvd. K. und K. jugozapadnog fronta	fm. nadvojvoda Eugen

(vidjeti i skicu u poglavlju Comino)

Početak posljednje ofanzive kod Asiaga

K. und K. Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 6

Četrnaestog juna 1918., oko 11 sati uvečer, u austrijanskom prostoru za pripravnost zagrmljele su neprijateljske granate... Bio je to samo kratki vatreni prepad protivnika koji je očigledno tačno bio informiran o vremenu početka ofanzive.

U prostoru Canove, oko tri km zapadno od Asiaga, regimente 52. pješadijskog diviziona bile su spremne odvažiti se na posljednji pokušaj probijanja neprijateljske linije te da upadnu u Veneciju.

Petnaestog juna 1918., u tri sahata ujutro, austrougarska artiljerija je počela djelovati koncentrirano. Prvo, oklijevajući, a onda sve jače, krenula je protuvatra Talijana i bubnjala po zbornom području Austrijanaca. U početku tako žestoka paljba, trebala je paralizirati protivničku artiljeriju i razoriti dobro zaklonjena utvrđenja neprijatelja koja su se nalazila u šumskom području. Nakon sahat vremena, paljba je već ozbiljno ,popustila da bi kasnije, znatno prije juriša, gotovo potpuno umuknula. A paljba protivničke strane rasla je do još veće žestine.

Već time je bila dokumentirana ogromna nadmoć u materijalu armija Antante. Ovaj put je i protivnik bio drukčiji, i njegov borbeni moral, i način borbe, i izgradnja njegovih utvrđenja. Nije bilo kontinuiranih odbrambenih linija, već skoro samo odlično opremljena gnjezda čija su se područja djelovanja preklapala.

Bošnjaci su se brzo prilagodili. Ali, kako je to izgledalo kod drugih regimenti?

Savezničke armije nalazile su se u posljednjim mjesecima silnog rata i manjak svega, prehrane, odjeće, oružja i municije, slabilo je volju da se izdrži. Stanje u pozadini bacilo je vojnike u očaj i brigu. A protiv Centralnih sila stajao je čitav svijet.

Takav je, prisilno, morao biti posljednji pokušaj odlučujuće ofanzive.

Međutim, djela hrabrih Bošnjaka sjaje iz borbi i bitaka kao što zrake sunca probijaju tmurne oblake.

U sedam ujutro, tri bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 6 napustila su svoje položaje kod Gaige i Canovea. Desno od njih su se razvijale čete Pješadijske regimente br. 42, a lijevo - one iz Pješadijske regimente br. 26.

Oko 800 m široki, otvoreni teren, prešli su u vrlo opakoj neprijateljskoj vatri. I već su morali podnijeti veće gubitke prije nego što su došli do engleskih položaja na ivici šume.

Pri prvom jurišu se III. Bh. 6 (hptm. Pany) nalazio na desnom, I. Bh. 6 (hptm. Pecnik) na lijevom krilu, dok je II. Bh. 6 (mjr. Korais) činio rezervu regimente.

Pod najžešćom artiljerijskom i minobacčkom vatrom, dva bataljona u napadu došla su do prvog odbrambenog pojasa Engleza. Poslužen srećom, dio III. bataljona pregazio je djelomično razorene objekte, razbio neka gnijezda i zatim osvojio daljnji teren u pravcu Monte Lemerle. Prvi bataljon je, nasuprot tome, odmah početkom borbenih događanja mnogo pretrpio te potom imao nesreću da se nađe pred potpuno netaknutim odbrambenim objektima koji su seBataljonu krvavo osvetili.

Kao i u svakoj borbi, efektiva pojedine jedinice gradila se na efikasnosti pojedinačnih oficira, ali i - u posebnoj mjeri - običnih vojnika. Smjelost odluka i odvažnost njihove izvedbe pokazala se i ovoj borbi Bošnjaka.

Već u prvom pokretu 2. čete, u njenim redovima nalazio se zgfr. Kahev Jogić, iz mg. odjeljenja I., sa svojim mitraljezom i ostatkom posade koja ga je opsluživala. Koliko je to bilo moguće, zajedno su napredovali kroz artiljerijsku paljbu Talijana.
Kriknuli bi i ostali da leže oni koji su bili pogođeni krhotinama. Gubici su se gomilali, zalajala su još dva engleska mitraljeza te udarila u bok čete, zahtijevajući nove žrtve.

To je Kahevu bilo previše. Bijesom koji je ključao, bacio je svoj mitraljez na najbližu humku i potpuno nezaklonjen prihvatio neravnopravan dvoboj. A s njim i njegovi ljudi. Brzo je isključio paljbu izdajničkih cijevi s protivnikom na nišanu. Kratki rafali su pronašli cilj. Zadovoljni su se opet priključili pokretu.

Naprijed se situacija zaoštrila.

Već na jurišnoj distanci, automatska oružja Engleza su prisilila ljude iz najisturenijih vodova da se bace na zemlju. Doslovno su ih prikovali.

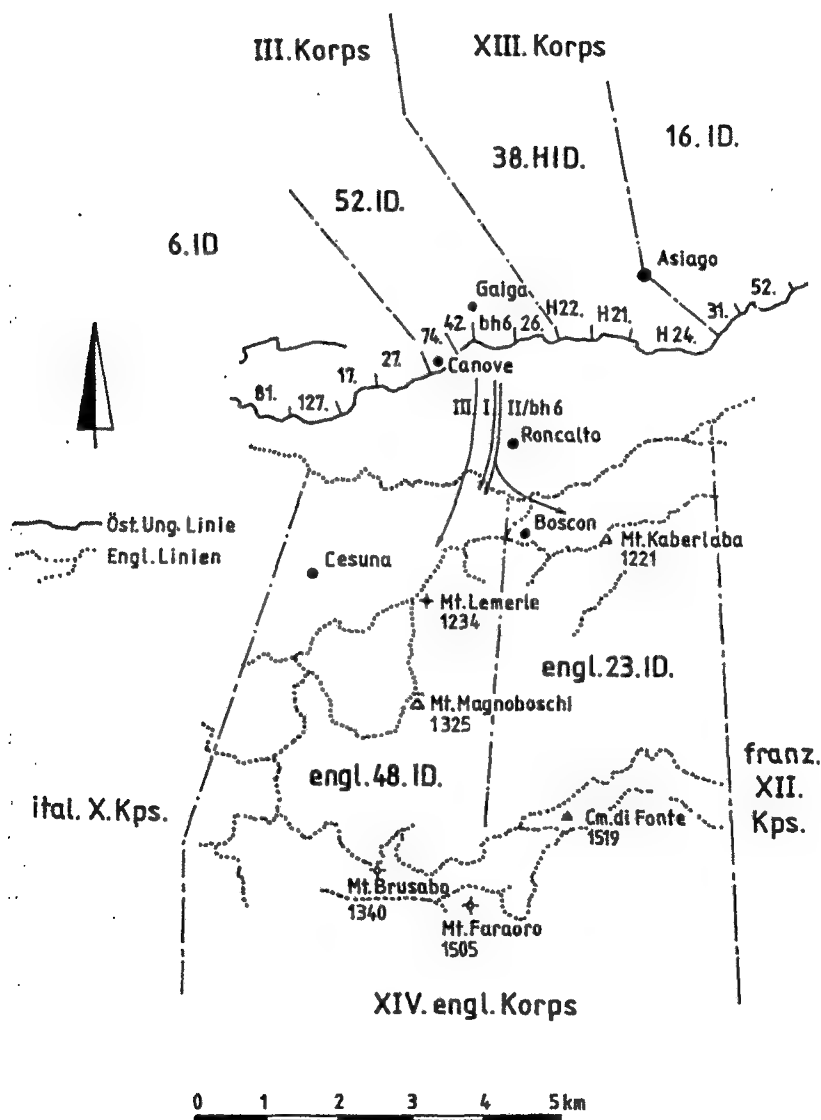
Svaka sekunda povećavala je opasnost da će biti pogubljeni. Tamo... krik... Lt. Schiller pretrčava smrtonosne metre, za njim čitava grupa. Bez daha se bacaju na barikade, uvlače se u zapletenu bodljikavu žicu i brzo režu rupu za rupom u netaknutoj prepreci.

Slijedi tehnički vod, skaču i ljudi jurišne trupe i bacaju granatu za granatom u zaklone neprijatelja koji su nešto poviše. Poput guštera, klize kroz tek otvorene prolaze, dolaze do grudobrana i s golim noževima bacaju se na “tommije”. Ovi se bore do samog kraja i tek u zadnjem trenu dižu ruke.

Hrabrost do posljednjeg trenutka bila bi njihova smrtna presuda. Ali, mladići iz “Oxford Rifles” i “Cambridge Light Infantry”, hladnokrvno se smiješeći, držali su cigarete u rukama. Osvetoljubivi Bošnjaci su oklijevali i zaboravili svoju ubilačku namjeru. Nakon dugo vremena, opet je bilo zarobljenika.

I tu je, doduše, savladan prvi odbrambeni pojas protivnika, ali zbog ogromnih gubitaka je borbena snaga I. bataljona opala za gotovo polovicu.

U međuvremenu su se približili dijelovi II. Bh. 6, tučeni i dalje snažnom paljbom artiljerije.

Napad se nastavljao, ali sitniji uspjesi javiljali su se tek sramežljivo.

S pola 8. čete (II. Bh. 6) koja se borila za napredovanje, sad se borilo i mg. odjeljenje I., pod komandom zgfr. Jogovića, s dva njegova mitraljeza. (Jogić je preuzeo zapovjedništvo odmah po teškom ranjavanju zapovjednika voda.)

Tu, već ispred drugog pojasa, činilo se da su Englezi čitavu šumu opremili betoniranim mg. gnijezdom. Na odlučujućim se mjestima nalazile su se šupljine sa do 15 cm dubokim ulaznim oknima, odlično zamaskiranim. A posvuda - bodljikava žica, postavljena prikriveno. Orasi koje je teško bilo razbiti. Uz to, Englezi su počeli sa žestokom protuvatrom.

I tu su se Bošnjaci borili surovo i bez oklijevanja. Dva mitraljeza ggfr. Jogića prorijeđivala su redove jurišajućih Engleza i skupa s hrabrim ljudima 8. čete stalno zaustavljala protivnika.

Ali, i među njima je divljala smrt. Gotovo da i nije bilo nikog ko nije bio ranjen. A kad je pogodilo i njihovog oblt. Schindlera, stisnuli su se i borili dalje, dok god je u njima bilo života. Kad je konačno zašutio i posljednji mitraljez i par ljudi upitno pogledalo prema Jogiću, on ih s krikom povuče u posljednji juriš. Nadljudskom snagom i s očajničkim bijesom, zauzeli su prokleto gnijezdo koje ih je toliko dugo zadržavalo. Tu nisu pomagale nikakve cigarete ni dignute ruke; svi su bili nemilosrdno poubijani.

I dok su neki od ljudi, zaštićeni debelim betonskim zidovima, napregnuto prosmatrali okolinc, drugi su popadali na tlo od iscrpljenosti.

Pričekali su mrak, zatim potpuno iznenadno probili zapriječnu liniju Engleza i, kad su svi već odavno mislili da su mrtvi, opet došli do vlastite linije.

Ali, vratimo se III. bataljonu Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 6.

U posljepodnevnim satima, nakon što je bila zauzeta prva linija protivnika i razvijeni mu svi položaji u području Bataljona, čete su prodrle dalje prema jugu, u gusto šumsko područje. Ispred svih, u opakoj artiljerijskoj vatri na dobro maskirana uporišta jurišala je 12. četa i ušutkala ih. Na sjevernoj padini Monte Lemerlea, u nebo su zašištale bijele svijetleće rakete; 12. je naznačila svoj položaj. Nakon kratkog hvatanja zraka, nastavilo se dalje. Zgfr. Husein Mahić, zapovjednik voda u 12. četi, žurio je daleko ispred svojih ljudi - kad je s boka nenadano udarila ubitačna mg. paljba u Bošnjake koji su nailazili. Oblt. Senko, zapovjednik čete, pao je teško pogođen. Gotovo u isto vrijeme, dohvatilo je drugog zapovjednika voda, a prokrvario je i "dežurni" podoficir. Nazirala se katastrofa. Zapovjedništvo 12. četom je u času najveće opasnosti preuzeo zgfr. Mahić.

Nastavio je voditi započeti napad te je, u borbi ručnim granatama i prsa u prsa, otimao Tommijima uporište po uporište. Ali, i vlastiti gubici postali su nesnošljivo visoki i trebalo je zadržati osvojeno. Zauzeo je liniju koja mu se činila povoljnom za odbranu, uključio u nju zadnji osvojeni položaj i taj položaj držao u svim protunapadima Engleza. Cijena je bila visoka i ostaci 12. čete su se istopili.

Premda su već bili potpuno odsječeni, borili su se za svaku stopu. A ni kad su šanse potpuno nestale, niko nije mislio na predaju. Nijemo i zagriženo su se borili: zgfr. Matanović, korp. Maslác, korp. Sahanović i dvanaest vojnika. Zgfr. Mehić je imao naraspolaganju zaista malu borbenu snagu. Predvečer su se borbene aktivnosti ugasile. Zarobljeništvo je bilo samo pitanje vremena. Već odavno nisu dolazila naređenja i grupica je ostala upućena sama na se. U bezizlaznoj situaciji, zgfr. Mehić se odlučio opet uspostaviti vezu sa svojim bataljonom. Kad je pala tama, napustio je svoje sljedbenike i predao zapovjedništvo "četom" zgfr. Matanoviću. Poput sjene je kliznuo kroz redove Engleza, strogo se držao sjevernog pravca i nakon nekoliko sati naletio na svoje. U zapovjedništvu bataljona II. Bh. 6 izvijestio je hptm. Panyja o stanju svoje čete i zamolio za naredbu da je smije vratiti nazad. Hrabrom vodniku je to odobreno i odmah je bez oklijevanja, sam, bez pratnje, pošao po svoje, da ih dovede u sigurnost. Vučjim instinktom je našao put nazad. I još prije negoo što je svanulo, 15 Bošnjaka, ostatak 12. čete, vratilo se svom bataljonu.

Opet smo požurili ispred razvoja stvari. Bacimo još jednom pogled nazad, i to na stanje kad je II. Bh. 6, rezervni regimentni bataljon, došao u pomoć I. Bh. 6. Naprijed su, kroz vrlo tešku paljbu, kao pojačanje centru poslani i ostaci jurišne čete, elite Regimente. Njen zapovjednik, posvud poznati oblt. Fath, kao i mnogi njegovi vojnici, bio je teško ranjen u borbama koje su slijedile.

Da zapovjedništvo čete preuzmu podoficiri, feldwebel ili zugsführer, jedva je bilo zamislivo prvih ratnih godina. Ali, sa sve većom težinom borbe te iskustvima podoficira i vojnika, i to je postalo moguće.

Tako je i 2. četa (I. Bh. 6) imala "svog" feldwebela.

Već na početku borbe uz Roncalto, jurišne patrole prodrle su u još čitave engleske položaje, ubitačna vatra je zašištala u napadače i 2. četa je izgubila sve svoje oficire. Ostavši bez zapovjednika, ljudi su se uznemirili. U tom trenutku poljem zatutnji glas 26-godišnjeg Ivana Begića, zapovjednika voda u 2. četi. Na vlastitu inicijativu, preuzeo je zapovjedništvo četom i Bošnjaci su se i dalje borili čvrsto i neustrašivo pod njegovim zapovjedništvom. Samo je vlastitom odlučnošću fw. Begić kasnije zaštitio ostatke 2. čete od sigurnog zarobljavanja. Ali, prethodno su na strmom terenu Kaberlabe, u jezivim borbama izbliza, savladali nekoliko engleskih utvrda njihove druge linije.

Bilo je i drugih situacija u tom području borbe koje jedva da su se mogle smatrati mogućima.

Tako se front zakrivio zastojem napada kod Pješadijske regimente br. 26 koja je zastala već na prvoj liniji. Vlastita linija bila je sve tanja i nastale su velike rupe. Uslijed otežane orijentacije, u šumi su se regimente pomiješale pa je to osjetno ometalo prijenos naredbi i obavještajne veze.

Ali, takvih rupa je bilo i kod protivnika.

Praćen samo šačicom pješadinaca, lt. Kirchsteiger je sa svojim mitraljeskim vodom krenuo kroz gustu šumu. Nije se moglo čuti neprijatelja. Tek udari pojedinačnih granata. Uskoro je zavladao najdublji mir. Konačno je mladi leutnant ostao osamljen pa je priključak potražio desno unazad. Žestoka pucnjava iz tog pravca im ubrza korake. I upravo su stigli kad je par hrabrih ljudi iz 42., koji tu, zapravo, nisu imali šta tražiti, odbacio "tommije" koji su prodirali u gomili. Da su Englezi iskušali sreću nešto dalje ulijevo, došli bi neprimijećeni iza austrijskih linija.

Zaputimo se sad u viša zapovjedništva i osmotrimo situaciju 15. juna 1918.

U podne je tamo još vladalo samopouzdanje. Ali, polahko se i tu uvidjelo da je pokret zapeo. U rano popodne se front postepeno utvrdio i nastupio je relativan mir.

Došlo je vrijeme da se resporede jedinice i odvedu mnogobrojni ranjenici. Čekala se opskrba, municija, ručne granate i hrana, a posebno nadolazeći divizion. Čekalo se uzalud.

Rano popodne su Englezi i Francuzi počeli s djelotvornom artiljerijskom pripremom i pristupili snažnim protunapadima.

Prvo je uzmaknuo 16. pješadijski divizion (Madžari i Rumunji), a zatim Sjevernočeška pješadijska regimenta br. 74 pri Pješadijskom divizionu. Činilo se, uostalom, da je u tom divizionu, koji je hitro napredovao rame uz rame s Pješadijskom regimentom br. 27 iz Graza, već oko podne nastupila panična reakcija.

Uloge su se izmijenile i napadači su postali branitelji.

Uslijed premoćnih protunapada, 52. pješadijski divizion morao se vratiti u svoj polčetni položaj. Taj pokret je prisilno slijedio i 6. pješadijski divizion.

Zapovjedništvo Korpusa nije angažiralo 28. pješadijski divizion, kojem je pripadala i Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 7 i koja je kao rezerva bila dodijeljena III. korpusu.

Naredba da se povuku na početne položaje općenito je bila provedena u miru i redu, ali žestoka paljba šrapnelima prouzročila je daljnje gubitke.

A kako su samouvjereno zvučale naredbe zapovjedništva 11. armije na početku krvavaih borbi:

> *Divizioni trebaju u najbržem roku osvojiti južnu ivicu šumske zone i, bez obzira na susjedne jedinice, energično težiti tom cilju!*

Artiljerija ima isključiti iz borbe neprijateljske baterije te, koliko to dozvoljava šumski teren, razoriti odbrambene objekte, osobito na mjestima proboja!

Sanitetske patrole koje su ostale daleko i skupa s engleskim sanitarcima obavljale svoj teški posao, izvijestile su da se neprijateljska pješadija tek kasno noću vratila u svoje prednje položaje.

O obnovi napada nije više bilo govora.

Osvajanja terena tog dana su zabilježena samo u prostoru Costalunga, Monte di Val Bella, Col del Rosso i Col Ecchele te još dalje istočno, na Monte Solarolu i Valseroi.

Još može biti od posebnog interesa to što su, osim Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 6, raspodijeljene u 52. pješadijskom divizionu, na talijanskom frontu, u prostoru od Asiaga pa sve do Pijave, u isto vrijeme bile i druge jedinice Bošnjaka:

Bh. pj. r. 1 - na sjevernoj padini Monte Spinuccia, pet kilometara zapadno od Piavea, pri 50. Pj. d.;
Bh. pj. r. 2 - kao rezerva na sjevernoj padini Monte Fontana Secca, nekih pet kilometara istočno od Pijave, pri 55. Pj. d. (grupa Scotti);
Bh. pj. r. 4 - na zapadnom obronku Monte Solarola, također pri 55. Pj. d.;
Bh. pj. r. 5 - na zapadnom obronku Col dell Orso, pri 60. Pj. d.;
Bh. poljski streljački bataljon - kao rezerva, oko kilometar sjeverozapadno od Monte Pertice, također pri 60. Pj. d.

Oko 15. juna pokazivali su se slijedeći odnosi zapovjedništva:

Zapovjednik Bh. pješ. regim. br. 6	*obst. Lanna*
Zapovjednik 103. pješadijske brigade	*obst. Vidossich*
Zapovjednik 52. pješadijskog diviziona	*gm. Schamschula*
Zapovjednik III. korpusa	*go. Martiny*
Zapovjednik 11. armije	*go. Scheuchenstuel.*

Istočni korpus - nastanak i borbe na Piavi

Gotovo nitko ne zna da je u Austro-Ugarskoj Armiji postojao Istočni korpus. Oformljen tek u decembru 1917., nije postojao ni godinu dana. A kako je uopče došlo do njegovog stvaranja?

Na sirijskom su se ratištu već borile austrougarske trupe uz bok savezničkih Turaka. Potpora koju je K. und K. armijsko vrhovno zapovjedništvo davalo saveznicima uglavnom se sastojala od isporuke automobila, topovskih baterija, mitraljeza, municije i drugog ratnog materijala te ljudstva potrebnog za opsluživanje oružja i vozila.

Na usrdnu želju turskog generalisimusa Enver Paše, među ostalima je na to ratište trebalo dovesti i jedan snažan kontingent jedinica.

Tako je K. und K. armijsko vrhovno zapovjedništvo krajem 1917. razmotrilo stvaranje odreda, trupe za posebne zadatke, opremljene svim oružjima, koja bi trebala specijalno odgovarati za borbe u Aziji.

Istočni korpus je bio rođen.

Naravno, za vođenje te specijalne jedinice trebao je i zapovjednik, sposoban oficir generalštaba, s ratnim iskustvom i energičan. Pronađen je u osobi oberstleutnanta generalštabnog korpusa Stephanu Duiću.

Taj oficir nije samo uživao ugled u Armiji, već i divljenje vojnika. Nije bilo moguće naći boljeg.

Imenovanje zapovjednikom Korpusa koga ga je tek trebalo postaviti na noge uslijedilo je 18. decembra 1917.

Od kojih se bataljona konačno trebao sastojati taj korpus i gdje je trebao biti oformljen?

Znakovito je da je obstlt. Duić od svih mogućnosti odabrao upravo Bošnjake. Ako raspoloživi bataljoni i nisu bili u najboljem stanju, imali su najbolje preduvjete. (Možda se obstlt. Duić sjećao 7. juna 1916. i Monte Melette?)

Dakle, na papiru je stajalo:

> *Pješadijski bataljoni VI. Bh.1, VI. Bh.2, VIII. Bh.3 i IV. 103 (rumunski bataljon). Uz normalne mg. čete, opremljen i s četiri voda ručnih mg. te, isto tako dodatno, sa po dvije maršime čete od po 100 ljudi po bataljonu.*
>
> *Dvije baterije planinskih topova, po jedna Sappeur i telegrafska četa kao i sanitetska, Sappeur i transportna odjeljenja.*

Formiranje korpusa, tako je bilo naređeno, trebalo je uslijediti u vojnom namjesništvu Srbije, blizu Beograda.

Obstlt. Duić je 8. januara 1918. preuzeo zapovjedništvo.

Bataljonima je odmah provjerena borbena snaga i iskustvo. Rezultat je razočarao.

Naprimjer, VI. Bh. 1 dotad je bio angažiran u etapnom prostoru te na osiguranju granice i, naravno, jedva da je imao ratnog iskustva. Oko trećina ljudi bila je prešla 40. godinu života. Odgovarao je po obuci

regrutnom odjeljenju u 6. hefti i bio, naravno, bez važne jurišne naobrazbe.

Četvrti bataljon iz Bh. pj. r. br. 2 bio je iskusan u ratu i sa samo 20 odsto ljudi iznad 40 godina. Oko 20 odsto ljudi je već za sobom imalo ranjavanje. Stepen naobrazbe bio je očevidno bolji, ali tom Bataljonu nedostajala je jurišna obuka.

Rumunski IV. 103 još je najbolje izgledao. Sastav i stepen obuke mu je bio dobar i samo je 50 ljudi bilo starije od 40 godina. I već je više od polovice Bataljona bilo ranjavano.

Stanje Bataljona, kad je u pitanju unutarnja struktura i stepen obuke, trebalo je poboljšati ili dopuniti.

Promijenjeno je ljudstvo i dodane besprijekorne zamjene. Zatražen je nov raspored oficira, uključujući i kadete.

Zapovjednik je smatrao da će nakon jurišne obuke od šest hefti raspolagati prvoklasno obučenim pješadijskim trupama.

Prve sumnje povodom akcije u Siriji javile su se početkom februara 1918. Obstlt. Duić se zaputio u Tursku i u ratno područje da se na licu mjesta o svemu obavijesti. Slabosti anadolske željeznice bile su vrlo ozbiljne i to će stvoriti probleme prijevoza, izvijestio je kasnije, a ogromni manjak prehrambenih namirnica stvorit će probleme opskrbe.

Ali, prije nego što je K. und K. vrhovno armijsko zapovjedništvo donijelo konačnu odluku, željelo se pričekati na izvještaj dvojice oficira korpusnog generalštaba obstlt. v. Percevica i hptm. Gjebić-Marusića, koje se očekivalo iz Sirije početkom marta.

Stanje Pješadijskih bataljona do kraja februara naraslo je do slijedećih vrijednosti:

	opskrbno stanje		borbeno stanje	
bataljon	oficiri	vojnici	oficiri	vojnici
VI. Bh.1	39	1.316	28	656
VI. Bh.2	30	966	20	458
VIII. Bh.3	68	1.082	32	728
VI. 103	43	1.282	24	665
ukupno stanje Korpusa, uključujući zapovjedništva i škole	260	7305	104	3385

Što se tiče borbenih sredstava, na raspolaganju su bili:
34 teška mitraljeza, 64 lahka (ručna) mitraljeza, šest minobacača i šest bacača granata.

Dvadesetšestog marta 1918., zapovjedništvu Istočnog korpusa stigla je depeša hptm. v. Hoffmann-Ostenhofa, austrougarskog oficira za vezu pri armijskoj grupi Falkenhayn:

S jednog K. und K. mjesta došao je slijedeći račun transporta za Istočni korpus:
Ukupna tonaža - 19.000 t umjesto u početku utvrđenih 10.000 t. Od sredine augusta predviđa se sedmično 1.000 t. Proračun odatle pokazuje da bi Istočni korpus bio u pokretu 19 hefti, tj. od sredine augusta 1918. do sredine januara 1919.

Taj telegram potpuno je doveo u pitanje angažman na sirijskom ratištu.

K. und K. armijsko vrhovno zapovjedništvo očigledno nije spoznalo konačnost tog računa jer su prošle hefte prije nego što je došlo do odluke.

Ali, da Korpus ne bude nezaposlen, A.O.K. naredi da se stavi u izvidničku službu u području vojnog namjesništva Srbije.

To je došlo baš zgodno zapovjedništvu Istočnog korpusa. Trupa se mogla dalje obučavati na terenskoj službi te nastaviti s gađanjem i ostalim dijelovima obuke. Čak se mogla povesti i artiljerija te angažirati opkoparske Sappeur čete.

Predviđeno je bilo čišćenje područja od komita (ustanika) sve do zapadne Morave, a zatim napredovanje do Kosova polja te povratak na početni položaj.

Akcija nije donijela rezultat. Brzom pročešljavanju jednog dijela terena snažnim borbenim četama i bataljonima, bande su suprotstavljale poznavanje kraja i pokretljivost.

Bilo je gotovo prirodno da je pri ovom pothvatu dolazilo i do neobičnih situacija.

U Gocu, na vrhovima između Trstenika i Ibra, žestoka snježna vijavica prisilila je četu kojoj je pripadao i lt. Henz da prenoći u kolibama tog sela. Nakon što su postavljene potrebne straže, umorni Bošnjaci su popadali u mirisno, toplo sijeno i ubrzo mirno zahrkali. Kako su bili zapanjeni kad su kasnije saznali da su tu noć proveli u glavnom gnijezdu komita!

Osamnaestog maja su se sve čete opet vratile u svoja sjedišta - Beograd, Grocku, Mladenovac i Aranđelovac.

Nova nagađanja, kružile su svježe glasine, sve dok konačno obavijest A.O.K. od 6. juna 1918. nije razjasnila stvari:

> *Istočni korpus samo djelomično stiže u akciju u Tursku (artiljerija te dijelovi zavoda i opskrbna četa). Četiri pješadijska bataljona (IV. 103, VI. Bh.1, VI. Bh.2 i VIII. Bh.3) ostaju obuhvaćeni u svojoj sadašnjoj organizaciji u kombiniranoj regimenti s imenom Istočni korpus pod zapovjedništvom obstlt. Duića. Štab zapovjedništva ovog novog Istočnog korpusa treba formirati kao štab regimente iz štaba ranijeg Istočnog korpusa. Ovaj novoformljeni Istočni korpus sa zapovjedništvom maršimih formacija stiže na transport armijskoj grupi Boroevića.*

Rastopio se san o angažmanu na istoku.

Stanje Korpusa koji je sad bio samo regimenta sad je drukčije izgledao:

	oficiri	vojnici	konji
Štab Reg.	13	400	62
VI. Bh.1	33	1.000	141
VI. Bh.2	30	1.142	141
VIII. Bh.3	41	1.151	141
IV. 103	33	1.100	141
8 maršimih četa	26	850	17

Odmah su počeli utovari i transport je uskoro krenuo u pravcu Soče. Četvrti Bh. 1 je kao zadnji došao na svoje odredište. Imao je tužni

zadatak da sudjeluje u gušenju pobune rezervnog bataljona Slovačke pješadijske regimente br. 71 koja je izbila u Kragujevcu.

Slijedi ratna podjela od 20. juna 1918.

Zapovjednik: obstlt. Stevo Duić,
1. adutant: hptm. Adolf Strache,
2. adutant: hptm. Maximilian Prica,
Jurišna četa: hptm. Karl Rimek,
Tel. i tehn. pj. vod

baon VI. Bh. 1
Zpvd. mjr. Emanuel v. Balley
Ađ.: oblt. Ivan Leben
Tel. i tehn. pj. vod
1. četa: oblt. Emil Hütter
2. četa: oblt. Michael Crnokrak
3. četa: hptm. Emmerich Schiller
4. četa: oblt. Leopold Blaszczyk
mg. vod.: oblt. Filipović Ešrefbeg Jakub

baon VIII. Bh. 3
Zpvd.: obstlt. Phillip v. Ružičić
Ađ.: oblt. Emil Fux
Tel. i tehn. pj. vod
1. četa: hptm. Gustav Wassmann
2. četa: hptm. Johann Kurz
3. četa: hptm. August Salamon
4. četa: oblt. Ivan Franjek
mg. vod.: oblt. Franz Russ

baon IV. 103
Zpvd.:obstlt. Karl v. Marlin,
Ađ. oblt. Alfred Gunde,
Tel. i tehn. pj. vod
13. četa: oblt. Erich v. Benedikt,
14. četa: hptm.Zsarko Popovics,
15. četa: oblt. Michael Schabl,
16. četa: oblt. Hubert Kos,
mg. vod: oblt. Hugo Binder.

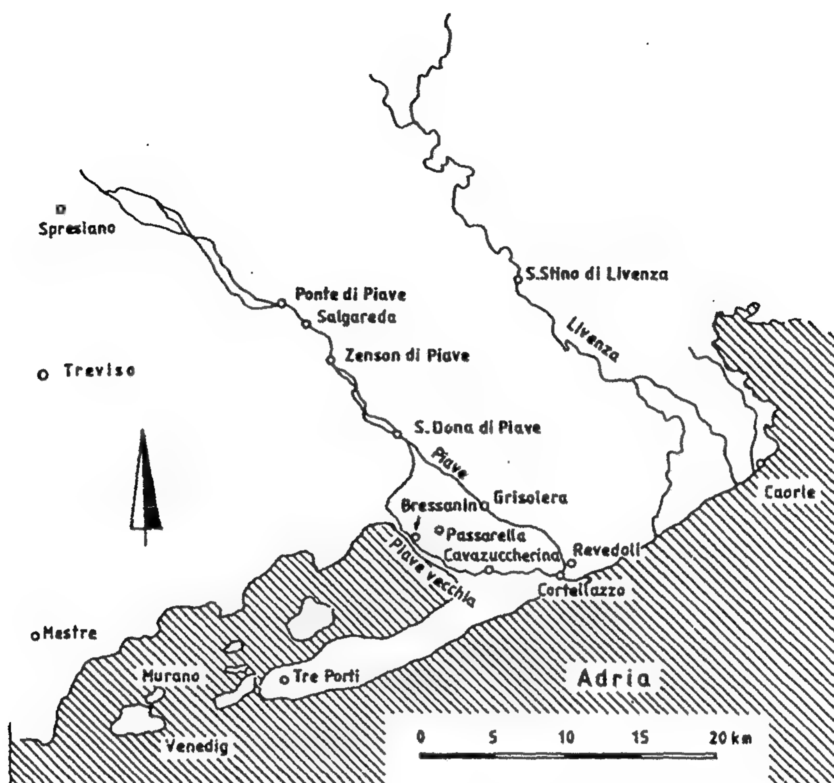
baon VI. Bh. 2
Zpvd. hptm. Josef Penker,
Ađ. lt. Ivan Jano,
Tel. i tehn. pj. vod
1. četa: hptm. Edmund v. Ullisperger
2. četa: oblt. Alois Holdinski
3. četa: hptm. Adelbert Rössler
4. četa: hptm. Anton Brunner
mg. vod.: hptm. Dušan Jarković

Tu je počela tragika Istočnog korpusa. Angažman ponosnih, samosvjesnih Bošnjaka, odlično obučenih za primjenu u planinama, u potpuno napoznatim uvjetima, u području ušća Pijave, već se tad morao ocijeniti neodgovornim. Elitni korpus posljednjih sati nije bio korišten koncentrirano, već je bio angažiran po potrebi i podijeljen u grupe, kako je to već trenutna situacija nalagala.

Već se 20. juna 1918., u području XXIII. korpusa, grupa obstlt. von Ružičića nalazila nasuprot Talijanima, koji su napredovali kod Bressanina, dok je grupa obstlt. Duića trebala zadržati istočni sektor

Bosanskohercegovački bataljon, kojem je pripadao i mladi lt. Henz, u zoru 22. juna 1918. prešao je Piavu kod Grisolere i duž nasipa nastavio prema Passarelli. S poboljšavanjem vidljivosti, uočeno je petnaestak talijanskih uvezanih aviona. Njihovi izviđači skrenuli su artiljerijsku paljbu na sjevernu obalu Pijave. Čitavi eskadroni bombardera *caproni* neometano su prelijetali preko njih. Nijedan jedini balon, nijedan lovac nije ometao pothvat neprijatelja.

Gore:
Car Karlo I. kod svojih Bošnjaka - Južni Tirol 1917. (KA)
Dolje:
Feldmaršal von Conrad razgovara s vojnicima I.bojne Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. u Vigu. (önb.)

Pod zaštitom grmlja i šipražja, nevidljivi za protivnika, Bošnjaci su došli do Bressanina. Tu su zapovjednici četa upoznati sa zadacima. Naredba što ju je obstlt. Ružičić izdao glasila je kratko i jasno:

> Oba polubataljona VI. Bh. 2 i VIII. Bh. 3 trebaju udariti duž Pijave vecchia prema Cavazuccherini i tamo odbaciti Talijane koji su upravo odatle razvili položaje naših Husara!

Četiri čete morale su prijeći širok, nezaštićen teren, pregaziti mnogobrojne vodotoke te savladati preplavljene dionice. Ranjeni Husari koji su se vraćali nisu imali veselih vijesti. Pričali su o grupici od 100 ljudi koja je preživjela tešku paljbu zadnjih dana i sad se nalazila odvojena od svih.

Gore:
Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2 na maršu kroz dolinu Soče, 15. oktobra 1917.
Dolje:
Zapovjednik i polaznici kursa za jurišne trupe u Levicu, mart 1917. (önb.)

Talijan je sjedio na zapadnoj obali Piiave vecchia. Dosad se nije usudio prijeći rijeku. Iza njega se nalazila artiljerija svih količina i kalibara, sve do najtežih brodskih topova.

Hrabri vojnici imali su osjećaj da su upali u mišolovku. Nisu se varali.

Prvi stari položaji do kojih su uskoro došli su skrivali još mrtvih. U zraku je bio strašan smrad raspadanja. Bošnjaci, koji su, inače, prezirali svaki oprez, dopuzili su kroz povratne rovove. Neprijateljska artiljerija je još šutjela.

U daljnjem napredovanju naletjeli su na malu grupu i njenog rittmeistera. Husari su, kao bočno osiguranje, ostali na svojim mjestima. Bošnjaci su krenuli dalje. Popratio ih je smiješak sažaljenja husarskog oficira. Taj je znao situaciju. Slijedećeg dana, oko pet sati izutra, četiri čete opet su napustile rovove da bi došle do svojih početnih položaja. Prva četa je još bila neprimijećena, ali u slijedeće su udarili rafali talijanskih mitraljeza s rijeke. Prva četa VI. Bh. 2, koju je nakon ranjavanja hptm. Ullispergera bio preuzeo lt. Henz i koja je kao zadnja napustila rov, već je pretrpjela osjetne gubitke.

Kao desna krilna četa naslonjena na korito Pijave, najviše je bila izložena potpornoj vatri protivnika. Pa ipak su brzo napredovali. Između stabala i grmlja, dospijeli su do širokog jarka s vodom, prešli ga preko uskog prijelaza za nuždu te se otvorenim terenom kretali oprezno, pogeti.

Kasno popodne, lijevo krilo je naletjelo na neprijatelja, dospjelo u žestoku odbrambenu vatru i moralo uzmaknuti. Uvečer ih je i odavno očekivana artiljerija uzela na nišan. Hvala Bogu da su granate padale predaleko. Situacija se polahko zaoštravala. Saznanje da su, što se tiče artiljerijske podrške i opskrbe hranom, bili sami samcati bilo je obeshrabrujuće.

Dvadesetčetvrti, rano ujutro. Kratka zaprečna vatra i - Talijani jurišaju. Teški i lahki mitraljezi Bošnjaka laju i kose, ljudi padaju i ostaju ležati. Trčanje iznenada prestaje... prvi se već okreću i uzmiču; bježe natrag. Momci su već odavno izvan rova i ubrzavaju za njima. Kliču, jurišaju, udaraju, bodu, skaču u neprijateljske rovove i čiste ih. Samo nekoliko minuta im treba i već su iza neprijateljskog preprječnog položaja, doduše, s otvorenim bokom. Tamo? Šta se događa na cesti uz nasip? Prema njima se trčećim korakom penje zatvorena četa Talijana. "Vatra!" Cijevi bljuju smrt i razaraju.

Ratna sreća se u trenutku preokrenula.

Granate svih kalibara sikću prema njima i mine padaju. Sad i pogađaju. Čemu koristi hrabrost, čemu smionost? Prolijevaju krv u paljbi artiljerije. Nazad! Odmah, nazad. Nazad, u početni položaj. A i tamo su, nakon nekoliko minuta, rovovi poravnati.

U tom času ludila i uništenja do desetkovanih Bošnjaka dođe naredba za povlačenjem. Povlačenje prema Passarelli.

Ali, kako pobjeći iz te zamke?

Zaklonjeni nasipom uz rijeku, pošli su nazad. Međutim, neprijateljski mitraljezi su naštimani na usko brvno preko širokog jarka s vodom. Prelazak nije moguć!

Zaleđe se zatvorilo, a Talijani su već nasrnuli s bacačima plamena. Pritisnuti, Bošnjaci su se našli u minobacačkoj paljbi. Tako je moralo biti! U vodu, naprijed... preko vode, brzo, brzo! A usred grupe ljudi koji su prelazili, bubnjale su mine i udarali rafali mitraljeza.

Do husarskog rittmeistera i njegovih nekoliko ljudi došlo je jedva 200 vojnika i tek pet oficira.

I nastavak puta bio je zatvoren. Rov od Bressanina naovamo bio je pod vrlo opakom artiljerijskom i minskom vatrom. Pokušaj da se ipak prođe, uništio je čelo. Nazad! Zatim pokušaj da se na preplavljenom nasipu, nekoj vrsti plićaka, osvoji sjeverna obala ogromne vodene površine. S oko 40 m razmaka, Bošnjaci su skliznuli u vodu. Ali, već nakon nekoliko minuta je jedan pažljiv izviđač otkrio ljude i talijanska artiljerija ponovo je zatutnjala neprekidnim salvama. Ponovo nazad, ponovo ranjenici.

Tri besane noći uzele su danak, a javila se i grizuća glad. Trebalo se odmoriti.

Neprijateljska artiljerija, čini se, konačno je postala uviđavna i polahko obustavila vatru. Bošnjaci su popadali po zemlji od umora. Straže su čuvale san svojih drugova.

U tom stanju mira na scenu je stupio jedan bosanski feldwebel. Probudio je svog leutnanata i nešto ga nagovarao. I lt. Henz se iznenada potpuno razbudi te napeto sasluša izlaganje svog feldwebela.

Ljut što moraju sjediti u zamci, Mujo je još jednom ispitao sve moguće i nemoguće puteve za bijeg. Konačno je ispuzio iz rova i došao do male aleje koja je vodila do velike vode. I, što je bilo najbitnije, bez metka iz ijedne talijanske puške. Neprijatelji, sigurni u uspjeh, spavali su tog sparnog podneva.

Lt. Henz odmah probudi sve svoje ljude i objasni im posljednju mogućnost. Mogli bi tiho i bez šuma kliznuti iz rova uz nekih 30 m udaljenosti neprijatelja, otpuzati do aleje, otrčati kroz aleju i šumicu koja se na nju nadovezuje do vode i, pregazivši je, pokušati dohvatiti obalu s druge strane. Istaknuo je da bi prvi pucanj značio smrt za sve. Nije bilo Bošnjaka koji se kolebao da sve stavi na posljednju kartu. Husari su radije ostali.

Imali su prvu sreću. Već su gazili kroz vodu s one strane šume kad su talijanski mitraljezi počeli pucati. Ne videći, mogli su samo pucati unaokolo, a udaljenost je već bila prevelika i rezultat odgovarajući. I nastavljena paljba granatama i šrapnelima uzela je manje žrtve od vrlo tople, ustajale i relativno plitke vode. Gazeći u vodi do prsa, neuobičajena toplina trošila snagu Bošnjaka. Premda su uskoro odbacili ruksake i deke,

a stabalca koja su stršila iz vode ih mamila na kratki odmor, ipak su mnogi ljudi, iscrpljeni, potonuli bez glasa.

Gazili su sahat ili i dva, mrtvi umorni, već nadomak obale. Nada se već pretvarala u izvjesnost kad su se približili tutnjajući zvuci motora. *Caproni*... Čitava eskadrila. Približili su se u niskom letu i mitraljezi su im počeli raditi. Još jednom su se okrenuli, vratili se i nova kiša metaka izli se na nebranjene ljude. Posljednjim snagama, požurili su ka spasonosnoj obali. Još nekoliko metara, a onda su iznenada potonuli. Tlo pod nogama je nestalo. Samo su plivači još imali šansu.

Jarak koji je bio paralelno uz obalu bio je uzrok tom tragičnom događaju.

Malobrojni vojnici su dugo, dugo ležali, iscrpljeni na travi. I tek je u suton lt. Henz mogao prebrojati malu grupu. Izbrojao je 35 ljudi i dva mitraljeza. Čudili su se: "Dva mitraljeza!". To je preostalo od Bataljona s četiri čete!

Smrzavajući se, ostatak ponosnih četa stigao je u Grisoleru. Zapovjedništvo je odavno od njih diglo ruke.

Obstlt. Duić je sam preuzeo izvještaj od lt. Henza. Zahvalio se, okrenuo se i suze su potekle niz njegovo tvrdo lice.

Neumoljiva borba se nastavila.

Bataljon VI. Bh. 1 preuzeo je osiguranje područja ušća. Sjeverno od Revedolija nalazio se polubataljon VI. Bh. 2, na istočnoj obali Pijave bili su dijelovi Pješadijske regimente br. 98, a na zapadnoj - Bataljon IV. 103 i jedan polubataljon VIII. Bh. 3. Tridesetpet ljudi, ostatak uništenog polubataljona VI. Bh. 2 i VIII. Bh. 3 se sad sa zapovjedništvom Istočnog korpusa nalazio sjeverno od Grisolere.

Do 29. juna su svi pokušaji i prelasci Talijana preko Pijave bili odbijeni.

Od 1. jula su Talijani opet zatutnjali. Teške mine i teške granate zaorale su zemlju. I u području Istočnog korpusa. Eskadrile *capronija* neometano su bacale bombe po našim borbenim linijama, rezervnim prostorima i opskrbnim putovima.

Rano slijedećeg dana, protivnik je pokušao masovno se probiti zapadno od Revedolija. Uzalud. Stradao je u austrijskoj artiljerijskoj paljbi. Propao je i drugi pokušaj. Pokušaj iskrcavanja na ušću Pijave ostao je bezuspješan premda je koristio umjetnu maglu i brodsku artiljeriju. Smjenjivale su se pogubne obrambene bitke i protunapadi puni gubitaka. Duićevoj grupi je trebalo dovesti strane bataljone. Manjak zaliha, ubitačna vrućina i nevjerovatan nedostatak vode izazvali su slabljenje snaga borbenih jedinica.

Konačno je opet bila zauzeta odbrambena linija na istočnoj obali Pijave.

Premda su ove borbe s mnogo žrtava završile čišćenjem delte Pijave, ipak je i neprijatelju, uslijed njegovih visokih gubitaka, oduzet zamah da prenese svoju ofanzivu preko Pijave.

Pijava je ostala u posjedu armije sa Soče.

Bošnjacima Istočnog korpusa pripao je visok udio zasluga u tome. Gubici su im bili ogromni.

VI. Bh. 1	*izgubio je*	*oko 40% svog ljudstva,*
VI. Bh. 2		*oko 72% svog ljudstva,*
VIII. Bh. 3		*oko 92% svog ljudstva,*
IV. 103		*oko 88% svog ljudstva i*
jurišna četa		*oko 64% svog ljudstva.*

Takvi gubici dokaz su težine bitaka koje su prošli i unutarnje vrijednosti jedinica.

Sva četiri bataljona Istočnog korpusa iskazala su odanost i požrtvovanost.

Sedmog jula 1918. je Korpus Bošnjaka i Rumuna premješten na Livenzu. Da se oporavi. Dopunski transport sa šest oficira i 446 vojnika opet je osposobio Korpus za upotrebu.

Devetnaestog jula 1918. je A.O.K. naredio angažiranje Istočnog korpusa u Albaniji.

Na putu za Albaniju

Nakon teških borbi, punih gubitaka u delti Pijave te kratkog oporavka i osvježenja na Livenzi, za tri bošnjačka i rumunjska bataljona opet je počeo ozbiljan vojnički život. Već su 20. jula ukrcani i prebačeni u Belfiori. Tamo su im pridodane nove marširne čete. One su se sastojale od mladih vojnika, gotovo klinaca, i starih, koji su tek izliječili posljednje rane. I, prije nego što je još uslijedio daljnji prijevoz Regimente, trupa je dala novu zakletvu, pri čemu se činilo da je general posebno naglasio riječi: "K vodi!".

Pet najstarijih transportera K. und K. ratne mornarice nalazilo se, nekoliko dana kasnije, na otvorenom moru nakrcano s 1.600 Bošnjaka i Rumuna, artiljerijom, konjima, kravama i ovcama, municijom i drugim ratnim materijalom. Zapravo, putovali su samo noću i uz obalu. Dobro zaštićeni pratećim brodovima, s tri torpedna čamca, jednim razaračem i tragačem mina, prve noći došli su u Zadar. Putovanje brodom je većini Bošnjaka bilo događaj za sebe. "Ugodnu vožnju" su podnosili s nelagodom i strahom. Uočivši slabost kopnenih štakora, mornari su uskoro pustili strašne glasine i zgode. Pričalo se o potopljavanju jednog izletničkog broda koji je trebao doploviti iz Kotora, a potonuo je za pet minuta (naravno, sa svime na brodu), te o brzim talijanskim gliserima, *mas* koji jure poput vraga, ispucavaju torpeda i iščezavaju.

I što su se Bošnjaci više plašili, mornari, stare kante, više su se radovali.

Pojasevi za spasavanje i daske ležali su spremni i potišteni momci su ih gledali s nepovjerenjem. Deprimirani i puni straha, čučali su u ogromnim skladišnim prostorijama. Činjenica da je sve zapisano u knjizi života očigledno je vrijedila samo kad im je pod nogama bilo čvrsto tlo.

Konvoj se na kraju druge noći nalazio u Splitu, a 24 sahata kasnije su se sve jedinice usidrile u Kotorskom zaljevu, u uvali Topla. Tu su se već osjećali sigurnije. Greška! Jedan jedini talijanski avion je uočio okupljanje transportera. Pilot, mladi Britanac, kreće u napad i probija zid detonirajućih šrapnela. Ispred i ispod njega se nalazi usidren najveći teretnjak. Leti tačno prema njemu, ponešto korigira svoj položaj i... ispušta bombu.

Otvara se pakao. Vodoskoci se dižu... pun pogodak u *Lissu.*

Jedna bomba udara usred broda. Gornja paluba... savija se i puca. Kroz zrak lete grede, sanduci i ljudi i pljuskaju u zapjenjenu vodu uvale. Slijede nove eksplozije... municija... vatreni rafali pucaju u jutarnje nebo. Ljudi trče zbunjeno ... skaču u vodu. Vatreni pakao.

Žurno prilaze motorni čamci i mali parni brodovi, koliko god brže mogu... nose pomoć... spasavaju što se spasiti da. Jedan tegljač vuče gorući brod na gat, a vatrogasni parni brod počinje svoj posao.

Četvrti bataljom Bh. 1 imao je 90 mrtvih i 65 ranjenih.

Inače mirni i kontrolirani, Bošnjaci su poludjeli. Na jednom brodu savladali su starog kapetana, pritisnuli ga uza zid i zaprijetili mu bajonetama. Bezuvjetno su htijeli na kopno.

Intervencija njihovog oficira spriječila je daljnje ispade.

Baš lijepo; iz toga se skoro izrodila pobuna.

Delegacija predstavnika svih bataljona stupila je pred vođu transporta i zatražila da se odmah napuste brodovi i dalje krene maršem. Radije će, govorili su jednoglasno, heftama marširati preko Lovćena, kroz Crnu Goru i Albaniju, uz najveću vrućinu, nego provesti još jedan dan na brodu.

Hptm. Markulj je shvatao svoje ljude, saslušao ih u miru i pustio da kažu sve šta imaju. Ali, tad iz svog službenog fascikla izvuče telegram i dade im ga. Jedan od najmanjih Bošnjaka, vješt u njemačkom jeziku i čitanju, iz VIII. Bh. 3, glasno pročita:

Grupa se mora naći najkasnije za šest dana u prostoru Ljuschna Kuci!

Hauptman je smatrao da za sedam dana možda mogu doći u Skadar, ali nikako u Ljuschnu. Gunđali su, ali su shvatili. Pokunjeno su se povukli.

Nesreća *Lisse* ispred Herceg-Novog, u uvali Topla, uzbudila je čitavu luku. Po uputstvu lučkog zapovjedništva, transporteri i pratnja digli su sidra te se povukli u slijedeću, dublje smještenu uvalu Teoda. Ali, ni tu nije bilo mnogo bolje. Bojali su se povratka ratnog aviona u društvu čitave eskadrile. Mogle su se očekivati mnoge eksplozije, mnogo mrtvih i ranjenih.

Postavljene su straže koje su trebale isključivo posmatrati nebo. I, što su dulje i napregnutije gledali, bili su nervozniji. Čak je došlo dotle da su momci pucali na ribarske brodiće koji su u uvalu došli za svojim ulovom.

Posljednje naredbe transportnog vodstva izazvale su novo negodovanje među smetenim Bošnjacima. Trebali su odbaciti sve dijelove koji bi smetali pri plivanju te, u slučaju opasnosti, odmah skočiti u vodu.

Naročito su se strašno "umireni" osjećali neplivči, a takva je bila većina.

Posljednji dio plovidbe prošao je bez posebnih događaja. U luci San Giovani di Medua je Istočni korpus već čekao nov telegram.

Što je prije moguće, najkraćim putem, primjenom svih prijevoznih sredstava stići u prostor Kuci!

Momke bataljona VI. Bh.1, VIII. Bh.3 i IV. 103 očekivali su napori, a ipak su bili najboljeg raspoloženja. Nije ni čudo; bili su na čvrstom tlu.

Prašina do koljena i sunce koje je pržilo, to je bila prva etapa.

Zatim su koristili motornu žičaru do Vorre, a na kraju ih je put vodio od Drača do Kucija.

Korištenje motorne žičare bio je doživljaj, posebno mladima.
Pred sobom su imali punih deset sati mira, vožnje i nepodopština.

Čitavu dionicu od Lesha do Vorre, to je naposljetku bilo oko 60 km, pokretalo je deset postrojenja. U svakom kućištu su vagončići prebacivani na sljedeće postrojenje ili na sporednom kolosjeku odloženi za iskrcavanje. Posada za održavanje te važne žičare uglavnom se sastojala od ruskih ratnih zarobljenika.

S ukrcajem Prvog bataljona počelo se već u zoru i uskoro se leteći karavan - nekad visočije, nekad niže - kretao kroz krajolik.

Odlebdjeli su po dobro promišljenom redosljedu. Sprijeda, momci s podoficirima i oficirima, pa sanduci sa municijom, sanduci s hranom, vreće s brašnom, šećerom, kukuruzom itd. i, zadnji, čučeći na sjedištu za vitla, oficir za ukrcaj.

Kako je vožnja puževom brzinom bila ugodna u ranim satima prijepodneva, tako je grozna postala kad je sunce nemilosrdno pripeklo.

Sahat za sahatom je slijedio, Rusi su na staničnim postrojenjima, makar i gunđajući, obavljali prijenos brzo i pouzdano. Da su, pritom, virtuozno iz vreća i sanduka koji su prolazili pored njih krali konzerve, vino, šećer itd., oficir za ukrcaj je zapazio tek na cilju.

U tom pogledu su i naši Bošnjaci imali malih smetnji. Iz malih seljačkih bašči krali su duhan, a uzimali su ga i sa kućnih zidova, gdje je visio sušeći se. Pritom su momci, jednostavno, iskakali na zgodnim mjestima, tamo gdje je žica najviše utonula, krali što god su mogli dohvatiti (lubenice, kokoši itd.) te s plijenom trčali do slijedeće stanice, pričekali svoje kotrljajuće sjedalo, ponovo uskočili na njeg i - put se nastavljao. U Vorri su se prekrcali na poljsku vojnu željeznicu. Usput, to je bila jedina željeznica u Albaniji. Trasa joj je vodila do Levanija i u Ljuschini se granala do Kozare. Na toj sporednoj dionici bio je cilj Bataljona, Kuci.

Vozove su vukle patuljaste lokomotive. Ti su mali paketi žderali ogromne cjepanice i, naročito u usponima, bljuvali uz posebnu ljutnju užarene komade drveta veličine šake na ljude koji su čučali na otvorenom. Makar i psujući, navikli su se i na to.

Prošli su kroz Basar Sjak prema Draču, a zatim se putovalo stalno na jug, kroz Ljuschinu i odatle sporednom dionicom do Kucija.

Prethodno su ljudi morali izdržati još jedan veći strah.

Oko 10 sati uvečer se voz kotrljao kroz noć bez mjesečine. Samo je svjetlosna kugla lokomotive probijala tamu. Odjednom se kroz drndanje vagona čuo zvuk motora. Prvo, nejasno, a potom sebrzo pojačavajući... avion!

Tek tad je mašinovođa ugasio reflektor i slijedećeg je trena voz jurnuo kroz mrklu noć. Bošnjake, a i ne samo njih, spopao je neugodan osjećaj.

Iznenada, munja... udar groma... uza samu prugu. Vrući talasi zraka udaraju jureći voz, pogađaju lokomotivu i najbliže vagone. Lokomotiva se trese, a treći vagon iskače iz tračnica. Za njim, slijedeći pa slijedeći. Bošnjaci se kotrljaju preko nasipa u pijesak. Krici.

Vagoni su s "ho-ruk" vraćeni na tračnice, postavljeni i paklena vožnja se nastavila.

Od momaka niko nije stradao. Na obronku Rogoschini bili su svi.

Kad su stigli u Kuci, tamo je vladao mir. Nije bilo jasne linije fronta ni zaprječne vatre, samo jedna linija straže, vrlo rijetka, s dva do tri čovjeka po kilometru. Svakodnevno je jedna dvočlana patrola jahala između Semenija i lanca brežuljaka Mon Ardenice. Nezaposjednuti su bili i stari stražarski položaji te nije bilo čak ni osluškivajućih straža.

Tek je četvrtog dana u poljima počela pucnjava. Poslani su jedan leutnant i tri vojnika. Prikradali su se buci borbe. Ponovo zavlada mir. Polahko i oprezno, izvidnica je pošla dalje i iznenada u kukuruzištu naišla na seljaka koji je motikom kopao zemlju. "Italieri?", upita leutnant. Čovjek pokaže u smijeru iz kojeg su Bošnjaci došli, na sjever. Sad su u svojoj pozadini primijetili i neke talijanske čelične kacige. Bošnjačka patrola je zabunom prešla front. Ljudi su se pritajili te se kroz duhanska polja i kukuruzišta prišuljali pored Talijana, koji i dalje nisu imali ni o čemu pojma, vrativši se nazad prema Gurzavogeleu.

Slijedećeg dana je u susjedni Bataljon naišao čak jedan Talijan. Baš se vratio s godišnjeg odmora, nikog nije sreo te je konačno stigao - Bošnjacima.

Bijedni uvjeti. Tek sad su oficiri bosanskohercegovačkih bataljona shvatili hitnost telegrama. Na ovom ratištu je bila zapažena borbena sila sa 800 komada oružja.

Posljednja pobjeda Centralnih sila

Početkom jula 1918., Talijani i Francuzi započeli su iznenadnu ofanzivu. Opskrba preko Jadrana i luke Valona funkcionirala im je uprkos prisutnosti K. und K. Ratne mornarice. Odmornih vojnika, municije i hrane je kod oba protivnika bilo više nego dovoljno.

Odluka srednjeg vodstva XIX. korpusa o brzom povlačenju vjerovatno je ležala u tome da je jedinica bila veoma oslabljena malarijom i da se manjak materijala i prehrane već kretao na granici podnošljivosti. Cinici među oficirima su čak tvrdili da je opskrba preživjelih tamam još bila moguća smrću hiljada oboljelih od malarije.

Neprijatelju koji je brzo napredovao suprotstavljen je otpor s malo sredstava i s velikim žrtvama. Otežavajuće je još bilo i to da je povlačenje pretstavljalo kraj albanske formacije. Dotad prisutne i na front raspoređene albanske čete su pobjegle. Nestale. I različite bande su obustavile suradnju s K. und K. armijom. Časni Salih Butka, vođa jedne od najvećih bandi, obavijestio je da se osjeća prisiljenim snositi posljedice predaje svoje domovine i da se treba boriti dalje tamo gdje mu je čuvati kuću i dvorište. Negativnih iznenađenja bilo je dovoljno.

Obst. Wachteru je s posljednjim, jedva sakupljenim rezervama, uspjelo zaustavi Talijane ispred Ljusne, neposredno prije katastrofe 9. i 10. jula 1918. Odatle se front stabilizirao prema istoku. I odmah se, u očekivanju novih napada protivnika, počelo opremati liniju Ljusna za odbranu.

Neprijateljske snage ponovo su nasrnule na Berata, prema Petrohondiju, i potisnule 93. pješadijsku brigadu na Polovin. Pošto su se rasplamsale ozbiljne borbe i u dolini Devoli, zapovjedništvo Korpusa došlo je do zaključka da će slijedeći cilj protivnika biti Elbasan, u dolini Skumbi. Odatle bi imao mogućnost razviti čitav front XIX. korpusa. Bilo je potpuno jasno da bi snažan nalet Talijana i Francuza morao dovesti do predaje na toj liniji. Na razmatranjima je lebdjela sablast iskrcavanja Talijana kod Drača ili Lesha te stalna ugroženost vlastite linije povlačenja duž obale.

Zapovjedništvo se, u saglasnosti s A.O.K., prvo trudilo da zadrži trenutni front, pri čemu je od posebne važnosti bilo osiguranje zapadnog boka makedonskog fronta.

A upravo su tamo stalno grmili napadi Francuza na slabe austrijske linije. Tek se krvavim protuudarima uspio povratiti izgubljeni teren. Sveobuhvatan prodor Francuza, 18. jula, situaciju je načinio beznadnom i tamo je bačeno sve što je moglo hodati, a najopasnije situacije stalno su čistili Jurišni bataljon br. 47 i Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3. Kao leteća rezerva, jurili su od mjesta do mjesta i uvijek im

je, pa i uz krvave žrtve, uspijevalo izbaciti neprijatelja. Samo se tim hrabrim bataljonima moglo zahvaliti da se front zadržao do početka kasnije protuofanzive.

Bataljonski angažmani na mnogim kritičnim tačkama odbrambene linije konačno su istrošili čitavu rezervu Korpusa. Trenutne pozicije održale su se tek uz najveće žrtve. U dogledno vrijeme se nije moglo očekivati pojačanja. Situacija i nije mogla biti mnogo gora.

Već 8. jula 1918. se zapovijednik korpusa gdi. von Koennen-Horak ,koji je teško trpio, prijavio da je obolio.

U toj katastrofalnoj situaciji u A.O.K. je donesena odluka da se za novog zapovjednika albanskog fronta predloži go. Karl barun von Pflanzer-Baltin, najgenijalniji vođa trupa austrougarske armije. Desetog jula 1918., car Karl Prvi imenovao je generaloberstata zapovjednikom borbenih snaga u Albaniji.

Dvanaestog jula je Pflanzer-Baltin na palubi jednog torpednog čamca došao u Kotor, već se popodne našao u Skadru te 13. jula stigao u Tiranu. Još istog dana naredio je da mu dođu svi divizionari, brigadiri i zapovjednici grupa. Trebali su doći najbržim putem, raspoloživim avionima malobrojnih flikova, tj. letačkih četa.

Naredba se poput požara proširila čitavim frontom i svim vojnicima smjesta je bilo jasno da će stvari ponovo poći na gore. A kad se generaloberst sam poslužio jednim klimavim, starim dvokrilcem za svoj inspekcijski put, osvojio je srca svojih vojnika.

Bila je potrebna ta jedinstvena ličnost da se protresu jedinice i da ih se ispuni samopouzdanjem i samouvjerenošću.

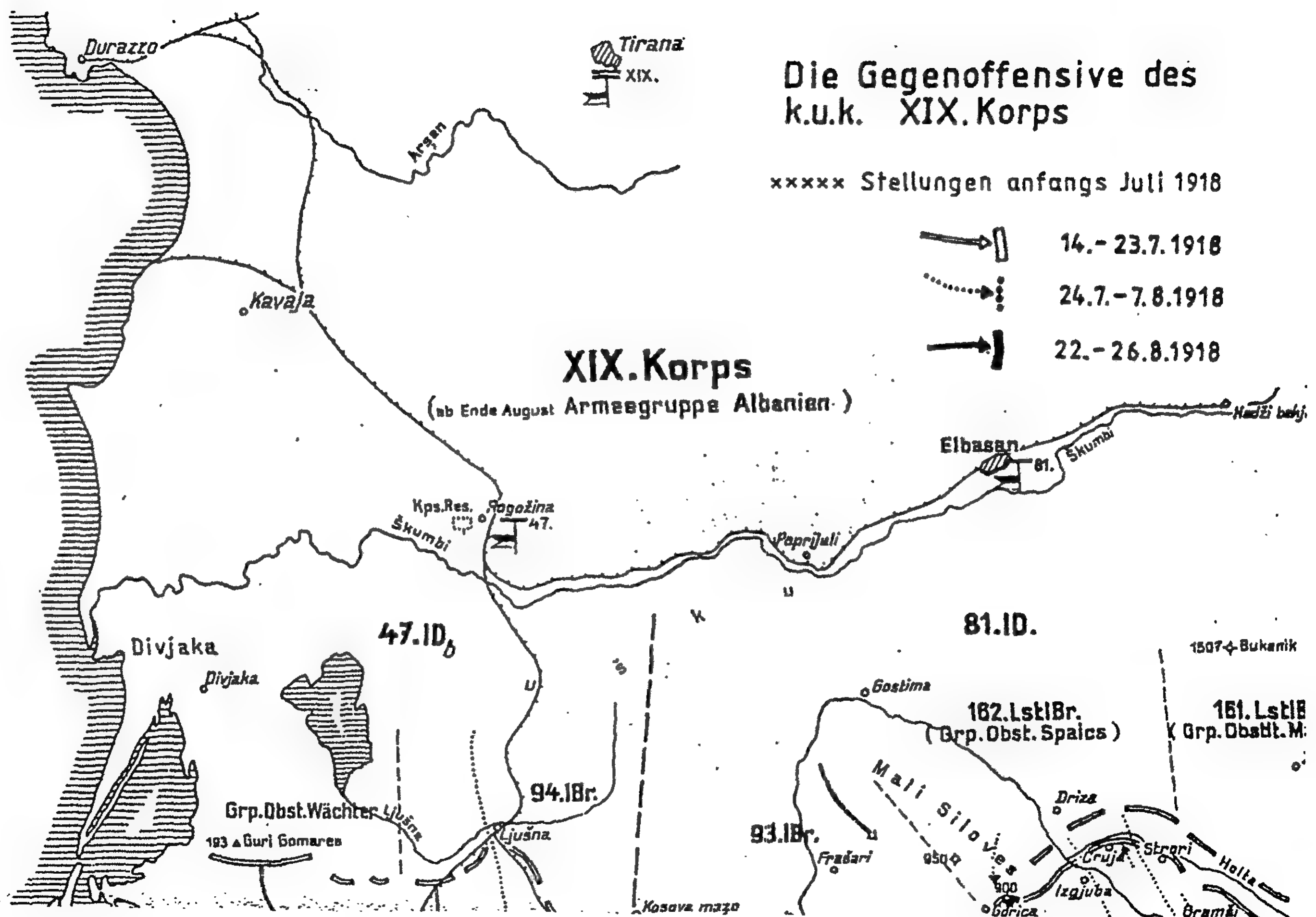
Vojnici koji su još prije tri hefte uzmicali, krenuli su u protuudar te neuporedivom voljom za akciju doveli do trajnog preokreta čitave situacije.

Dvadesetprvog jula 1918. počeli su prvi poduhvati, a 24. je generaloberst naredio ofanzivu.

Jedinice su u vrlo teškim borbama osvajale teren. Imena poput obst. Wächtera, gm. von Förstera, oblt. Cermaka i rtm. Schumanna garantirala su nesalomljivi napadački duh i ljudi su bez oklijevanja slijedili svoje oficire.

Kuci je bio zauzet i time je bila zatvorena jedina cesta između Valone, Fjerija i Bereta. Važan opskrbni put Talijani više nijsu mogli upotrebljavati. To im je bilo trn u oku. S nadmoćnošću koja je rasla iz sahata u sahat, bacili su se na Austrijance. Pet dana zaredom je slijedio protunapad za protunapadom, potpomognut snažnom artiljerijom i stalnim zračnim napadima. Tih dana su vojnici 94. pješadijske brigade nadrasli sami sebe.

Dvadestosmi i 29. juli bili su najteži dani borbe. Talijani su nadirali na čitav front, od Petove do Devolija, ali su posvud bili stalno odbijani.

Die Gegenoffensive des
k.u.k. XIX. Korps
××××× Stellungen anfangs Juli 1918
14.–23.7.1918
24.7.–7.8.1918
22.–26.8.1918
XIX. Korps
(ab Ende August Armeegruppe Albanien)
Durazzo
Tirana
XIX.
Kavaja
Elbasan
81.
Škumbi
Hadži bekj
Kps.Res.
Rogožina
47.
Papriljuli
47.ID
81.ID.
Divjaka
1507 Bukanik
Gostima
162.LstIBr.
(Grp.Obst.Spaics)
161.LstIB
Grp.Obstlt.M.
Mali Silova
Driza
94.IBr.
Grp.Obst.Wächter
Ljušna
193 Guri Gomares
93.IBr.
Fradari
Cruja
Strori
Holta
Izgjuba
Gorica
Bramăi
Kosova mazo

Grp. Obst. Dörfler

Grp. Obst. Kokotović

Obstlt. Duić

Br. Savona

94. IBr.

Obstlt. Mauretter

Grp. Traboldi

Mal. Lst. IBr.

93. IBr.

Br. Tanaro

Br. Verona

Obstlt. Duić

94. IBr.

Obstlt. Vittorelli

Berat

Grp. Tre

Br. Verona

M A L A K A S T R A

Br. Savona

Br. Tanaro

it. 38. ID.

0 5 10 20 30 40 km

it. XVI. Korps

Trupe su se nalazile na ivici potpune iscrpljenosti. Tridesetog jula iznenada nastupi mir. Očigledno su Talijani snosili posljedice gubitka Kucija i povukli su svoju liniju. Još istog dana su otišle naredbe da ih se slijedi. I otad se stalno išlo naprijed te se bilo stalno pred snažno utvrđenim visovima od Narte do Mascanija, na spoju Tamarice i Devolija.

Prvim uspješnim protuudarom, došlo se do borbene linije s koje je pošla posljednja pobjedonosna ofanziva Centralnih sila i u kojoj je Istočni korpus sa svojim vođom obstlt. Duićem trebao u akciju u zatvorenoj formaciji.

Pojačanja poslana iz A.O.K. došla su već prilikom posljednjih borbi: 47. poljska artiljerijska brigada i Istočni korpus. Taj korpus je poređen s onim mišom koji se rodio nakon što se tresla planina. Da neće mnogo pripomoći. Ali, ipak je u liku njegova zapovjednika obstlt. Duića, na ratište stigao izrazito talentirani starješina.

Trenutna linija nije bila posebno pogodna za trajan položaj. Nije imala ni kontinuiranih brdskih grebena ni većih rijeka, što bi dobro došlo uspostavljanju položaja.

Doduše, generaloberst i nije ni imao namjeru ostati na tom položaju. Sazrijevalo je vrijeme za novu ofanzivu koju je planirao i koja je trebala dovesti do vraćanja Fjerija i Berata.

U međuvremenu je XIX. korpus postao armijskom grupom Albanije (Agralb). Ali, to samo činom novog naredbodavca. Sam Korpus nije ništa dobio na borbenoj snazi.

Bio je 3. august 1918. i Istočni korpus se još nalazio na putu za front kad se obstlt. Duić, koji je požurio ispred Korpusa, javio zapovjedniku armijske grupe i istovremeno izvijestio da će se njegova četiri bataljona okupiti u prostoru Ljušna od 10. do 12. augusta.

Oberstleutnant nije previjenih ruku čekao svoje vojnike, nego je već slijedećeg dana preuzeo 12 km širok sektor fronta s obje strane Semenija, jugoistočno od Ardenice, i time pristupio upoznavanju s trenutnim ratnim područjem.

Bataljoni Istočnog korpusa stizali su postepeno. Rumunski IV. 103 odmah je raspoređen na pojačanje fronta, dok su tri bošnjačka ostali kao rezerva sjeveroistočno od Semenija.

Zadovoljan stanjem svojih bataljona, rumunskog i bosanskohercegovačkih, obstlt. Duić je svom generaloberstu mogao saopćiti: “Ekselencijo, moji bataljoni su potpuno obučeni jurišni bataljoni. Mlade zamjene su i bolje od starih boraca”.

Plan generaloberstovih operacija uveliko je bio utvrđen: Lijevi bok se treba oduprijeti francuskim napadačkim namjerama i zadržati front, desno krilo, 47. pješadijski divizion, u čijem je sastavu bio raspoređen Istočni korpus, trebao je napasti Talijane, potući ih i zauzeti naselja Fjeri i Berat.

Tek 18. augusta 1918. je go. von Pflanzer-Baltin na svjetlo dana iznio tajnu svog nauma. Naredio da svi zapovjednici grupa dođu na most kod Kucija. Tu je uslijedila usmena raspodjela zadataka. Čak je i dan napada nižem vodstvu trebao biti saopćen tek u posljednjem trenutku.

O tome je u dnevniku zapovjednika armijske grupe bilo zabilježeno slijedeće:

S njim sam porazgovarao o situaciji i o realiziranj unapada koji treba početi 22. i kulminirati time što će Dućev Istočni korpus probiti sredinu nepr. fronta - to mu je najslabiji i najrjeđe zaposjednut dio - te, potom, lijevim i desnim dijelovima zaokrenuti prema Fjeriju i Beratu. Tom zaokretu trebaju se priključiti susjedni sektori... Treba izbijegavati frontalne napade pune gubitaka i mnogo više izvoditi bočne i napade unutar velikih grupa...

Obstlt. Duić je poduzeo neophodne pripreme.

Tek je 21. augusta naredio zapovjednicima svojih bataljona i baterija da dođu njemu. Mjesto sastanka: Kapela sjeverno od Velemiša. Tu je izdao naredbe za napad koji je, kao prepad, bez artiljerijske pripreme trebao početi slijedećeg dana u 4,30 sati izutra. Cilj je bio probiti protivnički front, dospjeti do visinske linije sjeverno od Buvalice te podržati susjedne sektore operacijama prema zapadu i istoku.

Ovako je izgledalo grupiranje za napad Istočnog korpusa i dodijeljenih mu stranih bataljona:

U sredini, s udarnim pravcem na Roskovac i dalje prema Ljuariju, nalazio se VI. Bh. 1, a iza njega VIII. Bh. 3.

Na desnom krilu, s udarnim pravcem na Verbas, vodio je Rezervni jurišni bataljon 159, u slokpu s IV. 103, Rumunskim bataljonom Istočnog korpusa.

Lijevo krilo, s pravcem udara na Velemiš i dalje prema Sinji, sačinjavao je Jurišni bataljon 45, s Bataljonom 41.

Šesti Bh. 2 bio je raspoređen kod zapadnih komšija.

U noći s 21. na 22. august 1918. uslijedio je prvi veći avionski napad na luku Valona. Dvanaest mašina, njemačkih i austrougarskih, poletjelo je iz Tirane. Napad je značio veliki uspjeh te se ponovio i dvije slijedeće noći.

Još u noći s 21. na 22. august, bataljoni su prešli Semeni i zauzeli početne položaje.

Dvadestdrugog augusta 1918., u 4,30 sati izutra, počela je borba!

Vodovi i čete bataljona VI. Bh. 1 i VIII. Bh. 3 krenuli su formaciji još u zoru. Bošnjaci su poput sjena kliznuli niz padine, tik iza svojih vođa. Momci su se uznemirili već nakon prvih pola sahata.

Ali je tek sahat poslije čelo VIII. Bh. 3 spazilo zapreke sa žicom prema grebenima. Vod zastane i glasnik se odšulja nazad. Došli su i drugi jurišni vodovi.

Četiri čovjeka trebala su se riješiti talijanske poljske straže. S noževima među zubima, brzo su šmugnuli, koristeći svaki pa i najmanji zaklon. Prošlo je samo nekoliko minuta... jedva vidljiv znak rukom i borbe željeni Bošnjaci trče uzbrdo... Makaze glođu kroz klupko žice i

otvaraju prolaze... prvi pužu kroz prepreku... klize u rovove... brzo, brzo! Tri... četiri čovjeka čuče uza zid rova... podižu se na noge... pužu dalje. Dio rova iza njih puni se novim borcima. Iznenada, savim naprijed. poziv! Talijanski! Kratka borba prsa u prsa... čegrtanje... dalje! Nove minute najveće napetosti. I krik pun strave: Orijentali! Orijentali! Orijen... zamire kako je i počeo. Ali, odjednom nastaje džehenem. Sa strahom u udovima, iznenađeni vojnici pokušavaju se braniti, ali je rov preplavljen Bošnjacima, samim Orjientalima! Iskaču poput sablasti, bacaju ručne granate iz zaklona... traže borbu prsa u prsa... Grmljavina... krici.

Lahki mitraljezi tuku po gusto naguranim Talijanima... oni padaju... ostaju ležati. Upadaju i neprijateljski mitraljezi i sijeku gomilu boraca. Momci su ih uočili i brzo ušutkali. Bošnjaci oba središnja bataljona jurišaju dalje... preko leševa i ranjenih... probijaju višestruku odbrambenu liniju protivnika. Koriste moment iznenađenja... proširuju proboj... panika među Talijanima... uzmiču... sve se brže povlače... trče... odbacuju oružje... traže spas u bijegu! Momci ih slijede.

I dok se lijevo krilo središnje grupe probilo preko cestovnog središta Roskovec i konačno prodrlo u talijanski visinski položaj te zauzelo selo Kurjani, koje leži visoko, desno krilo je kasnije probilo neprijateljske položaje na brdovitom tlu Ljuarija. U samom Ljuariju je osam talijanskih eskadrona napalo jednu polučetu VI. Bh. 1. I premda su sjajno jahali u tom napadu, Talijane su dva mitraljeza i dva topa sasvim uništila.

To odjeljenje se već uvečer učvrstilo na vrhovima uz duboko usječenu dolinu Buvalica. Dok se jedan dio čvrsto utvrdio, jake bočne grupe poslane su dalje. One su u tvrdim borbama izbliza razvijale neprijateljske položaje s druge strane, prema Alambreciju.

Na desnom krilu, dakle zapadno od Duićeve grupe, grupa obst. Dörflera zaustavila se ispred protivničkih položaja u području Petrova-Vojkan. Ali, i obslt. Mauretter je imao poteškoća na drugom krilu (istočno od sredine). Ni njegova grupa nije bila u stanju izbaciti Talijane iz jakih položaja kod Orjane-Vrioni.

Dvadesettrećeg augusta 1918., središnja formacija Duićeve grupe je, s bataljonima VI. Bh. 1 i VIII. Bh. 3, već u 10,30 sati dostigla ciljeve koje je zapovjednik armijske grupe procijenio na dva dana. Plijen Bošnjaka bio je zapažen: 1.600 zarobljenika, šest topova, četiri skladišta hrane,

Gore:
Sportsko vojničko takmičenje u Cesio Maggioreu; pripremanje jedne od jurišnnih jedinica pred stručnom publikom, 1918. (önb)
Dolje:
Nosači hrane u preplavljenoj delti Pijave; juni 1918. (önb)

telefonsko odjeljenje, dvije oficirske kuhinje te oko 300 konja i teglećih životinja. Zapanjujući mali gubici središnje grupe: Jedan Bošnjak je izgubio život, a šest ih je ranjeno!

Iznenađenje je bilo savršeno, panika posvuda velika i neosporan uspjeh Istočnog korpusa.

Ali, nije samo hrabrost momaka dovela do grandioznog uspjeha, već i činjenica da se moglo napredovati samo po uputama go. Pflanzer-Baltina, u tumčenju obstlt. Duića. Morao je izostati svaki uticaj zapovjedništva 47. pješadijskog diviziona na borbena događanja.

Povjerenje zapovjednika armijske grupe u obstlt. Duića i njegove ljude bilo je neuobičajeno, ali uspjeh ga je opravdao. Tog dana je Duićeva grupa potpomagala i susjedne borbene grupe. Pojačanim napadom na bok protivnika, u zapadnom sektoru pomogli su Rezervnom jurišnom bataljonu 159 i IV. 103 (Rumunski bataljon). Time je Dörflerova grupa, u kojoj je dotad najveći teret borbi, uz Pješadijsku regimentu br. 88, morao iznijeti VI. Bh. 2, mogla rano nastaviti napad kod Vojkana. Jurišna baterija lt. Petrovicsa je povučena na najistureniji front i, s hladnokrvnošću vrijednom divljenja, otvorila prolaz jurišnicima.

Na lijevom krilu su Bataljon 41 i Jurišni bataljon 45 pošli na važan vis Sinju te osvojili obronke južno od Alambrecija. Sam Alambreci i Brestovicu zauzelo je desno krilo 94. pješadijske brigade. Ali, *Kalja Krot* je za Brigadu postala žarište ubilačkog hrvanja.

Dvadesetčetvrtog augusta 1918. su tutnjale borbe na zapadu, prema Fjeriju. Ophodnje su kroz kanjone udarile prema visinskim grebenima koji su ležali nasuprot, te dalje prema jugu. A, onda protiv momaka nastupi najnemilosrdniji od svih neprijatelja, malarija. Šesti Bh. 2 je dotad imao svega nekoliko ranjenih, ali se sad više 20 ljudi žalilo na strašnu groznicu. Ni sa onima iz "osamdesetosmice" nije bilo drukčije.

Dörflerova grupa stiže oko podne do gradske ivice Fjerija. Vladala je sumnjiva tišina. Borbene trupe prodiru u prve uličice... nema otpora... dalje! Ali, već ih udara na slijedećem raskršću... mg. rafali. Dva čovjeka leže izvijajući se u krvi. Ručne granate lete u grmlje... eksplodiraju... krici odjekuju iz skrivenih talijanskih gnijezda... bijesni momci skaču kroz gustiš... posred neprijatelja... okončavaju s njima... bez pardona!

Gore lijevo:
Hauptmann Gojkomir von Glogovac, iz Bosanskohercegegovačke pješadijske regimente br. 2. (ka.)
Gore desno:
Major Leo Kuchynka, iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4. (ka.)
Dolje lijevo:
Oberstleutnant Emil Vidale,Hrvat, iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1 (önb.)
dolje desno:
Rittmeister Modestus Urban, iz Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1, ali u turskoj uniformi (pu.)

Iza stabala i grmlja po baščama prežaju neprijateljski mitraljezi. Cijeli Fjeri se čini ispunjen njima. Miješa se i protivnička artiljerija. Napredovanje nosi sve više gubitaka. Već tri oficira i jedanaest momaka su životom platili pokušaj da se zauzme Fjeri. Naša artiljerija mora pomoći!

Bošnjaci stalno pokušavaju osvojiti teren. Jedna ili dvije uličice su im već u posjedu, dok, najzad, i prve vlastite granate udaraju između koliba i kuća i oblačići šrapnela stoje neposredno iznad krovova. Uz bok Pješadijskoj regimenti br. 88, Bošnjaci prodiru u središte naselja.

Iznenada, neočekivani protunapad Talijana... sreća se okreće neprijatelju... posvuda osvajaju teren... iz minute u minutu raste opasnost od okruženja. Osamdesetosma regimenta napušta svoj sektor... Bošnjacima je otkriven bok. Protivnici jurišaju ka razorenom mostu... i drugi bok je otvoren. Prelaze prijeko, bacaju se u borbu izbliza, dahću i dave, a rafali mitraljeza, vlastitih i neprijateljskih, tuku po gomili boraca.

U posljednjem času, slušajući naredbu svog vođe, Bošnjaci se oslobađaju neprijatelja... polahko se povlče... izmiču prijetećem okruženju.

Ali, jedva da je pao mrak, a Bošnjaci i oni iz 88. probijaju talijansku liniju i opet se rasplamsava tvrda, nemilosrdna borba za svaku kuću i svaku kolibu.

Na sjevernom sektoru je neprijatelju otet vrh Bjesove i on je pobjegao. Napredujući duž grebena Spiragri, zauzet je visinski prijelaz Sinja. Time je presječena zadnja veza između Valone i Berata. Ali, Berat se još držao.

Dvadesetpetog augusta 1918., dok su u noći još tutnjale žestoke ulične borbe, jedan kombinirani bataljon Duićeve grupe - i to dijelovi Rezervnog jurišnog bataljona 159 i IV. 103 - došao je s istoka u Fjeri. Uprkos žestokom otporu, odmah je na juriš osvojio *Radio-vrh,* koji se nalazio južno od grada. Tek tad se protivnik povukao i napustio Fjeri. Dijelovi VI. Bh. 2 i neki vodovi 88. krenuli su odmah u potjeru. U kanjonu Janica su uletjeli na snažan protuudar Talijana, koji su ga izvodili pod zaštitom oklopnih automobila. Već se učinilo da neprijatelji preuzimaju kontrolu, kad je na scenu u pravo vrijeme nastupila baterija Petrovcsa te, jedno za drugim, onesposobila ta opasna, pokretna mg. gnijezda. Uslijedila je borba izbliza u kojoj je protivnik slomljen.

U istočnom području je 94. pješadijska brigada zauzela Sinju i Boljane, 93. pješadijska brigada konačno je osvojila Berat. Dalje, na istoku, uprkos tri protunapada koje su Francuzi izveli s velikom snagom, 162. rezervna jurišna pješadijska brigada, grupa obst. Spaicsa - koja je trebala držati položaje do Devolija u priključku na 93. pješadijsku brigadu - zauzela je Nartu.

Fjeri Berat i Narta našli su se u rukama armijske grupe Albanije i ofanziva je uspješno okončana. Samo su jedinice bile razočarane. Željele su se dalje boriti te opet zauzeti stare položaje na Vojusi.

Ništa od svega toga!

Vodstvo je znalo da je najvećim dijelom razorena s mukom stvorena cestovna mreža, da su uništene sitne zalihe hrane uskladištene prije povlačenja i da je u najskorije vrijeme jedva još moguća napola osigurana opskrba linije Janica.

Ali, Talijani su opet morali zauzeti već napušteni teren da bi se suočili s vojnicima K. und K. armije. Doduše, tu i tamo je bilo korekcija položaja. Tako je, 13. septembra, otimanjem naselja Sinpetra i Havaleas, desno krilo - koje se naslanjalo na more - dovedeno na istu visinu. Pri toj se akciji ponovo istakla jurišna baterija Petrovicsa, premda i posljednji put. Uskoro jê gotovo u cijelosti odnijela malarija. A ta sudbina stigla je najveći dio jedinica na frontu.

Talijanska ofanziva onemogućila je preventivu od malarije. Jedinice su se nalazile na otvorenom i inficirale se za nekoliko dana. Kinin je postao roba u nestašici. Nakon vremena inkubacije od dvije do tri hefte, epidemija je izbila punom snagom. U mjesecu julu je još 3.900 ljudi vođeno je pod borbenim gubicima (mrtvi i ranjeni), nasuprot oko 2.600 oboljelih od malarije. U augustu je odnos glasio 2.000:18.000! Ali je epidemija dostigla vrhunac tek u septembru.

Nijedan bataljon nije raspolagao s više od 150 mitraljeza, većina je imala 50 ili manje, a neki, poput Jurišnog bataljona, i 47. Padali su na nulu. Već su odavno groblja umrlih od malarije po broju i obimu premašila ratna groblja.

Trebalo je pomoći jedinicama zahvaćenim epidemijom malarije, ponovo ih ojačati i izgraditi.

U tim naporima je iz neba, koje već odavno nije bilo vedro, sijevnula munja!

Petnaestog septembra 1918. probijen je bugarski front. Vratio se na Debar 24. Ohridski divizion. Za nevolju, Bataljon pograničnih strijelaca 6 začepio je rupu koja je zjapila na mjestu priključka. Pojačanja su se morala najhitnije dovesti. Još se nadalo da će se moći zadržati front. Ali, bugarska ponuda primirja Antanti, 29. septembra, zapečatila je sudbinu Balkanskog fronta.

Vrhovno zapovjedništvo armije naredilo je povlačenje i započeo je paćenički put vojnika. Malarija je i dalje neumoljivo bjesnila, ali se, uprkos hiljadama bolesnih, na marš krenulo u gotovo uzornom redu. Mirno i potišteno, ali pokretno i disciplinirano, kolone su odlazile. Kao na manevrima, odstupnice su čistile položaje.

Ali, nije ostalo tako. Ponovo se rasplamsao rat bandi. Kao nekad Srbe u bijegu, tako su pljačkaška plemena sad imala namjeru zlostavljati

"osloboditelje". Samo je glavnoj snazi uspjelo energično se othrvati tim napadačima. I dok su sredinom oktobra svakodnevne borbe protiv neregularnih naoružanih grupa ponešto popustile, iznenada se naišlo na regularne srpske jedinice. U to vrijeme se 47. pješadijski divizion okupio oko Skadra, a 9. konjički divizion je, s Istočnim korpusom, koji je spao na pedeset(!) ljudi, ostao na Matu te, potom, preko Skadra povučen u Antivari. Obst. Wächter je s Pješadijskom regimentom br. 88 ili, bolje je reći, s ostacima regimente, preuzeo odstupnicu na Bojani.

Pojačana borbena aktivnost Srba konačno je prisilila na povlačenje u Boku kotorsku. Posljednja veza s armijskom grupom Kövess, 3. novembra 1918., donijela je naredbu o povlačenjue iza Save, i to podijeljeno prema nacionalnostima.

Bilo je to raspuštanje.

A onda je počeo posljednji čin tragedije.

Na ratištu Albanije bile su i druge bosanskohercegovačke jedinice i imale mnogo žrtava. Tako su već od jula 1916. pa sve do samog kraja služili bosanskohercegovački poljski streljački bataljoni br. 1 i br. 2, u sklopu 47. pješadijskog diviziona. U tom divizionu, međutim, tek zadnjih mjeseci rata, u Albaniji su bili i Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3 i Treći bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 7.

Nekoliko riječi o Bošnjacima...

Na posljednjim stranicama rukopisa gdi. a. D. Otta Wiesingera *Istočni korpus*, koja se čuva u Ratnom arhivu u Beču i u čijem je nastajanju veliki udio imao i dr. Rudolf Henz, nalazi se odlomak kojeg bih želio doslovno citirati:

Za kraj, još nekoliko riječi o Bošnjacima. Jesu li zavrijedili glas koji ih je u armiji i kod neprijatelja pratio? U hrabrost im nije sumnjao niko ko je služio u njihovom sastavu ili im se ikad u susjedstvu borio. Više nisam poznavao regimente prve linije ali i što je tek u ratu došlo bh. jedinica u prosjeku je pokazivalo onu prirodnu, ponekad surovu hrabrost koja proizlazi iz stare borbene tradicije i teškog života. Ti junaci voljeli su borbu kao element svog života, bili su na nju naviknuti i, sigurno, o njoj nisu previše razmišljali. Međutim, ta prirodna hrabrost je s mnogo ustrajnosti i mudrosti bila čvrsto prilagođena u neophodnu disciplinu i tradiciju stare armije te tako učinjena plodonosnom i za moderan rat. Pri tome su bh. regimente sasvim zadržale svoje lice, dobili su svoje zatvorene formacije sve do kraja rata i njihov karakterističan način je više bio pametno stimuliran nego izbrisan.

Ali, ako su vrijedili kao elitna jedinica te kao takva uglavnom korišteni u teškim situacijama, ne smije se zaboraviti ni posao oficirskog kora koji je iskovao tu homogenu i u borbi tako primjerenu trupu. On je najvećim dijelom bio njemački, ali su i druge nacije stare Monarhije u njemu bile predstavljene. Ta teška zadaća obuke i vodstva bila je povjerena mladim rezervnim oficirima, koji nisu imali pojma o hrvatskom jeziku ili su, najviše, negdje kod kuće vidjeli kakvog bosanskog pokućara, i oni su je i ispunili, pa i onda kad im znanje jezika nije prelazilo potrebna službena iskustva i opći armijski žargon. Pamet, takt i sposobnost prilagođavanja te strogost, gdje je to bilo neophodno, razumijevanje pa čak i uživljavanje u strani način razmišljanja, a ništa manje ni iskrena ljubav za taj divni narod, pomogli su riješiti ovaj ne baš lahak zadatak. Za to nije bilo propisa, ali - ko se jednom toga dohvatio, više se nije osjećao kao stranac. Gotovo da nisam sreo kolegu koji nije, sam na kulturno višem nivou, pristupio svojim vojnicima s iskrenom pažnjom, čak se odričući se za neke regimente uobičajenih formi. Pritom su bosanski drugovi s iskrenom pažnjom prihvatali već i jednogodišnjake, ali se oficir u svojoj jedinici mogao osjećati potpuno sigurnim. Znao je da će ga njegovi momci izvaditi iz svake opasne situacije, mogao je računati na njihovu odanost bez pitanja, te na strogo, bezuvjetno ispunjavanje njegovih naredbi. Nalazio se pred pravom djecom prirode koje je, ili ono što su bili, ponekad trebalo pritegnuti, ali koji su svaku strogost podnosili ako je proizlazila iz potrebe službe i pravednosti srca. Za to su imali siguran osjećaj. Ne bih sebi nikada poželio drugu regimentu premda sam bio ponosan na to što sam Nijemac, a i većina je tako mislila. Jer, ponos i radost da se služi u tako divnoj jedinici djelovali su povratno i na oficire. Nije to bio fes koji je nekog izdvajao iz armije; homogena vojska i iz oficirskog kora čini snažnu i odlučnu jedinicu pa čak ako su se tu okupile sve nacije Monarhije, jedinicu koja se održala do kraja. Mi Nijemci smo vodili. To je samo po sebi bilo razumljivo, kao i njemački naredbodavni jezik i o tome se nije diskutiralo. Mi smo bili i u većini. Ali, isto tako kao što se za stolom i u ophođenju govorilo njemački, samo po sebi bilo je razumljivo da smo znali i pjesme drugih te smo ih zajedno pjevali i drugarstvo među nama nije imalo potpitanja i pozadine.

Što je to lijepo drugarstvo vladalo i u mladoj jedinici Istočnog korpusa, sigurno je zasluga zapovijednika obersleutnanta Duića. S njim sam mogao provesti mnogo sati u Albaniji prije i za vrijeme ofanzive, kao njegov ađutant, te poslije u Tirani, gdje smo, obojica oboljeli od malarije, ležali u istoj vojnoj bolnici. Upoznao sam ga kao čovjeka i vojnika. Uvijek mi se činio primjerom onog oficira koji je armiji dao tako mnoge i istaknute vođe u kojima se ratni duh graničara duhovno i ljudski povezao s višom kulturom, hranjenom njemačkim blagom, u uzvišeno jedinstvo, ličnu hrabrost, pamet, pravednost i iskrenu brigu za podređenu mu jedinicu, brigu koja nije previdjela ni jednu pojedinost, koja je tačno znala kako su za momke bile važne upravo najsitnije stvari. Između zapovjednika i jedinice nije bilo zida i respekt se sam od sebe stvorio te se zadržao i u najtežim danima sve do zadnjih sati armije.

Mnogo kasnije, negdje oko 1980. godine, malobrojni, još u Austriji živi stari Bošnjaci, otkrili su dr. Rudolfa Henza i otad je, u povodu

komemoracije za Melettu, koja se svake godine održavala u Grazu, držao uvodni govor u crkvi Milosrdnog srca.

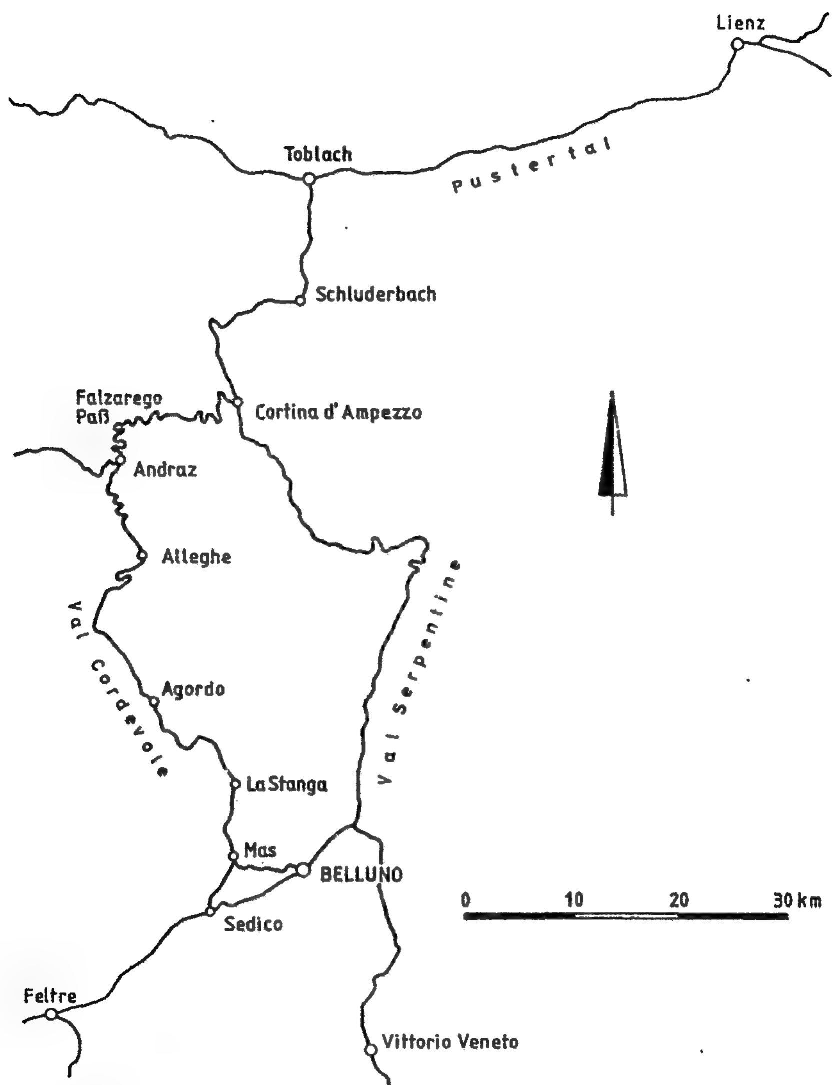
Nisu dolazili samo iz Austrije, već su veterani ili sinovi nekadašnjih K. und K. Bošnjaka putovali iz Njemačke, Sirije pa čak i Kalifornije da bi učestvovali na toj komemoraciji.

Šestog juna 1985., oblt. prof. dr. Rudolf Henz posljednji put je govorio svojim prijateljima u nekadašnjoj garnizonskoj crkvi. Potišten i sa žaljenjem, morao je, iz zdravstvenih razloga, 1986. godine otkazati učestvovanje na tradicionalnoj svečanosti

Dvanaestog februara 1987., Svemoćni ga je pozvao sebi.

Među mnogim ljudima, prijateljima i rođacima koji su ga ispratili na njegovom posljednjem putu, nalazila se i grupa njegovih starih i mladih Bošnjaka. Bošnjački oficir, veliki austrijski patriot i humanist, našao je svoj posljednji mir u jednom počasnom groblju bečke općine.

K. u. k. bos. herc. Infanterieregiment Nr. 4

Odmah nakon rata, kad su u narodu vladale nevolja i bijeda, u dnevnim listovima pojavili su se pozivi Ratnog arhiva u Beču. Od malo njih uopće i zapaženi, u njima se tražilo od nekadašnjih zapovjednika jedinica da

podnesu izvještaj o događajima u njihovim postrojbama od kraja oktobra do početka novembra 1918.

Obst. leo Kuchynka, u to vrijeme nastanjen u Krems a.d. Donau, odgovorio je tom pozivu te 22. februara 1919. Odjeljenju novih ratnih dokumenata Ratnog arhiva u Beču priložio svoj izvještaj koji se odnosio na Bosanskohercegovačku pješadijsku regimentu br. 4.

Tako se pred našim očima mogu odvijati nekadašnji događaji.

1.list
K. und K. Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta, oberst, zpvd. regimente Leo Kuchynka, posljednja terenska služba br. 220

Događaji

u Regimenti od 23. oktobra 1918. do raspuštanja, odnosno predaje Jugosl. nacionalnom vijeću.

Regimenta je od sredine augusta bila na oporavku u prostoru Peron - Belvedere - Cron... a početkom oktobra prešla je u prostor Bes - Carmegn - Cignach; 1. bat., zpvd. hptm. Linharta (Bh. pj. r. 1), u to vrijeme je bio otposlan na gradnju ceste Vittorio - Belluno.

Štab Regimente i telefonska grupa nalazili su se u Besu,

Štab III. baona., jedna četa i mg. četa III.bili su u Besu,

2. četa III. baona., u jednoj grupi kuća oko dva kilometra sjev. od Besa.

Od II. baona: štab 5. i mg. čete II. u Cugnachu,

6. i 7. četa u Carmegnu.

Tehn. četa dodijeljena za obuku u M.W. službi drugih rgti dvz. u Giamosi,

I. baon, kao što je spomenuto, u Vichu.

Vrlo kišno, nepovoljno vrijeme se, nakon premještaja sredinom oktobra, poboljšalo; čete su normalno bile zaposlene.

Dvadesettrećeg oktobra, oko devet sati izutra, izjahao sam na vježbalište II. baona između Carmegna i Besa, da se sretnem sa zpvd. II. Mjr. Nitscheom (dodj. iz I. rgt. br. 6).

Major Nitsche došao je tek poslije mene i dojavio da je išao vidjeti 6. i 7. četu i našao ih u spavaonicama. Ljudstvo obiju četa nalazi se u kućama i odbija izići. Pošto s ljudima ne može govoriti, moli moju intervenciju.

Ja sam javio slučaj zapovjedništvu brigade (oberst. grof Zedwitz) i zamolio za pomoć jedan bataljon Regimente br.7 koji se nalazio u prostoru Sedico. Trebao je poći na marš da stigao u 11 sati izutra na cestu, na oko 500 koraka od Carmegna, kad ću ja biti u Carmegnu da istražim stvar i eventualno razoružam čete.

Kratko nakon 11 sati ujutro, u pratnji zpvd. III. baona, hptm. Stephana Gjebic-Marusica, svećenika Slavke Rakića (Werschetz) i islamskog vojnog imama Omera Čehića, stigao sam u Carmegn. Prvo sam obišao vojsku u spavaonicama; ponašala se potpuno disciplinirano.

Zatim sam zpvd. 6. i 7. čete dao naredbe da okupe obje čete na ranije određenim mjestima jer želim razgovarati s vojnicima.

Tokom okupljanja 7. čete, pojedini ljudi izgleda nisu odmah poslušali naredbu da stupe u vrstu, ali nakon što ih je svećenik Rakić nagovorio, urazumili su se.

Kad su čete stale u pripravnost na zbornim mjestima, pozvao sam da istupe oficiri 7. čete, objasnio im njihovo ponašanje s obzirom na ratne članove i zahtijevao da doznam razloge koji su ih naveli na pobunu.

Tek nakon opetovanih zahtjeva, feldwebel Mekić (musliman) konačno je počeo govoriti i, između ostalog, izjavio: Carskim manifestom, koji im je bio oglašen, svim narodima Monarhije dato je njihovo pravo i svi su znali svoju budućnost, samo o BiH. u manifestu nije ništa sadržano. Naprotiv, bili su isporučeni Madžarima. Uz to, o njima se ne vodi briga, iznosi za uzdržavanje njihovih porodica se neredovno ili nikako ne isplaćuju; sve se oduzima, zemlja ostaje bez ljudi, ishrana na ratištu je nedovoljna i uniforme poderane. Ako budu morali još jednom na front, i oni posljednji koji su još živi, poginut će.

2. list

Za vrijeme feldwebelovog govora, pripadnici 7. čete su mu povicima odobravali, tako da sam takvo neprilično ponašanje morao izgrditi.

Za primijetiti je da feldwebel Mekić dugo vremena bio na terenu i dva puta ranjavan. Ali, njegov ga četni zpvd. oblt. Haiser (Madžar) nije označio kao dobar element. Uz to, tek se prije osam dana vratio četi s jednog kursa za planinske oficire.

Nakon njega, i vodnik Krajnović (r.k.) izjasnio se u istom smislu. Oficiri 6. čete (zpvd. oblt. Pogorelec, Slovenac) koje sam pozvao nakon toga i kojima sam održao sličan govor kao i 7. četi, uopće se nisu izjasnili.

Zatim sam, komandujući, odveo obje čete na vježbu, nakon što sam im prethodno rekao da ću to uzeti kao dokaz njihove poslušnosti i olakšavajuću okolnost pri slijedećoj istrazi.

Na poligonu su obje čete vježbale besprijekorno pod zapovjednišvom svojih zpvd. čete. Ja sam tel. javio rezultat istrage brig. zapovjedništvu koje mi je obznanilo da je zapovjedništvo Diviziona naredilo razoružanje jedne, eventualno obiju četa.

Pošto su seu obijema četama pokazali znakovi pobune, prvo je 6. rano odstupila sa zbornog mjesta, a 7. pod oružjem odobravala feldwebelu Mekiću, zamolio sam da se u pripravnost stavi još jedan baon Pj. r. 7, što mi je bilo obećano. Prvi bataljon u pripravnosti je, u međuvremenu, na moju naredbu, tako okružio naselje Carmegn stražarima i mg. - da 6. i 7. četa nisu mogle opaziti okruženje. Prvo je, nakon mimohoda, 7. četa pošla prema Carmegnu i bez daljnjega, prije ulaska u naselje, na zahtjev položila oružje. Isto je kasnije učinila i 6.

Na to su poljske straže Pj. r. 7 uskoro okružile Carmegn. Kratko zatim je u Carmegnu osvanuo major Nitsche i javio da ljudi 5. čete (hptm. Schindler) i mg. čete II. nisu htjeli otići na zbor naređen za popodne jer se boje da će i njima biti oduzeto oružje. Primio je naredbu da se vrati četi i da je natjera da izvrši naređenje. Nakon njegovog odlaska, došao je lt. Umek (Tršćanin), kdt. mg. čete II., i javio da je vojska mg. čete postavila mitraljeze na prozore spavaonica i da je spremna pucati na Carmegn; otvorit će vatru na one iz 7. ako nešto poduzmu protiv 6. i 7. čete. Ljudi zahtijevaju da se povuče pomoć Pj. r. br. 7.

Leutnanta Umeka sam izgrdio što je uopće i primio takav zahtjev ljudi i poslao ga natrag s naredbom da odmah zavede red u svojoj četi, a u suprotnom - krenut će u juriš drugi bataljon Pj. r. br.7 u pripravnosti.

Mg. četa III., koja je prije mog odlaska u Carmegn primila naredbu da zauzme jugozapadni rub Besa, da bi se spriječio eventualni bijeg pobunjenika prema Besu, također je pokazala znake neposlušnosti te je tu naredbu izvršila tek nakon djelovanja zpvd. baona. hptm.Gyebica. Ubrzo poslije toga, major Nitsche je javio da su se 5. i mg. četa II. opet prihvatile posla u Cugnachu.

Kasno uvečer, u Carmegn je stigao divizioner gen. mjr. Trimmel, u pratnji brigadira grofa Zettwitza, u cilju orijentacije. Kratko prije njih, u Carmegn je stigao jedan hptm., sudija dvz., i počeo preliminarnu istragu koja je trebala pokazati hoće li se protiv dviju četa primijeniti prijeki sud.

Dvadestčetvrtog oktobra, prijepodne, vojni sudija je nastavio istragu, koja je prema izjavi istražnog sudije pokazala da nema osnove po kojoj bi naredio postupak provođenja prijekog suda.

3. list

Svi ispitani su kao uzrok odbijanja poslušnosti naveli iste navode kao i već imenovani oficiri, felwebel Mekić i zugsführer Krajnović; ispitani oficiri izjavili su da o samoj stvari nisu ništa znali i da su i njih događaji iznenadili. Neovisno od izvještaja istražnog sudije, zpvdtv. Rgt javilo je svoje dojmove i u izvještaju izrazilo svoje mišljenje da Rgt. trenutno nije pogodna za korištenje protiv neprijatelja. Da bi se ponovo osposobila, neophodne bi bile slijedeće mjere: Odvoz 6. i 7. čete na izgradnju ceste i nastavak istrage protiv obiju četa. Izvlačenje 41. maršimog bataljona iz ostalih dijelova Rgt. jer su odbijanja discipline nastupila tek po njegovom regrutiranju. Istraga bi se trebala proširiti i na njih. Tako očišćenu Rgt. bi trebalo disciplinirati prije nego što se angažira na frontu.

Dvadesetpetog oktobra je u zpvdtv. rgte. stigla priložena naredba Op.br. 135, od 25. X. 1918., zpvdtv. grupe te, istovremeno, i nalog da se zpvd. gte. nađe kod šefa gnštb. zpvdtv. grupe. Odvezao sam se u zpvdtv. grupe u Belluno, koje još nije znalo za izvještaj zpvdtv. Rgt., javio slučajeve i primio odobrenje uloženih molbi te naredbu da javim kad, u kojem stanju i kojoj formaciji Regimenta može biti spremna za marš. Radilo se, prvo, o tome da je se dopremi u Feltre.

K.u.k. Gruppenkommando Belluno.

Op. Nr. 1135.

55.ID., 42. HID. u. ED.

Dringend!

Zur Eröffnung durch den Kommandanten!

An

das Kmdo des bh. IR. 4

in

Feldpost 1073, am 25. Okt. 1918.

S t a n d o r t .

Das GruppenKmdo ist nicht gesonnen, Trpn., welche sich schwerer Disziplinüberschreitungen schuldig machen, länger als unbedingt nötig hinter der Front zu lassen. Eine solche Prämierung meuternder Trpn. könnte beispielgebend wirken.

Bh. IR. 4 wird beauftragt, für den 27. Okt. den Marsch nach Pe l t r e vorzubereiten, wo das Rgt. (künftige KpsRes. des I. Kps.) intensivst weiter zu disziplinieren ist.

Ich erwarte von dem bewährten RgtsKmdtn., dass er sein bisher so vorzügliches Rgt. in kürzester Zeit wieder zu der Elitetruppe macht, die es war.

Erhalten in verschiedener Fassung I. u. XXVI. KK., ED.-55. u. 60. IDKmdo u. bh. IR. 4.

Zpvdtv. rgt. 26 izdalo je naredbu za marš 6. i 7. čete kao i za izvlačenje 41. marširnog baona. iz ostalih dijelova Rgt. te i njegov marš. Ti dijelovi su se trebali okupiti u zoru 28., na cesti za Belluno, najbližoj Giamosi, te pod zapovjedništvom majora Nitschea odmarširati na gradnju ceste u Canevoi, sa svojom opskrbnom četom preko Belluna-Ponte nel Alpi. S cestogradnje se 26. u Regimentu vratio Prvi baon Bh. 4 te bio smješten u Giamosu. Od Pj. r. br. 6 odvojene su 25. (?) pomoćne čete Pj. r. br. 7 u Carmegnu.

Dvadesetpeti i dvadesetšesti protekli su u potpunom miru. Čete su vježbale, kao i 6. i 7. (bez oružja) po odjeljenjima. Dvadesetsedmog je u Besu održano bogosluženje za rimokatoličke i grčkopravoslavne vojnike te su svećenici održavali govore o značenju zakletve i ljudi opomenuti da se sjete svojih obaveza. Isto tako, istog dana baonima su izdane dopune u uniformama, koje ih je dodijelilo zpvdtv. grupe pa je time bar osvježeno bijedno stanje cipela.

Kad su se, 27. popodne, trebali izdvojiti pri 3. baonu. raspoređeni dijelovi 41. maršimog bataljona - da se prije bude spremno za marš, već su se pojavile poteškoće kod jedne čete. (Broj mi više nije u sjećanju.) Ljudi nisu htjeli dozvoliti da se odvoje dijelovi čete, ali nije bilo nikakvih ispada.

Oko deset sati uvečer, iz pravca Giamose čuli su se, prvo, pojedinačni pucnji, a zatim i više eksplozija ručnih granata. Uskoro je stigla telefonska depeša da je ljudstvo 1. baona bez naredbe dignuto na uzbunu i maršira prema spavaonicama Tehn. čete. Kratko zatim, došlo je obavještenje da se prisiljavaju ljudi Tehničke čete da se priključe 1. baonu i da je otpor bezizgledan jer je oduzeta sva municija i deponirana u nekom lokalu. Izvidnice su oficire 1. baona pokupile iz njihovih spavaonicna i prisilile ih da pođu sa vojnicima. Zatim je 1. baon otišao prema 3., koji je u međuvremenu također bio alarmiran, a potom su svi otišli prema 2. baonu. Šesta i Sedma četa opet su se naoružale. Opskrbna četa Baona, koja je, isto, bila alarmirana, slijedila je, tako da se u prvim satima nakon ponoći čitava Regimenta okupila između Cugnacha i Carmegna. Rgt. zpvdtv. nije došla nijedna patrola, a telefonske veze su funkcionirale.

Zpvdtv. grupe orijentiralo se u odnosu na napredak pokreta preko izvještaja o situaciji te je bilo zamoljeno za pomoćne trupe, i to po mogućnosti - artiljerijske. Pošto takvih nije bilo na raspolaganju, pobunjenički pokret nije se mogao zaustaviti; tama je sprječavala svaki lični uticaj.

4. list

Oko četiri sahata izutra je u rgt. zpvdtvo. stigao hptm. Gyebic i javio da je svako djelovanje na ljude bezizgledno. Više puta je pokušavao s njima govoriti, tražio da mu pošalju predstavnike, ali to nije donijelo nikakvih plodova, uvijek se sučeljavao s čitavom masom, a ljudi su izjavljivali da više ne žele ići na položaj i da neće dozvoliti da se dijelovi rgt. odvoje. Ako su ljudi potrebni u cestogradnji, onda tamo mora čitava regimenta, ali i to zakratko, na dan-dva, a onda žele da ih odvezu u domovinu. Rgt. se već spremala da se vrati u spavaonice, a na zbornom mjestu je potrošila rezervne zalihe hrane. Pobuna je postala stvarna. Spomena vrijedno je da do tog trena nisu istupili vođe pobune i njeni pokretači i uvijek se suočavalo s masom. Ali, da se radilo o pažljivo pripremljenoj akciji, proizlazi iz toga da, kad sam 28. rano ujutro, dok su dijelovi 1. baona prolazili pored moje kuće, pitao za uzrok izlaska, odgovoreno mi je: "Kucnuo je čas". A već i kod pobune 6. i 7. čete vidjelo se te se kasnije potvrdilo, da Srbi gotovo i nisu učestvovali u pokretu, već da je sve pošlo od Hrvata (rim.kat.) i muslimana.

Prepis priloga br.2

K. und K. zapovjedništvo grupe Belluno
Op.br.1187

Strogo povjerljivo
Svojeručno da otvori komandant : od šefa gstb.

za
zpvdtvo.Bh. pj.r. 4
u
sjedištu

Poljska služba 1073, 28. oktobra 1918.

1.) Zpvdtvo. 41. str. brig. s Str. r. 6 i 7 (skupa s pripadnim dijelovima Str. b. 21) prelazi iz sklopa 21. str. div. u 55. pj. d., a za to se 21 str. div. dodjeljuje Bh. pj.r. 4.

2.) Novi 21. str. div. se najprije prebacuje u prostor *Carile - Agordo,* da bi potom nastavila daljnji marš.

Uvjet za marš je odlaganje oružja i municije (prvo, već zbog rasterećivanja ljudi i opskrbne čete, a drugo, jer je za prvo potrebno!) te čuvanje reda i discipline.

3.) 29. 10. trebaju stići:

Bh. pj.r. 4 ka *Peron-Masu* (četa Pj.r. 6 mora se 29. vratiti rgti. u *Villabrunu*).

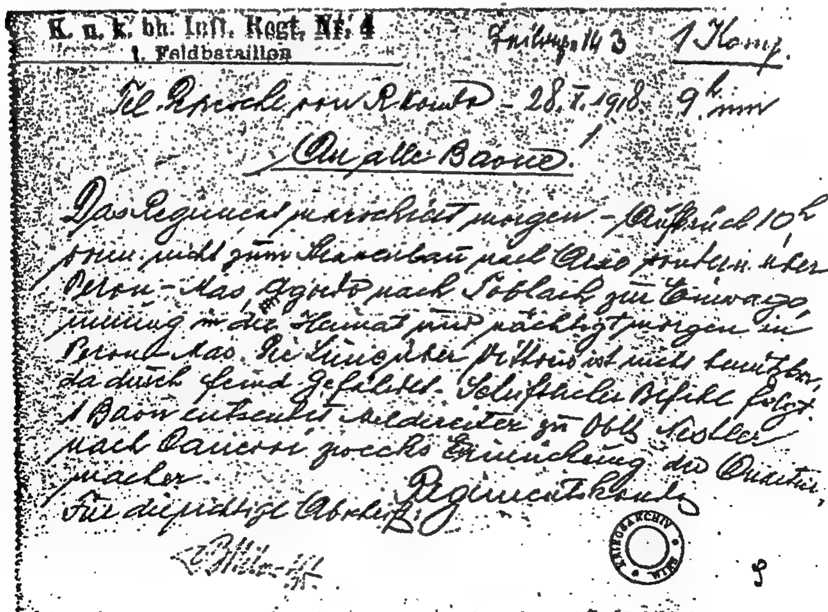
Najveći dio div. u prostor. *Visome-Limana* (između Str. r. 8. i 28. div. opsk. čete)

4.) 30./10.:
Bh. pj.r. 4 u *Agordo*,
većina u *Peron-Piavaz-Bolago* (marš kroz *Belluno* prema usmenim uputama)
5.) 31. 10.:
Bh.pj.r. 4 prema *Caprile-Albegheu*,
najveći dio od *Cencenighca* do korita *Agorda*, uključujući *Agré*
(u *Cencenighe*, ako se do njega ne može stići, smjestiti se tek 1. 11.)
1. 11., dan odmora. Slijede daljnje naredbe.
6.) 55. p. d. treba 29. ujutro potpuno očistiti prostor *Peron- Antola-Barp*, a mat. grupa po mogućnosti pravovremeno osloboditi daljnje prostore za noćenje.
7.) Mat. naredbe (uključujući odvoz sakupljenog oružja i str. te prtljag koji ne može nositi vlastita opskrbna četa) odvojeno se izdaju.
8.) Konačar je uvijek dan ispred (izdati dokument za marš).
Zpvdtvo. str. div. svakodnevno daje skicu smještaja za slijedeći dan i naredbu za marš. Treba se pobrinuti da se za marš među trupama što manje zna.
Primaju Bh. pj. r. 4, 21. str. d., 55. d., XV.k., I. *kk*.., mat. grp.

Goglia, gfm., vlastoručno

izdano, 28. X. 1918.

Dvadestosmog je zapovjedništvo grupe Belluno iz grupe za obuku dovelo vozom u Belluno maršimi bataljon koji je, po obroku u Bellunu, dalje trebao otputovati u Feltre. Ljudstvo tog bataljona je u Bellunu doznalo o događajima u Rgt., na vlastitu ruku se iskrcalo i uvečer 28. otišlo ka Regimenti.
Dvadestosmog, oko šest sati popodne, u zpvdtvo. Rgt. stigla je naredba op. 187, od 28. X. 1918., zpvdtva. grupe Belluno. Prilog br. 2. Pošto se nije moglo ni pomisliti dobrovoljno razoružanje Rgt., što je zpvdtvo. grupe postavilo kao uvjet za marš, zaputio sam se s hptm. Gyebicem, zpvdtv. grupe, u Belluno i dojavio sitaciju Njegovoj Ekselenciji feldzugmeisteru Goglii, lično, na što je ovaj odobrio da Regimenta pođe s oružjem.

K. u. k. bh. Inft. Regt. Nr. 4
1. Feldbataillon

1. Komp.

Tel. Depesche vom R.kmdo – 28. X. 1918. 9h nm

An alle Baone!

Das Regiment marschiert morgen – Aufbruch 10h vorm. nicht zum ... nach Arsiè sondern über Peron–Mas Agordo nach Toblach zur Einwaggonierung in die Heimat und nächtigt morgen in Peron–Mas.

K. und K. Bh. pješ. rgt. br. 4
1. poljski bataljon
tel. depeša od zpvdtva. R. - 28. X.. 1918., devet sati uvečer

Svim baonima!

Regimenta maršira sutra. - polazak 10 sati prijepodne, ne na gradnju ceste u Arsie, već preko Peron-Masa i Agorda u Tolbach, na ukrcaj za domovinu te noći sutra u Peron-Masu. Linija preko Vittoria ne može se koristiti jer je ugrožava neprijatelj. Slijedi pismeno naređenje. Prvi baon šalje jahača oblt. Nestleru u Canevoi, sa svrhom povratka konačara.

Za pravu adresu: zpvdtvo. Rgt.
B. Milosch, lt., vlastoručno

Dvadesetosmog oktobra je priloženim obavještenjem najprije telefonski naložena pripravnost, a zatim pismeno izdana naredba za marš. Tim povodom se Rgt. 29. oktobra u 10 sati izutra nalazila s tehn. četom u Soisu, priključujući se na nju na putu u Giamosu 1. baon, na putu iz Carmegna preko Besa 3., a na njeg se nadovezivao 2. baon; svaki baon sa svojom opskrbnom četom, a opskrbna četa Rgte. iza one 3. Unutar baona bili su mitraljeski vodovi, raspoređeni između pj. četa.
Pošlo se slijedećim redoslijedom: tehn. čete, 3., 1. i 2. baon Među baonima. je trebalo držati razmak od dvije stotine koraka. U marš se krenulo u 10 sati izutra.
Kad je tehn. četa 3. baona došla do cestovnog račvanja sjeverno od Belluna - tehn. četa je već bila skrenula na cestu prema Masu - čuli su se glasni pojedinačni povici: "Belluno" iz rgt. kolone koji su se stalno pojačavali. Nisam na njih obraćao pažnju, već sam projahao pored tehn. čete naprijed prema Masu, u očekivanju da će ljudi konačno ipak slijediti primjer. Na 1,5 km prije Masa, dostigao me hptm. Gyebic, koji je za mnom jahao i javio da ljudi ne žele marširati preko Masa, već zahtijevao da ih preko Belluna i Vittoria odvede na željeznicu. Molio me da lično pokušam privoliti ljude da slijede naredbu. Odjahao sam skupa s hptm. Gyebicem natrag i stigao do Rgte. kod već spomenutog račvanja, ali je već bila krenula, 3.baon je već prošao račvanje i bio u maršu za Belluno.
Pojahao sam na pašnjak uz bok kolone 3. baona. i zatražio od ljudi da mi iz svake čete baona pošalju po dva čovjeka -da mogu s njima porazgovarati.

5. list

U početku nije niko htio istupiti i tek nakon ponovljenih zahtjeva su mi došli pojedinci, uglavnom oficiri, sve u svemu oko 6 ljudi. Objasnio sam ljudima na temelju karte vlastitu i neprijateljsku situaciju i ukazao na to da su Talijani već prešli Piave u sektoru Montello te da je Vittorio jako ugrožen tako da postoji opasnost da će rgt. ako udari u pravcu Vittoria pasti neprijatelju u ruke. Svi ti razumni razlozi nisu donijeli ploda. Ljudstvo se od svog zahtjeva utoliko dalo odvratiti što je zatražilo da ga se umjesto preko Belluno - Vittoria vodi preko Belluna - Calalza. Budući da je i to bilo protivno dobivenoj naredbi, da sam se uz to bojao da će na toj opskrbnoj liniji na kojoj su se nalazili brojni magazini, doći do pljački, da će se sve proširiti na druge, još netaknute trupe te da je ta glavna linija morala ostati slobodna za eventualno povlačenje trupa što su se nalazile oko Vittoria, ni na to nisam mogao pristati.
Kad nikakav nagovor nije pomogao, dao sam glasnogovornicima slobodu da sami odaberu put i ukazao na to da ja nisam prekršio svoju zakletvu i da ću slijedeći primljenu naredbu, eventualno i sam, ići preko Masa. Na to mi je odgovoreno da se to ne može dopustiti, već da ću marširati sa svim oficirima rgte. Na moj prigovor da će me morati baciti u lance i nositi ili kao zarobljenika ili kao mrtvaca, oficiri su konačno nagovoreni da poslušaju naredbu, no i zaprijetili da će, dogodi li se što ljudima, ubiti mene i sve oficire. namjera da marširaju preko Belluna u Vittorio je bila utemeljena na strahu; u uskoj planinskoj dolini Cordevole su lahko mogli razoružati tokom marša čega su se bojali budući da sam već 6. i 7. četu uz pomoć bio razoružao i da su izdajom telefonista znali da sam 27. sa zpvdtvom. grupe govorio o eventualnom stavljanju ariljerije u pripravnost kao pomoć.
Nakon što su se ljudi vratili i ja sam stao u kolonu, pustio da 3.baon pođe i s Rgt. odmarširao u Peron-Mas, gdje smo po naredbi trebali noćiti.

Tu su počele pljačke. Stanovnicima je oduzeta preostala stoka, otet kukuruz te se kuhalo i peklo preko čitave noći. Čitav rejon Regimente zapriječile su poljske straže te je, kako sam čuo, uspostavljena veza s Rgt. 6, čija su se dva bataljona također pobunila i koji je trebao noćiti u Masu.

Tridesetog oktobra ujutro, Regimenta je krenula istim redosljedom kao i dan prije prema Agordu. Kod La Stange se trebala priključiti tehn. četa, koja je tamo noćila. Kad smo stigli do te grupe kuća, tehn. četa se zaustavila i dobio sam odgovor da iza tehn. čete moraju doći dva ručna mg. Ali, to je izgledalo nepouzdano. Tokom marša 30. X. već sam imao priliku konstatirati ko su vođe pokreta. Uglavnom mlađi oficiri i vojnici čija su mi imena lica bila strana. Mogli su biti u Regimenti tek kratko i nesumnjivo su došli s posljednjim maršimim formacijama.

Znakovi raspoznavanja su bili bijeli cvijetovi na fesovima i kapama. Nažalost, ustanovio sam da i oficiri slavenske i srpske nacionalnosti nisu ostali strani pokretu jer su i takvi nosili bijele cvjetove na kapama.

U podne je Regimenta stigla u Agordo i tamo se smjestila. Premda sam kao konačara ranije otposlao oblt. Schmida zatražio od tamnošnjeg zpvdtva. stanice da se ukloni alkohol, to se nije dogodilo; naprotiv, jedna četa III. baona. se smjestilau kuću u kojoj su se nalazile zalihe hrane kao i alkohol. Odmah je počela pljačka i postojala je neposredna opasnost da će ljudi postati opasni i za grad.

6. list

Nakon što je jedan oficir san. fähnrichu, Kišiću (Srbinu) na to obratio pažnju, ovaj je dao znak za uzbunu (kako sam naknadno saznao, bio je jedan od vođa pobune) i baoni su jedan za drugim pošli iz Agorda. Ipak je opljačkan magazin i odnijeto nakoliko buradi alkohola. Regimenta, koju sam sad slijedio, na kraju tog dana odmarširala je do Alleghea, gdje je stigla oko osam sati uvečer. Time je taj dan, pri usponu od preko 600 metara, prešla oko 40 km. Zaostali su samo pojedini pijanci koji su spavali uz put. Oblt. Schmid je poslan iz Agorda preko Toblacha s jednim čekom u Villach da podigne novac za troškove u novembru. Imao je i zadatak obavijestiti sve vlasti i formacije na liniji marša o dolasku pobunjene regimente.

Prema naredbi, trebala je stići u Alleghe 31. X.; 1. XI. planiran je dan odmora. Ali, ljudi nisu htjeli ostati u Alleghеu i među njima se počelo diskutirati hoće li slijedećeg dana nastaviti marš ili se odmoriti. Treći i 1. baon su htjeli dalje, dok je 2. htio ostati u Alleghеu. Dvojici starijih podoficira, koji su mi došli da im dam savjet, ukazao sam na to da bi to toliko izmorilo konje da bi opskrbna četa teško mogla prijeći prijelaz Falzarego. Uz to, tek treba izvidjeti je li sedlo pod snijegom jer se u tom slučaju ne može računati s daljnjim napredovanjem opskrbne čete.

Tridesetprvog oktobra su 3., 1. baon i štab Rgte. u 10 sati zaista krenuli iz Alleghea i oko 3 sata popodne stigli u Andraz (Buchenstein). Tu je došlo do novih savjetovanja i diskusija među vođama pobune; izbile su svađe koje su završile time da je podoficir kojem je bilo povjereno vodstvo Regimentom napustio svoju službu; konačno je odlučeno da se prenoći na otvorenom kod Andraza.

Pošto je naselje velikim dijelom bilo razoreno i prisutno tek nekoliko stanovnika, nije moglo biti pljački. Ljudi su krali samo još postojeće zalihe upotrebljivih stvari iz skladišta starog materijala. To da su se među ljudima i podoficirima javile nesuglasice i svađe, dalo se zaključiti zato što su na kolima za Regimentom došli neki podoficiri čija su lica bila zavijena i podlivena krvlju.

Drugi baon, koji je popodne krenuo iz Alleghea, oko pet sati popodne prošao je Andraz u koloni koja se već vrlo razvukla, rastopila; istog dana je odmarširao još preko prijelaza Falzarengo, kojeg je prošao kasno noću i prenoćio u brojnim, još dobro očuvanim talijanskim barakama.

Prvog XI. su 1. i 3. baon s rgt. štabom odmarširali u Cortinu d'Ampezzo, gdje se Regimenta uvečer sjedinila i prenoćila u razorenom sjevernom djelu naselja. U Cortini se tog dana već nalazilo zpvdtvo. armijske grupe Belluno. U Cortini su se vođe vojnika zaputile u skladište koje se nalazilo u naselju i opremili se uniformama koje im je tamošnji upravitelj spremno izdao. On, je, izgleda, imao uputstva da ljudima ne pruža otpor. Je li se u Cortini inače pljačkalo, nije mi poznato.

Drugog novembra je Regimenta, s dugim odmorom u Schulderbachu, odmarširala u Toblach, gdje se stiglo okošest sati popodne. Poduzele su se mjere da Regimenta ne mora proći naselje i da se može ulogoriti u neposrednoj blizini željezničke stanice. Predstavnici koje su poslali vojnici od zapovjednika željezničke stanice su tražili prijevoz po bataljonima. Svaki baon sa

svojom opskrbnom četom, a štab Regimente raspoređen sa svojom opskrbnom četom između baona. Ali, kako na raspolaganju nije bilo dovoljno vagona, transport po bataljonima nije bio moguć pa su se ljudi konačno složili da 2.11., u devet sati uvečer, bude odvezen 1. baon s pokretnom kuhinjom i

7. list

nekim kolima sa zalihama kao i uži štab Regimente. Ljudima sam uglavnom bio važan ja. I zaista je oko 11 sati uvečer bio ukrcan prvi eskadron, a iza vagona štaba Regimente bio je vagon sa stražom snage pješadijskog voda s jednim ručno-mitraljeskim vodom. Transport je krenuo tek nakon ponoći. Drugi i 3. baon, kao i čitava opskrbna četa Regimente trebali su slijediti. Vodstvo njome je preuzeo hptm. Gjebic, kojem su se ljudi od povjerenja vojnika obično obraćali. Kao što se dalo zaključiti iz povremene pucnjave, po skladištima Toblacha se pljačkalo sve do odlaska prvog eskadrona. Ali, povod tim pljačkama su izgleda dali ruski i srpski zarobljenici koji su našim ljudima pokazali skladišta i vagone u kojima su bile utovarene namirnice.

Vožnja prvog eskadrona odvijala se neprekidno, bez jela (ljudi su kuhali u pokretnoj kuhinji i živjeli od opljačkanih zaliha) preko Villacha do Ljubljane, gdje je transport stigao 4./XI. prijepodne.

Glasina koja se već prije pojavila da Regimenta u Ljubljani treba ostati na raspolaganju "Narodnom vijeću", potvrdila se. Ljubljanski zapovjednik željezničke stanice je u ime "Narodnog vijeća" naredio iskrcavanje. Tad se logorovalo na jednoj livadi uz željezničku stanicu. Kratko potom na stanicu je došao jedan prijašnji aus.-ug. rez. oficir koji se predstavio kao ađutant nacionalnog vojnog zapovjednika i obznanio nam da oficiri južnoslavenske nacionalnosti ostaju u službi pri Regimenti, da se oni češke nacionalnosti imaju uputiti u jednu kasarnu i da će im biti dodijeljen raspored pri tamo smještenim češkim trupama, dok je Austrijancima njemačkog porijekla ostavljena sloboda da otputuju ili stupe u službu kod južnih Slovena.

Oficiri su se podijelili prema tim uputama. Austrijanci su svi izjavili da žele da idu. Ja sam se nakon toga s rgt. ađutantom s Hptm. Rieblerom zaputio predsjedniku vlade slovenskog okruga južnoslovenske republike, nekadašnjem predsjedniku austrijske delegacije Joseffu Riteru von Pogatschingu (Pogačniku), obratio mu pažnju na to da je moralno stanje Regimente nakon pobune takvo da se na nju nije moguće pouzdati kao policijsku trupu i savjetovao najbrži transport u domovinu.

Naveo sam mu i stanje Regimente: Stanje za prehranu 2700 naoružanih i opremljenih vojnika, 3 kompletne MG. čete, 36 ručnih MG., 400 konja i potpuna opskrbna četa s najnužnijim stanjem.

Još sam ga onda zamolio za popratno pismo za oficire koji putuju u njemački dio Austrije što mi je vrlo rado izdano. Iz Ljubljane smo otputovali u noći s 4. na 5. novembra i to: Hptm. rgt. ađutant franz Riebler, hptm. Linhart (Bh. pj. r. 1, dodijeljen pri Bh. pj. r. 4), zapovjednik 1.baona, oblt. oficir za prehrambene zalihe Karl Steiner (Teplitz-Schönau), hptm. računovođa Chmelir (Waldmünchen), poljski svećenik go. Slavko Rakić (Werschetz Mađarska), lt. i d. r. Breuer (Madžarska), lt. i d. r. Jung, telefonski oficir (Moravska Ostrava), Lt. i. d. R. Breuer (Madžarska), te hptm. Roedl.

Put je prošao s manjim poteškoćama, a tu nam je pomoglo popratno pismo predsjednika Von Pogačnika. Šestog novembra popodne, stigli smo u Beč. Prtljag nam nisu ni otvarali ni pljačkali. Predaju materijala Regimente, koja je, kako sam kasnije doznao, u Ljubljani razoružana i oduzeta joj oprema, organima "Narodnog vijeća" uzvršio je hptm. Gjebić.

Opskrbna četa, kako sam naknadno doznao, nije bila prevezena vozom, već je pješke marširala od Toblacha do Ljubljane. Zapovjednik: zapovjednik rgt. opskrbne čete oblt. i.d.r. Nestler (Madžarska).

U glavnoj blagajni Regimente koja je bila ukrcana u opskrbnoj četi nije se nalazio nikakav iznos vrijedan spomena. Moglo je to biti samo nekoliko lira. Blagajna mjenjačnice

8. list

je sadržavala oko 18.000 lira i predao je s potvrdom hptm. Gjebić. Zamolio sam hptm. Gjebić-Marušića (mjesto boravka Travnik) da, nakon što otputujem iz Toblacha, Ratnom arhivu pošalje prikaz događaja. Potraga za čekom koji je glasio na oko 150.000 kruna, a izdala ga operacijska blagajna Belluno, pokazala je da u vremenu između 31. X. i 20. XII. 1918. nije bio podignut pri podružnici u Villachu, na koju je glasio. Od njegovog vlasnika, oblt.Schmida (Pj. r. 54, dodijeljenog Bh. 4) nisam dobio daljnjih vijesti.

Krems an der Donau, 31. XII. 1918.

Leo Kuchynka, obst., vlastoručno

Zentralbuchhaltung
der
...terreichisch-ungarischen Bank.
— o —
Nr 4301

Wien, am 20. Dezember 1918.

Blg. Nr. 4. —

Herrn

Obst. Leo Kuchynka

ehem. Komdt. ch. I.R. 4

Krems/Donau.

Ob. Landstrasse 36.

Laut Bericht unserer Bankanstalt Villach vom 16.ds. wurde vom Girokonto " K.u.k. Operationskassa Kg. Belluno " vom 31. Oktober bis zum heutigen Tage nur der von Ihnen auch eingesehene Scheck mit K 56.000.— abgehoben.

Zentralbuchhaltung
der
OESTERREICHISCH-UNGARISCHEN BANK.

Ko će u dubini srca osuditi te hrabre ljude koje je u posljednjem trenu tako naglo obuzeo virus "nadolazećeg vremena"? I zapanjujuće je šta sve može bolest tog tipa.

U drugim bosanskohercegovačkim regimentama i poljskim streljačkim bataljonima nije dolazilo do pobuna. Najvećim dijelom su se momci probili do domovine ili su ih zajedno vratili, ali su ostali sa svojim oficirima morali podnijeti gorku muku zarobljeništva. Ali, i tu su, pod ponižavajućim okolnostima, Bošnjaci ostali ono što su uvijek bili: ponosni, pošteni i puni dostojanstva.

Iz sjećanja Hansa Fritza, nekadašnjeg leutnanta Bošnjaka

Godine 1931. je nekadašnji bošnjački leutnanat Hans Fritz iz Waidhofena an der Ybbs, u donjoj Austriji, objavio svoja sjećanja u obliku knjižice. Već davno rasprodanu i zaboravljenu, posudio mi jê jedan prijatelj i poštovalac Bošnjaka. Taj rad me se toliko dojmio da nisam mogao čitaocu skraćeno ne prenijeti napete opise u nešto izmijenjenom obliku.

Odmah na početku moje vojne službe, put mi se preplitao s jednim Bošnjakom, koji mi je tokom vremena postao najbolji prijatelj. On, Poljaković, kao i ja, bio je dodijeljen III. bataljonu. Svi ostali "jednogodišnjaci" našeg kursa su otišli u Galiciju.

Slagali smo se kao braća. Učio me svoj materinji jezik s istrajnošću vrijednom divljenja i približio mi mnoge od bosanskih narodnih pjesama. Nerijetko smo kasnije, kad smo imali voljno, sjedili zajedno, a čudne pjesme njegove domovine zvučale su, u noći koja se spuštala i uz zajedničku vatru, sasvim neratnički. Melodije su skakale od vatre do vatre i bilo je to poput molitve.

U sjećanje mi nadire jedan drugi, pakleni glas. Tada, jula 1916., u Dolomitima, zapovijedao sam vodom Bošnjaka. Ležali smo u grupama pod vrhom, iza kamenih zapreka. Sasvim gore su bili teritorijalni strijelci koji su ga držali. Nije bilo buke borbe i vladao je samo duboki mir. Vrhovi oko nas su se žarili u suncu prije sumraka. Harmonika se bojažljivo oglašavala odozgo. Odjednom se sa zvukom instrumenta pomiješaše fragmenti glasa. Postajao je sve glasniji, sve do kreštavog isprekidanog pjevanja.

Nosili su jednog luđaka na previjalište.

Moji mladi Bošnjaci zapiljili su se u mene prestrašenim očima i zatražili, kao od svog pretpostavljenog, objašnjenje. I mene je, s mojih 19 godina, prožela jeza, a nisam to smio pokazati. Morao sam ostati zapovjednik.

Nemarno sam zapalio cigaretu i našao tek par riječi sažaljenja spram jadnika.

Tragika našeg godišta: Bili smo istovremeno i ljudi i djeca!

Mora da je to bilo pred Goricom, augusta 1916. u ophodnji. Naletjeli smo na klavir pri noćnom izviđanju. Stajao je usred izduženog parka u krateru od granate, nagnut ukoso, pun kišnice, naizgled neoštećen. Poluglasno i sa žaljenjem, izrazio sam želju da bih volio svirati na takvom jednom instrumentu te sam dalje poveo svoju izvidničku jedinicu kroz naređeno područje. Napregnuto smo osluškivali u noći, pokušavali

prodrijeti očima kroz tamu te ugledati neprijatelja. Klavir je odavno bio zaboravljen. Vratili smo se bez gubitaka.

Još prije zore, korp. Sava Bosić stupi u moju pregradu i javi: "Molim najpokornije za dopuštenje da herrn lautnantu nešto važno pokažem". Odmah sam pošao za Savom na lijevo krilo. Tamo se na klimavim nogama nalazio klavir!

Moji ljudi su ga tajnom akcijom dovukli kroz noć i maglu i pri tome reskirali glavu. Doduše, utišali su ga prethodno dekama i krpama, ali ipak je to bila ogromna smjelost. I, sve su to poduzeli da bi mi priredili veselje.

Zadovoljno se cereći, prihvatili su moju zapanjenost. Ali, su im moja ljutita predbacivanja koja su se ticala besmislenosti njihove akcije ulazila na jedno, a brzo izlazila na drugo uho.

Zlatni momci su lopatama iskopali nišu u zidu rova i preko nje stavili krov od dasaka. Za prvu ruku očišćen, osušen te osposobljen, lijepi klavir je smješten i činilo se kao da samo na mene čeka. Tek predvečer sam ga počeo ugađati te, prvo, sramežljivo, tiho i zbrkano sam svirao sve što mi je palo napamet. Moji Bošnjaci su posjedali i naslonili se te osluškivali. Kakva koncertna dvorana, kakva publika!

Probao sam i njihove jednostavne pjesme. Oči su im počele sjajiti.

Jedva da su mogli povjerovati da ima neko ko na "švapskom" instrumentu svira njihove pjesme.

Melodije su lebdjele kroz noć, mehki slavensko-orijentalni napjevi, praćeni mumljanjem mojih vojnika. Tu, u parku u Gorici, svirao je mladi njemački leutnant u čijim je grudima odavno kucalo bošnjčko srce!

Poziv: "Smjena straže!" uništi iluziju ljepote i sklada...

Sedmicama kasnije... Logor nam se nalazio u jarku obraslom grmljem. Naslonio sam se na ulaz svog šatora koji je stajao nešto uzvišenije i gledao naniže. Pucketala je vatrica ispred skoro svakog od brojnih šatora i posvud se nešto kuhalo, dinstalo ili peklo. Ljudi su zamišljeno promatrali žar te slijedili misli. Gotovo da nijedna riječ nije remetila mir.

Tad sam primijetio nepoznatog Bošnjaka koji se lagahno provlačio od vatre do vatre. Čas tu, čas se zadržao tamo, i opušteno promatrao lica ljudi koji su čučali. Učinilo se da ga jedan od mojih ljudi zove i odmah je pošao za rukom koja je pokazivala. Nepoznati je bez žurbe pošao ka logorištu 12. čete.

Moj momak mi je dodao durbin pa sam lakše mogao nastaviti posmatranje.

Činilo se da je pronašao nekog iz svog mjesta jer su najprije stajali sučelice, a onda je i nepoznati čučnuo uz vatru. Pušile su se cigarete i, nakon duže šutnje, poče njihov razgovor. Nisam ih mogao čuti, ali bih sadržaj njihovog razgovora bilo lahko pogoditi. Otprilike: "Kako si?",

potom: “Kako još?”. Drugo pitanje odnosilo se na ženu i djecu pa je zato pitao: “Kako još ?”. I drugi je znao šta ovaj želi znati. Polahko i pospano, tekao je razgovor između dvojice poznanika, a kad su se napokon rastali jedan od drugog, to se dogodilo u potpunoj opuštenosti. Mentalitet Bošnjaka, osobito muslimana, u sebi je imao nešto sudbonosno. Išli su u rat bez radosti i klicanja. Protiv sudbine se nije moglo buniti i zato su za sve moje ljude vrijedile riječi:

“Ako u knjizi života stoji da ćeš pasti, onda ćeš pasti. Ali, ako je zapisano da ćeš opet vidjeti Bosnu, onda ti ni najdivljija vatra ništa neće moći i živjet ćeš! Sve je to kismet, brate...”

Ponovo su prošli mjeseci. Naš III. bataljon i dalje se borio na Soči, sudbonosnoj rijeci stotina hiljada vojnika.

Na kraju 8. bitke na Soči, pogodilo me.

Talijanska artiljerija je bez prestanka tukla po našim položajima i brojem znatno nadmoćnije protivničke trupe pokušavale su probiti našu odbrambenu liniju te krenuti u pravcu Maribora, u srce Monarhije.

Usred napada Bersaglierija, u buci ručnih granata, u gušećoj borbi izbliza, iznenada sam osjetio snažan udar u glavu i utonuo u najdublju tamu...

Mnogo, mnogo kasnije...

Misli su mi se polahko razbistrile i dobile na snazi. Ležao sam u uglu poprečne zaštite rova, zaštićen jednom daskom. Kako sam tu dospio?

Glava me boljela, a u ustima mi je bio gnjusan okus. Krv! Podigao sam ruku i opipao lice. Bilo je umrljano krvlju. Glava, povezana. Tiho je kišilo. Vani je postalo mirnije. Tek pojedinčna paljba i lahki šrapnel čije su kugle kruto udarale u stijene. Vladao je mir iscrpljenosti.

“Hvala Allahu, živ je! Momci, živ je!”

Neoprano, neobrijano lice zgfr. Piljevića nagnulo se nada me. Sad sam ih sve vidio, moje vjerne momke, kako stoje oko mene. Svako mi je želio učiniti nešto dobro i reći nešto lijepo. Jozo mi je posljednjim kapima iz svoje natučene čuture navlažio sasušene usne. Franjo mi je nježno ugurao pod glavu svoj ušljivi kaput. Iznenada sam se osjećao tako zaštićen. Pun zahvalnosti, prihvatio sam tu odanost.

Kasnije su me dva lakše ranjena Bošnjaka uzela između se i odvela nazad. Još jednom sam se okrenuo. Svi su stajali i gledali za nama, a Piljević je ispružio stisnute šake u nebo i povikao: ”Gledajte, momci, našeg leutnanta su napola ubili. Joj, to će nam platiti!”, i snažna hrvatska (sic!) psovka još i pojača to obećanje.

Proljeće 1917.

Nad Kostanjevicom je mrkla noć. Sve zuji i tutnji. Poput svitaca, razgaraju se udarci bombi. Front u kršu!

Došli smo s jednom marširnom četom Bh. pj. r. br. 1 i dodijelili su nas Bh. poljskom streljačkom bataljonu br. 6. Nas dva leutnanta trebali smo se javiti mjr. Milojeviću, poznatom i izrazito omiljenom komandantu čuvenog bataljona. S kuharima, kao vodičima! Ljudi su otišli poljskim četama dok smo se nas dvojica spustila u bataljonsku dolinu.

Javili smo se. Major, krupni, impozantni Hrvat, od mene je želio doznati dolazim li možda i ja, kao i moj drug, iz radne čete. Ali, kad sam mu predao izvještaj, postao je prijateljskiji i čak mi je pružio ruku. Kratko je govorio o svojim bosanskim strijelcima te njihovom borbenom duhu koji je poznavao samo jedno: "Naprijed, Bošnjanci" i bezrezervno ispunjenje dužnosti.

Rasporedili su me u 3. četu. Zapovjednik patrole Galić, likom div, s licem djeteta i srcem majke, uzeo me pod svoju brigu. Sa sigurnošću psa tragača, jedva vidljivom stazom koju ja sam nikad ne bih našao, proveo me između granatnih kratera i zbrke žica. Uskoro je na sjeveru gorjelo, kod Gorice, kod Biglie ili na brdu Fajti, a ubrzo i na jugu, na Hermadi. Zatim je opet sijevnulo u ruševinama Kostanjevice. Žurili smo dalje. Oči su gorjele, a pluća dahtala. Bliska ometajuća vatra nas je desetine puta prisiljavala da se bacimo na zemlju. Na nas je padala kiša stijena, zemlje i čeličnih krhotina. Na noge! Dalje, dalje!

Jedan nas stražar pozva. Stajao je na ulazu u šupljinu u stijeni i rastvorio deku za zaštitu od plina. Posrćući, ušli smo kroz mali krivudav prolaz u dubinu, u sigurnost. U pećini br. 143, 3. poljska četa nalazila se kao sektorska rezerva. Na tri izdužena reda drvenih klupa za spavanje, jedan preko drugog čučali su, za borbu spremni, vojnik do vojnika. Pregrade na kraju redova drvenih klupa bile su namijenjene oficirima. Galić me odveo do jedne koja je bila prazna.

Neko je pokucao. Javili su se fänrich, kadett i dežurni. Privremeno sam preuzeo četu. I već sam imao snažan osjećaj pripadnosti mojim Bošnjacima.

Dana 24. X. 1917., kad je počela 12. bitka na Soči, opet smo bili pred Kostanjevicom. Istovremeno s prodorom austrougarskih i njemačkih trupa iz prostora Karfreit, i naš bataljon, Bh. polj. str. baon 6, uprkos u početku veoma čvrstoj odbrani, probio se kroz talijanske položaje. Pregazili smo poredak položaja koji nisu imali premca.

Pri silasku s krške visoravni, unaokolo su gorjele nebrojene vatre, a teški oblaci dima navukli su se daleko u ravnicu. Ceste povlačenja talijanske armije prekrivala su brda ratnih uređaja, topovi, automobili i opskrba. Jasni tragovi potučenog neprijatelja.

Talijanu se nije smjelo dati mira i bjeguncima se moralo ostati za petama! Dalje! Dalje!

Nije bilo umora i gladi. Oduševljenje nas je vuklo naprijed, ka konačno tako bliskoj pobjedi.

Žarko željena pobjeda se u međuvremenu opet značajno udaljila.

Prije nekoliko dana smo prebačeni kao smjena na mostobran kod Zensona. Pritom je neprijateljska artiljerija uništila dva pontona. Niko od ljudi nije se spasio.

Sad smo se nalazili u rupama na nasipu između Salgarede i Zensona di Piave. Svaka veza s vlastitom lijevom obalom bila je prekinuta. Ispred nasipa nije bilo čak ni žičanih prepreka. Sav teret pao je na pojačano postavljenu stražu te izvidnike noću u vinogradima.

Sami smo se morali snaći za hranu. Iz pozadine se ništa nije moglo očekivati.

U akšam su moji Bošnjaci na terenu uočili zalutalu kravu. Potpuno nesportski, ulovili su je mitraljezom. Tokom noći je uz neprijateljsku vatru trijumfalno dovučena. Cigarete su tu već odavno bile rjeđe od dijamanata.

Nakon šest sati izutra, uobičajena ometajuća vatra Talijana pojačala se do zeprečne. Šta im je danas bilo na umu? Šrapneli su praštali preko našeg nasipa, a mitraljezi su ga obasipali bez prekida. Prostor iza nas su izdašno pokrili minama i granatama.

Upravo sam se htio uputiti ka vrhu nasipa, kad dotrča moj hrabri Galić: "Uzbuna!". Na cijelom položaju odzvanjalo je: "Uzbuna!", Uzbuna!". Poziv je uznemirujuće odjekivao od rupe do rupe. U trenu su Bošnjaci poiskakali i bacali se na nasip. Talijani su već dolazili iz vinograda.Val za valom, bez kraja. To je moglo biti dobro!

Naši mitraljezi laju. Kugle udaraju u redove napadača. Najistureniji padaju kao pokošeni. Protiv našeg desnog krila koriste bacač plamena. Iskusni mitraljesci odmah upravljaju svoje oružje na tu opasnost. Trupe bacača plamena leže u krvi, a magacini eksplodiraju i ubijaju sve koji su u blizini. Tekući plamen plazi sve do našeg položaja te zahvaća nekoliko ljudi susjedne čete.

Omotani u gušeći dim, jedva da još vidimo. Dah hripa, a puls ubrzava. Oštre psovke prate praskanje i pucanje. Moji Bošnjaci stoje uspravno na nasipu i pucaju kao ludi. Mitraljezi se puše i hlade ih vinom. Put unazad, prema Pijavi presjekla nam je ometajuća vatra. S druge strane mostobrana su orgije čelika, zavijanja, dima, borbene hrabrosti i smrti.

Iznenada, Galić stoji pored mene. Pokazuje udesno. Vidim vatru iz cijevi mitraljeza koji puca duž nasipa! Gospode Bože! Na nasipu su! Sad je već život u pitanju! Bacamo posljednje granate iza njihovog zaštitnog

štita. Vatra je utihnula. Bošnjaci su već okrenuli oružje i gurnuli mrtve neprijatelje niz padinu. Latinski mitraljez sad radi za nas!

"Avanti Savoya!" Opet kreću u juriš i opet stradavaju u našoj vatri. Stotine ranjenih i mrtvih protivnika prekrivaju teren ispred nas. S tutnjavom borbe miješaju se ljudski krici bola.

Prvi valovi su sasvim naprijed u unakrsnoj vatri i ne mogu ni naprijed ni nazad. Naši mg. strijelci ih hladnokrvno ubijaju. Ono što ostaje živo, radi kao ludo lopatama.

Napad se završava nakon nekoliko sati. Toliko smo iscrpljeni, zadimljeni i omamljeni da nezainteresirano padamo na zemlju. Artiljerijska vatra je popustila., ali zato nas obasipaju minama i topovskim granatama. Odmazda!

Potrošene su naše zalihe municije i ručnih granata. Jedan fähnrich pionira našeg bataljona je hrabar i preplivava ledenu Pijavu. S druge strane šalju nekoliko natovarenih splavova. Većinu hvatamo. Mladi fähnrich leži na smrt prehlađen, ali smo spaseni.

Talijani oko podne pokušavaju nov prepad. Odmah smo spremni i ne damo im se ni približiti.

Puštaju nas na miru nakon ovog neuspjeha i ukopavaju se.

Slijedeće noći su sve vinske kolibe i sjenici bili zapaljeni i čvrste kućice dignute u zrak.

S druge obale nam je Divizion svjetlosnim znakovima odao priznanje. Već je i nas i mostobran bio otpisao.

Zamolili smo da se uništi crkveni toranj Zenson di Piave. Otuda su neprijateljski artiljerijski izvidnici na nas naveli preciznu topovsku vatru. Nestao je sa slike krajolika sahat kasnije.

Danima kasnije.

Mrtav umoran, kao prebijen, čekao sam, u jarku kraj ceste, na zbor svoje čete. Upravo su nas zamijenili u paklu Zenson di Piavea pa smo pojedinčno prelazili "most". Naš most, to su bile velike začepljene bačve, povezane kanafom. Kretanje riječnih valova prenosilo se na njih i povećavalo opasnost. Jedan krivi korak i čovjek je bio izgubljen. Uprkos teškoj artiljeriji, lahko smo se izvukli. Tu nam se opet nasmiješio život, namigivao na mir, tu nije bilo rata i nisu ležala raskomadana ljudska tijela. Sunčev sjaj i ljepota boja čarolijom su nam stvorili raj.

Sjedio sam i čekao. I kad su, onda, svi stali oko mene i više niko nije dolazio, nije bilo mnogih poznatih, dragih lica. Taj, taj i taj? Mnogo ih je ostalo. Više od 200 nas je bilo na prelasku, a sada nas, sve skupa, nije bilo ni 80. Došlo mi je da plačem. Suznim očima pogledao sam na iscrpljene ostatke ponosne 3. poljske čete. Najednom, pokraj mene stade moj vjerni Galić i utješi me. Rekao je: "Ne budite tužni, herr Lautnant. Sve je kismet".

Božić 1917.

Maglovita, tmurna zimska večer. Do mene je iz vojničkih spavaonica dopiralo pjevušenje sjetnih melodija bosanskih izvornih pjesama. Sjedio sam sâm i pisao ukućanima uz bijedan sjaj svijeće.

Koliko god da se čovjek mogao saživjeti s jednostavnom prirodnom djecom Bosne i Hercegovine, koliko god ih se moralo zavoljeti i koliko god da su njemački oficiri osvojili njihovu privrženost - uz takve praznike je čovjek među tim ljudima bio sam. Muslimani uopće nisu poznavali Božić, a pravoslavci su ga slavili kasnije.

Tako sam osamljen slavio pri svijeći, uz državni čaj i vojnički dvopek.

Iznenada, neko zakuca. Jedan strijelac i Galić su zbunjeno stajali pred vratima i zamolili za privatniji razgovor.

Obojicu sam, nakon krvavih dana kod Zensona, preporučio za Zlatnu medalju i pomislio sam da se žele raspitati povodom te preporuke.

Malo su oklijevali, a onda su ispalili. Rekli su da su, doduše, muslimani, ali da znaju da je danas meni praznik i da u mojoj domovini ljudi koji su bliski na današnji dan nešto poklanjaju i čine veselje. Sad su mi htjeli u ime čitave 3. čete pokazati svoju odanost te mi prirediti malu radost tako da mi među grubim Bošnjacima domovina suviše ne nedostaje.

Ostavili su paket na stol i odmah htjeli otići. Odbijanje poklona je muslimanu bila smrtna uvreda i ja im to zaista nisam želio prirediti. Zahvalio sam im se, stisnuo ruke i obdario ih svojim sitnim dijelom čokolade te cigaretama.

U paketu se nalazila fina svilena košulja sa srebrenim dugmadima za manžetne!

Koji je engleski ili talijanski oficir mogao biti stvarni i nedobrovoljni darovatelj?

Sektor II, Alano, sastojao se od poljskih straža i mg. gnijezda koja su bila smještena u kraterima od granata te su se svaki dan morala maskirati kukuruzovinom i snijegom. Svaki pokret po danu bio je nemoguć pa je čak i vatra bila strogo zabranjena.

Sjedili smo u šupljini jednog kamenoloma, moja smjena i ja. Nisam imao mnogo toga predati; nekoliko planova, nekoliko pravila ponašanja - moj nasljednik je i "preuzeo".

Noć je bila snježno hladna i čvrsti snijeg je škripio pod teškim cokulama dok smo, krećući se od kratera do kratera, provjeravali potpunu smjenu. Moji Bošnjaci su načinili mjesto poljacima i nestali u noći. Mjesto sastanka bila je zapreka na pruzi, gdje se pruga ukrštala s cestom za Quero.

Na naselje Quero bila je uperena cjelonoćna ometajuća vatra. Iz noći u noć je voz morao prolaziti kroz taj vatreni pakao. Kola, pokretne kuhinje i tegleće životinje žurile su uzbrdo razorenim uličicama. Jeziva trka sa smrću.

Obilazak nam se završio, bacili smo još jedan pogled na izmučeni krajolik koji smo branili pune dvije sedmice i onda smo požurili nizbrdo, na željeznički nasip. Tamo su me čekala dva moja Bošnjaka i kao posljednji smo otišli na položaj.

Iza nas je front tutnjao kao razljućeno čudovište, a naše noge su žurile po grubom šljunku raskopanog željezničkog nasipa. Uprkos cvokoćuće hladnoće, izmučena tijela su nam se isparavala. Oči su nam se od umora stalno zatvarale. Pod kapama je tekao znoj i nagrizao očne kapke.

Nakon kratkog zadržavanja u tunelu, gdje sam u komandi podnio izvještaj, konačno smo stigli do ulične zapreke i naišli na već okupljenu četu. Marš se nastavio.

Tri sahata izutra. Odmor. Kako sam stao, tako sam pao u snijeg i zaspao. Oprezno me probudila nečija ruka. Neka dođem do vatre. Da, znao sam, ti momci bili su u stanju zapaliti i vodu.

Sjeli smo uz vatru od vinove loze i zamišljeno gledali u plamen. Pucketala je kao kod kuće. Front se zaboravio i nestao je rat. Oči su mi se zatvorile i čula su mi zamrla.

Već je svitalo kad sam oživio. Moji Bošnjaci su cupkali i pokušavali se ugrijati. Vatra se smanjila, pred njom je sjedio Galić, "šef mog štaba" i opominjao drugove na mir: "Mladi lautnant spava, pustite ga još malo da spava. Pogledajte, tako je mlad, još napola dijete. Neka spava". Stresao sam san sa sebe: "Dovraga, odrijemao sam dva sahata! Galiću, zašto me nisi probudio?".

Ta velika djeca su me htjela pustiti da se odmorim i radije su se smrzavala dva sahata nego da predlože daljnji marš.

Makar sam grdio i psovao, ta me obzirnost i odanost ispunila neizrecivim ponosom.

Gacali smo dalje kroz snijeg. "Momci, zapjevajmo jednu! Neka živi život !" "Jedna cura mala, poljubac mi dala..."

Nismo još imali mnogo.

Završavao mi se prvi godišnji odmor. To je bilo u redu. Čovjek je ostao posjetilac, ostao je stranac u vlastitom gradu. Postale su prevelike razlike u shvaćanjima između vojnika s fronta i onih kod kuće. Riječi jednog, drugom su bile nerazumljive. Što se jednome činilo bitnim, drugome je bilo beznačajno. Nasuprot jezivoj borbi, patnji i smrti, stajali su kukuruzni kruh i pivo. Malograđani i gunđala počeli su se razmetati, a krijumčari se bogatiti na nevoljama ljudi. Bijeda u gradu i na selu. Nije više bilo vjere,

nije više bilo razumijevanja za nevolje fronta, nije bilo zahvalnosti za neizrecive žrtve koje su se tamo svakim danom morale prinositi. A tako sam se ludo bio radovao tom godišnjem odmoru.

S mojim momkom mi se vratilo i samopouzdanje. Bio sam se s njim dogovorio da će doći po mene u Waidhofenu a. d. Ybbs kad se vrati iz Bosne. Time sam tad mislio da će biti dovoljno ako se nađemo nekoliko sati prije nego što budemo otputovali. Javio se dva dana prije svog roka. Moji dragi su bili zbunjeni. Nisu znali šta bi s njim. Doduše, govorio je nešto njemački, ali je sa mnom govorio samo maternjim jezikom. Na moje pitanje u tom smislu, odgovorio je: "Pa herr lautnant pripada našoj regimenti".

Koliko je bio u pravu! Naravno da sam pripadao njima, tim jednostavnim momcima koji nisu gunđali, nisu čitali novine, nisu politizirali i samo su obavljali svoju dužnost.

Od trena kad je stupio u stan mojih roditelja, ponovo je vršio svoju službu. Niko više nije smio nešto za mene učiniti. To je opet bio samo njegov zadatak. Ali, kad više nikome nije dozvolio da mi pravi krevet, mojoj je majci bilo previše i požalila se. Ali, Mlađen se nije ni na njemačkom ni na hrvatskom dao odvratiti!

Satima sam svojoj majci pričao o njegovoj odanosti, o njegovoj brizi za me i pametna žena povukla je svoju žalbu. I uvijek se usuđujem tvrditi: Ko nije imao Bošnjaka za "čistača", uopće ne zna kakav oficirski sluga može biti!

Zajedno smo otišli nazad na front.

Moj Mlađen se možda još dugo čudio kako su "Švabe" čudni ljudi i koliko mogu naklapati o nečemu što je samo po sebi razumljivo.

Jula 1918. smo sedmicama vježbali i vježbali u oporavilištu kao novostvorena Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta. Bili su ozbiljni, izmučeni, izgladnjeli i umorni. Oduševljenje prvih godina je nestalo i mrzovoljno su obavljali svoju dužnost.

Vani je lilo kao iz kabla, a magla je visila s grana. Malo prije je s nama o teškoj zadaći i potpunoj akciji razgovarao naš stari oberst. Poštivali smo našeg obst. Lannera i bili spremni, spremni za stabilnost Carstva, podnijeti svaku žrtvu, čak i svoj mladi život.

Među nama nije bilo potrebno mnogo riječi, znali smo se godinama. Što je do nas od oficira dolazilo u osvježavališta, uglavnom je nestajalo kad je postajalo opasno.

Jedan madžarski oberleutnant i ja bili smo sami. Čete su nam imale najkraći put i zato su kretale posljednje. Sjećali smo se našeg ratnog garnizona u Budimpešti, nježne, crnooke djevojke su nam se smijale, ulicama je išla bosanska dvorska straža. Hoće li to opet jednom biti?

Došao je red i na nas. Na čelu svojih vodova marširali smo kroz noć i kišu.

Bijele mrlje otpozadi naših čeličnih kaciga, znak za naše artiljerijske posmatrače, mutno su svjetlucale. Neki cinici su mrlji dali oblik glave.

Došli smo do početnog položaja još prije ponoći.

U šumi su se poredale jedinice. Sasvim naprijed, u sadašnjim borbenim rovovima nalazile su se udarne trupe, bacači plamena i prvi udarni val. Drugi, treći i četvrti val postavljeni su dalje, otpozadi

I kolone pionira, radne čete i previjališta bili su spremni.

Prigušene naredbe, pozivi, zveket oružja. Moji Bošnjaci su čučali, još naslonjeni na stabla i u miru čekali na sudbonosno jutro.

Tačno u četiri sahata izutra, sijevnulo je uz našu bateriju. Šuma je tutnjala i drhtala, oko nas se rikalo, urlalo, vrištalo. Pakao. Iz haubica su neprestano plazili vatreni jezici i vatreni odsjaj prelazio preko ozbiljnih lica mojih ljudi. Mirno smo ležali i gledali, čekali naš trenutak, dok je položaj po položaj preko nas urlao. Za nas same je razbijanje protivnika bilo poput odmazde za sve patnje i rane koje nam je u velikoj mjeri dotad zadao. Oštar zvižduk: "Na noge! Naprijed!".

...

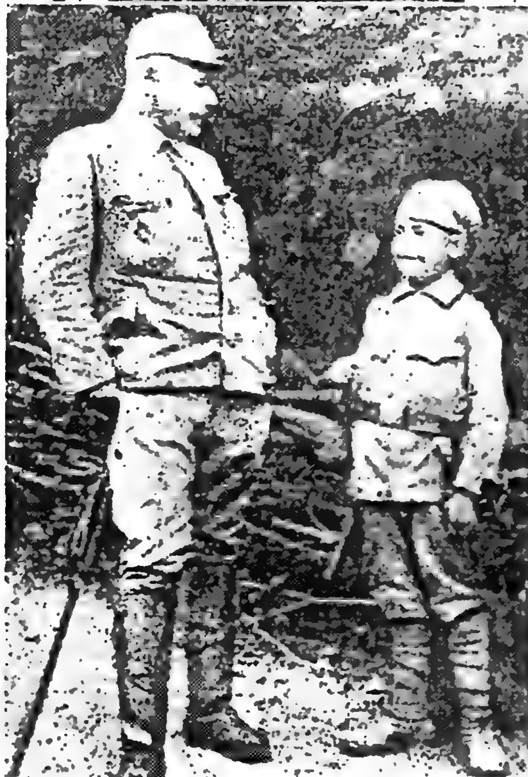
Oko večeri je Bh. pj. r. br. 6 potpuno iskrvario i povučen s drugog engleskog fronta. Više nas nije bilo mnogo. U starom odsjeku željezničke pruge koji smo ujutro bili napustili, još su ležali ostaci do nedavno ponosne regimente. Rupe načinjene eksplozivom u stijenama bile su prepune teških ranjenika. Sanitarci i ljekari jedva da su mogli raditi. Heroji Crvenog križa, crvenih očiju, iz kojih su zračili umor i očajanje, pomagali su, ublažavali bol i previjali.

Gubici su nam bili neshvatljivo visoki. Bataljoni su spali na snage manje od voda, a čete su se često sastojale samo od dva, tri Bošnjaka. Blijed poput krpe, ukočenih očiju, naš stari oberst je pregledavao izvještaje o stanju.

Iznad nas, na maloj visini je kružio engleski letač. Toliko se nisko spustio da sam mogao vidjeti lica posade. Na krilima je visilo tuce bombi. Samo jedna jedina... Čekao sam uzalud. Opet su doletjeli i salutirali. Tutnjava motora se polahko izgubila.

Gore lijevo:
Elez, bošnjački klinac, Soča 1916. ed.D)
Gore desno:
Sulejman Dervišević, trgovac iz Bjeljine i Elezov otac (ed.)
Dolje lijevo:
Oberstleutnant Alois Martinek, komandant bataljona u Pj. r. br. 91. s Elezom, svojim najmlađim vojnikom (ed.)
Dolje desno:
Elez nakon svog oporavka s majkom Ernsthaler i njenim sinom Karlom. (ed.)

Offizielle Karte für:
Rotes Kreuz
Kriegshilfs-Büro
Kriegsfürsorge-Amt

Radio-depešom naređeno je našem oberstu da se vrati u Brigadu. Zamolio sam ga za dozvolu da ga otpratim kroz područje s Englezima.

Išli smo korak po korak i, kao da su i Englezi htjeli ukazati pažnju tom časnom vojniku, topovi su im zašutjeli, a mitraljezi ostali nijemi.

Na rastanku mi je stari gospodin pružio ruku i zamišljeno rekao: "Možda ja, koji dosad nikad nisam zapovijedao Bošnjacima, nisam sasvim odgovarao toj sjajnoj regimenti. Možda zbog manjka potrebnog jezičkog znanja nisam izborio mjesto u srcima Bošnjaka. Ali, teško odlazim od vas. Reci to ljudima!" Pogledao je prijeko, prema prljavo-smeđim linijama koji su se provlačili terenom, gdje je znao da su na položaju ostaci njegove hrabre 6. bh. regimente. Posljednji stisak ruke. Grlo kao da mi se zavezalo. Još sam dugo stajao s rukom na ivici šljema i gledao za svojim starim, ponosnim gospodinom.

Englezi su ponovo zatutnjali koliko su im god topovi mogli. Znali smo im taktiku i bili na oprezu. Iznenada su izostavili jedan mali odsječak od svoje uništavajuće vatre i prebacili je iza rovova. Odmah su njihove jurišne trupe ušle u njeg, dok se lijevo i desno dalje bubnjalo.

Jedva da je prestala uništavajuća vatra na naš željeznički sektor, a mi smo pojurili iz šupljina i bacili se u jarkove, gore, uz ivicu, odmah spremni za borbu.

Tačno su tad prve engleske udarne grupe preskočile naše bijedne žičane prepreke. U trenu smo se našli čovjek na čovjeka. Englezi, Škoti, mladi, spretni, snažni momci, prije svega dobro nahranjeni, imali su velikih poteškoća protiv naših Bošnjaka. Lijevo od mene nalazio se ručni mitraljez i jedan mladi Englez posegao je za njim. U istom trenu je i jedan ogromni Bošnjak bio naspram njega i zgrabio ga. Nijedan nije želio pustiti mitraljez i nijedan nije želio izvući i baciti ručnu granatu. Tako su se pomlatili hladnim granatama. Škot je dahtao, Bošnjak kleo i, iznenada, div pusti da mu granata ispadne, dohvati protivnika za grkljan i skupa s mitraljezom ga baci iza sebe, niz strmu padinu. Stigavši dolje, Škota su poslali u jednu pećinu; postao je zarobljenik.

Poduhvat nije uspio i protivnik se ponovo povukao.

Krajem auusta 1918., u posljednjem periodu položaja, naša uništena regimenta bila je, kao bataljon, dodijeljena Pj. r. br. 26. Ti dani bili su pakao. Engleska artiljerija je tutnjala, a naši gubici bili ogromni, 30 mrtvih, 131 ranjen, 69 nestalih, a velik dio naših oficira je pao.

Gore lijevo:
Razglednica s dosta kiča (pj.)
Gore desno:
Razglednica Službe ratne skrbi (k.)
Dolje:
Službena razglednica (pj.)

Iz rezervnog kadra gotovo da više nije dolazila nijedna zamjena. Prehrana je bila jadna i opskrba je ponekad potpuno izostajala. Samo smo čekali kraj i nadali se primirju. Hiljade glasina, dan za danom su prolazile rovovima.

Svakog dana i svakog sahata drugovi su nam padali, a Regimenta prolijevala krv. S nečim što se samo po sebi podrazumijevalo, naši Bošnjaci stalno su odlazili na položaj, zauzimali pozicije i učvršćivali se u plitkim jarcima... kad je uslijedio nov engleski udar.

Šta su u Austriji ili u Njėmačkoj znali o Bošnjacima? Opisivalo ih se kao životinje koje, kad su dovoljno pijane, neprijatelju pregrizu grkljan. Za njih su momci bili drugorazredne kolonijalne trupe. A i u očima ponekih viših zapovjednika nije bilo drukčije.

Nijedne novine nisu ih opisivale onako kakvi su zaista bili i slavile im djela i odanost. Sam Bošnjak o tom nije imao pojma, a nije ga ni zanimalo. On je vršio svoju zakletu dužnost... u svako doba... svugdje... bez riječi...

Kasno u ljeto 1918., došla nam je radosna vijest. U tren je projurila kroz naše rovove kod Gaige. Našu regimentu trebao je preuzeti obstlt. Milojević.

Milojević je prije bio komandant Bh. poljskog streljačkog bataljona iz kojeg je proizišla naša Regimenta. Taj oficir bio je naš idol te pojam bosanskog streljačkog duha. Sva istaknuta djela Bh. poljskog streljačkog bataljona bila su usko povezana s njegovim imenom. Ljudi su prihvatili tu vijest s mnogo povjerenja i bili su sigurni da će ih naš Milojević izvući iz sadašnjih prilika.

Slijedećeg dana mi je naređeno da dođem u opskrbnu četu i tamo se javim oberstleutnantu. Još je bio onaj stari, snažan, pošten, omiljen, ali ponešto osijedio. Izvijestio sam o stanju, izvijestio sam o našim ogromnim gubicima. Lice mu je bilo sve ozbiljnije. Nije ni pričekao večer. Odmah smo otišli na položaje.

Opskrba nam je opet radila. U blizini našeg logora Malga Pusterle gomilali su se nebrojeni sanduci s granatama i minama novog tipa. Dopremila nam ih je žičara. To nije ostalo skriveno ni Englezima. Njihovi dalekometni topovi pucali su još od ranog jutra, ali - bez pogotka. Tek oko podne, upravo kad smo htjeli otići po konjsko meso, bacíše tešku granatu na zalihe.

U trenu se činilo da će Zemlja prsnuti, jele su bile iščupane iz korijena, barake prignječene, a na nas se izlila kiša ručnih granata. Eksplozije su bile strašne i iza njih su stalno slijedile nove. Kroz tutnjavu su odjekivali bolni krici ranjenih. Odjurio sam u brvnaru u kojoj je bio smješten dio telefonske čete i zaurlao s pitanjem ne žele li možda pun pogodak. Ne, to

ne, odvratili su Bošnjaci; samo su čekali naredbu za napuštanje kolibe. Pritom je baraka već stajala sasvim ukoso, veoma nagnuta prema obronku.

Englezi su i dalje pucali, ali više nisu pogađali. Jedva da su telefonske veze bile popravljene, a odmah su me pozvali. Javljeno mi je da je obstlt. Milojević teško ranjen i da je odvezen u poljsku vojnu bolnicu Termine.

Kakav nesretan dan za našu regimentu!

Uvečer sam sjedio uz svog oberstleutnanta. Ležao je smrtno blijed, a stenjanje mu se otimalo s usana. Onda je progovorio o svojim Bošnjacima i mnogima koje više nije pronašao...

Krenuo sam teška srca natrag kroz noć.

Sad još treba opjevati naše bosanske konje.

Nije bilo planinskog fronta na kojem ti mali, gizdavi konjići nisu radili na opskrbi. Noć iza noći bili su na putu i nijedan im put nije bio prestrm, preuzak ili prekamenit. Njihove fino uobličene noge, čija su kopita bila veličine šake, posvud su nalazile uporište.

Jedan za drugim, uvijek povezani po dva, neumorno su kasali za svojim vodičem i teglili vrijedne terete; pune sanduke sa hranom, municiju, sanitetski materijal, drvenu građu, bodljikavu žicu, kruh, pitku vodu...

Svukud su bili raspodijeljeni, pri planinskoj opskrbnoj četi, pri mg. formacijama, pri planinskim topovima, pri previjalištima, pri prehrambenim eskadronima, ukratko - svukud.

Kako su bili zahvalni kad bi im se u toplu gubicu gurnuo komad kruha ili šećera i poškakljalo mehko krzno.

Ako je put na položaj bio zagađen plinom, morali su staviti i maske. I to su trpjeli te su nam, preko svih prepreka, neumorno nosili svoje terete.

Hrana im je bila sve gora, a onda je izbila i šuga. Mutnih očiju i pognutih glava, jadne, bolesne životinje stajale su međusobno zavezane. Strašno nagrđene mrljama šuge, umorne i klonule, čekale su smrt, predate sudbini.

Približili su se posljednji dani. Naš oporavak u Welschenhofenu imao je nagli kraj. Druga regimenta naše brigade odmarširala je u Madžarsku, u svoju domovinu, a mi smo, zato, morali odmah na front. Posvuda su nam se, pri prijevozu, ukazivali znaci raspada. Ispunila nas je tuga i očajanje, a naslućivanje nadolazećeg leglo je nad nas poput hladne krpe.

Naše čete su bez odlaganja otišle na visoravan. Bosanski vojnici nisu brinuli o političkim zbivanjima, za njih je vrijedio njihov zapovjednik te njihova regimenta i - ništa drugo!

Na položaju kod Gaige opet smo mnogo krvarili pod jakim neprijateljskim borbenim djelovanjem, te patili zbog nedostatka vlastitih sredstava. Neprijateljski avioni su svaki sahat u niskom letu grmjeli iznad

naših rovova i pucali na nas. Iz noći u noć su skladišta municije iza nas letjela u zrak i u našim odlagalištima izbijale neobjašnjive vatre. Izdaja u stotinu oblika uvukla se iza i pored nas. Bili smo sami i napušteni u našem sektoru željezničke pruge, a ipak smo držali položaj. Tek je naredba za povlačenje potresla posljednje povjerenje u naše vodstvo, u našu domovinu.

Kraj naše ponosne regimente.

Stajali smo u onom Torrenteu u Caldonazzu, u kojem smo željeli umaknuti neprijatelju koji je nadirao i koji nas je doveo ravno u ruke Englezima. Gusto okruženi, nismo više imali izlaza. Ali, naši Bošnjaci nisu htjeli položiti oružje, htjeli su se boriti. Zahtijevali su da ih oficiri povedu u proboj.

Psovali su nam, nama koje su godinama slijedili i govorili nam da smo zaboravili dužnost!

Jedan engleski oficir postavio nam je posljednji rok. Njihovi mitraljezi, koji su nas okružili i bili napola zaklonjeni, bili su prijeteće upereni na nas. Sad su i naši hrabri borci uvidjeli bezizglednost svakog otpora. S krikom bijesa, smrskali su oružje i predali se.

Naša krasna regimenta, naša porodica, naš svijet, ugašeni!

U srca nam se uvukla gorčina.

Oformljene su jedinice i pošlo se u zarobljeništvo. Uz ivicu ceste stajali su engleski oficiri i odavali nam počast.

To su bili moji Bošnjaci.

Imena su im zaboravljena, nestao je divni duh koji im je činio dušu, prohujala sva zahvalnost spram tih čestitih, odanih i smionih momaka te zamrle njihove jednostavne, tužne pjesme.

Kismet!

Hauptman Gojkomir von Glogovac

Godine 1883., 25. novembra, u Bileći, u Hercegovini rođen je Gojkomir Glogovac. To naselje leži nekih 40 km sjeveroistočno od Dubrovnika, tadašnje Raguze. Otac mu je bio poreski službenik u Bileku i porodica je imala pristojan prihod. Međutim, otac mu je ubrzo umro i malog Gojkomira smjestili su u vojno odgajalište za dječake u Sarajevu. Već je time, zapravo, počela njegova vojna karijera. Nakon Sarajeva, slijedio je Maribor na Dravi. I tu je uspješno okončao školu, u ovom slučaju Pješadijsku kadetsku školu.

U Bosanskohercegovačku pješadijsku regimentu br. 2 bio je raspoređen 18. augusta 1904. kao kadet-oficirski zastupnik. Tad mu je bila 21 godina, bio je neoženjen, nije posjedovao nikakav imetak, ali je ipak živio u financijski urednim uvjetima. Osim III. bataljona, koji je ostao u Banjoj Luci, Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2 bila je stacionirana u Grazu. Tu, u Grazu, Glogovac je uglavnom obavljao četnu službu i, konačno, 1. novembra 1906. unaprijeđen u leutnanta. Što se sportske strane tiče, bio je dobar gimnastičar, mačevalac, plivač i, što danas možda može izazvati smješak, dobar biciklist. Mladi leutnant savršeno je, slovom i riječju, vladao njemačkim i hrvatskim, dok je poznavanje rusinskog bilo dovoljno samo za službenu upotrebu. Vanjska pojava mu je, u tadašnjoj kvalifikacijskoj listi (službenom opisu), okarakterizirana kao visoka, vitka i zdrava. Posvjedočen mu je i čvrst karakter, ozbiljan i miran temperament, kao i dobre sposobnosti te inteligencija. Bio je dobar strijelac te posjedovao dobra znanja o streljaštvu.

Već u svjedodžbi iz godine 1908. pridodaje se mu se još jedan dar te zaokružuje sliku mladog leutnanta. Odgaja, vodi i obučava s razumijevanjem, tako su rekli pretpostavljeni, i primjereno ocjenjuje. Naravno da je također bilo od značaja za njegov daljnji razvoj i to što je među kolegama uživao visok ugled.

Lt. Glogovac je imao izražen smisao za razum i svrhovitost, što ga je katkad dovodilo u suprotnost s uobičajenim shvaćanjem naredbi i njihova izvršenja.

Sačuvan je kazneni protokol od 6. augusta 1909. u kojem je lt. Glogovac kažnjen s pet dana kućnog pritvora; potpisao je zapovjednik Regimente u Grazu, što je, sigurno, imalo značenje.

Tim "nedjelom" su mu srca njegovih regruta došla bliže nego ijednom drugom, dok se oficirski kor pomalo posprdno odnosio prema tome. Prema pismenoj naredbi zapovjedništva Regimente, detalje i borbene i poljske službe trebalo je obučavati isključivo na vježbalištu. Lt. Glogovac je, međutim, više volio prolaziti i vježbati detalje na poligonu, i to između

baraka u sjeni. Činilo se ljudskim i prihvatljivim da se pri pasijoj vrućini ubace i pauze. Zapovjednik Regimente obst. Kolarević, koji je na grupu koja se odmarala naišao vršeći kontrolu, bio je drugog mišljenja. Kasnije je navedeno da je sreo lt. Glogovca pri "besciljnom gubljenju vremena". Žestoko ribanje (tadašnji naziv za to mi, nažalost, nije poznat) popratila je oštra naredba da se odmah ode na "teren". Bijesni oberst je, razljućen, napustio grupu ukočenih novajlija i njihovog posrnulog leutnanta.

Sahat kasnije je zapovjednik Regimente, vjerovatno više slučajno, ponovo prošao "licem mjesta". Prizor se nije izmijenio. Jasno da su vene na gospodinu oberstu snažno nabrekle od bijesa. Bila je to grmljavina. Regruti su uvukli vratove, a ni leutnantu nije baš bilo ugodno u vlastitoj koži.

Počeli su stupati pred očima zapovjednika Regimente i pošli na vježbalište, tamo gdje su ostali vodovi već satima, na suncu, u znoju lica svog, ispunjavali zadatak.

Naravno da je protokol ove kazne pridodan kvalifikacijskoj listi Gojkomira Glogovca.

Lt. Glogovac je do 30. aprila 1912. ostao u garnizonu u Grazu, u Dominikanskoj kasarni. Unaprijeđen, 1. maja, u oberstleutnanta, napustio je u to vrijeme Graz i bio premješten u III. bataljon, u Garnizon Banja Luka u Bosni.

I tamo, pri III. Bh. 2, još se jednom okliznuo.

Godine 1913. je 30-godišnji oberstleutnant razvio sklonost prema kožnim dokoljenicama, koje je bilo ugodno nositi i, uz to, na terenu su izrazito praktične. Ali, u K. und K. Armiji postojala je naredba koja je nejahačima zabranjivala nošenje "smeđih kožnih gamoša". Zapovjedništvo III. Bh. 2 je "nejahaču" oberstleutnantu izreklo petodnevni kućni pritvor. "U pritvor stavljen 7. aprila 1913.", stoji još i danas u kvalifikacijskoj listi Gojkomira Glogovca.

Naravno, bilo je i pozitivnih priloga u svjedodžbi. Tako je, naprimjer, 16. aprila 1914., naredbom komande Bataljona br. 83, oblt. Gojkomiru Glogovcu kao voditelju podoficirske obuke za primjerene rezultate odato priznanje pohvalom.

Odlomak iz te naredbe:

Iz izvještaja Baona III. 2, s velikim zadovoljstvom sam vidio da su rezultati ovogodišnje škole za podoficirsko obrazovanje pri Bataljonu bili primjereni. Taj rezultat uglavnom zahvaljujemo stručnom, raspoloženjem prema službi nošenom vodstvu zapovjednika ove škole gospodina oblt. Gojkomira Glogovca, koji je posvetio skoro čitavo vrijeme obučavanju svog školskog materijala znatno iznad uobičajenog programa aktivnosti. Za to ovom primjerenom oficiru izražavam pohvalno priznanje zapovjedništva Brigade u ime Najviše službe.

v. Kalser, vlastoručno, gm.

Još iste godine počeo je Svjetski rat. Oblt. Glogovac je još bio u svom odvojenom bataljonu u Banjoj Luci. S tim, bataljomom, u sklopu 12.

planinske brigade - obst. v. Soretića, 48. pješadijskog diviziona fml. v. Eislera, i XV. korpusa - gdi. v. Appela, učestvovao je u kampanji protiv Srbije, 1914., te, kao zapovjednik mitraljeskog odjeljenja III. Bh. 2, u borbama na Ljigu i planini Suvobor ostvario takva dostignuća da mu je godinama kasnije car Karl Prvi dodijelio viteški križ vojnog ordena Marije Terezije.

Nakon borbi u Srbiji, istakao se borbama u Soči, pri osvajanju Monte San Michelea, 21. juna 1915., i daljnjim borbama kod Plave te opet na platou Doberda. Nakon toga se, sa svojom mg. četom, odlučno i hrabro borio na koruško-talijanskoj granici, u sektoru Zollerhohe, na Findenigkofelu i na Hohen Triebu. A opet na Soči, III. Bh. 2 morao je, u prostoru Zagore, izdržati 4. bitku na Soči. Napad na Monte Melettu bio je veliki napor koji se zahtijevao od III. bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, koja je konačno operirala zajedno s bataljonima I. Bh. 2 i IV. Bh. 2. U toj borbi punoj gubitaka je oblt. Glogovac vodio jurišni eskadron u pobjedu.

S borbom za Monte Melettu završila je i uspješno započela godina. Zbog vojne krize u Rusiji, snage su morale biti povučene i na daljnji prodor se više nije moglo ni pomišljati. Natjerani u odbranu, Bošnjaci su se, uprkos velikim gubicima, oduprli stalnim jurišima Talijana na Monte Zebiu i na Soči.

Od juna 1917. se oblt. Glogovac nalazio pri rezervnom kadru u Lebringu kod Graza. Pokušavao je izliječiti dugotrajnu premda ne i visoku groznicu i uglavnom se posvetio obrazovanju snažnih mitraljeskih vodova te njihovih opslužujućih ekipa.

U to vrijeme iz Lebringa je došla iznenadna Najviša naredba (od 14. augusta 1917.) koja se može pročitati u Službenom glasniku za osoblje K. und K. Armije od 17. augusta 1917., br. 157. Postao je vitez vojnog ordena Marije Terezije, najvišeg vojnog ordena Austro-Ugarske Monarhije, čiji je veliki majstor bio sam Car. Sedamnaestog augusta 1917., održala se, u carskoj vili Wartholz kod Reichenaua, u području Semmering, 180. promocija tog ordena od njegovog nastanka. U toj promociji učestvovao je i poručnik oklopnjače Gottfried Banfield, čuveni voditelj pomorske avio-stanice Trst.

Gojkomir Glogovac nije više bio samo herr hauptmann, u što je nedavno bio unaprijeđen, već *Njegovo Visokorodstvo hauptmann Gojkomir von Glogovac*, jer mu je, s dodjelom tog ordena, dodijeljeno i *madžarsko baronstvo.*

Otprilike do sredine septembra 1917. je hptm.v. Glogovac bio u Lebringu, ali kad je, početkom juna 1918., tamo poslana godišnja četvrtina ordenske penzije u visini od 600 kr, hptm. v. Glogovac se već odavno - kao komandant kursa jurišne trupe K. und K. Istočnog korpusa - nalazio u Belom Potoku kod Beograda.

Dvadesetog juna 1918. se Istočni korpus nalazio na Donjoj Pijavi, upleten u veoma žestoke obrambene borbe. Tu je, sa svojim mg. odjeljenjem, posebno doživio materijalnu nadmoć Talijana. Gubici Bošnjaka kretali su se u vrijednosti od 50 odsto. Desetkovane bataljone su, po ispunjenju zadatka, povukli s fronta i premjestili na oporavak u Livenzu. Ali, vrijeme mira nije trajalo dugo. Već jula 1918. uslijedio je prijevoz Korpusa na albansko ratište.

I tu je hptm. v. Glogovac vršio svoju dužnost.

U svim tim borbama Glogovcu su pripadale pohvale i odlikovanja, za koja je, kako je sam jednom rekao, imao zahvaliti samo hrabrosti svojih momaka.

Pogledajmo malo ta odlikovanja:

Viteški križ vojnog reda Marije Terezije;

Red Željezne krune 3. klase, s ratnom dekoracijom i mačevima;

Križ vojnih zasluga 3. klase, s ratnom dekoracijom i mačevima;

Srebreni Signum Laudis, s ratnom dekoracijom i mačevima;

Bronzani Signum Laudis, s ratnom dekoracijom i mačevima.

Bio je, za svoj angažman u Albaniji, predložen i za viteški križ Leopoldovog reda, ali do dodjele nije došlo zbog sloma.

Nakon sloma, hptm. von Glogovac vratio se u svoju domovinu i tamo ga je odmah preuzela SHS-armija. Bio je zapovjednik jedne mg. čete u karlovačkoj pješadijskoj regimenti br. 1, koji je tad bio garnizoniran u Pettauu (danas Ptuj). Progonjen od svojih nekadašnjih protivnika, jer mu Srbi nisu oprostili Bukvu, klima za službu mu se vidno pogoršala, a i nedisciplina koja se u novoj armiji Jugoslavije stalno javljala, učinila je svoje. Kad je konačno došlo do davanja zakletve srpskom kralju, v. Glogovac je to vidio kao gaženje odanosti Njegovom Veličanstvu Caru, pa se povukao s dužnosti, pri čemu je samovoljno napustio svoju Regimentu i nastanio se u Austriji (Grazu, Bergmanngasse 20).

Kasnije, početkom 1920. godine, kad se u Madžarskoj mislilo oformiti hrvatsku emigrantsku legiju, otišao je u Madžarsku. Napori da se ta trupa disciplinira, iz mnogih razloga, koji, međutim, nisu zavisili od njega, ostali su bez uspjeha. A kad se ta legija, višom naredbom, morala raspustiti početkom 1921., hptm. v. Glogovac je otpušten i tako ostao bez kruha. A sve manja ordenska penzija bila je premalo za život.

U toj nevolji okrenuo se trgovčkom zvanju (predstavnik?) te se usput bavio, koliko je pronalazio vremena, odgovarajućim studiranjem. U ljeto ga je oborila tada smrtonosna bolest, TBC, prikovala ga za krevet, i uskoro je morao odustati od svojih studija. U jesen mu se zdravstveno stanje toliko pogoršalo da je sredinom decembra bio odvezen u Vojnu bolnicu Crvenog križa u Budimpešti. Tamo je, 1. marta 1922., hauptmann Gojkomir von Glogovac umro od teške tuberkuloze.

Ugasio se kratki život pun uspona i padova.

Od djeteta bez roditelja do uspješnog oficira

Rođen 2. februara 1857. u Sarajevu, Modestus Urban je u dobi od tri godine, pri okupacijskim borbama, izgubio roditelje. Od grada opunomoćeni i plaćeni odgajatelj djece uzeo je i malog Modestusa pod svoje starateljstvo. I kad je konačno došlo vrijeme da se dječak negdje smjesti, a time je jedna usta manje hraniti, zaključilo se da će Modestusa dati franjevcima. Tako se dogodilo da je dvanaestogodišnji Modestus Urban kaskao pored svog poočima očekujući najgore. Franjevcima nije želio ni u kom slučaju.

Put ih je vodio pored bošnjačke kasarne. Uz kapiju je na straži stajao uspravan stražar. Tu je Modestus napravio za čitav život odlučujući korak. Odvojio se od svog hranitelja i otrčao nekoliko metara nazad, u kasarnu.

Nije stigao daleko jer mu je hauptmann ogromnog rasta zapriječio put.

"Što hoćeš, mali?", upitao ga je oficir.

"Želio bih biti bošnjčki oficir kao i ti", stigao je kao iz topa odgovor.

Hauptmann se nasmiješio zabavljajući se.

"Pa dobro. Dođi sa svojim ocem!"

"Ja nemam oca."

"Dođi s majkom!"

"Ja nemam majke."

"Pa, koga, onda, uopće imaš?", ponovo upita ogromni čovjek.

"Poočima."

"Dođi, onda, s njim."

U međuvremenu je i poočim primijetio da mu je "sin" nestao. Pošao je nazad i čuo posljednje riječi. Njemu je bilo sasvim svejedno što će biti od njegovog posvojčeta pa su tako franjevci izgubili jednog brata, a Bošnjaci dobili izrazito sposobnog oficira.

Već je pri slijedećem terminu mali Modestus bio podvrgnut vrlo strogom prijemnom ispitu. Prošao ga je s vrlo dobrim uspjehom i time je bila uklonjena prva prepreka njegove karijere.

Stupio je u Vojno odgajalište za dječake (Vojna niža realna škola) i od tad je dječaku bez roditelja vojska preuzela mjesto oca.

Nakon četiri godine u Sarajevu, dobio je mjesto u Bečkoj pješadijskoj školi za kadete, u koju je stupio kao šesnaestogodišnjak, 1891. godine. Tu, u toj školi je prvi put upoznao i sunčanu stranu života. Je li i to bilo zapisano u knjizi života?

Odlično se slagao sa svojim susjedom u školi i postali su prijatelji. Krajem školske godine su kadeti spakirali svoje stvari da bi proveli praznike u roditeljskoj kući. Onaj koji nije spakirao - bio je Modestus.

"Nećeš valjda tu ostati?", našalio mu se prijatelj.

"Naravno. Ostajem tu", glasio je odgovor.

"Pa zar nikog nemaš kome možeš ići?", reče zbunjeno prijatelj.
"Da, tako je", zazvučalo je tužnije nego što je želio.
Nakon kratkog razmišljanja, veseli prijatelj povika:
"Ipak se spakuj i pođi sa mnom. Moji roditelji sigurno neće imati ništa protiv ako te dovedem."
Više nije bilo oklijevanja. Rečeno, učinjeno.
Kad su dva mladića stigla na imanje Dubenec, u srezu Pribram, u jedan stari lovački dvorac carice Marije Terezije, bilo je iznenađenja zbog dovedenog dječaka, ali niko u tome nije vidio problem. Prijateljev otac bio je glavni inžinjer bosanskih željeznica, a uz to je već sedmero djece bilo u kući, tako da dodatni gost nije iziskivao nikakav dodatni trud.
Gospodin Višata je uskoro bio veoma očaran prijateljem svog sina te je vremenom postao prijatelj i zaštitnik presretnog kadeta Modestusa Urbana. Naklonost je otišla toliko daleko da je čak razmišljao i o usvajanju. Ali, to zakonski nije bilo moguće. U to vrijeme su samo bračni parovi bez djece mogli postati posvojeni roditelji. Veza s porodicom Višata bila je toliko uska da je hptm. Modestus Urban još 1919. godine imao zavičaj u Dubenecu. Od Višatinih su četiri sina bili oficiri koji su tokom Svjetskog rata obavljli dužnost u K. und K. Armiji.
Opet smo požurili događaje.
Augusta 1895., po završetku Pješadijske kadetske škole, Modestus Urban je kao kadet-offizierstellvertreter (danas fähnrich) dodijeljen Pješadijskoj regimenti Rittera von Fröhlicha br. 91, koja je bila smještena u Budweisu. Prvog novembra je postao leutnant, 1. maja 1901. imenovan oberleutnantom i premješten u Bosanskohercegovačku pješadijsku regimentu br. 1.
Tri godine kasnije je oblt. Urban bio na raspolaganju Adjoint militaire d'Austriche-Hongrie u Üsküebu. U tu posebnu jedinicu primali su samo dobrovoljce, koji su, uz to, morali vladati turskim jezikom. (Kako je dobro što mu je poočim bio Turčin!)
Zatim je kao reformski oficir bio Rittmeister u carsko-otomanskoj žandarmeriji u vilajetu Kosovo. Službovao je, 1907. i 1908., kao instrukcijski oficir na Komandnoj školi žandarmerijske straže u Üsküebu. Istovremeno kad je bio zaposlen kao reformski oficir u Kaza Üsküebu te Kaza Egri Palanki, rtm. Urban je posljednjih pola godine, do marta 1909., opet bio u akciji pri carsko-otomanskom Posebnom žandarmerijskom zapovjedništvu u vilajetu Kosovo.
Vrijeme u tom dijelu tadašnje Turske je za rtm. Modestusa Urbana možda bilo najzanimljivije i najispunjenije doživljajima. Bila je to zemlja kao iz *Hiljadu i jedne noći*, pomiješana s avanturama kakve su se nekad mogle čitati u djelima Karla Maya. Bilo je ustanaka, nemira, te plemenskih neprijateljstava. U s tim povezanim borbama, imao je priliku

dokazati se. U to vrijeme zaslužio je dva turska odlikovanja: Medžidjé (vratni orden) i medalju Liakat (turska medalja za hrabrost).

Po povratku iz Turske, sad več opet oberleutnant, Urban je vraćen u Bosanskohercegovačku pješadijsku regimentu br. 1 i, 1910., umirovljen. Po izbijanju rata, 1914., oblt. Urban dobrovoljno se javio u ratnu službu te je reaktiviran dok traje mobilizacija.

Septembra 1914. poveo je na front jednu četu III. bataljona Pješadijske regimente br. 83, a i kasnije je, između mnogih bolesti, stalno bio na terenu. U septembru je komandovao jednim bataljonom te je pozvan u etapno zapovjedništvo 2. armije na Styr, gdje je dobio zadatke kordonskog zapovjednika žandarmerije. Tek je 1917. i 1918. - u međuvremenu imenovan hauptmanom - radio u obavještajnom odjeljenju Vojne generalne uprave u Srbiji, pa do kraja rata.

Najvišom odlukom od 27. augusta 1918., hptm. d. r. Modestusu Urbanu, kao priznanje za hrabro držanje pred neprijateljem i primjerno vršenje dužnosti u posebnoj situaciji, dodijeljen je Križ 3. klase vojnih zasluga, s ratnom dekoracijom i mačevima.

Po završetku rata je hauptmann Urban sa svojom porodicom živio u Beču.

A još i danas, oba sina hauptmanna Urbana - u međuvremenu, starija, dostojanstvena gospoda - vide onu K. und K. Armiju kao svog *djeda.*

Elez, jedna bosanska sudbina

Mali Elez Dervišević živio je sa svojom majkom Muneverom - otac Sulejman je nedavno umro - kao i sa svojom starijom braćom Mehmedalijom i Osmanom te mlađom sestrom Safijom u Bijeljinji, petom po veličini gradu Bosne i Hercegovine. Bijeljina je nekad bila najbogatiji grad u državi i nalazi se nekih osam kilometara zapadno od Drine, nekadašnje granične rijeke između Austro-Ugarske i Srbije. Otac je bio dobrostojeći trgovac, za porodicu se odlično brinuo i dvojici svojih sinčića Mehmedaliji i Elezu, pošto je Bjeljina imala samo jednu srednju školu, trgovačku, omogućio je školovanje u Realnoj gimnaziji u Tuzli. Sin Osman radio je u očevu dućanu.

Najstariji brat Mehmedalija upravo je završio 7. razred, a Elez - 1., kad su fatalni pucnji 28. juna 1914. u Sarajevu usmrtili austrijskog prijestolonasljednika i njegovu suprugu.

U vrijeme mobilizacije koja je uslijedila, čovjek po imenu Ademaga Mešić, vrlo bogat, ako ne i najbogatiji čovjek u Bosni, spoznao je ogromnu opasnost na jugoistočnoj granici Monarhije, na Drini. Regularna vojska je u tom trenutku bila preslaba da bi mogla spriječiti eventualni napad Srba. Od vlastitih sredstava opremio je oružjem, municijom i drugim potrebnim stvarima 450 dobrovoljaca, te od njih stvorio korpus za zaštitu granice njihove "domovine Austrije" od grabljivosti Srba. Ademaga Mešić poznavao je vojne zahtjeve takvog zaštitnog korpusa jer je i sam služio u Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 1.

Oduševljeni mladi ljudi potrčali su tom čovjeku. I Mehmedalija. Bez razmišljanja je napustio školu u Tuzli i priključio se toj jedinici dobrovoljaca. Taj bistri, smjeli dječak svidio se Ademagi Mešiću, uočio njegove sposobnosti i poslao ga na trosedmičnu vojničku obuku. Po povratku ga je Ademaga unaprijedio u komandanta Jedinice zaštitnog korpusa Bijeljina, koji se sastojao od 180 mladih, oduševljenih boraca. Odmah po objavi rata - a Srbi su odmah bili zauzeli dijelove istočne obale Drine - i Elez je napustio školsku klupu i požurio bratu, odlučan da dâ svoj doprinos odbrani zemlje. U međuvremenu je redovna K. und K. vojska dopremila pontone. Pripremala se gradnja prijelaza u Srbiju. Pri tom je Elez, ni dvanaest godina star, s drugom oduševljenom "djecom" imao zadatak da maskira te ogromne dijelove kako bi se izbjegao pogled srpskih izviđača.

A onda je došlo vrijeme. Trebalo je izvidjeti protivničku obalu i izgraditi mostobran. Zavarani tišinom s druge strane Drine, otposlana je grupa spretnih mladića zaštitnog korpusa koji su poznavali teren i gorjeli od želje za dokazivanjem. U zoru su ih čamcem prebacili na drugu stranu sa zadatkom da pucaju samo u najnužnijem slučaju. Ali, Srbi su prežali. Još u vodi je žestoka neprijateljska vatra zahvatila grupu. Hrabro su

skočili u rijeku. Jedan dio momaka se plivajući dokopao obale i tamo bio pokošen do zadnjeg čovjeka. Novi mitraljezi iz Francuske, *saint etienne,* smrtonosno su djelovali.

U očajanju je Elez pratio događanja na drugoj obali. Vidio je kako mu brat pada pogođen i u svoj jasnoći vidio jezivo klanje. Dječačko srce se zgrčilo, a mržnja je u njemu rasla. "Osveta! Osveta!", vikalo mu je u dječačkim grudima, ali su oči ostale suhe. Svi ti hrabri momci imali su ispod 20 godina, a jedan čak 16. I dva njegova rođaka, kao i on iz Bjeljine, tu su izgubili svoj kratki život.

Dva sahata kasnije je mostobran bio sagrađen, a Srbi potisnuti.

Uprkos dubokom očajanju, Elez je odlučio da ostane među vojnicima i krene stopama voljenog starijeg brata Mehmedalije.

Ta odluka je dječaku odredila život. Sve do danas.

Nakon što je Italija, maja 1915., objavila rat K. und K. Monarhiji, I. bataljon Pješadijske regimente br. 91, iz jedne češke regimente koji je u to vrijeme bio stacioniran u Brezovu Polju, ni 25 km daleko od Bjeljine, primio je naređenje da odmah ode u Italiju. Zbog suradnje zaštitnog korpusa s I. bataljonom Pješadijske regimente br. 91, ljudi su se međusobno poznavali. Elez je, zato što je poznavao kraj, često pomagao oficiru za prehrambene zalihe tog bataljona. U svakom slučaju, obstlt. Alois Martinek, komandant I. 91, zamolio je komandanta tamnošnje zaštitne jedinice za dozvolu da iskoristi malog Eleza kao "vodiča" preko Save i u Slavoniji pa do ukrcavanja Bataljona u voz. To mu je odobreno. Ali, po ispunjenju zadatka, Elez se nije vratio u Korpus, već je, neprimijećen, ostao pri Bataljonu i uskoro s njim došao na talijanski front.

Elez je bio u bitkama na Soči, na Mrzlom vrhu i Krnu. Dakle, područjima u kojima su bile angažirane i bosanskohercegovačke regimente i poljski streljački bataljoni. Često je dolazio u dodir s Bošnjacima i stalno sretao poznanike iz Bjeljine.

Obstlt. Martinek je zabranio da se dječak koristi na prvoj liniji u borbama koje su slijedile i drugim borbenim aktivnostima. Ali, za Eleza je bilo dovoljno mogućnosti da izvršava obaveze. Bilo da je jurio od nosila do nosila na previjalištu koje se nalazilo pod neprijateljskom artiljerijskom paljbom i kao pisar uzimao podatke od ranjenika, s čahura upisivao identifikacijske brojeve palih ili pokušavao utješiti ucvijeljene teške ranjenike. Bio je mlad, ali vrijedan radnik. Dojmovi užasa, patnje i nestašice ostavili su traga na njemu. U strahotama jezivog rata, u nevolji i opasnosti, zajedno s ogrubjelim vojnicima I. bataljona, Elez je postao njihov mali, hrabri Bošnjak.

Služio u 3. četi I. bataljona.

Jednom se dogodilo da mu je zapovjednik mitraljeza mg. odjeljenja ponudio da gleda u akciji velike Bošnjake. Ali, to je moralo biti u potpunoj tajnosti jer obstlt. Martinek nije ništa smio saznati.

Elez je gorio od uzbuđenja. Napad Bošnjaka na jedan talijanski položaj na Mrzlom vrhu bio je određen za popodne. Dan prije je juriš Honveda potpuno promašio i morali su se povući s velikim gubicima. Sad su tamo morali Bošnjaci. Mitraljezi I. 91 imali su zadatak pokriti desni bok s uzvišenja te osujetiti eventualni protunapad Talijana.

Mg. odjeljenje je pošlo naprijed. Tu je bio i Elez. Zauzet je položaj neposredno ispred jedne strmine. Ni sahat kasnije, Bošnjaci Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 3 krenuli su u napad. Elez je gledao kako se u grupama sve više približavaju do jurišne udaljenosti, stalno koristeći postojeće zaklone. Vidio je napad, proboj kroz žičane prepreke i čuo uzvik "hura" kad su njegovi zemljaci - ni 800 m udaljeni od njega - prodrli u neprijateljske položaje. Čuo je i krike ranjenih te prestravljene povike Talijana: "Mamma mia, mamma mia!". A kad su pritivnici krenuli u protunapad, zalajali su mitrljezi I. bataljona. Protunapad je slomljen i prije nego što se razvio u koncentriranoj paljbi.

Elez je sjeo. Vidio je svoju veliku braću kako se bore i pobjeđuju!

Kad se spustila noć, a položaji mitraljeza ostali kakvi jesu, Elezu je naređeno da zauzme mjesto drugog osluškivača ispred položaja. Na njega je pazio gefr. Safranek. Grozničavo svjestan odgovornosti, Elez to nije ni primijetio. Naćulio je uši, a oči su mu prodirale kroz tamu. Iznenada, ukoso ispod sebe, na stijeni koja je strmoglavo padala, začuo je kotrljanje kamenčića te je otpuzao nazad, slučajno sreo Safraneka i javio mu šta je čuo. Zajedno su opet požurili naprijed i, oprezno se skrivajući, došli do Elezovog mjesta. Iznenada se iz tame pojavi više prilika. Njih dvojica viknuše: "Alti mani!" (ruke uvis). One prilike iz mraka dopuzaše do njih. Bila su to tri pobjegla Talijana. Poveli su ih sa sobom. Potom su jedan gefreiter mg. odjeljenja i Elez Talijane umorne od borbe dopratili do borbenog položaja Bataljona.

Nakon izvještaja gefr. Havliceka, obstlt. Martinek je ukorio Eleza, a to su bile i teške riječi: "nedozvoljeno udaljavanje iz svog područja" i "neizvršavanje datih naređenja". Duboko potišten, izišao je iz zaklona komandanta Bataljona, a na odlasku je čuo vijest koja je poput požara išla od usta do usta: "Naš Elez je zarobio tri Talijana!". Potištenost je bila zaboravljena, a ponos mu je nadimao uske grudi.

Unutarnju ravnotežu povratio je slijedećeg dana: oberstleutnant ga je ispred postrojene vojske unaprijedio u korporala!

S 14 godina, bio je najmlađi korporal cijele K. und K. Armije.

Mali, hrabri Elez opet se dokazao nekoliko sedmica kasnije.

Jedinu vezu sa susjednim bataljonom činila je cesta koju je nadgledao neprijatelj. Talijani su svakog glasnika na konju smatrali pravom metom za gađanje, a smrt svakog jahača bila je visok gubitak. Konačno se prišlo oblaganju najkritičnijih mjesta šašom. Ti radovi nisu služili samo

sigurnosti glasnika i još ni izdaleka nisu bili okončani, kad je hitno trebalo odnijeti izuzetno važnu poruku susjednom sektoru.

Elez, vješt jahanju, odmah se prijavio. Ali, obstlt. Martinek nije htio ni čuti.

Vrijeme je pritiskalo. Ljude predviđene za glasničku službu nije mogao pronaći pa je, tako, komandant Bataljona morao dati svoj pristanak.

Odmah su skraćene uzengije. Elez je kao mačka skočio u sedlo i u galopu pojurio duž ruševina kuća, zaklonjen do grananja ceste, zatim je nadesno prošao poredpostavljene šaše, kroz kanjon, pa opet duž šaše. I, tad je dolazio nezaklonjeni srednji dio. Elez je kliznuo sa sedla viseći samo jednom nogom u skraćenoj uzengiji, čvrsto zakačen rukama za sedlo i pas. Priljubljen uz konjsko tijelo, prošao je opasna mjesta. Nevidljiv neprijatelj koji je ispalio samo nekoliko pojedinačnih metaka na konja bez jahača, probio se i zauzdao konja tek pred borbenim položajem susjednog bataljona. Bez daha, ali blistajući ponosom, predao je poruku.

Na Soči za vrijeme protuudara njegovog bataljona, kom je bila dodijeljena i četa Bošnjaka, upoznao je najhrabrijeg među hrabrima, strijelca Osman-agu Hadži-Grabčanovića. Taj čovjek, krupan kao medvjed, vlasnik Zlatne medalje za hrabrost i mnogih drugih odlikovanja, za sobom je imao izuzetno zapažen broj juriša i borbi. Naoružan uglavnom samo buzdovanom i bošnjčakim nožom, od čega je neprijatelj premirao, jurišao je na čelu svojih ljudi na talijanske položaje te strahovito mlatio Talijane. Ali, buzdovan su osjetili i njegovi ljudi (premda ne tako jako) kad nisu dobro napredovali. Na pitanje zašto se lišava vatrenog oružja, ljutito je odgovarao: “Pse treba tući!!!”. Nije se ni obazirao na više lakših rana, ostajao je uz jedinicu i dozvoljavao da se za njega pobrine bataljonski doktor tek kad je bio prisiljen.

Taj uzor hrabrosti i hladnokrvnosti, čvrstine i smjelosti, postao je i Elezov uzor. Na njeg se svakim djelićem svog dječačkog srca želio ugledati. I Osmanovbratić Jusuf-aga Hadži-Grabčanović bio je istog kova, a obojica su poticala iz viđene porodice iz Bjeljine.

Kasnije, kad je Elez već provodio vrijeme u Badenu kod Beča, s dubokom je žalošću saznao za smrt svog heroja. U mirnoj noći, s tišinom prekinutom samo pojedinačnom paljbom nervoznih stražara, pogodila ga je zalutala kugla i okončala mu život.

Kismet!

Prisustvo hrabrog bošnjačkog mališana u 91. pješadijskoj regimenti konačno je došlo do ušiju i Njegovoj Carskoj Visosti fm. nadvojvodi Eugenu, komandantu jugozapadnog fronta. Radoznao da vidi smjelog mališana, zatražio je od obstlt. Martineka da mu pošalje malog Bošnjaka. Izričito je naredio da mu samo lično preda pismo. U to vrijeme je kod nadvojvode Eugena bio upravo gdk. Rohr, komandant jedne armijske

grupe. Nije potrajalo predugo dok je Elez dojurio galopom, kliznuo s konja, otišao jednom oficiru i kruto javio: "Jahač-glasnik, ratni dobrovoljac korporal Elez Dervišević, I. bataljon Pješadijske regimente br. 91, položaj 306, s pismom Njegovoj Visosti nadvojvodi Eugenu, lično!". Nasmiješili su mu se i htjeli mu uzeti pismo. Ali, Elez je ostao nepokolebljiv. Više puta je ponovio svoj zadatak. To je napokon javljeno nadvojvodi. Nadvojvoda i njegov posjetilac su se nasmijali i feldmarschall naredi: "Neka uđe!". Elez je odmah bio tu, odmotao svoju poruku i predao mu pismo. Ali, ono je malo zanimalo visokog gospodina. Odmah su Eleza uvukli u ozbiljan razgovor. Upitan o općoj situaciji, izjavio je: "Kod nas je, Visosti, sve u najboljem redu!". A na pitanje je li već vidio kojeg Talijana, rekao je: "Najponiznije, Vaša Visosti, ali samo straga!". Dva gospodina su zakratko sa svojim bošnjačkim korporalom zaboravila na brige i kad su ga otpustili, osamljena sunčeva zraka napustila je tmurnu svakodnevicu rata.

Ni Elez nije bio imun na rane. Jedna lakša rana je zacijelila uz brigu njegovih velikih drugova. Oporavio se reletivno brzo od trovanja ekrazitom. Ali je potom postalo ozbiljno. Na Mrzlom vrhu je dospio u žestok talijanski vatreni napad. Oko njega su tukle granate, dizale u zrak kamene gromade i stvarale pljusak manjeg kamenja. Krhotine su zavijale kroz zrak prašine i dima. Činilo se kao propast svijeta. Manja krhotina ga pogodi u donju vilicu. Oblivenog krvlju, njegovi su ga drugovi izvukli iz vatre i otrčali na previjalište. Eleza je pošteno uhvatilo nakon 19 mjeseci poljske službe.

U dogovoru s regimentnim ljekarom fr. Orlikom, obstlt. Martinek pokušao je poslati u Beč malog ranjenika iz poljske vojne bolnice. Uspjelo mu je. Pri rastanku od Bataljona, iz kaputa svoje uniforme oberstleutnant uzeo je svoj džepni sahat *omega* i dao ga, pred očima svojih oficira, svom najmlađem vojniku, rekavši: "Mom hrabrom sinu za uspomenu!".

(Ja sam držao taj sahat 1986. godine. Elez mi ga je pokazao. Stvarčica, doduše, više nije radila i nedostajala je velika kazaljka. Ali, inicijali A. M. oberstleutnanta Aloisa Martineka, jasno čitljivi, nalazili su se na poklopcu. Kao prije 70 godina.)

Detaljni tok događaja priča sam Elez:

"Prolazak kroz različite vojne bolnice je za mene bio vrlo težak. Ne zbog rane, već zbog mnogih radoznalih. Nismo ni došli, a doktori,

Gore lijevo:
Spomen-ploča na ulazu u mezarje-groblje (ws.)
Gore desno:
Jedna od mnogih pločica s imenom (ws.)
Dolje:
Središnji dio ratnog mezarja-groblja Lebring u Štajerskoj (ws.)

KRIEGERFRIEDHOF LEBRING

1915 – 1918

Hier ruhen 1233 Soldaten der österreichisch-ungarischen Armee, darunter 805 Bosniaken, und 437 italienische, rumänische, russische und serbische Kriegsgefangene.

MUJAN BECIC
bh. I. R. 2
gest. 3. 12. 1917

DEM ANDENKEN
DER TAPFEREN VERTEIDIGER DES
ROMBON
VND DER IN DEN KAEMPFEN IM
FLITSCHER BECKEN
HELDENMVETIG GEFALLENEN
SOLDATEN

bolničarke i čitavo osoblje natisnuli su se oko mene s pitanjima. Svuda isto. Meni je bilo teško odgovarati jer mi je brada bila pogođena krhotinama granate i sve je bilo natečeno. Znao sam da ću doći u jednu vojnu bolnicu u Beču. To mi je na rastanku rekao oberstleutnant i dao mi popratno pismo. Nakon nekoliko dana sam došao u garnizonsku bolnicu br. 1 u Beču (dio današnje stare opće bolnice u 9. okrugu, Van-Swieten-Gasse 1). Tamo je vrlo lijepo i čisto. Najljepše je bilo prvo kupanje, a onda novo rublje i dobra, čista posteljina. Oko sebe vidim ljubazne doktore i mnogo bolničarki. U jednoj velikoj, sasvim zauzetoj bolničkoj sobi, u ćošku, oko tri metra udaljen od ostalih kreveta, bio je moj kreveta, okružen mrežom. Odmah je uz mene bila, i noću i danju, jedna medicinska sestra. Skoro svaki dan je bila kod mene s poklonima. Od nje sam doznao da je nadvojvoda Eugen, polubrat nadvojvode Friedricha, a obojici sam već bio predstavljen na frontu, napisao pismo nadvojvotkinji Isabell i zamolio je da posjeti garnizonsku bolnicu, uzme me pod zaštitu, odmah nakon ozdravljenja smjesti u jezičku školu te pripremi za kadetsku školu. Nakon nekoliko sedmica uslijedio je prvi nadvojvotkinjin posjet. Došla je s dvije kćerke, princeze, i u pratnji dvorskog savjetnika dr. Pinkasa i njegove žene. Posjetila je sve ranjenike i obratila im se, a princeze su iz velike korpe razdijelile poklone. Na kraju su bili kod mene. Dan prije me glavna sestra poučila kako moram pozdraviti nadvojvotkinju. Posjet je bio vrlo veseo. Kako me glavni doktor predstavio kao Bošnjaka, nadvojvotkinja hoće da zna kako da priča sa mnom. Tad sam ja rekao: “Visosti, na njemačkom jeziku”. Svi su se od srca nasmijali.

U garnizonskoj bolnici sam imao poduku s medicinskim sestrama i već nešto naučio. Tako sam mogao nešto govoriti. A na odlasku mi je nadvojvotkinja rekla: “Moj dragi, hrabri Bošnjače, od danas ćete biti pod mojom zaštitom”. Zahvalio sam se. A kad mi je na kraju pružila ruku, poljubio sam je. Svi su bili dirnuti.

Drugi posjet bio je nakon nekih 20 dana. S nadvojvotkinjom i gđom. Martinek, došla je i treća princeza. Saopćeno mi je da je nadvojvotkinja telegrafirala mojoj majci, javio se moj kasniji šura i majka je odobrila da ostanem kod nadvojvotkinje na školovanju. Dr. Pinkas mi je donio i pismo od majke. Piše da je suglasna i da samo moram biti čestit.

Vrijeme mog otpuštanja iz bolnice je odmah određeno. Rekao sam: “Ali, to ne ide jer se moram javiti na broj položaja 306 u Italiji”. I opet su se svi nasmijali.

Ratni spomenik kod Flitscha (Boveca); u kamenu stoje isklesani carski strijelac i Bošnjak Bh. pj. r. 4, predstavljajući sve druge regimente koje su tu prolile krv i uspjele odbraniti Rombon od svih talijanskih napada

Slijedećeg dana je već kod mene bio činovnik s civilnim odijelom, vešom i cipelama. Na dan otpuštanja bilo je vrlo slavljenički. Svi su bili na nogama, glavni doktor, doktori, medicinske sestre, bolesnici i namještenici u vojnoj bolnici. Mnogo smo se smijali, a mnogi su i plakali.

Iz vojne bolnice su me odveli u Baden kod Beča, u dvorac Weilburg. Tamo me preuzeo upravitelj dvorca herr Kierein, te odmah predao herr Johannu Ernsthaleru. Herr Ernsthaler je bio činovnik u dvorcu. Predstavio se i rekao da je Njezina Visost nadvojvotkinja izabrala njega i njegovu ženu za moje odgajatelje i da sam kod njih smješten. Herr Ernsthaler je imao i sina mojih godina. Čitava familija Ernsthaler me prihvatila s velikom ljubavlju i nakon nekoliko dana bio sam kao kod kuće. U porodici su bile još dvije odrasle kćerke te još jedan sin, koji je bio lični pratilac nadvojvode Friedricha. Svi su prema meni bili ljubazni. Za nekoliko mjeseci sam tako dobro naučio i govorio njemački - da sam kao i drugi školarci rješavao svoje zadatke u helenskoj školi. Herr Ernsthalera su oslobodili njegovih drugih službi i sad je imao samo zadatak da uči sa mnom. Slijedeće me godine herr Ernsthaler odveo u Bratislavu. Polagao sam neke ispite u kadetskoj školi i dobio zadovoljavajuće ocjene. Zatim su me, natovarenog mnogim knjigama, opet odveli u Baden, gdje sam morao dalje učiti. Slijedeći ispit položio sam s ocjenom *dobar*. Sad sam već učio gradivo treće godine."

U prethodnom opisu smo nešto preduhitrili vrijeme. Suživot s porodicom Ernsthaler je od otvrdnulog mladog ratnika opet načinilo sasvim normalnog derana. Razmazili su ga i skoro sve njegove skromne želje su se ispunjavale. Kako je nadvojvotkinja Isabell vrlo strogo pazila na njegov odgoj, morao je herr Ernsthaler mjesečno sastavljati izvještaj o zdravlju, napretku u školi kao i eventualnim događajima. Ali, tu i tamo nalazila se prilika za nestašluke u kojima je uglavnom učestvovao Ernsthalerov sin Karl. Ali, o tom kasnije.

Helenske škole iz onog vremena prisjeća se jedan čovjek, danas već u osamdesetim godinama, koji je skupa s Elezom grijao školsku klupu. S mladalčkim oduševljenjem i sjajnim očima, herr Kerschbauer, tako se zove, iz Badena kod Beča, ističe da su svi dječaci bili vrlo, vrlo ponosni na svog Bošnjaka. Pod Elezovim stručnim vodstvom su putevi kući iz škole uvijek postajali patroliranja i juriši. Na kraju su jurišali samo Elez i on, koji je stanovao dvije kuće dalje, dok su u to vrijeme prvi "gubici" već odavno sjedili kod kuće uz tanjir sa supom.

Nadvojvotkinja je imala naviku da se Elezu ne obraća njegovim imenom, već mu je uvijek govorila "moj sine". U svojoj strogosti i obazrivosti, nije jê zanimao samo Elezov školski odgoj, već i vjerski. Tako je rekla: "Moj sine, pošto si ti musliman, smjesta ćeš na poduku svakog petka kod muslimanskog poljskog imama u kasarnu Roßauer!". Na početku je tako i bilo. Nadvojvotkinji su se redovno dostavljali

izvještaji o napretku u učenju, koje je i tu zahtijevala. Svojim klimavim obrazloženjem prepredeni vjeroučitelj je izmijenio vojvotkinjinu naredbu i samo se jednom sedmično pojavljivao u Badenu. Time je zamijenio monotonu svakodnevicu u kasarni uzbudljivom okolinom Weilburga.

Nadvojvotkinjina strogost išla je dotle da je obstlt. Martinek, kad se nalazio u Beču na godišnjem odmoru s fronta i posjetio svog malog suborca, pomalo razljućen napustio Baden. Imao je namjeru povesti Eleza na heftu dana u Beč. Ali, od toga nije bilo ništa. Nadvojvotkinja Isabell je ustvrdila da je Elezu važnije učenje od hefte "dangubljenja" u Beču. Ali, ipak je to bar bilo lijepo poslijepodne. Pričajući i izvještavajući jedan drugog, oberstleutnant i mali Bošnjak su odlutali do ruševina Rauheneck. Obstlt. Martinek mu nije samo prenio pozdrave 3. čete i I. bataljona, već i u međuvremenu dodijeljenu mu Srebrenu medalju za hrabrost 2. klase. (Već na frontu mu je bila ranije dodijeljena Bronzana medalja za hrabrost te Medalja za vojne zasluge. Kasnije je još dobio i Križ Karlovih jedinica.)

Tako se ljeto 1916. bližilo kraju. Najintimnija želja našeg Bošnjaka - da se samo jednom lično sretne s Njegovim Veličanstvom Carem - nije mu se mogla ispuniti. Zdravstveno stanje starog gospodina u Schönbrunnu više nije bilo najbolje. Zato se izbjegavalo djeci odobravati audijenciju, ali i tu se pronašlo rješenje. Ako već nije mogao s njim porazgovarati, mogao je Cara vidjeti. Mogao je s jednog prozora dvorca Schönbrunn gledati časnog Monarha u šetnji s njegovim vjernim sobarom Katterlom. Pritom se Elez morao povući s prozora jer je stari gospodin tražio pomoć svog sluge samo kad je vjerovao da ga niko ne gleda. Radoznale posmatrače, uz to još i skrivene, nije uopće volio i bio je vrlo srdit kad bi takvog otkrio.

Negdje krajem februara 1917., nakon što je car Franz Joseph Prvi preminuo i Car Karlo se popeo na tron, herr Ernsthaler i Elez su otputovali na odlučujući ispit u kadetskoj školi u Bratislavu. Ovaj ključni test je trebao pokazati Elezovu osposobljenost za savladavanje daljnjeg gradiva kadetske škole te polaganje potrebnih ispita u pojedinačnim semestrima u dato vrijeme. Položio je s ocjenom "zadovoljavajući". Natovaren gomilom knjiga, skripti i ostalih pomagala za učenje, sve je to bila literatura za savladavanje slijedeće prepreke, herr Ernsthaler i Elez su se vratili u Baden. Opet je počelo beskrajno, koncentrirano i za jednog klinca nervirajuće učenje.

U međuvremenu je došlo i do dugo željenog susreta. Nakon učenja, Elez i Karl Ernsthaler povukli su saonice uzbrdo kroz svježi snijeg. Paklena vožnja počela je skroz sa vrha, na snijegom zametenom putu koji je vodio ka ruševini Rauheneck. Riskantno sijekući krivine, jurili su kroz crnogoričnu šumu. Tad su, na posljednjem dijelu staze, iznenada primijetili dvojicu šetača. Bile su samo dvije mogućnosti. Ili u grmlje prema dolini ili u ljude. I, Elez je odabrao grmlje. U punom zamahu i s

bukom, zatutnjali su kroz grmlje i nestali u oblaku snijega. Dok se sleglo, dojurila su i ona dva šetača. Tresući snijeg sa sebe, mlađi iznenađen reče: "Oh, pa to je naš Bošnjak. Kako se to dogodilo?". "Mnogo se izvinjavam, Veličanstvo. Imao sam samo izbor između Veličanstva i grmlja. Izabrao sam grmlje. Najponiznije". Kratki strah se izgubio u smijehu dvojice odraslih i dvojice mališana. Dva gospodina, čiji je razgovor tako brutalno bio prekinut, bili su car Karlo i fm. Conrad von Hötzendorf.

Ovoj gospodi Elez je nedavno bio predstavljen u badenskom glavnom sjedištu, današnjem hotelu *Esplanade*, na ulazu u Helensku dolinu, kao mala, simpatična posebnost i štićenik nadvojvotkinje Isabelle.

Susret s okrunjenim glavama i visokim ličnostima Elezu nije predstavljao baš nikakvu poteškoću. Ni Njegovo Visočanstvo nadvojvoda Friedrich, feldmarschall i vrhovni komandant Armije, nije mu bio stran.

Ubrzo nakon Elezovog ozdravljenja, naređeno mu je da dođe u Beč. Nadvojvoda Friedrich se, došavši neposredno prije toga s fronta, zadržao nekoliko dana u svojoj palači. Tom prilikom vođen je kratak razgovor koji se završio ovako: "Vrlo sam zadovoljan da te nadvojvotkinja uzela pod svoju zaštitu i odmah te poslala u školu. Vjerujem da ćeš postati dobar bošnjački oficir!".

Mnogo kasnije, sredinom 1918., mali Bošnjak je posljednji put imao čast sresti se s nadvojvodom Friedrichom. Povod je bilo odlikovanje. Za uspjehe u učenju u Helenskoj školi te posebno uspješno savladavanje gradiva Kadetske škole u Bratislavi, nadvojvoda mu je uručio Srebreni križ Tesche. Snažan podsticaj mladiću, a lijep gest visokog gospodina.

Ni carski posjet glavnom badenskom sjedištu K. und K. Armije nije izazvao tremu u Elezu. Tako ga je kralj Ferdinand od Bugarske (iz kuće Coburg-Gotha) pitao, dok je pred njim stajao u uniformi, s lagahno nakrivljenim fesom: "Jesi li ti Turčin?", a kao iz topa je došao odgovor: "Ne, Visosti, ja sam Austrijanac, ja sam Bošnjak". Mladić se svidio i kralju Ferdinandu pa je zamolio da mu se Elez dodijeli kao pratilac pri šetnji. Ali, od toga nije bilo ništa. Nadvojvotkinja Isabell je to odbila uz primjedbu: "Elez? Ne! Taj brblja više nego što bi trebao!".

Elez se s nadvojvodom Eugenom susreo samo dvaput za vrijeme svog boravka u Badenu. Nadvojvoda Eugen, koji je komandovao jugozapadnim frontom, rijetko je dolazio u Baden. Drugi i zadnji put, kad ga je Elez mogao posjetiti u njegovoj vili, današnjem Eugenovom dvorcu u Helenskoj dolini, bio je u kasno ljeto 1918. Više se i ne pamti stvarni povod tom posjetu. U svakom slučaju, Elez se nalazio u krugu oficira te je, u razgovorima, i mladi Bošnjak dobio pohvalu i priznanje. U Elezovom sjećanju ističe se nadvojvodina primjedba: "Kad budeš gotov s kadetskom školom, uzet ću te sebi kao leutnanta!". Naravno, nadvojvotkinji Isabell moralo se iscrpno izvijestiti o tom posjetu pa je doznala i za primjedbu nadvojvode Eugena. Pametna i bistra žena, samo

se nasmijala, malo se našalila i primijetila: "Moj sine, kuda ćeš, to ja određujem. Ne, ne, ništa od toga. Ti pripadaš svojim Bošnjacima!".

Otprilike u to vrijeme, odvijale su se pripreme za otkrivanje spomenika na mostu kod kojeg su bili ubijeni prijestolonasljednik nadvojvoda Ferdinand i njegova supruga. Herr Ernsthaler je Eleza iznenadio saopćenjem: "Putujemo u Sarajevo. Određen si da otkriješ spomenik". Elez se veoma obradovao. Već su bile okončane sve pripreme za put, kad je nadvojvotkinja naredila herr Ernsthaleru i Elezu da dođu u Beč. Odmah su bili uvedeni u njezine privatne odaje i ona je naredila: "Elez ne putuje u Sarajevo. A neću vam reći razlog svoje odluke!". Naravno da je Elez poslije bio vrlo potišten. Ali, kad se danas gleda, bilo je tako dobro. Nakon sloma Monarhije, Most nadvojvode Ferdinanda postao je"Principov most".

Elez nije znao za školske praznike. Nadvojvotkinja je opet pozvala herr Ernsthalera i njegovog posinka Eleza. Obojici je objavila: "Po želji Elezove majke, poslat ćemo Eleza 15 dana u Bijeljinu. U vezi s putovanjem, utvrdila sam slijedeće. Putovat će s istočne željezničke stanice do Vinkovaca, zatim s bosanskim vozom do Brčkog i, na kraju, fijakerom posljednjih 40 km do Bijeljine. Sad bih te, moj sine, željela pitati imaš li poznanika u Brčkom koji bi te mogli odvesti do Bijeljine?". U Brčkom je tad ordinirao poznati ljekar po imenu dr. Abdulah-beg Bukvica, koji je studirao u Beču, vrlo dobro govorio njemački i, uz to, bio kućni doktor njegove majke. Rekao je to nadvojvotkinji. Ona je kazala: "Dobro. Pobrinut ćemo se za to da te preuzme skupa s gradončelnikom. A vi, herr Ernsthaler, s Elezom ćete se zaputiti u kasarnu Roßauer i Elez će sebi tamo odabrati pratioca, podoficira iz Bijeljine, koji će mu tokom putovanja kao i cijelo vrijeme odmora biti pri ruci. To se odnosi i na povratak u Beč!".

U kasarni su obojicu već očekivali, a kao pratilac je određen podoficir Hajdić.

Elez i podoficir Hajdić došli su u Brčko putujući dva dana u prvoj klasi voza. Tamo su ih već očekivali gradončelnik Kučukalić, dr. Abdulah-beg Bukvica, direktor željeznice te narednik okruga, a da se i ne govori o radoznalim ljudima iz Brčkog i okolice. Nakon pozdrava, direktor željeznice je predložio da se treba poslati telegram u Beč i obavijestiti da je Elez sretno stigao. Tako je i učinjeno.

Elez je, u elegantnom fijakeru, sa svojim pratiocem i s kočijašem, najzad stigao u Bijeljinu. Tu su ih radosno pozdravili i primili majka Munevera Dervišević i brat Osman.

Na tom primjeru ili, bolje rečeno, iz te zgode, jasno se vidi do koje se mjere nadvojvotkinja Isabell brinula za dobro svog "sina". I ne samo to. U posebnim prilikama, poput Božića, Uskrsa i glavnih muslimanskih

blagdana, Elez je dobivao poklone. Klizaljke, smučke, sanjke i slatkiši ubrzavali su kucanje njegovog dječačkog srca.

Ujesen 1918., kad se već nazirao kraj strašnog Svjetskog rata, herr Ernsthaler i Elez posljednji put su se našli u Bratislavi. U Kadetskoj školi je Elez opet pristupio čitavom nizu ispita. Pitomci su trebali provesti i *vježbu s bataljonom,* 16-godišnji Bošnjak je briljirao. Kako je herr Ernsthaler kod kuće pričao, komandovao je da su stabla drhtala i zadatke je položio s vrlo dobrim. Nekoliko sedmica kasnije, shvatilo se da završetak obrazovanja vremenski više nije moguć pa je dječak okončao učenje kao kadetski kandidat.

Nakon sloma Monarhije, Elez se vratio u domovinu. Ali, kako su se i tu okolnosti izmijenile! Sve se činilo naopako. Ono što je dotad predstavljalo odanost i dužnost, sad je bilo prezreno i prokleto. A ni njegovo obrazovanje iznenada nije više vrijedilo. Novi vlastodršci stavili su mu na znanje šta njima predstavlja. Da je niko i ništa! Školu nije završio, a sposobnosti mu nisu bile onakve kakve su trenutno tražene. I očeva firma je u novim okolnostima patila te su majka i brat dobijali samo ono najnužnije. U toj kritičnoj fazi njegova života, još jednom mu je pomogao Ademaga Mešić. On mu je pomogao i da dobije mjesto u Muslimanskoj trgovačkoj banci u Bijeljini. Elez se doškolovao na dvogodišnjem tečaju iz bankarstva. Tek nekoliko godina kasnije, opet su bili potrebni sposobni, djelotvorni ljudi, pa je kao činovnik stupio u službu grada Bijeljine.

Godine 1925., Elez je u Badenu posjetio svog pobratima Karla, koji mu je već odavno bio najbolji prijatelj. Ne samo što je skupa s Karlom sreo svoje stare školske prijatelje, već je - kao i uvijek ranije kad je bio u Beču - s herr Ernsthalerom, namjeravao posjetiti gđu. Martinek, suprugu svog oberstleutnanta. Dok su prijatelji iz Badena najvećim dijelom preživjeli rat, gđu. Martinek više nije našao. I sudbina njegovog oberstleutnanta ostala mu je nepoznata. I upravo se tad sjetio poklona na rastanku svog komandanta Bataljona, I. bataljona Pješadijske regimente br. 91, štedne knjižice s više od 350 kruna. Bio ju je izgubio u vrtlogu događanja, kao što je izgubio mnogo toga što mu je mnogo značilo.

Slučaj je htio da dođe do telefonskog razgovora koji ga je ispunio radošću. Kući se javio Karlov najstariji brat Johann, koji je i nakon rata bio pratilac nadvojvode Friedricha te sad upravljao dobrom nadvojvodskog para u Madžarskoj. Na kraju se to pretvorilo u razgovor između nadvojvotkinje Isabelle i njenog “sina” Eleza.

Nadvojvotkinja: “Moj sine, dođi odmah u Budimpeštu i posjeti me!”

Elez: “Vrlo rado, Visosti, ali, nažalost, ne mogu. Nemam vizu”.

Nadvojvotkinja: “Neka to bude moja briga. Otiđi sutra u madžarsku ambasadu. Dobit ćeš je!”

Otišao je i, bez zadržavanja i troškova, dobio vizu. Došavši nadvojvotkinji, o svemu je, naravno, bio ispitan pa je iscrpno sve i ispričao. Visočanstvo predloži Elezu da ostane kod nje u Madžarskoj te studira na poljoprivrednoj školi, koju je ona svojevremeno bila utemeljila. Pod pretpostavkom da mu se majka složi.

Ali, svi su lijepi planovi propali kad se za tu čudnu madžarsku vizu stala zanimati jugoslavenska vlada, odnosno njeni organi po njegovom povratku.

Rezultat posjeta Madžarskoj, koliko god da je bio pun radosti, po Eleza je više bio nepovoljan. S državnih mjesta su ga gledali kao "sumnjivu osobu" i nije mu bilo opstanka u gradskoj upravi. Otpušten je bez otkaznog roka.

U toj situaciji je Elez, od poklona nadvojvotkinje Isabelle (na rastanku mu je dala 5.000 forinti ili 50.000 dinara), sa bratom Osmanom osnovao firmu. Nakon početnih poteškoća, došao je uspjeh te je njihova firma Izvoz poljoprivrednih proizvoda - procvjetala. Tek je kraj Drugog svjetskog rata značio i kraj preduzeća.

Danas, u međuvremenu već 87-godišnji Bošnjak, živi u Damasku, kao major u rezervi sirijske armije.

Kakva sudbina!

Najhrabriji među hrabrima

Kako god se neki opisi činili nevjerovatnim i možda fantastičnim, svi su dokumentirani. Svi događaji u ovom poglavlju, kao i oni obrađeni u drugim, oslanjaju se na molbama za nagrade koje drijemaju u kutijama Ratnog arhiva u Beču i samo čekaju na povremeno "buđenje".

Rustan Kapetanović-Carić,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4

Kako se grozno sudbina poigrala s mladim Kapetanovićem iz Bosanskog Novog.

Petnaestog maja 1915., pun oduševljenja, ni 19-godišnjak, došao je kao jednogodišnji dobrovoljac u rezervni kadar, Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 u Lebring kraj Graza. Tamo je prošao osnovnu obuku i već kroz pola godine, 27. novembra, sa svojim marširnim bataljonom otišao je na teren. U Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 2 doživio je proljetnu ofanzivu 1916. u južnom Tirolu te je, nakon juriša na Monte Melettu, odlikovan Srebrenom medaljom za hrabrost II. klase, kao korporal jednogodišnji dobrovoljac. U toj jezivoj bici je prvi put zaista upoznao strahote rata.

Augusta 1916., u pozicionom ratu u području Monte Zebio, u butinu ga je pogodila krhotina granate. Liječen je u divizionoj sanitarnoj ustanovi, ali još nije bio sposoban za front. Da bi korisno provodio vrijeme, korp. Kapetanovića su poslali u Školu rezervnih oficira u Mürzzuschlagu. Nakon intenzivnog učenja, poslije dva mjeseca je položio ispit i 1. novembra opet se vratio u kadar u Lebringu. Zimi je vršio obuku, potpuno ozdravio, te s XXVII. marširnim bataljonom, 10. marta 1917., opet otišao na Tirolski front. Četa mu je 7. maja bila odvojena i dodijeljena K. und K. 98. brigadi carskih strijelaca. U toj brigadi, u bitkama kod Porta Lepozze, borio se izrazito hrabrio te je za to po drugi put dobio Malu srebrenu medalju.

Krajem augusta su iz 6. pješadijskog diviziona povučene sve marširne formacije, ukrcane u voz u Matarellu i odvezene. Već 27. augusta, transport je stigao na front na Soči, a četa kojoj je pripadao korp. Kapetanović odmah je dodijeljena Bosanskohercegovačkom poljskom streljačkom bataljonu br. 4, kojim je u to vrijeme privremeno komandovao hptm. Kuzmić.

U bitku su išli već slijedećeg dana. Jedanaesta bitka na Soči trajala je već deset dana. Situacija na frontu razvijala se zaista kritično. U 4. četi Bh. poljskog streljačkog bataljona br. 4, sad već fähnrich, Kapetanović je

komandovao vodom. Četni komandir bio je teško ranjen u veoma žestokoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri odmah na početku napada. Dvadesetprvogodišnji fähnrich je preuzeo zapovjedništvo. Poveo je četu na platou Bainsizza kod Vrhoveca i imao naredbu da u protuudaru ponovo zauzme vrh, kotu 830, izgubljenu u nadmoćnom jurišu Talijana. Uz ometajuću vatru talijanske artiljerije, mladi fähnrich jurnu ka vrhu sa svojim Bošnjacima. Trčali su između obrušenih gromada kamenja koje su se dizale i krhotina granata koje su zujale, bacali se i opet se dizali na noge. Grupa osuđenih na smrt upadljivo se smanjila, bilo je mrtvih i ranjenih. Ali, dalje... dalje... brzo... brzo uzbrdo... na vrh!

U tom trenu ga je sudbina udarila punim užasom. Vrela krhotina granate udari ga u lice... ruke mu odskaču uvis... krik strave mu se otima iz grudi. Pada... krv mu teče niz uprljeno mlado lice... miče ruke... očne duplje su mu prazne. Duboka nesvjestica hvata mladog fähnricha.

U maju 1918. je potpuno slijepi fhr. Kapetanović ležao u Zagrebu u K. und K. garnizonskoj vojnoj bolnici 23. Njegov nekadašnji bataljonski komandant hptm. Kuzmić je upravo u toj bolnici izvršio čitav niz pretraga i više slučajno doznao za prisutnost fähnricha koji je gadno pogođen na Bainsizzi kod Vrhoveca. Doznao je i za njegove energične pokušaje da se prilagodi činjenicama i odbrani od depresije koja ga je hvatala.

Hauptmann ga je posjećivao koliko je mogao, govorio s njim i ulivao mu snagu i nadu.

Dvadesetprvog maja 1918., opet u svom bataljonu, hptm. Kuzmić je uputio molbu da se Kapetanoviću dodijeli Zlatna medalja za hrabrost. Posljednja ocjena, iz ruke fm. von Boroevića, datirana je s 14. septembrom 1918. Dodjeljivanje je uslijedilo još prije sloma Austro-Ugarske Monarhije. Ostaje nada da ta najviša medalja za vojnike nije bila posljednja utjeha u životu našeg fähnricha.

Zajko Žigić,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4

I objg. Zajko Žigić, sa svojih 25 godina zapovjednik voda u 2. četi Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 4, bio je jedan od onih fatalista koje ništa i niko nije mogao zbuniti.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4, pod zapovjedništvom obstlt. Matičevića, bio je podređen 10. planinskoj brigadi, pod komandom obst. Tánczosa (nakon obst. Korzera), time i 73. pješadijski divizion fml. Ludwiga Goigingera. Bošnjaci su u toj jedinici sudjelovali u napredovanju u Malu Vlašku, u gonjenju Rumuna koji su bježali do Buceua, u borbama između potoka Slanie i Cilnauliu te u bici kod Romnicu-Šarata.

U to vrijeme se objg. Žigić razvio u čudo od hrabrosti, smjelosti, djelotvornosti i odlučnosti. Uopće nije bilo pitanje jesu li ga njegovi ljudi poštivali; s njim bi i pakao počistili.

Sve je počelo 6. decembra 1916., kad je kao zapovjednik isturene patrole kod Petroiula na prepad uhvatio opskrbnu četu neprijatelja koji je uzmicao. U snažnom maršu sa svojim momcima, neprimijećen od neprijatelja, pretekao je kolonu, postavio zasjedu i čekao tren odluke. A kad se neprijatelj pojavio u gotovo beskrajnom nizu, i njemu se samom njegova namjera učinila malo pretjerana. Ali, kako se kaže, ko reskira -taj profitira.

Bošnjaci koji su zaklonjeni prežali duž puta. Na njegov znak, otvorili su žestoku pješadijsku paljbu, a on je s četiri čovjeka blokirao kolonu, skinuo kočijaša te kola postavio poprijeko. U trenutku su vojnici opskrbne čete, uglavnom nenaviknuti na borbu, držali ruke u zraku. I dok su se, u isto vrijeme, pucajući iz zaklona, za protivnika nevidljivi, Bošnjaci pomicali duž kolone, Rumuni su morali precijeniti stvarnu snagu Bošnjaka. A kad im je iznad glava zapraskala još i njihova artiljerija, koja se također povlačila, mjera hrabrosti im se potpuno iscrpila. Predali su se bez daljnjeg otpora. Žigić i njegovi ljudi doveli su pedest kola, s dvjesta konja, dakle potpunu opskrbnu kolonu, i oko dvije stotine zarobljenika.

Već je slijedećeg dana oberjäger ponovo dokazao svoje kvalitete. Žestoka pješadijska i mitraljeska paljba dolazila je iz naselja Piskul. Činilo se da je zapeo daljnji marš Brigade. Oberjäger je, sa samo deset ljudi, osvojio naselje. Patrola je prodrla na potpuno neočekivanom mjestu za neprijatelja. Najveći dio Rumuna pobila je u borbi izbliza te zarobila preostalih tridesetak ljudi.

Marš se nastavio, a neprijatelj se dalje povlačio, povremeno pružajući usporavajući otpor. Na taj način su se gonitelji, među njima i Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4 na najisturenijem položaju, približili Buzanu.

Dana 16. decembra 1916., 2. četa - koju je vodio hptm. Rilke - primila je naredbu da postavi mostove preko rijeke i krene dalje prema Stancestiju. Kad se našla pred Buzanom, dočekala ju je žestoka pješadijska i mg. vatra. Na drugoj obali su se nalazili Rumuni, koji su, očigledno, imali namjeru onemogućiti daljnji marš.

Protiv svoje volje, momci su, po naredbi zapovjednika, otišli u zaklon i posmatrali objg. Žigića kako sam, s puškom uz bok, silazi ka obali. Nije ni primjećivao metke koji su udarali oko njega. Znao je da tu mora biti plićak i pošao je da ga pronađe, premda mu to nije bilo naređeno. Kretao se polahko, posmatrajući i uzvodno. Povremeno bi mu kundak puške poskočio na obraz, ispalio bi metak i krik na neprijateljskoj strani bi potvrdio pogodak. Momci su slijedili njegov čin kao začarani. Kad je Žigić konačno povjerovao da je našao plićak, zagazio je u vodu. Ne

čekajući pojačanje, prešao je na neprijateljsku obalu. Bošnjaci se više nisu mogli zadržati. Digli su se na noge, jurnuli na obalu, potrčali malo uzvodno i zagazili kroz vodu što su brže mogli, za svojim oberjägerom. Stiglli su na drugu obalu, jurnuli na protivnićki rov, razmaknuli se na obje strane te razvili položaj. Njihov oberjäger stajao je na obližnoj padini i praznio magacin za magacinom. A bio je odličan strijelac.

Bošnjaci su očistili situaciju.

Dana 29. decembra 1916. je opet objg. Žigić bio taj koji je na sebe skrenuo pažnju. Bilo je to kod Plesescija, kad je sa šačicom momaka koje je vodio, daleko isped svih udario na bateriju rumunskih poljskih haubica. Koristeći obostranu iznenađenost, napali su, bacili se na prestravljene momke za opsluživanje i savladali ih u borbi izbliza. Još ni prvi top nije bio sređen, a Žigić je s nekoliko ljudi već prodro na položaj drugog. Tu su se artiljerci čvršće branili i trajalo je neko vrijeme dok se stvar nije sredila.

U međuvremenu su Rumuni prikačili preostala dva topa na prednje točkove i imali namjeru pobjeći. Nisu bili sigurni u stvarnu snagu napadača pa su radije, umjesto direktnog pucanja po protivniku, izabrali panični bijeg.

Pa, ipak, dva netaknuta topa, uključujući prikolice sa municijom i dvadeset konja, bili su lijep plijen, a nije bio loš ni novac od plijena koji je pripao Bataljonu.

Marko Gavranović - Muharem Dupanović,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3

Ujg. Marko Gavranović, iz Surkovca, srez Prijedor, u Bosni, početkom rata podučavao je regrute. To mu se uopće nije sviđalo pa je pokušao sve da dođe na front. Ali, tek je u septembru 1915., kao zamjenik iz Villanyja, dospio u Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3 te "postavljen" za zapovjednika streljačkog stroja u 1. četi.

Taj bošnjački poljski bataljon, pod vodstvom mjr. von Riedla, raspoređen pri 96. pješadijskoj brigadi obst. Vonbanka, borio se u Pješadijskom divizionu Pusteral, čiji je zapovjednik bio fml. Ludwig Goiginger. Konačno, taj divizion bio je podređen zapovjedništvu teritorijalne odbrane Tirola, čiji je naredbodavac bio gdi. Roth.

U 1. četi je Marko već bio u prilici iskazati se u žestokim borbama za Rauchkofel. Privremeni vrhunac njegove vojne službe činila je, bez sumnje, noć s 21. na 22. maj 1916.

Kao zapovjednik jedne isturene poljske straže, čučao je sa svojim ljudima na položaju na Col di Rode. Dan prije su Talijani već nekoliko

puta pokušali prodrijeti s jakim patrolama u taj položaj Austrijanaca, pri čemu je svaki uspjeh izostao.

Oštrim pogledom su unterjäger i njegovi ljudi pretraživali u tami zida s lijeve strane, gledali duboko u kotlinu te stalno provjeravali široki kameni pojas koji se pružao zdesne strane.

Iznenada su podigli glave... sumnjivi šumovi. Opet, valjanje kamenja pomaknutog kad se na njeg stalo... zvuk kao kad metal udara o metal... tih... još uvijek daleko. Ali, probudila se nepovjerljivost unterjägera. Istog časa je obavijestio četu, a odmah potom je u kotlinu ispalio svijetleći metak. U oštrom svjetlu je uočio napadače, koji su zastali, nepomični radi iznenadne osvijetljenosti, razdijeljeni u grupe po kotlini ispod njega, na sve četiri pognuti. Još nisu u opasnoj blizini. Treba još hladno pričekati.

Nove svijetleće rakete lete nebom, a prvi mitraljezi s položaja 1. čete pucaju u kotlinu. Snagom bataljona, Talijani napadaju sektor čete. Bošnjaci s poljske straže još se ne mogu efikasno umiješati.

Hrabri Bersaglieri se u tami i dalje približavaju stijeni i svaki će čas zaobići poljsku stražu zdesna. Tek sad postaje stvarno ozbiljno. Vatreni prepad s položaja poljske straže udara u bok Talijana, zaustavlja im napredovanje i ranjenici se kotrljaju natrag u tamu iz koje su stigli.

Sad, kad su i sami otkriveni, protivnik se okreće na njih. Ali, preciznom puščanom vatrom, Bošnjaci drže slobodnu bočnu stranu. Penju se i odozgo, primijećeni tek u zadnji čas, stižu do grudobrana te se, odbijeni bajonetama, survavaju u smrt. Bijesni unterjäger baca prema neprijatelju ručnu granatu za ručnom granatom. Njegovi ljudi prežaju poput risova i pucaju štedljivo, ali precizno. Svaki metak mora biti pogodak i izbaciti jednog protivnika iz borbe. Pa, ipak, kako li su brzo potrošene zalihe. Već odavno je Marco Gavranović poslao dva svoja čovjeka na glavni položaj - po municiju i ručne granate.

Kratka pauza za zrak i Talijani još jače nastavljaju svoje napore da prođu pored poljske straže, tog prokletog lastavičijeg gnijezda. Već se penju i na zid sa strane i bacaju ručne granate u kameno gnijezdo. Gubici Bošnjaka zastrašujuće rastu, ali se i dalje bore. Nema ni pomisli o predaji. Ne odustaju i uništavaju sve pokušaje Bersagliera. Sa zida bacaju protivnike u dubinu iz koje su došli do grudobrana. Uskoro je bačena i posljednja ručna granata. Ali, još ima kamenja. Vade ga iz grudobrana i iz žlijebova. Bacaju ga Talijanima na glavu i ramena.

Stalno izranjaju novi neprijatelji, neprijatelji bez broja, i pritišću sve manju grupu branitelja. Samo s kamenjem i bajonetama, mogu doći tek do zraka.

A onda, kao često dotad, spas dolazi u zadnjoj sekundi. Preko njih počinje puščana paljba. Odjekuju pozivi njihovih suboraca. Ona dvojica su se vratila s ručnim granatama, municijom i pojačanjem - s četiri čovjeka. Nova hrabrost struji venama momaka i opet savlađuju gotovo

bezizglednu situaciju. Već svjesnog pobjede, bacivši dolje još jednu ručnu granatu, metak pogađa u prsa Marka Gavranovića i obara ga, teško ranjenog. Opet čuju hitre korake gore, na stijeni. To je smjena. Tek sad ostaci hrabre patrole napuštaju položaj poljske straže i vrlo oprezno iznose svog unterjägera, koji se u dubokoj nesvjestici polahko približava svom bogu.

Prijeko, na poljskoj straži 4, istom čvrstinom i upornošću borila se druga grupa 1. čete, zgfr. Muharema Dupanovića. I on je, hrabri vojnik iz Bihaća, Bosna, kao i većina njegovih ljudi, bio ranjen, a ni oni nisu uzmaknuli ni koraka.

Izuzetno snažni juriš Talijana ostao je bez uspjeha.

Bećir Bašić,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 6

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 6 je, od marta 1916. do decembra 1916., bio raspoređen pri 1. pješadisjkom divizionu, kojim je komandovao fml. Schmidt, u 8. planinskoj brigadi, pod komandom gm. Wossale. Brigada je bila podređena XV. korpusu, kojim je komandovao gdi. Stöger-Steiner te, dalje, 10. armiji, pod komandom gdk. Rohra.

Događaji u vezi s našim oberjägera, 17. marta 1916., padaju tačno na kraj 5. bitke na Soči, nakon borbi kod Ciginja, u podnožju kote 453, Sv. Maria. Mjesto uspješnih izviđanja bio je mlin na Woltschachu. Sam Woltschach se nalazio u dolini Soče, nekih 2,5 km zapadno od Tolmina i 1,5 km sjeverno od Ciginja.

Jedan od najhladnokrvnijih Bošnjaka koji su bili obdareni ogromnom količinom snage i pameti, sigurno je bio objg. Bećir Bašić, čovjek starog kova, kako se to kaže.

Na frontu od početka rata, kasnije se - ljeti 1915., tokom borbi kod Dobrda - pokazao izuzetno hrabrim i promišljenim pa je odlikovan Srebrenom medaljom za hrabrost I. klase, Velikom srebrenom.

Bašić je dobio naredbu da sa svojim vodom pojača V. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 4 koji je dospio u poteškoće. Izrazito vješto je proveo svoje kroz talijansku artiljerijsku paljbu te do najisturenije linije došao s vrlo malim gubicima. Nisu se još ni utvrdili, a već su krenuli prvi masovni napadi Talijana. Svojom jedinstvenom hrabrošću i neustrašivošću da istrči iz položaja prema napadačima, skoči na njih i prkosi im, ohrabrio je svoje ljude i od svakog od njih napravio stihijnog ratnika.

Tri napada su se zaustavila ispred njihovog položaja.

Već spomenutu Srebrnu mu je hptm. Schneider uručio tek 20. oktobra 1915. Shrvan smrtonosnom kolerom, ležao je u vojnoj bolnici u Harkányju. Ali, Bećir Bašić je preživio i, nakon relativno kratkog zadržavanja pri rezervnom bataljonu u Siklósu, već se 23. februara 1916. vratio u svoj bataljon. Tačno u pravo vrijeme. Već 11. marta 1916. počela je 5. bitka na Soči.

Ta bitka uopće nije bila bitka u pravom smislu riječi, već niz djelomičnih napada koji su vrhovnom vodstvu talijanske armije trebali razjasniti snagu Austrijanaca. Treba imati na umu da je u to vrijeme A.O.K. već obavljao pripreme za proljetnu ofanzivu iz prostora Tirola i povlačio snage s fronta na Soči. Težišta napada je grof Cadorna prepustio svojim komandantima armije, ali je glavni cilj, kao i prije, ostao osvajanje Gorice i otimanje Tolmina.

Sukobi koji su, djelomično snažnom artiljerijskom pripremom, počeli 11. marta 1916., osim sitnih gubitaka terena, nisu Talijanima ništa donijeli. Očigledno su imali namjeru izravnati trenutnu liniju fronta u području Tolmina, tj. dovesti je do Soče i ispred Tolmina. Ali, za to su morali zauzeti brda Sv. Maria, kota 453, i Kozmarice, kota 588, koja su stajala usred doline, te naselje Selo. Šest dana kasnije, vojnici 8. planinske brigade nalazili su se dalje prema zapadu nego prije borbi i zauzeli Woltschach i Ciganj.

Talijani su, 17. marta 1916., više puta pokušali uz pomoć artiljerije i njenih minobacača prodrijeti u položaje Austrijanaca oko Sv. Marie. Napori su ostali bez uspjeha. Posljednji napad, koji je izveden već u sumrak i opet stradao u paljbi Bošnjaka Bosanskohercegovačkog poljskog streljačkog bataljona br. 6, pretvorio se u protivnikovu malu katastrofu. Alpinci jesu kratko vrijeme držali teren ispred položaja Bošnjaka, ali nisu imali mnogo čega suprotstaviti borbenom duhu Bošnjaka. Jedva da su prvi počeli uzmicati, a cijela konstrukcija im se počela pretvarati u prah. Prvo, polahko, a onda - sve brže, dali su se u bijeg, a raspojasani Bošnjaci su ih, urlajući, slijedili.

Uviđajući jedinstvenu priliku, Bošnjaci su iz odbrane talijanskog napada razvili snažan protunapad. Nosio ga je takav elan da se bjegunci nisu mogli utvrditi ni na svojoj prvoj odbrambenoj liniji pa su konačno, nakon nekih pokušaja otpora, uz velike žrtve i ostavljanje opreme i zaliha, morali napustiti i drugu liniju.

Osvojeni rovovi odmah su dovedeni u odbrambeno stanje, ulazi prolaznih rovova zabarakadirani, podignute prepreke te daleko naprijed na terenu postavljene straže za osluškivanje.

U međuvremenu je pala noć i nije prošao ni pun sahat otkako su Talijani napustili svoje dobro izgrađene položaje, kad je patrola sa pet ljudi oprezno pošla prema padini Kolovrata.

Vodio ih je stb. objg. Bećir Bašić, praćen dokazanim borcima zgfr. Nedeljkom Stanićem, ujg. Dujom Hrgovićem i strijelcima Milošem Kojićem i Mihailom Stojanovićem. Ubrzo je patrola, bez ijednog šuma, kliznula uz ivicu šume. Dobrih 20 koraka ispred, bio je njihov zapovjednik. Često se zaustavljao osluškujući. Posvuda unaokolo bila je tišina, tek povremeno prekinuta pojedinačnim pucnjevima nervoznih stražara.

Opet je prošlo neko vrijeme dok istureni pritajeni oberjäger nije znakom ruke pozvao ostale. Tek što su došli, pokaza im kolibu koja se u tami jedva primjećivala. Kraj nje se uočavalo svjetlucanje potoka. Vodenica Woltschach koja je bila označena na karti? Oprezno su se približavali, pripravni na poziv stražara. A onda su, osim žuborenja potoka, čuli i glasove. Još nerazumljivi, ali - po zvuku... Talijani! Odmah su utonuli u tamu šume... privukli se bliže... kroz pukotine na prozoru treperila slabahšna svjetlost svijeće... mali prozor bio je prekriven... vrata zatvorena.

Stb. objg. Bašić bio je čovjek brze odluke. Postavio je ljude oko vrata, ali donešto povučeno. Zatim skoči prema njima, stupi na ulaz i nađe se pred grupom Talijana. "Meni alti!", vikne im, pritom opali dva metka utavanicu, zgrabi najbližeg oficira za ruku i izvuče ga iz mlina. Dade naredbu za pucanje i, kako je bilo dogovoreno, svaki od Bošnjaka ispali po jedan metak kroz otvorena vrata. Uvjereni u nadmoć Austrijanaca, svi su izišli s podignutim rukama i bez oružja. Četiri oficira i 36 vojnika. Nisu se više opirali zarobljavanju i, pod kontrolom trojice ljudi, zgfr. Stanića, ujg. Hrgovića i jg. Kojića, odvedeni su u četu. Sam stb. objg. i jg. Stojanović premjestili su zaplijenjeno oružje, bacili ga pod stabla mladih smokava i hitro dostigli vod zarobljenika.

Noć još nije bila prošla. Stb. objg. Bašiću se upadljiva tišina uopće nije svidjela. Instinkt vojnika slutio je na loše. Na brzinu je zatražio dozvolu zapovjednika svoje čete oblt. Drca za još jednu patrolu od dva čovjeka. Bašić je htio još jednom otići do mlina i pogledati zdesne strane. Brzo je na položaju potražio zgfr. Stanića i pitao ga hoće li s njim. Stanić je pristao. Još prije ponoći su za sobom ostavili poljsku stražu. Koristili su se prohodnim rovom koji je vodio od druge linije, sa desnog krila čete, direktno prema mlinu. Dakle, onim kojim su se spustili sa zarobljenicima i koji je imao prednost što je bio bitno kraći od puta duž ivice šume.

Na otprilike pola puta, čuli su korake u rovu. Još uvijek tiho, ali su se jasno približavali. Obojica su iskočili iz rova, bacili se na zemlju uza samu ivicu i čekali ljude koji su prilazili. Bilo je... desetak Talijana... odozgo, od mlina... pognutog držanja... puške u rukama spremne za pucanje... pogledi upravljeni naprijed... prošli su ni na metar udaljenosti od dvojice hrabrih Bošnjaka. Zadnji, jedva da je prošao, a oni su uskočili u rov i zaurlali: "Mani alti!". Iznenađenje je bilo potpuno i čarobne riječi su

djelovale istog trena. Desest Talijana, kojima je strah presjekao noge, odbacili su oružje i visoko digli ruke. Nisu se usudili ni pomaknuti, okrenuti se i pogledati nadmoćnog neprijatelja u oči. A kad su to konačno učinili, dva Bošnjaka nalazila su se između njih i njihovog oružja.

Zgfr. Stanić je razumio nešto talijanski pa su na njegovo pitanje izbrbljali, oslobođeni smrtnog straha, da su oni samo prethodnica, da će uskoro za njima stići i drugi i da imaju zadatak da pokušaju protunapad. Stanić prevede.

Bez mnogo razmišljanja, oberjäger naredi zugsführeru da odmah ode do čete, povede zarobljenike, isporuči ih i odmah se vrati s nekoliko ljudi. A on će tu ostati, u zasjedi. Stanić nestade, a pred njim su zarobljenici išli u zarobljeništvo.

Nešto kasnije je Stanić opet bio tu. Doveo je tri čovjeka. Bili su to oni isti koji su već učestvovali u prvoj patroli. Po njegovom mišljenju, bilo je dovoljno pet ljudi da zarobi grupu Talijana.

Stb. obJg. Bašić postavi ih nešto iznad, duž rova, pa i sam zaleže. Jedno vrijeme su sasvim mirno ležali i osluškivali noć. Je li bilo proteklo pola sahata ili više? Ko to zna!

Iznenada im tihi šumovi pobudiše pažnju. Bili su to koraci. Koraci onih koje su očekivali. I, nije ih bilo malo.

Talijani su došli do zasjede u kojoj su momci čekali, već dijelom je i prošli, kad ih Bašićeva naredba: "Vatra!", natjera jednog na drugog. Nekoliko metaka udari u zid rova između Alpinaca koji su se ukočili od straha. Bešić zaurla: "Zaustavi vatru!", i skoči u rov, ravno među Talijane. Jedan pokuša kundakom udariti Bašića. Ali, ovaj ga, pun bijesa, obori. I ostali su se približili. Misleći da im je vođa u opasnosti, četiri momka su, bez naredbe, zapucala u Talijane. Novo naređenje iz rova: "Zaustavi vatru!", okončalo je ponešto kritičnu situaciju. Alpinci su odbacili oružje i podigli ruke.

Peterica Bošnjaka dovela su Talijane do njihovog nekadašnjeg drugog položaja, a to je i bio dio njihovog zadatka.

U te dvije patrole stabsoberjäger je sa svoja četiri čovjeka ukupno zarobio četiri oficira i 83 vojnika.

Osjećaj nadmoći nad Talijanima nikad nije napustio Bošnjake pa ni zadnjih dana rata, ali je ipak skoro nevjerovatno šta su sve ti momci bili u stanju izvesti.

Oko dva sahata popodne, slijedećeg dana, 18. marta, opet je krenula jedna patrola. Sada pod zapovjedništvom oblt. Hampela. Među isključivo dobrovoljnim učesnicima, nalazio se i stb. objg. Bašić. Trebalo je izvidjeti koliko je protivnik aktivan na ničijoj zemlji, u zoni između linija ratišta. Na čelu je opet bio stabsoberjäger. Nije pronađen nijedan protivnik, ali je nađeno oružje zarobljenih dan prije.

Kasnije, pri neizbježno potrebnom izvršavanju protokola, pri odgovoru na tipično pitanje: Je li stb. objg. Bećir Bašić vrijedan odlikovanja Zlatnom medaljom za hrabrost, našle su se dvije različite izjave.

Ona oblt. Brune Hampela:

On je u punoj mjeri vrijedan odlikovanja. Teren i mala borbena snaga kojom je Bašić raspolagao nisu mogli garantirati taj kolosalni uspjeh i on se može pripisati samo velikoj neustrašivosti stabsoberjägera Bašića.

Druga izjava, četverice iz patrole - Nedjeljka, Duje, Miloša i Mihaila - zajedno:

Da, četa će biti ponosna.

Osman Dizdarević,
Prvi bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2

Ratni dobrovoljac, sanitetski podoficir II. klase, Osman Dizdarević, koji je svoju nesebičnu službu obavljao pri 3. poljskoj četi I. Bh. 2, bez sumnje je poseban primjer fatalizma i vjere u predodređenje.

Četa se, sa svojim zapovjednikom oblt. Szabnikom, nalazila kod Cra. Zebia, kote 1.706, nekih šest kilometara sjeverno od Asiaga i imala zadatak da zaustavi Talijane koji su nadirali nakon neuspjeha proljetne ofanzive, koja je po Austrijance okončana na Monte Meletti, doduše, slavno, ali krajnje iscrpljujuće. Trebalo je bezuvjetno spriječiti prodor protivnika prema Trientu.

Tri bataljona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2 su unutar 11. pješadijske brigade činili sve što su mogli. Talijani su mitraljezima pucali na još neizgrađen položaj Bošnjaka i time našim momcima stvorili nekoliko opasnih tačaka. Tu su padali i prilazili položaju. Ali , s nešto lukavstva i nekoliko varki, uglavnom se moglo zavarati neprijateljske strijelce i proći nepovrijeđeno.

Ali, 24. augusta 1918. je jedan od tih talijanskih mitraljeza imao iza svog vizira bistriju glavu nego inače, a naši Bošnjaci - izuzetni peh. Jedno od otvorenih mjesta koje je neprijatelj držao na oku je tog dana značilo propast za neke momke i donijelo im rane i bolove. Ali, ipak im je uspijevalo doći do zaklona u jarku. Dakle, sanitetski podoficir Dizdarević je već imao dovoljno posla. Osman je bio otjelovljenje smirenosti, pravi muslimanski vjernik.

Rano uvečer je na položaj stizala hrana. Umorni, ali hrabri nosači su u skoku prelazili kritična mjesta, često izazivali protivnika na nepotrebno pucanje, čekali na prekide u paljbi koje su vješto koristili i uglavnom se izvlačili čitave kože. Ali, danas je bilo kao začarano.

Na spomenutom mjestu, posljednji nosač uskoči usred rafala. Pao je i više se nije pomakao. Pored njega je ležala kutija sa hranom. Rafali su

stalno praskali iznad samog ranjenika, udarali iza njega u stijenu i meci su zviždali odbijajući se.

Šta učiniti? Bilo bi to čisto samoubijstvo nešto poduzeti. Činilo se da je sudbina čovjeka koji je tamo krvario bila zapečaćena.

Ali, samo se činilo. Osman nije razmišljao, ni vagao. On je djelovao.

Odgurnuo je one koji su oklijevali... par skokova... leži pred žrtvom... je li i sam žrtva? Ne! ... poput zmije puže tih nekoliko metara do ranjenika... Oko njih zuje desetine smrtonosnih kugli, tuku u šljunak i stijene. Posmatrači iza kamenog zaklona su bez daha. Hoće li uspjeti?

Brzo, ali ne i prebrzo, klize ruke sanitarca preko tijela ranjenika, okreću ga na leđa i razgolićuju mu grudi. Odjednom su mu u ruci paketići sa zavojem... stavlja se zavoj za prvu pomoć... usred kiše metaka talijanskih mitraljeza.

Sam Allah štiti obojicu. Za to nema drugog objašnjenja. A taj dojam se i pojačao kad se Osman zavuče pod tijelo koje je izgledalo beživotno, pridiže se i s teškim teretom na ramenima otetura prema spasonosnom zaklonu. Sad su tu i druge ruke koje pomažu, koje mu žele pomoći kad više nisu potrebne. Osman nastavlja sa svojim tužnim teretom te polahko i oprezno ide stazom ka previjalištu. Slijede ga zapanjeni pogledi, puni divljenja onih koji su samo kao statisti prisustvovali prizoru života i smrti.

Mnogo kasnije, kad se sanitetski podoficir opet vratio na najistureniji položaj, još uvijek je vidio posudu sa kuhanjem na mjesečini. Čini se da mu se smiješi, neoštećena, miroljubljiva i privlačna. I opet bez mnogo razmišljanja, skače u zonu smrti. Zvižde talijanske kugle... dižu se oblčići prašine... kuršumi koji se odbijaju zavijaju u noći... Uhvatio je za dršku... okreće je i žuri nazad... posrćući ulazi u zaklon. Oboje - čitavi! To je opet bilo blizu, hvala Allahu!

Bilo je to bravurozno djelo našeg Osmana Dizdarevića, ali ni prvo ni posljednje. Dotad još nijedan ranjenik koji je trebao pomoć nije ostao ležati. A bilo ih je dosta. To su znali svi momci 3. poljske čete, uključujući njegovog zapovjednika oblt. Szabnika, te većina ljudi u Bataljonu.

Molba za Zlatnu je, naravno, zahtijevala protokol sa svjedocima. Papir nisu potpisala dva ili tri čovjeka. Ne, bilo ih je deset i ti su predstavljali 1. i 4. poljsku četu bataljona. Kao što je na kraju stajalo:

Imenovani potvrđuju da navedeno djelo san. U.O. II. kl. tit. I. kl. Osmana Dizdarevića iz 3. poljske čete sasvim odgovara istini. Gornjonavedeni su ga lično posmatrali.
Duschan Jorgović, oblt.,
Janko Hočevar, lt.,
korp. Sušnica Stojan,
inf. Kurtagić Osman i
inf. Mišić Ivan... svi iz 4. poljske čete;
Egon Ostermayer, oblt.,
Velimir Kovašević, lt.,
zgfr. Milivojac Milan,
korp. Husić Ramo i

inf. Rizvić Ibro... svi iz 1. poljske čete.

Ramo Kadrić,
I. bataljon Bosanskohercegovačka pješadijske regimente br. 1

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 1, čiji je komandant obst. Rath, još od januara 1915. je, sa svoja tri bataljona - I. Bh. 1, II. Bh. 1 i IV. Bh. 1 - bila raspoređena pri 19. pješadijskom divizionu, pod komandom fml. Böltza, tad još označavanom kao ITD, tj. Infanterie-Truppen-Division (divizion pješadijskih trupa - op. pr.) i borila se u sastavu 37. pješadijske brigade, pod zapovjedništvom obst. Augustina. Pripadali su Devetom korpusu (komandant fml. Kralićeka), a on je, pak, pripadao njemačkoj Južnoj armiji.

Akcije hrabre poljske straže pod zapovjedništvom rezervnog korporala Kadrića, po dužnosti zapovjednika stroja i zamjenik vodnika u 3. poljskoj četi, odigrale su se početkom ruske jesenje ofanzive, u septembru 1916. Već prije je njemačka Južna armija uzmaknula iza Zlota Lipe.

Dvadesetsedmogodišnji Ramo, iz Zagrađe kod Travnika, već od svitanja 5. septembra je s osam ljudi bio na straži. Ta je bila posebno važna jer je bila prilično daleko isturena, bliže ruskom ratištu. Samo se odatle mogao na oku imati široki jarak koji je mogao poslužiti kao zborni prostor pri iznenadnom ruskom napadu. Jasno naznačen, zadatak poljske straže bio je da se izbliza posmatra i osujeti približavanje Rusa!

Čitavo vrijeme se ništa nije ni pomaknulo. Posvuda tišina. Svih osam ljudi ležalo je u zaklonu i nije iskalo šejtana. Samo je Ramo neprekidno posmatrao jarak i oba boka. Strijelac u zasjedi!

Između dva i tri sahata popodne, iznenada zgrabi svoj karabin i poluglasno reče, više za sebe: "Oprez, dva Rusa!".Ali, još i prije nego što su se ljudi uspravili, metak razlomi tišinu. Tek sad je Ahmed vidio Rusa koji je pokušao otpuzati. Tad se oglasio i drugi pucanj i drugi Rus, koji je pokušao pobjeći, pao je pogođen i više se nije pomaknuo.

Odgovor Rusa je brzo stigao. Nekoliko minuta kasnije, zatutnjali su šrapneli, eksplodirali u zraku i njihove pune kugle zapraskaše naširoko po zemljištu. Tad se neprijateljska artiljerija prebacila na granate. Korporal se odmah aktivirao: "Salih, Adil, Vaso i Ahmed, sa mnom. Vi, Mitre, Halile, Lutvo i Milane, ostanite tu, dobro se sakrijte, Rus vas ne smije vidjeti! Tek kad počne pucnjava, dođite za nama!". Peterica su iskočila naprijed, između detonacija i granata, do prvog ispupčenja na zemljištu koje, doduše, nije nudilo neki zaklon, ali je pružalo još bolji pogled na jarak. Prije svega, na onu stranu s koje su Rusi došli neprimijećeni.

Dok su oni pozadi čekali nastupajući razvoj događaja, Lutvo je brojao eksplozije. Bilo ih je dvadeset i pet. Sve su se spuštale u području poljske

straže, ali, na sreću, bezpogubnog efekta. I Ramo je sa svojim ljudima ostao nedirnut. S najvećom pažnjom su pokušavali uočiti kretanje i spaziti neprijatelja. I zaista, nekih 150 koraka ukoso ispred njih, 30 ili više Rusa izlazilo je iz klanca, jedan za drugim. Nisu ni izišli, a već su se počeli razvijati u front prema Austrijancima.

"Gurnite glave u pijesak!", naredi Kadrić i nastavi sam dalje posmatrati. Rusi su se polahko približavali. Korporalov puls stane kucati malo brže. Rusi su pomislili da su sigurni te su se neoprezno kretali ispred cijevi Bošnjaka.

"Pripremite se!", prošapta Ramo, a onda: "Sad, rafali!".
Meci iz male udaljenosti oborili su trojicu, četvericu Rusa. Strah je trajao samo trenutak, ali je već uzeo slijedeću žrtvu. Brza pojedinčna vatra izazvala je krvoproliće prije nego što su se neki Rusi, hrabrošću i očajanjem, pokušali baciti prema protivniku. Ostali su se dali u bijeg. Milan, Lutvo, Halili i Mitar, koji su dotrčali već nakon prvih pucnjeva, stajali su i slobodno pucali u Ruse koji su bježali.

Malo ih je došlo do zaštitničkog klanca.

Svi su Bošnjaci ostali na isturenom mjestu. Tišina se opet vratila i samo su jadikovanje i stenjanje ispunjavali zrak. Sahat za sahatom prolazio je i žalopojke na terenu su se stišale. Tad se počeo spuštati mrak.

Rus se odvažio na još jedan pokušaj zbrisavanja te neugodne poljske straže Austrijanaca.

Ponovo su došli iz klanca, jedva da su se vidjeli i bilo ih je mnogo više. Kadrić je procijenio broj neprijatelja na oko pedeset. Nije to bio dobar omjer: 9:50!

Nije se ni pomišljalo na uzmak i korporal je za svoje ljude imao samo jednu opomenu: "Djeco, dobro pazite. Ne propuštajte neprijatelja. Oficiri nam ne smiju reći da smo bili kukavice. Bolje umrijeti kao muškarac nego se vratiti kući kao kukavica!". Na to su otvorili vatru.

Taj treći pokušaj trajao je samo četvrt sahata i završio se potpunim porazom Rusa.

S tamom je stigla je i smjena pa se poljska straža koprporala Kadrića mogla vratiti - zadovoljna sobom i sa čitavim svijetom. Sanitarac je još imao nešto posla.

Korp. Kadrić je bio jedini vojnik 3. poljske čete I. Bh. 1 koji je od početka rata bez prekida bio na terenu. Prvo je kao borac, zbog posebne hrabrosti i promišljenosti, bio unaprijeđen u gefreite, a onda u koprorala. A pješadinci Salih Karić, Adil Kepes, Mitar Lisica, Vasko Dimitrijević, Halil Talurović, Lutvo Bogilović i Milan Maksimović bili su istog soja.

Osman Karaga,
III. bataljon bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1

Slijedeći opis je o podoficiru kakvih je u K. und K. Armiji bila gomila. Naravno, kao Bošnjak je služio u bosanskohercegovačkoj regimenti, u Bh. pj. r. 1, u III. bataljonu, pri 12. poljskoj četi.

Taj bataljon je od početka oktobra bio dodijeljen 10. planinskoj brigadi (gm. Korzer) i time raspoređen pri 73. pješadijskom divizionu (fml. Ludwig Goiginger). A kad je 73. pješadijski divizion trebao povesti proboj na obje obale Stare rijeke u Rumuniji i početkom decembra ući u Vlašku, tu je bio i Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4

Ali, još pišemo o 23. oktobru 1916. i radi se o vrhu Veverita. On se nalazi oko četiri kilometra zapadno od Rigloua i 14 km sjeverozapadno od Golotrenija. Uz to, najviša je uzvisina u srednjem dijelu onog visinskog grebena, sa čijeg su zaleđa nedavno odbačeni Rumuni.

Rumuni opet jurišaju uz šumovit obranak i preskaču svoje mrtve i ranjene. Tražeći zaklon iza velikih stabala idu, polahko uzbrdo. Međutim, odozgo kao da im se žele nagurati. Čuje se dovikivanje s položaja Austrijanaca. Dovikivanje jednog Bošnjaka koji stoji svima vidljiv na rovu i očekuje ih. To je zapovjednik voda Karaga. To je nov juriš Rumuna na ovaj istaknuti položaj, čije je zauzimanje preduvjet ponovnom osvajanju kote 1.746, vrha Veverita.

Idu sve više i više... još uvijek nema ni metka ni ručne granate. S nadom u uspjeh, puze uvis, brže i brže. Sad... Osmanov krik! Ručna granata leti daleko niz padinu, kotrlja se među napadačima i eksplodira. Iz zaklona ustaju i njegovi ljudi, ne obaziru se ni na smrt ni na vraga i koriste slobodan domet. Udar za udarom, pucanj za pucnjem, eksplozija za eksplozijom... krici strave, bola i smrti. Počinje pakao. Meci udaraju u tijela napadača... meci koji se odbijaju zuje... udaraju u velika stabla. Ni 10 minuta kasnije, završen je slijedeći čin drame. Novi leševi prekrivaju tlo i novi ranjenici oplakuju život.

Bio je to već treći napad tog dana koji su Rumuni poduzeli na austrijske položaje.

S besprimjernom hladnokrvnošću, fw. Karaga je sa svojim ljudima već pri prvim pokušajima protivnika čvrsto zadržao svoj sektor u ruci. Pustili su neprijateljsku pješadiju do neposredne blizine i, nakon prvog rafala, odmah prešli u borbu izbliza. Bacili su se u redove protivnika, bjesnili bajonetima i noževima i tako im slomili borbenu volju.

Rumuni su brojem bili znatno nadmoćniji od Bošnjaka, ali su u borbi izbliza odlučivali brzina, raznovrsnost i apsolutna volja za ubijanjem svega što se suprotstavlja.

Tek je malobrojnim protivnicima brzim bijegom uspjelo spasiti život. Ponovo se vratio mir i našlo vrijeme da se sklone ranjenici.

Ali, Rumuni su doveli nove, svježe snage i bezobzirno nastavili napade. Ukupno su sedam puta svoje vojnike prodornim znakom trube natjerali uz padinu i sedam je puta Karaga bio gore i krvavo ih odbacio. Ručne granate su se već odavno potrošile, ali je i kliktanje razljućenih Bošnjaka djelovalo demoralizirajuće na napadače. Ali, Karagini bi se ljudi, i sami opijeni besramnom hrabrošću svog zapovjednika, borili protiv čitavog svijeta neprijatelja.

Uviđajući beskorisnost daljnjeg prolijevanja krvi, rumunsko vodstvo povuklo je svoje napadačke trupe koje su podnijele teške gubitke.

Mala borbena grupa, tek jedan vod, s 22-godišnjim tit. fw. Osmanom Karagom na čelu, pri odbrani čitavog položaja na imala je odlučujući značaj. I hptm. Strommer, komandant III. Bh. 1, kojem je fw. Karaga bio odlično poznat kao neustrašiv, izuzetno sposoban podoficir, kasnije je izjavio da uspjeh od 23. oktobra 1916. u prvom redu treba zahvaliti tom čovjeku.

To je djelo bilo vrijedno posebnog odlikovanja.

Dodjelu Zlatne obavio je vrhovni komandant Armije nadvojvoda Friedrich povodom inspekcijskog putovanja na rumunsko ratište.

Mijo Matić-Pilić,
VI. bataljon Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 1

Među mnogobrojnim najhrabrijim nisu bili samo mladi horozi, odrasli momci s dvadesetak godina, ne; Bosna je imala i starije borce istog kvaliteta.

Ovaj put nailazimo na VI. bataljon Bh. pj. r. 1 koji se borio u Rumuniji, pri armijskoj grupi Mackensena, i tamo je dokazao svoj dobar glas te je u januaru 1918. trebao postati jedan od bataljona Istočnog korpusa.

U sastavu 1. čete nalazio se 40-godišnji Mijo Matić-Pilić, rezervni zugsführer, "podoficir iza fronta", odgovoran za dovoz hrane i municije te odvoz ranjenih. Bilo kako bilo, bio je to miran, trezven čovjek.

Učestvovao je i dobro izdržao borbe na Donjoj Cerni, krajem 1916., ali sad je grupa obersta Szivóa pred sobom imala novu akciju, nov posao. Počinjale su posebno žestoke borbe kod Orsove. Dvanaestog novembra, po noći, Mijo se, s eskadronom tovarnih životinja, nalazio na Rudini, sjeverozapadno od Nagyzsupanyja. Iskusni lisci bili su nemirni i nepristupačni za bilo kakve šale. Stalno su nepovjerljivim pogledima provjeravali teren pred sobom, a oficiri su češće nego inače kontrolirali liniju straže.

Nešto je bilo u zraku!

I, nisu se varali!

Iznenada, prve svijetleće rakete zapucaše u nebo i nakratko osvijetliše teren. Desno i lijevo, u priključku, mitraljezi su počeli tući kratkim rafalima, ali bez pravog cilja.

Odjednom, iznenada, teren pun Rumuna... i rafal za rafalom zazviždа u tijela protivnika. Bošnjaci su pucali koliko je oružje podnosilo. Ali, plima neprijatelja se sve više približavala. Ne obazirući se na svoje teške gubitke, u punom zamahu dolaze do slabe prepreke, gaze je i pentraju se uz zadnji obronak. Tu se tuku s Bošnjacima, koji se čvrsto brane, obaraju ih i bivaju obarani. Skaču u rov na bajonete. Krici i stenjanje s obje strane. Sve više je neprijatelja. I, šta tu još može pomoći? Već ih je previše.

Hrabri momci još ne vide neizmjernu nadmoć protivnika i još ne spoznaju beznadnost svog položaja. Mrtvi i ranjeni prekrivaju dno rova. Gomila se pomiče. Ratna sreća se još nije odlučila.

U toj situaciji, uzbrdo trči Mijo i izlazi iz jarka u kojem ga njegove životinje mogu mirno čekati.

Stari brzo ima uvid u situaciju. U sjaju svijetlećih metaka, spoznaje prijeteću situaciju uz lijevi mitraljez i vidi kako se momci još jedva brane od napadača ručnim granatama i tučom.

Skače tamo, ravno među njih, postaje kao lud! Skače na prvog Rumuna sa strane i zabija mu bajonet u slabine... golim šakama obara drugog... trećem nagazi koljeno... udara... bode... davi. Zgrabio ga je napad bijesa... čuje još samo klepetanje mitraljeza pored sebe.

Ne primjećuje ni da se neki novi Bošnjaci i Česi već povlače i da se u rovu nalaze još gotovo samo neprijatelji. On sam, poput medvjeda okruženog psima, maše bajonetom i stalno zadaje smrtonosne udarce. Izgleda nemoguće savladati tu gomilu snage i bijesa. Zadaje mu se rana za ranom, ali još stoji poput junaka iz drevnih vremena. Ispred njega, pored njega, između palih neprijatelja, leže prijatelji, mrtvi ili ranjeni. Momci na mitraljezu leže pokošeni u krvi. Oružje šuti. Unaokolo, urlanje Rumuna sigurnih u pobjedu. Ipak, u posljednjem trenu, s divovskom borbom pred sobom, u duše bjegunaca stupa nova hrabrost. Okreću se oni koji uzmiču i od Bosanaca opet postaju Bošnjaci! S urlikom se bacaju u napad, opet zauzimaju svoj rov, bjesne i, slijedeći Mijin primjer, čupaju ga iz neprijateljskog obruča. A Mijo je sasvim izvan sebe... poput divlje svinje, zabija se s bajonetom u ruci u najgušću grupu neprijatelja... razbija je... počinje pakao. Sad Rumuni oklijevaju... jedan oficir naređuje trubaču da zasvira juriš. Ali, već prije prvog tona, vojnik im pada u krvi; oborio ga je Mijo Matić. Neobuzdani Mijo sad već pred sobom goni čitavu grupu neprijatelja... ganja ih preko padine... niz obronak. Uz njega viču i tutnje momci, boreći se u bici svog života.

Tako je to bilo. A kako je jednostavno zabilježeno to djelo u protokolu od 19. novembra 1916., u drvenoj kolibi, četnom uredu.

Pitanje svjedocima fw. Mihaleku Vlastemilu i Fžfw. Doležalu Antonu:

Jeste li vidjeli da je njegov hrabri postupak uticao na držanje ljudi?

Da. Ljudi su primijetili da je više neprijateljskih vojnika često opkoljavalo zugsführera Matića i da im nije uspjelo ozbiljnije ga povrijediti bajonetom. Naprotiv, on je mnoge oborio, a druge natjerao u bijeg. Time su bili ohrabreni da, isto tako bez straha, krenu na neprijatelja.

Da. Hrabro držanje zugsführera Matića izuzetno je doprinijelo da se pravovremeno spasi vlastiti mitraljez.

Obradio i zaključio:
Johann Müller, vlastoručno, Oobl.

Hladno i faktično, ti redovi stoje na požutjelom papiru. Ali, o kojoj bi patnji, kolikom bolu, kojoj napetosti i kojoj radosti pobjede mogli i pričati?

Emin Bagtašević i Johann Nalevajko,
Bosanskohercegovački žandarmerijski bataljon

Da su u početku prve protuofanzive albanske armije - od 24. jula do 7. augusta 1918., nakon što je tamošnju komandu poveo go. von Pflanzer-Baltin, koja je Talijane i Francuze opet izbacila iz njihovog teško izborenih položaja - u akciji bile i jedinice Bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa proizlazi samo iz molbi za nagradama.

Tada, jula 1918., bar jedan bataljon bosanskohercegovačkog žandarmerijskog korpusa, proizišlog iz grupne komande za rezervne formacije u Siklósu, pripadao je 94. pješadijskoj brigadi gm. Förstera, time i 47. pješadijskom divizionu.

Dva čovjeka iz te jedinice, zgfr. tit. fw. i dežurni feldwebel 4. čete Emin Begtašević (33 godine, rođen u Konjicu, u Hercegovini) i inf. i borac Johann Nalevajko (20-godišnjak koji je poticao iz Kimpolunga u Bukovini, te, isto, pripadao 4. četi) tad su se posebno istakli.

Na lijevoj obali Semenija, u području 4. čete, kao što su jasno pokazivala stalna pažljiva motrenja, nalazila se dobro utvrđena poljska straža Talijana. Ta bi straža pri prijelazu čete preko rijeke nanijela prilično žrtava. To se sa sigurnošću dalo predvidjeti. Dotadašnji pokušaji da se ukloni taj izvor nevolja, odnosno da se učini neškodljivim sa priručnim sredstvima, ostali su bez uspjeha. Budući da je Semeni nadošao i da bi približavanje preko rijeke protivnik sigurno brzo uočio, nije se moglo ni pomišljati na iznenadno prebacivanje.

Ali, to je mogao fw. Begtašević.

Još uvečer 23.jula 1918., dugo je molio svog zapovjednika čete oblt. Bosiljevića da mu naredi uništenje talijanske straže. I pored toga što je znao da griješi i da će na vlastite oči izgubiti patrolu, konačno je oberleutnant popustio.

Begtašević je brzo izabrao dva pratioca, kad se još ugurao i borac Nalevajko. Nije bilo sumnje da je taj bistri i okretni momak bio dobitak za riskantni poduhvat.

Naoružani samo puškom i bajonetima, četverica su u tami napustila zaštićeni logor i nestala, prošavši pored linije straže, u rastinju uz obalu. Nakon širokog luka uzvodno, stigli su na obalu. Brzo su skinuli uniforme i donji veš i sakrili u grmu. Samo s puškom u ruci i čeličnim šljemom na glavi, kliznuli su niz glinovitu ispranu obalu i začas su bili do koljena u muljevitom, ljepljivom tlu. Međusobno su se još namazali blatom po prsima i leđima, da zamaskiraju izdajničko svjetlucanje gole kože.

Počeo je put u neizvjesnost!

Već nakon nekoliko koraka, divlja, ali ne i preduboka voda sezala im je do prsa. Polahko su napredovali i, upravo kad je počelo svitati, četiri glinasta lika ispuzila su na neprijateljsku obalu. Padina je bila klizava i strma i bilo im je teško doći do prvih grmova i privući im se. Prizor bi bio smiješan da nije bio previše ozbiljan.

Trebalo se nečujno i neopaženo približiti neprijateljskoj straži.

Pognuti su, pužu; prvi, feldwebel. Jedan za drugim, vrlo oprezni, od obale nakon nekih 150 koraka čine širok luk i, prema očekivanju, dolaze do straže koja je morala voditi do obale i poljske straže. U to vrijeme je par Talijana buljilo preko Semenija; umorni, gladni i jedva čekajući smjenu. Momci za opsluživanje mitraljeza spavaju usred zaklona. Samo se zapovjednik mitraljeza naslanja pored oružja. I on se dosađuje, stalno gleda na sahat, čije se kazaljke jedva miču. Ništa se ne događa, baš ništa!

Iznenadni pucnji! Buđenje spavalica... iza njih bitka? Povici u neposrednoj blizini... naređenja... austrijska naređenja... pucnji... hici... prepad... meci udaraju u grudobran... s leđa! Koliko je jak neprijatelj? Vod? Četa? Dva poput gline smeđa lika skaču na njih, prijete im... nešto viču... urlaju... oh, mamma mia! U isto vrijeme, prašti s padine. Otjelovljeni đavoli među njima! Oružje im uz zveket pada na pod, ruke se podižu u zrak!

Talijanski suborci su u pozadini brzo shvatili. Prekinuti telefon i kratka pucnjava dali su pretpostaviti prepad te im artiljerija šrapnelima i granatama odmah stane prekrivati teren oko straže i duž obale.

Ali, vod od 14 Talijana koje su zarobila tri hrabra junaka, koji su, osim toga, sa sobom vukli još i talijanski mitraljez, već se kretao s one strane rijeke prema austrijskoj obali.

Samo je četvrti čovjek iz patrole još imao posla. Johann Nalevajko je, iz radoznalosti, povukao snažno konopac koji je virio iz vode. U razmacima od pet metara, na tu kanafu bili su pričvršćeni eksplozivi koji su mogli biti smrtonosni po eventualne napadače sa vode. Paljenje bi vjerovatno bilo električno. Borac Nalevajko ih je sve oprezno stavio na jednu gomilu i zatim požurio za svojim drugovima te se udaljio s

apodručja artiljerijske paljbe. Još se borio protiv struje kad su hrabri ljudi preko na obali već bili primljeni s povikom halo, kad su se nasmijali njihovoj pojavi i kad su im pomogli da izađu iz vode.

Još dok su se hrabri članovi partole nalazili u potrazi za odjećom na neprijateljskoj obali je došlo do smrtonosne eksplozije. Strijelci 4. čete su na svoj nčin onesposobili bombe.

Još dok su zarobljenici marširali prema pozadini, već su dvije patrole pregazile Semeni, zauzele poljsku stražu i odmah je pripremili za odbranu.

Ali, to više nije bilo ni potrebno. Talijani su taj sektor predali bez borbe. Prijelaz čitavog Bataljona bio je okončan bez gubitaka još tokom prijepodneva i dnevni cilj čete dostignut.

Marko Nedić,
Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 1

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 1 već dvije godine se nalazio u sastavu 47. pješadijskog diviziona i sad se, u grupi obersta Kokotovića, borio na zapadnom krilu armijske grupe Albanije.

U trećoj i posljednjoj fazi ofanzive, dijelovi tog bataljona nalazili su se pred Fjerijem i učestvovali u ubilačkim uličnim borbama 24. augusta 1918. Među mnogim drugim sudbinama, tog dana ispunila se i ona rezervnog zapovjednika patrole Marka Nedića. Tridesetgodišnji zapovjednik mitraljeza iz mg. čete poticao je iz Tolise, Brčko, Bosna, i na frontu je bio još od 13. augusta 1914., dakle već pune četiri godine.

Do Fjerija su došli oko podneva. U početku bez otpora, prve jurišne patrole prodrle su u nju, ali uskoro su se namjerili na izrazito ljutog protivnika koji im je sprječavao napredovanje. Na lijevom krilu 4. čete, naprijed je pošao mg. vod lt. Kube. Hrabro i s elanom, zajedno sa strijelcima, probili su barijeru Talijana te su se polahko, ali stalno, strmim uličicama borbom približavali glavnom trgu.

Dalje, Bošnjaci jurišaju dalje. Mg. rafali udaraju u kućne zidove, otkidaju oskudni malter, a pješadijski meci se uz zvižduk tupo zabijaju u stabala i zidove. Dašćući, dva mitraljesca se naizmjenično kreću naprijed; svaki skok pod zaštitom drugog. Osvajaju teren na istoj visini sa strijelcima. Iza najbližih kuća morala se nalaziti zgrada u kojoj je prije povlačenja, u julu, bilo zapovjedništvo Brigade.

Znak rukom lt. Kube i - Nedić sa svojim ljudima, s oružjem čvrsto u rukama, trči i stiže do ivice trga... žure još nekoliko koraka dalje, do male zelene površine, parka ispred velike kuće... bacaju se iza najbližeg grmlja i stabala. Nekoliko trenutaka kasnije, prvi rafali već zuje u prozorske otvore čvrste zgrade. Otuda laju četiri neprijateljska mitraljeza, a desetine pušaka tuku vrelim kuglama u tijela jurišajućih bosanskih strijelaca 4.

čete. S ulaza u ulicu, puca i drugi mitraljez mg. voda. Počinje neravnopravan dvoboj. Dva protiv četiri. Marko obasipa podrumske prozore iz kojih sijeva te one u prizemlju i na gornjem spratu, iza kojih vrebaju Talijani. Oko njih se u zrak dižu busenovi trave, ali oni to i ne primjećuju. Redenik se mirno dovodi u red i gura novi okvir sa municijom. Treba pucati... pucati... držati ih prikovane. Jurišni vod je već savladao žičanu prepreku ispred zgrade i došao do ulaznih vrata... kad - padaju... pokošeni.

Smrtonosni rafali dolaze s lijeva, odozgo, iz ulice. Naprijed se valjaju čudovišta, kotrljajuće tvrđave. Oklopni automobili su opremljeni mitraljezima i malokalibarskom artiljerijom. Pucaju ravno u bok jurišajućih strijelaca. Mnogi padaju i puzeći pokušavaju doći do spasonosnog zaklona. Nekim to i uspijeva, ali u druge udara projektil za projektilom i gasi im život.

Marko to uočava i, brzinom munje, okreće mitraljez. S najbližim oklopnim automobilom na nišanu, ispucava rafal za rafalom na čudovište koje bljuje vatru. Jedan jedini metak mora pogoditi otvor cijevi mitraljeza ili ući u prorez za gledanje. Sve mu kugle prskaju bezefekta. Jedno od oružja iz automobila okreće se u njegovom smjeru, vozilo se usmjerava na njegov mitraljez i onesposobljava ga. Marko je još mogao nestati, sa ili bez oružja, uronuti u grmlje i ostaviti na cjedilu strijelce Bh. poljskog streljačkog bataljona. Ne! Marko nijednog trenutka nije pomislio na povlačenje. Ni njegovi ljudi. Odano su ga pogledali. On to nije ni vidio; vidio je samo oklopna kola na svom nišanu. Vidio je kako postaju sve veća, kako se povećavaju i šire prorezi i uočio kako mu raste nada da će konačno pogoditi u jedan od tih prokletih otvora.

Ali, nije bilo tako. Iz neposredne blizine, smrtonosni rafal pogodi ispod njih. Srušio je momke pogodivši ih u lice i prsa. Iz teških rana im isteče život.

Bosanskohercegovački strijelci morali su se povući u kuće ispred Talijana, koji su se ljuto branili, i neranjivih oklopnih automobila, na čijem su se zidovima rasprskivale i ručne granate. Napad im je stao. Djelomično su morali opet napustiti teren koji su već osvojili.

Ali, žestoke ulične borbe trajale su i čitave noći i tek su se ujutro 25. augusta Talijani povukli.

Tog dana okončala se sudbina dva naizgled nesavladiva oklopna automobila. Nalazeći se već u povlačenju, tad su - angažirani očigledno kao dio odstupnice - udarili u redove progonitelja i opet počeli širiti smrt i uništenje. U pravom trenutku se sa svojom baterijom pojavio lt. Petrovics. Po svojoj hladnokrvnosti čuvena baterija, uz klicanje Bošnjaka, direktnim pogodkom je na sastavne dijelove raznijela strahotna vozila.

Sudbinu osamljenog mitraljeza, zapovjednika patrole i njegovih ljudi opisali su i svjedočili o tome zapovjednik voda lt. Karl Kuba i posada

BABIĆ
BOSANSKA BANKA

drugog mitraljeza: Stanko Nisić, Dušan Tesinić, Luka Vasiljević i Smail Beširović.

Potvrdio zapovjednik mg. čete	Seram, lt.
podržao zapovjednik Bataljona	Chemela, mjr.
podržao grupni zapovjednikte zapovjednik	Kokotović, obst.,
armijske grupe Albanije	v. Pflanzer-Baltin, go.

Zapovjednik patrole Marko Nedić posthumno je odlikovan Zlatnom.

Zašto ne još?

Dr. Gall s Univerziteta u Beču jednom je organizirao put u Bosnu i Hercegovinu. To se dogodilo 1978. godine, dakle sto godina nakon što je Austro-Ugarska Monarhija okupirala tu zemalju. Namjera je imala velik odjek među njegovim slušateljima pa je do tog došlo u ljeto. Oko 55 učesnika se naguralo u jedan autobus i iz Beča je počeo izlet u prošlost.
Učestvovao je i Peter Jung, današnji upravnik Mornaričkog odjeljenja Ratnog arhiva u Beču. Od njega sam saznao slijedeći zanimljiv događaj.

Na dionici Mostar-Jajce, otprilike na sredini između Jablanice i Jajca, autobus im se drmusao djelomično i zbog veoma loših cesta prema visinskim prijelazima. Na skoro svakoj drugoj okuki, nalazila se gostionica. Ispred jedne se upravo peklo janje na ražnju. To je bilo nešto posebno. Vrućina i sparina učinile su svoje pa su prodrmani putnici pravili pauzu. Dakle, vani, na janje!

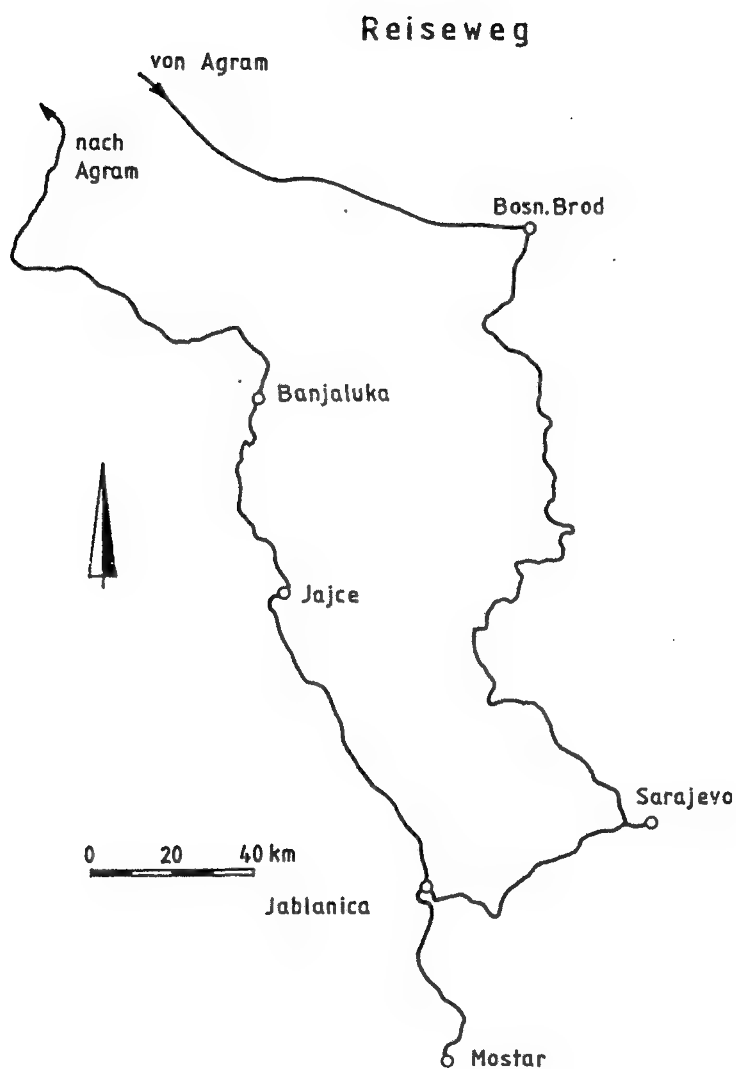
Bosanski gostioničar ih je odmah poslužio te se, očekujući daljnje naloge, držao u blizini. Čovjek mora da je nekad bio radnik u Njemačkoj jer je s velikom pažnjom pratio o čemu se to za stolom priča. Naravno da je tema došla i do "starih Bošnjaka", najhrabrijih carevih vojnika. Je li ih još bilo? Mlađi među njima su već morali biti blizu osamdesetih. U tom se trenutku uključio i gostioničar i rekao: "Tamo, iza kuće, na padini, na polju je jedan vrlo stari, pravi Bošnjak. Želite li s njim razgovarati?". Naravno da su htjeli i, s muslimanom kao prevodiocem, gomila mladih ljudi zaputi se uzbrdo, prema starcu koji je naporno radio.

Sprva nije ni zapazio grupu i tek kad mu se gostioničar obratio i rekao mu da su mladi prijatelji došli iz Beča te da žele s njim razgovarati, uspravio se, oslonio se na motiku i zažarenim očima zagledao se u lica ljudi koji su stajali oko njega. Da, bio je u ratu. Kod Bošnjaka "dvojki". Do kraja. Nekoliko pitanja, nekoliko odgovora. Starac nije mogao mnogo više ispičati. Otad je prošlo mnogo godina, a on je imao dovoljno posla da izdržava sebe i svoje.

Iznenada posegnu u otvor svoje znojne košulje i izvadi velik, okrugao privjesak koji je uvijek nosio na kanafi oko vrata. Sijedi čovjek ga gurnu najbližem pod nos i zapita poluglasno, veoma neobičnim glasom: "Zašto to ne još? Zašto ne?".

Ono što je držao u ruci je bila Zlatna medalja za hrabrost iz Svjetskog rata 1914.-1918. Tokom godina izlizao se tanki sloj pozlate. Preostao mu je samo komad bronze i uspomene koje mu ih niko nije mogao oduzeti. To odlikovanje koje je decenijama nosio na svojim grudima bilo je vidljiv znak poštovanja svom Caru u vrijeme kad je kao mlad vojnik zalagao svoj život za veliku domovinu koja se onda zvala Austrijom.

I kad su otišli da bi nastavili svoju vožnju, stari Bošnjak je još jedno vrijeme zamišljeno gledao za njima.

Reiseweg
von Agram
nach Agram
Bosn. Brod
Banjaluka
Jajce
Sarajevo
0 20 40 km
Jablanica
Mostar

Što je od njih preostalo?

Jedan marš

Ko zna marš Bošnjaci dolaze?

Gotovo svi moji prijatelji i poznanici mi na pitanje odgovaraju sažaljivim slijeganjem ramena. Ali, kad sam im s trake pustio taj sjajni marš, skoro svi su rekli: "Da, to znam. Samo nisam znao da se to zove Bošnjčkim maršem."

Ni sa mnom nije bilo ništa drukčije dok se nisam sasvim posvetio Bošnjacima.

Jedno ime ulice

Nakon što je Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2, najhrabrija među svim regimentama čitave Austro-Ugarske Armije, godinama bila garnizonirana u Grazu, prije nego što je 1915. premještena u Lebring, oči stanovnika Graza s ponosom su se odmarale na tim momcima iz Bosne i Hercegovine, željelo se trajno zadržati ime te zaslužne regimente i time bar u maloj mjeri utkati ime Bošnjaka u život onih rođenih poslije.

Jedna grupa nekadašnjih oficira i vojnika, među njima i hauptmann u mirovini Ferdinand Fauland, koji je svojim anegdotama o staroj armiji još i danas pojam svim prijateljima vojnika i koji je i sam služio u Bosanskohercegovačkom žandarmerijskom korpusu, postigla je svoj cilj.

Ona sad postoji, Zweierbosniakengasse (Ulica Bošnjaka "dvojki" - op. pr.).

U XVI. gradskom okrugu Graza, Webling-Straβgang, u blizini kasarne Gablenz, ide paralelno s Straβganger Strasse.

Dvije spomen-ploče

U počasnoj dvorani crkve Milostivog srca, Annenstraße/ Südtiroler Platz, u centru Graza, ranijoj garnizonskoj crkvi, među spomen-pločama starih gradskih regimenti nalazi se i ona Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2. Isklesana u kamenu, objavljuje bratstvo po oružju Pj. r. 27 i Bh. pj. r. 2 u spomen na čuvenu bitku za Monte Melettu punu žrtava, 7. juna 1916.

I u Beču, u Armijskom povijesnom muzeju, nalzi se jedna spomen-ploča. Podarilo jê, 1929. godine, Drugarsko udruženje Bošnjaka "jedinica" palim drugovima svoje regimente. Stavljena je na desni stub ulaza stubištu u Dvoranu slavnih i posjetiteljima objavljuje postojanje Bošnjaka u velikoj armiji Austro-Ugarske Monarhije.

Drugarske udruge dviju regimenti, Bh. pj. r. 1 i Bh. pj. r. 2, nakon mnogo godina - smrću starog gospodara - raspale su se. Ali, ostale su nam sačuvane ploče koje su postavile.

Jedan spomenik

O Bosanskohercegovačkoj pješadijskoj regimenti br. 4 priča spomenik usred vojničkog groblja u Flitschu (Bovecu). Nalazi se nekoliko kilometara izvan naselja, na istočnom obronku snažnog Rombona, žrtvenog brda hiljada vojnika.

Tu, u stijeni, isklesani stoje carski strijelac i Bošnjak kao predstavnici svih ostalih regimenti koje su tu prolile krv i odbranile taj masiv od svih napada Talijana.

Taj spomenik napravio je Ladislav Kofranek, kipar iz Praga. Na tom groblju počiva oko 400 Bošnjaka, zajedno s mnogo drugih mrtvih iz carskih zemalja Monarhije.

Jedan visoki greben

Iza Oslavije, oko četiri kilometra sjeverno od Gorice, na talijanskom državnom području, jedan visinski greben nosi oznaku Posso del Bosniako. Istraživanja su pokazala da su, u vrijeme jedne od borbi na Soči, Bošnjaci herojski branili taj greben i dugo sprječavali talijanskim trupama pristup gradu Gorici. Premda su ih se Talijani u borbi bojali, ipak su im priznali hrabrost i odvažnost.

U spomen tih nemilosrdnih bitaka i borbi prsa u prsa, taj visinski greben je - Bošnjacima u čast - nazvan Posso del Bosniako i tako se još i danas zove.

Jedna knjiga

Nijedan spomenik od kamena ne podsjeća na postojanje nepobjeđene Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 3. Tek jedna knjiga napisana rukom hauptmanna Pere Blaškovića koji je čitav rat pripadao toj smjeloj regimenti. Najprije kao četni, a poslije i kao bataljonski zapovjednik. Pri kraju rata, imao je zadatak da odvede u zarobljeništvo najveći dio Bh. pj. r. 3. Ostao je zauvijek vezan za tu izvanrednu bošnjačku regimentu.

S Bošnjacima u svjetskom ratu, tako se zove ta knjiga, iskrena, bez uljepšavanja, knjiga na čast Bošnjacima Bh. pj. r. 3.

Izdana 1939. u Beogradu, na srpsko-hrvatskom jeziku, odavno je izvan prodaje. Vrlo malo ljudi je posjeduje i čuvaju je kao oči u glavi. Slučajno je našavši u antikvarnici ili je kupivši na buhljoj pijaci. Bila je dragocjena svakome kome stari Bošnjaci mnogo znače.

Jedno pecivo

U svoje vrijeme su se Bošnjaci provlačili kroz svijest malih, djece, u sasvim drugom smislu. Tad, u Monarhiji, svaki pekar pekao je svoje *Bošnjake*. Načinjeni od raženog brašna, s mnogo kima, bili su po ukusu pravih Bošnjaka, ali i Bečlija.

Ko da opiše moje iznenađenje kad su u izlog jedne pekare u IX. bečkom okrugu, u Lustkandlgasse, tamo gdje u nju ulazi Sporkenbuhelgasse, ponuđeni na prodaju takvi *Bošnjaci*?!

Na moje pitanje o porijeklu i vezi tih kruhčića s Bošnjacima od mesa i krvi, odgovoreno mi je: "Još nam je djed radio *Bošnjake* pa ih radimo i mi!".

Jedno vojničko mezarje-groblje

Upečatljivo mjesto u spomenu na vjerne i hrabre borce 1. svjetskog rata jest jedno vojničko mezarje (groblje) u Donjoj Štajerskoj. Ono se nalazi svega nekih 20 km južno od Graza, u Lebringu. Dakle, na ivici naselja u kojem je čitavog rata bio smješten ne samo kadar Bosanskohercegovačke pješadijske regimente br. 2, već i logor za ratne zarobljenike.

Nije to "groblje junaka", već groblje vojnika. Tu su umirali ljudi od posljedica svojih rana, bolesti, a i "samo" zato što im je vrijeme isteklo po Božjoj odluci. Jedno su svi imali zajedničko - umrli su daleko od domovine i počivaju u jednoj za njih stranoj zemlji.

Lahko je pronaći to mjesto mira i razmišljanja. Slijedite me ...!

Putokazi nas, u početku naše male šetnje, stalno odvlače od jezgra naselja. Pored naizgled beskrajnih kukuruzišta vodi put u nešto mračniju bjelogoričnu šumicu. Okružuje nas hladan miris plijesni. Nakon pedesetak metara, s lijeve strane izranja ulaz u vojničko mezarje-groblje. Već se kroz vrata na ogradi zapaža polje s grobovima.

S obje strane svoda kapije, postavljene su spomen-ploče koje su posljednji preživjeli Bosanskohercegovačke Ppešadijske regimente br. 2 posvetili mrtvim drugovima.

Pod stablima koja bacaju sjenu, odmah desno uz vrata, stoje okrugli stubići - bašluci - okrunjeni simboličnim fesom, poredani po činu. Na ovalnoj metalnoj ploči navedeni su: čin, ime, oznaka regimente i datum smrti. Tu počiva grupa muslimana.

Drugi grobovi nose nagnute drvene križeve. To su oni katolika i pravoslavaca.

I strani vojnici, nekadašnji protivnici, koji su ovdje umrli u zarobljeništvu, počivaju među svojim "neprijateljima".

Po samim imenima se ne bi jasno moglo uočiti porijeklo vojnika pa je zato pločicama pridodan željezni križ, dok one zarobljenika nose imena zemalja odakle su došli.

Srednji i lijevi dio tog časnog objekta izlaze iz šume i nude nam se na sjajnom sunčevom svjetlu.

I tu i na ivici nalaze se grupe muslimanskih mezarova. Spomen-ploče postavljene naprijed i s obiju strana groblja, desno u obliku kupole slične lukovici s natpisom na ćirilici (riječ je o muslimanima zarobljenim u ruskim jedinicama - op. pr.), razbiraju tmurnu jednoličnost nijemih redova.

Usred vojničkih grobova, nalazi se jedan, skoro bi se moglo reći, civilni grob. Tu počiva dvoje ljudi kojima je briga za to mjesto postala sadržajem života. Stari njegovatelj i njegova žena već godinama počivaju zajedno sa svojim štićenicima.

Smatram da je Lebring jedino vojničko groblje u području čitave nekadašnje Monarhije u kojem se grobovi naših Bošnjaka i drugih naših vojnika i danas još časno održavaju.

Neka uvijek bude ljudi kojima će održavanje tog spomenika biti potreba srcu.

Hiljade dokumenata

Izvještaji o pobjedi i porazu, o slavi i smrti, o trijumfu i propasti leže u spremištu i čuvaju se pod svodovima i u regalima Ratnog arhiva u Beču, u kutijama i svježnjima dokumenata te povezani u knjige.

Uz pomoć nekih suradnika tog poznatog instituta, koji su mi gotovo nesvjesno postali prijatelji, bilo mi je omogućeno istraživanje svega što mi se nalazilo pri ruci, pronalaženje međusobne veze te opisivanje nekih od najistaknutijih dijela Bošnjaka.

A nadam se i da mi je uspjelo i srcima čitatalaca približiti te hrabre momke. Ako mi se to posrećilo, svrha ove knjige bi bila ispunjena.

Bosanskohercegovačke pješadijske regimente i poljski streljački bataljoni u K. und K. Armiji 1914.-1918.

Postojanje bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti i poljskih streljačkih bataljona u sastavu Austro-Ugarske Armije da se relativno lahko dokazati na osnovu "ratnih raspodjela" te "liste dodjela", koje se skoro u cijelosti nalaze u Ratnom arhivu u Beču. Ono je predstavljeno u priloženim shemama.

Iz tih spomenutih dokumenata proizlazi i pripadnost bosanskohercegovačkih jedinica određenim divizionima. Uz to, neki navodi mogu se potvrditi ili dopuniti uvidom u oko 1.500 molbi za nagrađivanje (za dodjelu odlikovanja za hrabrost). Veliku pomoć pružio je i registar austrijskog generalštaba: *Zadnji rat Austro-Ugarske, 1914.-1918.*, gdje su zabilježene priče o pojedinim jedinicama te područja djelovanja bosanskohercegovačkih jedinica.

Otvorena polja u grafikonima, doduše, dozvoljavaju zaključke, ali ih - zbog nedostataka dokumenata - treba ostaviti prazna.

Međutim, o nekim malobrojnim bosankohercegovačkim bataljonima podaci su oskudni. Ima još vrlo malo materijala koji bi to mogao razjasniti. To uglavnom vrijedi za područja 8. armije, armijske grupe Falkenhayn te armijsku grupu Mackensena (njemačka 9. armija).

Posebno zanimljivo može biti to što su za zaštitu austrougarske ratne luke Pula bili dovođeni i bošnjački bataljoni. To su bili slijedeći bataljoni:

VIII. Bh. 1 (V. 1917-III. 1918),
VIII. Bh. 2 (IV. 1917-XII. 1917),
IX. Bh. 2 (VII. 1917-XI. 1918),
VIII. Bh. 3 (IV. 1917-XII. 1917)
VIII. Bh. 4 (XII. 1917-III. 1918).

Značenje skrčenica primijenjenih u tekstu i na grafikonu:
du = "direkt unterstellt" (direktno podređen - op. prev.). Uglavnom zapovjedništvu korpusa, ali i armije.
OK = Orientkorps. (Istočni korpus - op. prev.)
Brojevi u šrafiranim poljima označavaju brojeve pojedinih diviziona.

bh.IR.1

Battalions: I/bh 1, II/bh 1, III/bh 1, IV/bh 1, V/bh 1, VI/bh 1, VII/bh 1, VIII/bh 1, IX/bh 1

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915 (1–12), 1916 (1–12), 1917 (1–12), 1918 (1–12)

- I/bh 1: 25, 19, 19, 50
- II/bh 1: 25, 19, 50
- III/bh 1: 48, 61, 59, 57, ?, 73, 73, 60, 50
- IV/bh 1: 25, 19, 19
- V/bh 1: 1., 1., Pusterf., 18, 3., 19, 106, 52, wird Teil d. bh. IR.5
- VI/bh 1: ?, Aus Herp. Mackensen, OK
- VII/bh 1: 71, wird I/ bh.10
- VIII/bh 1: 19
- IX/bh 1: 19

bh.IR.2

Battalions: I/bh 2, II/bh 2, III/bh 2, IV/bh 2, V/bh 2, VI/bh 2

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915 (1–12), 1916 (1–12), 1917 (1–12), 1918 (1–12)

- I/bh 2: 6, du, 6, 55
- II/bh 2: 6, 6, 55
- III/bh 2: 48, 6, 48, 6, 6, 55
- IV/bh 2: 6, 6, 6, 6, 19, 55, wird Teil d. bh. IR.6
- V/bh 2: 1., 1., 96, du, 3., 52, wird Teil d. bh. IR.6
- VI/bh 2: 71, aus bh.IR.10, OK

bh.IR.3

Battalions: I/bh 3, II/bh 3, III/bh 3, IV/bh 3, V/bh 3, VI/bh 3 ?, VII/bh 3, VIII/bh 3

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915 (1–12), 1916 (1–12), 1917 (1–12), 1918 (1–12)

- I/bh 3: 31, 31, 31
- II/bh 3: 31, 31, 31
- III/bh 3: 48, 48, 48, 28
- IV/bh 3: 31, 31, 31
- V/bh 3: 1, 47, du, du, 28
- VII/bh 3: 71, wird II/bh. 10
- VIII/bh 3: aus dem Kriegshafen Pola, OK

bh.IR.4 – bh.IR.5-10 bh.FJg.B.1-8

bh.IR.4

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915, 1916, 1917, 1918 (months 1–12 each)

- I/bh 4: 2, 93, 55
- II/bh 4: 2, 93, 55
- III/bh 4: 18, 18, 18, Pustertal, 52, du, 55
- IV/bh 4: 2, 93, 55
- V/bh 4: 57, 20, 57, ?, 93, 55
- VI/bh 4: 93, 1, 53
- VII/bh 4: 71, ?

bh.IR.5-10

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915, 1916, 1917, 1918 (months 1–12 each)

- I,II,III,IV/bh 5: 71, 60
- I,II,III/bh 6: war vorher bh.FJg.B.6, 52
- I,II,IV/bh 7: II/bh7 war III/bh3; III/bh7 war V/bh3; IV/bh7 war VI/bh3. – 28, 1, 28, 4, 28
- III/bh 7: war vorher bh.FJg.B.7, 47
- I,II,III/bh 8: II/bh8 war III/bh4; II/bh8 war V/bh4; III/bh8 war bh FJg.B. 8. – 94, 34, 49
- I,II,III/bh 10: Rest aufgeteilt (Jänner 1918 daraus das neue VI/bh2 für das Orient-korps gebildet) – 53, 72

bh.FJg.B.1-8

Time axis: 1914 (months 6–12), 1915, 1916, 1917, 1918 (months 1–12 each)

- bh.FJg.B.1: 25, 4, 62, 25, 63, 47
- bh.FJg.B.2: 53, 1, 47, 47
- bh.FJg.B.3: 53, du, Pust.!, 90, 1, 81, 47
- bh.FJg.B.4: 48, 1, 73, 73, 60
- bh.FJg.B.5: 1, 6, 58, du, ?, 71, 37, ha, 53, wird Teil des bh.IR.5
- bh.FJg.B.6: 1, 48, wird Teil des bh.IR.6
- bh.FJg.B.7: (war vorher V/bh.3), 47, wird III/bh7
- bh.FJg.B.8: ?, 57, du, 73, 60, wird Teil des bh.IR.8

1. Inft.Div.	2. Inft.Div.	3. Inft.Div.	4. Inft.Div.
V/bh 1, V/bh 2, V/bh 3, VI/bh 4, I,II,IV/bh 7, bh.FJg.B.3, bh.FJg.B.4, bh.FJg.B.5, bh.FJg.B.6	I/bh 4, II/bh 4, IV/bh 4	V/bh 1, V/bh 2	I,II,IV/bh 7, bh.FJg.B.1

Years and months (rows): 1914: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12; 1915: 1–12; 1916: 1–12; 1917: 1–12; 1918: 1–12

IV/ bh7 war VI/bh3

II/bh7 war V/ bh3

I/bh7 war III/bh3

6. Inft.Div.

I/bh 2 | II/bh 2 | III/bh 2 | IV/bh 2 | bh.FJg.B.5

18. Inft.Div.

V/bh 1 | III/bh 4

19. Inft.Div.

I/bh 1 | II/bh 1 | IV/bh 1 | V/bh 1 | VIII/bh 1 | IX/bh 1 | IV/bh 2

20. Inft.Div.

V/bh 4

25. Inft.Div.

I/bh 1 | II/bh 1 | IV/bh 1 | bh.FJg.B.1

1914: 6 7 8 9 10 11 12

1915: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1916: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1917: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

1918: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

28. Inft.Div.	31. Inft.Div.	34. Inft.Div.	37. Honv.D.	47. Inft.Div.
III/bh 3	I/bh 3	I,II,III/bh 8	bh.FJg.B.5	V/bh 3
V/bh 3	II/bh 3			III/bh 7
I,II,IV/bh 7	IV/bh 3			bh.FJg.B.1
				bh.FJg.B.2
				bh.FJg.B.3
				bh.FJg.B.4
				bh.FJg.B.7

Time axis (printed down the left of each division's block):

1914: 6 7 8 9 10 11 12
1915: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1916: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1917: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1918: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

48. Inft.Div.	49. Inft.Div.	50. Inft.Div.	52. Inft.Div.	53. Inft.Div.
III/bh 1	I,II,III/bh 8	I/bh 1	V/bh 1	I,II,III/bh 10
III/bh 2		II/bh 1	V/bh 2	bh.FJg.B.2
III/bh 3		III/bh 1	III/bh 4	bh.FJg.B.3
bh.FJg.B.6			VI/bh 4	bh.FJg.B.5
			I,II,III/bh 6	

Year	Months
1914	6 7 8 9 10 11 12
1915	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1916	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1917	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1918	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

55. Inft.Div.	57. Inft.Div.	58. Inft.Div.	59. Inft.Div.	60. Inft.Div.
I/bh 2	III/bh 1	bh.FJg.B.5	III/bh 1	III/bh 1
II/bh 2	V/bh 4			I,II,III,IV/bh 5
III/bh 2	bh.FJg.B.8			bh.FJg.B.4
IV/bh 2				bh.FJg.B.8
I/bh 4				
II/bh 4				
III/bh 4				
IV/bh 4				
V/bh 4				

Year	Months
1914	6 7 8 9 10 11 12
1915	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1916	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1917	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1918	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Year	Month	61. Inft.Div. III/bh 1	62. Inft.Div. bh.FJg.B.1	63. Inft.Div. bh.FJg.B.1	71. Inft.Div. VII/bh 1	71. Inft.Div. VI/bh 2	71. Inft.Div. VII/bh 3	71. Inft.Div. VII/bh 4	71. Inft.Div. I,II,III,IV/bh 5	71. Inft.Div. bh.FJg.B.5	72. Inft.Div. I,II,III/bh 10
1914	6										
	7										
	8										
	9										
	10										
	11										
	12										
1915	1										
	2										
	3										
	4										
	5										
	6										
	7										
	8										
	9										
	10										
	11										
	12										
1916	1										
	2										
	3										
	4										
	5										
	6										
	7										
	8										
	9										
	10										
	11										
	12										
1917	1										
	2										
	3										
	4										
	5										
	6										
	7										
	8										
	9										
	10										
	11										
	12										
1918	1										
	2										
	3										
	4										
	5										
	6										
	7										
	8										
	9										
	10										
	11										
	12										

73. Inft.Div.	81. Inft.Div.	90. Inft.Div.	93. Inft.Div.	94. Inft.Div.	96. Inft.Div.
III/bh 1	bh.FJg.B.3	bh.FJg.B.3	I/bh 4	I,II,III/bh 8	V/bh 2
bh.FJg.B.4			II/bh 4		
bh.FJg.B.8			IV/bh 4		
			V/bh 4		
			VI/bh 4		

1914: 6 7 8 9 10 11 12
1915: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1916: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1917: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1918: 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

106. Inft.Div.	Orient-korps				Puster-tal		
V/bh 1	VI/bh 2	VI/bh 1	VIII/bh 3	IV/103	V/bh 1	bh.FJg.B.3	III/bh 4

Year	Months
1914	6 7 8 9 10 11 12
1915	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1916	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1917	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
1918	1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Borbeni kalendar
onih K. und K. diviziona u čijem su se sastavu borile bosanskohercegovačke pješadijske regimente i poljski streljački bataljon za vrijeme I. Svjetskog rata

P - početak
S - sredina
K - kraj

1. pješadijski divizion:	
Odbrambene mjere na balkanskom frontu	S. februara 1915.
Prebacivanje na front na Soči	22. maja 1915.
Dolazak i prve borbe u obalnom području	23. maja-4.juna 1915.
Borbe kod Tolmina	12.-20.augusta 1915.
Borbe kod Tolmina	4. i 5. septembra 1915.
Borbe kod Tolmina	23. oktobra 1915.
Borbe kod Ciginja	18. marta 1916.
Borbe na istočnom rubu grebena Kolovrat	15. maja1916.
Jedanaesta borba na Soči	18. aug.-13.sept. 1916.
Dvanaesta borba na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Borba kod Codroipo-Latisana	28. okt.-1. nov. 1917.
Prijelaz preko Tagliamenata	30. okt.-4. nov. 1917.
Potjera do Pijave	5.-10. novembra 1917.
Borbe u području Grappa	decembar 1917.
Napad na prolaz Tonale	13. juni 1918.
Prijelaz na njemački zapadni front	juli 1918.
2. pješadijski divizion:	
Bitka kod Kraœnika	23.-25. augusta 1914.
Bitka ispred Lublina	26. aug.-1. sept. 1914.
Protuofanziva Rusa kod Lublina	2.-6. septembra 1914.
Povlačenje južno od Lublina	7.-9. septembra 1914.
Napredovanje na San	2.-5. septembra 1914.
Borbe u kutu San-Weichsel	6.-8. septembra 1914.
Borba kod Ivangoroda	22.-26. septembra 1914.
Povlačenje 1. armije na Opatówku	27.-31. oktobra 1914.
Borba na Opatówki	31. okt.-2. nov. 1914.
Bitka kod Krakówa	16.-25. novembra 1914.
Prijelaz 3. armije	17.-22. decembra 1914.
Borbe na prijelazu Dukla	20.25. decembra 1914.
Povlačenje na Karpatskom grebenu	25.-27. decembra 1914.
Povlačenje preko Karpata	28.-31. decembra 1914.
Borbe kod Jasiela	1.-7. januara 1915.
Ofanziva preko Karpata	23.26. januara 1915.
Ruski protunapad	27. januara-5. februara 1915.
Druga ofanziva preko Karpata	26. februara-20. marta 1915.
Protunapad Rusa	20.-31. marta 1915.
Uskršna bitka u Karpatima	1.-6. aprila 1915.
Proboj kod Gorlice	2.-8. maja 1915.
Bitka kod Rzeszówa	9. i 10. maja 1915.
Zauzimanje Sanoka	11. maja 1915.
Bitka kod Przemyœla	15. maja-4. juna 1915.
Ofanziva na Lemberg	5.-22. juna 1915.
Druga bitka kod Kraœnika	1.-10. jula 1915.
Zauzimanje Lublina	29. jula-1. augusta 1915.
Borba između Wisle i Buga	2.-4. augusta 1915.
Bitka kod Lubartówa	5.-8. augusta 1915.

Prodor preko Kowela	19.-26. augusta 1915.
Ofanziva u Wolhynien	26. aug.-13. septembra 1915.
Protuofanziva Rusa na Luck	13.-24. septembra 1915.
Druga ofanziva na Rowno	23.-28. septembra 1915.
Borbe kod Ujezdcyja	7. oktobra 1915.
Bitka kod Czartorijska	16. okt.-14.nov. 1915.

3. pješadijski divizion:

Protuofanziva Talijana u Sedam zajedn.	16. juna-24. jula 1916.
Dvanaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor u Karavanke	28. i 29. oktobra 1917.
Prijelaz preko Tagliamenta	30. okt.-4. nov. 1917.
Borbe kod Tramontti di sotto	7. novembra 1917.
Napredovanje do u dolinu Pijave	9. i 10. novembra 1917.
Prodor između Brente i Piavea	14.-18. novembra 1917.
Borbe u dolini Brente	20. i 21. novembra 1917.
Borbe na Mt. Pertica	15. januara 1918.

4. pješadijski divizion:

Napredovanje sjeverno od Wisle	9.-12. maja 1915.
Bitka kod Opatówa	15.-22. maja 1915.
Borbe kod Glinianyja	26. maja 1915.
Potjera za Rusima na lijevoj obali Wisle	29. maja-2. jula 1915.
Protunapad Talijana na planinskom frontu	24. juna-15. jula 1918.
Poduhvat jurišnih trupa na Mt. Asolone	25. augusta 1918.
Borbe na Mt. Asolone i u dolini Cesilla	septembar 1918.

6. pješadijski divizion:

Bitka kod Złoczówa	26. i 28. augusta 1914.
Bitka na Gniloj Lipi	29. i 30. augusta 1914.
Napad preko Wereszyce	8. i 9. septembra 1914.
Oslobađanje tvrđave Przemyœl	8.-12. septembra 1914.
Bitka kod Przemyœla i Chyrówa	10. okt.-2. nov. 1914.
Borbe kod Tylawe	21. i 22. novembra 1914.
Borbe u Beskodoma	22. nov.-2. dec. 1914.
Bitka kod Limanówa-Lipanów	1.-13. decembra 1914.
Potjera za Rusima nakon bitke južno od Wisle	13.-17. decembra 1914.
Borbe kod Brzosteka i Jodlowe	18.-20. decembra 1914.
Protuofanziva Rusa u Galiciji	21.-24. decembra 1914.
Borbe kod Gorlicea	28.-31. decembra 1914.
Prijelaz u armijsku grupu Pflanzer-Baltin	1.-6. januara 1915.
Ofanziva na Kolomea-Nadwórna	31. januara-16. februara 1915.
Borbe u Karpatima	16. febr.-22. marta 1915.
Borbe kod Osmolode	2.-8. maja 1915.
Protuudar Rusa na Dnjestru	9.-20. maja 1915.
Borbe kod Nadwórne	15.-20. maja 1915.
Potiskivanje Rusa s južne obale Dnjestra	5. juna-19. jula 1915.
Ofanziva u istočnoj Galiciji	26. augusta-6. sept. 1915.
Bitka na Serethu	6.-12. septembra 1915.
Prebacivanje na front na Soči	22.-27. oktobra 1915.
Treća bitka na Soči	18. okt.-4. nov. 1915.
Četvrta bitka na Soči	10. novembra-14. dec. 1915.
Peta bitka na Soči	11.-16. marta 1916.
Bitka kod Folgarie i Lavaronea	15.-26. maja 1916.
Bitka kod Asiaga i Arsiera	27. maja-16. juna 1916.
Protuofanziva Talijana u Sedam zajednica	16. juna-24. jula 1916.
Bitka na Ortigari	9.-29. jula 1917.
Borbe na visoravni kod Asiaga	10.-23. novembra 1917.

18. pješadijski divizion:

Napredovanje prema gornjoj Drini	10. augusta 1914.
Sukob kod Priboja	20.-22. augusta 1914.
Bitka na Drini	6. sep.-4. okt. 1914.
Bitka na Romanjoj planini	18.-30. oktobra 1914.
Ofanziva na Valjevo	21. oktobra-15. nov. 1914.
Bitka na Kolubari i Ljigu	16. novembra 1914.
Odbrambene mjere na balkanskom frontu	S. februara 1915.
Prijelaz na front na Soči	22. maja 1915.
Marš i prve borbe u obalnom području	23. maja-4. juna 1915.
Borbe između Plave i Jadranskog mora	5.-22. juna 1915.
Prva bitka na Soči	23. juna-7. jula 1915
Treća bitka na Soči	18. okt.-4. nov. 1915.
Četvrta bitka na Soči	10. nov.-14. dec. 1915.
Prijelaz u Tirol	13.-23. marta 1916.
Borbe u dolini Sugana	april 1916.
Poduhvat odvlačenja pažnje u dolini Sugana	15.-26. maja 1916.
Protuofenziva Talijana u Sedam zajednica	16. juna-24. jula 1916.
Bitka kod Ortigare	9.-29. juna 1917.
Prepad kod Carzana	18. septembra 1917.

19. pješadijski divizion:

Prelazak njemačkoj južnoj armiji	Početak januara 1915.
Prva ofanziva preko Karpata	23. jan.-5. febr. 1915.
Borbe u Karpatima	16.-26. februara 1915.
Druga ofanziva preko Karpata	27. febr.-23. marta 1915.
Napredovanje preko Perehińskog	15.-22. maja 1915.
Osiguranje Dnjestra između Ostrówa i Zurawnog	10.-20. juna 1915.
Bitka kod Bukaczowcw i Bóbrke	23.-25. juna 1915.
Bitka na Gnjiloj Lipi	29. juna-2. jula 1915.
Ofanziva u istočnoj Galiciji	26. augusta-6. sept. 1915.
Bitka na Serethu	6.-12. septembra 1915.
Borbe na Strypi	14. septembra 1915.
Borbe istočno od Jezierne	4.-9. juna 1916.
Bitka kod Zaloœća	4.-8. augusta 1916.
Borbe na Serethu	9.-13. augusta 1916.
Povlačenje njemačke južne armije iza Zlote Lipe	11.-13. augusta 1916.
Jesenja ofanziva Rusa	30. aug.-S. okt. 1916.
Bitka kod Koniuchy-Zborówa	29. juna-3. jula 1916.
Bitka za proboj kod Zborówa	19.-21. jula 1917.
Potjera da Zbrucza	22.-25. jula 1917.
Prekomanda na front na Soči	P. septembra 1917.
Prekomanda u Tirol	septembar 1917.
Borbe na visoravni kod Asiaga	10.-16. novembra 1917.

20. (Honved) pješadijski divizion:

Prekomanda na koruški front i prve granice borbe	K. maja 1915.
Borbe na koruškom grebenu	P. juna-P. jula 1915.
Borbe između Krna i Boveca	K. maja-K. juna 1915.

25. pješadijski divizion:

Bitka kod Komarówa	26. augusta-2. sept. 1914.
Bitka kod Rawe Ruske	6.-11. septembra 1914.
Marš na San	4.-11. oktobra 1914.
Uzaludan prodor preko Sana	14.-17. oktobra 1914.
Prvi prodor Rusa preko Sana	18.-23. oktobra 1914.
Pomicanje u prostor sjeverno od Krakówa	P. novembra 1914.

Bitka kod Krakówa	16.-25. novembra 1914.
Potjera Rusa nakon bitke kod Limanówe- Lapanówa	15.-18. decembra 1914.
Borbe na Nidi	20.-31. decembra 1914.
Napredovanje na sjevernoj obali Wisle	11.-15. maja 1915.
Bitka kod Opatówa	15.-22. maja 1915.
Borbe kod Dubnog	oktobar-novembar 1915.

28. pješadijski divizion:

Prodor na Tagliamento	28. okt.-4. nov. 1917.
Prijelaz preko Tagliamenta	4.-6. novembra 1917.
Potjera do Pijave	6.-10. novembra 1917.
Borbe na Mt. Asoloneu	16. januara 1918.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i u području Grappa	15.-19. juna 1918.
Borbe na Mt. Asoloneu	9. augusta 1918.
Odbrambena pobjeda u području Grappa	24.-28. oktobra 1918.

31. pješadijski divizion:

Ofanziva u Wolhynienu	26. augusta-6. sept. 1915.
Artiljerijske borbe na Ikwi	15. septembra 1915.
Borbe kod Sapanówa	7. augusta 1915.
Borbe kod Sapanówa	7.-11. novembra 1915.
Borbe kod Lopusznog	18. juna 1916.
Bitka kod Brodyja	28. jula-3. augusta 1916.
Bitka kod Zalocća	4.-8. augusta 1916.
Borbe u istočnoj Galiciji	13-27. augusta 1916
Jesenska ofanziva Rusa	30. aug.-S. oktobra 1916.
Prekomanda ka Sedam dvoraca	K. januara 1917.
Rusko-rumunska ljetna ofanziva	22.-29. jula 1917.
Prekomanda u 7. armiju	K. augusta 1917.
Borbe kod Waschkoutza	6. oktobra 1917.
Prekomanda u armijsku grupu Boroević	februar 1918.
Bitka na Pijavi	15.-25. juna 1918.
Borbe kod Pederobbe	august 1918.
Treća bitka na Pijavi	24.29. oktobra 1918.
Prebacivanje u armijsku grupu Belluno	29. oktobra 1918.
Posljednja bitka armijske grupe Belluno	30. i 31. oktobra 1918.
Povlačenje prema Fassanskim Alpima	1. i 2. novembra 1918.
Nastavak povlačenja armijske grupe Belluno	3. i 4. novembra 1918.

34. pješadijski divizion:

Premještaj u Ukrajini	april 1918.

37. Honved-pješadijski divizion:

Bitka u području Ojtoza	8.-13. august 1917.
Borbe za prilaze u zapadnu Moldavu	14.-22. august 1917.
Borbe na položajima između dolina Casinu i Susita	17. septembra 1917.

47. pješadijski divizion:

Osvajanje Crne Gore i Albanije (sjevernog dijela)	K. decembra 1915. - s. marta 1916.
Borbe na položajima u Albaniji	zima 1917.
Ljetna kampanja u Albaniji	6. jula-26. augusta 1918.
Povlačenje armijske grupe Albanije	K. sept.-K. oktobra 1918.
Povlačenje iz sjeverne Albanije i C.Gore	K. okt.-P. novembra 1918.

48. pješadijski divizion:

Prijelaz 5. armije preko Drine	12.-15. augusta 1914.
Bitka na Jadru	16.-19. augusta 1914.
Bitka na Drini	6. sept.-4. oktobra 1914.
Ofanziva na Valjevo	24. okt.-15. novem. 1914.
Bitka na Kolubari i Ljigu	16. nov.-15. dec. 1914.
Odbrambene mjere na Balk..frontu	S. februara 1915.
Prekomanda na front na Soči	22. maja 1915.
Marš i prve borbe u obalnom području	23. maja-22. juna 1915.
Prva bitka na Soči	23. juna-7. jula 1915.
Druga bitka na Soči	18. jula-10. augusta 1915.
Pridodavanje armijskoj grupi Rohr	jula 1915.
Borbe na koruškom gran. području	august 1915.
Borbe na koruškom grebenu	13. sept.-13. okt. 1915.
Borbe južno od Lipe	30. jula 1916.
Prekmanda na front na Soči	S. novembra 1916.
Deseta bitka na Soči	12. maja-5. juna 1917.
Jedanaesta bitka na Soči	18. aug.-13. sept.. 1917.
Dvanaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor na Tagliamento	28. okt.-1. novembra 1917.
Potjera do Pijave	5.-10. novembra 1917.
Borbe na mostobranu Zenson	S. novembra 1917.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i području Grappa	15.-19. juna 1918.
Protuapad Talijana na planin. frontu	24. juna-15. jula 1918.
Borbe na Mt. Pertica	septembar 1918.
Odbrambena pobjeda u podr. Grappa	24.-28. oktobar 1918.
Posljednja borba armijske grupe Belluno	30.-31. oktobra 1918.
Povlačenja prema Fassanskim Alpama	1. i 2. novembra 1918.
Nastavak povlačenje.armijske grupe Belluno	3. i 4. novembra 1918.

49. pješadijski divizion:

napad na prolaz Tonale	25.-28. maja 1918.
Borbe za vrh Presena	13. i 14. augusta 1918.
Borbe poljskih straža u Val di Genova	septembar 1918.
Pobune	oktobar 1918.
Borbe u dolini Chiesa	3. novembra 1918.
Povlačenje zapadno od Etscha	3. novembra 1918.
Zarobljavanje kod Madonne di Campiglio	4. novembra 1918.

50. pješadijski divizion:

Dvanaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor na Tagliamento	28. okt.-1. novembra 1917.
Borbe za Mt. Ragognu	31. okt. i 1. novem. 1917.
Prijelaz preko Tagliamenta	2.-4. novembra 1917.
Potjera do Pijave	5.-10. novembra 1917.
Prodor između Brente i Pijave	14.-18. novembra 1917.
Borbe na grebenu Tomba	27.-31. decembra 1917.
Borbe na Mt. Spinuccia	6. juna 1918.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i u području Grappa	15.-19. juna 1918.
Borbe u bazenu Alano	august 1918.
Borbe sjeverno od Mt. Tombe i južno od Mt. Spinuccie	septembar 1918.
Odbrambena pobjeda u području Grappa	24.-28. oktobra 1918.
Borbe sjeverno od Alana	29. oktobra 1918.
Posljednja borba armijske grupe Belluno	30. i 31. oktobra 1918.
Povlačenje prema Fassanskim Alpama	1. i 2. novembra 1918.
Nastavak povlačenja armijske grupe Belluno	3. i 4. novembra 1918.

52. pješadijski divizion:

Borbe na visoravni Asiago	10.-23. novembra 1917.
Borbe za Mt. Zomo	4. i 5. decembra 1917.
Borbe kod Stenfle	6. decembra 1917.
Borbe kod Asiaga	28. januara 1918.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i u području Grappa	15.-19. juna 1918.
Borbe kod Canove	25. jula, 2., 9. i 10. aug. te 15. septembra 1918.
Pobune	oktobar 1918.
Proboj Talijana u Sedam zajednica	1. i 2. novembra 1918.

53. pješadijski divizion:

Marš na Srbiju	P. septembra 1915.
Pripreme za prijelaz Dunava-Save	29. sept..-5. oktobra 1915.
Prijelaz preko Save	6.-8. oktobra 1915.
Prodor prema srednjoj Srbiji	18. okt.-6. novembra 1915.
Osvajanje Crne Gore	K. decembra 1915.- K. januara 1916.
Prekomanda na sjeveroistočno ratište	februar 1916.
Dvanaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor na Tagliamento	28. okt.-4. novembra 1917.
Prelaz preko Tagliamenta kod Codroipa	5. novembra 1917.
Potjera do Pijave	5.-10. novembra 1917.

55. pješadijski divizion:

Dvnaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor na Tagliamento	28. okt.-1. novembra 1917.
Prelaz preko Tagliamenta kod Cornina	2. i 3. novembra 1917.
Potjera od Pijave	5.-10. novembra 1917.
Prodor između Brente i Pijave	14.-18. novembra 1917.
Borbe u području Grappa	decembar 1917.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i u području Grappa	15.-19. juna 1918.
Protunapad Talijana na planinskom frontu	24. juna-15. jula 1918.
Borbe na Mt. Solarolo	19. septembra 1918.
Odbrambena pobjeda u planinama Grappa	24.-28. oktobra 1918.
Pobune	oktobar 1918.
Povlačenje prema Fassanskim Alpama	1. i 2. novembra 1918.
Nastavak povlačenja armijske grupe Belluno	3. i 4. novembra 1918.

57. pješadijski divizion:

Prekomanda na front na Soči	15.-21. maja 1915.
Osiguranje granice na koruškoj granici	23. maja-k. juna 1915.
Prve borbe na obalnom području	23. maja-22. juna 1915.
Druga bitka na Soči	18. jula-10. augusta 1915.
Prekomanda u Syrmiju	septembar 1915.
Marš na Srbiju	septembar 1915.
Priprema za prijelaz Dunav-Sava	29. sept.-5.oktobra 1915.
Osvajanje Beograda	6.-11. oktobra 1915.
Borbe južno od Beograda	12.-17. oktobra 1915.
Prodor prema srednjoj Srbiji	18. okt.-6. novembra 1915.
Borbe južno od Morave	6.-24. novembra 1915.
Osvajanje Crne Gore	K. decembra 1915. - K. januara 1916.
Prekomanda u Tirol	februar 1916.
Bitka kod Folgarie i Lavaronea	15.-26. maja 1916.
Bitka kod Asiaga i Arsiera	27. maja-16. juna 1916.
Protivofanziva Talijana u Sedam zajedn.	16. juna-24. jula 1916.
Borbe u dolini Fleims	21.-27. jula 1916.

58. pješadijski divizion:

Šesta bitka na Soči	4-.16. augusta 1916.
Čišćenje mostobrana Gorice	7. i 8. augusta 1916.

59. pješadijski divizion:

Prodor prema srednjoj Srbiji	18. okt.-6. novembra 1915.
Borbe južno od Morave	6.-24. novembra 1915.
Borbe na crnogorskoj granici	decembar 1915.
Osvajanje Crne Gore	K. decembra 1915. - K. januara 1916.
Prekomanda u Tirol	februar 1916.
Bitka kod Folgarie i Lavaronea	15.-26. maja 1916.
Bitka kod asiaga i Arsiera	27. maja-16. juna 1916.
Prekomanda na sjeveroistočno ratište	juni 1916.
Stavljanje u pripravnost kod Delatyna	3. i 4. juli 1916.
Bitka kod Kolomee (druga faza)	4. i 6. jula 1916.

60. pješadijski divizion:

Dvanaesta bitka na Soči	24.-27. oktobra 1917.
Prodor na Tagliamento	28. okt.-1. novembra 1917.
Sukob kod Pozzuola (10. planinska brig.)	30. oktobra 1917.
Udar na Latisanu	31. oktobra 1917.
Opoziv Madrisia prema sjeveru	1. novembra 1917.
Potjera kod Pijave	5.-10. novembra 1917.
Borbe na Mt. Asolone	16. januara 1918.
Bitka na visoravni Sedam zajednica i u području Grappa	15.-19. juna 1918.
Protunapadi Talijana na planinskom fr. frontu	24. juna-15. jula 1918.
Borbe u dolini Pez	4. oktobra 1918.
Pobune	oktobar 1918.
Posljednja borba armijske grupe Bellino	30. i 31. oktobra 1918.
Povlačenje prema Fassanskim Alpima	1. i 2. novembra 1918.
Nastavak povlačenja armijske grupe Belluno	3. i 4. novembra 1918.

61. pješadijski divizion:

Osiguranje granice u Banatu	K. maja-5. jula 1915.
Prekomanda na front na Soči	5.-18. jula 1915.
Druga bitka na Soči	18. jula-10. augusta 1915.
Četvrta bitka na Soči	10. nov.-14. dec. 1915.

62. pješadijski divizion:

Druga bitka kod Kraœnika	1.-10. jula 1915.
Zauzimanje Lublina	29. jula-1. augusta 1915.
Borbe između Wisle i Buga	2.-4. augusta 1915.
Bitka kod Lubartówa	5.-8. augusta 1915.
Borba za položaj Ostrów	8.-11. augusta 1915.
Prekomanda u 1. armiji	10.-16. augusta 1915.
Prodor preko Kowela	19.-26. augusta 1915.
Ofanziva u Wolhyniji	26. augusta-13. sept. 1915.
Protuofanziva Rusa na Luck	13.-24. septembra 1915.
Druga ofanziva na Rowno	23.-28. septembra 1915.
Marš na Srbiju	29. sept.-5. oktobra 1915.
Prijelaz preko Drine	8. oktobra 1915.
Prodor u srednju Srbiju	1. okt.-6. novembra 1915.

63. pješadijski divizion:

Osvajanje sjeverne Albanije	K. januara-s. marta 1916.

71. pješadijski divizion:

Prodor Rumuna u Sedam kula	27. augusta-19. sept. 1916.
Izgon Rumuna iz Sedam kula	22. sept.-9.oktobra 1916.
Borbe na istočnom frontu Sedam kula	S. okt.-S. novembra 1916.
Protuofanziva Rumuna i Rusa	28. nov.-S. decem. 1916.
Borbe na Clabuculu	23. decembra 1916.
Borbe u dolini Ojtoz	26. decembra 1916. - 10. januara 1917.
Rusko-rumunska ljetna ofanziva	22.-29. jula 1 917.
Borbe za prilaz u zapadnu Moldavu	14.-28. augusta 1917.
Borbe na D. Cosni	9. septembra 1917.
Borbe na Lesuntuluiu	18. septembra 1917.

72. pješadijski divizion:

Postavljanje kordona na rumunskoj granici	mart 1918.

73. pješadijski divizion:

Bitke za proboj na obje strane Alta	16. okt.-25. novem. 1916.
Napredovanje na mali Vlasku	1.-6. decembra 1916.
Potjera do Buzeua	7.-14. decembra 1916.
Bitka kod Romnicu-Sârata	22.-28. decembra 1916.
Borbe kod Odobeszija	6. januara 1917.
Prekomanda na jugozapadni front i u Hrvatskoj	juni 1917.
Bitka kod Ortigare	19.-29. juna 1917.
Jedanaesta bitka na Soči	18. aug.a-13. septem. 1917.

81. pješadijski divizion:

Ljetna kampanja u Albaniji	6. jula-26. augusta 1918.
Povlačenje armijske grupe Albanije	K. sept.-K. oktobra 1918.
Povalčenje iz sjeverne Albanije i Crne Gore	K. oktobra-P. novembra 1918.

90. pješadijski divizion:

Borbe na frontu u dolini Fleim	18.-28. aug., sept. i oktobar 1916 .

93. pješadijski divizion:

Marš i prve borbe u obalnom području	16. maja-4. juna 1915.
Borbe između Plave i mora	5.-22. juna 1915.
Prva bitka na Soči	23. juna-7. jula 1915.
Druga bitka na Soči	18. jula-10. augusta 1915.
Borbe kod Boveca	S. septembra 1916.
Borbe na Rombonu	S. augusta 1917.

94. pješadijski divizion:
Nije nigdje naveden

96. pješadijski divizion:
Nije nigdje naveden

06. pješadijski divizion:

Borbe na visoravni kod Asiaga	10-28. novembra 1917.
Borbe na Col del Rosso i Col Ecchele	28. i 29. januara 1918.

Istočni korpus:

Patroliranje u Srbiji	april 1918.
Prekomanda armijskoj grupi Boroević	juni 1918.

Bitka na Pijavi	15.-25. juna 1918.
Bitka za ostrvo na ušću Pijave	24. juna-5. jula 1918.
Prekomanda u Albaniju	august 1918.
Ljetna kampanja u Albaniji	6. jula-26. augusta 1918.
Povlačenje armijske grupe Albanije	K. sept.-K. oktobra 1918.

Pješadijski divizion Pustertal:

Borbe za Rauchkofel	1. i 7. aprila 1916.
Borbe u Dolomitima	6.-24. juna, 11.-13. te 30. jula 1916

Komandanti bosanskohercegovačkih pješadijskih regimenti i artiljerijskih bataljona, od njihovog nastanka do kraja 1. svjetskog rata

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 1:

Int. = privremeno

Barleon Viktor, obst.	III. 1898.-X. 1903.
Dabrowski Artur, Ritter von, obst.	X. 1903.-I. 1907.
Schenk Alfred, obst.	I. 1907.-III. 1911.
Stöhr Karl, von, obst.	III. 1911.-IX. 1914.
le Beau Philipp, von, obstlt., int.	IX. 1914.-XII. 1914.
Reymann Albert, obst., int.	XII. 1914.-I. 1915.
Blum Josef, obst., int.	.
Lešić Anton, obst.	II. 1915.-VI. 1916.
Rath Ludwig, obstlt.-ost.	VI. 1916.-VII. 1917.
Gjebić-Marušić Markus, obst.	VII. 1917.-VI. 1918.
Planiscig Oskar, obst.	VI. 1918.-IX. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 2:

Schiebel Johann, obst.	1895.-III. 1899.
Sertić Lukas, obst.	III. 1899..-X. 1900.
Secsujatz Alexander, von Heldenfeld, obst.	X. 1900-II. 1903.
Ljustina Johann, von, obst.	II. 1903-VIII. 1904.
Benigni Siegmund in Müldenberg, Ritter von, obst.	VIII. 1910-IV. 1907.
Kolarević Stefan, obst.	IV. 1907-II. 1910.
Blazeković Karl, von, obst.	II. 1910-X. 1911.
Kindl Ernst, obst.	X. 1911.-VIII. 1914.
Mihalić Boguslav, Ritter von, mjr., int.	VIII. 1914.-XI. 1914.
Schotsch Hugo, ostlt., int.	XI. 1914.-I. 1915.
Babić Otmar, ost.	I. 1915.-VIII. 1915.
Mihailić Ivo, Ritter von, ost.	VIII. 1915.-I. 1918.
Coudenhove Karl, Graf von, ostlt., int.	I. 1918.-VI. 1918.
Heller Wolfgang, ost.	VI. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 3:

Radanovich Heinrich, obst.	1894.-VI. 1899.
Halbhuber Theodor, Freiherr von Festwill, obst.	VI. 1899.-IV. 1901.
Schneider Anton, obst.	IV. 1901.-V. 1905.
Marić Karl, obst.	V. 1905.-VII. 1907.
Ledl Franz, Edler von Iserberg, obst.	VII. 1907.-V. 1910.
Komma Georg, obst.	V. 1910.-VII. 1914.
Brenner Johann, von Flammenberg, obst.	VII. 1914.-XI. 1914.
Stutz Karl, obst.	XI. 1914.-VII. 1915.
Krause Ludwig, obstlt., int.	VII. 1915.-VIII. 1915.
Tomanek Friedrich, Edler von Beyerfels, obst.	VIII. 1915.-X. 1915.
Hofmann Karl, obstlt.-obst.	X. 1915.-I. 1917.
Meissl Ernest, Ritter von, obstlt.-obst.	I. 1917.- XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 4:

Žeravica Eduard, obst.	1897.-VII. 1902.

Fritsch Franz, Edler von Falkenklau, obst.	VII. 1902.-VII. 1907.
Vuković Rudolf, von Podkapelski, obst.	VII. 1907.-IX. 1909.
Hubl Johann, obst.	IX. 1909.-X. 1912.
Kllein Anton, obst.	X. 1912.-X. 1914.
Barwik Arnold, obst.	X. 1914.- X. 1915.
Kuchynka Leo, obstlt.	X. 1915.-XII. 1917.
Krippel Eugen, obstlt., int.	XII. 1917.-IV. 1918.
Kuchynka Leo, obstlt.-obst.	IV. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 5:

Kopfstein Ernst, obstlt.	IX. 1916.-X. 1916.
Planiscig August, obstlt., zatim prebačen u bosanskohercegovačku pješadijsku regimentu br. 10., kasnije ponovopostavljen	X. 1916.-X. 1917.
Vidalé Emil, obstlt.-obst.	II. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 6:

Lanna Karl, von Monte Rombon, obst.	II. 1918.-VII. 1918.
Milojević Slavoljub, obstlt., int.	VII. 1918.-VIII. 1918.
Maly Emmerich, obstlt., int.	VIII. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 7:

Turčić Karl, obst.	II. 1918.-IV. 1918.
Dolić Markus, obstlt., int.	IV. 1918.-VI. 1918.
le Beau Philipp, von, obst.	VI. 1918.-VII. 1918.
Catinelli Maximilian, Freiherr von, obst.	VII. 1918.-VIII. 1918.
Kotok August, obst.	VIII. 1918.-IX. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 8:

Gussich Maximilian, Freiherr von, obstlt.-obst.	II. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovačka pješadijska regimenta br. 10:

Planiscig August, obstlt.-obst. zatim raspuštena.	X. 1917.-II. 1918.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 1:

Marjanović Josef, obstlt.	X. 1903.-X. 1906.
Heisegg Karl, mjr.-obst.	X. 1906.-III. 1914.
Terbojević Wladimir, obstlt.	III. 1914.-VIII. 1914.
Traversa Hektor, hptm., int.	VIII. 1914.-XII. 1914.
Deitl Robert, hptm., int.	XII. 1914.-I. 1915.
Planiscig Augustin, mjr.-obstlt.	I. 1915.-X. 1916.
Lochert Franz, hptm., int.	X. 1916.-XI. 1916.
Deitl Robert, hptm.-mjr.	XI. 1916.-IX. 1917.
Dvoøak Julius, mjr.	IX. 1917.-I. 1918.
Chmela Emil, Edler von, hptm.	I. 1918.-XI. 1918.

BosanskohercegovačkipPoljski streljački bataljon br. 2:

Kurelec Adolf, Ritter von Boine-mir, obst.	VIII. 1915.-XI. 1915.
Minić Michael, hptm.-mjr.	XI. 1915.-VII. 1917.
Thour Zdenko, hptm.-mjr.	VII. 1917.-IX. 1918.
Diappa Rudolf, von Zvonigrad, mjr.	IX. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 3:

Schroll Robert, hptm.-mjr.	VIII. 1915.-IX. 1915.
Krzysztoforski Johann,hptm., int.	IX. 1915.-I. 1916.
Stressler Ludwig, obstlt.	I. 1916.-IV. 1916.
Riedl Otto, Edler von Leuenstern, mjr.-obstlt.	IV. 1916.-XI. 1918.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 4:

Matićević Julius, mjr.-obstlt.	II. 1916.-IV. 1917.
Spens-Booden Karl, Freiherr von, hptm., int.	IV. 1917.-X. 1917.
Kremžar Josef, obstlt.	X. 1917.-XII. 1917.
Gall Peter, obstlt.	XII. 1917.-V. 1918.
Jeschke Egon, hptm., int.	V. 1918.-VI. 1918.
Boroša Eduard, hptm., int.	VI. 1918.-IX. 1918.
Mirković Duschan, mjr.	IX. 1918.-XI. 1918.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 5:

Fóris Richard, hptm.-mjr.	II. 1916.-X. 1917.
Lehmann Eduard, mjr.	X. 1917.-I. 1918.
Laa Gustav, obstlt.	I. 1918.-II. 1918.
zatim raspušten.	

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 6:

Milojević Slavoljub, mjr.-obstlt.	II. 1916.-II. 1918.
zatim raspušten.	

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 7:

Czapek Adolf, mjr-obstlt.	II. 1916.-II. 1918.

Bosanskohercegovački poljski streljački bataljon br. 8:

Goliasch Wilhelm, mjr.	II. 1916.-I. 1917.
Butzke Rudolf, hptm.	I. 1917.-V. 1917.
Broschek Artur, Ritter von Boroglav, mjr.	V. 1917.-II. 1918.
zatim raspušten.	

Vlasnici Zlatne medalje za hrabrost

U austrijskom državnom arhivu - Ratni arhiv, odj. 2, grupi za odlikovanja - među ostalim zanimljivim uvezima, nalazi se i jedna nešto veća i deblja knjiga. Korice i stranice su izlizane, požutjele i poderane, a listovi djelomično razbacani.

To je

Zlatna knjiga,

knjiga o nosiocima Zlatne medalje za hrabrost

Tu je rukom upisano svako ime iz svih jedinica velike, stare armije, iz svih zemalja Monarhije. A među njima nije malo onih koji su dolazili iz redova bosanskohercegovačkih regimenti i poljskih streljačkih bataljona.

Neka imena tih ponosnih hrabrih ljudi budu oteta zaboravu.

Gefreiter Ajnić Mujo	-	-	Bh.pj.r.1
Offizierstellvertreter Alagić Osman	-	-	Bh.pj.r.2
Gefreiter Aličajić Ahmet	1888.	Bosna	Bh.pj.r.2
Fähnrich Ambrosić-Barbarić Milan	1889.	-	Bh.pj.r.b.4
Feldwebel Andrić Simo	1887.	Medua, V.Vakuf	Bh.pj.r.1
Zugsführer Altagic Kujo	1857.	-	Bh.pj.r.3
Infanterist Bčić Panto	1884.	Hajdarevac, Maglaj	Bh.pj.r.3
Kadettaspirant Barasić Kálman	-	-	Bh.pj.r.1
Oberjäger Bašić Bećir	-	-	Bh.pj.st.b.6
Korporal Bašić Mustafa	-	-	Bh.pj.r.2
Infanterist Baskrsija Ilić	-	-	Bh.pj.r.2
Feldwebel Begić Ivan	1892.	Vrhovi, Derventa	Bh.pj.r.6
Feldwebel Begtasević Emin	1885.	Konjic, Hercegovina	Bh.pj.r.3
Zugsführer Belič Resid	-	-	Bh.pj.r.2
Feldwebel Bogelić-Lukić Anto	-	Visoko, Vareš	Bh.pj. r.1
Kadett Bolonić Petar	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Brkan Muho	-	-	Bh.pj.r.4
Zugsführer Brkić Mijo	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Čatak Smajo	1895.	Gradiška, Bosna	Bh.pj.r2
Zugsführer Ćehaić Arif	1894.	Gradiška, Bosna	Bh.pj.r.2
Offizierstellvertreter Cerić Ibrahimbeg	1890.	Sanski Most, Bosna	Bh.pj.r.2
Fähnrich Csányi Ludwig	1898.	Györ, Madžarska	Bh.pj.r.4
Zugsführer Ćurić Jakov	1887.	Podhum, Livno	Bh.pj.r.4
Fähnrich Czegka Rudolf	-	-	Bh.pj.r.3
Zugsführer Delić Šerif	-	-	Bh.pj.r.2
Kadett Dizdarević Mahmud	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Dizdarević Osman	-	-	Bh.pj.r.2
Kadettaspirant Dujc Friedrich	1895.	Neklo, Sesana, obalno područje	Bh.pj.r.1
Zugsführer Dupanović Muharem	1883.	Bihać, Bosna	Bh.pj.st.b.3
Zugsführer Dünk Karl	1889.	- Bosna	Bh.pj.r.2
Kadett Edelsbrunner Edmund	-	Frohnleiten	Bh.pj.r.2
Fähnrich Erben Leopold	-	-	Bh.pj.r.2
Zugsführer Filipović ?	-	-	Bh.pj.r.2
Feldwebel Fisch Ferdinand	1890.	Beč, donja Austrija	Bh.pj.r.4
Feldwebel Fuchs Walter	1898.	Eisenerz, Leoben, Štajerska	Bh.pj.r.4

Fähnrich Gasch Erich	1898.	Trutnov, Bohemija	Bh.pj.r.2
Unterjäger Gavranović Marko	-	Surkovac, Prijedor	Bh.pj.r.2
Offizierstellvertreter Gjurić Marko	1888.	Polača, Knin, Dalmacija - Hrvatska	Bh.pj.r.2
Oberjäger Grabčanović Osman	-	Bjeljina, Bosna	Bh.pj.st.b.1
Stabsoberjäger Grabčanović Jusuf	1891.	Bjeljina, Bosna	Bh.pj.st.b.1
Feldwebel Hamzić Nazuf	1890.	Todorevo, Cazin	Bh.pj.r.2
Gefreiter Harčinović Uzeir	1892.	Bjeljina, Bosna	Bh.pj.r.3
Feldwebel Hasanbašić Omer	1888.	Banja Luka, Bosna	Bh.pj.r.2
Fähnrich Hofstätter Adelbert	-	-	Bh.pj.st.b.7
Fähnrich Hunka Hns	-	-	Bh.pj.r.2
Jäger Isanović Tahir	1896.	Ziljeva, Foča	Bh.pj.st.b.3
Infanterist Ilić Vaskrsija	1894.	G. Radković, Ključ	Bh.pj.r.2
Zugsführer Jandžić Đuro	1889.	Samobor, Zagreb, Hrv.	Bh.pj.r.4
Infanterist Japundža Lazo	1889.	Rokani, Bos. Novi	Bh.pj.r.2
Feldwebel Jernejcić Johann	1888.	Maunitz, Loitsch, Krain	Bh.pj.r.4
Zugsführer Jogić Kahev	1892.	Bosn. Krupa, Bosna	Bh.pj.r.6
Zugsführer Jovanović Jovo	-	-	Bh.pj.r.3
Stabsfeldwebel Jukić Juro	1886.	Posušje, Ljubuški, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Korporal Juričić Pucar	1887.	G. Vakuf, Bugojno	Bh.pj.r.5
Unterjäger Karaić Hasan	-	-	Bh.pj.st.b.6
Korporal Kadrić Ramo	1889.	Zagrađe, Travnik	Bh.pj.r.1
Kadett Kajon dr. prava Jakob	-	-	Bh.pj.r.1
Fähnrich Kanduč Valentin	-	-	Bh.pj.st.b.6
Fähnrich Kapetanović-Gerić Rustan	1896.	Bos. Novi, Bosna	Bh.pj.st.b.4
Feldwebel Karaga Osman	1894.	-	Bh.pj.r.1
Stabsfeldwebel Kardić Hasan	-	-	Bh.pj.r.2
Zugsführer Katić Srečko	1888.	Mostar, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Feldwebwl Katinić Jakob	1888.	Kričanović,Derve-nta, Bosna	Bh.pj.r.3
Korporal Kehić Mujo	1889.	-	Bh.pj.r.1
Korporal Klein Josef	-	-	Bh.pj.r.2
Offizierstellvertreter Knesl Josef	-	-	Bh.pj.r.4
Offizierstellvertreter Kaljča Arif	-	-	Bh.pj.r.1
Stabsfeldweber Kapidžić Smail	1891.	Zvornik, Bosna	Bh.pj.r.3
Stabsoberjäger Karičić Rasim	1890.	Olovo, Kladanj, Bos.	Bh.pj.st.b.5
Stabsfeldwebel Kovč Cyrill	-	-	Bh.pj.s.b.1
Waffenmeister Krć Anton	1890.	Landslust, Goding, Mähren	Bh.pj.r.4
Fähnrich Kühn Alois	-	-	Bh.pj.r.1
Offizierstellvertreter Kukrecht Josef	1889.	Steyr, gor. Austrija	Bh.pj.r.6
Korporal Kukrika Stevo	-	-	Bh.pj.r.2
Stabsfeldwebel Kulenović Muhmed-beg	1895.	Bjelajci, Vackar Vakuf, Bosna	Bh.pj.r.1
Fähnrich Kulka Josef	-	-	Bh.pj.st.b.4
Offizierstellvertreter Kustura Ivan	1887.	Gornji Vakuf, Bugojno, Bosna	Bh.pj.r.4
Stabsoberjäger Latinović Nikola	1888.	Drenova Glavica, Bos. Krupa	Bh.pj.st.b.6
Zugsführer Ljaljić Mahmud	1892.	Čelič, Brčko, Bosna	Bh.pj.r.2
Zugsführer Mahić Husein	1884.	Todorovo, Cazin	Bh.pj.r.6
Zugsführer Maholić Muharem	-	-	Bh.pj.r2
Zugsführer Majić Ivan	1881.	Dolina Prnjavor	Bh.pj.r2
Zugsführer Mandić Niko	-	-	Bh.pj.r.4
Zugsführer Marić uro	-	-	Bh.pj.r.1
Zugsführer Marković Muto	-	-	Bh.pj.r.3
Gendarmeriewachmeister Marschalek Wenzel	-	-	Bh.gend.kps.

Fähnrich Marinović Paul	-	-	Bh.pj.r.2
Infanterist Martinović Pavo	-	-	Bh.pj.r.2
Zugsführer Matić-Pilić Mijo	1876.	-	Bh.pj.r.1
Zugsführer Mehmedagić Ahmet	1896.	Doboj, Tešanj,Bosna	Bh.pj.r.3
Fähnrich Mandel Bernhard	1895.	Beč,Donja Austija	Bh.pj.st.b.3
Zugsführer Mihajlović Stanko	1884.	Pukvalek, Banja Luka	Bh.pj.r.2
Feldwebwl Mijatović Simon	1889.	Crnotina, Sarajevo	Bh.pj.r.1
Zugsführer Milas Tomo	1896.	Tihaljina, Ljubuški, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Infanterist Miljković Šerif	1897.	Kladuša,Cazin, Bos.	Bh.pj.r.2
Patrouillenführer MuharemovićMašo	1896.	Tržac, Bosna	Bh.pj.st.b.8
Stabsfeldweber Mujić Alija	-	-	Bh.pj.r.2
Infanterist Nalevajko Johann	1898.	Kimpolung, Bukowina	Bh.gend.bn.
Kadett Nagy Stefan	-	-	Bh.pj.r.3
Patrouillenführer Nedić Marko	1888.	Tolisa, Brčko, Bosna	Bh.pj.st.b.1
Zugsführer Nikolić Marko	-	-	Bh.pj.r.4
Zugsführer Nišić Ibro	1886.	Tržanj, Sarajevo	Bh.pj.r.4
Fähnrich Nuić Petar	1891.	Drinovci, Ljubuški, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Infanterist Oljača Lazo	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Pajević Salko	-	-	Bh.pj.r.4
Feldweber Pavlović Danilo	-	-	Bh.pj.r.3
Fähnrich Plavetić Josef	-	-	Bh.pj.r.4
Feldwebwl Porčić Osman	1889.	-	Bh.pj.r.2
Zugsführer Prcović Jovo	1880.	Police, Trebinje, Hercegovina	Bh.pj.r.2
Korporal Puljić Nikola	-	-	Bh.pj.r.4
Korporal Rajlić Sava	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Raković Ibro	-	-	Bh.pj.r.3
Gefreiter Ramljak Stipo	1898.	Čitluk, Ljubuški, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Fähnrich Reich Viktor	1896.	Lemberg, Galizien	Bh.p.st.b.8
Offizierstellvertreter Reiter Peter	1891.	Demye Hodság, Madžarska	Bh.p.st.b.6
Infanterist Rejš Žamil	-	-	Bh.pj.r.2
Infanterist Romanić Sulejman	1898.	Sanski Most, Bosna	Bh.pj.r.2
Zugsführer Romić Jozo	-	-	Bh.pj.r.4
Fähnrich Rouha Johann	1896.	-	Bh.pj.r.2
Korporal Šabić Osman	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Sadiković Ahmet	1890.	Brčko, Tuzla, Bosna	Bh.p.st.b.3
Offizierstellvertreter Safić Mustafa	1886.	Bos. Novi, Bosna	Bh.p.st.b.6
Infanterist Sakić Mihajlo	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Salković Mustafa	-	-	Bh.pj.r.4
Gefreiter Šarac Mehmed	-	-	Bh.pj.r.4
Zugsführer Saravanja Ivo	1890.	Crnjac, Mostar, Her.	Bh.pj.r.4
Kadett Schiller Wilhelm	-	-	Bh.pj.r.1
Feldwebel Schuster Leopold	1898.	Bruck a.d. Leitha, donja Austrija	Bh.pj.r.2
Zugsführer Šečić Idriz	1888.	Vrpeć, Bugojno	Bh.pj.r.4
Kadett Šehić Hilmija	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Selimović Ariv	-	-	Bh.pj.r.1
Fähnrich Sembera Josef	1891.	Milim Pribram, Bohemija	Bh.pj.r2
Fähnrich Seštan Johann	1895.	Polstrau, Pettau, Štajerska	Bh.pj.r.2
Fähnrich Siglhuber Othmar	-	-	Bh.pj.r.4
Korporal Skaramuca Miho	1895.	Ravno,Ljubinje,Her.	Bh.pj.r4
Zugsführer Škorić Huse	-	-	Bh.pj.r.2
Stabsfeldweber Skrabitz Ernst	-	-	Bh.pj.r.2
Zugsführer Soče Boško	1893.	Tepčići,Mostar,Her.	Bh.pj.r.4
Stabsfeldweber	1887.	Prijedor, Bosna	Bh.pj.r.2

Sulajnović Muharem			
Zugsführer Sunić Stefan	-	-	Bh.pj.r.1
Stabsfeldweber Suvalja Muho	-	-	Bh.pj.r.1
Fähnrich Szuchány Johann	-	-	Bh.pj.r.3
Fähnrich Tanaćković Jovan	-	-	Bh.pj.r.3
Zugsführer Terzić Momir	1894.	Trebinje, Hercegovina	Bh.pj.r.4
Infanterist Topić Ilija	1892.	Banjanin, B. Krupa Bosna	Bh.pj.r.2
Offizierstellvertreter Varga Paul	1890.	Našice, Slavonija, Hrv.	Bh.pj.r.3
Korporal Vehispahić Ibro	-	-	Bh.pj.r.1
Korporal Velić Rešid	1868.	Resniči, Ključ, Bos.	Bh.pj.r.2
Zugsführer Velkić Bećir	-	-	Bh.pj.r.2
Korporal Vidić Juro	1886.	Vrbovac, Derventa, Bosna	Bh.pj.r.3
Zugsführer Vrtić Stjepan	1890.	Ljetovnik, Tojnica, Bosna	Bh.p.st.b.3
Fähnrich Weissenstein August	-	-	Bh.pj.r.2
Offizierstellvertreter Winterstein Josef	1878.	Donawitz,Karlsbad, Bohemija	Bh.pj.r.4
Fähnrich Zaren Franc	1893.	Gurkfeld,Kranj	Bh.pj.r.3
Oberjäger Žigić Zajko	1891.	-	Bh.p.st.b.4
Korporal Zmiro Huso	1884.	Hutilova, Mostar, Herc.	Bh.pj.r.1
Korporal Zorić Lazo	1896.	Vranjska Krupa, Bosna	Bh.pj.r.2

Osim toga, poučne veličine uzete su iz statistike sa stanjem iz augusta 1918. o dodjeli Medalja za hrabrost unutar armijske pješadije (A.O.K. - grupa odlikovanja) koje pokazuju dostignuća bosanskohercegovačkih regimenti i poljskih streljačkih bataljona u pravom svjetlu.

	Zlatna medalja za hrabrost	Velika srebrena za hrabrost, 2. put	Velika srebrena za hrabrost	Mala srebrena za hrabrost, 3. put	Mala srebrena za hrabrost, 2. put	Mala srebrena za hrabrost	Bronzana medalja za hrabrost, 3. put	Bronzana medalja za hrabrost, 2. put	Bronzana medalja za hrabrost
Bh.pj.r.1	20	19	504	-	77	1927	7	269	4952
Bh.pj.r.2	42	12	578	-	64	1873	3	119	4178
Bh.pj.r.3	10	11	366	-	97	1386	2	133	3723
Bh.pj.r.4	15	8	340	-	54	1855	2	170	4407
Bh.p.st.1	3	4	190	-	3	303	-	11	758
Bh.p.st.2	-	1	81	-	4	94	-	7	290
Bh.p.st.3	7	4	185	-	22	589	-	35	1002
Bh.p.st.4	1	-	31	-	5	173	-	35	802
Bh.p.st.5	-	-	40	-	4	164	-	12	424
Bh.p.st.6	4	16	217	2	88	917	5	155	1240
Bh.p.st.7	2	-	2	-	-	24	-	-	52
Bh.p.st.8	2	-	25	-	2	66	-	3	289

Činjenica da u grafičkom prikazu nisu navedeni posjednici različitih odlikovanja za hrabrost iz bosanskohercegovačkih regimenti od 5. do 8. te 10., objašnjava se time da je popuna ljudstva i oficira uvijek slijedila samo

preko regimenti od 1. do 4., pa su odlikovani pripisivali ljudima iz regimenti od 1. do 4.

Želi li se napraviti poredak regimenti K. und K. Armije koje su se tokom rata posebno istakle, a ravna li se pritom prema broju zasluženih Zlatnih, dobija se slijedeći prikaz:

42 zlatne	Bh.pj.r.2	Graz	
36 zlatnih	Pj.r.7	Graz	gf. v. Khevenhüller
35 zlatnih	Pj.r.32	Trst	carica i kraljica Marija Terezija
34 zlatne	Pj.r.91	Prag	fhr. v. Czibulka
32 zlatne	Pj.r.47	Görz	gf. v. Beck-Rzikowsky
31 zlatna	Pj.r.72	Pozsony	fhr. v. David
30 zlatnih	Pj.r.35	Pilsen	fhr. v. Sterneck
i tako dalje do			
23 zlatne	Pj.r.100	Kraków	v. Steinsberg
22 zlatne	1.tirolska r. cars.strijelaca	?	
20 zlatnih	Bh.pj.r.1	Budimpešta	
15 zlatnih	Bh.pj.r.4	Györ	
10 zlatnih	Bh.pj.r.3	Budimpešta	

Usput treba spomenuti da su mnoge od brojnih regimenti imale prosječno osam do 14 Zlatnih medalja u svojim redovima. Tek ih je mali broj imalo više od 20.

Samo je jednom jedinom od tih hrabrih Bošnjaka oduzeto priznanje dodijeljene Zlatne medalje za hrabrost. Razlog: korp. Sava Rajlić prodao je medalju. Što ga je na to moglo natjerati? Možda je mislio da će dobiti još jednu? U svakom slučaju, cijena je mogla biti prilična jer je tad Zlatna još bila od čistog zlata.

Kasnije, početkom vladavine cara Karla, madžarska vlada je odlučila da više ne stavlja na raspolaganje zlato za kovanje tih medalja. U napetoj situaciji, Austrija sama više nije mogla podnijeti teret. U pomoć nije priskočila ni privatna carska riznica. Zato se odlučilo da se medalje prave od bronze pa se pozlate.

Onom koji jê dobio, s odlikovanjem je bio uručen i dekret iz kojeg je proizlazilo da je medalja pozlaćena i da on ili jedan od njegovih nasljednika ima pravo nakon rata zamijeniti je za medalju od čistog zlata.

Republika se nije osjećala pravnim nasljednikom, a i kako je drukčije moglo biti, pa je planirana zamjena izostala. U vezi s tim je čak sve do 1970. bilo nekih sudskih odluka koje nisu išle u prilog nasljednicima tih hrabrih ljudi.

Ali, zahvalnost domovine uvijek je bila takva. Zato ne treba pripadati poraženima.

Odlikovanja oficira bosanskohercegovačkih jedinica

Da bi se ispravno mogle vrjednovati zasluge oficirskog kora bosanskohercegovačkih regimenti i poljskih streljačkih bataljona, iz shematizma iz 1918. izvučeni su slijedeći navodi. Ali, ovaj prikaz samo uvjetno pretendira na tačnost jer nisu uzeti u obzir nosioci ordena koji su pali do 1917., ni oni koji su svoja odlikovanja zaslužili tek nakon štampanja knjige *1918.* Ni višestruke dodjele nisu posebno navedene, već su sadržane u prikupljenim brojevima.

Svjesno se nisu navodila imena nosilaca ordena jer je, prirodno (sic! - op. pr.), tek nekolicina viših oficira poticala iz Bosne i Hercegovine. Četrdeset godina, koliko je ova zemlja pripadala Monarhiji, bilo je premalo za dostizanje najviših pozicija u armiji.

	Bh.pj.r. 1	Bh.pj r. 2	Bh.pj.r. 3	Bh.pj.r. 4	Bh.pj.st.baon 1	Bh.pj.st.baon 2	Bh.pj.st.baon 3	Bh.pj.st.baon 4	Bh.pj.st.baon 5	Bh.pj.st.baon 6	Bh.pj.st.baon 7	Bh.pj.st.baon 8	
Orden Marije Terezije (vitez)	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Leopoldov orden	4	2	2	4	1	-	1	-	-	1	-	-	15
Orden Željezne krune 2. klase	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Orden Željezne krune 3. klase	26	29	15	34	3	3	3	1	3	10	2	2	131
Orden Franza Josepha	12	7	7	3	-	4	-	-	1	1	-	1	36
Orden za vojne zasluge 3. kl.	119	113	90	122	27	11	17	6	13	28	17	11	574
Srebrena medalja za voj.zasl. na kolajni krune za voj.zasl.	78	60	78	72	23	9	16	5	15	30	7	9	402
Bronzana medalja za voj. zasl. na kolajni krune za voj. zasl.	93	87	191	181	53		33	14	31	37	31	27	809
Srebrena medalja za voj. zasl. na crvenoj kolajni za voj. zasl.	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	5
Bronzana medalja za voj. zasl. na crvenoj kolajni za voj. zasl.	20	10	8	13	-	-	-	1	1	1	-	-	54
Zlatna medalja za hrabrost za oficire	4	3	2	1	-	-	1	-	-	1	1	-	13
Velika srebrna medalja za hrabrost za oficire	37	34	31	28	13	4	5	-	3	6	8	4	173
Mala srebrena medalja za hrabrost za oficire	52	57	57	53	19	9	11	5	5	9	2	7	286
Bronzana medalja za hrabrost za oficire	78	85	75	89	30	13	17	11	12	15	-	12	437

Popis izvora

Štampani i neštampani izvori

Liste armijskih podjela
Molbe za nagrađivanje
Borbeni izvještaji
Ratne raspodjele
Kvalifikacijske liste
Shematizmi i rang-liste K. und A. Armije i K. und K. Ratne mornarice
Shematizmi i rang-liste K. und K. rezervnih jedinica i K. und K. žandarmerije
Službeni glasnici K. und K.
Službeni glasnici K. und K. rezervnih jedinica
Popis vlasnika Zlatne medalje za hrabrost

Fotografije

(önb.)	Austr. nacionalna biblioteka Beč, zbirka portreta - arhiv slika	23
(ms.)	Mara Schmidt, rod. Arthold, Graz	8
(hgm.)	Vojni povijesni muzej, Beč	4
(ed.)	Elez Derwisch, Damask	4
(pj.)	Peter Jung, Beč	4
(ka.)	Austrijska državna arhiva - ratna arhiva, Beč	3
(ws.)	Werner Schachinger, Beč	3
(pu.)	Pavo Urban, Beč	2
(k.)	Kerschbaumer, Baden bei Wien	1

Crteži: Werner Schachinger, Beč

Literatura

Die Occupation Bosniens und der Herzegowina durch k.k. Truppen im Jahre 1878., nach authentischen Quellen dargestellt in der Abtheilung für Kriegsgeschichte des k.k. Kriegsarchivs, Wien 1897.

Fritz, Hans, Bosniak, Waidhofen a. d. Ybbs, 1931.

Henz, Rudolf, Und dennoch Mensch, salzburg-Leipzig 1935.

Jahrbuch des Österreichischen Aeroclubs 1912.-1913., Wien 1912.-1913.

Michel, Robert, Fahrten in den Reichslanden. Bilder und Skizzen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien und Leipzig 1912.

Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen, hesg. vom öster - reichischen Bunddesministerium für Heerwesen, Jg. 1923.-1930., Wien 1923.-1930.

Österreich-Ungarns letzer Krieg 1914.-1918., hrsg. vom österreichischen Bunddesministerium für Heerwesen (landesverteidigung) und vom Kriegsarchiv, 7 Text- und 7 Kartenbände, Wien 1931.-1938.

Österreichische Wehrzeitung, Jg. 1929., Wien 1929.

Regiments-(Bataillons-, Divisions-, Abteilungs-) Inhaber und-Kommand-denten des k. u. k. Heeres und der k.k. Landwehr (1880.-) 1898. bis 1918. Eine Ergänzung zu Wredes Geschichte der k. u. k. Wehrmacht, zusammengestellt von Georg Živković, Wien, o. J.

Veith, Georg, Der Angriff auf Durazzo (Feb. 1916.). Provisorische Derstellung, Wien 1922, in: Militärwissenschaftliche und Technische Mitteilungen, 1922., Heft 1, str. 30-49 u. Heft 3. u. 4., str. 137-150.

Derselbe, Der Feldzug in Albanien. In: Der österreichisch - ungarische Krieg, Leipzig, Stuttgart, München, Berlin, Tübingen 1922. (Der große Krieg, hrsg. von M. Schwarte, 5.), st. 511-558.

ÖSTERREICH - UNGARN
1914
Deutsches Reich
Russisches Reich
Schweiz
Italien
Rumänien
Serbien
Bulgarien
Monte-negro
Albanien
ADRIA
BÖHMEN
MÄHREN
SCHLESIEN
GALIZIEN
BUKO-VINA
ÖSTERREICH
UNGARN
(SIEBENBÜRGEN)
KRAIN
KROATIEN
BOSNIEN
HERZEGOVINA
DALMATIEN
Moldau
Donau
Inn
Raba
Drau
Save
Theiss
Maros
Drina
Dniester
Leitmeritz
Turnau
Komotau
Jungbunzlau
Prag
Königgrätz
Eger
Pilsen
Beneschau
Caslau
Hohenmauth
Mhr. Schönberg
Troppau
Teschen
Olmütz
Pisek
Iglau
Neuhaus
Budweis
Kremsier
Brünn
Znaim
Krakau
Wadowice
Neusandez
Tarnów
Rzeszów
Jaroslau
Przemyśl
Sanok
Lemberg
Złoczów
Gródek-Jagiellońki
Sambor
Tarnopol
Brzeżany
Stryj
Stanislau
Czortków
Kolomea
Czernowitz
Trenczén
Eperjes
Kassa
(Kaschau)
Ungvár
Munkács
Losonzc
Linz
St. Pölten
WIEN
Pozsony
(Pressburg)
Esztergom
Eger
Máramarossziget
Szatmár-Németi
Salzburg
Bregenz
Innsbruck
Sopron
Györ
Komárom
Budapest
Debreczen
Besztercze
Graz
Szombathely
Szekesfehérvár
Nagy-Várad
(Groß Wardein)
Kolozsvár
(Klausenburg)
Maros-Vásárhely
Kecskemét
Brixen
Klagenfurt
Marburg
Nagykanizsa
Kaposvár
Békéscsaba
Székelyudvarhely
Segesvár
(Schässburg)
Trient
Görz
Cilli
Szeged
Gyualafehérvar
(Karlsburg)
Laibach
Arad
Nagyszeben
(Hermannstadt)
Brasso (Kronstadt)
Pécs
Szabadka
Gradisca
Belovar
Agram
Temesvár
Szászváros
(Broos)
Zombor
Triest
Venedig
Istrien
Karlstadt
Esseg
Nagybecskerek
Karánsebes
Ujvidék
Peterwardein
Banjaluka
Otočac
Dolnja Tuzla
Belgrad
Zara
Sebenico
Sinj
Sarajevo
Mostar
0
50
100
150
200
250 km

DDR
POLEN
BRD
TSCHECHOSLOVAKEI
UdSSR
Deutsches Reich
Russisches Reich
Moldau
Leitmeritz
Turnau
Komotau
Jungbunzlau
Eger
Prag
Königgrätz
Hohenmauth
Pilsen
Beneschau
Caslau
Mhr. Schönberg
Olmütz
Teschen
SCHLESIEN
Krakau
Wadowice
Tarnów
Rzeszów
Jaroslau
Neusandez
Sanok
Przemyśl
Lemberg
Złoczów
Gródek-Jagiellonski
Sambor
Stryj
Tarnopol
Stanislau
Czortków
BÖHMEN
MÄHREN
Pisek
Neuhaus
Budweis
Brünn
Znaim
Trenczén
Eperjes
Kassa (Kaschau)
Ungvár
GALIZIEN
Kolomea
Dniester
Munkács
Czernowitz
Donau
Linz
St. Pölten
WIEN
Pozsony (Pressburg)
Losoncz
Inn
Salzburg
Esztergom
Eger
Máramarossziget
Szatmár-Németi
BUKO-VINA
Bregenz
Innsbruck
Győr
Sopron
Budapest
Theiss
Debreczen
Beszterce
ÖSTERREICH
Graz
Raba
Szombathely
UNGARN
Nagy-Várad (Groß Wardein)
Kolozsvár (Klausenburg)
Schweiz
Brixen
Klagenfurt
Marburg
Kecskemét
Békéscsaba
(SIEBENBÜRGEN)
Maros-Vásárhely
Székelyudvarhely
Nagykanizsa
Donau
Szeged
Trient
Görz
Cilli
Laibach
Pécs
Arad
Maros
Gyulafehérvár (Karlsburg)
Segesvár (Schässburg)
Gradisca
KRAIN
Agram
Belovar
Drau
Szabadka
Zombor
Temesvár
Nagyszeben (Hermannstadt)
Szászváros (Broos)
Brasso (Kronstadt)
Italien
Triest
Venedig
Istrien
Karlstadt
KROATIEN
Esseg
Nagybecskerek
Karánsebes
Ujvidék
Peterwardein
Save
ITALIEN
RUMÄNIEN
Otočac
Banjaluka
Dolnja Tuzla
Drina
Belgrad
ADRIA
BOSNIEN HERZEGINA
Zara
Serbien
Donau
Sebenico
Sinj
Sarajevo
DALMATIEN
Mostar
Bulgarien
Monte-negro
Albanien
0 50 100 150 200 250 km
„ÖSTERREICH - UNGARN"
Stand 1989